BIBLIOTHEEK KITLV
0003 0435
802 960 626

DE OPKOMST

VAN HET

NEDERLANDSCH GEZAG

IN

OOST-INDIË.

VERZAMELING VAN

ONUITGEGEVEN STUKKEN UIT HET OUD-KOLONIAAL ARCHIEF.

TWEEDE REEKS.
(Buitenbezittingen.)

UITGEGEVEN EN BEWERKT

DOOR

Mr. J. E. HEERES,
Adjunct-Archivaris bij 's Rijks Algemeen Archief.

Derde Deel.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
MDCCCXCV.

i. 53.
IX B
III C (23) 1

BOUWSTOFFEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDERS

IN DEN

MALEISCHEN ARCHIPEL.

UITGEGEVEN EN TOEGELICHT

DOOR

Mr. J. E. HEERES,
Adjunct-Archivaris bij 's Rijks Algemeen Archief.

1140-49.

Derde Deel.

INDISCH GENOOTSCHAP

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.
1895.

VOORBERICHT.

Indertijd door den uitgever aangezocht, deze bronnenpublicatie, door Dr. P. A. Tiele begonnen, voort te zetten, was van den aanvang af de richting aangegeven, waarin mijn arbeid zich zou bewegen. En ik vond geen reden, van die richting af te wijken. Het doel dezer uitgave is in het Voorbericht van deel I door den gestorven geleerde uiteengezet als volgt: de stukken uit het Oud-Koloniaal archief, die het meest eene openbaarmaking verdienen, met de noodigste opheldering in 't licht te geven. Altijd, voorzoover het de geschiedenis betreft der Nederlanders in den Maleischen Archipel, daaronder begrepen het Maleische Schiereiland, benevens de geschiedenis onzer betrekkingen met eenige aangrenzende streken, noodig tot een juist begrip van wat in den Archipel plaats vond. Ik heb getracht dit doel eenigszins naderbij te komen door de publiceering dezer stukken over de jaren 1640—1649.

De documenten, thans uitgegeven, vormen slechts een deel van den rijken schat, in het Algemeen Rijksarchief geborgen, welke betrekking heeft op deze periode, die de laatste jaren van Antonio Van Diemen's Gouverneur-Generalaat omvat en dat van Cornelis Van der Lijn. Evenals Dr. Tiele deed, heb ook ik alle stukken, welke voor boven omschreven doel in aanmerking kwamen,

bestudeerd. De belangrijkste alleen worden thans door den druk gemeen gemaakt. Alléén bij ééne serie bescheiden, niet aan Dr. TIELE bekend, heb ik geen schifting in meer of minder belangrijke gemaakt. Ik bedoel de lijvige folianten, waarin zijn geregistreerd de contracten, door de Compagnie met de vorsten of volkeren van het Oosten gesloten. Afgescheiden van hun inhoud, kwamen deze tractaten, mijlpalen op den weg door de Nederlanders afgelegd bij het stichten van hun koloniaal rijk, mij van voldoend belang voor om de publiceering er van te wettigen, ook al is een enkele maal wat zij ons leeren niet van overgroot gewicht. Door overigens een keuze uit de stukken te doen, waarbij ik de brieven van Gouverneur-Generaal en Raden aan de Bewindhebbers ten grondslag legde, dreigde wel eens de onderlinge band tusschen de verschillende documenten te worden verbroken. Vreesde ik dit, dan heb ik niet geaarzeld, ook minder belangrijke gedeelten van een stuk op te nemen, als hierdoor die band konde behouden blijven, of een ruim gebruik te maken van opheldérende noten aan den voet der bladzijden. Tot dit laatste moest ik vooral voor de jaren 1646—1649 mijn toevlucht nemen, omdat de documenten over dien tijd hier en dáár in bijna onleesbaren toestand verkeeren, en ik het een met het ander moest aanvullen.

Ik geef de documenten weer, zooals ik ze vond. De regels van 't Historisch Genootschap heb ik niet gevolgd. Zij komen mij niet altijd even geschikt voor, waar het de uitgave geldt van zeventiende-eeuwsche stukken. Wijzigingen bij onduidelijkheden in den tekst veroorloofde ik mij zeer zelden, terwijl ik het natuurlijk te kennen gaf, waar ik zulks deed. Een enkele duistere plaats moest ik ter verklaring aan den lezer zelf overlaten.

Wat de Inleiding betreft, ook hier heb ik mij aan TIELE's plan trachten te houden. Ik gaf een toelichting op de medegedeelde stukken, niets anders. Een volledíger en uitvoeriger geschiedverhaal hoop ik in de bijdragen van het Koninklijk

Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Neêrlands-Indië te leveren met gebruikmaking ook van buitenlandsche bronnen en litteratuur. Mijne aanteekeningen uit *die* stukken van 't Oud-Koloniaal archief, welke hier niet zijn gepubliceerd, zullen daarbij goede diensten bewijzen. Het spreekt wel van zelf, dat de toelichting uitvoeriger moest wezen bij de minder juist gekende gedeelten onzer koloniale geschiedenis (Atjeh, Maleisch Schiereiland b. v.), dan bij de beter gekende (Ambon, enz.). Ik stond ditmaal vrijer, dan toen ik de Inleiding voor deel II gereed maakte, waar ik niet anders heb gemeend te mogen doen dan bloot de *feiten* te vermelden, welke de aanteekeningen van Dr. TIELE mij hadden geleerd: toen toch kon het niet in mijne bedoeling liggen, geheel zelfstandig werk te leveren, toen mocht ik slechts uitwerken de gegevens mij door een ander verstrekt, zonder zelf conclusiën te trekken uit de daarbij vermelde feiten.

In de Inleiding heb ik zeer dikwijls verwezen naar de documenten. Echter niet altijd. Voorzoover ik het niet deed, zal het namenregister den gebruiker van mijn boek van dienst kunnen zijn. De moeilijkheden ondervonden bij het preciseeren en het juist spellen der plaats- of persoonsnamen (titulatuur b. v.), heb ik niet *alle* kunnen overwinnen. Toch gelukte het mij met de meeste: het Aardrijkskundig en Statistisch woordenboek, de verschenen afleveringen der nieuwe Encyclopaedie, de atlas van Stemfoort en Ten Siethoff bewezen mij goede diensten.

Zooals men zal zien, heb ik in noten onder de documenten de voornaamste litteratuur aangehaald en tevens de plaatsen, waar reeds gedrukte bronnen zijn te vinden. Als het mocht blijken, dat ik hierin niet volledig ben geweest, dan zal *ik* daarover 't allerminst verwonderd zijn: meermalen deed zich aan mij het gemis gevoelen van een wetenschappelijk bewerkte koloniaal-historische bibliographie. De in de Inleiding genoemde werken van Klerk de Reus en Dr. W. Van Geer verschenen te laat, om bij het bewerken der documenten gebruikt te kunnen worden.

Ook had ik reeds een deel der Inleiding bewerkt, toen zij in't licht kwamen; ik heb ze echter daarmede kunnen vergelijken, waar zulks noodig bleek.

Ik hoop, de volgende deelen vlugger op elkander te laten volgen.

's-Gravenhage, November 1895. J. E. HEERES.

Een paar verbeteringen: Op bldz. 51 (noot 1) moeten de woorden „[Utraque pars]" natuurlijk wegvallen. — Op bldz. 171 (noot 1) heb ik Oe ljong-Salang geidentificerd met Junkseilan, Junkceylan of Salanga. Ik betwijfel thans, of met Oedjong-Salang nog niet een andere plaats is bedoeld. — Op bldz. 377 (noot 1) moeten wegvallen de woorden: „Vgl. hiervóór, bldz. ." — De overige schrijf- en drukfouten verbetere de *benevolus lector*.

INHOUD.

VOORBERICHT.

INLEIDING . . . . . Blz. I

DOCUMENTEN.

I—II. Brieven van Gouverneur-Generaal en Raden, (30 Nov. 1640—12 Dec. 1641). . . . . „ 1

III. Brief van Antonio Caen, gouverneur der Molukken, (20 April 1641) . . . . . „ 25

IV. Brief van Johan Van Twist, gouverneur van Malaka, (25 Nov. 1641). . . . . „ 35

V. Contract met Palembang, (21 Juni 1641) . . . . „ 38

VI. Brief van Gouverneur-Generaal en Raden, (12 Dec. 1642) . . . . . „ 39

VII. „Namen van de plaatsen die in Orienten bij de Portugiesen en Nederlanders werden beseten en gefrequenteert" . . . . . „ 51

VIII—IX. Stukken over de Molukken, (1642). . . . . „ 56

X. Brief van de sultan van Atjeh, (1642) . . . . . „ 72

XI—XII. Stukken over Malaka (29 Sept.—17 Dec. 1642) . . „ 75

XIII. Contract met Kedah, (11 Juli 1642) . . . . . „ 106

XIV. Contract met Palembang, (20 Oct. 1642). . . . . „ 108

XV—XVII. Stukken betreffende Djambi, (13 Aug.—1 Nov. 1642) „ 113

XVIII. Brief van Gouverneur-Generaal en Raden, (22 Dec. 1643) „ 125

XIX—XXIII. Stukken betreffende de Molukken, Ambon en Makassar, (1643) . . . . . „ 144

XXIV. Contract met Djambi, (6 Juli 1643) . . . . . „ 163

XXV. Brief van Jeremias Van Vliet, gouverneur van Malaka, (20 Aug. 1643). . . . . „ 167

XXVI. Contract met Oedjong-Salang, (20—27 Oct. 1643) . „ 170

XXVII. Brief van Gouverneur-Generaal en Raden, (23 Dec. 1644) . . . . . „ 173

XXVIII. „Balance uijt de generale Negotie Boecken van India", (30 Nov. 1644). . . . . „ 202

XXIX—XXXII. Stukken betreffende de Molukken en Ambon, (25 Febr.—31 Mei 1644). . . . . „ 204

XXXIII.	Brief van Cornelis Witsen, gouverneur van Banda, (6 Sept. 1644)	Bldz. 223
XXXIV.	Brief van Gouverneur-Generaal en Raden, (20 Jan.—6 Febr. 1645)	„ 226
XXXV—XXXVII.	Brieven van de Raden van Indië, (9 Juli—31 Dec. 1645)	„ 230
XXXVIII—XXXIX.	Brieven van Gerard Demmer, gouverneur van Ambon, (25 April—7 Sept. 1645)	„ 257
XL.	Contract met Bangeri, (1 Jan. 1645)	„ 266
XLI—XLII.	Stukken over Malaka, (28 Nov.—6 Dec. 1645) .	„ 267
XLIII.	Brief van Gouverneur-Generaal en Raden, (21 Dec. 1646)	„ 272
XLIV.	Brief van Gerard Demmer, gouverneur van Ambon, (16 Aug. 1646)	„ 284
XLV.	Contract met de Tenimbergroep, (2 Febr. 1646).	„ 303
XLVI.	Contract met Damma, (28 Mei 1646)	„ 308
XLVII—XLIX.	Contracten en andere stukken betreffende Solor en Timor, (22 Jan.—22 Febr. 1646).	„ 314
L—LI.	Stukken betreffende Malaka, (2 Nov.—18 Dec. 1646)	„ 326
LII.	Brief van Gouverneur-Generaal en Raden, (31 Dec. 1647)	„ 333
LIII.	Brief van Wouter Serooijen, gouverneur der Molukken, (1 Juni 1647)	„ 350
LIV.	Resolutie van Gouverneur-Generaal en Raden, (3 Juni 1647).	„ 354
LV.	Brief van Gouverneur-Generaal en Raden, (18 Jan. 1649)	„ 356
LVI—LVIII.	Stukken betreffende de Molukken en Ambon, (15 Mei—21 Nov. 1648).	„ 384
LIX.	Brief van Cornelis Willemsz. Van Outhoorn, gouverneur van Banda, (24 April 1648) . . .	„ 415
LX—LXI.	Stukken betreffende Solor en Timor, (1648) . .	„ 418
LXII—LXIII.	Stukken betreffende Atjeh en het Maleische Schiereiland, (5 Febr.—31 Oct. 1648)	„ 430
LXIV.	Brief van Gouverneur-Generaal en Raden, (31 Dec. 1649).	„ 443
LXV.	Brief van Gouverneur-Generaal en Raden aan den koopman Ter Horst op Solor, (30 Dec. 1649) .	„ 474
LXVI—LXVIII.	Contract en andere stukken betreffende Malaka, Atjeh en de Westkust van Sumatra, (1649) . .	„ 478

INLEIDING.

I.

„D'occasien presenteren ende bieden UEd. de dominatie van Orienten aan, den grooten God wil ons voornemen meer ende meer zegenen ende voorspoedigh maecken!" . . . . . Van Diemen's juichkreet was de vervulling van de profetie zijns grooten voorgangers: „daer can in Indien wat groots verricht worden."

Er was inderdaad juichensstof in die dagen, toen Gouverneur-Generaal en Raden — in hun Novemberbrief van 1640 [1] — de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie met dit schitterend toekomstbeeld voor oogen prikkelden tot steeds grootere krachtsinspanning: in den Maleischen Archipel althans was de toestand nog nooit zoo gunstig geweest als op dat oogenblik. In de Molukken namen de Nederlanders een sterke stelling in; vooral op Ternate was hun invloed overwegend: sultan Hamdja, dat „variabel, timide ende seer geveijnst humeur" [2], schikte zich naar de wenschen van den krachtigen Antonio Caen, die in dit jaar het bestuur dáár had aanvaard en door zijn beslist optreden de voor de Nederlanders ongunstige gevolgen van diens sluwe politiek wist krachteloos te maken. Op Ambon was de kimelaha Loehoe [3] nog altijd „rebellig", maar het

1 Zie beneden, bldz. 11, v.

2 T. a. p., bldz. 19.

3 Bouwstoffen, II, passim.

aantal van hen, die openlijk zijn partij hielden, werd steeds kleiner en ook in diens verhouding tot zijn onderdanen dáár (bij het contract tusschen Hamdja en Van Diemen van 20 Juni 1638 was de grensscheiding tusschen Ternate en de Compagnie in de Ambonsche kwartieren geregeld) wist Caen den Ternataanschen sultan naar zijne hand te zetten en hem nu eens te overreden tot het nemen van die maatregelen tegen de „quaetwilligen", welke de politiek der Compagnie noodzakelijk maakte, dan weder af te houden van eene inmenging, die haar kon schadelijk worden. De vorst van Makkassar, welke nog slechts korte jaren te voren den onzen hooghartig durfde toevoegen dat hij niet met kooplieden wilde onderhandelen [1], had in 1637 vrede met Van Diemen gesloten en sedert dien tijd niet meer, althans niet langer officiëel, onzen vijanden op Ambon hulp verleend; terwijl de Nederlandsche kooplieden geregeld zijne hoofdplaats bezochten. Banda was na het bezoek van de Engelschen onder John Hunter in 1638 [2] niet verder in zijn rust gestoord geworden. De moorden, op de onzen in dat jaar te Martapoera (Bandjermasin) en Kota Waringin gepleegd, [3] hadden geen nadeeligen terugslag gehad in de overige deelen van den Archipel. Op Java was het rustig: met Bantam was in 1639 een bestand getroffen en na 1638 waren er op dat eiland tusschen de Compagnie en Mataram geen feitelijkheden meer voorgevallen, al was dan ook de oorlogstoestand officiëel niet opgeheven. De vorsten van Palembang en Djambi hielden zeer ernstig met haar rekening. De sultan van Atjeh sloeg met bezorgdheid het klimmen van haar macht gade, maar was aan den anderen kant te zeer onder den indruk harer machtsontwikkeling, om niet te trachten hare vriendschap te behouden en te bevestigen. Vandaar ook, dat hij zich inschikkelijk be-

1 Bouwstoffen, II, bldz. XXII, noot 1. Dagregister van Batavia, 16 Sept. 1624. — Deze jaargang van het Dagregister is bij den uitgever dezes ter perse.
2 Bouwstoffen, II, bldz. 347, vv.
3 T. a. p., bldz. 351.

toonde bij het opnieuw verleenen der door de Nederlanders zoo zeer gewenschte privilegiën in den peperhandel op dat deel van Sumatra's Westkust, waar hij te bevelen had. [1]

Tot een ander blijk van vriendschap, hem door de Compagnie gevraagd, was hij echter niet te bewegen. Antonio Van Diemen en zijne raadslieden hadden besloten, nog in dit jaar, 1640, de belegering van Malaka met alle kracht door te zetten. Zij zochten daartoe steun èn bij Atjeh èn bij Djohor en bij de staatjes en stammen in de nabijheid der Portugeesche vesting, welke laatste hoopten, dat eenig oogenblikkelijk voordeel voor hen mocht ontspruiten uit de verjaging hunner Europeesche meesters of vijanden. De Hooge Regeering te Batavia was meer dan ooit overtuigd van het groote belang, hetwelk de Compagnie had bij het bezitten van dit gewichtig punt: [2] zijn verlies zou voor de toch reeds meer en meer zinkende macht der Spaansche-Portugeezen [3] een onherstelbare slag zijn en hun handel in den Maleischen Archipel en in Oost-Azië ernstig bedreigen, gescheiden als deze zou worden van de streken ten westen van Malaka, waar de hoofdzetel was gevestigd der overblijfselen van het „grootere Portugal"; zijn bezit zou daarenboven niet alleen het aanzien en den politieken invloed der Compagnie in groote mate verhoogen, maar haar tevens een gewichtig strategisch punt, verder een handelscentrum opleveren, waar producten van het Maleische schiereiland, van Sumatra en Borneo's noordkust konden worden aangebracht en dat tevens een marktplaats zou kunnen worden voor de voortbrengselen van Bengalen, Koromandel en westelijker landen [4]. Maar juist de overweging, dat den Atjehschen sultan „onse maght ontsachlijck wert" — onze jongste veroveringen buiten den Archipel waren hem niet on-

1 Zie beneden, bldz. 2.

2 T. a. p., bldz. 2, 12 en de op bldz. 2 aangehaalde werken. — Vgl. ook missives der XVII aan G. G. & R., dd. 16 Sept. 1638, 12 Sept. 1639, 5 Sept. 1641.

3 Vooral onderschepte Portugeesche brieven leveren treurige bewijzen van het tanen dier macht.

4 Zie beneden, bldz. 12, 35, vv., 75, vv.

bekend gebleven — maakte hem huiverig, zelf steenen aan te dragen tot het optrekken van het grootsche gebouw, dat hij voor zijne oogen zag verrijzen; en meer nog dan zijn haat tegen het met ons bevriende Djohor, meer nog dan zijne grootsche plannen op „de dominie" van de Maleische kuststaten, weerhield hem zijn vrees voor het overwicht der Compagnie, van met haar op te trekken tegen de bedreigde maar sterke veste. [1]

Van Diemen liet zich door deze onzijdigheid niet afbrengen van zijn voornemen. Krachtig gesteund door Djohor — Gouverneur-Generaal en Raden schaamden zich later niet, te erkennen, dat zonder die hulp Malaka waarschijnlijk niet gewonnen zoude zijn [2], — een weinig geholpen door enkele der omliggende Maleische staatjes en stammen, gingen de Nederlanders hun gang. Gemakkelijk was de taak niet: de dappere verdediging der Portugeezen vond steun in allerlei besmettelijke ziekten, die onder de belegeraars heerschten en steeds nieuwe aanvragen om troepenaanvoeren noodig maakten, aanvragen, waaraan soms zoo moeilijk kon worden voldaan, hoe groot de ijver en de energie te Batavia ook mochten zijn. Inderdaad, Malaka „costte veel menschenvleesch": [3] gedurende het eigenlijke beleg, dat, begonnen den 2 Augustus 1640, ruim vijf maanden heeft geduurd, sneuvelden of stierven ongeveer duizend van de onzen. De belegerden echter leden veel grootere verliezen; van het bekomen van versterking of ontzet was voor hen geen sprake bij den wanhopigen toestand, waarin de Portugeesche macht zich bevond; de toevoer van levensmiddelen werd langzamerhand zoo schaarsch, dat hongersnood begon te heerschen en met ziekten en de vijandelijke kogels de bevolking decimeerde. Den 10 Januari werd een laatste opeisching gedaan; toen deze niet werd beantwoord, besloten de Commandeur Minne Willemsz. Kaartekoe, wien na den dood van Adriaan Antheunissen en

1 T. a. p., bldz. 1, v.
2 T. a. p., bldz. 232.
3 T. a. p., bldz. 12.

Jacob Cooper de leiding was toevertrouwd, en zijne raadspersonen tot een, naar zij hoopten, beslissenden storm. Onder bevel van den sergiant-majoor Johannes Lamotius — Kaartekoe was reeds eenige dagen ziek — landden den veertienden dier maand 650 man Compagnies troepen en na een laatste, krachtige poging tot verdediging gaven de Portugeezen de stad, die zij honderdendertig jaren hadden bezeten, aan hunne machtigste mededingers in het Oosten over.

Malaka droeg na de verovering de duidelijkste sporen van het beleg met al den daaraan verbonden nasleep van verwoesting en ellende: geen huis was onbeschadigd gebleven, een groot gedeelte der gebouwen was tot puin geschoten, vooral in de voorsteden, waar de bebouwde landen en tuinen geheel waren vernield; de lijken van gesneuvelden en gestorvenen waren onvoldoende begraven; de bevolking, die eens onder het Portugeesch bestuur een twintigduizend zielen had geteld, bleek nu door al den jammer van den langdurigen oorlog geslonken tot het getal van ongeveer veertienhonderd Portugeezen en inlanders; met de veiligheid in de stad en den omtrek zag het er treurig uit; de eens zoo bloeiende handel was tengevolge der jarenlange insluiting geheel verloopen. [1] Johan Van Twist, de eerste Nederlandsche gouverneur der vesting, en zijn opvolger Jeremias Van Vliet hadden dan ook geen benijdenswaardige positie en, al waren zij geschikter geweest voor de behartiging der hun toevertrouwde belangen dan het geval was, al hadden zij grooteren tact bezeten om hunne moeilijke, soms kiesche, zending naar eisch te vervullen, ook dan nog zouden zij een niet behagelijken werkkring hebben gehad. In den eersten tijd der Nederlandsche heerschappij stond Malaka bij de ambtenaren der Compagnie niet alleen, [2] maar ook bij Chineezen en inlanders, in een slechten reuk. Dit was te danken

1 Zie over die en wat volgt beneden, bldz. 75—106, enz., en de op bldz. 1 genoemde werken.

2 Vgl. óók beneden, bldz. 196.

ook aan de minder geschikte gelegenheid tot het zich verrijken met geoorloofde of ongeoorloofde middelen, maar vooral aan den treurigen gezondheidstoestand der plaats. En toch deed men wat men kon, om daarin verbetering aan te brengen; maar er viel te veel te regelen, de onkosten op dat alles vallende waren te groot, van inkomsten was nog te weinig sprake, dan dat men al spoedig een voldoend resultaat van de bemoeiingen onzer ambtenaren mocht verwachten. Om „Malakkas heerlijke en bijna miraculeuse overwinninge", waarvan het bericht te Batavia zulk een indruk maakte, dat men „aen hoogh ende laegh bemercken" kon, „dat de vreughde hun ter herten gingh," vruchtdragend te maken, werden vereischt een voldoende reparatie der vervallen versterkingen, een behoorlijk garnizoen, een flinke scheepsmacht in en nabij de zeeëngte, verbetering van den gezondheidstoestand, het leggen van een vasten grondslag voor bestuur en rechtspleging, het in praktijk brengen van middelen om de verloopen bevolking der omstreken weder aan den arbeid te zetten, en Chineezen en inlanders binnen de veste en haar omgeving, voorzoover die mede onder 't gezag der Compagnie was gekomen, te lokken, het aanwakkeren van den handel, het hebben eener goede verstandhouding met de naburige vorsten en volkeren. En al mochten de meeste dezer wenschen onder hun bestuur in vervulling gaan, althans daarop hoop geven, genoemde vertegenwoordigers der Compagnie bleken niet in allen deele opgewassen tegen de moeilijkheden die zij op hunnen weg ontmoetten, waar zij trachtten aan de beide laatstgenoemde eischen te gemoet te komen.

Den sultan van Atjeh was de vrees om het hart geslagen, toen hij de tijding van den voortgang der Nederlandsche wapenen en der nieuwe overwinning van den machtigen vriend had gehoord en de welwillende houding in die dagen door hem tegenover de Portugeesche natie aangenomen deed ergere dingen verwachten, toen hij, „door Godes betere schickingh" — de

uitdrukking is van Van Twist — den 15 Februari 1641 overleed. Zijn gemalin, de dochter van Iskandar Moeda [1], volgde hem op en deze overgang der kroon op een vrouw had vèrstrekkende gevolgen. De Atjehsche Grooten zagen hun kans schoon, een overwegenden invloed op het landsbestuur te verkrijgen, veel grooter dan zij gewoon waren en dat verlangen beheerschte ook hunne buitenlandsche staatkunde. De overleden vorst was een Pahangsche prins geweest, maar hij had tegenover den sultan van Djohor zijn recht op de Pahangsche kroon, zijn erfgoed, met de wapenen moeten verdedigen Nu deed de nauwe bloedverwantschap tusschen deze heerschers, beide gesproten uit het Djohorsche vorstenhuis, bij de Atjehsche Grooten de vrees ontstaan, dat de laatste na des eersten dood pogingen zoude in 't werk stellen, om, b. v. door een huwelijk met hunne vorstin, beide tronen te bezetten. Dit nu moest tot elken prijs worden verhinderd, omdat daarmede zou gepaard gaan een verijdeling der pogingen van de Atjehsche rijksgrooten, om de teugels van het bestuur uit de handen hunner sultan in hunne eigene te doen overgaan. De nationale haat der Atjehers tegen Djohor, gevolg van een krijg gedurende onheuchelijke jaren, en de ontevredenheid, gewekt door het bestuur van den pas gestorven vorst, ook een vreemdeling, waren die plannen tot tegenwerking zeer gunstig. Toen nu Djohor onmiddelijk na de verovering van Malaka door tusschenkomst der Nederlanders aan Atjeh vredesvoorstellen deed, vonden deze een open oor op Sumatra's Noordkust: al spoedig, nog in 1641, werd de oorlogstoestand voor geëindigd verklaard, Atjeh zag af van de hoogheidsrechten, die het tegenover Djohor mocht hebben, mits dit laatste zich verbond, geen pogingen tot verdere toenadering tot Atjeh te doen en nimmer meer gezantschappen naar dat rijk af te vaardigen. Elke betrekking tusschen de beide staten hoopten de Atjehsche Grooten op die wijze te verbreken. Djohor klom een weinig in aanzien, sloeg dientengevolge een hooger toon

1 Vgl. beneden, bldz. 73, noot 1.

tegenover de Compagnie aan, trok zich terug van de Nederlandsche politiek en laadde de verdenking op zich, dat het de Nederlanders in de buurt van Malaka tegenwerkte, dat het althans niets deed, om dezen tegemoet te komen, toen in 1644 en de beide volgende jaren een ernstige vijandelijke beweging van omliggende, voor een deel tot Djohors gebied behoorende, inlanders (een beweging, waartoe de ook elders zoo dikwijls getoonde [1] onhandigheid van 's Compagnies ambtenaren niet weinig aanleiding had gegeven) de Nederlanders in Malaka zorgelijke dagen deed doorleven. [2] Atjeh trok zich bijna geheel van het Maleische schiereiland terug, liet zelfs Pahang varen [3] en beperkte zich, daartoe geleid door de eigenaardige staatkunde zijner Grooten en door den slechten toestand der schatkist, al meer en meer tot zijne bezittingen op Sumatra.

Op het schiereiland was het alleen Perak, waar de Compagnie nu nog Atjeh ontmoette. Met Kedah, met Oedjong—Salang en Bangeri en met eenige andere plaatsen van minder gewicht vormde dit rijkje de z. g. „tinquartieren", welke in de geschiedenis der Nederlanders op het Maleische schiereiland een zoo belangrijke plaats innemen. Het tin, van al de dáár vallende voortbrengselen voor de Compagnie het voordeeligste, was toen een zéér veel beteekenend uitvoerartikel, vooral voor Vóór-Indië en Perzië. Na de verovering van Malaka werd de vraag, wat met die stad te doen, reeds dadelijk voor een groot deel beheerscht door deze andere, hoe de meeste voordeelen te trekken uit den handel, vooral uit den tinhandel. Wel waren de Nederlandsche autoriteiten genegen, Malaka als een vrij handelscentrum, althans voor die handelsartikelen, welke der Compagnie de kleinste winsten beloofden, te laten bevaren door de schepen èn van 't Maleische schiereiland en

1 Zie b.v. het Dagregister 1640—1641, bldz. 232; beneden, bldz. 458, noot 2 en een brief van Arnold De Vlaming van Oudshoorn aan de XVII van 1 Sept. 1647.

2 Zie beneden, bldz. 197, v., 232, v., 254, v. enz.

3 Vgl. beneden, bldz. 74.

omliggende landen èn van Indië's vaste kust èn van een deel van den Maleischen Archipel, door welk eilandenrijk als 't ware een denkbeeldige lijn werd getrokken om te bepalen, welke zijner producten naar Batavia, welke naar Malaka mochten worden gevoerd. Maar ten opzichte der de meeste winst belovende handelstakken — waaronder het tin — dacht men niet in ernst aan het verschaffen van eenige vrijheid van beweging. [1] Twee wegen slechts, meende men, kon men bewandelen, wilde men de voordeelen daarvan genieten. Men kon trachten, dien handel geheel aan zich te trekken en den concurrenten, met name den inlandschen, Arabischen en Europeeschen kooplui van Vóór-Indië, welke vóór de insluiting van Malaka door de Nederlanders gewend waren, zelf op Malaka hunne manufacturen tegen het tin te komen inruilen, die vaart geheel te beletten en zelf met 's Compagnies schepen de manufacturen in- en het tin uit te voeren. Men kon ook dien concurrenten de vaart vrij laten nevens 's Compagnies schepen, maar hen verplichten, Malaka aan te doen, om slechts dáár, tegen betaling van de gewone in- en uitvoerrechten, hunne waren aan de markt te brengen en het tin op te koopen. In beide gevallen moesten daarmede gepaard gaan het beletten der directe vaart van bedoelde handelaren op de tinplaatsen, tenzij voorzien van passen van Nederlandsche autoriteiten, vooral van onzen gouverneur te Malaka, en het vaststellen van voor die rijkjes bindende bepalingen ten aanzien der tinleverantie aan de Compagnie. Het laatste stelsel hadden de Portugeezen met goed gevolg in praktijk gebracht en de nieuwe bezitters der stad, tredende in de rechten hunner voorgangers, meenden op dien grond volkomen rechtmatig te gaan, wanneer zij ten opzichte van dit onderdeel hunner handelspolitiek de voetstappen van die voorgangers drukten. En het lijdt geen twijfel, of zij zouden des noods met geweld reeds dadelijk het gewicht hunner overmacht in de schaal hebben

1 Vgl. ook de missive van de XVII aan G. G. & R. van 25 Sept. 1642.

geworpen, ware het niet, dat zij ook rekening hadden te houden met de belangen van andere machtigen der aarde. De vaart te beletten van de kooplieden der vaste kust van Indië, welke tijdens de insluiting van Malaka door de onzen er toe waren overgegaan, om òf zelf op de tinrijkjes handel te drijven òf Atjeh aan te doen en daar het tin op te koopen, door Atjehsche kooplieden uit de tinrijkjes gehaald of door handelaren dier staatjes zelf daar aangebracht, zou aanleiding geven tot represailles tegen de Nederlandsche kantoren en kooplieden daarginds. Het zou eveneens Atjeh, dat op Perak, en Siam, dat op Kedah, Oedjong—Salang en Bangeri hoogheidsrechten liet gelden, tegen ons in eene vijandige stemming kunnen brengen. De beheerscher van Siam nu zou gemakkelijk te bewegen zijn, ons hierin geene hinderpalen in den weg te leggen, omdat hij weinig voordeel uit den bedoelden tinhandel trok en ter wille daarvan vermoedelijk niet het harnas zou aantrekken tegenover de Nederlanders, op wier vriendschap hij prijs stelde om het voordeel, dat hun handel op zijn rijk hem opleverde, en om redenen van staat: zijn politieken invloed tegenover naburige rijken, als Kambodja, Patani en eenige staatjes op het schiereiland [1]. Met Atjeh was dit een geheel ander geval. Welke maatregelen de Compagnie ook zoude nemen, het verplichten tot het aandoen van Malaka of eene nog sterkere uiting van den monopoliegeest, in beide gevallen krenkte het de belangen van Atjeh, en hoewel dit rijk zelf geene commercieele voordeelen beloofde, [2] was het voortduren der privilegies op Sumatra's Westkust, ook door de nieuwe sultan bekrachtigd, [3] voor de Nederlanders van te groot belang, om, waar zij optraden op het schiereiland, met de opinie der bestuurders van Atjeh geen rekening te houden. Wel was deze staat „genoeghsaem t' onser devotie", bevreesd als hij was voor de door de Compagnie ontwikkelde macht (een ontzag

1 Zie beneden, passim.
2 T. a. p., bldz. 20, 142.
3 T. a. p., bldz. 48, v.

trouwens dikwijls gepaard aan wantrouwen in onze bedoelingen), maar de Hooge Regeering te Batavia was zich te goed bewust van de voordeelen, die zij kon trekken uit een welwillende houding der Sultan, om zich haar vijandschap op den hals te halen; — indien tenminste 's Compagnies plannen op andere wijze in vervulling konden geraken. Want doorgezet moesten die plannen worden! Den 11 Juli 1642 verbond zich dan ook Kedah, om de helft van al zijn tin tegen een vasten prijs aan 's Compagnies kooplieden te leveren en geen vreemde vaartuigen toe te laten, niet voorzien van passen, uitgereikt door Nederlandsche autoriteiten. [1] Den 20 October 1643 sloot Oedjong-Salang (daartoe geprest door de Nederlanders, welke een motief voor hun forsch optreden vonden in de vijandelijke houding van den bestuurder van dat staatje) een contract, waarbij geen uitheemsche vaartuigen dáár tot den handel, — die in levensmiddelen uitgezonderd — werden toegelaten, tenzij voorzien van passen van onzen gouverneur in Malaka. [2] Den 1 Januari 1645 volgde Bangeri met een contract, waarbij al zijn tin aan de Compagnie werd toegezegd, de kleedjeshandel der kooplieden van Indië's vaste kust op dat rijkje werd verboden en een stellig verbod van uitvoer van tin, ook door de bewoners zelf, werd uitgesproken. [3] Slechts Perak, zich beroepende op zijn afhankelijkheid van Atjeh, weigerde een verbintenis aan te gaan, niettegenstaande de Compagnie zich beriep op haar recht op de helft van het Peraksche tin, eens door Perak aan het Portugeesche Malaka afgestaan. [4] Van Diemen besloot, door te tasten: in 1644 en 1645 werd de rivier van Perak door Nederlandsche schepen geblokkeerd en de vaart uit en op dit rijkje belet, behalve aan Atjehsche en Peraksche vaartuigen. [5]

---

1 T. a. p., bldz. 105, vv.
2 T. a. p., bldz. 170, vv.
3 T. a. p., bldz. 266, vv.
4 T. a. p., bldz. 105, v. enz.
5 T. a. p., bldz. 200, 252.

Tot het besluit, een monopoliseerende handelsstaatkunde ook op het Maleische schiereiland te volgen, droegen ook bij de halfslachtige verhouding, waarin de Nederlanders in Azië tot Portugal waren komen te staan, [1] en de vrees, dat dit rijk, hetwelk men in een oorlog met de wapenen in de hand kon trachten te verdrijven uit plaatsen waar het gevaarlijk kon zijn, in de vredesperiode, die nu scheen te zullen aanbreken, pogingen zoude aanwenden, dáár in den omtrek opnieuw vasten voet te krijgen. [2] Over het geheel genomen, was de tijding, dat er kans bestond op vrede tusschen onze Republiek en Portugal na zijn afscheiding van Spanje, met gemengde gewaarwordingen door Gouverneur-Generaal en Raden vernomen. Den 31 Juli 1641 had het eerste bericht van die gebeurtenis Batavia bereikt door middel van een Compagnies schip; in September van dat jaar verscheen in de hoofdplaats van Neêrlands Indië een Portugeesch edelman, Antonio Fialho Fereira, [3] die met een Engelsch vaartuig Bantam had bereikt en last had van zijnen koning, de voorgevallen verandering op het Iberische schiereiland bekend te maken aan de Portugeezen in het Oosten (die, zonder daarin ook maar in 't minste door de Spanjaarden, welke trouwens steeds weinig directen invloed op het beheer der Portugeesche bezittingen hadden uitgeoefend in den tijd, waarin Portugal een Spaansch wingewest was geweest, te zijn verhinderd, het voorbeeld van hunne landgenooten in Europa hadden gevolgd), en hun te gelasten, niet langer vijandig op te treden tegen de Nederlanders, met wie immers eerlang de vrede zoude worden getroffen. Ofschoon ten dezen — naar het schijnt — niet van een officiëele opdracht voorzien, polste Fereira toch Van Diemen, hoe deze dacht over het voortzetten der vijandelijkheden. De Gouverneur-Generaal

1 Over onze verhouding tot Portugal in 1641—1645 zie men W. Van Geer: *De opkomst van het Nederlandsch gezag over Ceilon*, I (Leiden, Sijthoff, 1895), bldz. 74, vv.; 91, vv.

2 Vgl. beneden, bldz. 81.

3 T. a. p., bldz. 23.

was van meening, dat hij hierin geene verandering kon brengen, gebonden als hij was [1] door wat de Bewindhebbers der Compagnie hem op dit punt zouden gelasten, en die meening dicteerde ook zijn weigerend antwoord aan de gezanten van den Portugeeschen onderkoning, die in den aanvang van 1642 [2] te Batavia een wapenstilstand kwamen verzoeken. [3] Hij en zijne Raden — het blijkt duidelijk uit hunne brieven aan de Heeren XVII — vonden dan ook opschorting der krijgsbedrijven hoegenaamd niet in het voordeel der Nederlanders, en het was te verwachten, dat deze, welke van den aanvang af van hunne komst in het Oosten door de Portugeezen als vijanden waren behandeld geworden, weinig lust zouden gevoelen, hunne concurrenten met consideratie te behandelen, nu zij op hun beurt de machtigste waren. „Wat ons belanght" — zoo schreven Van Diemen en de zijnen in hun Decemberbrief van 1641, „wij sijn van gevoelen, dat, soo veel den staedt van India raeckt, te wenschen ware geweest, den Portugees hem noijt van Spangien gesepareert hadde, ofte wij genootsaeckt wierden, den oorlogh, die tot noch met bijsonder voordeel jegens deselve gevoert hebben, te staecken. Hij is met de hulpe Godes sedert eenige jaren herwaerts soodanigh gematteert, dat in corte voorts geheel uijt India te crijgen soude sijn, hetwelck inestimabel veel voor de Compe waerdigh ware; want off wel (vermits hem allerwegen op de hielen sijn geweest) seer verarmt ende, ten ware dit interval, t'eijnde s'raedts gebracht sij, soo mogen echter wel staet maecken, dat noch Deen, noch Engelsman, noch eenigen anderen Europasen handelaer ons soo seer in den wegh sal wesen als den Portugees, bijaldien met hem in vrede comen." Maar, kwàm het tot vrede, Gouverneur-Generaal en Raden zouden dien „religieus onderhouden", ook al zagen zij bezwaren opkomen, waar zij door overeenkomsten met inlandsche vorsten

1 Vgl. missives der XVII aan G. G. & R. dd. 15 Maart en 5 Sept. 1641.
2 Deze tijdsbepaling heb ik verzuimd, te melden op bldz. 39.
3 T. a. p., bldz. 39, v.

tegenover dezen gehouden waren tot het verleenen van hulp tegen de Portugeezen. En het is bekend, het kwam er toe. Het tractaat van bestand, den 12 Juni 1641 te 's-Gravenhage gesloten, den 18 November daaraan door den koning van Portugal, den 22 Februari 1642 door de Staten-Generaal geratificeerd, werd den 2 October van dat jaar te Batavia officieel bekend, toen daar het schip de Salamander aankwam, in April uit Nederland afgezonden. Bij de lezing bleek, dat de grootste bezwaren der Hooge Regeering tegen een vrede waren weggenomen, nu niet gerept werd van een bondgenootschap, iets waarop Fereira in zijn onderhoud met Van Diemen had gedoeld, en nu door slechts weinige bepalingen van algemeene strekking de wederzijdsche verhouding in het Oosten was geregeld. In denzelfden Decemberbrief van 1641 had zij die bezwaren omschreven: het zou voor de Compagnie het beste wezen, indien de vrede „soo simpel sonder veel stipulatien, capitulatien ofte bedingen, anders als 't gemeene volckerenrecht mede brenght, veel min eenige alliancie ofte bontgenootschap gemaeckt werde. Want connen niet bedencken, daer eenigh proffijt voor de Compe mede te behalen sij. Wij sijn door Godes zegen verre de machtigste ende connen — men ziet, er werden geen doekjes om gewonden [1] — met de wapenen altijt soodanige conditien maken, als de Compe voordeelijckst wesen ende 't geroerde volckerenrecht toelaten sal." De Heeren XVII waren van hetzelfde gevoelen geweest als hunne „bedienden" aan de overzijde der wereldzee en hadden bij de regeerders der Republiek weten te bewerken, dat Gouverneur-Generaal en Raden door het sluiten van het bestand in hunne werkzaamheden in het belang der aandeelhouders van de groote handelsvennootschap niet door grooten omhaal van veel bepalingen en woordenrijke artikels werden belemmerd, „ingevolge", aldus werden de XVII dan

1 Vgl. ook missives der XVII aan G. G. & R. dd. 5 Sept. 1641, 25 Sept. 1642; resolutie der XVII van Aug. 1641 (punt 7 der beschrijving).

ook door de Hooge Regeering te Batavia geprezen in haar Decemberverslag van 1642 — „niet meer (concernerende d'Oost India) dan seven articulen seer favorabel ende tot welstant van de generale Compe getracteert ende beraemt sijn." Zij waren dan nu ook geruster en, ofschoon zij de nadeelen die voor de Nederlanders konden ontspruiten uit de meerdere vrijheid van beweging, door de Portugeezen nu in den handel verkregen, niet licht telden, zij hoopten ook hun voordeel uit dien handel te trekken, daar hij gedeeltelijk wel met de Compagnie zoude worden gedreven. [1]

Voor de wederzijdsche verhouding in den Maleischen Archipel had na de verovering van Malaka het bestand veel van zijn belang verloren. De artikels 6 en 7 van het tractaat hielden het *uti possidetis* in, zoowel wat betreft de commercie als het staatkundig bezit. [2] Nu handelden de Portugeezen op het oogenblik dat het bestand in Indië officieel bekend was geworden, niet op Malaka en zijne onmiddelijke omgeving, niet op Java, niet op Sumatra, niet op Borneo, niet op Ternate en omliggende eilanden, niet op Ambon, niet op Banda en de eilanden oostwaarts. Op Makassar ontmoeten elkander de beide concurrenten, op de Kleine Soenda-eilanden waren het Bima op Soembawa en de Solor- en Timorgroep, waar men elkander in het vaarwater zat. In geheel den Archipel was het alleen op die groep, dat Portugal staatkundige macht uitoefende en Van Diemen nam bij tijds maatregelen, om te beletten, dat op die eilanden inbreuk kon worden gemaakt op de rechten, die de Compagnie daar had, al stond het handelsvoordeel, dat zij afwierpen, bij hem en zijne raadslieden niet hoog genoteerd. [3]

Het bestand was nog nauw in den Archipel buiten Batavia bekend, toen het reeds weder bewesten Malaka tot vijandelijk-

1 Vgl. beneden, bldz. 47, v.

2 T. a. p., bldz. 51—56.

3 Zie mijn opstel over: *Onze betrekkingen met de Kleine Soenda-eilanden* 1640—1648. (Veth's Feestbundel (1894), bldz. 178—184.)

heden was gekomen. De Staten-Generaal hadden aan Gouverneur-Generaal en Raden gelast — en de Heeren XVII schreven hun aan, [1] dat zij zich „geheel naden wille ende het begeeren" van Hunne Hoog Mogenden zouden gedragen —, onmiddelijk na het officieel bekend worden van het sluiten van het bestand (krachtens zijn artikel 2 tevens datum van het ophouden der vijandelijkheden) den Portugeezen met dat feit eveneens officieel in kennis te stellen. Dit gebeurde dan ook in den Archipel en elders. Zoo werd reeds den 6 October 1642 het lid van den Raad van Indië Pieter Boreel door de Hooge Regeering te Batavia tot „Commissaris" benoemd, om met dit doel Malaka te bezoeken en Ceilon en de vaste kust van Indië aan te doen. Maar de Hooge Regeering zag vooruit de mogelijkheid, dat op Ceilon geschillen met de Portugeezen zouden rijzen en besloot den 11 October, om, indien deze niet mochten worden beslist, „tot nader ordre van onse principale, niet alleen [op] Ceijlon, maer oock allerwegen hier te lande den oorloge tegen haer te continueren, te meer hun inbeelden, ende om verscheijde redenen oock seker is, [dat zij] op Ceijlon den oorlogh tegen ons met voordeel voeren connen, waer tegen wij in andere plaetsen hier te lande oock meerder advantagie tegen haer hebben." Het resultaat van Boreels zending is bekend: de twistende partijen konden niet tot elkander worden gebracht en den 27 April 1643 brak hij van voor Goa op „met de bloedvlagge en datelycke acten van hostiliteyt." Den 29 Juni werd de tijding van het gebeurde te Batavia ontvangen. Het hervatten van den oorlog was zeer tegen den zin der Portugeezen te Makassar en op Solor en Timor, en zij verzochten dan ook, dat de vredestoestand wat hen betrof niet zoude worden verbroken, daar zij meenden, „met den Vice Reij ende de saecke in questie niet te doen (te) hebben." Gouverneur-Generaal en Raden echter wilden van „soodanigen stuckwijse vrede" niet weten. [2] Trouwens de

1 Vgl. res. G. G. & R. 4 Oct. 1642.

2 Heeres: Kleine Soenda-eilanden, t. a. p., bldz. 182.

slagen zouden buiten den Archipel vallen. Slechts bleek duidelijk, hoeveel waarde het bezit van Malaka voor de Compagnie had: in tijden van oorlog was de vaart tusschen het grootere Portugal in het westen van Azië en dat beoosten genoemde vesting zoo goed als geheel te beletten; het vermeesteren van eenige Portugeesche schepen in de Straat leverde daarvan het bewijs.

Het bezit dier zeeëngte bezorgde echter den Nederlanders moeilijkheden van internationalen aard. De vorige bezitters hadden tol geheven van alle passeerende schepen, ook van Europeesche natiën; de Compagnie volgde dit voorbeeld, [1] — zeer beslist ook in de vredesdagen, niet altijd billijk, ten opzichte der Portugeezen [2] — maar schrikte terug voor de consequentie: [3] zij was b. v. in twijfel of zij dien tol zou gaan heffen ook van Engelsche en Deensche vaartuigen, helde nu eens tot dit dan weer tot een ander gevoelen over en handelde eveneens inconsequent Wèl onderwierp zij, toen de vijandelijkheden met Portugal weder waren begonnen, de Engelsche en Deensche schepen aan een onderzoek, om te weten te komen of zij ook vijanden of hunne goederen of contrabande aan boord hadden. Een bloedige botsing tusschen Engelschen en Nederlanders bleef niet uit en de verovering der Bon Esperance, in Juli 1643 na een hevig gevecht door de Nederlanders in de straat van Malaka genomen, kreeg een plaats in het groote klachtenboek, hetwelk in Engeland werd aangehouden van de handelingen van den gehaten en gevreesden tegenstander in Azië. [4]

Een ander gevolg van het hervatten van den oorlog met Portugal onmiddelijk na het sluiten van den vrede is kenmerkend

---

1 Zie b. v. beneden, bldz. 194, v.

2 Vgl. beneden, bldz. 373, v., 463 enz. — Vgl. missive der XVII aan G. G. & R. dd. 23 Sept. 1649.

3 Vgl. beneden, bldz. 193; missives der XVII aan G. G. & R. dd. 9 Sept. 1645, 10 Maart 1646.

4 Zie beneden, bldz. 142, v., 167, vv., 442. -- Vgl. ress. der XVII dd. 8 Maart 1646—18 Sept. 1649.

voor den geest, welke de bestuurders der Compagnie bezielde ten aanzien hunner tegenstanders. Na de verovering had Kaartekoe verlof gegeven aan de Portugeezen, die zulks wenschten, Malaka te verlaten en naar elders te vertrekken. Velen, en daaronder de aanzienlijksten, hadden daarvan gebruik gemaakt, en slechts enkele Europeesche burgers der stad waren gebleven, ook in de hoop, dat hun niet te veel hinderpalen in den weg zouden worden gelegd, waar het gold, hunnen God te dienen naar de inspraak van hun geweten. Van openbare godsdienstoefening was echter geen sprake: „de vrijheijt van conscientie, en ooghluijckent gedoogh der misse is meer vrijheijt als onsen Staet aldaer buijten perijckel verdragen can." [1] De houding, door de Portugeezen aangenomen na de afscheiding van Spanje, was in de oogen van de Nederlandsche machthebbenden zóó, dat hun nog minder dan gedurende den openlijken oorlog vertrouwen kon worden geschonken. Men was in „dese schynvredige tyde" [2] bang voor hen, die men nooit had gevreesd, toen het zwaard steeds de questies kon oplossen; men wist, dat in handigheid de Lusitaan den Batavier verre overtrof. [3] Er kwam bij, dat de Nederlander veel minder dan de Portugees zich Indië tot een tweede vaderland had gemaakt: handelswinsten, hoop op promotie en op vlug rijk worden en daarmede op een spoedigen terugkeer naar Nederland, waren bij de onzen de eenige drijfveeren voor hun zijn in het Oosten; de meeste hunner concurrenten, wien de handel door geheel Indië, zij het dan ook tegen hooge tollen, bijna zonder eenige beperking van den kant van de regeering in het moederland, openstond, hadden daarentegen zich dáár gevestigd, om er hun leven te slijten, „niet meer aen Portugael gedenckende; sustenteren ende verrijcken haer met de voordeelen in India, gelijck off inboorlingen waren ende

1 Vgl. beneden, bldz. 77.

2 Missives der XVII aan G. G. & R. 31 Aug. 1643.

3 Vgl. beneden, bldz. 24 en missives der XVII aan G. G. & R. 5 Sept. 1641, 31 Aug. 1643 en 10 Maart 1646.

geen ander vaderland kenden." [1] Zij vormden koloniën, die, in vele opzichten op Europeesche leest geschoeid, hun dat vaderland moesten vergoeden. Vandaar ook, dat wat de uitoefening van hun godsdienst betrof, zij zich met niets minder tevreden konden stellen dan met wat Portugal zelf hun in dit opzicht zoude hebben gegeven. En nergens vonden zij dat onder Nederlandsch bestuur. Had Van Diemen gehoopt, — en ook de Bewindhebbers waren daarvan niet afkeerig [2] — dat na het bestand Portugeesche kooplui zich te Batavia zouden vestigen, „ten ware de religie haer wederhielde," hij nam geen maatregelen, om aan dat bezwaar eenigszins te gemoet te komen. Evenmin gebeurde dit te Malaka, waar ook geen sprake was van openbare godsdienstoefening door de Katholieken en waar men zoo bevreesd was voor den invloed der geestelijkheid, — de Bewindhebbers niet minder dan de Hooge Regeering [3] — dat Gouverneur-Generaal en Raden, nadat den 10 November 1644 [4] te Goa een vredesverdrag tusschen den handigen diplomaat Johan Maetsuyker en den Portugeeschen onderkoning was gesloten, den nieuwen gouverneur van Malaka, Arnold De Vlaming van Oudshoorn, welke Van Vliet opvolgde, uitdrukkelijk gelastten, — in overeenstemming met de woorden van artikel 26 van het tractaat van 1641 — geen godsdienstoefening buiten de private woningen, „sonder minister ende toeloop van gemeente," toe te laten en de noodige maatregelen te nemen, dat geen gevaar kon dreigen van den kant der Portugeesche geestelijken, welke met de schepen, tusschen de landen beoosten en bewesten Malaka varende, die stad aandeden: „geen saeck van grooter

1 Vgl. beneden, bldz. 48; De Jonge, V (II), bldz. 243.

2 Missive aan G. G. & R. 31 Aug. 1643.

3 Vgl. beneden, bldz. 379.

4 En niet den 11 November, zooals De Jonge, V (II), bldz. CXX en CXXI zegt. Ook mag men uit de niet geheel duidelijke woorden van dezen schrijver niet opmaken, dat het tractaat van 27 Maart 1645 een uitvloeisel is van dat van 10 Nov. 1644. (Vgl. Van Geer, t. a. p., o. a. bldz. 147.)

emporte" was „in de Malacxe gouverne" te behartigen. [1] Ja, men ging na de bekende gebeurtenissen in Brazilië [2] zóóver, dat men trachtte ook de niet-geestelijke Portugeezen uit Malaka te doen verhuizen. Ook dit gelukte zoo goed, dat in haar brief van 15 Januari 1647 de Hooge Regeering aan de XVII kon mededeelen, dat men goede hoop had, Malaka binnen kort „van dat gespuys" te zuiveren. Dat in deze omstandigheden niet ernstig sprake kon zijn van de eenmaal gehoopte handelsbetrekkingen met de Portugeezen, behoeft geen betoog. [3]

Het bovengenoemde bevel aan De Vlaming was niet meer geteekend door Van Diemen: den 19 April 1645, den dag waarop het verdrag van Goa te Batavia werd afgekondigd, had hij het moede hoofd neergelegd. Zijne herhaaldelijk uitgesproken wensch, hem een vervanger te zenden, daar hij zijn vaderland nog eens wilde terugzien, werd door de Bewindhebbers te laat vervuld; toen het bericht, dat hem vergunde te repatrieeren, te Batavia aankwam, was zijn stoffelijk overschot reeds ter aarde besteld. Zijn laatste brief aan de Heeren XVII, gedagteekend 6 Februari, [4] was zijn uiterste wil geweest. Hij zag bezwaren opkomen; hij zag onder zijne oogen, in zijne onmiddelijke omgeving zaken gebeuren, die hem deden vragen, of het bestuur van Neêrlandsch Indië wel in de rechte handen was neergelegd, en hij adviseerde tot het uitzenden uit Nederland van een „persoon die conscientieus is, alle particulariteijten onder groot ende cleene in swangh gaende weere, respect ende ontsach onder sijn Raden heeft." Geen zijner toenmalige medehelpers rekende hij waardig, zijn opvolger te zijn. Maar vol vertrouwen laat hij op wat hij „t' (sijner) ontlastingh niet (had) connen verbij gaen" de ge-

---

1 Zie beneden, bldz. 267—272, 329, v. Vgl. missive der XVII aan G. G. & R. 4 Oct. 1647.

2 Vgl. missives der XVII aan G. G. & R. 10 Maart 1646, 4 Oct. 1647. Vgl. beneden, bldz. 319, v.

3 Vgl. missive der XVII aan G. G. & R. 23 Sept. 1649.

4 Beneden, bldz. 229, v.

ruststellende verzekering volgen: „Den Indisen stant is God loff sulx, dat die een cleenen misslach weijnigh can deeren."

Inderdaad, de laatste jaren van Van Diemen's bestuur waren — niet het minst in den Maleischen Archipel — jaren van voorspoed geweest en hecht en sterk werd het gebouw, waarvan de fundamenten door Coen waren gelegd, opgetrokken door dezen zijnen bekwamen opvolger. In zijn tijd waren — gelukkig voor hem — de macht en invloed der Nederlanders in het Oosten, hoe groot zij ook mochten zijn, nog niet zóó overwegend, dat de onzen op hunne lauweren konden gaan rusten. Daardoor werd het gevaar nog niet geloopen, dat zij die macht en dien invloed als het kussen beschouwden, waarop het hoofd zich kon neêrleggen, zonder zorg voor oogenblikkelijke gevaren, maar daardoor ook zorgeloos waar het gold zich in te spannen, om die kracht en dien invloed te vergrooten, opdat het niet zou kunnen blijken, dat zij hadden stilgestaan en achteruit gegaan waren, op den dag der toekomst, die mede zou brengen gevaar dat van buiten dreigde, ziekten, die het lichaam van binnen sloopten. Van Diemen's bestuur was nog geheel een tijd van worsteling, van strijd, waartegen de Compagnie echter — het bleek duidelijk — voldoende was opgewassen: een tijd dus, die een roemvolle plaats inneemt in hare geschiedenis, die hare voornemens en plannen zag slagen, die voorspoed in haren handel, die uitbreiding harer staatkundige macht medebracht. Maar tevens een tijd, die door de rustelooze inspanning, gevergd om èn tot het doel te geraken èn wat men had te behouden, geen plaats overliet, geen gelegenheid gat, om te doen zien, niet nog, hoe veel gevaar er gelegen zoude zijn in het bereiken van dat doel zelf, maar zelfs niet, hoe uit elke nieuwe overwinning op de hinderpalen, welke men op den weg ontmoette, nieuwe bezwaren voor de zegevierende handelsvennootschap zouden verrijzen. Men had in Indië als einddoel voor oogen den alleenhandel, ten minste in de meest winstgevende voortbrengselen van het Oosten, en daaronder vooral de „hoofd-

speceryen": [1] nagelen, muskaatnoten, foelie en peper, uit welke laatste „de Compagnie vervullen moet het gros van haar jaarlixe equipage"; [2] men kon de struikelblokken, welke den weg naar dat einddoel belemmerden, niet verwijderen zonder steeds verder uitbreiding te geven aan den politieken invloed, de politieke macht der Compagnie. Maar men zag bij al de inspanning, voor het bereiken van dat doel noodig, niet in, hoe in de toekomst een dergelijk monopolie zou blijken het zenuwverslappende rustbed te zijn, hetwelk voor de Compagnie de doodsponde zoude worden, omdat het weerhield van het inspannen der krachten en deze daardoor op den duur voor inspanning ongeschikt maakte. Men zag tevens niet voldoende in, dat die politieke invloed en macht, welke de eenige, maar zeer kostbare, middelen waren om tot den alleenhandel te geraken, op den duur lastposten zouden zijn, die tot den ondergang der Compagnie mede zouden werken, waar zij alleen werden misbruikt in het belang eener uit den aard der zaak toch reeds zelfzuchtige handelspolitiek en niet tevens steeds er aan herinnerden, dat een souverein andere en hoogere plichten heeft, dan een koopman.

Was het in de jaren, die Van Diemen's regeering besloten, in het westen van den Archipel Malaka, hetwelk ook in verband met onze gedragslijn tegenover Atjeh de meeste krachtsinspanning, het meeste politiek beleid vorderde, in het Oosten deden dit Ambon en omliggende eilanden. En ook hier waren het niet alleen die streken zelf, die alle zorg en inspanning vereischten, ook hier had men rekening te houden met andere potentaten: niet alleen met den machteloozen vorst van Ternate, maar tevens met den sultan van Makassar, die voor het Oosten was wat de sultan van Atjeh was voor het Westen, de meest invloedrijke, de meest te ontziene der heerschers. Het bleek reeds boven, dat hij na den vrede van 1637 onze vijanden op

1 Missive der XVII aan G. G. & R. 22 Oct. 1639.
2 Idem 14 Maart 1639.

Ambon niet meer officieel ondersteunde, en deze gedragslijn werd door hem volgehouden, niettegenstaande zijne hulp door de opstandelingen werd ingeroepen. Evenmin echter was hij er toe te brengen, dat hij zijne onderdanen verbood, met hunne vaartuigen Ambon te bezoeken en daar ten nadeele van het monopolie der Compagnie te trachten de nagels op te koopen en aan de „opstandelingen" levens- en krijgsvoorraad en hulptroepen aan te brengen. Het lijdt echter geen twijfel, of hun sultan begunstigde in het geheim deze pogingen, liet hunne ondernemingen althans oogluikend toe.[1] Geen wonder! Voor Makassar was het een hoogst belangrijke vraag, of de specerijen van Ambon daar ter stede ter stapel zouden worden gebracht, ja of neen. Vooral de hoop toch, dat deze gewilde producten hun te Makassar door den sluikhandel zouden toevloeien, nu Ambon zelf hun was ontzegd door den overwegenden invloed der Nederlanders, bewoog Engelschen, Deenen, „dat onmachtig volk,"[2] Portugeezen en Spanjaarden dáár hunne kantoren te houden tot niet gering voordeel der bewoners en der vorsten, den Sultan zelf en den zóó bekenden Karâeng Patingallôwang, op wiens schouderen „'t Macassars gouverno alleen rust."[3] De beide laatsten, zelf „treffelijcke negotianten",[4] die hunne schepen lieten varen naar Solor en Timor, naar Siam en het Maleische schiereiland, naar Sumatra en Java, en wars waren van het verleenen van eenig monopolie in den handel aan welke natie dan ook, begrepen zeer goed het voordeel, dat deze handel hun afwierp[5] en tevens, dat, indien aan Ambon voorgoed het Nederlandsche juk was opgelegd, dien smokkelhandel even-

---

1 Zie beneden, bldz. 13, 41, 45, v., 134, 160, vv. enz.

2 Missives der XVII aan G. G. & R. 5 Sept. 1641, 23 Sept. 1649; G. G. & R. aan de XVII 9 Sept. 1640; beneden, bldz. 13, 46, 248; missive G. G. & R. aan den Nederlandschen resident te Bantam, dd. 10 Aug. 1641.

3 Beneden, bldz. 192.

4 T. a. p., bldz. 10. Zie ook elders beneden, bv. bldz. 455.

5 Vgl. missives der XVII aan G. G. & R. 12 Sept. 1639, 22 Sept. 1648, 26 April 1650.

eens voor goed de kop zoude worden ingedrukt: een vrees, door de uitkomst gerechtvaardigd. Vandaar, dat het verzet van den kimelaha Loehoe en zijnen aanhang tegen de Oost-Indische Compagnie met belangstelling op Celebes werd gevolgd, met sympathie begroet, in 't geheim gesteund, zelfs toen Malaka in onze handen was gevallen en de vorsten daardoor meer dan vroeger „sich gelegen" lieten liggen aan een goede verhouding met de Hooge Regeering te Batavia. [1] Deze woog de voor- en nadeelen van de positie, waarin zij tot Makassar stond, tegen elkander; zij behandelde de Makassaren, die op Ambon werden aangetroffen, als vijanden, waarschuwde den vorst nadrukkelijk voor de gevolgen, die zijn houding kon na zich sleepen, maar vond nog geen termen om openlijk tegen hem op te treden en dan ook den Europeeschen concurrenten, welke dáár zetelden, het veld geheel ruim te laten. Maar geen groote zienersgaven waren noodig, om te voorspellen, dat binnen een niet te lang tijdsbestek op Celebes een beslissing zou vallen: Makassar en de Oost-Indische Compagnie konden op den duur niet naast elkander als gelijken bestaan, de botsing moest eenmaal komen. „'t Laet hem aensien," — zóó luidde het in den Decemberbrief van 1641 van Gouverneur-Generaal en Raden aan de Bewindhebbers, dat „den Macassar sijn dominie meer ende meer tracht uijt te breijden, waerinne t' sijner tijt (omme niet te groot te werden) sal dienen gestut, 't sij bij dexteriteijt off openbaer geweldt." [2] Het zou gebeuren „door openbaer geweldt."

Ten aanzien van den sultan van Ternate behoefde niet zoo veel consideratie te worden gebruikt. [3] Hoe gaarne hij, de machtelooze, geldbehoevende vorst ook zoude willen ontkomen aan den druk, door de Nederlanders op hem uitgeoefend door

---

1 Beneden, bldz. 13.

2 Vgl. missive der XVII aan G. G. & R. 4 Oct. 1647.

3 Over Ambon en de Molukken zie beneden de documenten, passim, en de dáár aangehaalde litteratuur.

vreesaanjaging, maar ook door het beloven en verstrekken van een jaargeld, wanneer geene nagelen meer uit Ambon aan vreemdelingen werden verkocht: hij kon dat niet; in welke bochten hij zich ook wrong, om te ontsnappen aan de noodzakelijkheid, der Compagnie vrij spel te laten ook ten aanzien van die onder hare vijanden in de Ambonsche kwartieren, welke hijzelf tot zijne onderdanen mocht rekenen: het gelukte hem niet. Hamdja werd oud; op zijne onderdanen, geringe en aanzienlijke, kon hij geen vasten staat maken; de soldaten der Compagnie en hare schepen waren nimmer uit zijne oogen. Hij eindigde dan ook met toe te geven; hij droeg den Nederlandschen Gouverneur op Ambon „de regeringh sijner subjecten ende landen" [1] in die kwartieren op; hij leende er zich toe, met zijn naam de doodvonnissen der „mutins" te bekrachtigen [2] en zoodoende Caens toeleg, dat de Nederlanders tegenover de oorlogvoerende onderdanen van Hamdja in de kwartieren van Ambon slechts als lasthebbers van hunnen sultan zouden schijnen op te treden, te helpen verwezenlijken. Caen deed dit volkomen in overeenstemming met de denkbeelden der Bewindhebbers, die, last gevende tot een dergelijke politiek, als hunne meening verkondigden, dat het „zeer wel bestaan (kon), des Coninghs vruntschap (hoe wel gesimuleerde) te behouden, en zijn landen te ruineren." [3] Het is vooral aan het krijgsmansbeleid van Caen en Gerard Demmer te danken, dat die streken voor een oogenblik althans tot rust werden gebracht; aan hun pressie op Hamdja, aan de vrees, hem ingeboezemd, maar ook aan zijne eigen egoïstische politiek is het te wijten, dat de hoofden van zoovele zijner ambtenaren en geloofsgenooten door beulshanden zijn gevallen onder goedkeuring van hunnen vorst. Wreed was de handelwijze der Nederlanders, en dat zij hun noodzakelijk scheen in hun politiek, kan wel tot verklaring, maar slechts voor een

1 Beneden, bldz. 180, 209 v.; vgl. ook bldz. 133.
2 T. a. p., bldz. 154—158, enz.
3 Missives der XVII aan G. G. & R. 16 Sept. 1638, 11 Sept. 1640, 31 Aug. 1643.

gering deel tot hunne verontschuldiging strekken. Laf die van Hamdja. Ook onstaatkundig, daar zij den genadeslag toebracht aan den Ternataanschen invloed op Ambon en zijne omgeving.

Maar wij zijn den tijd vooruitgeloopen!

In 1640 dan staat de kimelaha Loehoe aan het hoofd der ontevredenen en heeft zijn hoofdmacht op Kambelo en Erang; Kakiali, de kapitein Hitoe, bekend door het aandeel, hetwelk hij reeds sedert jaren in de Ambonsche troebelen had genomen, [1] „ mainteneert (op Wawani) bedect de partije van den Quimelaha"; Toloekobèsi op Kapaha „kiest geen partije." [2] Er is hoop op een goeden uitslag voor de Nederlanders, maar Ambon en omstreken zijn „geen Banda; 't is daer in 10 à 12 maenden niet te beslechten." [3] Op Ternate wijfelt Hamdja, welke zijne houding zal zijn en zijne raadslieden zijn eveneens wijfelend. Vrees voor de wraak der Nederlanders weegt op tegen de vrees, dat deze Ambon geheel zullen inpalmen. Zij zijn van meening, „dat waer de Hollanders maer met een vinger connen inbooren, sonder rusten het gantsche lichaem aldaer plaets maecken." [4] Buitendien heerscht daar ontstemming, omdat wij hen aanzetten, steeds aanzetten, tot oorlog tegen Tidore, een krijg, niet gewild om de nauwe verwantschap tusschen zoovele bewoners van Ternate en dit rijk, en tot oorlog tegen Spanje en dit alles zonder zelf zooveel hulp te verleenen, als wij zouden kunnen. Hamdja en de zijnen gelooven, dat wij „hun trachten bij den oorlooge te consumeren." [5] En zij geloofden dit terecht. Voor ons was de onderwerping der Ambonsche kwartieren van veel grooter belang, dan een overwinning van Ternate op zijn gedwongen vijand en wij hadden dáár en elders onze macht te noodig, om die meer te verspreiden, dan hoogst noodzakelijk was. Nadat in 1641 de krijg met afwisselend geluk was gevoerd, vertrok in Februari 1642 Caen

1 Bouwstoffen, II, passim.
2 Zie beneden, bldz. 7.
3 T. a. p., bldz. 16.
4 T. a. p., bldz. 30.
5 T. a. p., bldz. 18.

van Ternate uit naar Ambon en zijn beslist en gelukkig optreden had al spoedig tengevolge, dat de kimelaha Loehoe eieren voor zijn geld koos en met de Nederlanders weer op goeden voet trachtte te komen. Maar dit was slechts verandering van tegenstander: Kakiali, met wien de vijandelijkheden langzamerhand meer openlijk waren geworden, stond gereed, genesteld in het sterke Wawani, hem als hoofd van het verzet te vervangen. In het begin van 1643, toen Caen, na een kort verblijf te Batavia met een aanzienlijke versterking op Ambon terugkwam, was daar — zoo meende men — niets anders meer te doen, dan „den trouwloosen Cackij Alij, ende zijnen aenhangh te verdelgen," om „de Compe heer en meester van geheel Hittoe te maken." [1] Beide gelukte den bekwamen krijgsman en handigen politicus: „geheel Hittoe (werd) gebracht onder de gehoorsaemheijt van den Nederlandsen staet," Kakiali kwam door verraad om het leven, Wawani en zijne omstreken werden veroverd en de kimelaha Loehoe werd met zijne verwanten en eenige zijner voornaamste medestanders, zoogenaamd op last van zijnen koning, onthalsd als straf voor zijn vroeger verzet, „onaengesien wat debvoir gedaen heeft omme in credit te comen. [2] Geen nagelen werden meer aan de Compagnie onttrokken door vreemde handelaars, nu de Compagnie èn hare onderdanen èn die van Hamdja tot de nakoming der vroeger geslotene nagelcontracten kon dwingen met meer succes dan in de laatste jaren het geval was geweest. De bewoners van het ongelukkige eiland en van Hoewamohel, zoowel zij die onderdanen waren van de Compagnie als de subjecten van Hamdja, waren nu „in volcomen gehoorsaemheijt ende soo obedient als oijt bij vorige gulde tijden." Als opvolger van Loehoe in zijn hoedanigheid van stadhouder op Ambon des Ternataanschen sultans werd op aandrang van Caen, die in hem een gewillig vriend

1 T. a. p., bldz. 41.
2 T. a. p., bldz. 128.

der Compagnie meende te zien, door Hamdja benoemd de zoon van Sabadin, eens in de dagen van Reael en Coen Ternataansch stadhouder in deze streken, [1] Madjera, die zijn naam later in de geschiedrollen der Molukken zoude beroemd maken. Naast hem trad als vertegenwoordiger van Ternate's sultan op de Nederlandsche gouverneur, als hoedanig in 1642 de doortastende, ijverige, bekwame, maar onverbiddelijke Gerard Demmer was aangesteld. Om de macht der aanzienlijksten te breken, werd een ingrijpende verandering gebracht in den vorm van bestuur, in den laatsten tijd op Hitoe van kracht. „Onse intentie is," — zoo luidde het in den Decemberbrief van 1643 van Gouverneur-Generaal en Raden naar patria [2] — „dewijle 't land Hittoe met den swaerde geconquesteert hebben, d'inhabitanten te regeren ende gouverneren als des Casteels onderdanen" — zooals de aan Compagnie's gezag onderworpen inlandsche bevolking dier streken in die dagen heette — „doende onder des Gouverneurs gesagh ijder opperhoofts negerij off dorp de zijne regeren, sonder andere superioriteijt, als sijn de vier Hitteese hooffden ende Capiteijn Hittoe, te kennen ofte gedogen, ende die sich hier mede niet wil off can conformeren, sal aen cant moeten, soo bestendigh werck onder dien ongestadigen hoop erlangen sullen." Juist deze verandering echter was een der redenen, dat Toloekobèsi met eenige andere aanzienlijke hoofden en eenige honderden getrouwen zich beslist tegen de Compagnie keerde, zich terugtrok op Kapaha, een bijna onneembare bergversterking — „die sij selfs onwinbaer ende van geen menschen anders als van Godt alleen vermeestert te connen worden, achten" — [3] en Demmer de handen vol werk gaf. Dit belette den Gouverneur niet, zijn oog gevestigd te houden op andere maatregelen, welke in het belang der Compagnie op Ambon konden worden ten uitvoer gelegd, waar-

1 Bouwstoffen, I, passim.
2 Beneden, bldz. 130.
3 T. a. p., bldz. 261.

onder het krachtig bevorderen van het onderwijs en van de Christelijke propaganda, in overeenstemming met de wenschen van Bewindhebbers en Hooge Regeering, welke beide gaarne offers daarvoor brachten. [1] Hij ontveinsde zich hoegenaamd niet, dat niet alleen het monopolie, maar vooral de wijze waarop de ambtenaren der Compagnie dit trachten in werking te brengen en door te zetten, de schuld er van waren, dat de Nederlandsche naam gehaat was onder de bevolking; hij hield er rekening mede, omdat hij wel inzag, dat die haat geexploiteerd werd door de aanzienlijken, wien het wèl in de eerste plaats te doen was, op te treden voor het handhaven hunner eigen voorrechten, maar die, door den haat tegen de Compagnie aan te wakkeren, in de oogen der verarmde [2] bevolking, de „quaetwillige", [3] zich voordeden als hare vrienden, hare beschermers tegen het onduldbare juk. Vandaar, dat Demmer eerlijkheid wilde, strikte eerlijkheid van de ambtenaren der Compagnie; dat hij humaniteit tegenover de inlanders als een eerste plicht der Nederlanders beschouwde; dat hij het zijne wilde doen, om het juk, hetwelk hij noodzakelijk rekende in 't belang der Compagnie, zoo dragelijk mogelijk te doen zijn en daaraan zooveel hij kon het hatelijk karakter te ontnemen. Alsof dat mogelijk ware! Uit elke handeling, uit elk woord bijna van de zeventiendeeeuwsche Nederlanders blijkt hunne minachting voor, althans kleinachting van den inlander; [4] waar was de ambtenaar, vooral de lager geplaatste, die de bevelen, het gevolg eener baatzuchtige handelspolitiek, zou trachten ten

---

1 Vgl. over de kerstening en onderwijs op Ambon enz. beneden, b.v. bldz. 189, 242, v., 257, vv., 264, v., 338 en noot 3, 364, 380, 451. Vgl. ook de resoluties der XVII van 29 Aug. 1641, 16 Sept. 1644, 30 Oct. 1645, 11 Aug. 1646, 30 Sept. en 7 Nov. 1647, 28 Sept. 1648, 16 Sept. 1649, 7 Sept. 1650, enz.; missives van de XVII aan G. G. & R. 9 Sept. 1645, 10 Maart 1646, 4 Oct. 1647, enz.

2 Vgl. beneden, bldz. 190, noot 1, j°. bldz. 413.

3 Missive der XVII aan G. G. & R. 10 Maart 1646.

4 Zie beneden, passim, b. v. bldz. 199, 300, 323, v., 427, 428. Vgl. missives der XVII aan G. G. & R. 14 Maart 1639, 12 Sept. 1639, 11 Sept. 1640.

uitveer te leggen op een humane wijze? Met een lantaarn moest hij worden gezocht. Buitendien, de tijd was nog niet ver af, dat Coen het Europeesche element op Batavia het eerlijke tuchthuis had genoemd en het gehalte was sedert dien tijd te weinig verbeterd, [1] dan dat men mocht verwachten, dat strikte eerlijkheid de grondtoon zoude worden, het richtsnoer hunner handelingen. Niet zoo zeer de handelsstaatkunde zelf der Oost-Indische Compagnie als wel de wijze, waarop hare ambtenaren die in praktijk hebben gebracht, heeft den Nederlandschen naam door de inboorlingen doen vloeken. [2] En zoolang deze denkwijzen bestonden, zoolang ook de moraliteit van de Nederlanders en van de andere Europeanen, welke de Compagnie in Indië dienden, [3] op geen hooger peil kwam te staan, kon een eerlijk man als Demmer het goede willen, het zou niet voldoende baten; konden de Hooge Regeering te Batavia en de Bewindhebbers zedelijke beginselen aanbevelen, het zou schrijven zijn op zand.

II.

Ook Cornelis Van der Lijn, welke bij resolutie der XVII van 6 Maart 1646, z. g. „provisioneel" [4] tot Van Diemen's opvolger was benoemd, wilde een eerlijke, menschelijke behandeling der Ambonsche slachtoffers van het monopoliestelsel der Compagnie, van dat wèl in de gevolgen onzalige, maar, naar het oordeel der Compagnie, tegenover de bewoners dezer kwartieren in hunne betrekkingen met niet-Nederlandsche handelaren in dezen

---

1 Vgl. over het zedelijk gehalte, ook van hooggeplaatste ambtenaren der Compagnie, b.v. het Dagregister 1640—1641, bldz. 2, v., 200, 228, 231; beneden, bldz. 169, 213, v., 227, 230, 279, 357, v., 362, v., 420, enz.; De Jonge, Opkomst, V (II), bldz. 269, vv.; missives der XVII aan G. G. of aan G. G. & R dd. 16 Sept. 1638, 16 April 1640, 5 Sept. 1641, 21 Sept. 1644, 9 Sept. 1645, 10 Maart en 16 Aug. 1646, 26 April 1650, enz.

2 Zie beneden, bldz. 30, 186, 187, 387, enz.

3 Vgl. missive der XVII aan G. G. & R. dd. 22 Sept. 1648.

4 Vgl. punt 10 der beschrijving voor de vergadering der XVII van Juli 1646.

tijd niet te ontwijken systeem. Ook hij wist, dat de inlanders uit een moreel oogpunt volkomen in hun recht waren, waar zij trachtten, het juk af te werpen; maar hij wist even goed, dat het juk niet kòn worden afgenomen, zonder de belangen der Compagnie in de waagschaal te stellen. Ook hij trachtte het Nederlandsche gezag op Ambon op hechte, onwrikbare grondslagen te vestigen, geen inbreuk daarop te dulden, maar dàn ook verder de daarvan onafscheidelijke gevolgen den inlanders zoo dragelijk mogelijk te doen zijn en de contracten, met de bewoners gesloten, strikt van onze zijde na te komen, wat ook de Bewindhebbers steeds voorschreven. [1] De afschaffing der vier hoofden en van den kapitein Hitoe zette hij door en hiermede was Toloekobèsi 's houding eveneens beslist, hetzij dan dat deze zelf uit patriotisme of uit eigenbelang optrad, hetzij dat andere aanzienlijken uit dezelfde inzichten hem als stroopop gebruikten. De oppositie van Hamdja tegen deze regeeringsverandering, die inbreuk maakte op zijne rechten op die streken, doorgedreven als zij was zonder hem daarin te kennen, en tegen andere maatregelen van onzen kant, als het vermeerderen van het aantal sterkten op die eilanden, en het maken van Christelijke propaganda onder zijne Ambonsche onderdanen, dat in strijd zoude zijn met den inhoud van het contract van 1638, werd met schouderophalen begroet: met zijn invloed was het geheel gedaan, niet alleen op Ambon, ten aanzien waarvan hij zich feitelijk tevreden ging stellen met het geldelijk voordeel, dat hij daarvan trok, maar ook op Ternate, waar hij zelfs den schijn niet meer kon redden, maar den Nederlandschen gouverneur de eerste plaats in zijn rijk had ingeruimd ten nadeele zijner rijksgrooten. De Compagnie ging geheel haar eigen weg en trachtte haar doel te bereiken, zonder zich door overwegingen van dergelijken aard te laten afleiden. De onderwerping van

1 Missives aan G. G. &. R. 11 Sept. 1640, 21 Sept. 1644, 4 Oct. 1647, 22 Sept. 1648.

Kapaha werd haar echter zeer moeilijk gemaakt èn door zijn natuurlijke sterkte èn door de geheime ondersteuning, aan Toloekobèsi verleend door zijne vrienden en verwanten, die er bij menigte schuilden onder de reeds onderworpen negorijen. Demmer wanhoopte dan ook bijna aan het slagen, toen verraad hem te hulp kwam. Geleid door een inboorling, ondernam in den nacht van 24 op 25 Juli 1646 een wakkere troep de ook nu nog hoogst gevaarlijke beklimming van het sterke nest, dat zonder merkelijken strijd in onze handen viel. Het hoofd van het verzet vluchtte, werd later gevat, en onthoofd, terwijl de voornaamste zijner medestanders naar Mauritius werden verbannen. „Hittoes Babel" [1] werd met den grond gelijk gemaakt; de sidderende bevolking dacht voor het oogenblik niet aan verder verzet; zij leverde hare wapenen uit, verliet voor zoover noodig de minder toegankelijke hoogten, waar hare woonplaatsen waren gevestigd, om zich op last van Demmer neer te laten in de vlakten, die minder gelegenheid tot verder verzet zouden opleveren; zij moest toezien, hoe in dorpen van gemengde bevolking de zoogenaamde Christenen werden gescheiden van de Mohammedanen, uit vrees voor den invloed van het „Morisma": zij leverde zich geheel aan den overwinnaar over. Het spreekt wel van zelf, dat van den vroegeren regeeringsvorm zelfs niet de naam overbleef. De Ambonsche kwartieren waren nu „in ruste ende vreede": [2] een rust, die op den dood geleek, een vrede, die slechts gedwongen onderwerping beteekende. Na op alles orde te hebben gesteld, verliet Demmer in 1647 het tooneel zijner overwinning, niet zonder de teugels van het bewind te hebben overgegeven aan Arnold De Vlaming van Oudshoorn, die reeds elders, in Atjeh en in Malaka, de Compagnie met goeden uitslag had gediend. Deze vond dáár alles „in een florisanten ende vreedigen stant" [3]; slechts bleven er vertoeven

1 Beneden, bldz. 298.
2 T. a. p., bldz. 278.
3 T. a. p. bldz. 336.

een aantal Ternatanen, welke als een element werden beschouwd, gevaarlijk voor de rust van Ambon, en wier verwijdering dan ook reeds in het contract van 1638 tusschen Van Diemen en Hamdja was bedongen — alleen 's Konings ambtenaren mochten daar verblijf houden —, maar nimmer had plaats gevonden. Ook op hun vertrek echter bestond goede hoop. En overigens wisten de Nederlandsche autoriteiten niet, „ijets meer te doen off bij der hant te nemen, dat, van Compes staet in dese gewesten, ende de gemene ruste deser landen naeder te stabileeren, ofte 't gene tot verseeckeringe der selver in toecomende soude van node wesen, gerequireert mochte werden." [1] De Vlaming kon dus nu al zijne krachten inspannen, om der Compagnie de voordeelen te verzekeren van den Ambonschen nagelhandel, die een monopolie beloofde te zullen worden in den meest letterlijken zin van het woord, nu geen vaartuig van vijand of concurrent Ambons kusten kon naderen met gegronde hoop op eenig voordeel. De Hollandsche en Zeeuwsche kooplui waren voor het oogenblik meester van elken nagelboom, die dáár groeide, [2] zooals zij dat reeds jaren waren van Banda's producten; [3] en de opbrengst der Ambonsche kwartieren alléén, Ternate en omliggende eilanden niet medegeteld, [4] was zóó groot, dat men aannam, dat de markten in Europa en in Azië geen oogenblik minder voorzien behoefden te worden, wanneer op Ambon geheele bosschen van nagelboomen werden omgehakt of van de schors ontdaan. Dit geschiedde dan ook nu weder en op niets ontziende wijze: [5] hier, door de bewoners daartoe over te halen; ginds tot straf voor het verzet der eigenaars tegen het vreemde juk, een straf, die der Compagnie

1 T. a. p., bldz. 337, noot 3.
2 T. a. p., bldz. 277.
3 Vgl. t. a. p., bldz. 134.
4 Vgl. ook t. a. p., bldz. 133, alinea 2; missives der XVII aan G. G. & R dd. 25 Sept. 1642, 22 Sept. 1648, 23 Sept. 1649, enz.
5 Vgl. t. a. p., bldz. 414.

grootere gerustheid verschafte, daar zij alweder de gelegenheid kleiner maakte, dat ook vreemdelingen dien handel deelachtig werden. [1] Een dergelijke maatregel, welke niet tot de Ambonsche kwartieren, evenmin tot de nagelboomen, [2] beperkt bleef, en volkomen met de wenschen der Bewindhebbers strookte, [3] lag in de consequentie van hun monopoliestelsel. Dit was volstrekt niet gebaat door het aan de markt brengen van véél waren, zelfs niet als het geschiedde door de Compagnie zelf. [4] Wèl bracht het meê de zucht, alléén de producten aan de markt te brengen, en dan nog slechts zóóveel, als de Compagnie zelf berekend had, dat voor de behoeften van het oogenblik noodig waren; maar dan ook verder den prijs te zetten, zonder door de concurrentie te worden geleid: dus de markt te dwingen, zij het des noodig door beperking der productie. [5] De Bewindhebbers en hunne ambtenaren zagen nu eenmaal in dezen kant van het monopoliestelsel, gegrond op de met die kwartieren gesloten contracten, zóóveel heil, dat zij den alleenhandel in de nagelen en muskaatnoten beschouwden als „het eenige fons voor de Generale Compagnie, waer uijt de swaere Indische binnen ende buijtenlandsche lasten vervallen, sonder d'welcke (zij) ijegens andere Europische natien nimmermeer (zoude) bestaen, maer onder de groote lasten moeten beswijcken. [6] Lasten, welke b. v. de Engelschen, doordat zij geene forten, garnizoenen, enz. hadden te onderhouden, niet behoefden te dragen, maar „ d'welcke de Compagnie met de proffijt-gevende Moluckse specerijen van nagelen, nooten en foelie ten principalen stoppen moet; ende derhalve met lijff en siel" — zoo schreven zij eens [7] — ons staet te arbeijden,

1 T. a. p., bldz. 217, v.
2 T. a. p., bldz. 191.
3 Vgl. t. a. p., bldz. 16, v. — Missive der XVII aan G. G. & R. dd. 14 Maart 1639.
4 Vgl. missives der XVII aan G. G. & R. 12 Sept. 1639, 5 Sept. 1641.
5 Vgl. ook bldz. XL. — Missive der XVII aan G. G. & R. 4 Oct. 1647.
6 Missive der XVII aan G. G. & R. 26 April 1650.
7 Idem dd. 23 Sept. 1649.

omme van deselve met exclusie van allen anderen natien meester te blijven." Het is dus niet te verwonden, dat zij niet afkeerig waren van een dergelijke consequentie, hoe inhumaan die ook zij uit een hoog moreel oogpunt, hoe monstrueus zelfs uit een handelsoogpunt bezien, wanneer een oordeel daarover wordt geveld op theoretische gronden en niet gebaseerd op een onderzoek naar de omstandigheden, waaronder zij plaats vond. Dat zij haar in praktijk trachtten te brengen, is ternauwernood te veroordeelen. Wèl moeten gebrandmerkt worden de handel- en denkwijze van eenen De Vlaming, die wilde halen uit de bevolking, wat er uit te halen was, die zich niet zoude hebben ontzien, de inlanders te beknibbelen en uit te zuigen, indien Van der Lijn en zijne Raden het hem niet hadden belet. De instructies, door de Hooge Regeering te Batavia aan dezen Ambonschen gouverneur in hun schrijven van 21 November 1648 gegeven, [1] zijn zoovele bewijzen, dat niet in al haar leden het gevoel van billijkheid en rechtvaardigheid, waar het den inlander gold, ontbrak, en ook, dat zij begreep, dat men van dien inlander niet mocht vorderen de nakoming der contracten, waar men niet zelf daartoe het voorbeeld gaf.

Cornelis Van der Lijn heeft, zóó op Ambon als op menig andere plaats in den Archipel, de vruchten geplukt van wat Van Diemen heeft geplant; hij oogste, waar zijn voorganger had gezaaid. Zonder twijfel, maar hem kan dan toch zeer zeker de lof, de niet geringe lof, niet worden onthouden, dat hij met beleid den oogst binnenhaalde. Doorkneed gedurende zijn lange ambtenaarsloopbaan in de kennis van 's Compagnies belangen in Indië, heeft hij bijna overal met gelukkigen uitslag Van Diemen's politiek voortgezet. Wél kan hij hoegenaamd niet met zijn grooten voorganger op één lijn worden geplaatst: daartoe ontbrak hem diens ruime, vèr vooruitziende blik; maar zeer geschikt heeft hij zich getoond als een ambtenaar *d'affaires*,

1 Beneden, bldz. 407—414, jº. 362. Vgl. ook bldz. 451 en noot 1.

die de zaken gaande moet houden tot tijd en wijle een nieuwe *regeerder* optreedt. De zwakheid, gewoonlijk aan zijn bestuur verweten, komt dan ook neer op een gebrek aan initiatief, waardoor het zich ongunstig van Van Diemen's tijd onderscheidde, op bovenbedoeld gemis aan een staatkundigen blik op de toekomst, waardoor juist Van Diemen's regeeringsbeleid werd gekenmerkt. Maar zoo goed als nergens is zwakheid te bespeuren, waar Van der Lijn de politiek zijns voorgangers gaat voortzetten, waar hij de consequentiën aanvaardt van diens handelingen. Van der Lijn's kracht heeft gezeten, niet in het uitbreiden, maar in het behouden, in het versterken van wat de Compagnie nu eenmaal bezat aan grondgebied, aan politieken invloed, aan handel. Hierbij heeft hij geen andere zwakheid getoond dan die welke er kan gelegen zijn in de overschatting van eigen kracht; hierbij — het zal straks blijken — is hij op zijn stuk blijven staan tot in 't brutale toe. En in dien zin is de tusschenruimte tusschen de periode van Van Diemen en die van Maetsuyker door hem op verdienstelijke wijze voor een gedeelte aangevuld. Zóó heeft hij in de Ambonsche en Moluksche aangelegenheden geen oogenblik zwakheid betoond. 't Is waar, dat hij, even als trouwens Van Diemen, steunen kon op raadslieden als Caen en Demmer, maar dit vermindert niets van zijn aandeel in dit alles, daar hij heeft getoond te begrijpen, dat ook, in de eerste plaats zelfs, van Batavia zelf de drang tot krachtig handelen moest uitgaan.

Na den val van Kapaha werd een niet gering te achten moeilijkheid geboren in de Molukken. Wèl inziende, dat het nu uit was met de voordeelen, welke de smokkelhandel in nagelen op Ambon opleverde, wendde de den Nederlanders vijandige, althans op de Compagnie ijverzuchtige, combinatie van hare te Makassar gevestigde concurrenten het oog naar de Molukken. Hunne kansen stonden daar niet slecht, omdat Tidore met de handelspolitiek der Compagnie niets had uit te staan en de Spanjaarden op Ternate misschien gelegenheid

zouden vinden, hun dáár de hand te reiken, waardoor het gevaar ontstond, dat de Molukken „een tweede Amboina" [1] zouden worden. Onze „erfvijand" [2], hoewel zeer verzwakt, [3] had zijne positie in de Molukken nog niet prijs gegeven en het was den Nederlanders niettegenstaande hunne herhaalde pogingen nog niet gelukt, hem af te snijden van Manila en Makassar, van waar hij de noodige versterkingen moest ontvangen. Ook overigens werd de krijg tegen hem in de Molukken met wisselend geluk gevoerd, ja! de Spanjaard mocht er zich op beroemen, dat hij juist vóór den tijd, waarop de vrede van Munster in Indië bekend werd, zijn tegenstander aldaar een gevoelige les gaf. [4] Maar deze uitbarstingen, gewoonlijk het gevolg van hulp, door de Europeanen in de Molukken aan hunne inlandsche bondgenooten verleend, waren dan ook de eenige kenteekenen van den haat, die men zou hebben verwacht tusschen de beide volkeren. Dit gevoel bleek hier verzwakt te zijn: de wederzijdsche verhouding had over 't geheel eerder iets gemoedelijks, dan dat zij het vijandelijk karakter droeg, dat men zoude hebben vermoed. Vooral onder het bestuur van Wouter Seroijen, die in 1643 Caen was opgevolgd, was de verhouding tot de Spanjaarden op Ternate zoo vriendschappelijk, dat zij de ontevredenheid der Hooge Regeering te Batavia gaande maakte. Deze had in Februari 1648 Caen opnieuw naar de Molukken gezonden, om orde op de zaken te stellen [5]. Het werd meer dan tijd; de Nederlandsche versterkingen waren, behalve op Makjan, door Seroijen in een deerniswaardigen toestand gelaten; hij gebruikte op verzoek van Ternate's vorst zijn troepen- en scheepsmacht, hoog noodig voor het eigen

---

1 Vgl. missive der Bewindhebbers aan G. G. & R. 16 Aug. 1646.

2 Vgl. beneden, bldz. 273.

3 Vgl. Dagregister 1640—1641, bldz. 330 en 435; missive der XVII aan G. G. & R. 31 Aug. 1643, en beneden, passim. — Men zie echter ook beneden, bldz. 358, 400.

4 T. a. p., bldz. 445, v.

5 Zie zijn rapport t. a. p., bldz. 384—405.

huishouden, op krijgsbedrijven buiten zijn gouvernement. Zóó op een tocht naar Gorontalo, door Hamdja, maar ook door den sultan van Makassar tot zijn gebied gerekend: een handeling, die onze goede verhouding een oogenblik bedreigde tot laatstgenoemden vorst, [1] tegen wien Van der Lijn toch reeds niet zóó beslist optrad [2] als Van Diemen dit had gedaan. Ook de ontrouw van Seroijen in financieele aangelegenheden stond buiten twijfel: niet alleen de Compagnie, maar ook Hamdja, was door hem bestolen geworden. Caen liet hem dan ook onder den titel van president vervangen door Jaspar Van den Bogaerde, die als Nederlandsch hoofd op Makjan redenen tot tevredenheid had gegeven. Het geluk diende de Compagnie, door dat juist in het midden van 1648 de bekwame Caen op Ternate zich bevond. Den 6 Mei van dat jaar toch stierf Hamdja. Drie pretendenten, neven van den overleden vorst, zonen van zijn voorganger Modafar, [3] dongen naar de kroon: Manila, gesteund door eenige hooggeplaatste rijksgrooten, Kalamata, de candidaat der geestelijkheid, en Tahoebo, van wien men, opgevoed als hij was onder de oogen der Nederlandsche gouverneurs op Ternate, redenen had te denken, dat hij zich zoude schikken naar de politiek der Compagnie en zijn rijk zoude maken tot een steun voor de Nederlanders in hunnen oorlog tegen Spanje en in hunnen handelsstrijd tegen de Europeanen en de Makassaren. Caen dreef dan ook de verkiezing van Tahoebo door; „met een statige authoriteyt" — de gebeurtenissen op Ambon hadden schrik en vrees gebracht onder de Ternataansche aanzienlijken — wist hij de rijksgrooten tot die keuze te bewegen en den nieuwen sultan, die zich na de troonsbestijging Mandarsjah liet noemen, over te halen, den 15 en 19 Mei de vroegere contracten met de Compagnie plechtig te hernieuwen en te be-

1 T. a. p., bldz. 358, v., 367, v., 389, v. Vgl. bldz. 475, noot 1.
2 Vgl. b.v. bldz. 475, noot 1.
3 Zie over hem Bouwstoffen, II, passim.

zweeren, [1] zij het dan ook tegen eigen zin en onder tegenstand der aanzienlijkste en invloedrijkste raadslieden der kroon. Den hoofdpersonen in het bloedige schouwspel, dat binnen kort op Ambon en in de Molukken zoude worden opgevoerd, waren nu de rollen toegedeeld: aan den bekwamen, maar cynischen De Vlaming, aan den schranderen Madjira, die zijne bedoelingen wist te verbergen en zijn tijd af te wachten, aan den zwakken Mandarsjah, aan de ontevreden prinsen Manila en Kalamata. Het gordijn zou spoedig worden opgehaald.

Echter niet meer onder het bewind van Van der Lijn. Deze heeft verder een vredig Ambon mogen beheeren en een tamelijk [2] gedwee Ternate. Ook kwam in zijn tijd de breuk tusschen Makassar en de Compagnie nog niet. Met Boeton, welk eiland ook al een twistappel was tusschen Ternate en Makassar, werd door wederzijdsche toenadering [3] een vriendelijker verhouding mogelijk dan voorheen. [4] Met onze vijanden in het zuiden van Borneo bemoeide hij zich weinig, hierin de in dit opzicht voorzichtige, maar weinig roemvolle politiek zijns voorgangers [5] volgende. Onder zijn bestuur werd meer nog dan vroeger de invloed der Compagnie uitgebreid op de eilanden beoosten en bezuiden Banda, waarheen hij de ontdekkingen, door Van Diemen begonnen, voortzette: [6] contracten, den 22 Februari 1646 met een deel van de Tenimbergroep, den 28 Mei van dit jaar met enkele negorijen van Damma gesloten, [7] „om alleen meester van (die) landen ende de costelijcke specerijen te blijven," waren er het gevolg van. Hier zou het uitroeien der vruchtboomen een groote rol spelen, [8] niet het minst, omdat de Bewindhebbers groote bezwaren zagen juist in

1 Vgl. beneden, bldz. 406, v.
2 Vgl. t. a. p., bldz. 443, 447, 450, v.
3 T. a. p., bldz. 239, 351, v.
4 Bouwstoffen, II, bldz. LXVIII, enz.
5 Vgl. Dagregister 1640—1641; Van Dijk, Borneo, passim; beneden, bldz. 193.
6 Beneden, bldz. 245, v., 280, vv.
7 T. a. p., bldz. 303—314.
8 T. a. p., b.v. bldz. 191, 339, v., 366, 414, 452, v.

de omstandigheid van het ontdekken dezer vruchtenrijke eilanden, bezwaren voor hun monopolie zóó groot, dat zij eens den wensch uitten, [1] „dat die landen noch onbekent ende noijt ondersocht waren, om vreemde de wegh tot Comps verderff" — inbreuk op den alleenhandel — „niet aen te wijsen." Van dáár de last der XVII, om op deze eilanden alle vruchtboomen te vernielen, naast het bevel, de niet-Nederlandsche schepen van daar te trachten te weren, het liefst op vredelievende wijze door de bewoners met hunne toestemming „onder Compaignies protexie" te nemen en hen er toe te brengen, „geen voorder aenplantinge" te doen. Ook werden de betrekkingen met de Kei-, Aroe- en naburige eilanden hernieuwd. Op Solor en omstreken hield Van der Lijn zeer beslist en op forsche wijze de rechten der Nederlanders staande tegenover de Portugeezen, gelijk hij dat overal deed in den Maleischen Archipel, terwijl contracten met inlandsche hoofden van genoemde streken, den 22 Januari en den 22 Februari 1646 gesloten, [2] die rechten ook tegenover de eilandbewoners zelf krachtiger maakten. Zijne houding ten aanzien der Javaansche vorsten is bekend: het sluiten van vrede met Mataram wordt als een der bewijzen aangehaald van de zwakheid zijner regeering. [3] Ten onrechte: Van der Lijn heeft ook hier slechts geoogst, wat zijn voorganger had gezaaid. [4] Sedert ongeveer 1638 — reeds werd hierop boven gewezen — hadden geene bepaalde vijandelijke feitelijkheden meer plaats tusschen de Compagnie en den Soesoehoenan. Wèl wilde het nog niet tot vrede komen, maar genoemde vorst, die de handen vol had met de oostkust van Java en met Bali, was daarvan niet afkeerig en verhinderde den aanvoer van rijst uit zijn rijk naar Batavia, een gewichtige zaak, niet. Ook Van Diemen ondernam in dien tijd niets vijandigs tegen den machtigen en geduchten

1 Missive aan G. G. & R. dd. 9 Sept. 1645.
2 Beneden, bldz. 314, v., 324, v. v.
3 De Jonge, V (II), bldz. CXXV, v.
4 Zie voor het volgende vooral De Jonge, V (II).

tegenstander. Dáár werd in Januari 1641 Malaka veroverd! Dit feit nu heeft zijn terugslag doen gevoelen in heel den Maleischen Archipel. Geen vorst, geen volk, waarmede de Nederlanders toen in aanraking kwamen, of zij zijn voor een oogenblik althans onder den invloed gekomen van deze nieuwe uiting der machtsontwikkeling van de Compagnie, [1] hetzij dan dat die invloed hen er toe bracht, den Nederlanders meer naar de oogen te zien, hetzij die invloed hen er aan herinnerde, hoe het meer dan tijd werd, de groeiende superioriteit dezer Westerlingen binnen de perken terug te brengen. Van den toenmaligen beheerscher van Mataram kon men het eerste zeker nog niet verwachten; moest men eerder aannemen, dat hij zijne beschikbare krachten in werking zoude stellen om de macht der Nederlanders te fnuiken. De gebeurtenissen na 1641 doen dan ook zien, dat hij in die richting werkzaam was, al bleek het spoedig, dat hij zijn doel niet zou bereiken. Voor hem was de verovering van Malaka een groote slag. Niet alleen doordat zijn tegenstander daardoor in macht en aanzien klom, niet alleen omdat des Vorsten betrekkingen met de Portugeezen, die vijanden der Compagnie, daardoor ten zeerste werden bemoeilijkt, maar vooral omdat zij gevoelig nadeel zou kunnen toebrengen aan den handel van zijn rijk, daar zijne onderdanen in hunne handelsbetrekkingen meer dan vroeger waren aangewezen op de Nederlanders. Java toch was een rijstschuur ook voor het Maleische schiereiland, dat zelf niet geheel in zijn behoefte kon voorzien, en nu Malaka was gekomen in handen der Compagnie, had deze het bijna geheel in haar macht, aan des Soesoehoenans onderdanen den aanvoer van rijst en andere koopwaren daarheen te beletten en tevens den aankoop van de manufacturen der vaste kust van Indië en der overige dáár ter markt komende handelsproducten. [2] Dan zou

1 Vgl. De Jonge, V (II), bldz. 253.
2 Vgl. beneden, bldz. 345.

Batavia de hoofdmarkt moeten worden voor den rijstuitvoer uit het rijk van Mataram, terwijl dat rijk, wat het aan buitenlandsche producten noodig had, grootendeels uit handen der Nederlanders zoude moeten ontvangen. Er moge nu eenige overdrijving liggen in den uitroep van Van Diemen van 31 Januari 1641, in den roes nog van Malaka's verovering: „de Mattaram *moet* onsen vrunt worden," de kern er van was waar: de Soesoehoenan moest in hooge mate met deze overwinning rekening houden. Hij schijnt eerst de hoop gekoesterd hebben, een coalitie tot stand te kunnen brengen tusschen al wat in den Archipel den Nederlandschen naam haatte of vreesde: sporen althans treft men aan van eene ons niet vriendschappelijk gezinde verstandhouding van Mataram met Portugeezen en Engelschen en met de vorsten van Bandjermasin, Martapoera, Djambi en Palembang, die nu alle zijn opperhoogheid schenen te willen erkennen. Vooral op beide laatstgenoemde staten trachtte hij invloed uit te oefenen en dit gelukte hem zoo goed, dat Van Diemen in 1642 en 1643 werd gedwongen, op de meest besliste wijze eerbied voor de Nederlandsche vlag af te eischen van beider vorsten: [1] Jeremias Van Vliet, Abel Janszoon Tasman, Pieter Soery, Johannes Lamotius en anderen hielden hun goeden naam aan de Oostkust van Sumatra op, en de contracten van 20 October 1642 met Palembang [2] en van 6 Juli 1643 met Djambi [3] toonden, dat het prestige der Compagnie daar bleef gehandhaafd. Na het mislukken dezer pogingen werd de houding van den Soesoehoenan — officieel althans — weder merkbaar minder vijandig en van onze zijde werd zijn voorbeeld gevolgd: zijne onderdanen handelden op Batavia en, met passen van de Hooge Regeering voorzien, op Malaka. Zóó bleef de toestand tot den dood van Van Diemen en ook na diens overlijden heeft

1 Vgl. t. a. p., bldz. 113—125, 137—141.
2 T. a. p., bldz. 108—113.
3 T. a. p., bldz. 163—169.

zijn krachtigste tegenstander op Java het zijn opvolger niet zeer moeilijk gemaakt. Lang overleefde hij hem niet: in 1646 stierf ook hij en een minder woelige en heerschzuchtige vorst besteeg de troon, door zijn verscheiden ledig geworden. Deze bleek gesteld op een goede verhouding met Batavia, en Van der Lijn, in overeenstemming met de denkbeelden der Bewindhebbers, [1] wees de hem aangeboden hand niet terug. Hij heeft met hem in hetzelfde jaar nog een vrede getroffen, waaronder de waardigheid der Compagnie in werkelijkheid niet heeft geleden, waardoor geen enkel ernstig belang der Compagnie werd bedreigd, ook niet dat van haar monopolie op Ambon, Ternate, Banda en Malaka, waardoor zij de handen ruimer kreeg en Batavia's handel zag vergrooten. Ook met Bantam werd de vredelievende verhouding op vasteren grondslag gevestigd: was in 1639 een in algemeene termen gesloten bestand getroffen, in 1645 werd een nader omschreven tractaat gesloten, waartoe de onderhandelingen reeds onder Van Diemen een aanvang hadden genomen.

Werd op die wijze de rust ook op Java verkregen, met Atjeh daarentegen heeft Van der Lijn moeilijke oogenblikken doorleefd: ten opzichte van dit Rijk heeft hij alles op haren en snaren gezet; maar toen hij in 1650 zijn ambt neêrlegde, scheen zijn politiek en die zijner raadslieden voor het oogenblik op Sumatra's noordkust en op het Maleische schiereiland te hebben gezegevierd. [2] Reeds werd er op gewezen, hoe Van Diemen in 1644 besloot door te tasten in zijn monopolie-staatkunde tegenover Perak, en in dit en het volgend jaar die haven door onze schepen gesloten hield, behalve voor Atjehsche en Peraksche vaartuigen. Nog bij zijn leven, den 24 Maart 1645, werd in Rade van Indië besloten, een gezant naar Atjeh af te vaardigen, wien werd opgedragen, te trachten, de Koningin te bewegen,

---

1 Missives aan G. G. & R. 16 Sept. 1638, 14 Maart 1639. 4 Oct. 1647. enz.
2 Zie beneden, passim.

dat zij het recht, hetwelk de Compagnie ten aanzien van Perak meende te hebben, erkende en tegenover den Radja zelf in bescherming nam. De keuze der Hooge Regeering voor deze zending viel op den opperkoopman Arnold De Vlaming van Oudshoorn, een der bekwaamste, maar tevens een der meest cynische der ambtenaren, welke de Compagnie in Indië dienden. Zelf komt hij in een schrijven uit Atjeh naar Batavia van 12 Augustus 1645 er voor uit: hij was daar „recht in die weerelt, welcke namentlijck nootsaeckelijck bedrogen sijn wil," het *decipiatur ergo* meende hij daarom gerust in toepassing te mogen brengen. Krachtens zijne instructie deed hij Perak aan vóór hij koers zette naar Sumatra's noordkust. De Radja weigerde beslist, op eigen gezag een contract met de Compagnie te sluiten, maar hij verwees naar de sultan van Atjeh. Minder dan ooit had hij reden, zich de handen te binden door een overeenkomst tot levering aan de Nederlanders van een gedeelte van het tin van zijn land tegen een vooruit vastgestelden prijs, nu juist de wering uit, of bemoeilijking in de overige tinkwartieren der niet-Nederlandsche kooplieden, Perak's commercie een groot voordeel beloofde, doordat het zich liet aanzien, dat de winsten, welke de handel vooral der kooplieden van Voor-Indië voor de tinkwartieren opleverde, nu vooral aan Perak zouden ten goede komen. En aan dit rijkje niet alleen: ook aan Atjeh. De blokkade toch bracht de Compagnie niet nader tot haar doel, nu de bekende staatsrechterlijke verhouding tusschen Atjeh en Perak aan G. G. en Raden elk redelijk motief ontnam, om door die blokkade ook den handel tusschen die beide te beletten. Peraksche of Atjehsche vaartuigen brachten het tin uit Perak naar Atjeh, waar de kooplieden van Voor-Indië, die hoogere prijzen wilden besteden dan de Compagnie, met hunne schepen kwamen om het op te koopen. Ja! die kooplieden zelf vestigden zich voor een tijdlang op Sumatra's noordkust en vervoerden als onderdanen van Atjeh's sultan onder het oog der Nederlandsche scheepshoofden het tin van het

Maleische schiereiland naar Atjeh, waar hunne schepen gereed lagen, om het naar meer westelijker streken van Azië te vervoeren. Met groote ingenomenheid werd dit op Sumatra's noordkust gezien, vooral omdat daar de handel door de willekeurige regeering der laatste jaren dreigde achteruit te gaan. De vreemde handelaars, zoo schreef in zijn dagregister over 1645 onze resident in Atjeh, Jan Hermans, die reeds in de tinkwartieren zijn sporen als ambtenaar had verdiend, kregen van „de altanse regeering in Atchin, en (het) telkens gint en weer loopen en smeecken boven de excessive schenckages, eene walch": ieder der ambtenaren, de hooggeplaatste zoowel als zij die lager op de ambtelijke ladder stonden, trachtten op eigen houtje voordeel te trekken uit de komst der vreemde kooplieden door allerlei knevelarijen en geldafpersingen. „Atchin en can sus doende in sijn fleur niet blijven . . . . . Van daar dat Atchin weegens de negocie seer apparentelijck al op den hoochsten trap is:" de achteruitgang in welvaart werd reeds merkbaar, niet alleen voor Hermans, ook voor De Vlaming, die reeds in 1644, toen hij Atjeh op een officieele zending had bezocht, [1] zich uitliet, dat het daar door de handelingen der invloedrijke Grooten „onbeschoft en onordentelijck" toeging en dat hij vreesde, „'t rijcke Atchin op sijn hoogste geweest hebben, en van dage te dagen al weder afnemen sal." Men begon dit onder de regeeringspersonen dan ook in te zien en trachtte door betere behandeling der kooplieden van Voor-Indië hen weder naar Atjeh te lokken en van het bezoeken van Malaka, dat hoopte voordeel te trekken uit dezen toestand, af te houden. Daarom werd ook in Atjeh hoegenaamd geen lust getoond, Perak te dwingen tot een contract, zooals de Compagnie wenschte te sluiten en verheugde men zich, al toonde men zich verstoord om het forsche optreden van de Compagnie tegen Perak, over de financieele en commercieele gevolgen, die hare handelspoliek

1 Zie beneden, bldz. 200, v

al dadelijk had. De gouverneur van Malaka Van Vliet schreef den 11 November 1644 aan de Hooge Regeering te Batavia: „De besettinge van de revier Perah achtte een gewichtige saecke, want Perah is de welvaert van Atchijn . . . . . Soo lange Perah in negotie floreert is Atchijn Malaccas verderff, want door den opulenten toevoer der Mooren over Atchijn naar Perah werden alle d'omleggende plaetsen van doecken soo vervult, dat Malacca niet tot verhaal comen can." Hij vreesde, dat „die van Queda, oock siende dat door 't sluijten vant contract hare neeringe vermindert . . . . ende welvaert afneempt," dat contract niet meer zouden houden. Ook Hermans begreep dit, waar hij in een missive aan Gouverneur-Generaal en Raden van 25 Februari 1645 Kedah en Perak tegenover elkander plaatsende, aldus schreef: „Soo Radja Queeda 't gemaeckte contract met d'E. Compe gecontracteert, deuchdelijck onderhout, sal Queeda in dier voegen, altoos vooreerst, ons bedunckens, te niette loopen, ende Atchin in alle manie:e door Perah te meerder aen groeijen, ende noch wel cleeden etca wtt Perah naar Queeda (gelijck Queeda naer Perah pleech te doen) gevoert werden." Het was dus hoegenaamd niet te verwonderen, dat Perak niet alleen geen voorrechten in den handel aan de Nederlanders wenschte te verleenen, maar zelfs omgekeerd hen trachtte daarvan uit te sluiten. De Vlaming ging, na hier een weigerend antwoord te hebben ontvangen, zonder de bezetting der rivier te hebben opgeheven, naar Atjeh, om te trachten, de Sultan gunstig voor onze plannen te stemmen. Zijne instructie schreef hem echter voor, dat hij — altijd met het oog op onze belangen op de Westkust van Sumatra — haar niet tegen ons in 't harnas moest jagen, door te gedecideerd in deze aangelegenheid op te treden; zelfs moest hij zich tevreden stellen, indien zij slechts hare medewerking toezegde tot het verkrijgen voor de Compagnie van dezelfde vrijheden in Perak als hare handelsconcurrenten, tot het beletten dus van een monopolie aan anderen.

Den 23 Juni komt De Vlaming in Atjeh aan, wordt zeer beleefd ontvangen, maar vindt „de humeuren vrij wat verandert en tegen ons ingenomen." [1] Niet alleen de Peraksche aangelegenheid zette kwaad bloed, ook van Sumatra's Westkust waren klachten naar Atjeh gekomen omtrent de wijze, waarop de Nederlanders dáár optraden. De voorrechten, door de sultans aan de Compagnie tegenover de niet-Atjehsche kooplieden verleend in den peperhandel op het onder Atjeh staande gedeelte van die kust, welke met de uitsluiting dier kooplieden gelijk stonden, verloren veel van hun belang, doordat de Atjehers zelf en de in Atjeh gevestigde vreemde Aziaten, vooral handelaren van Voor-Indië, den peper dáár opkochten en naar Atjeh zelf vervoerden, waar geen sprake was van eenig monopolievoorrecht voor de Compagnie. En deze concurrenten, de kooplieden van Voor-Indië, brachten daar tevens hunne manufacturen aan, welke van Atjeh uit niet alleen naar het Maleische schiereiland, maar ook naar Sumatra's Westkust werden ten verkoop gebracht, en de voordeelen, welke door haar kleedjeshandel in die streken door de Compagnie kon worden genoten, gevoelig trof, doordat hare concurrenten die manufacturen goedkooper aan den man brachten dan zij zelf dit deed. Had de Hooge Regeering nu reeds lang te voren last gegeven aan de ambtenaren, welke de peper van de Westkust naar Batavia moesten overbrengen, niet te dulden, dat door eenig vreemd vaartuig peper werd vervoerd, zoolang 's Compagnies schepen niet vol geladen waren, juist vóór de komst van De Vlaming waren in Atjeh tijdingen ontvangen, dat deze last zóó strikt was opgevolgd, dat ook Atjehsche schepen, zelfs die welke aan de Sultan in eigendom behoorden, op de Westkust door de Nederlanders waren aangeklampt, en dat de peper, zij het dan ook tegen betaling, er uit was gelicht. Deze eigendunkelijke handelingen deden het wantrouwen al hooger rijzen, de Atjehers vreesden reeds een

1 Zie beneden, bldz. 252.

vijandelijken overval, hadden daartegen maatregelen genomen en de Engelschen, onze eenige Europeesche concurrenten dáár, stegen in aanzien bij het Atjesche Hof. Maar bij De Vlaming was de zaak in goede handen. Door zijn handigheid en buigzaamheid, gepaard aan groote brutaliteit en aan bekendheid — door zijn vroeger verblijf aldaar in 1644 — met de toestanden en met de middelen en personen, welke tot het bereiken van zijn doel in beweging moesten worden gebracht, gelukte het hem, de privilegiën op Sumatra's Westkust opnieuw bevestigd te zien niet alleen, maar ook de toezegging te verkrijgen, dat de Sultan den radja van Perak zou gelasten, aan de Compagnie „voertaen goede quantiteijt thin" te leveren. Ten gevolge hiervan werd Peraks „besettinge verlaten" en was „die questie gecesseert." [1]

„'t Gevolch leert den tijt", voegden Gouverneur-Generaal en Raden in hun generale missive van 31 December 1645 toe aan hun verslag aan Bewindhebbers omtrent De Vlaming's zending. Dat gevolg nu was niet schitterend. De Sultan hield hare belofte niet: de Atjehers — zoo meende Hermans — „sijn dobbelt gemoederen van menschen, daer op dan weijnich off wel geen reeckeningh, veel min staet, te maecken is." De vaart der concurrenten, vooral der „Mooren", wakkerde steeds aan, niet alleen op Atjeh en Perak, waar de Nederlanders „in plaetse van thin maer schone woorden ende een vriendelijck gelaet" bekwamen, maar ook op Kedah en Oedjong-Salang. En hoe langer hoe moeilijker bleek het, toezicht te houden op de naleving der met die rijkjes gesloten contracten, wanneer hunne bestuurders tot die naleving niet zeer gewillig waren. In 1646 werden dan ook slechts 300 baren tin uit die streken ontvangen, ongeveer de helft van wat in 1645, toen Kedah ook reeds begonnen was, vreemde handelaars toe te laten, door de Compagnie was opgekocht (ruim 216000 ℔ of ongeveer 600 baar). Den

1 Zie beneden, bldz. 253.

18 December van eerstgenoemd jaar schreef De Vlaming, die toen een tijdlang het gouvernement van Malaka waarnam, in zijn memorie voor zijn opvolger Jan Thijssen, dat hij uit Kedah „niet een cattij" had gekregen en uit Perak „geen meer als 10 bharen" [1]. Door hem werd dan ook weder — gedurende zijn verblijf in Atjeh in 1645 had hij reeds dit plan geopperd — de radicale maatregel voorgeslagen: hij vond beter, dat de kooplieden van Vóór-Indië gedwongen werden, Malaka onder tolbetaling aan te doen, dan dat hun den handel rechtstreeks op de tinkwartieren werd toegestaan, maar ook in het eerste geval zouden zij ons nog „den handel becommeren". Maar, zoo laat hij er op volgen, „maer mocht dit volcq altesamen eenmael de see verboden blijven, soo soude de Malacxse vruchten eerst recht gesmaect werden, ende staet het hier andersints metten handel van tijt tot tijt noch meer te vervallen" [2]. Zeker, in 1646 was „vrij wat negotie" in Malaka gedreven, maar — het woord is nog steeds aan De Vlaming — dat „neemt eenelijck maer sijn oorspronck uijtten peper die (daar door de „Mattaramsche Javanen", welke een voordeeligen tusschenhandel dreven tusschen Mataram [rijst], Sumatra's Oostkust [peper], Malaka en Batavia [kleedjes]) van Palimbangh ende Andragirij is toegebracht, ende de vremdelingen verboden geweest te negotieren. Buijten tselve soude hier gewoont hebben, niet anders dan off met triaquel te coop hadden geseten." Kleedjes leveren aan de omliggende kwartieren? Ook deze bron van inkomsten vloeide minder ruim: hoe minder tin aan de Compagnie, hoe meer aan hare concurrenten werd afgedragen, hoe meer manufacturen door dezen, hoe minder door gene werden gesleten. Ja! in Malaka zelf werden er uit de omliggende streken ten verkoop gebracht, in stede van door de Compagnie verkocht te worden aan de bewoners daarvan. Daarentegen hadden onze

1 T. a. p., bldz. 332.

2 T. a. p., bldz. 331, v.

concurrenten van Voor-Indië, volgens de berekening der Hooge Regeering te Batavia, in 1646 meer dan 488000 ℔ tin met hunne schepen naar Surat vervoerd, hetwelk in het volgend jaar tot 1500 baar, alleen uit Perak, steeg. Een nieuw gezantschap naar Atjeh in 1647 werkte in dit opzicht niets uit: de Sultan was weder zeer inschikkelijk wat Sumatra's Westkust betrof, maar hield den Raad van Indië Jochum Roelofsz. Van Deutecom, die de Compagnie aan haar Hof had vertegenwoordigd, aangaande Perak aan de praat en beloofde gezanten naar Batavia te zullen zenden, om over de zaak nader van gedachten te wisselen. Deze kwamen in December van dit jaar in de hoofdplaats van Neêrlands Indië aan, maar hadden in last, beslist te weigeren een toezegging, dat de Compagnie jaarlijks een zeker quantum tin uit Perak zoude trekken, in geen geval 600 baar, zooals Van Deutecom had voorgesteld. De Vorstin zon haar eigen belangen benadeelen, indien zij in dit voorstel trad. Zij mocht dan ook niet verder gaan, dan de Nederlanders naast de Atjehers in vrije concurrentie met Perak te laten handelen. De overweging, dat de Compagnie was getreden in de rechten van Portugal tegenover de Maleische kuststaatjes maakte op haar geen indruk: die rechten had Portugal zich aangematigd zonder Atjeh daarin te kennen. De vertoogen der Sultan kwamen echter te laat: den 3 Juni 1647 hadden Gouverneur-Generaal en Raden de naïef-brutale resolutie [1] genomen, welke de vaart der kooplieden van Vóór-Indië op 't Maleische schiereiland en Atjeh verbood, omdat die handel groot nadeel toebracht aan de commercie der Oost-Indische Compagnie. Wat Van Diemen met zijn verder zienden blik van staatsman had begrepen, dat — zooals hij het in het Decemberverslag van 1641 uitdrukte — „de Compe t' alles niet can waernemen [2], ende (in tijd van vrede) den Portugees, noch d' inwoonderen van Bengala, Coromandel

1 T. a. p., bldz. 354—356.

2 Vgl. missive der XVII aan G. G. & R. 21 Sept. 1644.

etc., den cleethandel in Malacca met fatsoen verbieden" [1], een meening trouwens, waarvan hij wel eens afvallig is geworden, als de concurrentie der „Mooren, dat verdraeijt ende crom geslacht," (de uitdrukking gebruikt hij in zijn Decemberverslag van 1644) hem te machtig werd [2], was Van der Lijn bij zijne meer bekrompen koopmanspolitiek van oogenblikkelijk voordeel niet zoo duidelijk. Wèl werd aan dit gouvernementsbesluit een glimp van rechtmatigheid gegeven, door het te laten steunen „op 't fundament dat ons deselvige privilegien sijn competerende, die de Portugesen tharen tijde gegaudeert hebben", en dat daartoe geen uitzicht bestond zonder genoemd verbod, maar de considerans voor de uitvaardiging daarvan was Gouverneur-Generaal en Raden ingegeven door de vrees voor „groot nadeel vande Nederlandsche Oostindische Compagnie ende insonderheijt merkelijcke prejuditie vande costelijcke conqueste der stede Malacca" ten gevolge van het toenemen van „den handel op Atchin, Pera, Queda, Oudjangh Salangh ende andere omleggende plaetsen door de frequente vaert der Mooren van Suratte, Choromandel, Bengale, Peguw enzoovoort." Er werd verder besloten, „om de Mooren geen occasie te geven van eenigh misnoegen ofte tot eenige onlusten t irriteren, de sachste middelen bij de hant te nemen, de Mooren in alle quartieren voor eerst onse meeninge op t fatsoenelijckste te notificeren ende deselve den handel soo wel in Atchin als de tin quartieren t' interdiceren op poene, soo daer weder in toecomende verschijnen, dat voor goede prinsen aengeslagen sullen werden. Item dat men de nu paresserende Moorsche schepen sal aenhaelen, om onse meeninge en intentie haer bekent te maken ende deselve in Malacca tot het mouson verloopen is, te detineren ende als dan met voorgaende insinuatie onbeschadight weder daer van daen gecomen zijn, te dimitteren, maeckende t'selve mede bekent aende Coninghinne van Atchin ende de Gouvern^rs op de res-

1 De Jonge, Opkomst, V (II), bldz. 252.

2 Vgl. beneden, bldz. LVI.

pective quartieren der Mooren, op dat behoorlijck geinsinueert zijnde, naemaels geen redenen van clachten hebben te allegeren." Een dergelijk besluit spreekt voor zich zelf: Van der Lijn moet de positie der Compagnie als zeer sterk gekend hebben, waar hij op de daarin ontwikkelde gronden tot zoo'n resolutie is durven komen! De leer toch van het recht des sterksten werd gepredikt, ditmaal zelfs zonder dat men zich veel moeite gaf, het te bemantelen, misschien wel, zonder het wederrechtelijke van dat recht in te zien.

Ofschoon . . . . . een uitdrukking van Gouverneur-Generaal en Raden in hun schrijven aan de Bewindhebbers van 18 Januari 1649 doet daaraan twijfelen. In den nacht van 19 op 20 April 1648 werd ons kantoor te Surat overrompeld en geplunderd, bij welke gelegenheid Nederlandsch bloed vloeide. Voldoening werd niettegenstaande herhaalde aanmaningen door de autoriteiten niet gegeven, zoodat den 22 Juli daaraanvolgende in Rade van Indië werd besloten, „de saecke door de wapenen te redresseren." Arend Barendsen, onze oud-directeur in die streken, welke juist te Batavia was teruggekomen, werd den 7 Augustus van laatstgenoemd jaar met een aanzienlijke scheepsmacht uitgezonden, om de eischen der Compagnie klem bij te zetten. Hij had in last, het daarheen te leiden, dat een contract werd gesloten, waarin o. a. zou dienen gestipuleerd, „dat de Mooren voortaen de vaert met hare schepen van Suratte, Bengalen ende andere plaetsen naer Atchin, Pera, Queda, Oedjong Salangh, Malacca etc[a] sullen moeten verlaten, off dat [wij] de selve voor goede princen sullen aenslaen, ende voor verbeurt verklaren." [1] De Hooge Regeering nu schreef in den Januaribrief van 1649 naar patria — en men zou uit deze woorden mogen opmaken, dat zij zelve inzag, dat hare resolutie van 3 Juni 1647 niet voldoende was gemotiveerd: — „De wijle nu met de Zuratse Mooren in oorloge sijn gecomen, soo is ons tegen de selve noch

1 T. a. p., bldz. 372, v.

meerder recht gebooren, ende alle vordere despuijten daer mede uijt." [1] Hoe dit zij, het beraamde plan werd ten uitvoer gelegd: de rivier van Perak niet alleen, maar ook die van Kedah, voor den handel gesloten, ook voor vaartuigen uit Atjeh; geene concurrenten verschenen meer in de omstreken van Malaka of in Atjeh en in 1648 kon niet alleen de tineisch voor geheel Voor-Indië en Perzië, 400000 ℔, worden voldaan, maar hield men nog een flinke voorraad over voor Formosa, waar deze koopwaar aanzienlijke winsten beloofde. De opperkoopman Huibrecht Van den Broek werd in Mei 1648 naar Atjeh gezonden, om ons kantoor dáár te „lichten," [2] en op die wijze indruk te maken op de Sultan en hare omgeving. Werkelijk gaf zij toe: van het afbreken der betrekkingen of het opbreken van het kantoor wilde zij niet weten — vrees voor onze macht, maar ook de zucht om het voordeel, dat onze handel in haar rijk opleverde, te behouden, paarden zich aan de raadgevingen van enkele met ons bevriende Atjehsche Grooten — en hare gezanten, welke den 26 October 1648 te Batavia verschenen, hadden in last, aan de Hooge Regeering de toezegging te doen „van goede quantiteijt tin wt Pera te becomen." Gouverneur-Generaal en Raden konden dan ook anders niet vermercken, of sullen ons ooghwit inden thin handel, als mede op de Westcust van Sumatra wel erlangen," [3] en koesterden de hoop, dat de Atjehers zich wel zouden „voegen naer de regulen welck hun in de redelijckheijt werden voorgestelt." [4]

Inmiddels werd door de Compagnie voortgegaan met zeer forsch op te treden tegen de „Mooren." Hare bestuurders gingen zóóver, dat de reede van Atjeh zelfs niet meer ontzien werd door onze kruisende schepen en deze ook daar naar

---

1 T. a. p., bldz. 377. Vgl. bldz. 439.
2 T. a. p., bldz. 378.
3 T. a. p., bldz. 379.
4 T. a. p., bldz. 441.

vaartuigen van het vijandelijke Surat zochten en die trachten aan te klampen. Dit deed de maat overloopen, vooral toen in Atjeh bekend werd, hoe schepen, met de princevlag in top, door Nederlanders bestuurd, en die men dus voor Compagnies schepen aanzag, op de Westkust van Sumatra waren geweest tot schrik van de bevolking, die op vijandelijke wijze door de hooge en lage schepelingen werd behandeld en zich dan ook in staat van tegenweer had gesteld. Wat men voor Compagnies schepen aanzag waren kielen, uitgerust door eene combinatie te Genua, gesteund met Nederlandsch kapitaal — een doodgeboren onderneming, maar een der niet alleen staande voorbeelden van verkapte concurrentie van landgenooten [1] — welke nu, doordat zij misbruik maakten van de princevlag en voorzien waren van een grootendeels Nederlandsche bemanning en van Nederlandsche scheepsofficieren, al spoedig voor Compagnies schepen waren aangezien [2] Dat deze zelfs de vaartuigen der Sultan niet ontzagen, wekte in Atjeh, waar de gemoederen toch reeds alles behalve rustig waren, de stellige overtuiging, dat de Compagnie oorlogsplannen tegen dit rijk had. Toen dan ook den 13 September 1649 de opperkoopman Johan Truijtman als gevolmachtigde van de Hooge Regeering in Atjeh kwam, vond hij daar alles „in roere ende vreese:" [3] oorlogstoebereidselen waren gemaakt en de daar vertoevende Nederlanders reeds gedurende zes maanden in hunne loge bewaakt op een wijze, die aan gevangenschap deed denken. Truijtman, die beleefd werd ontvangen, kweet zich op uitnemende wijze van zijne zending. Het misverstand omtrent de Genueesche schepen helderde hij dadelijk op onder belofte van vergoeding der schade, die mocht zijn geleden; en zijn politiek optreden, gevoegd bij zijne zeer besliste houding, de onderlinge naijver onder de

1 Vgl. missives der XVII 12 Sept. 1639, 16 April 1640, 4 Oct. 1647, 23 Sept. 1649, 10 Sept. 1650.

2 Zie beneden, bldz. 459, v., 463, vv.

3 T. a. p., bldz. 467.

rijksgrooten, de vrees der Sultan voor onze macht, leidden er toe, dat de laatste in hare concessies zoover ging, dat zij eens in arren moede uitriep: „Ick en weet niet wat [ik] nu de Hollanders voortaan al meer sal geven." [1] Onzen commissaris werd toegezegd, „dat de Compe nevens de Atchinders alleen den thin handel in Pera sullen genieten," tegen belofte onzerzijds van „de ontsluijtinge der selver rivieren;" [2] op nieuw werden in de meest besliste termen bevestigd onze privilegiën op Sumatra's Westkust, waar alle Europeesche en Aziatische volkeren uit den handel werden gesloten, ten bate der Nederlanders en Atjehers, een voorrecht, dat de vertegenwoordigers der Compagnie zeer stellig, wat al te forsch naar de opinie der Bewindhebbers, [3] tegen de Engelschen zouden ten uitvoer leggen; [4] eindelijk werd den onzen vergund, een vasten prijs bij contract te bepalen van de kleedjes, welke op die kust door de onzen tegen de peper werden verruild. Toen dit contract in November 1649 met Tikoe, Priaman en Indrapoera werd gesloten [5] met behulp, soms zelfs onder pressie, der Atjehsche autoriteiten; toen in September Surat het hoofd in den schoot legde en afstand deed van alle vaart op Atjeh en 't Maleische schiereiland; [6] toen het tin rijkelijk binnen Malaka's muren werd aangebracht en de handel daar opleefde; [7] toen ook de Engelschen Atjeh gingen verlaten; [8] toen scheen scheen Van der Lijn te hebben gezegevierd en vloeide hem de les aan de Bewindhebbers, zijne superieuren, uit de pen: „Ons is die gelegentheijt van saecken, hoe verre dat tot de goede gevolgen mogen gaen, beter als UEde bekent, ende dienvol-

1 T. a. p., bldz. 489.
2 T. a. p., bldz. 468, v.
3 Missive der XVII aan G. G. & R. dd. 10 Sept. 1650.
4 Zie beneden, bldz. 270 en noot 1.
5 T. a. p., bldz. 501—503.
6 T. a. p., bldz. 456, v.
7 T. a. p., bldz. 461—462.
8 T. a. p., bldz. 468, 481, v., 486, 495.

gende behoordense ons oock volcomen toevertrouwt te worden, alsoo veele verrichte saecken, tegen UEd^e opiniën ten voordeele van de Comp^e wtgevallen, daer van levende getuigen sijn. Maar het blijct dat de jegenwoordige Indische regeringe nu verre buijten het credit vande Generael Coens tijden gestelt wort, ende dat UEd^e de selve ten meerendeele aen haer gelieven te trecken, [1] dat metter tijt wel meer schade als voordeel mocht aenbrengen . . . . . "

III.

De houding, door de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie aangenomen tegenover Gouverneur-Generaal en Raden, naarmate de tijdingen omtrent het verloop der zaken op het Maleische schiereiland en Sumatra's noordkust slecht of goed nieuws behelsden, kenschetst geheel hunne politiek: een staatkunde, die slechts oog had voor de uitkomst van zaken van het oogenblik en daarnaar hare bevelen richtte, daarnaar de verrichtingen hunner ambtenaren beoordeelde. Het denkbeeld, de vaart der „Mooren" op het Maleische schiereiland geheel te beletten, lachte hun in het eerst hoegenaamd niet toe: toen Van Diemen en zijne raadslieden zich in 1644 aldus uitlieten: „de frequente vaart der Mooren in aengetogen quartieren (zoo [wij] bestaen willen) dient gestut, ofte geheel in Malacca getrocken, opdat de Comp^e off bij progressiven handel, off wel met d'incompsten der thollen (dat aparenst ende de minste swarigheijt subject is) haer gelegentheijt maecke," [2] wilden de Heeren XVII van den eerstgenoemden maatregel niets weten. Het zou strijden tegen het belang der Compagnie, zoo meenden zij, de kooplieden van Indië's vaste kust tot vijanden te maken, een daad, die zonder twijfel haren terugslag zoude doen gevoelen op de positie der Nederlanders, welke dáár de

1 T. a. p., bldz. 462.
2 T. a. p., bldz. 195.

Compagnie vertegenwoordigen. Over het geheel genomen vonden zij het verkeerd gezien, den handel der Compagnie met geweld te bevorderen. Beter achtten zij het, zóó schreven zij in hunne missive aan de Hooge Regeering te Batavia van 9 September 1645, „dat met neerstich ondersoeck, spaersaemheijt, ijver ende trouwe Compagnies handel waergenomen werde, als dat resolveren souden anderen uijtten handel te drijven, dat soo niet gaen can, ons voornemen sijnde, niemant ongelijck te doen, omme met gelijcke munte niet betaelt te werden." Dit standpunt zou in de Bewindhebbers meer te prijzen zijn geweest, indien niet even te voren de volgende zinsnede hun uit de pen ware gevloeid: „'t Sal eens tijt werden, om te dencken op een vreetsamer tijt door geheel India, alsoo wij beducht sijn, dat het ons eer aen volck ende middelen gebreecken sal, als dat met gewelt den handel over al onbecommert sullen mogen possideren." De vrees voor gebrek aan macht noopte de Heeren XVII tot het voeren eener moreele politiek. Den 16 Augustus 1646 klonk weder hetzelfde lied: „Gelijck wij verstaen," zoo werd nu geschreven, „nergens uijtten handel geslooten te blijven, soo is oock geen reden, dat wij vrije natien daerinne soude soecken te beletten, maer moet ijder negotiant sijn best doen, omme de meeste proffijten te trecken, gelijck in de werelt gepractiseert wert." Den 22 September 1648 werkten zij dit verder uit: „Wij connen met UE.," zoo antwoordden zij aan de Hooge Regeering, „wel begrijpen, dat de Mooren . . . . . door gansch India de Compaignies handel seer hinderlijck sijn, maer hoe met eenige redenen en fondament haer de negotie op neutrale plaetsen, alwaer de Compaignie geen exclusive contracten heeft, beletten connen, weten wij niet. . . . . Dat men generalijck allen Mooren, sonder onderscheijt, de zee en handel verbieden wil, strijdt jegens aller volckeren recht, ende consequentelijck, dat door soodanige vreemde ongehoorde proceduren, de Generale Compaignie grooten blasme ende haet op haren hals, vande Orientaelse natien halen sal, de wet der nature

oock mede brengende, dat 't gundt men niet soude willen, dat ons geschiede, t' selve oock een anderen niet moeten doen. De Portugeesen, soo machtigh in Oostindien geweest sijnde, hebben sulex nojjt onderwonden, en daer sij te hart geprocedeert hebben, sijn sij eijndelinge uijtgeraeckt." Buitendien vonden de Bewindhebbers „d'Indische werelt voor de Compaignie, ende andere groot genoech, omme proffijten te bevaren . . . . . Wij mogen — zoo dachten zij verder — soo imperieus niet gaen, ende vorder springen als onse stock langh is." Men had — aldus een berisping in hun schrijven van 29 Maart 1649 — vroeger in Malaka anders moeten optreden: terstond na de verovering had men maatregelen moeten nemen, en de vaart der „Mooren" van de tinkwartieren naar Malaka zelf moeten leiden; men had op die wijze „den toevoer van tin aldaer connen sta bilieren," zooals de Portugeezen dit volgens de Heeren XVII zouden hebben gedaan. Had men dan verder voor de Compagnie de helft van het tin gecontracteerd, dan zouden alle partijen tevreden zijn geweest. Zelfs het motief voor hun forsch optreden, door Gouverneur-Generaal en Raden ontleend aan het afloopen van het Nederlandsch kantoor te Surat, vond geen genade in de oogen der Hollandsche en Zeeuwsche kooplieden, welke meenden, dat men de autoriteiten dáár door geschenken had moeten bewegen tot het geven van satisfactie aan de Compagnie, niet langs den weg van geweld. „Wij mogen niet al doen wat wij connen, ende ons recht op onse macht fonderen. 't Sijn ongehoorde dingen, dat men de negotianten, mits de Malackse toll aldaer off in Malacca betalende, weijgeren soude op neutrale plaetsen te vaeren. Indien wij pretensies hebben op de natien, waermede sij soecken te handelen, soo moghen wij echter onder pretext van dien, anderen de negotie met die natien niet verbieden, ten waere in openbaer oorlogh met soodanighe natien sijnde haer plaetsen belegert hadden, ende deselve sochten in te nemen, off dat sij haer verbonden mochten hebben, met niemandt anders als met ons te mogen handelen." Nog in hun

schrijven van den 26 April 1650, den laatsten aan Van der Lijn in zijn hoedanigheid van Gouverneur-Generaal gerichten brief, moest deze bittere verwijten hooren over zijne politiek tegenover Atjeh, de staatjes op het Maleische schiereiland en Surat. De Bewindhebbers hadden uit de missives der Hooge Regeering vernomen haar „voornemen omme de Moorsche coopluijden het vaeren op Atchin te beletten, gelijck t' selve oock alrede in 't werck gestelt was." Zij nu meenden, niet anders te kunnen doen, dan deze handelwijze te „disavoueren, want soo doende al de werelt op onsen hals haelen, maer niet soude connen affkeren, Compaignies macht ende middelen geensints dienende, omme ijmandt ongelijck te doen, dat wij van niemant souden willen lijden; ende als geen andere redenen bij gebracht connen werden als dat [wij] met ende nevens de Moorsche coopluijden handelende niet genoech souden connen bestaen, soo moeten op andere expedienten dencken, onder de coopluijden gebruijckelijck sijnde; maer het gaet met vele van Comps ministers soo, dat als haer het proffijt van selffs niet wel toevalt, sij niet veel moeiten sullen doen, omme t' selve te soecken." De expeditie naar Surat werd in zeer besliste termen afgekeurd. „Soo verstaen wij mede," aldus hun last in deze aangelegenheid, „dat UE. het oorloch uijt het hooft stellen, ende in Suratta de saecke derigeren sullen tot vrede ende accommodatie, al soude men jaerlijcx aen den Gouverneur ende grooten, omme buijten groote vexatien te blijven, eenige vereeringe geven." En dan de instructie voor den leider der expeditie, Arend Barendsen! Zij was „soo souvereijn gaende als off het meesterschap van geheel Indië ons wilden adsumeren, ende ijder een de wet stellen, voorwendende ongefondeerde ende voor machtige souveraine princen onlijdelijcke conditien, de welcke geen ander fondament hebben, als dat wij ons laten voorstaen, dat Compaignies macht te water de haere prevaleert, ende sij ijegens ons niet bestaen connen; sonder te letten op de billickheijt vande saecke selffs." Behalve onze behoefte aan „vredige proffitabile negotie" was

er nog een beweegreden, die ons moest leiden tot een goede verstandhouding met de inlandsche potentaten: wij moesten nl. aan „Compaignies geveijnsde vrunden geen subject geven, hier ende daer haeren handel te ondercruijpen, ende het vuijr van affkericheijt ende affgunsticheijt onder de Orientische natien ijegens ons aen te stoocken ende meer te doen branden." Met „geveijnsde vrunden" bedoelde men [1] de Engelschen, welke op verschillende plaatsen in den Archipel, vooral in Bantam, Djambi en Makassar, minder in Atjeh, op Sumatra's Westkust, in Bandjermasin, enz. [2] wel geen gevaarlijke, [3] maar toch lastige concurrenten bleven, goedkoop als zij handel konden drijven zonder uitgaven voor forten, garnizoenen, kosten van bestuur, enz. [4]

Anders echter klonk de toon der Bewindhebbers in hun schrijven van 10 September 1650 aan Gouverneur-Generaal en Raden, een brief, opgesteld nadat de berichten uit Indië het voorloopig succes [5] hadden gemeld van de politiek van Van der Lijn, die reeds was afgetreden, toen dit schrijven Batavia bereikte. Wèl werd de vrees geuit, dat men niet veel zou hebben aan het verdrag met Surat gesloten, daar de ondervinding voldoende had geleerd, dat de Aziatische vorsten en Grooten zich slechts zóólang aan dergelijke contracten gebonden achtten, als zij zelf dat noodig oordeelden; wèl werd der Hooge Regeering de les gelezen, dat zij zich niet had bekommerd om den stelligen last hunner „Meesters," geen oorlog te voeren, en dat zij tegenover Surat hun eigen weg hadden bewandeld; maar de Bewindhebbers erkenden, dat zij wel wat heel „swaerhooffdich" in deze aangelegenheid waren geweest en betoonden zich tevreden met den loop der zaken. Zelfs gaven zij toe, dat

1 Zie b.v. brieven der XVII aan G. G. & R. 16 Sept. 1638, 12 Sept. 1639, 31 Aug. 1643; beneden bldz. 41; De Jonge, V (II), bldz. 254.

2 Zie b.v. beneden, bldz. 229, 472, enz.

3 Vgl. missive der XVII aan G. G. & R. 22 Oct. 1639; beneden, bldz. 344, 441, enz.

4 Missives der XVII aan G. G. & R. 15 Maart 1641, 4 Oct. 1647, 23 Sept. 1649.

5 Zie hiervóór, bldz. LV.

de meerdere ondervinding en de plaatselijke bekendheid hunner ambtenaren in Indië aan dezer opinie een aanmerkelijk overwicht gaf boven de zienswijze van hen zelf. „Hoewel dit ende meer andere saecken" — zoo werd dit alles ingekleed — „tegen onse opinien tot voordeel uijtvallen, soo mogen UE. nochtans tselve op haer eijgen wijsheijt niet leggen, dewijle men van egeene wereltsche saecken na de uijtcompsten off successen vandien oordeelen mach. 't Is oock waer, dat veele saecken onse ministers ter plaetse daer sij resideren, bij ervarentheijt beter bekent connen wesen, als ons hier; maer als daer van doorde jaerlijcxse correspondentie uijtte overcomende brieven ende papieren de kennisse becomen, soo connen wij daer over mede wel oordeelen, ende te beter, omme dat wij hier de Indische ende vaderlandsche constitutie van saecken overeen brengen ende balanceeren moeten."

De brieven der Bewindhebbers zijn over 't geheel genomen van weinig belang voor de geschiedenis der Nederlanders in het Oosten, voorzooverre althans hun aanraking met inlandsche vorsten en volkeren betreft, waarover gewoonlijk reeds in Indië de beslissing gevallen was, vóórdat de Heeren XVII hunne stem hadden kunnen laten hooren. Voorzoover het zwaartepunt der verhoudingen gelegen was in Europa, in Nederland, b. v. ten opzichte der algemeene handelspolitek, in Azië te voeren, der geschillen met Engeland, der onderhandelingen over den vrede met Portugal, der beslissing omtrent het uitzenden van koloniën, geven die missives natuurlijk meer licht. [1] Wat nu de opkomst van het Nederlandsch gezag in het Oosten betreft, zonder twijfel is het een geluk voor het welslagen daarvan geweest, dat de Bewindhebbers ten gevolge van den grooten afstand, waardoor zij van het schouwtooneel in het Oosten waren gescheiden, verhinderd zijn geworden, zelf aandeel in de leiding

1 Verschillende gedeelten uit de brieven der Bewindhebbers over deze punten zijn te vinden bij De Jonge, Opkomst, dl. VI.

der zaken te nemen. De onderstelling is niet gewaagd, dat de Nederlandsche vlag nooit gewapperd zou hebben op zulk een uitgestrekt grondgebied, nooit zoo ontzien zijn geworden in het Oosten, als nu het geval is geweest, indien de snelle vervoer- en communicatiemiddelen van dezen tijd den Heeren XVII ten dienste hadden gestaan. Nu was hun inmenging dikwijls meer lastig voor hunne ambtenaren in het Oosten dan schadelijk voor den loop der zaken. Kenmerkend voor de verhouding tusschen hen en de Hooge Regeering zijn sommige aanschrijvingen van Van Diemen aan gouverneurs der buitenbezittingen. Den 20 Maart 1641 b. v. schreef deze bewindsman aan zijn plaatsvervanger op Ambon, dat de Bewindhebbers niet tevreden waren, omdat huns inziens te veel hooi op de vork werd genomen.[1] „'t Zijn onse meesters," zoo luidt de kantteekening van Van Diemen, „ende wij hare dienaers, hebben haer te gehoorsaemen; ondertusschen moeten [wij] doen, sulex verstaen, ten besten dienst van de Compe vereischt; haer Ed. sijn te verre van de wercken." En toen hij den 3 Juli van ditzelfde jaar den gouverneur van Malaka bekend maakte met die opinie der Heeren XVII, liet hij zich tegenover dezen zijnen ondergeschikte aldus uit: „Incorporeert haer Ed. intentie wel ende mesnagieert den inhoude, sonder deselve aan teere ooren te communiceren. Connen niet bedencken, uijt welcken hooffde dese swaermoedige advijsen oorspronck nemen ende dat hun onse directie off ten minsten advijsen niet al te wel gevallen, doch trecken t' selve weijnigh aen, meenen in onse maximen te volherden ende deselve met Godes gratie ten dienste van de Compe uijt te voeren." De Bewindhebbers zelf hebben wel degelijk gevoeld, dat, al mochten zij in hoofdtrekken de bestuursrichting kunnen aangeven, waaromtrent regelen van algemeene strekking werden neêrgelegd in de instructies voor sommige Gouverneurs-Generaal, zij toch niet alleen de toepassing

1 Vgl. beneden, bldz. 14, v.

dier regelen moesten overlaten aan hunne „ministers" in Indië, maar ook de beantwoording der vraag, of die algemeene regelen in de bijzondere gevallen wel geschikt waren in toepassing te worden gebracht. [1] Natuurlijk echter, dat de meerdere kennis, die omtrent de toestanden in het Oosten gaandeweg in Nederland, d. w. z. onder de hoofdbestuurderen der Compagnie, verspreid werd, invloed uitoefende, in zooverre de voorschriften steeds meer met kennis van zaken konden worden terneêrgeschreven en inderdaad ook werden opgesteld. Een vergelijking van de verschillende instructies voor de Gouverneurs-Generaal (niet alle deze grootwaardigheidsbekleeders werden van nieuwe instructies voorzien, o. a. niet Van der Lijn [2]), die voor Both van 1609, voor Reijnst van 1613, voor Coen van 1617, voor Brouwer van 1632 en die voor Gouverneur-Generaal en Raden van 1650, doet dit onmiddelijk zien. Vooral wanneer men de algemeene bepalingen, welke voorkomen in de instructie van 1609, vergelijkt met de verschillende aanschrijvingen, die in de jaren 1640—1649 in de brieven der Bewindhebbers naar Indië een plaats hebben gevonden, en met het bekende regeeringsreglement van 1650, dat het bewind van Van der Lijn's opvolger inwijdde en tot den dood der Compagnie bijna onveranderd is blijven voortbestaan, is het verschil opmerkelijk. Maar die veelheid van bepalingen, die meerdere nauwkeurigheid in het aangeven der richting, langs welke de politiek der Compagnie volgens het oordeel der Bewindhebbers diende gestuurd te worden, beletten niet, dat, waar het aankwam op het in praktijk brengen der verschillende bepalingen, de Hooge Regeering te Batavia in die dagen hare handen vrij moest houden en dit dan ook deed, desnoods lijnrecht tegen de bevelen der Bewindhebbers in. Dat Van Diemen dit heeft ingezien, evenals vroeger Coen, en zijne

1 Vgl. missives der XVII aan G. G. & R. 16 Sept. 1638, 9 Sept. 1645.

2 Vgl. missive der XVII aan Van der Lijn dd. 10 Maart 1646.

handelingen daarnaar heeft gericht, strekt hem als staatsman tot eer en is der Compagnie, althans der opkomst van het Nederlandsch gezag in het Oosten, ten goede gekomen. Dat Van der Lijn zijn voorbeeld gevolgd heeft, ten minste getracht heeft te volgen, is niet meer dan natuurlijk. Maar eveneens is het te verklaren, dat de Heeren XVII, verontwaardigd over het niet nakomen hunner bevelen, die verontwaardiging niet onder stoelen of banken hebben gestoken. [1] Den 9 September 1645 b. v., maanden dus vóórdat Van Diemen's dood in patria bekend zoude worden, klonk het zeer beslist in een schrijven naar Indië: „UE. seggen geparst te weesen (contrarie onse goede meeninge ende intentie) het oorloch te continueeren, omme de Portugeesen daer door tot reeden ende verstandt te brengen, ende eijnde vant' oorlogh te maecken, streckende d'selve tot cleijn achtinge ende desrespect van deese vergaderinge, die verstaet, dat haer gegeven ordre gevolcht moet werden, al ware die na U. E. opinie voorde Compaignie schadelijck, gelijck de wetten van alle welgestelde regieringen mede brengen." Wáár aan Van Diemen, dien de Bewindhebbers, niettegenstaande de vele op- en aanmerkingen van hunnen kant op zijn beleid, zeer gaarne aan het hoofd der zaken in Indië behielden, [2] een dergelijke berisping niet werd onthouden, daar werd de minder bekwame Van der Lijn niet gespaard, toen deze, in wien de Heeren XVII in de eerste plaats den koopman hadden gezien, zooals Van Diemen in hem vooral een geschikten Directeur-Generaal zag, [3] bleek in vele opzichten de voetstappen zijns voorgangers te drukken. Ja! hij werd de zondebok, waarop werden geladen niet alleen de vergrijpen van hemzelf, maar

---

1 Vgl. nog missives der XVII aan G. G. & R. dd. 21 Sept. 1649, 10 Sept. 1650, 25 Maart 1651.

2 Vgl. resoluties der XVII dd. Aug./Sept. 1638, Aug. 1641, 1 Oct. 1647; missives der XVII aan G. G. & R. of aan Van Diemen, dd. 16 Sept. 1638, 18 Sept. 1640, 15 Maart 1641, 31 Aug. 1643, enz.

3 Vgl. missive der XVII aan G. G. & R. 9 Sept. 1645; beneden, bldz. 230.

ook de tekortkomingen, welke zijn voorganger in de oogen der Bewindhebbers op zijn kerfstok had. [1]

Dat het opperbestuur in Nederland niet gemakkelijk tevreden zoude zijn over de verrichtingen der Hooge Regeering in Indië, was a priori aan te nemen. Het zou al zeer te verwonderen geweest zijn, indien de door de laatste gevolgde gedragslijn had gestrookt met de politiek, door de Bewindhebbers als de ware verkondigd. Beider standpunt was zoo geheel verschillend; moest dat zijn. De directeuren der *handels*-vennootschap hadden voor niets anders oog (en was dit inderdaad zoo onverdedigbaar in *dien* tijd, toen het politiek gezag der Nederlanders in het Oosten nog niet zóó was gevestigd, dat het souverein-zijn der Compagnie met zijne rechten, maar ook met zijne verplichtingen duidelijk in het oog sprong?) dan voor eene zuivere handelsstaatkunde. Alle overwegingen moesten zwichten voor deze ééne, hoe door den handel in Indië het meeste voordeel te trekken voor de aandeelhouders der Compagnie. Dit was het eenige doel; wat daarbuiten lag, kon hoogstens middel zijn. [2] Vandaar, dat de veroveringen in en buiten den Archipel en de daaraan verbonden rechten en plichten van souverein in de oogen der Bewindhebbers slechts genade vonden inzooverre zij tot het bereiken van dit doel noodig waren. 'T is waar, soms gevoelden zij iets voor den glans, dien de politieke macht en invloed der Nederlanders aan de overzijde der wereldzee wierpen op de Republiek, op hare bestuurders, op hen zelven; maar meestal bekeken zij de zaak van een bijzonder nuchter standpunt en berekenden zij in de eerste plaats de kosten, welke de oorsprong van dien glans medebracht. Kortom, het souverein-zijn was hun, indien zij op dit punt hunne gedachten lieten gaan, een lastpost, die slechts diende aangehouden, voor zooverre hij noodzakelijk was voor het behoud van den handel, en die niet diende te worden uitgebreid.

1 Vgl. beneden, bldz. 471.

2 Vgl. missive der XVII aan G. G. & R. dd. 12 Sept. 1639.

De Hooge Regeering te Batavia nu moest de zaken van een ander standpunt bezien. Ook hare leden hadden natuurlijk den handel aan te nemen als grondslag hunner handelingen; maar veel meer dan die van hunne lastgevers moest hunne aandacht getrokken worden door de positie, welke de Nederlanders gaandeweg in Azië gingen innemen als staatkundige macht, als mogendheid, als staat. Ook van hen is nooit de gedachte geweken, dat die politieke macht een middel was om tot een doel, den handel in Oostersche producten en hooge dividenden voor de aandeelhouders der Compagnie, te geraken; maar veel meer dan hunne meesters zagen zij het gebouw van Neêrlands staatkundige positie in het Oosten voor hunne oogen verrijzen, uiterlijk al hechter en sterker en sierlijker worden; zelf namen zij ijverig deel aan het optrekken daarvan en aan zijn verdediging tegen de machten van buiten. De glans, door die stelling afgeworpen, straalde onmiddelijk op hen af: door koningen werden zij als hunne gelijken behandeld, hunne gezanten werden als die van vorsten ontvangen, zij zagen de ambassadeurs van Portugals koning als smeekelingen binnen Batavia's kasteel. Een groote vloot, die de schrik was geworden der Oostersche zeeën, stond Gouverneur-Generaal en Raden ten dienste en gaf aan hunne waardigheden, in stede van hen slechts te doen beschouwen als bedienden van kooplieden, een glans van souvereiniteit en staatkundige beteekenis, die steeds meer en meer met ontzag werd aanschouwd. De soldaten der Compagnie, van welk treurig moreel gehalte die over 't geheel mochten zijn, waren in de meeste ontmoetingen met Aziatische of Europeesche vijanden overwinnaars gebleven en stonden steeds gereed, de aangroeiende macht der Nederlanders te verdedigen en te vergrooten. De Hooge Regeering te Batavia sloot contracten, niet alleen van commerciëelen maar ook van staatkundigen aard, met machtige inlandsche vorsten, sloot verdragen met Europeesche natiën. Zij plaatste koningen op den troon en weerde van dien zetel die haar misvallig waren. Zeker! de naam der Staten-

Generaal der Vereenigde Nederlanden werd, waar noodig, gebruikt, maar die naam is in den tijd van Van Diemen en Van der Lijn in Indië weinig meer dan een naam, dan een formule geweest, die soms [1] een goed vertoon maakte in het formulier, gebruikt voor hunne staatsrechterlijke handelingen. En er waren herhaaldelijk aanschrijvingen noodig van de Heeren XVII, om Gouverneur-Generaal en Raden te doordringen van de verhouding, in welke de Compagnie tot Hunne Hoog Mogenden stond.

Want de Bewindhebbers (die op hunne beurt hier nu eens dichter „bij de wercken" waren dan de Hooge Regeering te Batavia en die „de Indische ende vaderlandsche constitutie van saecken overeen brengen ende balanceeren" moesten), hoezeer zij ook geneigd waren de inmenging der Staten-Generaal af te keeren van de aangelegenheden der Compagnie, al zou dit geschieden in strijd met de bepalingen van het Octrooi, hebben in deze dagen nooit beslist die inmenging geweerd, nooit het recht op die inmenging ontkend, vooral niet waar het gold de betrekkingen der vennootschap met Europeesche mogendheden. Hunne brieven zijn daar, om het te bewijzen. Toen den 18 April 1646 de opperkoopman Cornelis Van Sanen met den Portugeeschen onderkoning een onvoordeelig verdrag sloot, dat de heffing der tollen van Portugeesche schepen, welke de straat van Malaka passeerden, zou regelen, [2] werd het door de Bewindhebbers ten strengste veroordeeld en aan de Hooge Regeering te Batavia gelast, het verdrag niet te erkennen. Van Sanen had volgens hen de zaak op losse schroeven gezet, terwijl toch het recht der Compagnie als bezitster van Malaka, om tol te heffen van de voorbijgaande schepen, buiten bedenking was; buitendien was het contract financieel te veel in het voordeel

1 Klerk de Reus (*Geschichtlicher Ueberblick der administrativen und finanziellen Entwicklung der Niederländisch-Ostindischen Compagnie* (Batavia, 's Hage, 1894), bldz. VIII) gaat echter te ver, waar hij zegt, dat in geen enkel contract, door de Compagnie sedert 1632 met inlandsche vorsten gesloten, van de Staten Generaal melding werd gemaakt. Vgl. beneden, bldz. 303, 308.

2 Zie beneden, bldz. 373, v. en hiervóór, bldz. XVII.

der Portugeezen. Er was nòg een reden, waarom de Bewindhebbers hunne hooge ontevredenheid meenden te moeten betuigen en wel — zoo schreven zij den 4 October 1647 aan Van der Lijn en zijne raadslieden —, omdat „dese questie, die wij buyten alle questie behooren te houden, gerenvoijeerd wert aende decisie vande regieringe deser landen. UE. weten, hoe prejudiciabel voor het recht vande Compe diergelijcke renvoijen sijn ende hoe sensibel dese vergaderinge daer van altijt geweest is, dat alle soodanige saecken in India verhandelt ende affgedaen moeten werden." Een duidelijk blijk, dat zij op inmenging der Staten-Generaal niet gesteld waren. Maar het rècht op die inmenging ontkenden zij zeker niet; en, waar Hunne Hoog Mogenden dat recht lieten gelden, hebben de Bewindhebbers zich daartegen niet durven verzetten. Uitdrukkelijk lieten zij zich in dien geest uit in hun schrijven van 31 Augustus 1643 naar Batavia, waarin aan Gouverneur-Generaal en Raden bepaaldelijk werd gelast, de bevelen der Staten-Generaal betreffende het bestand met Portugal stipt op te volgen: de eigen bevelen der XVII toch kwamen „ten aensien van Haere Ho: Mo: ordre in geen consideratie," de laatste moest men „promptelyck naer coomen." In gelijken zin luidde het in den reeds meer aangehaalden brief van 9 September 1645, waarin ten aanzien van het voortzetten van den oorlog met de Portugeezen in het Oosten ten gevolge van het grensgeschil op Ceilon nog de volgende opmerking werd ten beste gegeven: „Dewijle wij alhier over het continueeren van 't oorlogh aldaer (niettegenstaende t' gemaeckte 10 jarich bestant) buijten alle twijffel moeijten hebben sullen, omme t' selve voor hare Ho: Mo: wel te defendeeren, ende dat bij de voorder continuatie noch meerder swaricheden daer uijt ontstaen souden hebben, niet te verantwoorden sijnde, soo is ons aengenaem geweest, dat onder het beleijt van Maetsuijcker, een provisioneel tractaet (dat van 18 November 1644) wedersijts geslooten is. Verre van daer dat de Compaignie haer selven soude mogen rechten, die de wetten ende ordre op dit oorlogh

van hooger hant ontfangende, door hare Ministers inde Oostindien sonder dispute nae gecomen moeten werden." Een ander voorbeeld betreft den muntslag. Den 16 April 1640 b. v. werd uitdrukkelijk door de XVII aan de Hooge Regeering het slaan van munten in Indië verboden, „sijnde acte van souvrainiteijt, omme welcke te exerceren wij ons sorgvuldich wachten ende niet buijten de stock vant octroij springen moeten." Toen niettegenstaande dezen last toch werd voortgegaan met het munten van „copere ende silvere specien," zoowel door Van Diemen als door zijnen opvolger, werden de fiolen van den toorn der Bewindhebbers weder over Van der Lijn uitgegoten. In een missive van 16 Augustus 1646, alleen aan dit onderwerp gewijd, werd in heftige bewoordingen de vroegere last hernieuwd met een bevel tot intrekking der in Indië reeds vervaardigde munten. Een dergelijke „acte van souveraijniteijt" mocht „niet als met speciale permissie van de hooge overicheijt, de souveraijniteijt representerende, geexerceert werden, ende consequentelijck de contraventeurs, als begaen hebbende misdaet en het crimen van gequeste hoocheijt ende souveraijniteijt, aen lijff ende goet straffbaer sijn." Dergelijke uitingen, die in de brieven der Bewindhebbers volstrekt niet alleen staan, toonen duidelijk, dat zij, al ging het volstrekt niet van harte, dan toch uit vrees — ontzag zal hier een minder gepast woord zijn — dan toch uit vrees voor mogelijke nadeelige gevolgen de oppersouvereiniteit der Staten-Generaal, waar zij zich liet gelden, zijn blijven erkennen. Dat in de geschiedenis der Oost-Indische Compagnie van die dagen zoo weinig blijkt van eenigen invloed, door het hoogste regeeringscollege in de Republiek op den gang der zaken in dit zoo belangrijk handelslichaam uitgeoefend, is dan ook niet alleen te wijten aan de taktiek der Bewindhebbers, welke dien invloed zooveel mogelijk zochten te beperken, maar ook aan de leden der Staten-Generaal zelf, die òf tegenzin gevoelden, of gebrek aan lust, òf gebrek aan moed of aan macht bezaten, om dien invloed op krachtige wijze uit te oefenen.

En juist in de hier besproken periode deed zich een gunstige gelegenheid voor, invloed op den gang der zaken te verkrijgen. In 1644 was de termijn, waarmede door het octrooi, ingegaan den 1 Januari 1623, het monopolie der Compagnie door de Staten-Generaal verlengd was geworden, verstreken en de oppositie tegen het doen voortbestaan van het privilege deed zich luide hooren in de Staten-Generaal en daarbuiten. Vooral de landprovincien, in vergelijking met Holland en Zeeland, met Holland vooral, bijna geheel verstoken van de voordeelen, directe en indirecte, welke de Compagnie opleverde, waren minder dan zij geneigd, dezen toestand te bestendigen. Andere aangelegenheden, waaronder de vraag hoe de in moeilijkheden verkeerende West-Indische Compagnie op de been te houden, werden aan de hoofdvraag vastgekoppeld, welke op die wijze niet meer op zuiver terrein werd gehouden. Het duurde dan ook tot Juni 1647, dat met meerderheid van stemmen, dus in strijd met een resolutie der Staten-Generaal van 30 April 1641, welke voor de verlenging van het octrooi eenstemmigheid voorschreef, die prolongatie in de Staten-Generaal definitief werd doorgedreven. Hierbij werd de O. I. Compagnie o. a. belast met de betaling van 15 tonnen gouds ten behoeve harer jongere zuster, „die genouchsaem agoniseert:" [1] eene financieele opoffering welke, volgens de Heeren XVII, [2] het eenig doel der opposanten tegen de verlenging van het octrooi zoude geweest zijn. Het is hier niet de plaats, in te gaan op den onverkwikkelijken strijd, welke aan deze verlenging is vooraf gegaan; [3] het is voldoende te constateeren, dat de questie van de oppersouvereiniteit der Staten-Generaal ternauwernood werd aangeroerd (er waren stemmen, welke, trouwens te vergeefs, aandrongen op

1 Res. St. Gen. 4 Juni 1647.

2 Missive der XVII aan G. G. & R. dd. 10 April 1645.

3 Ress. Staten Gen. 18 Aug. 1643—18 Sept. 1649. — Ress. der XVII 12 Sept. 1642—20 Sept. 1644. Vergel. mijn opstel *Hoe Stad en Lande een bewindhebbersplaats in de Oost-Indische Compagnie machtig werd* (Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde, 3e reeks, VII, (1893), bldz. 301—309).

het in uitdrukkelijke termen handhaven door Hunne Hoog Mogenden, van de verplichting tot eedsprestatie door den Gouverneur-Generaal aan de Staten-Generaal en op een zittingnemen van een lid dezer vergadering als voorzitter in de vergaderingen der XVII) [1] en dat de hoofdvraag, of het monopolie der Compagnie tegenover de overige inwoners der Republiek zoude worden gehandhaafd, bevestigend werd beantwoord en geen enkele wijziging bij het nieuwe octrooi daarin werd aangebracht. Het scheen een oogenblik, dat het bovengenoemde monopolie aan de Compagnie zoude ontvallen. Toen Holland steeds weder uitstel vroeg der beraadslagingen en der beslissing en nimmer met haar provinciaal advies gereed scheen te komen, raakte het geduld der vergadering aan een eind: den 25 Februari 1645 werd het octrooi, eens aan de Compagnie verleend, voor „geexpireert" verklaard, onder protest echter van Holland, dat twee dagen later reeds onder medewerking van den Stadhouder gedaan wist te krijgen, dat de beraadslagingen over de verlenging werden heropend. Den 4 Maart namen nu Gelderland, Utrecht, Friesland, Overijsel en Stad en Lande een resolutie, waarbij zij verklaarden, „een nieuw octroij te sijn impetrabel ende dienvolgens t'selve open te stellen voor de oude participanten vande oude Oostjndische Compagnie ende allen anderen," bij welk besluit Holland en Zeeland lieten „aenteeckenen deses aengaende ongelast te wesen." Deze toestand duurde tot den 27 Mei van ditzelfde jaar, toen de Staten-Generaal bij meerderheid van stemmen (Friesland verhief zoo beslist mogelijk zijn stem er tegen en de in de vergadering aanwezige afgevaardigde van Stad en Lande bleek „van wegen sijne principalen niet genoechsaem gelast te sijn") verklaarden, dat zij waren „redintegrerende ende herknoopende (en wel tot 31 December 1645) het octroij van d'oude Oost-Indische Compe deser Landen, den vierden Martij lestleden gebroocken." Gedurende ongeveer drie

1 Ress. Stat. Gen. 29 Aug. 1642, 4—20 Juni 1647.

maanden dus werd de gelegenheid opengesteld voor de inwoners der Republiek, aandeel in den Oost-Indischen handel te verkrijgen. Inderdaad zijn daartoe pogingen aangewend. Reeds den 25 Februari 1645 richtten „verscheijde ingesetenen" een verzoekschrift tot de Staten-Generaal, „om hun te verleenen een Oostjndisch octroij," nu dat van de Compagnie stond te vervallen: het request werd zoo goed als doodgezwegen, zelfs door de landprovinciën, „als belachelijck in de oogen van al de werelt," zooals de XVII zich uitlieten. [1] De oprichting der z. g. Friesche Compagnie, waartoe de Staten van Friesland den 23 April 1642 waren overgegaan, een poging van ernstiger aard, leidde eveneens tot niets, toen de Oost-Indische Compagnie beslist weigerde, haar mededingster in zich op te nemen, die naast haar niet kon leven. Dit was een der moeilijkheden, waarmede Hunne Hoog Mogenden hadden rekening te houden: der Oost-Indische Compagnie zouden zij een nieuw octrooi hebben kunnen weigeren en haar daardoor het monopolie tegenover de andere inwoners der Republiek ontnemen; de Compagnie ontbinden kon zij echter niet, zonder daardoor moeilijkheden te scheppen, waarvan de gevolgen niet waren te overzien. En zoolang de eenmaal bestaande Compagnie *bleef* bestaan, was een nieuwe vennootschap (pogingen van op zich zelf staande particulieren waren reeds dadelijk buitengesloten, al ware het alleen met het oog op de groote te loopen risico, welke in de grootere corporaties, die voor een deel als 't ware als assurantievereenigingen werkten, weinig, althans veel minder, werd gevoeld) tot machteloosheid gedoemd. Zelfs indien de Staten-Generaal zoo ver hadden durven gaan, dier nieuwe Compagnie allerlei privilegiën te verleenen, welke haar sterk konden maken in de concurrentie. Immers de hulpmiddelen der oude vennootschap waren reeds te krachtig geworden, dan dat zij die mededinging behoefde te vreezen; hare stelling in het Oosten

1 Missive aan G. G. & R., dd. 10 April 1645.

was zoo sterk, krachtens hare monopolie-contracten met inlandsche vorsten en hare reeds verkregen souvereiniteitsrechten, dat zij ongenoode gasten, al waren het dan ook landslieden, met goed succes uit die stelling zoude hebben kunnen weren. Een poging, den 12 Januari 1646, toen de beraadslagingen weder druk aan den gang waren, door den afgevaardigde van Friesland beproefd, om aan de octrooilooze Compagnie al haar staatkundigen invloed in het Oosten te ontnemen, door aan de Staten-Generaal te trekken de „directie, soo vande politijcque, kerckelicke, als militaire regieringe in Oostindien," werd door zijne medeleden ter Staten-Generaal zoo weinig ernstig opgenomen, dat het voorstel, hetwelk, ware het aangenomen, een gevaarlijken sprong in het duister zoude hebben ten gevolge gehad, nimmer in behandeling kwam. Dit alles wisten de Bewindhebbers zeer goed, en sterk door deze wetenschap en ook door den invloed, welken zij uitoefenden in Hollands Statenvergadering en daardoor in de Staten-Generaal, waren zij al heel gerust op den uitslag, hoe die ook mocht worden. Hun schrijven van 10 April 1645 aan de Hooge Regeering te Batavia kan het bewijzen. Na daarin een overzicht te hebben gegeven van den stand der zaken, wijzen de Heeren XVII er op, dat op de tijdelijke buitenwerkingstelling van het octrooi in dat jaar niet was gevolgd een verbod aan de Compagnie, om hare operatiën naar en in Indië voort te zetten. Gesteld nu — zoo gaan zij voort —, dat het octrooi definitief aan de Compagnie ontvalt, dan zou, „bij de respective Cameren overgeleijt moeten worden, wat bij hun tsamen tot subsistentie vanden Oostindischen handel, buijten het benefitie van een Generaal octroij, met de minste quetsinge vande Staet [der Compagnie?] ende de gemeene perticipanten, bij de hant behoort genomen te werden, ende voornementlijck, hoe men d'Oostjndische Compe buijten octroij naerder souden connen ende mogen vereenigen ende conserveren, sonderlinge op de plaetsen haer eijgen toebehoorende, ende alwaer sij de handelinge met exclusive contracten voor haer alleen vercregen hebben."

Ongetwijfeld zouden zij daarbij de steun genieten van de regenten der steden, waar de Kamers waren gevestigd, ook al trokken de Staten-Generaal zich nu geheel terug, welke zelf de vereeniging der verschillende Compagnieën in 1602 in 't publiek belang hadden tot stand gebracht, en dit volstrekt niet onder groote medewerking dier vereenigingen, welke liever op zich zelf waren gebleven. Gouverneur-Generaal en Raden moesten zich althans gereed houden, „in allen gevalle (hoe het met de continuatie vant Octroij ten principalen oock mochte uijtvallen), om den handel in Oostindien te continueeren ende onderhouden, waerjnne [wij, zoo luidt het verder,] oock geen ruineuse jncidenten en verhinderinge ons alhier voorhants inde negotie aldaer jmagineeren connen. Want gelijck wij met goede oogen moeten aensien ende niet beletten mogen, dat vreemde natien de Oostindien frequenteeren, omme haer proffijten aldaer te doen op plaetsen, daer de Compaignie geen eijgendom off exclusive contracten heeft, ende dat onsen handel dien niettegenstaende proffijtelijck gedirigeert can werden, soo sullen jngesetenen van dese provincien jegens soo aensienlijcke Compaignie van negotie niet lichtelijck groote saken voornemen; ende als sulex al onderstaen mochte werden, soo is de beurse vande Compaignie noch machtich, omme anderen inden handel de marckt te stellen, daer het dan op aengeleijt soude connen werden, met goede ordre opde respective plaetsen te stellen, en doorgaens hier te lande een goet magasijn van alderhande coopmanschappen geprovideert te houden, waer op dan voorder gespeculeert conde werden, om altijt ten principalen meester van de Indische negotie te blijven."

Naast deze zelfbewuste uiting van groote kracht, waarmede de Hooge Regeering te Batavia geheel instemde, [1] maakt een vreemden indruk de kleine vrees voor concurrentie, die sprak uit de beraadslagingen der Bewindhebbers over een ander denk-

1 Zie beneden, bldz. 250, v.

beeld, welks in praktijkbrenging eene — zij het dan ook zelf gewilde en door de Compagnie zelve te reglementeeren — beperking van haar monopolie ten gevolge zoude moeten hebben: het bekende denkbeeld, reeds jaren lang overwogen, om door het uitzenden van „colonien" het Nederlandsch element in de bezittingen der Compagnie te versterken. Men zag het nut zeer goed in; men zag duidelijk de voordeelen der Portugeesche handelspolitiek, voorzoover zij den handel in Indië overliet aan de Portugeezen, welke zich daar hadden nedergezet, bijna zonder beperking, zij het dan ook tegen betaling van hooge tollen ten bate der regeering in het moederland. Men begreep volkomen, dat, evenals dit het geval was geweest met de Portugeezen, een dergelijke versterking van het Nederlandsch element aanzienlijke kosten zoude besparen, doordat inkrimping der garnizoenen en andere bezuinigingen op de bestuurskosten daardoor zouden mogelijk worden; groot voordeel zoude opleveren, indien een geschikt tollenstelsel zoude worden ingevoerd, indien een geregelde inrichting van bestuur het heffen van andere belastingen mogelijk zou maken, en het in cultuur brengen van onbebouwde landen: immers „landen sonder volck te possideren, geen vruchten geven connen." [1] Dan ook b. v. zou de ongerijmdheid eene onmogelijkheid worden, dat een vruchtbare eilandengroep, als die van Banda, „dit juweel," voor de Compagnie schatten aan muskaatnoten opleverde, [2] en der burgerij, welke zich daar in den loop der jaren had gevestigd, den z. g. perkeniers, slechts een sober bestaan kon verschaffen. [3] Maar één vraag stond bij dit alles op den voorgrond en van een ruiterlijk bevestigend antwoord daarop zou het welslagen geheel afhangen: was de Compagnie bereid, den Nederlandschen kolonisten een niet geringe, zij het dan ook door reglementen

1 Missive der XVII aan G. G. & R. 3 Oct. 1645.
2 Beneden, bldz. 339 en noot 1.
3 Vgl. t. a. p., b. v. bldz. 190 en noot 2, 223—226, 244, 279, v.

beperkte, mate van handelsvrijheid in te ruimen (wat tot nog toe was gegeven, beteekende inderdaad zoo goed als niets), ja of neen? Ook dit wisten de Bewindhebbers zeer goed, [1] zij ontveinsden het zich volstrekt niet, dat de eenige drijfveer voor hunne landgenooten, om zich voor goed naar het Oosten te begeven, de hoop zoude zijn op een bestaan, veel ruimer dan zij in patria zich konden scheppen, op „meer als gemeene winsten," [2] veel grooter dan zij in Nederland zelf konden maken. Eveneens wisten zij, dat die verwachting slechts konde worden verwezenlijkt door den handel. Maar zij hebben (en Gouverneur-Generaal en Raden hebben òf niet voldoende òf in 't geheel geen invloed ten goede uitgeoefend) tot dat eene middel hun toevlucht niet willen nemen: zij wilden — in deze aangelegenheid, evenals in menige andere — gaarne het doel bereiken, maar niet de middelen aanwenden, welke alleen tot dit doel zouden kunnen leiden. Noch onder Van Diemen, noch onder Van der Lijn is deze questie dan ook een stap nader tot hare oplossing gekomen. Evenmin is een ernstige proef genomen, of andere opgeworpen bezwaren, b. v. de mindere geschiktheid der Nederlanders voor kolonisatie in vergelijking met de Portugeezen, inderdaad gegrond waren. Met hand en tand handhaafde de Compagnie ook hierin haar monopolie tegenover hare landgenooten; vrijheden zelfs, welke zij in den handel schonk aan Aziatische kooplieden, vooral aan Chineezen, die men op alle wijzen in Batavia wilde lokken, [3] weigerde zij genen: de vrees, iets te moeten missen van de handelswinsten van het oogenblik, woog zwaarder dan de overweging van de voordeelen, welke de kolonisatie in de toekomst zoude kunnen

---

1 Vgl. b.v. punt 11 der beschrijving voor de vergadering der XVII van Sept. 1648.

2 Missive der XVII aan G. G. & R., 9 Sept 1645. Vgl. beneden, bldz. 23.

3 Vgl. missives der XVII aan G. G. & R. 23 Sept. 1649, 10 Sept. 1650.

afwerpen. [1] En zeer zwaar moet die vrees hebben gewogen, daar juist in deze jaren de klachten omtrent de vergrooting der lasten, welke de eigenaardige stelling der onzen in Indië, half koopman, half souverein, medebracht, steeds luider uit den boezem der vergadering van XVII oprezen en zij zelven het vestigen van koloniën als redmiddel daartegen aanprezen.

De pennestrijd tusschen de Bewindhebbers aan den éénen, de Hooge Regeering te Batavia aan den anderen kant over den financieelen toestand der Compagnie in Europa en in Azië is alweder een bijdrage tot onze kennis omtrent het — trouwens noodwendig — verschil in denkbeelden dezer leiders der vennootschap over wat onze positie in het Oosten medebracht. Het ideaal van beide was, dat Indië zich zelf zoude kunnen bedruipen; dat de winsten, door de Compagnie met haren handel *in Indië* gemaakt, gevoegd bij de andere inkomsten, welke zij *uit Indië* trok, zoo groot zouden worden, dat daarmede konden worden bestreden al de uitgaven, *in Indië* te doen, daaronder begrepen de inkoopsprijs der „retouren" voor Nederland Geen cent in contanten zou dan uit patria naar het Oosten behoeven te worden gezonden en uit de opbrengst van den verkoop der koloniale producten zouden worden gevonden de kosten der administratie in Nederland, die van het uitrusten der vlooten naar Indië, Europeesche koopwaren voor de Indische markt daaronder begrepen, en de dividenden voor de aandeelhouders der Compagnie. [2] Coen reeds had dit in het vooruitzicht gesteld, maar tevens met klem er op gewezen, dat men nooit

---

1 Ofschoon ik in dit verband niet over deze aangelegenheid mocht zwijgen, is hare behandeling beter op hare plaats bij de behandeling van het Gouverneur-Generalaat van Reniers. Men zie trouwens De Jonge, Opkomst, II (V) en III (VI); *Verslag aan den Koning, betreffende Europesche kolonisatie in Nederlandsch Indië* ('s-Gravenhage, Van Cleeff, 1858), bldz. 132 vv.; Klerk de Reus, t. a. p., S. 276 ff.; en ook hierachter, bldz. 50, 175-178, 228, 471, enz.

2 Zie over deze punten b. v. de missives der XVII aan G. G. & R. van 16 Sept. 1638, 14 Maart 1639, 31 Aug. 1643, 21 Sept. 1644, 9 Sept. 1645, 10 Maart 1646 enz.

hiertoe zoude geraken, zoolang de Compagnie niet eerst zich de noodige opofferingen getroostte, maar misleid door die zuinigheid, welke de wijsheid bedriegt, kleingeestig beknibbelde op de uitzendingen naar Indië, op de uitgaven in het Oosten. [1] Van Diemen zou de krasse missives van zijn voorganger naar patria hebben kunnen laten overschrijven, wat deze aangelegenheid betreft, en ze zonder verdere commentaar den Bewindhebbers toezenden; de tijden waren weinig veranderd. Wel waren de lasten in Indië aanzienlijk toegenomen, maar de winsten in Indië hadden daarmede minstens gelijken tred gehouden; ook de retouren waren aanzienlijk vermeerderd en de dividenden vloeiden niet schaarsch, [2] maar het land der financiëele belofte was nog steeds niet bereikt, [3] steeds werden aanzienlijke sommen uit patria gevraagd. *Hinc lacrimae!* Beide, de XVII en hunne „bedienden" in het Oosten, moesten allereerst één doel in het oog houden: door handelswinsten den aandeelhouders der Compagnie rijke dividenden te bezorgen. Maar de weg die moest worden bewandeld om tot dat doel te geraken, was in beider schatting niet dezelfde. Bij de Hollandsche en Zeeuwsche kooplui werd gewoonlijk een rekensom opgemaakt, die hun gedragslijn bepaalde, en slechts de drang der noodzakelijkheid dwong hen dikwijls, die som, zij het dan ook schoorvoetend, met geheel andere cijfers uit te werken, dan zij wel gewild hadden. Gewoonlijk . . . . . Het zou onbillijk wezen, niet te erkennen, dat ook onder de Bewindhebbers voor en na ruimere denkbeelden werden bepleit, soms zelfs de overhand behielden; en ook dat zij dikwijls, eigen gevoelen ter zijde stellend, meer zelfs dan gevraagd werd, aan contanten enz. naar Indië zonden, om G. G. Raden niet in hunne bewegingen te belemmeren. Maar meestal was hunne berekening zóó: in de eerste plaats

1 Zie De Jonge, Opkomst, IV (I), bldz. CXXXVIII, v.
2 Zie Klerk de Reus, t. a. p., *Beilage* VI.
3 Zie beneden bldz. 173—175, 202, v.

diende er gerekend te worden op een ruim dividend, dat volgens hun oordeel in dezen tijd gemiddeld een 30 pct. van het oprichters-kapitaal moest bedragen, al zou daarvoor geld moeten worden opgenomen; [1] met dezen eisch moesten zooveel mogelijk de overige financieele berekeningen in overeenstemming worden gebracht. Waar nu de lasten, door de Compagnie te dragen, aan hare bestuurderen te zwaar schenen voor de krachten der Maatschappij en in hunne oogen daarom dienden te worden verminderd, lagen volgens hen de middelen voor de hand: beperking van het handelsterrein, in zooverre geen uitbreiding daaraan mocht worden gegeven, maar men slechts had te behouden, wat men nu eenmaal bezat; een vredig handeldrijven zonder wapengeweld, [2] waardoor der concurrenten handel „door d' onse met handel gedoodt (kon) werden, gelijck onder coopluyden gepractiseert wert;" [3] een zooveel mogelijk vredelievende verhouding tot de inlandsche vorsten en volkeren. [4] Dit alles, gepaard met beperking van de kostbare middelen, welke voor eene verdere uitbreiding noodzakelijk zouden zijn, als schepen, forten, ammunitie, soldaten, kantoren, ambtenaren, (van welke laatste categorie toch reeds te veel in Indië waren door het protectiesysteem, dat onder de Bewindhebbers heerschte, die aan gunstelingen van hen zelf of van hunne vrienden betrekkingen gaven, zonder dat daaraan behoefte was, ook zonder dat op hun zedelijk gehalte werd gelet [5]) zoude leiden tot een aanzienlijke vermindering der lasten in Indië. Op die wijze zou dit meer en meer onafhankelijk worden van den financiëelen

---

1 Vgl. missive der XVII aan G. G. & R. 29 Maart 1649. Vgl. ook Klerk de Reus, t. a. p., S. 181, ff.

2 Vgl. missive der XVII aan G. G. & R. 4 Oct. 1647.

3 Missive der XVII aan G. G. & R. 16 April 1640.

4 Vgl. missives der XVII aan G. G. en R. dd. 16 Sept. 1638, 12 Sept. 1639, 11 Sept. 1640, 19 Dec. 1640, 21 Sept. 1644, 9 Sept. 1645, 10 Maart 1646, 16 Aug. 1646, 9 Nov. 1647, 22 Sept. 1648, 23 Sept. 1649, 26 April 1650, 10 Sept. 1650.

5 Vgl. res. XVII 6 Sept. 1641; missives der XVII aan G. G. & R. of aan G. G. alleen dd. 16 Sept. 1638, 18 Sept. 1640, 10 Maart 1646; beneden, blz. 380, v.

steun uit het moederland en zou mettertijd het „Indisch fonds", het bedrijfskapitaal in Indië, genoeg vergroot worden, om met de daarmede behaalde overwinsten de retouren voor patria te betalen. Men hoore nu Van Diemen, b. v. in zijn schrijven van 23 December 1644: [1] hij betreurt, dat de verkoopingen der retouren in patria niet genoeg opbrengen, om daaruit èn de lasten, in patria te dragen, te voldoen, èn een goede uitkeering van dividenden mogelijk te maken, maar wijst tevens op oorzaken, vermoedelijk voorbijgaande, welke den prijs der Indische waren drukken; hij ziet zeer goed in, dat „de Comp niet bestaen can op de voordeelen welcke d' Indise retouren renderen, die met Nederlandts capitael geprocureert werden, ende dat het welvaren moet comen uijt d' overwinsten in India", maar hij geeft ook zijnerzijds middelen aan, den handel in Indië te vergrooten; hij erkent, dat „d' Indise lasten" en die in Europa in de laatste jaren aanzienlijk zijn gestegen, maar gaat eenige zeer groote posten op het budget na, die een tijdelijk karakter dragen en toont tevens aan, hoe die vergrooting der lasten rijkelijk wordt gecompenseerd door „de vergrooting van d'Indische winsten, resulterende door d' uijtbreijdingh des handels". Stemde hij dus in met wat de Bewindhebbers over den toestand van het oogenblik hadden geschreven, geheel oneens is hij het met hen over de maatregelen, in de toekomst te nemen. Geen beperking — zoo luidt het — maar uitbreiding der operatiën in 't Oosten, „waer toe oock alle vlijt aanwenden, soo int extenderen des handels, opsoeckingh van nieuwe landen, betrachtingh van mesnagie, ende besnijdingh van oncosten, na des Comp[s] constitutie ende ommeslach hier te lande gedooght". Bezuinigingen? b. v. door geheel in overeenstemming met de denkbeelden der Heeren XVII, [2] sommige handelskantoren op

1 Beneden bldz. 173—178. Vgl. ook een brief van Van Diemen aan Johan Van Twist in Malaka dd. 3 Juli 1641 en zijn Decemberbrieven van 1641 (De Jonge, V (II), bldz. 248, vv.) en van 1643, beneden, bldz. 125, v.

2 Zie bv. hunne brieven aan G. G. & R. dd. 12 Sept. 1639, 11 Sept. 1640, 11 April 1642, 21 Sept. 1644, enz.

te heffen in niet aan ons gezag onderworpen landen, en het trekken van den handel in onze groote handelscentra, Batavia en Malaka, wanneer men ten minste kon aannemen, dat de waren door Chineezen en de bewoners der producten gevende streken zelf zouden worden aangebracht, en geen concurrentie van onze mededingers was te duchten (b. v. Palembang)? Goed!..... indien 't mogelijk is. [1] Maar — zoo vervolgt hij — „wij meenen, den tijd nog niet geboren zij, dat men behoort te dencken, d' equipage van India te minderen, off emmers 't senden van volck, provisien ende coopmanschappen te besnijden, onaengesien wel connen calculeren, t' zelve zoo hier, als in Nederlandt vrij soulagieren soude; maer die verlichting soude den staet in toecomende meer schade als voordeel aenbrengen". En hij gaat voort: „T' zal wel licht vreemt voorcomen, dat onaengesien U. Ed., specialijck eenige particuliere Camers, hooge recommandatie van mesnagie ende cleene equipagie, wij bij t' contrarie persisteren, maer verclaren in dit wichtigh punct nae ons begrijp ende beste verstant gaen..... Vinden U Ed. echter goet, dat deffenciff oorloge voeren, ende de retouren besnijden, U Ed. hebben te commanderen, ende wij t' obedieren. Maer door soo ontijdige mesnagie zouden onze concepten (die wat verre sien, en nu in goede apparentie staen) seer verachteren". Zijn betoog overtuigde zijne „meesters" niet. In hunne missive van 9 September 1645, waarin op uitdrukkelijke wijze aan Gouverneur-Generaal en Raden te kennen werd gegeven, dat de leiding der algemeene politiek bij de XVII, niet te Batavia berustte en dus ook de beslissing omtrent de in discussie zijnde punten, gaven zij een antwoord, dat, hoewel vooral slaande op wat hij over zijne plannen tot verdere ontdekkingstochten schrijft, toch in weinig woorden geheel weergeeft, hoe zij over Van Diemen's politiek dachten, niettegenstaande al

1 Vgl. beneden, bv. bldz. 20, v., 139, 288, v., 250, noot 1, 283, v., 345, v., 347, 348, v., 371, v., 434, v., 458, v.

hunne waardeering voor zooveel, wat hij gedaan had. Zij schrijven: „UE. concepten loopen voor ons wat te hooch". Concepten, door Van Diemen reeds vroeger [1] in 't korte aldus uitgedrukt (en hij zag daarin „geen imaginatien off casteelen in de lucht, maer gefondeerde concepten, daeraen des Comp^{s}. welstant dependeert"): „afbreuck van den vijandt, vervolgh ende vergrooting des handels, mitsgaders omme nieuwe landen t'ontdecken," en dit alles in de stoute hoop, „de Nederlandsche Comp^{e} alleen meester van den rijcken Indischen handel te doen worden."

Dan klonk Van der Lijn's program heel anders! Al spoedig na het aanvaarden van zijn ambt [2] verzekerde hij, die zich er op beroemde, in de eerste plaats koopman te zijn, aan de Bewindhebbers, dat hij „met het excuseren van nieuwe ontdeckingen ende andere noodeloose uijtsettingen in toecomende met vrij cleender equipagie Comp^{s} grooten ommeslagh in India [verhoopte] waertenemen ende uijttevoeren, als tot noch toe gedaen is," terwijl verder „matige equipagie, spaersame mesnagie, proffitabele ende vredige negotie, als principalijcq weringe van alle grove particulariteijten" als middelen zouden dienen, om het ideaal van Nederland en Batavia beide te bereiken: „eenmael de swaere lasten te verminderen, ende uijt d'Indische overwinsten de retouren te formeren." Zonder overdrijving kon Van der Lijn dan ook bij deze gelegenheid constateeren, dat zijne „maximen in het dirigeren van Comp^{s} affairen ten principale" overeenkwamen met die der Heeren XVII, en niet te verwonderen was het, dat het dezen „seer aengenaem te verstaen" was zulk een program uit de pen van dezen grootwaardigheidsbekleeder. [3]

Hoe zijn zij bedrogen uitgekomen! [4] Ook in het midden der

---

1 Missive van G. G. & R. aan XVII, 8 Jan. 1641. — Vgl. bldz. I hiervóór.
2 Missive 21 Dec. 1646. Zie beneden, bldz. 273.
3 Missive der XVII aan G. G. & R., 4 Oct. 1647.
4 Vgl. missives der XVII aan G. G. & R. 22 Sept. 1648, 10 Sept. 1650.

zeventiende eeuw, een glanspunt in de geschiedenis der ontwikkeling van onze koloniale macht, hebben de Nederlanders ondervonden de juistheid der vergelijking van het koloniaal bezit met een olievlek op papier, die, zonder inwerking van buiten, zich steeds op dat papier uitbreidt, zóólang tot zij alle kracht heeft verloren. Bewindhebbers [1] en Gouverneur-Generaal en Raden konden gemakkelijk decreteeren, dat men zich nu eindelijk zoude bepalen bij hetgeen men in den loop der jaren had verkregen, dat men niet aan verdere uitbreiding, vooral van politieken invloed of van grondgebied, moest denken: het hielp hun weinig. Om te behouden wat men had, werd men steeds genoodzaakt dat te verdedigen en om die verdediging met goed succes te kunnen voeren, was dikwijls uitbreiding noodig van invloed, ook waar men ze niet wenschte. Zoo werd het een wisselwerking, die ten slotte steeds moest neêrkomen op uitbreiding van invloed en grondgebied, tenzij men stilstand, dus achteruitgang, verkoos. En zelfs de Bewindhebbers durfden dit laatste niet kiezen. [2] Eigenlijk kwam deze geheele questie neder niet op de vraag, of men was vóór of tegen uitbreiding van onzen politieken invloed met wat daaraan verbonden was; maar wel op deze andere, of men zelfbewust, systematisch, tot die uitbreiding zoude overgaan en trachten, daaraan leiding te geven, dan wel of men schoorvoetend de grenzen van dien invloed zoude verruimen, voortgestuwd door de omstandigheden, zonder de leiding in handen te nemen. Het eerste deed Van Diemen, tot het andere werd Van der Lijn gedreven. Van Diemen had een stout droombeeld: Nederlands suprematie in het Oosten. Al zijne handelingen waren er op ingericht, om tot de verwezenlijking van dat groote ideaal te geraken. Zeker zijn zijne krachten dikwijls te kort geschoten, misschien omdat hij soms ze overschatte; zeker heeft hij soms gefaald en ter wille van

1 Vgl. hunne missive aan G. G. & R. 10 Maart 1646.

2 Missives der XVII aan G. G. & R. 11 April en 25 Sept. 1642, 31 Aug. 1643, 22 Sept. 1648, 29 Maart 1649.

het geheel een politiek gevolgd ten opzichte van een der deelen, die niemands goedkeuring ooit heeft mogen wegdragen — men denke aan zijn houding tegenover Martapoera en Kota Waringin na den moord van 1638 [1] —; maar hij is dit ideaal niettegenstaande alles aanmerkelijk nader gekomen; de periode van zijn bestuur is een schitterende bladzijde in het groote boek onzer koloniale geschiedenis, die waardig zich aansluit aan de misschien belangwekkender, maar minder kleurrijke bladen, waarop Coen zijne groote daden heeft geschreven, zijn tijd was — niet het minst buiten den Maleischen Archipel — over 't geheel een roemrijke tijd. Van der Lijn droomde Van Diemen's droomen niet; hij zag vóór zich een zekere hoeveelheid staatkundige macht, een zekere hoeveelheid politieken invloed, een zekere hoeveelheid handelsbetrekkingen; hij vroeg zich af, hoe dit alles te behouden en daarvan de meeste vruchten te plukken voor de Compagnie: verder strekte zich zijne eerzucht niet uit. En het resultaat? Volkomen hetzelfde als in Van Diemen's periode: uitbreiding van staatkundige macht en invloed, van handelsrelatiën. En dit niet op vredelievende wijze, maar waar noodig met kracht van wapenen, want Van der Lijn, hoezeer hij vredelievend gezind was, [2] deinsde hoegenaamd niet terug voor een forsch optreden, indien men hem verhinderde de vruchten te plukken, welke naar zijn opinie der Compagnie toekwamen. [3] De toestand na Van der Lijn's aftreden is dan ook inderdaad niet te onderscheiden van dien na Van Diemen's dood: op beslist vijandelijken of op gespannen voet met andere Europeesche volkeren in het Oosten; de monopolie- of privilegiecontracten met inlandsche vorsten met kracht gehandhaafd even als het monopoliestelsel, in de landen aan ons onderworpen; een schijnvriendschap met de inlandsche vorsten, wier belangen met die der Compagnie in botsing kwamen, zonder dat

1 Vgl. hiervóór bldz. II en XXXIX.
2 Vgl. beneden, bldz. 357.
3 Vgl. hiervóór bldz. XLIII, vv. en beneden bldz. 374, 375.

vooralsnog die botsing voor haar een ernstige bedreiging was; [1] een goede verhouding met die potentaten, van wie de belangen der Compagnie voorloopig in 't geheel niets hadden te vreezen, terwijl de handel op hunne landen wederzijdsch voldoende winsten opleverde; nergens bemind, overal ontzien [2]; en dit alles onder een bijna voortdurende zegepraal der politiek van de Compagnie. Maar deze politiek was niet die der Bewindhebbers, en eene belangrijke verbetering van den financieelen toestand, die hen met die staatkunde had kunnen verzoenen, werd niet merkbaar, ook al vroeg Van der Lijn gedurende den vrede met Portugal wat minder schepen, matrozen en soldaten aan: [3] slechts in het laatste jaar van zijn bestuur kon hij een vooruitgang constateeren, [4] te laat dus om een praktischen invloed te hebben op het oordeel der Bewindhebbers. In hooge mate was hunne verontwaardiging opgewekt, toen zij bemerkten, dat de gevolgen van Van der Lijn's daden dan toch op de keper beschouwd niet anders waren dan die van zijn voorganger, zonder dat het vaste inzicht, de vooruitziende blik van Van Diemen in die daden doorstraalden. Teleurstelling paarde zich aan die verontwaardiging, omdat zij van Van der Lijn een andere gedragslijn hadden gehoopt. Die verontwaardiging en die teleurstelling werkten samen om, zij het dan ook na lange beraadslagingen [5] en niet zonder strijd in den boezem van het college van XVII, welke zelfs den 29 Maart 1649 nog uitdrukkelijk in een vertrouwelijk schrijven aan Van der Lijn hadden verzekerd, dat zij niet ontevreden waren over zijn beleid, in te gaan op Van der Lijn's herhaald verzoek om ontslag, [6] dat in de vergadering der XVII van 6 April 1650 werd verleend. Zijn opvolger, Carel

---

1 Vgl. beneden, b.v. bldz. 139, 191, 232.
2 Vgl. missive der XVII aan G. G. & R. 12 Sept. 1639.
3 Vgl. beneden bldz. 256, 333, 349, v., 380.
4 Zie beneden, bldz. 471, v.
5 Vgl. de resoluties der XVII van Sept. 1648—6 April 1650.
6 Vgl. beneden, bldz. 471, 473.

Reniers, kreeg zijne instructies in het regeeringsreglement van 26 April 1650, [1] waarin de beginselen der Bewindhebbers omtrent de in het Oosten te volgen staatkunde duidelijker dan ooit te voren waren neêrgelegd.

---

1 Te vinden bij P. Myer: *Verzameling van instructies, ordonnancien en reglementen voor de regering van Nederlandsch Indië* (Batavia, 1848), bldz. 71, vv.

I. Gouverneur-Generaal (Antonio Van Diemen) en Raden aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, 30 November 1640. [1]

. . . . . .

't Verrichten van den Commissaris Croocq in Atchin is UEd. anno passato in 't breede aengecundight, [2] daeruijt des Coninghs maximen tot het bemachtigen van Malacca [3] ende desselfs varierend humeur rakende de previlegien op de Sumatrase Westcust, de Compe. anno 1638 gegundt, wel g'apprehendeert sult hebben.

'T sedert, namentlijck den 10en April passato . . . . . hebben [wij] des Maijts affgesanten onder 't geleijde van den Commissaris Jean de Meere per de jachten Zantfoort ende Leecq, benevens een cargasoen.... bestaende uijt juweelen ende coopmanschappen..... nae Atchin gedemitteert [4], tenderende dese onse legatie ten principalen,

---

1 Men raadplege naast deze missive, behalve deel II (V) van *De opkomst van het Nederlandsch gezag over Java* door J. K. J. De Jonge ('s Gravenhage en Amsterdam, 1870), bldz. 242, vv., het *Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia Anno* 1640—1641. Uitgegeven onder toezicht van J. A. Van der Chijs. — ('s Hage, Nijhoff, 1887.) Dit Dagregister, waarnaar G. G. en Raden in deze missive dikwijls verwijzen, begint echter pas met 10 Sept. 1640, terwijl onze generale missive zich bezig houdt met de gebeurtenissen van nagenoeg geheel dit jaar, zoodat ik verschillende gedeelten van haar heb moeten overnemen.

2 Zie *Bouwstoffen*, II, bldz. 389—391.

3 Over de belegering en de verovering van Malaka zie men De Jonge, t. a. p., bldz. 245—248, het Dagregister, passim en de *Stukken betrekkelijk het beleg en de verovering van Malakka op de Portugezen in* 1640—1641 door P. A. Leupe. (Berigten van het Historisch Genootschap te Utrecht, 2e serie 2e Dl., 1e st., bldz. 128—429.

4 Blijkens zijn rapport dd. 5 Mei had, den 5 April, Adriaan Antheunissen op zijn reis van Ceilon naar Batavia (Leupe: Malakka, bldz. 152) Atjeh aangedaan. Hij vond den Sultan toen nog bereid, met ons Malaka aan te tasten, ofschoon hij zich ook toen reeds ontstemd toonde over onze onderhandelingen met Djohor. (Vgl. Bouwstoffen II, bldz. 391. — Dagregister, bldz. 9.)

omme des Maijesteijts assistentie tegen Malacca te solliciteeren, dewijle geresolveert....., die stadt desen jare met ernst te water ende te lande aen te grijpen.....; wijders te bevoorderen, de preminentie ende previlegien, ons op de Westcust van Sumatra gegundt, van sijne subalterne niet langer gedisputeert, maer promtelijck naergecomen werde [1]. . . . .

. . . . Gelijck geseijt, heeft den Coningh sich seer librael ende affabel omtrent de Compe. laten vinden, eenelijck dat hem de Jhoorse correspondentie aen 't hert druckt, sich veele vreemde fantasien imaginerende door d'onlanghs gedaene conquesten. [2] Sulx oock, nae vermercken, in dese gelegentheijt liever sagh, Malacca onder de Portugesen bleeff, als in onse handen verviele. 't Is seker, hem onse macht ontsachlijck wert, ende uijt dien hooffde eenelijck de previlegien op de Westcust de novo geconfirmeert heeft. Doch, alhoewel die van Jhoor hare belooften presteren, ende met omtrent 2000 man tegen Malacca assisteren, soo laten ons meer aen de vruntschap des Atchinders, als den Jhorit gelegen, ten aensien van de voordeelen welcke uijt sijn landt trecken, ende 't benefitie dat ons heeft geaccordeert; desniettegenstaende omme Malacca (daer des Comps. staet ten hooghsten aen gelegen sij, ende meer als men wel can opinieren) te vermeesteren, is dese saecke niet anders connen worden gestiert, als den Jhoorit op sijn aenbiedingh onder onse protectie te nemen, alsoo voor langh wel hebben connen apprehenderen, den Atchinder niet genegen was, Malacca te bespringen, bevooren den Jhoorit tot sijn debvoir hadde gereduceert, aspirerende wijders tot de dominie der rijcken Patanij ende Siam, die hem niet ontstaen souden; als wanneer, soo machtig geworden sijnde, ons wellicht uijtspouwen soude, dat bij desen middel verhopen in balance te houden [3]. . . . .

. . . . Geen Engelse tendeeren na de Sumatrase Westcust, omme peper te handelen. 't Is oock seker, niet g'admitteert souden

---

1 De resultaten van De Meere's zending zijn voldoende uiteengezet in het Dagregister, bldz. 1—3, 6—9, 10—12. Slechts enkele bijzonderheden en beschouwingen dienen hier nog vermeld.

2 Op Ceilon.

3 Over Atjeh zie men verder het Dagregister, bldz. 36, 45—46, 57, 59—60, 65, 72, 105, 106, en Leupe: Malakka.

werden, omme peper te negotieren, ten ware de Maijt andere ordre verleende, dat noch ongesien is, met vertrouwen, [dat wij] dese preminentie wel sullen blijven gaudeeren . . . .

D'ambassadeurs van Patanij [1] . . . . . niet g'authoriseert sijnde tot restitutie onser g'intresseerde ingesetenen [2], is op derselver versoeck niet finael connen gehandelt worden, weshalven nae omtrent acht maenden verblijvens eerlijcken sijn gedemitteert, met redelijcke schenckagie in recompense vant ontfangene. Onse missive aen de Coninginne ende de Grooten des rijx houden in substantie, dat tot de voorige ende langh gecontinueerde vruntschap geheel genegen blijven, oock in gevolghe als van outs hare havenen voornemen te frequenteren, mits hun vijandt van de Portugesen ende haere adherenten verclaren, mitsgaders onse poorters contentement doen. [2] 't Eerste is toegestaen, opt tweede verwachten andtwoort, ende vertrouwen, is 't niet int geheel, altijt eenige restitutie sullen aenpresenteren. Ondertusschen varen de traffiquanten heen ende weder. Patanij, Sangora, Ligor ende omleggende plaetsen sijn door de Siamse oorloge, maer principalijck de negotie door ons gediverteert, seer gedeclineert, ende wort alsnoch in gemelte quartieren weijnich peper gepluckt, oorsaecke, waeromme te liever overgesien hebben, derwaerts besendingh, gelijck de Coninghinne ernstelijck versocht, te ondernemen, ende vertrouwen, voortaen ons gerieff uijt dat rijcke door Indiaense negotianten genoegh becomen sullen. Gelijck UEd. mede aencundighden, des Coninghs van Jhoors gesanten te verschijnen stonden, [3] sijnde deselve in Meert passato geparesseert, amplecterende onse vruntschap, den Portugesen voor vijanden verclarende, approbeert 't contract, tusschen sijnen veltoversten ende den Directeur Lucas besloten, [4] ende versoeckt assistentie, tot sijner versekeringh in Batasouwer, dat is aen de riviere Jhoor, een fort te maecken. [5] Met goet genoegen sijn dese gesanten gekeert . . . . .

---

1 Bouwstoffen, II, bldz. 396.

2 Ibid. bldz. 217.

3 Ibid., II, p. 396.

4 Hierbij had Djohor aan ons hulp tegen Malaka beloofd.

5 Deze hulp werd door den G. G. geweigerd, zoolang Malaka niet veroverd was. Zie echter Leupe: Malakka, bldz. 159. Men leze daar in 't begin van alinea 2 aldus: „De Commandeur Cooper heeft kwalijk gedaen dit volck toe te staen in

Verscheijden andere gesanten, als die van Palimbangh, Jambij, Andrigirij etc^a, hebben mede tot contentement afscheijt becomen. Insgelijx andere, de novo verschenen, met merckelijcken toeloop van verscheijde vreemde natien, 't welck seer groote consumptie in onse Coromandelse ende Guseratse cleeden, als andere coopmanschappen (Gode loff) veroorsaeckt, dat heughlijck t'aenschouwen is . . .

D'advijsen [van Banda] van 15 April ende 3 September rapporteren, de landen aldaer in goede vredighe posture te wesen, sonder verloop van slaven; alle eetwaren ende noodwendigheden door den toevoer uijt de bijgelegene Oosterlanden opulent . . . . .

't Groot gewasch, volgens d'eerste advijsen uijt Banda, verthoonde sich geheel abondant, maer de sware plasregens ende gure, herde stormwinden hebben 't selve dapper geruineert, ... 't welck den burger meer als de Compe. smert, alsoo [wij] ondervinden, Banda grooter quantiteijt noten ende foelie uijtlevert, als de weerelt verthiert . . . . .

De generale ongelden van 12 maenden in Banda monteren. . . . . omtrent 10000 guldens minder dan voorleden jaer . . . . . Den Gouvr is in hope, door onse geraemde ordre ende sijn goede mesnagie dat quartier eerlangh meer winsten als ongelden in rekeninghe sal brengen, 't welck God geve. [1]

. . . . . .

D'Engelse . . . . . doen geen motie van eenighe saecken, ende [wij] sullen geene natien in uwe conquesten admitteren, als met expresse ordre; mede Engelsche ende Deenen in hare gebrecklijckheijt

---

Batasouwer te fortificeren". Daar Leupe de stukken slechts extractsgewijze en in moderne spelling en taal teruggeeft, is hij niet altijd nauwkeurig en duidelijk. Op bijna elke bladzijde komen fouten of onduidelijkheden voor, soms van gewicht. Op bldz. 158, r. 17 v. b. leze men: „en na zich de occasien presenteren, de zaken manieren zult, ons van tijt tot tijt van het passerende advys gevende"; op bldz. 164 moet in r. 11 na „geinduceert" worden tusschengevoegd „'t miscontentement, 't welck den Atchinder tegen ons heeft opgenomen"; de alinea's 2 en 3 van bldz. 165 moeten geplaatst worden op bldz. 161; op bldz. 169 r. 8 leze men „vermercken", in plaats van „vermaken"; op bldz. 171, r. 11 v. beneden moet in plaats van „dat" worden gelezen „tenzij"; op bldz. 178, r. 8 v. beneden, in plaats van „De dood van Doctor Tulp, zoo mede" de woorden „De doose van Doctor Tulps soone"; enz. enz.

1 Vgl. Bouwstoffen, II, bldz. 388, v. — Zie verder over Banda het Dagregister, bldz. 13–17.

soo weijnigh accommoderen, als de saecke lijden wil, daerinne gerust gelieft te wesen.

. . . . . .

Hiermede tredende tot den stand van Molucco ende het bedrijff der Tarnatanen, seggen, eerstelijck, den Vice-Gouverneur Antonio Caen [1] . . . . den lesten Meert voor Malaijo salvo aenlande, hebbende en passant Bouton aengedaen, maer niet vruchtbaers, per faulte van tijt, verricht; bevondt die vijanden tot vrede inclinerende, daerop tot nu door verscheijden intervallen . . . . . niet gevolght sij. Vertrouwen, wel weder aensoeck doen sullen, houden hun stil, ende bethoonen geen hostiliteijt. [2]

D'heere Caen is bij Hamsia ende den Tarnataensen adel aengenaem ende in estime . . . . .

Op des E. Caens verschijningh [continueerden] die van Tarnate met Tidoor in vasten vrede; Hamsia [had] met Sahidij (door authoriteijt der Spaengaerden Coningh van Tidoor geworden, ende Colofino gerejecteert sijnde) [3] 't contract des vredes met Gorantalij [4] . . . . gemaeckt, solemnelijcken de novo bevestight [5] . . . . .

Tot antwoorde van U. Ed. gevoelen, omme Leliatte [6] aen den Coningh Hamsia te senden, ten eijnde aldaer sijn wel verdiende straffe moghte ontfangen ende wij den goeden man blijven, sal 't exempel ende 't gepasseerde in Limourijs saecken dienen; den Coningh soude daer nimmer toe comen ende de tweede dwalingh wierde slimmer dan d'eerste. Wij sullen de persoonen hier in goede versekeringh houden ende tracteren, nae haere favorieten hun omtrent ons comporteren, dat 't beste ontsagh sal verooraecken. Verhopen, int corte Cackij Alij ende Quimelaha Louhoe [7] in de selve gelegentheijt te sien nevens andere malcontenten. Gelijck den Tarnataen sich door de Nederlantse macht allenthalven heeft ontsagghelijck gemaeckt, sal

---

1 Opvolger van Jan Van Gorcum (Van Broeckum), over wien Bouwstoffen, II, passim.

2 Over Boeton Bouwstoffen, II, vooral bldz. 385, LXVIII, v.

3 Vgl. Bouwstoffen, II, bldz. 381—383.

4 Ibid. II, bldz. LIII.

5 Zie verder over de Molukken het Dagregister, bldz. 18—34, 35, v.

6 Bouwstoffen, II, bldz. LXIII, v.

7 Ibid., II, passim.

't versenden van aengetogen Limourij vreese ende omsien, sonder haet, omtrent den Tarnataenschen Raedt baren ende tot hun debvoir houden, alsoo liever sterven, als in detentie van de gedoopte (andere seggen caffers off ongeloovige) te wesen. De Heere geve, dese exempelen dit lossinnigh volck omsichtiger maecken, omme beter correspondentie te houden, tot welstandt van de Generaele Compe.

. . . . . .

't Nagelretour uijt [Amboina] [1] monteert in alles 797500 ℔ . . . . . De nagelen van des Casteels onderdanen sijn suijver, droogh ende schoon, daertegen die van de wrevelmoedige Hitteesen vochtigh, met stelen vermenght . . . . .

De hooffden onser subjecten onder 't Casteel Victoria sorterende, anders Oranghcaije Camer genaempt, ... continueren in wel doen, houden hunne correcorren in goede ordre, sijn tot alle tochten geheel gewilligh, daertoe veel doet de goede successen, die van tijt tot tijt tot der rebellen nadeel gevoordert worden. Soo hebben die van Cerams zuijtsijde van Keffingh tot Ceram Laut incluijs hun als subjecten vant Casteel op nieuws verplight, ende vaerdigh nae vermogen t'onser assistentie laten vinden.

Op onse voorjarige ordre [2] sijn seer goede effecten gevolght, ende heeft den Gouverneur Ottens alle occasien vlijtigh ende met goet beleijt waergenomen, adsisterende nae uijtterste vermogen onse bondgenoten, vijanden van den rebelligen Quimelaha Louhoe, en den veijnsenden Cackij Alij, allerwegen onder d'affvallige dissentie voedende. . . . .

't Eijlandt Amblauw heeft sich mede met ons verdragen ende int pagaijen een correcorre g'assisteert [3] . . . . . .

---

1 G. G. & Raden verwijzen voor bijzonderheden over Amboina naar het Dagregister. Ik heb hier dan ook slechts enkele daar niet vermelde aangelegenheden opgenomen, als aanvulling van 't geen voorkomt in Van der Chijs' uitgave, bldz. 46—55. — Wat daar (bldz. 46, 47) gemeld wordt over Bonoa, vulle men aan met 't geen Valentijn mededeelt (Amboina, II, b, bldz. 128).

2 Vgl. Bouwstoffen, II, bldz. 387—388.

3 In 't Dagregister, bldz. 53, wordt gesproken over de dorpen op de kust van Klein-Ceram, die in 1640 van onze vijanden afvielen. In deze missive wordt dit aldus aangevuld: „Dese kleene dorpen, den Quimelaha [Loehoe] affgevallen, sijn Soletauw (?), Nunlehu, La-ala, Henekelangh, Henetoubangh, Pauaijl ende Soatelle, invoegen den Quimelaha geen andere volckeren in de geseijde bocht van Qauijbobo getrouw blijven, als Lockkij ende Anin." (Op den *Atlas der Nederlandsche Bezittingen in Oost-Indië* door J. W. Stemfoort en J. J. Ten Siethoff (1883-1885) staat op kaart 14 Sokki in plaats van Lokki.)

Manipe ende Kackij Alij op Hittoe met sijn creatuijren blijven, d'eerste opentlijck ende den tweeden bedeckt, de partije van den Quimelaha mainteneren. Daer wort gerucht, Loehoe (nevens Alijs gesanten) persoonlijck nae Macassar stont te vertrecken, om met schenckagie van quantité nagelen assistentie te versoecken ende hare landen op te dragen, daer opinieren, soo van Maccassars gelegentheijt wel g'informeert sijn, weijnich volgen sal, ende is geloofflijck, den Quimelaha sich niet langer op Ceram vertrouwt.

Den Capiteijn Hittoe, Cackij Alij, continueert als vooren, adsisteert de rebellen van Ceram ende Manipes, admitteert de vreemdelingen op Wawanijs strandt, compt tot geen hostiliteijt . . . . .

De versterckingh van Hilà is hem suspect; op Hittoelamma, daer Barus, sijn oom, ende Tannahittoemessingh haer residentie houden, hebben [wij] besettingh, sulx daer, noch tegen Laricque, niet attenteert. Touloucobessij op Capaha kiest geen partije. . . . .

. . . . . Beijde, den Quimelaha ende Alij [zijn] desen jare dapper gekrenckt [1] ende zal UEd. uijt het gepasseerde derwaerts over connen oordeelen, eerlangh door Godes genade dien trouwloozen hoop te dempen ende d'Amboinse quartieren in gewenschte posture te brengen sij, waertoe den Gouverneur Ottens andermael de presentie van den Gouverneur Generael ende aensienelijcke macht versoeckt. Inclineert tot totale ruine van de Combellesen, Erangers, Manipesen ende hare nagelboomen. Insgelijckx gedeelte van Hittoe ende de cleene dorpen, die voor desen onder Louhoe gesorteert hebben, ten aensien van haer veelvoudige gepleeghde schelmstucken. 't Is niet apparent, den Gouverneur Generael desen jaere innewaerts vaere, maer verhopen, in corte aensienelijcke macht derwaerts te schicken, daermede onder 't beleyt van den Gouvr. Ottens tot ons ooghwit meenen te geraken, dat God geve.

. . . . . .

Halff October passato, soo ons de Maleyers, van Macassar gecomen, rapporteren, wiert daer geen vaertuijgh uijt Amboina vernomen.

Gelicentieerde joncken [met passen] sijn aent Casteel [Victoria]

---

1 Nl. door het afvallen van vele hunner bondgenooten.

ende op Hila geweest vijff stux, die [wij] meenen, beter fortuijn maecken [1], hoewel geen nagelen vervoeren.

. . . . . .

Present houden U. Ed. in Amboina gegageerde coppen 634 ende even jachten, bestaende uijt 371 soldaten ende officieren, 173 varend' volck ende 90 ambachtsluijden, als die van de commercie.... ende sijn de soldaten op de naervolgende forten, redoubten ende schansen garnisoen houdende, te weten:

int casteel Victoria	coppen	96,
op de redoubt Hittoe	"	28,
op Hittoelamma	"	28,
op de redoubt Laricque.	"	16,
in de redoubt op de Passe [2].	"	9,
op de redoubt Oma, 't eijlant Boangbessij [3]	"	11,
op Honomoa's redoubt in d'Uliassers . .	"	13,
op Louhoe	"	17,
op de redoubt Noussatella	"	9,
in de sterckte Lissidij	"	56,
in de schans Wijbouttij.	"	17,
in de sterckte Assahoudij	"	45,
op La-ala	"	24,
op Quelquepoutij	"	2.

. . . . De Mooren, welke doorgaens de dubbele stuijvers refuseerde[n], deselve spots wijse visch schobben noemende, hebben die graegh voor hare nagelen aengenomen, ende wort g'adviseert, door geheel Amboina ganghbaer sijn geworden. De verhoogingh der munte, volgens Batavias evaluatie, [4] is niet geraden gevonden in train te brengen; off die landen ende Molucco derwegen niet schaers van contanten sullen gehouden blijven ende alles weder nae Batavia affsacken, houden seker ende dienstigh te wesen.

---

1 Nl. dan de vreemde vaartuigen, die sluikhandel dreven.

2 Nl. de pas van Baguala.

3 Boewang Besi, een derde naam voor het eiland Haroekoe of Oma.

4 Zie *Nederlandsch-Indisch plakkaatboek*, door J. A. Van der Chijs. I (Batavia, 's Hage, 1885), bldz. 432—433.

Den Gouverneur Ottens, wiens verplichten tijt a° aenstaende gaet expireren, versoeckt sijn verlossingh. [1] Doch dewijle in Amboina geen suffisante stoffe is ende hier niemandt connen missen, sal een jaer langer moeten continueren, daer niemant (sijnde van de Compe. wel getracteert) behoort noch magh tegenhebben, ende dewijle Sijn E. goede debvoiren is doende, van de inwoonders wel gewilt, sullen hem tot novo verbintenisse versoecken . . . . . 't Is een schadelijcke saecke, de dienstige Gouverneurs voor veele jaren niet resolveren te blijven ter plaetse, daer wel sijn, ende int *patria* wellicht niet vinden sullen, dat in India besitten. Geen grooter verachteringh in des Comps gelegentheijt, als de veranderingh van persoonen in aensienelijcke directien; emmers is de hope geweest, als getrouwde nae India gelicentieert wierden, nae 't *patria* niet meer off in geruijmen tijt souden dencken, 't welck bij vele anders uijtvalt, sulx dat van de getrouwde UEd. maxime niet ten rechten erlangen.

Tsedert onsen jonghsten is alhier van Maccassar per de schepen Goes ende Buijren aengelandt den oppercoopman Henrick Kerckringh, medebrengende 2554¾ ℔ nagelen, 7234 ℔ sandelhout, sulcx desen jare in alles ontfangen hebben ℔ 57344¾ giroffelnagelen, nevens weijnige onverhandelde coopmanschappen, samen bedragende *f* 44294-17-14. In negotie is geproffiteert, de somme van *f* 11878 11-10;
ende in ongelden tsedert 13 Februarij
tot 13 Septr. gespendeert . . . . *f* 3379-3-10.
Blijft suijver bij de voyagie op Macassar g'advanceert *f* 8499-8,
ende comt 't ℔ Hollandts nagelen in Macassar met d'oncosten except 't onderwight te costen 13 stuijvers. Soo sijn noch van daer in Batavia gebracht met diversche vaertuigen 15038 ℭ oft 123 picols, alhier betaelt 48 à 50 realen den picol. Item partije sandelhout, wasch, salpeter ende 236½ realen van 8en swaerte ambregrijs &a.

---

1 Volgens missive van G. G. en R. aan de XVII van 9 Sept. 1640 was Ottens ontevreden, omdat de Heeren XVII hem een „dronckert" had len genoemd en hij een berisping uit Batavia had ontvangen. G. G. en R. voegen er bij: „'t Is vreemt, de luijden zoo waenwijs zijn, dat meenen, niet behooren gerepremendeert te worden, een oudt Amboins gebreck."

. . . . .[1] [Wij] achten, [dat zij] voornemens sijn, in sulcken gevalle [2] ons Macassar t'ontseggen . . . . . ofte bijaldien [wij] soo slecht waren, dese 2000 realen quamen voorderen (sonder hunluijden contentement te doen), [zij] d'onse in guarand meenen te detineren, want bij represalie off openbare oorloge gheen advantagie te verwachten hebben. Den oppercoopman Kerckringh tracht ons t'induceren, d'aengetoghen pretentie deughdelijck sij; ende, soo Macassar willen frequenteren, tot de restitutie dienen te verstaen. Wij bekennen, geen recht hebben, onse vrunden goederen te verminderen, soo maer gelooven conden, den Portugees geen participant ware, daervan men ons . . . . tracht te versekeren. Soo weten mede wel, ons de Maccassarsen vrede soo emportant niet te wesen, dat daeromme ons recht behooren te cedeeren, maer ten respecte d'Engelse, Deenen ende Portugesen dapper woelen, omme ons van daer te helpen; item, dat eenighsints begrijpen, de pretentie rechtmatigh te sijn, ende de restitutie buijten schade van de Compe can geschieden, alsoo de rekeningh ruijm 8000 realen in advance staet, daerenboven 't voordeel vant sandelhout à acht realen 't picol genoten hebben, is 't geraden, omme de vruntschap met Maccassar (in spijt onser vijanden) te continueren, in des Coninghs versoeck te condecenderen, te meer den Maccassar rechtmatiger gaet, als veel andere Moorsche princen ende [wij[aldaer voor andere natien worden geprefereert . . . . . .

Met der Goes sent den Coningh ende Prince in handen van aengetogen Kerckringh partije sandelhout ende nagelen, omme in fijne lijwaten ende rariteijten t'emploijeren . . . . . ende bevinden in der daet, de meer aengetogen Princen treffelijcke negotianten te wesen; d'Engelse hebben desen jare met de Providens voor de selve heeren uijt Timor gehaelt 190 bhaer sandel, daervoor van vracht genoten 10 pr cento . . . ; van Maccassar hebben tot Bantam gebraght 99000 ℔ giroffelnagelen ende alle hare schulden affgedaen;

---

1 Men zie verder over de oneenigheden tusschen de Comp. en Makassar het Dagregister, bldz. 34, 35, j°. Bouwstoffen, II, bldz. 393, 394. In 1639 nl. had „Capitaijn Willem Verbeecq sandelhout op de Timorse stranden van de Portugeesen verovert." De „Macassaerse prinsen, Patengloe ende Boranij" vorderden schadevergoeding „wegen haer aenpart" daarin.

2 Nl. indien de Comp. niet voldeed aan den eisch van den Sultan, in 't Dagregister, bldz. 35, vermeld.

den Deensen Soubij omtrent 20 bhaer d° ende blijft in Maccassar schuldigh ruijm seven duijsent realen . . . . . Geen vaertuijgh uijt Manilha [is] dit saisoen [in Makassar] verschenen . . . . .

Van Timor . . . . . hebben sober retour becomen, niet meer als 900 picol sandelhout, veel van ons volck sieck ende doot, sulx, dat dien handel de Compe. swaer ende lastigh valt. [1] . . . . . Alhoewel . . . desen jare niet wel tijdelijck genoegh uijtsettingh tot vervolgh van dien sandelhandel vermogen te doen, blijven echter geresolveert, tot affbreuck der Portugesen, tegen Januarij aenstaende een deffensijff vlootjen derwaerts te schicken, ende noch partije hout voor cruijt ende loot te becomen.

't Verrichten van Capiteijn Willem Verbeeck [2] in Solor, Ende als aen de binnen- ende buijtencuste van Timor, wort UEd. largo in ons verbael onder 28 Meij ende 8 Junij gecommuniceert. [3]

. . . . Bijaldien UEd. resolveren, op den ontfangh deser nae India uijt te setten een macht van vier duijsent coppen, daeronder 2000 à 2500 cloecke soldaten, willen ons met Goddelijcke hulpe sterck maecken, den Portugees geheel uijt India te drijven ende de Nederlandse Compe meester van den Indisen handel te doen werden. 't Is seker, in corte de Portugesen fortressen van India sullen moeten secomberen; veele derselver natie onse protectie aennemen, mits soodanigen gerechtigheden betaelen, als den Coningh van Spaengien geniet: daerop te volgen staet, alle Europise natien India sullen genoodsaeckt worden t'abandonneren ende [wij] vertrouwen, de landen met voorschreven getal van 4000 coppen meer ende grooter dienst doen sullen als die van de West Indise Compe. 't Ware niet vreempt, den Coningh van Spaengien uijt Oost- in Westindia grooter affbreuck wierd' bevoordert, als à droicture uijt Nederland geschiet. Wat U.Ed. op dit voorstel gelieven te resolveren, staet ons te vernemen ende sullen 't alle na de macht ende middelen, die becomen, tot voordeel van de Generale Compe. dirigeren, 't sij tot offencijf off tegenweer. Maer d'occasien presenteren ende bieden UEd. de dominatie van

---

1 De concurrentie der Portugeezen en Makassaren was daarvan de hoofdoorzaak.

2 Cf. Bouwstoffen, II, 394.

3 Dit „Verbael" ontbreekt.

Orienten aan; den grooten Godt wil ons voornemen meer ende meer segenen ende voorspoedigh maecken. Amen!

. . . . Malacca (den grooten Capiteijn geve, UEd. eerlangh d'incorporatie mogen aencundigen) [cost] veel menschenvleesch. Wij sijn voornemens die plaets te besetten ende de negotie van de Maleijtse ende Sumatrase (Zuijt?) custe aldaer te stabileren. . . .

Geschreven in UEd. Casteel Batavia desen lesten November 1640.

. . . . . .

Antonio van Diemen.
Cornelis van der Lijn.
Joh. van Twist.

II. Gouverneur-Generaal (Antonio Van Diemen) en Raden aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, 12 December 1641. [1]

. . . . . .

't Valt hert, gelieven U Ed. te seggen, de Compe. de nagelen, welcke aen haer ten principalen bij contract verbonden sijn, nu in Macassar moeten gaen coopen, te meer 't ontvoeren [2] daerdoor gestijft wort. 't Selve verstaen mede soo, wes, gelijck onse ordre doceert, 't coopen van nagelen (doorgaens conditionneliter gerecommandeert) echter op aengetogen insichten ten principalen verboden hebben. Dat partije nagelen in Maccassar sijn aengeslagen, is geschiet, als Engelsche en Deenen capitael in voorraedt hadden, omme 't selve des te minder te doen strecken ende den Deen van dat retour (daermede ons den handel op Coromandel troubleert) te frustreren. Anno passato g'informeert sijnde, geroerde Deenen schepen noch capitael tot Macassar te gemoeten hadden, d'Engelse cleene uijtsettingh per faulte

---

1 Ook bij deze missive raadplege men het meergenoemde Dagregister, 't welk echter slechts loopt tot 31 October. Men zie ook hierbij De Jonge, II (V), bldz. 248—253. Op bldz. 249 is in r. 3 v. ben. tusschen de woorden „handel" en „seer" weggevallen „alles."

2 Nl. uit de Ambonsche kwartieren.

van vaertuijgh derwaerts ondernomen, hadden den Commissaris Kerckringh ende den Coopman Zuijdwijck den incoop van dese spetie strict verboden, 't welck oock effect gesorteert heeft, sulx de nagelen, welcke door 't opulent gewasch van anno 1640 in redelijcke quantité uijt Spaensch Tarnate ende d'Amboinse quartieren tot ruijm 500 bhaer Maccassar toegevoert, op seer civilen prijs . . . . gedaelt sijn, dat is 100 realen in spetie de 550 ℔. [1] Den Deen, als geseijt, buijten credit ende schepen, heeft stil geseten ende d'Engelse hebben . . . . ruim 250 bhaer tot Bantam gebracht . . . . , door de Portugesen van Macao is derwaerts ende [naar] Manilha quantité vervoert . . . . Nae Zuijdwijck rapporteert, bleven in Macassar over omtrent 150 bhaer ende waren van dit jaers gewasch weijnigh nagelen uijt d'Amboinse quartieren tot Macassar verschenen, ten aensien van den civilen prijs . . . . .

De pretensie van de Maccassarse princen over 't aengehaelde sandelhout blijft met 6240 realen (die uijtgekeert hebben) onder quitantie t'eenemael vereffent ende [zij] hebben daerbij volcomen contentement genomen. Uijt dit different proffiteert de Compe. noch / 5403-16-2; daerenboven de benefitien van 1432 picols hout tegen acht realen den picol . . . . .

. . . . [Aan] onse vruntschap . . . weten [wij, den Coningh] sich veel gelegen laet, te meer wel considereren, den Portugees Malacca niet possideert, maer de Nederlanderen. [2] Soo uijtterlijck schijndt, maeckt den Maccassar van ons groote estime. Volgens belofte heeft de Compe. een erff tot residentie gegundt [3] . . . . .

. . . . 't Laet hem aensien, den Macassar sijn dominie meer ende meer tracht uijt te breijden, [4] waerinne t' sijner tijt (omme niet te groot te werden) sal dienen gestut, 't sij bij dexteriteijt off openbaer geweldt. Dat d'een off d'ander tijt met diergelijcke off meerder macht nae Amboina off Banda moght tenderen, is ons gevoelens

---

1 Vgl. het Dagregister, bldz. 281.

2 Cf. Dagregister, bldz. 171.

3 Dagregister, bldz. 355, 384, maar ook 374, 432. — Vgl. L. C. D. Van Dijk: *Neêrlands vroegste betrekkingen met Borneo, den Solo-archipel, Cambodja, Siam en Cochin-China* (Amsterdam, J. H. Scheltema, 1862), bldz. 97, 98.

4 Dit wordt gezegd naar aanleiding van den tocht tegen Timor (Dagregister, bldz. 282, 355).

buijten bedencken, alsoo de Nederlandsche navale macht hun 't onsaghlijck sij. Oock souden buijten twijffel 't keeren vergeten, van honger vergaen ende wellicht totaliter geruineert worden. Maer dat de rebellen [1] onder tijtel van handel met volck ende ammunitie van oorloge stijft, is seker . . . . . .

. . . . . Opt cargasoen [van Makassar] blijft suijver g'advanceert *f* 25586-3-14. [2]

Comende tot den standt ende gelegentheijt van de Amboinse ende Molucse quartieren, wij hebben met opmerckingh gelesen ende herlesen, 't gene UEd. ons tot ordre ende reglemendt op die materie per missive van 11 September 1640 gelieft aen te schrijven ende daeruijt voorder wel connen affmaken 't geschepte misnoegen over 't gepasseerde in gemelte provintien, mitsgaders 't noodigh redres aldaer (conform d'intentie ende ordre van de heeren Seventhiene) niet behertight noch naegecomen werdt, maer Comps. principaele macht te verre van de handt op dangereuse exploicten gebruijcken, welcke macht (soo UEd. gelieven te seggen) nergens beter als tot redres van de Amboinse troublen g'emploijeert can worden. Wat best gedaen sij, willen hier niet disputeren, veel minder tegen U.Ed. (die ons te gebieden hebt) contesteren noch harnas aentrecken, maer laten d'effecten, uijt onse bestieringh gevolght, die saecke verantwoorden; met vertrouwen, in de nagecomen advijsen beter contentement sult genomen ende begrepen hebben, dat groote werck niet is laten verachteren, oock in maxime belangende 't redres ten principalen, mitsgaders dat ons van Hittoe geheel behooren te verseeckeren, niet discreperen. Maer dat de beslechtingh van dit groote werck (gelijck U Ed. 't selve wel ende ten rechte noemen) op insichte van emportanter saecken eenighsints schijnt geretardeert te wesen, is geschiedt ten beste van de Generale Compe., uijtwijsende onse resolutien, wel wetende, den Portugees de neck gebrocken sijnde, de rebellen in Amboina ende andere ongeruste menschen facil tot gehoorsaemheijt ende onse devotie waren te brengen. Interim is in Amboina niet verachtert, noch bij de muijtiers (gelijck UEd. seggen) aenhangh

---

4 Nl. van Amboina.

5 Over Makassar zie men verder 't Dagregister, vooral bldz. 280—282, 373, 374, 383, 384, 432.

gemaeckt ; 't contrarie sult uijt d'Amboinse advijsen van anno passato ende 't overgesonden nagelretour (daer men [1] soo seer aen scheen te dubiteren) ondervonden ende begrepen hebben. Soo gelieven UEd. mede te verstaen, des Comps. forces sulx trachten t'emploijeren, dat daermede dubbele diensten moghten uijtwercken, waerinne door inconvenienten des oorloghs als andere intervallen van weder ende windt meermalen g'obsteert worden . . . . . Allen 't selve bij UEd. rechtmatigh geconsidereert werdende, willen vertrouwen, in toecomende beter gevoelen van ons doente ende beleijt sult nemen, als (tot leetwesen) uijt aengetogen missive bespeuren.

Wat diensten door d'eerste ende tweede comparitie des Gouverneur Generaels in Amboina [2] gevoordert sijn, sullen hier niet expresseren, noch 't beleijt van saecken, dat UEd. onsmakelijck schijndt ende na den perfidieusen aird der volcken ongefondeert taxeert, justificeren, ons desen aengaende gedragende tot desulcke, die weten, d'Amboinse provintie door d'eerste expeditie als herstelt ende de novo voor den staet van de Compe. geconquesteert sij. Emmers resteerde voor de Compe. int begin van den jare 1637, als voor Luciella verschenen, geen off weijnigh gesagh meer in die quartieren, 't casteel Victoria was genoeghsaem besloten, sulx men onder convoij na de Passe schepte ende niet als met gewapent volck sich tot aen den Oliphant [3] moght vertrouwen, des Casteels onderdanen waren op hunne inaccessible geberghten gevlucht, except weijnige, die eenelijck op uijtcomste van saecken bleven sien, 't lant Hittoe ten principalen ende geheel Ceram gerebelleert, ons den oorloge aendoende, de Mooren ende Christenen van Boangbessij ende Nousselauw waren met den vijant gecombineert, de Nederlandsche redoubt op Oma sterck belegert ende die van d'Uleassers verdeelt. Uijt de tweede comparitie sijn even soo goede vruchten gevolght, gelijck oock noch in tijde ende wijle verwachten, hoewel door Hamsias traegheijt ende timide gemoet in vele saecken geretardeert wierden. Weten seer wel, de vernieuwingh der contracten dit trouwloos geslaght tot hun devoir niet hout, maer wel

---

1 Nl. de XVII, blijkens hunne missive.

2 Bouwstoffen, II, bldz. LXI—LXIV.

3 Batoe Gadjah op Lei—Timor.

't ontsagh onser wapenen. Hebben daer oock niet op gesien, maer verder, als namentlijck omme UEd. te dienen tegen Europise natien, te meer d'aenwesende contracten gantsch duijster ende omme Comps. recht te maincteneren in vele poincten bevonden te defficieren, die nu door d'ampliatie UEd. tegen alle natien ende ondercruijpers van Comps. preminentien in rechte dienen connen ende bij accoort off onderhandelingh van vrede met Engelse, Deenen, France ende Portugesen gantsch advantagieus sijn ten aensien van de absolute exclusie, daerinne gecomprehendeert. Ondertusschen is niet naegelaten, de vreemdelingen ende aenwesende nagelvervoerders allen mogelijcken affbreuck te doen, als op Cambello sij gebleecken. Soo hebben oock bij dese onderhandelingh meer recht ende actie op die van Hittoe ende Ceram becomen ende nae ons intent groote oneenigheden onder dit gebroetsel veroorsaeckt, sulx tegen den anderen heftigh in oorloge sijn ende malcanderen consumeren, waerdoor ons te faciler werdt, d'overblijvende gematteerde t'onser devotie te reduceren ende volgens UEd. intentie ende ordre ons geheel van Hittoe te versekeren, dat noch al sijn tijt van doen heeft. Hittoe is geen Banda [1]: 't is daer in 10 à 12 maenden niet te beslechten; 't en sal oock niet als met spillingh van veel volck uijtgewerckt worden, ten sij den anderen matteren, daerna de saecke beleggen. Dit westermousson nemen voor, sooveel schepen ende volck derwaerts te schicken, als bijbrengen connen. . . . .

. . . . D'advisen melden, (onaengesien de becomen sobere secoursen) de saecken niet alleen in state sijn geconserveert, maer noch al verbetert, sulx te verhopen is, met de tegenwoordige derwaerts te senden macht de troubelen in Amboina ten principalen sullen comen te cesseren ende voorts met 't uijtsetten van een aensienelijcke armée tegen December anno aenstaende 1642 't eijnde des oorloghs, conform UEd. intentie ende ordre, t'erlangen hebben, daeraen door Godes genade, soo maer de g'eijschte vier à sesduijsent man becomen, niet willen twijffelen . . . . .

. . . . Conform UEd. intentie [worden] de nagelbosschen der

---

1 Over Banda zie men 't Dagregister. Op bldz. 446 leze men (r. 21 en 12 van ben.) „Goram" in plaats van „Gamron."

quaetwilligen niet verschoont, maer gestadigh, sooveel 't saisoen toelaet, sonder intermissie vervolght ende geruineert.

. . . . . .

Ondertusschen claeght Alij, [wij] hem den oorlogh aendoen, voorgevende ons noijt g'offenseert heeft, dat echter geen feijtelijckheden tegen den Nederlanderen meent t'ondernemen. [1] . . . . .

. . . . 't Schijndt, [dat hij] sich ten vollen opt Maccassars secours niet derff vertrouwen, omme bij mancquement onder dat pretext heul omtrent ons te vinden. Soo heeft oock opt vertreck der laetste schepen gecommitteerde aent Casteel gesonden, omme in onderhandelingh van vrede te comen, dat eenelijck siet, om te diverteren, geen groote crijghsmacht van hier worde g'eijscht ende andere insichten, welcke desen geveijnsden vogel moveren. Edoch 't werck sal sijn meester loonen ende Alij apparent Leliatte [2] ende Limourij [3] in Batavia noch comen verselschappen . . . . .

. . . . Amboina [comt[nu ten achteren *f* 69119-1-1, dat wel met de voorjarige boeken differeert, sijnde d'ongelden dese 12 maenden omtrent 50000 gulden hooger ende de winsten 22000 gulden minder gevallen. Doch bevinden bij examinatie, desen tijt de besettingh omtrent hondert man stercker als anno 1639 sij geweest. In voortijden heeft men Amboina met 120 à 150 coppen gehouden: [4] God geve, bij goed redres daertoe weder magh worden gebracht, 't welck niet buijten hope is. [5]

. . . . . .

1 Vgl. Dagregister, bldz. 291, 292, 293.

2 Bouwstoffen, II, bldz. LXIV.

3 Dagregister, bldz. 18–21, 33, 35. Er valt daar menige druk- of schrijffout aan te wijzen.

4 Vgl. Dagregister, bldz. 456.

5 Men zie verder over de Ambonsche kwartieren het Dagregister, vooral op bldz. 280, 287–301, 324–329, 368–373, 451–456, 467–468. In de missive wordt naar het Dagregister verwezen. Op bldz. 290 moet (r. 24 v. boven) in plaats van „bereyt" gelezen worden „berooyt"; op bldz. 291 (r. 14 v. boven) in plaats van „geen" het woord „een"; op bldz. 295 (r. 10 v. ben.) moeten na „Manipe" volgen de woorden „in goeden staat bevonden" of iets dergelijks; op bldz. 295 (r. 5 v. ben.) moet in plaats van „Caybobo" gelezen worden „Caylolo"; op bldz. 296 (r. 10 v. boven) in plaats van „verricht" de woorden „ons bericht"; op bldz. 452 (r. 1 v. bov.) in plaats van „hadden" de woorden „had den," en (r. 10 v. ben.) tusschen „Tannahitoemessen" en „Tolukobessie" het woordje „of"; op bldz. 453 (r. 4 v. boven) in plaats van „even wel genomen wiert" het woord „euvel" of „niet wel".

Beroerende de Molucco's ende 't doen van den Tarnataensen Coningh Hamsia als sijne Rijxraeden, continueert ten principalen in state als vooren met redelijck succes in den oorloge tegen den Tidorees ende Spaengaert, die echter meer uijt ontsagh ende door d'ernstige aenmaningh van den Gouverneur Caen vervolgen dan uijt eijgen motijff ende genegentheijt. Remercquable exploicten worden wedersijts bij mancquement van genoeghsame macht niet ondernomen. Hamsia versoeckt bij sijne missive, [1] dat tijdelijck aensienelijcken secours derwaerts wilden schicken, omme een eijnde van den oorloghe te maecken. Wij daerentegen verstaen, de troublen in Amboina bevoorens dienen beslecht, de contractbrekers gestraft ende de Compe van de nagelen t'eenemael versekert, dat al anders bij den Tarnataen wort begrepen. Ende voeren ons doorgaens te gemoet, [dat wij] hun trachten bij oorloge te consumeren, sijnde nu op onse aenmaningh ende belofte van secours in faictelijcke hostiliteijt beijde met den Spaengaert ende Tidorees, daerdoor veel volckx (soo voorgeven) verliesen. Groote ende treffelijcke schepen sien jaerlijx in Moluco verschijnen, die emmers, sonder ijets te verrichten, haest weder vertrecken; met meer andere frivole discoursen . . . . . 't Is ondertusschen te gelooven, soo [wij] eenmael met macht in Molucco verschijnen, deselve haer seer suspect wesen, ende datter niet meer mede verricht worden sal, als jonghst op de tocht nae Piacha, wt eijgen motijff van Hamsia voorgestelt, daer sich den Gouverneur persoonelijck met 't schip Ackerslooth tot hun adsistentie liet vinden, gedaen sij. [2] Wij sullen evenwel (dewijle over 't doen van Hamsia met reden niet te clagen valt ende onsen Gouverneur alles in volght) sooveel als de presente gelegentheijt gedooght, dit diffident volck door verthooningh van onse macht ende d'accommodatie met cruijt ende looth in devotie ende tot den oorlogh houden, ter tijt de saecken andere ploij nemen. Tot nu heeft Hamsia van de 4000 realen, jaerlijx bij contract belooft, [3] niet genoten, alsoo ons noch te veel nagelen uijt d'Amboinse quartieren ontvoert worden. Dat cesserende ende sich (gelijck nu doet) omtrent

---

1 Dagregister, bldz. 436—439.

2 Dagregister, bldz. 433—435, 437—438. Caen geloofde, dat hij in deze zaak „om den thuijn geleijt" werd en zij „niet recht gemeent nochte behartticht wiert" (Missive aan G. G., 15 Aug. 1641).

3 Bouwstoffen, II, bldz. LXIV.

onsen staet gedragende, sal hem 't belooffde volgen, 't welck hij mede alsoo verstaet ofte ten minsten veijnst, rechtmatigh te wesen.

Opt eijlandt Macquian heeft d'heere Caen tweemael de visite gedaen, op alles ordre gestelt ende de fortificatie in goede posture gebraght. De Macquianesen comporteren hun redelijck, int leveren van suijvere nagelen hebben hun wel gequeten, daertoe d'aenmaningh van den gemelten Gouverneur veel goets gedaen heeft ende schijnen dese inhabitanten meer als voor desen ons t'amplecteren. De redenen hiervan sijn, dat hun inbeelden, van den Tarnataensen Coningh ruder (als meriteren) worden getracteert. Ende Hamsia, omme in sijn authoriteijt te blijven, hanght ons seer aen, wel wetende, wij hem tegen sijn partije mainteneren connen. God loff, tot soodanigen verstandt gebracht is. De sonen van den overleden Molucsen Coningh Modiphar [1] sijn op 9 April besneden geworden ende geeft Hamsia voor, 't gouverno aen een derselven wil opdragen, omme 't eijnde sijns levens in devotie (na de Moorse wijse) toe te brengen. 't Gevolgh leert den tijt. 't Is (als meermalen geseijt) een variabel, timide ende seer geveijnst humeur, dat met discretie ende ontsagh tot debvoir moet werden gehouden ende bij den Gouverneur Caen wel g'observeert sij . . . . . .

. . . . . 't Nagelgewas is [in Batsian] seer opulent geweest, maer door gebreck van volck niet gepluckt . . . . Door pestilentiale sieckte bennen op dat eijlandt veel menschen weghgeruckt, sulx niet meer als 20 Labouwers ende 15 Mardijckers gevonden worden, die op des Gouverneurs ernstige bestraffingh wegen haer boos ende ruckeloos leven goede beloften van beternisse hebben gedaen . . . . .

[De Molukken komen] ten achteren ƒ 90028-18-4, dat 30000 hooger dan anno passato loopt, daertegen nu weder . . . . redelijcke partije nagelen hebben becomen [2] . . . . .

. . . . De gesanten ende 't medegebrachte schrijven [van de Coninghinne [3] van Atchin [4]] sijn na onse costuijme eerlijck ont-

1 Bouwstoffen, II, passim.

2 Zie verder over de Molukken het Dagregister, vooral bldz. 323—333, 432—439. De „Reyndert Cornelisz.", op bldz. 329 genoemd, heet in de missive „Reijndert Wijbrantsen, alias Poot".

3 De Sultan was den 15 Febr. 1641 overleden. (Dagregister, bldz. 322).

4 Zie 't Dagregister, bldz. 428, vv.

vangen; worden t' sijner tijt met contentement gedemitteert. [Wij] blijven voornemens, tot continuatie van vrundschap een aensienelijck persoon daernevens te committeren, alsmede, soo de gelegentheijt presenteert, noch eenigh naeder faveur te versoecken, maer principalijck te bevoorderen, uijt Ticco nae Atchin soo grooten quantité peper niet getrocken werde, als vermercken, van tijt tot tijt meer ende meer gedaen wort, die ons, d'Engelsche ende Mooren aldaer wel dier aensmeren . . . . . Dat comptoir [Atchin] continueren [wij] meer uijt staet, als omme proffitabelen handel.

. . . . . .

. . . . [Sumatras Westcust] heeft redelijck peper uijtgegeven, onaengesien partije uijt Ticco naer Atchin is vervoert . . . . . Op de verhandelde coopmanschappen . . . . [zijn] sobre winsten [behaald] . . . . . Den opulenten toevoer van Suratse cleeden door de Mooren over Atchin bederven de merct in Ticco ende Priaman [1]. . . . . .

. . . . Reede sijn van Palimbangh eenige Indiaensche vaertuijgen met peper [te Batavia] aengelandt ende stonden noch vele te volgen, sulckx die plaetse van apparentie ende groote quantité peper uijt te leveren sij. Mitsgaders 't durabelste hout van geheel India in abondantie ende tot civilen prijse, 't welck ons dienen sal bij manquement vant Siams hout, te meer den Siammer sich nu begint in te beelden, [dat wij] sijn hout (gelijck voor desen den rijs) niet derven connen, 't welck de Portugesen hem getracht hebben te doen gelooven ende ons den uijtvoer te doen verbieden . . . . . Den Coningh [van Palembang] schijnt van ons veel staet te maecken. Insisteert op continueele residentie ende dat een logie wilden bouwen, daertoe wel gelegen lant ende veel vrijheden vergundt. Sullen ons 't selve niet langer mogen excuseren, omme d'Engelse te prevenieren. Echter is onse meening, daer geen formeel comptoir te stabileren, eenelijck een huijs te bouwen, dat niet veel costen sal, omme de vrundschap te conserveren, maer principalijck daerdoor te bevoorderen, alle den peper nae Batavia wort gebracht, die met onse schepen niet wegh-

---

1 Over Atjeh en de Westkust van Sumatra zie men verder het Dagregister, vooral bldz. 106, 107, 196—199, 201, 206—210, 221—222, 394—396, 422—426, 428—430, 448—449.

voeren, continuerende den handel uijt de schepen, houdende de logie simpelijck tot een kijck in de poth, ende niet tot onderpanden [1], waerdoor soo veel doenelijck sullen verhinderen, in April, Meij ende Junij (als [wij] daer geen schepen hebben) den peper nae Siam, Cambodja ende Coutchin China niet gevoert wort. Ende dewijle de Compe. nu soo treffelijck rende-vousen hebben, als is Batavia ende Malacca, moeten ons mettertijt van alle buijtencomptoiren ontlasten, daerdoor veel schepen ende volck sal werden g'excuseert, oock consequentlijck d'oncosten vermindert, waernaer de saken van de Compe. herwaerts over moeten dirigeren, dat noch al sijn swarigheijt heeft, soolange d'Engelse geen anderen cours nemen.

Ondertusschen connen niet recht vatten de reden, welcke de Palimbangers moveren, ons soo instantelijck te noodigen, omme onderpanden te hebben. Heeft niet veel schijn, maer 't is te gelooven, sich gaerne door ons tegen Bantam ende oock wel voor den Mattaram tracht te versekeren [2] . . . . .

Op dese materie conveneerde te vervolgen onze gelegentheijt ende handel des comptoirs Jambij, maer dewijle alle uijren de fluijt Petten, met peper geladen, nevens nader advijsen, mitsgaders de boecken van dat comptoir, te gemoet sien, sullen die saecke noch uijtstellen, eenelijck seggen, daer alles wel te wesen ende dat comptoir desen jare nae eijsch met contanten ende cleeden treffelijck hebben geprovideert gehouden, waerdoor te meer peper becomen ende in quantité met d'Engelsche geen comparatie. Pangoram Anum (die soo veel jaren uijt Palimbangh nae Jambij getendeert heeft) is eijntelijck gelargeert; [3] maer, soo over Palimbangh vernemen, onlangs gestorven ende soude Pangeran Aria, sijn jonger broeder, mede geheel sieckelijck sijn. 't Affwesen van die persoonen can in onsen staet aldaer geen alteratie ten quaden veroorsaecken; de Coninghinne Moeder blijft dat rijck regeeren ende accommodeert ons met contant, als verlegen sijn,

---

1 Over het gevaar, dat de Comp. liep, door dergelijke „onderpanden" in de macht der inlandsche vorsten te laten, vergelijke men Van Dijk, Borneo, bldz. 59—60.

2 Men zie verder over Palembang het Dagregister, vooral bldz. 62—64, 273-275, 450—451, 476—478.

3 Bouwstoffen, II, bldz. LXXIV.

buijten intrest, wes, omme haer in goeden wille tot des Comps. handel te conserveren, hebben aengetogen Pangoram Anum per 't fluijtschip Petten adij 5 October met onse brieven gecongratuleert ende aen Rato Maes op haer versoeck een Parsisch paert vereert. [1]

. . . . . .

Anno passato is geen besendingh nae Timor gedaen per mancquement van bequaem vaertuijgh, dat doenmaels omtrent Malacca wiert gebruickt. Dit saisoen salder mede niet van vallen, alsoo onse cleene jachten meest in Amboina noodigh sijn. Wij sien, UEd. desen handel recommanderen, omme China met alle soorten van coopmanschappen te dienen, daer 't tot nu niet aen gemancqueert heeft, ende noch niet aen ontbreken sal, alsoo ons gerieff van Macassar becomen ende hier gebraght wert. 't Selve continuerende, ware niet vreemt, [dat wij] 't halen des houts uijt dat ongesont quartier schorten. Soo is oock Macassar tot dien handel beter gelegen, ons doorgaens voordeel affsiende, mits ruijm een maend vroeger op de cust connen wesen ende de havens occuperen. Echter sullen op dien handel letten, wanneer daer meer voordeel aen bespeuren, als 't hout in Macassar ende hier te coopen. Met dese vlote becomen UEd. 5010 ℔ schoon sandelhout.

. . . . . .

Per 't schip den Snoeck, 29 November alhier gekeert. . . . . wort bij missive van den Commissaris van Vlieth ende den coopman Reijnier van Tzum, gedateert 24 October, den gewenschten stand des comptoirs Siam [2] geconfirmeert. Sijn Hoogheijts brieff [3] ende den inhoude van dien was den Coningh in den hooghsten graedt aengenaem ende met meerder eere geaccepteert, als oijt int ontfangen van andere de grootste Coningen brieven gebruijckelijk sij. Bij nieuwe traes off acte heefft onse voorige preëminentien in Ligoor, Bordelon ende de bocht van Patanij g'approbeert ende den Berckelangh gelast,

1 Men zie verder over Djanmbi het Dagregister, vooral bldz. 109—110, 165—166, 178—179, 232, 391, 470—472.

2 Zie vroegere adviezen uit Siam in het Dagregister, o. a. bldz. 72—86; 282—286.

3 Nl. van den Prins van Oranje, waarop de Siamsche potentaat had aangedrongen. G. G. en R. hadden dien zelf geschreven, maar hij ging voor een missive uit Nederland door.

den Commissaris met brieven van voorschrijven te dienen. Wijders voorschreven van Vlieth doen aencundigen, dat sijn Coninghlijcke gunste ende 't rijcke van Siam voor de Nederlanders open staet . . Ondertusschen blijft desen Coninghonveranderlijck bij sijnen gierigen aird, sulx de geprojecteerde vereeringh . . . . beijde voor den Coningh ende Berckelangh goet gedacht hebben te vergrooten. . . . . 't Is verre van ons, ministers van de Compe., waervan wel gedient wort, haer advancement souden verachteren ofte terugge senden op de bedenckingh van andere religie, selffs niet papisten. [1] . . . . 't Is vreemd ende blijven verwondert, d'overcomende oppercoopluijden, selffs op d'Amsterdamse schepen, meest vreemdelingen sijn. 't Schijnt, dat luijden van fatsoen aldaer (in Nederland) hare kinderen van goet leven beter, als nae India te senden, weten te besteden. Willen UEd. ondertusschen gebeden hebben, tot gerustigheijt deser regeeringh int aennemen van oppercoopluijden ende andere te letten op affable humeuren ende de vreempt gevoelende, met Godes woort strijdigh, soo veel doenelijck t'excuseren. . . . . Uijt Molucco (daer geen predicant noodigh wert g'oordeelt) comt nae Amboina Jan Claessen Bacus, omme den predicant Daniel Sonnevelt te vervangen, die nae Nederlandt tendeert. . . . .

Meer aengetogen Portugesen Fidalgo Antonio Fialho Ferera [2] stelt buijten allen twijffel, off sal tusschen Portugael ende Hare Hoogh Mogende niet alleen vrede getroffen, maer alliantie ende verbondt van oorlogh, als aengaende de commercie, gemaeckt ende India daerinne begrepen worden, daervan de sekerheijt met UEd. advijsen te gemoet sien. . . . . Wat ons belanght, wij sijn van gevoelen (onder correctie van UEd. wijser oordeel), dat soo veel den staedt van India raeckt, te wenschen ware geweest, den Portugees hem noijt van Spaengien gesepareert hadde, ofte wij genoodsaeckt wierden, den oorlogh, die tot noch met bijsonder voordeel jegens deselve gevoert hebben, te staecken. Hij is met de hulpe Godes sedert eenige jaren herwaerts soodanigh gematteert, dat in corte voorts geheel uijt India te crijgen soude sijn, hetwelck inestimabel veel voor de Compe.

---

1 Dit hadden de XVII blijkens hun missive van 18 Sept. 1640 uit een vroegeren brief van G. G. en R. begrepen en in hen afgekeurd.

2 Zie over hem het Dagregister, vooral bldz. 468—469.

waerdigh ware; want off wel (vermits hem allerwegen op de hielen sijn geweest) seer verarmt ende, ten ware dit interval, t' eijnde s'raedts gebracht sij, soo mogen echter wel staet maecken, dat noch Deen, noch Engelsman noch eenigen anderen Europasen handelaer ons soo seer in den wegh sal wesen als den Portugees, bijaldien met hem in vrede comen, hetwelck, UEd. genoegh bekent zijnde, onnoodigh werd, met vele woorden te demonstreren.

Maer off UEd. ongeraden moghten vinden, dien strengh te trecken ofte denselven niet conden vast houden, maer tot vrede mosten comen, soo sijn van opinie (insgelijx onder UEd. verbeteringh), best sal wesen, deselve soo simpel sonder veel stipulatien, capitulatien ofte bedingen, anders als 't gemeene volckerenrecht mede brenght, veel min eenige alliancie ofte bontgenootschap gemaeckt werde. Want connen niet bedencken, daer eenigh proffijt voor de Compe. mede te behalen sij, gelijck UEd. bij resumptie van voorschreven voorstellingen sult connen affmeten. Wij sijn door Godes zegen verre de machtigste ende connen met de wapenen altijt soodanige conditien maken, als de Compe. voordeelijckst wesen ende 't geroerde volckerenrecht toelaeten sal. Soo 't vrede wort, sullen deselve religieus onderhouden. Maer sijn aen den Coningh van Ceijlon bij contract verbonden, hem t'adsisteren, den Portugees van sijn landt te drijven, dat sullen moeten presteren, ofte [hij] blijft onmachtigh, 's Comps. gedaene gastos in sijnen dienst te betaelen. Insgelijckx soo den Visiapourder recht ende kans heeft, sijnen vijandt uijt Goa te setten, wat sal ons verbieden, tot een werck, soo dienstigh voor onsen staet, de behulpsame hand te bieden ende denselven in sijn goet recht met Nederlantsche soldaten te accommoderen, endesoovoorts in andere gelegentheden meer, gelijck UEd. sulcx bekent is.

. . . . . .

Geschreven in UEd. Casteel Batavia desen 12en December a°. 1641.

. . . . . .

ANTONIO VAN DIEMEN.
CORNELIS VAN DER LIJN.
JOAN MAETSUYCKER.
FR. CARON.
J. SCHOUTEN.
SALOMON SWEERS.

III. Antonio Caen, gouverneur der Molukken, aan den Gouv.-Gen. Antonio van Diemen, 20 April 1641.

. . . . . .

Onverwacht wort ons . . . . geadvijseert, dat den Hamba Radja Longe ende Iman Lissidij met een Amboinaas geselschap op Baetsjan met het jacht Cleen Nassauw uijt Amboina sijn aengeseth en nu al met een prauw op Macquian waeren aengecomen, om voorts alhier te verschijnen en als gesanten wegen de gehoorsaeme negrijs bij den Coninck assistentie te vererijgen tegens de Maccassarsche macht, die haer gewisselijck 't aenstaende mousson met Loehoe stont op den hals te comen. [1] En alsoo dese legaetschap den Molucxschen staet grootelijcx tot naedeel gestreckt heeft, sullen haer verrichtingh wat breedt deduceren. Onder correctie, sulcke legaeten waeren nutter opgehouden geweest als gelicentieert en noch met een jacht overgevoert, om onse teedere reformatie, soo moeijelijck te wege gebracht, alhier wederom t'imbroiljeeren, doch stellen de judicature aen Uwen Edts wijs en versienden oordeel.

Amboinaas gemelte gesanten, onlangs daernaer alhier gearriveert wesende, verschenen terstont bij ons, onder welcken den Iman Lissidij, van een snapachtigh humeur, [2] Amboinaas aenstaende noot ter saecke van de geduchte Maccassarsche macht soo hoogh ende breet begon uijt te schreijen, alsoff in die quartieren niet soude te redden sijn ende 't gansche lant van Amboina met Maccassarsche joncken weghgevoert werden. Met geene redenen was desen quidam te stutten, maer riep ende creet al even luijt sijn voorgaende propost, 't welck ons

---

1 Onze tegenstanders op Ambon zochten hulp bij Makassar. Zie beneden.

2 De Gouverneur van Ambon, Ottens, schrijft den 6 April 1641 aan Caen over hem, dat deze in Amboina „voor een onbeschaemt, stout ende onrustich persoon bekent [is], die wel sijn getrouwicheijt ende affectie tot de Compª. heeft beweesen, maer cock niet minder betoont, dat in 't goede noch in 't quade sich eenichsints matigen can." En de tijdelijke opvolger van Ottens, Domckens, en de Raad schrijven den 15 Sept. 1641 aan G. G. en R. over hem, die toen nog steeds in Ternate verblijf hield: „De Lissidieesen verlangen seer naer hem ende soude bij dese tegenwoordige toestant ons niet ondienstich wesen, alsoo deselve een ijverich man ende dootvijandt van den Kimelaha [Loehoe] is. Dan vertrouwen vastelijck, het achterblijven door 's Coninex bestellingh geschiet ende tegen wil en danck aldaer blijven moet."

moeijelijck om hooren sijnde, renvoijeerden haer tot den Tarnataenschen Coninck, aen denwelcken gelastet waeren.

Onder 't verhaelde geselschap quam oock een Tarnataen, denwelcken de Quimelaha Loehoe vóór sijn verlopen naer Maccassar, sommige brieven soo aen den Coninck als eenige van Moluccos overicht gegeven hadt, om bij gelegentheijt te bestellen, daeraff hij nu selffs de bode was. Dese brieven waeren noch niet bestelt, als wij de wetenschap crijgende, den Coninck deden waerschouwen en versoecken, dat deselve achterhaelt ende tot onderlinge gerustheijt te voorschijn mochten gebracht worden, 't welck alsoo geschiet is. . . . 't Selve verstrecken maer chartabellen, ingestelt om twist en naedencken tusschen den Coninck en sijn overicht te veroorsaecken, opdat hij, Loehoe, ondertusschen te vrijer sijn personagie soude mogen spelen . . . . .

Naerdat sommige dagen gepasseert waeren, den Coninck sijn ontfangen brieven geresumeert en de gecomen gesanten gehoort hadt, trachteden [wij] te weten, hoedanigh Amboinaas saecken bij Sijne Hoogh^t. worden geduijt en wat resolutie daerover hadde genomen.

Ten welcken eijnde door ons in 't Casteel genoodicht en gecompareert wesende, verhaelde Sijne Hoogh^t., dat het gecomen volck gehoort en d'ontfangen missive met aendacht geresumeert hadt, maer, soo veel met gantscher vernuft conde begrijpen, oordeelde de geëxalteerde Maccassarsche hulpe (ten versoecke van Loehoe) buijten apparentie. Was oock verwondert, dat den heere Gouverneur Ottens en d'overicht aldaer soo schandelijcken vreese was op den hals gevallen, als bij haere missiven aencundighden, even ter selver tijt nu Amboinaas saecken noijt in soo goede termen geweest sijn.

Aengaende Loehoes verloopen naer Maccassar, acht hij voordeelijck en sustineert, dat deselve daer ter plaets een veracht leven leijden en schandelijcke doot sterven sal.

Belangende Loehoes te doen versoeck van assistentie, gefundeert op voordeelijcke conditien, achte Sijne Hoogh^t, dat den Coninck van Maccassar beter in matterie van staet geverseert is, dan dat op de presentatie van overdracht door een verloopen slaeff ofte dienaer, gelijck den Quimelaha Loehoe is, sijn eijgen rijck soude periclitteeren tegens den Javaenschen Mattaram, van welcken langh gedreijcht is, den nieuw geleijden cnoop van verbintenis met den Nederlanders soo

lichtvaerdelijck ontlossen en met gantscher macht soude trachten, een vremt lant te incorporeeren, daerop gantsch geen pretentie heeft, behalve dat oock wel weet, de Nederlanders aldaer soo vast geseten te sijn, dat hem lichtelijck van de stranden afwijsen en door hun navale macht ruineeren connen. In summa sijn opinie was, dat den Maccassaer de eijgen geruste behoudenis sijnes rijcx ende der Nederlanders vrientschap meerder sal estimeeren, dan met duijsent vaertuijgen (volgens de geruchten) sonder apparentie van goede uijtcompst, naer Amboina tendeeren.

Dese reden bij ons gehoort sijnde, remonstreerden hem (volgens het schriftelijck versoeck van den heer Ottens), dat die aldaer seer verwondert was, Sijne Hooght. soo weijnich op Amboinaas onlusten dede letten en voorgaende beloften niet in 't werck stelde van raet ende daedelijcke assistentie. Maer aengaende dit poinct bethoonde sich den Coninck over des heeren Ottens onwetentheijt noch meer verwondert, naedien hem sulcx door den Edn. Heere Gouverneur Generael jonghst was affgeschreven en Moluccos reformatie gerecommandeert, hem daerom nutter en voor 't gemeen proffitabiler sijnde, des Edn. Heere Gouverneur Generaels meeninge te volgen, dan de geïmagineerde vreese van den Gouverneur Ottens in acht te nemen. Den Hoccum Limoerij was hierop gevanckelijck versonden en den Tidoreeschen oorlogh hernomen, daerin oock wilde volherden en ondertusschen Uwer Edt. het volcomen redres van Amboinaas saecken bevolen laeten, die op soo goeden voet waeren gebracht, dat sijn tegenwoordige verschijningh met macht aldaer ten rechten een ondercruijpingh schandelijck soude genaemt worden van de eer en glorie, door een ander bearbeijt en vercregen.

Oock was noch in varscher memorie, hoe weinich respect (door des volcx verscheijden gesindheijt) sijn persooncele compst laetst aldaer hadt connen bouwen end'indien bij verschijningh wederom eenigh obstaculum voorviel, gelijck doenmaels met Loehoe geschiet is, soude lichtelijck sijn goede meeningh ten quaetsten geduijdet en hem d'oorsaeck van alles geïmputeert werden.

Longe, Iman Lissidij ende haer geselschap, dese vergaderingh bij sijnde, wilden iets hiertegens bijbrengen en seijden, door Amboinaas heere Gouverneur gelastet te wesen, Sijne Hooght. voor te houden, dat (bij gelijckenis) in Amboinaas quartieren iser in overvloet was,

maer het stael moeste van den Coninck uijt Molucco comen; doch den Coninck stopte dese terstond de mont, seggende, des heeren Ottens wetenschap aldaer door lange ervarentheijt en veel goede gaven soodanigh behoorde verstaelt te wesen, dat hetgeen uijt Molucco can gesonden worden geensints daerbij in comparatie compt, hoewel sijne scherpsinnichheijt in 't licentieeren van hem, Longe, met het gecomen geselschap niet had bethoont, denwelcken (volgen Sijn Hooghts. sustenue) veel nutter aldaer soude gebruijct hebben, dan tot besendingh herwaerts, om ontijdige hulpe te versoecken, de Moluccos met soo frivolen tijding van des Maccassarsche machts toecompst te vervullen en de teedere gemoederen daerdoor te ontrusten. Want, als boven geseijt, hem geensints de geduchte hulpe conde inbeelden, maer wel geloofde, bijaldien als voor desen de Maccassaer occasie mocht hebben, om parthije nagelen te crijgen, dat onder de hant den Quimelahaas-gesinden met eenich geschut en amonitie soude trachten te stijven; doch de gelegentheijt daertoe verstont den Coninck, dat door het fortificeeren van verscheijden plaetsen alreets was benomen.

Oversulex, sijn resolutie uijtspreeckende, verclaerde, dat onverbreeckelijcq besloten hadt, alhier in Molucco te blijven, oock geen van de Overichheijt met macht naer Amboina te senden, alsoo voorgaende exempelen hem geene ten goeden gesuccedeerde effecten daervan afbeelden, met welck bescheijt eerstdaeghs Longe weder costij dacht te depescheeren.

Dit was hetgeen den Coninck in publijcke vergaderingh over Amboinaas saecken verclaerde, 't welck ons oock niet soo qualijck geviel, off moesten in veelen Sijn Hooghts meening toestemmen, maer twijffelden grootelijcx, off niet het eene geseijt en 't contrarie gemeent wort, daeraff ons 't vervolgh des tijts wat naerder openingh gedaen heeft.

Amboinaas gesanten thoonden haer gansch verslagen in dese des Coninex uijtgesproocken resolutie; voornamentlijck den Iman Lissidij liep vast over en weder, wild' ons met veel frivole redenen tot het contrarie persuadeeren, deed' voorslagh van tenminsten den Capn. Laouct Ciborij ende Quitchil Japon [1] nae Amboina te committeeren met sommige corcorren, daerover [wij] hem t'elckens aen den Coninck

1 Een der Ternataansche Grooten.

renvoijeerden. Hetsij nu dat Hamsia off door desen snapachtigen paep wiert omgeseth, off dat volgens onse suspitie de saeck wel anders meende, dan voor ons hadt uijtgesproocken, onlangs naer 't gepasseerde wiert ons gecommuniceert een secrete pitscharingh, die den Coninck met sommige sijner vertrouwste overichheijt over Amboinaas saecken hadt gehouden, en haer in substancie voorgedragen, dat hij over Amboinaas geanuncieerde gelegentheijt seer swaermoedigh was. Hij overleijde met rijpe deliberatie, dat sijn Amboinaasche landen door der Maccassaeren te comen assistentie ten versoecke van Loehoe nu al van de Tarnataensche croone waeren gesepareert, niet soo seer ten aensien der Maccassaeren, als wel dat beducht was, derselver stercke overcompst den Hollanders tot een middel sal dienen, om haer 't geheele lant van Amboina volcomentlijck eijgen te maecken, wanneer bij forme van conquest 't selve den Maccassaer wederom sullen uijt handen rucken en haer selven sonder tegenseggen de souvereiniteijt appropricren, even gelijck voor desen een groot deel van de Portugiesen verovert hebben en alsnoch in dier voegen besitten. Voornamentlijck soud' haer dan tot justificatie dienen, dat soowel Ternatens onderdanen alsoock den Hollantsen Gouverneur tijdelijck alhier aen 't Hoff om hulpe hadden gesolicitteert, maer ongehoort den vijanden ter proeije waeren gelaeten. Om welcke pretentie der Hollanders voor te comen, gesinth was, corts naer de Poassa den Capp an Laouct, wel geinformeert, met sommige corcorren naer Amboina te depescheeren, om door die middel de gedreijchde scheuringe van Ternatens rijck aff te weeren, want de Hollanders geen gefundeerde pretentie connen maecken, als tot het affweeren van den gemeenen vijant onderlinge assistentie gebruijckt wort.

Dit was des Coninex voorstel, ende wiert door sijn gekosen raetsluijden voorts in dit humeur gestijft, dewelcke seijden, lange bemerckt te hebben, dat de Hollanders eenlijck het volcomen besith van geheel Amboina onder een eerlijcken tijtel betrachten, daertoe geen beter als de tegenwoordige can wesen, nu Loehoe selffs om hulpe naer Maccassar geloopen is. Den Maccassaer staet in vrede met den Hollanders ende door onderlingh besteck sullen beijde naer Amboina comen, d'een quansuijs ten versoecke van Loehoe tot bijstant en d'ander om te weeren; hiernae sal de Maccassaer den Hollanders een gefabriceerde victorie inruijmen, dewelcke dan des Coninex landen

als nieuwe conquesten van den vijant sullen blijven besitten. In summa de raetsluijden seijden, dat de Hollanders Loehoes versoeck om hulp op Maccassar haer tot voordeel sullen laeten dienen, oversulex op Amboinaas lantschap geen staet meer mach gemaeckt worden, maer meer dan tijt is, alhier in Molucco toe te sien, dat in gelijcker voegen door den Hollanders niet bedrogen werden. Dit was het eerste.

Naderhant hadt Hamsia sigh noch al naerder bedacht, sijn achterraet beroepen ende voorgedragen, dat hij over d'annunciatie van Amboinaas gelegentheijt in verscheijden bedenckingen wiert getrocken; der Hollanders doen, soo alhier als in Amboina, bleeff hem t'eenemael suspect, sonder een goet uijteijnde te connen grondeeren; alle sijn actien wierden bij dit volck ten quaden geduijdet, waerbij comende sijn hoogen ouderdom, was te verdrietiger, deed hem soo turbulente regeringh moede sijn en op middel gedencken, om sigh daeraff te ontslaen, ten welcken eijnde vast geresolveert hadt, corts naer de Poassa de soonen van den overleden Coninck Modiphar te doen besnijden; d'overicht. mochte dan den bequaemsten tot haeren Coninck eligeeren, hij was bereijt, afstant van de croone te doen, en soud' een rustplaets voor sijn persoon verkiesen. Oock gemerckt, hij Ternatens constitutie geheel onseecker bevont, soo conden d'oude en onweerbare luijden met het principael ende swaerste goet van hier naer Gilolo ende Dodingen retireeren, de jonge, weerbare, mannen alhier blijven en altijt, ten sprongh vaerdich, d'uijtcompst afwachten.

Hierover waeren verscheijden gesintheden geresen, sommige meenden, den Coninck behoorde van den Hollanders niet soo quaden opinie te hebben, door welcker bescherming [hij] Ternatens rijck tot noch toe gerustelijck beseten hadt; maer den ouden Sudaha turbeerde dees gemoederen, seggende, Bandaas ruinen connen der Hollanders doen getuijgen, tegenwoordigh hebben oock in Amboina overal op des Coninex plaetsen forten gemaeckt, daermede 't oppergesagh tot haer trecken en 't volck voor slaven achten, verwacht nu (seijde hij), hoe 't alhier in Molucco vergaen sal; wij weten, dat waer de Hollanders maer met een vinger connen inbooren, sonder rusten het gantsche lichaem aldaer plaets maecken, daerom seer wijsselijck gedaen was, soo den Coninck in tijts op alles voorsichtelijcq cond'ordre stellen.

Dusdanige pitscharingen deriveerden van dees Amboinasche legaetschap, jae men wild' ons doen geloven, dat door heijmelijcke besendingen, onder pretext van overlopers, tusschen Tidoor en Ternaten van vreden gehandelt wiert, en alhoewel sulex niet hebben seeckerlijck vernemen connen, oock bij scherp ondersoeck bevonden, dat de verpitscharingen ons vrij wat met additie sijn aengebracht, gelijck 't in sulcken gelegentheijt aen oorblasers nimmermeer ontbreecqt, soo hebben ten principaelen t'sedert der Amboinaschen gesanten verschijningh den Tarnataen tot geen merckelijcke feijtelijckht tegens Tidorees ofte Spaengiaert bewegen connen, maer schijnt speculatie te nemen op d'uijtcompst van Amboinaas gelegentheijt, dat voorwaer 't gemeen schadelijck en ons seer verdrietich is. Wij connen ons niet bedencken, op wat goede insichten d'heer Ottens dese bootschap herwaerts bevordert heeft: prompte assistentie wiste wel, dat van hier niet is te verwachten, schoon al nut en noodigh waer, 't welck eerst bedisputeert en overleijt moeste werden. Waertoe dan dusdanigen bohaij gemaeckt en door gesanten soo schadelijcken tijdingh alhier verspreijt? Hadde d'heer Ottens sijn motiven ons wat naerder bij missive geopenbaert en wij deselve ten dienste van d'E. Compe bevonden, buijten twijffel souden 't beste bevordert hebben, daer tegenwoordich geblinthockt sitten en met hertseer den verhoopten voortganck van des Comps goeden stant in Molucco door dese besendingh verhindert sien. Doch dit is nu te laet: verstanden van de grootste imaginatien connen dickmaels de fouten minst voorsien off worden door eijgen sinnelijckheijt van 't rechte doelwit affgeleijt. [1] Ondertusschen is het

---

1 Ottens erkende in zijn missive aan Caen van 6 April 1641, dat de „Moorse brieven, Longe, Iman Sauacky ende d'andere Lissidieesen beter waeren [in Amboina] gebleven, als in Tarnaten dus trouloose ontroeringe te doen." Maar „de principale affsenders der gemelte Moorse brieven, d'Orangquaijs Tannahittoemessin, eenige van Louhoe, Lissidi, Bonca ende Lissebatte hebben daerin ter quader trouwen gehandelt, welcke, in plaetse van des Kimelaha Louhes vertreck naer Maccassar en de ijdele geruchten van Maccarsaerse macht simpelijck aen te melden, soo exorbitant, met veel onverstandige, swaerhoofdige ende leugenachtige voorstellingen buijten onse kennisse hebben vergroot. Soo hadden wij haer versoeck oock al gans affgeslagen, van imant persoonelijck neffens dese haere schriftelijcke aenmeldingh wegens Kimelaha Louhoes vertreck aen den Coninck van Tarnaten te lissentieeren, maer hielden dese woelige wintbreeckers bij ons so sterck aen met seggen, dat soo haeren brieff sonder imants geleijde in Tarnaten quam, den selven bij haere Coninck onaengenaem soude wesen,

de Compe., die de meeste schaed' en intrest daerbij comt te lijden. Dit considerabel obstaculum ons overgecomen sijnde, conden evenwel niet goet vinden, onse wetenschap van Hamsias pitscharingen voor den dagh te brengen, 't welck niet als verwijderingh conde causeeren, maer achteden raetsamer, 't spoedich vertreck deser schadelijcke gesanten te bevorderen, daertoe ons den Coninck alle hoope gegeven en haer afscheijt in corten gemaeckt hadt, met resolutie, dat Capp^an Laouct Ciborij met een corcor volgen sal, om over Amboinaas saecken informatie te nemen.

Evenwel hadden noch veel moeijten, jae! genoechsaem protesteerende besendingen met Hamsia, voor en aleer Longe met den sijnen eijntlijck den 3^en Janrio passato naer Macquian heeft doen voeren, om met een geordineerde prauw voorts naer Amboina te tendeeren, vanwaer oock noch al onwilligh voort geperst, wederom een tijt langh op Baetsian gebleven is en vandaer den 7^en Februarij haer reijs begonnen hebben . . . . .

---

dierhalven wij eijndelijck den Hamba Radia Longe alleen bij dese haere brieven te gaen hadden gelissentieert, sulcx wij oock onse overheijt op Lissidi schriftelijck aencundichden. Maer sijn des niet jegenstaende dese onrustige menschen door veel wonderlijcke concepten te rade geworden, den Imam Souackij ende andere bijloopers neffens den Hamba Radia Longe secretelijck aff te vaerdigen ende aen boort te schicken, dewelcke alle in Tarnaten comende, soo wij in vervolgh bespeuren, haer seer vals ende ondienstich hebben aengestelt, invoegen zij door sulck een verkeert vertoogh in plaetse van de waere Amboijnsen verbeeterden toestant neffens de swaerhooffdicheijt der meergemelte Orangquaijs wegens dese ongefondeerde ijdele geruchten, te melden, sij ons schrijven van desselfs gelegentheijt gecontrarieert ende haere eijgen besondere maximen onverstandelijck ende trouwelooselijck gevordert hebben.

Soo verclaren wij UEd., dat naer veel ondersoeck ende naervragen jegenwoordich niet anders connen uijtvinden, dan dat d'aengetoogen overhooffden haere Moorse brieven ende gesanten aen Coninck Hamsia gesonden, dus slechtelijck met perijckelen ende swaricheijden van een onwederstandelijcke Maccassaerse macht vergroot, oock tot desselffs conformatie secretelijck geinstrueert hebben, op ooghmerck omme daer door eenige Tarnataense macht onder Capp^n. Laout Quitchil Ciborij, Quitchil Japon ofte andere des Kimelahas affgunstige die van Cambello ende aenhanch de meeste spijt ende affront te doen." Genoemde afgevaardigden hadden gelogen, voorzooverre zij Ottens in hunne mondelinge vertoogen aan den Sultan en aan Caen bij deze zaak te pas hadden gebracht. Alleen Ottens' brieven gaven zijn gevoelen te kennen en daarin had hij juist den goeden toestand der Amboinsche aangelegenheden bloot gelegd en, waar hij daarin spreekt van Ternataansche assistentie, heeft hij daarmee niet bedoeld assistentie tegen de z. g. hulp uit Makassar, „maer om Cambello ende haeren aenhanch tot gehoorsaemheijt te brengen", wat de Sultan steeds van plan heette te zijn.

Den Iman Lissidij, die sigh, als verhaelt, seer absurdelijck heeft gequeten, conde tot geen vertreck nevens Longe bewillight worden, seggende, beschaemt te wesen, sonder wenschelijck succes bij den sijnen te keeren; ende heeft desen priester sijn verblijff bij den Coninck geobtineert, daeraen weijnich gelegen is . . . . .

Om . . den nieu geredresseerden stant alhier vast te stellen en te verseeckeren tegens het wispeltuerigh en quaetaerdigh humeur deser natie, sonder opmerck van incidenten, mitsgaders den Spaingiaert in sijn verwacht Manilhas secours affbreuck te doen, hadden wij aen Uwer Edt tijdigh secours versocht, dat oock bij Uwer Edt nootsaeckelijck wort geoordeelt, doch pregnante obstaculen (gelijck bemercken) hebben hierin Uwer Edts goede meeningh geresisteert. Alhier wenschten, dat die den Coninck ende overichheijt tot haer contentement conden inprenten, maer het spreeckwoort heeft al bij dit volck plaets begrepen, dat se geen santen meer geloven, dan die miraeckel doen. Echter sullen niet vertragen, om haer door alle mogelijcke middelen in devotie te houden en tot het oorlogh t'animeeren, hoewel . . . . . weijnich effecten daeruijt volgen. Godt geve, dat Wtrecht (volgens Uwer Edts project) met een goet aental soldaten tijdelijck alhier mach arriveeren, opdat ons inderdaet wat mogen voordoen, daeraff nu met bloote woorden roemen en cleen gelooff hebben. Wel is waer, dat Limoerijs versendingh int eerst groot ontsach heeft gebaert: soud' oock een boos instrument wesen, soo gelargeert wiert ende wederom tot staet quam. 't Is met de Mooren, uijtter oogen uijtter herten: egeene molestie comt ons om sijn off Leliattes relaxatie te vooren, maer daer en tegens, haer lamentabile brieven hebbende doen bestellen, worden [zij] van ider bespot en veracht, oversulcx [wij] voor beter oordeelen, dat aldaer doot eten, dan t'eeniger tijt gerelaxceert worden; wenschten met Uwer Edt, Loehoe ende Cackalij in gelijcken graet waeren, die beijde tot exempel dienen, hoedanigh Mooren, over schelmstucken gepardonneert, haer groote beloften effectueeren.

Nopende Baetsians gelegentheijt is tsedert onsen jonghsten noch al in beter postuer verandert. 't Is seecker, dat desen wrevelmoedigen doch onmachtigen Coninck sijn ooghmerck op d'wtcompst van Ternatens saecken heeft genomen. Het was al soo verre, dat den Tidoreesen Cappan Laouct met 7 à 8 stucx corcorren door hem beroepen

en achter 't lant van Baetsian op een geassingneerde plaets gecomen was, ten eijnde den Baetsiander volgens gedaen presentacie sigh aen de Tidoreese croone soude verbinden en onder derselver beschermingh een aen te wijsen residentplaets aennemen. Maer ondertusschen was alhier de Tidoreesche vrede verbroocken, daerdoor den Baetsiander omsichtigh wiert en sigh wederom onder onse protexie retireerde. De Tidoreesen, alreets op 't lant gecomen, haer bedrogen vindende, deden een lanttocht, achterhaelden wel sesthien Baetsiansche onderdaenen, die gevanckelijck wegh voerden, behalven noch sommige, die doot sloegen en vertrocken soo voorts wederom naer huijs. In dier voegen heeft des Baetsianders variabel natureel ons tot ongerustheijt en sigh selven tot schade gedient, voor en aleer sijn plicht terecht cond' overwegen en betrachten. Hij heeft tsedert al ettelijcke Tidoreesen in garouw achterhaelt, oock per missive sijn faute voor ons ten deele bekent, ten deele geexcuseert. Volgens d'advijsen van den coopman Walravens comporteert sigh in alles wel, 't welck hem naer Uwer Ed^ts^ meeningh in staet sal doen conserveeren . . . . Hebben sijn missive int vriendelijck beantwoort, tot wel-doen hem geanimeert, daerneffens belooft, ter eerster occasie hem te comen besoecken en de nagelen met aengename sorteringe van cleeden te voldoen, doch, sooveel bemercken, sal ons cargasoen schrael om commen; meerder ontseth hadden [wij uit Batavia] . . . . . verwacht, als wel becomen hebben.

. . . . . .

D'estime deser victorie (de verovering van Malaka) begrijpen niet alleen voor ons selven, maer doen dagelijcx debvoir, die den inhabitanten in te prenten. Wort oock bij haer wel verstaen, maer haest vergeten. Niettegenstaende de cleijne hoope van recrue, die Uwer Ed^n^ voor 't presente jaer gevet, salt niet swaer vallen, tegens den swacken vijant Moluccos staet te mainteneeren, maer om te gelijck onse fantastijcke bontgenoten in devotie en tot schuldigen plicht te houden, waere te wenschen geweest, dat neffens de tijdingh van Mallaccas veroveringh een secours van 200 cloecke soldaten hadt connen medecomen, want dit volck niet alleen aengemaent, maer voorgegaen wil sijn, off anders nemen haer excuse op onse onmacht, vertragen int goede, jae! nemen vreemde raetslagen en bedenckingen ter contrarie bij der hant; gelijck d'ervarentheijt overvloedigh genoech

heeft geleert, dat Hamsia met den sijnen de verbonden ende contracten niet uijt affectie en genegentheijt onderhout, maer uijt louter ontsagh onser macht tot d'observantie derselver genoechsaem als gedrongen wert, daertoe dan niet alleen geruchten van victorien, maer oock presente aensienelijckheden worden vereijscht.

. . . . Dees wingierige natie [de Chineezen] doet onsen staet alhier geen genut; schacheren maer onder d'arme soldaten en voornamentlijck den Mardijckers occasie gevende tot speelen als andersints, maecken dickmaels tot overlopers, die sulcx te vooren niet eens gedacht hebben . . . . Ende mijns oordeels behooren, om redenen voorschreven, van Battavia geen herwaerts beoorlooft te werden.

. . . . . .

Int Casteel Maleijen op 't eijlant Thernaten, desen 20en April 1641.

Was onderteeckent

ANTONIO CAEN.

IV. Johan Van Twist, gouverneur [1] van Malaka, aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, 25 November 1641.

. . . . . .

[Ik] concludeere, dat men niet alleen voorschreven ingeboorne Malackeesen, [2] die herwaerts ende derwaerts sijn verspreijt, door vriendtlijcke aenbiedinghen ende toestaen van hunnen Godtsdienst, waerinne van jonghs sijn obgebracht ende soo vast op staen, dat veele van d' onse beschaamen, behoorden herwaerts te noodigen, maer oock alle andere Portugeesen ende volckeren, sonder onderscheijt van persoonen, plaetsen ofte religie, den vrijen handel (mits betaelende thollen ende andere gerechtigheeden als ten tijde der Portugiesen) ter deser plaetsen toe te staen. Om alsoo door voorschreven libre trafficque ende d'incomsten der aen te brengen als versenden cargasoenen de swaere ongelden van Malaccas conquest ende beset-

---

1 De officiëele titels van de meeste Nederlandsche hoofden van bestuur in de verschillende kwartieren is vice-gouverneur. Ik heb echter den titel gouverneur behouden, die gewoonlijk werd gebruikt.

2 Vgl. Dagregister, bldz. 363.

tinghe te supporteeren ende dese gerenommeerde stadt als voor desen in neeringh ende welvaert te doen bloeijen. Sonder dat (ons oordeels) in consideratie compt, 't geene eenige sustineeren, namentlijck dat door de vrije vaert der geseijde Portugesen van Negepatam, St. Thomé ende andere gewesten de cleedenhandel bedorven, de Sumatrase custen met alderhande sorteeringhen vervult, de Compie den peper ende 't goudt ontrocken, ende alsoo nootsaecklijcken niet alleen dierte ende cladderije in de doucken, maer oock steijgeringh in de prijsen van den peeper ende ditto goudt veroorsaecken soude. Wanneer soodanige handelaers bepaelt wierden, eenlijck op Malacca te navigeeren ende wederom van daer met de bekomen retouren naer hunne respective mael-steden te keeren, sonder eenige andere plaetsen (op groote poenaliteijten) aen te doen, gelijck de Portugeesen voor desen seer wel hebben weten te practiseeren ende daermede groote voordeelen gedaen, midts dit comptoir van contanten ende allerleij manufacturen in vorraet te versorghen, om meergemelte cleeden ofte andere winstgevende coopmanschappen aen de Maleijers ende inwoonderen van de omleggende contraijen met gemack uijt te venten, wanneer men oock met meerder recht de Mooren ende s'jentiven van voorhaelde Choromandelse ofte Bengaelse custen den handel op Peragh, Queda, Bangerij ende Jangh Salangh (daer den thin valt) soud' konnen ontseggen ende herwaerts wijsen, mits verseeckerheeden, dat haere aen te brengen cargasoenen prijs courant aengenomen ende in contanten ofte de begeerde coopmanschappen omgeseth souden werden. Laatende den handel van eliphanten ter gecitteerde plaetsen soolangh open, totdat [wij] middelen becomen, dese animalen, welcker bij meenichte in de bosschagie hierontrent onthouden, te vangen ende ditto negotianten (welcke uijt consideratien der groote winsten, die voorschreven dieren alsmede den thin op Choromandel ofte Bengalen geven, dickmaels de cleeden met verlies debiteeren ende onse coopluijden in 't venten derselver, als procure van thin, dapper in de weegh zijn) selven te leveren. In welcken gevalle aen d'ander zijde dient bevordert, een vast contract met de bovengemelte coningen, om alle den thin in derselver landen vallende met exclusie van voorschreven Moorse handelaers ten gesetten prijse tegen contanten ende cleeden aen de Compie te leveren, laetende van gelijcken t'haerder dispositie de vaert van de Atchijnders (welckers trafficque met redenen niet can worden

beleth) ende Javaenen met haere mantimentos ende goederen van weijnigen emporto (onder behoorlijcke pascedels en recognitie van thollen als bij tijden der Portugiesen gebruijckelijck), om alsoo de voorschreven princen van alle vaert ende negotie der vreemdelingen niet t'ontsetten, ende van ons te grooten afkeer te doen krijgen, hetwelcke, indien 't buijten irritatie met voorgementionneerde coningen can betracht ende g'effectueert werden, een voortreffelijcke zaecke wesen soude, daertoe wij oock alle onse krachten sullen inspannen, sonderdat (mijns oordeels) de voorhaelde bevolckingh ende accres van Malaccas negotie, Batavías neehringh weijnich schaeden can, ende dat ter consideratien, alle tusschen gelegen plaetsen op Sumatra en Borneo nae gelegentheeden des moussons dobbele reijsen connen doen, met groote apparentien, dat die van Maccassaer Batavia nu meer besoucken ende den Mataram met onsen staedt bevredigen sal, wanneer de Javaense frequentatie Batavias neeringh soo sal doen wackeren, dat den aftreck van Malacca niet gevolcht soud werden. Behalven dat gemelte Maccassaren door 't bemachtigen van dese stadt ende afsluttingh der handel met de Portugiesen, om die nagelen als voor desen uijt d'Amboijnse quartieren te haelen niet seer sullen trachten, dat voor onsen staedt groote ende proffijtelijcke gerusticheeden baaren wilt. Derhalven, om dese materie te eijndigen, ick als vooren besluijte, de libre trafficque ende vaert voor alle volckeren ende natien, daermede in vrede ende gemeensaem handel leven, ter deser plaetsen behoorden toegestaen te werden, daerdoor nae alle apparentien jaerlijcx wel duijsent packen cleeden ende andere coopmanschappen naer advenant vertiert ende de lasten vant guarnisoen als andere ongelden te boven moeten gewonnen werden. . . . .

Om volgens Uwer Edelheeden loffelijcke meeninge met de Indische princen in vreede te leeven, midtgaders de commoditeijten derselver landen ter naestgelegen plaetsen te trecken, hebben in Martij voorleden een expres vaertuijgh met brieven aen de respective Coningen van Peragh, Queda, Jangh Salangh ende Bangarij afgevaerdicht. .

. . . . . .

Hierop is gevolcht, dat welgemelte Coningen niet alleen hunne gesanten met brieven vol complimentos ende geluckwenschingh herrewaerts gesonden, maer onse residenten alle behulp ende faveur in den handel toegeseijt hebben, haer niet te min excuseerende over 't

versoeck van alle den thin, in derselver landen vallende, aen de Compa met weeringhe van andere handelaers te leveren, vermidts die van Peragh aen 't Atchijnse ende Queda aen 't Johoorse rijck vermaeghtschap, mitsgaders Bangarij ende Jangh Salangh de Coningen van Ligoor ende Siam homagie schuldich sijn, sulcx om irritatie met voorschreven princen ende onlusten op de custen van Choromandel, Bengalen ende andere plaetsen, alwaer de Compa comptoiren houden ofte handel genieten, voor te comen, (mijn bedunckens) vooreerst geen nader experiment can uijtgevonden werden, dan voorhaelde vremde negotianten sonder onderscheijt te constringeeren, passen op Malacca te haelen ende gerechticheeden hunder goederen aldaer te betaelen, gelijck ten tijde van de Portugeesen costuijmelijck is geweest.

. . . . . .

Geschreven in de stadt ende fortresse van Malacca den 25 November 1641.

. . . . . .

Johan van Twist.

V. Contract met den Pangerang van Palembang, te Batavia, den 21 Juni 1641, tijdens het verblijf van diens gezant aldaar, [1] bevestigd. (Kopie.)

Ten tijde als wanneer den capein Soerij was gesonden van wegens den Capein Moor Anthonio van Diemen, omme te overhandigen twee stucken geschut, neffens 20 stucx mussquets, heefft den pangeran van Palimbangh geaccordeert, omme een plaets in Palembangh te kiesen, omme een goedongh daer op te maeken op all sulcke plaets als zall begeeren. Dit is 't ackoordt [2] dat den Pangerangh van Palembangh heefft gemaeckt met den capein Sourij int jaer Gingh inde maendt Radeap, den dagh van Issemeij. [3]

---

1 Vgl. Dagregister, bldz. 273, 348.

2 Van een schriftelijk contract zal hier geen sprake zijn. 't Is mij althans niet in handen gekomen.

3 Blijkens het „Register" op de officiëele contractboeken der O. I. C. is dit contract gesloten in November 1640. In Juni 1640 was P. Sourij met een zending van Batavia naar Palembang vertrokken en gedurende zijn verblijf aldaar werden deze bepalingen gemaakt.

Wijders heefft capein Soerij veraccordeert, dat [hij] inde gedongh sall stellen aght groote stucx geschut. Doorsaek dat [hij] het geschut daer will stellen is, offer eenige Portugesen quamen om de gedongh te willen affloopen offte ook die vande Mattaram offte eenige dieffaghtige menschen off ijmandt anders die haerlieden eenigh leedt willde aendoen, want alle de roovers van die van Palembangh mede roovers van de Hollanders zijn. Te deser tijt is geweest sabandhaer Valerius Gentill. Daerom heefft te deser tijt den Pangeran dit schrifft verseegelt verleendt.

Batavia desen 21e Junij a°. 1641.

VI. Gouverneur-Generaal (Antonio Van Diemen) en Raden aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, 12 December 1642.

. . . . . .

Per [het] fluijtschip den Dolphin heeft den Commandeur van de deffentievloote voor Goa opt versoeck van den Vice Reij Conde d'Aveijres g'accordeert, desselffs gesanten herwaerts te voeren. Ingevolge sijn daermede tot ons gecomen Diego Mendes de Britto, Edelman van Conings huijse ende Padre Freij Gonsalo de Velozo, Religieus van St. Franciscus ordre, nevens haer brengende een missive van aengetogen Vice Reij, daerinne versocht wird, bij provisie ende tot nader ordre van onse principale, schortingh van wapenen; ende alsoo ons tot soo hooghwichtige saecken buijten UEd. kennisse niet g'authoriseert, oock 't versoeck selven in die tijt voor de Compe ondienstigh vonden, is 't selve, tot desen aengaende ordre uijt Nederlant bequamen, ontseijt ende sijn gemelte gesanten onverrichter saecke uijt Batavia vertrocken . . . . Wij vertrouwen, soo hadden connen imagineren, hun versoeck niet souden hebben g'obtineert, noijt nae Batavia getendeert waren, want die moedige natie wel aprehenderen, dese nu soo uijtgevallen besendingh een grooten crack aen hun respect ende reputatie is veroorsaeckende. Integendeel heeft sulcx aen UEd. staet hier te lande een groote renomé toegebracht, alsoo alle vreemdelingen, welcke dese gesanten hier beooght hebben, voorgeven, de Portugesen herwaerts gecomen waren, omme vreede te versoecken

ende hun te verdemoedigen, off soubatten, gelijck men hier te lande seijt.

. . . . [Uit Amboina] becomen niet meer als 73403 ℔ giroffelnagelen. , . . , dat sober retour is, eenelijck veroorsaeckt door 't schrael gewasch, alsoo wel verseeckert sijn, desen jare uijt d'Amboinse provintie egeene offte emmers weijnige, namentlijck 5 ofte 6 bharen, nagelen vervoert ende in Maccassar aengebracht sijn. D'advijsen ende 't mondelingh rapport van d'heer Antonie Caen communiceren ons gewenschte tijdinge ende geheel andere progressen, als uijt de sobere secourssen, derwaerts geschickt, te gemoet sagen. Ende sijn in onse opinie niet bedrogen, namentlijck 't ontsagh ende respect des voorschreven Gouverneurs omtrent Coningh Hamsia, geduijrend' sijn gouverno becomen, goede effecten in d'Amboinse quartieren stonden uijt te wercken.

Op onse ordre is meer aengetogen heer Caen met de schepen Grol, Amboina ende Waterhout den 11 Februarij van Maleije gescheijden, den 20 ende 21en dito voort Casteel Victoria aengelandt, stellende datelijck op alle nootwendige saecken soodanigen regel, als den dienst van de Compe vereijschte ende d'aenwesende middelen gedooghden, doende de retraict plaetsen der vreemdelingen met de presente navale macht wel besetten ende in hun vaerwater cruijssen, sommerende des Casteels onderdanen ende onse bontgenoten hunne correcorren vaerdigh te houden, omme de trouwloose contractschenderen ende de nagelvervoerderen alle mogelijcken afbreuck te doen. [1] 't Welck soodanigen effect gesorteert heeft, dat de geheele Maccassarse uijtgesette macht ot protectie van de rebellen, bestaende in 36 joncken, gobars, pelinghs ende champans, geladen met provisie, ammunitie van oorloge ende

---

1 Voor bijzonderheden zie men Valentijn: Ambon, II, b, bldz. 130, v.v. Er kan nog bijgevoegd worden, dat Laäla (bldz. 132, kolom 1) door de onzen werd ontzet en dat Kambelo (bldz. 133, kolom 1) door insluiting tot vrede en het maken van een contract werd gedwongen. In dat contract leze men in plaats van „Maula" het woord „Noula", terwijl de missive van G. G. en Raden heeft „Latouhala—Keke" in plaats van „Latoeta en Hakeks", zooals Valentijn. — Over den Kimelaha Louhoe (Valentijn, t. a. p., bldz. 133) schrijven G. G. en R. nog: „Den Quimelaha Louhoe heeft sich diverse malen seer nedrigh omtrent d'heer Caen, soo aen landt als 't scheep, laten vinden. Voor die tijt is niet dienstigh geoordeelt, ons van denselven te versekeren. 't Sal met beter fatsoen uijt Tarnate op den naem van den Coningh Hamsia geschieden".

met 1200 weerbare mannen g'armeert, totalijcken sijn geruïneert, aen spaenderen geschoten ende in den vlam gestelt . . . . . Onder andere is in een deser joncken bevonden tachentich vaten boscruijt van 100 ℔ ijder, alle Engels bant. Voor dit, ende dat meer met dese armade op credit uijtgeseth hebben, staet hun sober retour t'erlangen. Dese onse vrunden herwarts over spannen hare crachten aen, om ons verdacht bij d'Indise princen te maecken, stellen alle Christelijcke actien ter zijden, niet anders practiserende, dan onse progressen te stutten, Mooren ende Heijdenen t'instigeren, Comps stant bij openbaer gewelt off onder sijn van vruntschap bij loose vonden ende verraderse practijcquen alle mogelijcken affbreuck te doen, 't welck reede al eenige Uwer Ed. dienaren hebben gevoelt ende andere, nevens Comps middelen, perijckel geloopen, soo daer niet tijdelijck in versien hadden. Edoch door Godes genade becomen beijde, den werckmeester ende d'instrumenten, loon nae wercken, vallende in den put, die voor ons bereijden.

't Is seecker, den Maccassaer desen jare de protectie van Hittoe ende Combello ernst geweest ende hem de landen in recompense reede opgedragen sijn, hebbende onder de boven gespecificeerde armade ende crijghsmacht, die uijt Maccassaren bestont, tot opperhoofden derwaerts gecommitteert Demoliaen ende Tomanucouw, die titel van Craijn, dat is Coningh, voeren. [1] Een derselver wort gerucht, 't keeren nae Maccassar vergeten heeft, met omtrent 600 van de zijne.

. . . . . .

In Lissidi, Louhoe, op d'eijlanden Amblauw, Manipes, Kelangh ende meer andere vlecken op Ceram blijven onse garnisoenen tot nader ordre continueren, ende dewijle Lockij, van welckers strant de rebellen haer meeste lijfftocht plachten te halen, op sijn verscheijden leijt, soo resteert in de provintie van Amboina niet anders als den trouwloosen Kackij Alij ende consorten te verdelgen ende ons geheel Hittoe subject te maecken, [2] daer door Godes genade niet aen te

---

1 Valentijn: t. a. p., bldz. 130—131 geeft andere namen op.

2 Caens oordeel over de gevoelens der Amboneezen vatte hij in zijn missive aan G. G. en Raden van 30 April 1642 aldus kort samen: „T' schijnt dit moorsche gebroetsel eenichlijk speculatie nemen wat uijtcompste Got geven, en wie heere vant land worden sal."

dubiteren is, alsoo alles daernae prepareren ende d'heere Caen op onse aenmaeningh sich heeft laten bewegen, dese wichtige saecke ten dienste van de Compe te manieren ende door Godes gratie geluckigh uijt te voeren. [1] 't Wachten is maer nae Frederick Hendrick ende verscheijde andere schepen, die ons alle uijren uijt diverse plaetsen staen toe te comen. Present hebben omtrent 600 soldaten tot dese expeditie vaerdigh . . . . Ten ware niet vreemt, soo de g'eijschte 6000 coppen haddet gelieven te senden, aenstaende jaer meester van Amboina ende geheel Spaens Tarnate waert geworden, edoch dat nu niet doenelijck zij. Verhoopen, cort daeraen wel sal connen geschieden. D'heer Caen gaet nae verrichter saecken, met sooveel macht als can uijtmaecken, nae Tarnate.

Combello sijn voornemens met een deffencijff huijs te versterckcn ende daer garnisoen te houden, gelijck voor eerst op diverse andere plaetsen dienen te continueren . . . . , als sijn die van Amblauw, Kelangh, Manipes, Bouro ende Assahoudi. Wij meenen, op gemelte quartieren residentie te nemen, wel voor een drie à vier jaren dienstigh te wesen, omme den toegangh van alle vreemdelingen te beter te weeren ende Amboina te doen vergeten. [2]

. . . . . .

Des Casteels onderdanen ende onse geallieerde, soo Christenen, Mooren als Heijdenen, comporteren hun wel, ijverigh ende trouw . . . . De verstreckte lasten [over geheel Amboina] boven de proffijten comen te bedragen guldens 100964, — 6, 't welck nu al weder ruim 30000 guldens met de voorjarige boecken differeert, ontstaende uijt de vergrootingh van de lasten . . . . .

Wt Molucco . . . . becomen niet meer als 8957 ℔ nagelen . . . . ter oorsaecke vant quaet gewasch . . . . 't Jacht Grol is ter deffentie tegen twee gemeene galeijen, die de Spangiaerden aldaer hebben, overgebleven.

't Spaens secours, uijt Manilha desen jare behouden in Tarnate

---

1 Caen, die den 29 Sept. te Batavia was teruggekomen, vertrok met dat doel den 23/4 Dec. 1642 uit Batavia met 10 schepen en 8 sloepen, bemand met 500 soldaten en 650 man „zeevarend' volck". Tot hun spijt konden G. G. en R. niet meer manschappen missen. (Missive van G. G. & R. aan de XVII, 23 Dec. 1642).

2 Het garnizoen over geheel Amboina bedroeg op dit tijdstip 466 soldaten, terwijl 7 jachten den Gouverneur ten dienste stonden.

gecomen, heeft bestaen uijt 't groot galjoen St. Jan Babtiste ende een patache. Ons Nederlants Spaens galjoen, cruijssende op d'aencompste der Spaengiaerden, bejegende d°. St. Juan Babtista den 18 Januarij passato ende sijn twee achtereenvolgende dagen heftigh tegen den ander doende geweest, maer eijntlijck geschapeert . . . . . [Wij hebben] niet seecker verstaen, wat ontseth van volck dat [de Spanjaarden] becomen hebben. Nae apparentie ende vermidts dese moedige natie hun t'sedert seer stil met gesloten forten hebben gehouden, is te presumeren, 't secours sober zij geweest. 't Galjoen lagh diep geladen ende is daermede gecomen Don Pedro del Reijo tot Gouverneur ende den gewesen Gouvr Figerere in goede verseke-ringh naer Manilha gevoert. . . . .

. . . . Wt gevangene . . . . verstaet men, desen jare twee schepen, andere seggen maer een schip, in Manilha uijt Nova Spaengien aengelandt waeren. Edoch de gevangenen differeren in hun verclaringh ende uijt China wird desen aengaende in Taijouan niet vernomen. [1] . . . . . .

Keerende weder tot de Molucze saecken, sullen daerinne niet prolix wesen, te meer het daer nae wensch gaet ende Coningh Hamsia sich geheel na onse maniere begint te voegen. De Tarnataensche hooffden, die hun anno passato op den tocht nae Tocheo nae behooren niet hadden g'acquiteert [2] . . . . heeft [Hamsia] met deportementen van offitien ende pecuniele boete gestraft. Quimelaha Arabij, principael belhamer, is in de gevangenisse gestorven, waerdoor de Compe op Macjan van een schadelijck instrument verlost zij. Soo heeft Hamsia . . op d'instantie [3] van den Gouverneur Caen eenen Mardassa, per Quimelaha Louhoe ende consorten uijt Amboina in Tarnate gesonden,

---

1 Blijkens missive 23 Dec. 1642 van G. G. en R. aan de XVII hadden zij uit stellige bron vernomen, dat tot Aug. 1642 geen enkel schip in Manila uit „Nova Spaigne" was verschenen.

2 Caen schreef 30 April 1642 aan den G. G.: „Hebben met al ons vernuft niet anders connen begrijpen, off Hamsia heeft de saecke van Toucheo recht gemeijnt, maar den affgerechten Arabij (in sijn leven een oprecht vriendt van Limouri) heeft dit werck soodanich weten te beleijden, dat van eersten aff niet als een vruchteloos scheijden ons daer van conden beloven."

3 *Zeer ernstige* instantie, blijkens bovengenoemde missive. „Want het gaet hoet wil, off hij de saecke recht meent off niet, soo sal evenwel dese executie de rebellen in Amboijna omsichtich maecken."

omme van haer doen reden te geven . . . . , doen dooden, welcke executie 't extimeren is ende de rebellen dapper doet omsien. Den oorloge tegen Tidor ende den Castiliaen contineert. . . . .

Hamsias soon, geprocureert bij een van sijn principale bijwijven, . . . is overleden. Desselffs vrouwe Poutrij, suster des Conings van Tidor, heeft Sijn Hooght een dochter gebaert [1] ende is dito Poutrij mede comen t' overleven. [2] 't Een en 't ander is beijde voor ons ende den Tarnataensen staet zeer dienstigh, daermede de correspondentie met Tidor geheel affgesneden ende een van Coningh Modifars sonen int rijck te succederen staet.

Opt vertreck van den Gouverneur Caen bleeff den Tarnataensen Coningh debil ende sieckelijk, maer naderhant gereconvaliseert, dat in dese occurentie seer dienstigh oordeelen. Geliet sich onder 't vertreck van den Gouverneur Caen bedroeft . . . . , gelijck nu met de comste van den E. Wouter Seroijen [3] seer wel schijnt gecontenteert te wesen, volgens sijn schrijven, in copie hier nevensgaende. [4]

Cort nae d'heer Caens vertreck sijn ter wederzijde, soo van d'onse, de Tarnatanen, Tidoresen ende Spaengiaerden met voordeel ende bate soo nu ende dan eenige attentaten ende exploicten op den anderen onderleijt. . . . . .

Tot besluijt van de Molucxse handelingh sullen noch int corte aenroeren, den Coningh Hamsia persoonlijck in Julij passato den (bij haer) verwaerloosden tocht van anno passato op Tockeo met grooten ijver hernomen ende het Tidorees fort Piacho, van ons met de schepen 't Spaens Galjoen ende Grol nevens 40 musquettiers g'assisteert, na daer voor schut geplant is geweest, verovert heeft, 't welck een groote victorie voor den Tarnataensen staet ende den Tidorees (als sijnde desselffs spijscamer) merckelijck affbreeck zij. . . . .

De Nederlantsche macht, daermede UEd. forten in Molucco werden bewaert, bestont . . . . . den 18en Augti deses jaers uijt 513

---

1 „Dat Hamsia sijn droefheijt (over den dood van sijn zoon) vergeten ende weder opluijcken deed" (Verbael getrocken uijt de successive advisen van Ternate van 1642 door Johan Maatsuiker.)

2 „Overlijden" wordt bedoeld blijkens 't Verbaal.

3 „Van kints been in d'Amboinse quartieren opgequeeckt ende met den Coningh Hamsia wel bekent", schrijven G. G. en R. op een andere plaats in dezen brief.

4 Van 6—15 Aug., zonder belang.

coppen te water en te lande, sijnde 66 man minder als anno passato. . . . .

. . . . . Den Vice Gouverneur Seroije [1] schrijft opt eijnde sijns brieffs, gedateert 18 Augti passato, ... den staat der Castilianen slecht te wesen; haer galeijen, van ouderdom bijnae onbruijckelijck, connen nauwelijcx 't schiete verdragen; hare forten schaers beseth; sulcx hun met partijen int velt niet derven verthoonen . . . . . Soo hout sich den Tidorees mede geheel stil; 't schijnt, door 't verlies van Piacho hem de couragie ontvalt, gebreck van montcosten heeft ende d'een ende d'ander wellicht door manquement vant Manilhas secours tot extremiteijten sullen comen te vervallen, weshalven [wij] oock te meer hebben gevigileert, omme 't selve te bemachtigen ofte ruineren. Ingevolge . . . den 9en November van hier recht door nae Tarnate uijtgeseth d'oorlogsschepen Egmont ende Arnemuijden, wel g'armeert ende gemant . . . .

D'advijsen ende mondelinge rapporten [uit Makassar] van . . . Suijtwijck [2] sijn van geen sonderlinge consideratie. Uijt onsen name hadde den Coningh ende de Groote . . . . diverse maelen aengesproocken ende versocht, dat jaer soo weijnigh vaertuijgh ende volck nae Amboina wilde largeren als doenelijck ende t'excuseren ware, opdat 't ongeval over sijne subjecten, 't welck hun door onse aldaer te verschijnen crijgsmacht stont te genaken, te suportabler vallen ende te minder verwijderingh mochte causeren, daer op geen andere antwoorde bequam, dan dat niemandt daerin wilde wetten stellen ende de onlusten, tusschen sijne ende d'onse in Amboina ontstaende, geen verhinderingh noch differentie in den vreede ende goede eenigheijt tusschen hem ende den Gouverneur-Generael veroorsaecken soude, gelijck dan uijtterlijck 't minste misnoegen niet dede blijcken, als door ons ende de sijne 't disaister van sijn armade wirt verwittight. Ende dewijle nu desselffs maxime ende quade courssen soo evident blijcken ende onder schijn van met de vreemdelingen ende nagelcoopers het niet langer can excuseren, schrijft ons bij sijne missive, dese besendingh nae Combello ende Hittoe eenelijcx heeft onderleijt, omme

---

1 De berichten van Seroijen moeten met eenige omzichtigheid worden gebruikt: althans eenige jaren later, vooral in 1648, kwam 's mans onbetrouwbaarheid aan den dag.

2 Den 2 October met het schip Rijp te Batavia teruggekeerd.

de Moorse kercken ende sijn religions verwanten te besoecken ende begroeten, daer op voornemens sijn te repliceren, die besendingh beter tot Mecca soude passen ende dat sal moeten desisteren, sijn armade tot protectie onser rebellen, Tarnates Conings onderdanen, nae d'Amboinse quartieren te schicken, off dat staet moet maken, met ons te breecken ende in openbaren oorloge te comen. Vertrouwen, dat [hij], nu Combello onse garnisoenen ingenomen heeft ende 't met Cackij Alij opt gijpen leijt, alle voordere hostile proceduijren ende quade handelingh afflaten sal ende dit sijn doen meer ontstaet door aenradingh van Engelse, Deenen ende Portugesen als uijt eijgen motijff.

D'Engelsen coopman in Maccassar is seer ontset geworden, wanneer per faulte van middelen moest gedoogen, de meeste nagelen door Suijtwijck wirden aengeslagen. . . . .

. . . . De Deense saecken [in Makassar] loopen genoeghsaem desperaet; den Commandeur de Ruijter geeft voor, alwaert met de halve ladingh, desen jare nae Denemarcken sal retourneren. Nae verstaen, is in allen noch 15 à 16 man sterck, om 't schip te gouverneren. . . . . .

[In Banda] blijft alles in onveranderlijcken stant nae wensch . . . Volgens ordre sullen circumspectelijck letten, dese costelijcke peerle van niemant als den eijgenaer gemaniert wordt . . . . .

D'heere Acoleij, wiens tijt ten volle g'expireert is ende met ernst om sijnen vervanger aenhout, hebben geresolveert, sijn billijck versoeck t'advoijeren ende met eenen gearresteert, d'heer Cornelis Witsen, Raedt extraordinaris, tot sijn E. verlosser [in] dat gouvernement t'emploijeren. Gaet met d'heer Caen over Amboina, omme aldaer dies landt gelegentheijt ende regeeringe voor een tijt te beoogen ende sich daer van te dienen. . . . . [1]

. . . . De Commissaris Jeremias van Vliet [was] met 't schip Heemskerck [van Siam] nae Patanijs bocht vertrocken, alwaer, namentlijck in Ligor, Sangora, Bordelongh ende Patanij, seer wel is ontfangen, ... d'oude previlegien bij gerenoveerde contractbrieven weder voor de Compe g'obtineert.

. . . . . Met de Vorstinne van Patanij [was hij] op onse approbatie vereenight, die, tot geen vergoedingh van schade, aen de

1 Over Martapoera en Kota Waringin, zie: Van Dijk, Borneo, bldz. 104—110.

Batavise ingesetene Chinesen in den jare 1632 gedaen [1], omme veele redenen op die saeck bijgebracht connende verstaen, de Compe in recompense gegunt heeft tol ende andere lasten vrijheijt voor drie achtereenvolgende jaren [2] . . . Die quartieren sijn van aparentie ende staen de Compe goede proffijten toe te brengen, insonderheijt omme dat in Ligor soo merckelijcke quantité thin tot redelijcken prijsen te becomen sij. . . . .

Desen jare hebben tot vervolgh des handels in de Patanise bocht geen uijtsettingh gedaen, eensdeels door mancquement van schepen ende jachten, maer principalijck, dat dito handel liever in Malacca ende Batavia souden trecken, 't welck nimmer sal geschieden, wanneer wij dese luijden haer nootwendigheden toevoeren, mitsgaders hun thin ende peper comen affhalen.

. . . . . .

Vervolgende de saecke van de Portugesen ende particulierlijck nopende het thien-jarigh tractaet van bestant, met deselve natie tusschen Hare Hoogh Mog. ende d'heere Tristan de Mendosa Furtado, ambassadeur van don Jan, Coningh van Portugael, g'arresteert ende beslooten, mitsgaders wederzijds geratificeert, als ons bij de pampieren per 't schip den Salamander, 2 October ontfangen, [3] is gebleecken . . . . . , in onse jonghste brieven van anno passato hebben ons gevoelen op dese onderhandelingh breet gededuceert te kennen gegeven ende daerbij geremonstreert, weijnigh conditien te

---

1 Bouwstoffen, II, bldz. 217.

2 „Door dese bevredinge heeft de Comp. vande weijnich handel, dese reijse gedaan, 1330 realen van den thol geprofiteert, sulex bij 't vervolch van negotie de pretentie van de 5600 realen wel rijckelijck can ingewonnen worden." (Verbael van d' advijsen uit ..... Siam ..... 1641—1642 door Justus Schouten.)

3 Zie nog den brief van Antonio Van Diemen aan de Staten-Generaal dd. 12 Dec. 1642 in de *Kronijk van het Historisch Genootschap gevestigd te Utrecht.* Derde Serie. Vierde deel. (Utrecht, Kemink en Zoon. 1858), bldz. 226–228. Het tractaat is in Nederlandsche vertaling opgenomen bij Lieuwe van Aitzema: *Saken van Staet en Oorlogh*, II ('s-Gravenhage, 1669), bldz. 755—759. Het werd echter niet gesloten den 22 Juni 1641, zooals daár en bij De Jonge, Opkomst, II (V), bldz. CXIX, wordt gezegd, maar den 12 van die maand, — De oorspronkelijke, Latijnsche, tekst wordt o. a. gevonden bij Du Mont: *Corps universel diplomatique*, VI, a (Amsterdam, La Haye, MDCCXXVIII), bldz. 215–218. Het tractaat werd geratificeerd door den Koning van Portugal den 18 Nov. 1641, door de Staten-Generaal den 22 Febr. 1642. In April van dat jaar werd de Salamander naar Indië afgezonden.

stipuleren voor den staet van de Compe best ware, 't welck UEd., bevooren onse advijsen gelesen hadt, mede soo schijnt begrepen te hebben. Ingevolge niet meer (concernerende d' Oost India) dan seven articulen seer favorabel ende tot welstant van de generale Compe getracteert ende beraemt sijn. . . . . Dat punt wel waergenomen sijnde, oordeelen desen stilstant soo schadelijck voor de generale Compe niet, als costij veele wel opinieren. De groote prejuditie zij, dat nu onbecommert hun retouren ende secourssen nae ende uijt Portugael sullen becomen, daertegen staet des Comps handel ende incompste hier te lande te vergrooten ende te verbeteren door den toevoer van velerhande coopmanschappen, die de particuliere Portugese cooplieden ons staen toe te brengen ende in retour aff te halen. 't Is met de Portugesen ende hare descendenten geheel anders als met onse burgeren ende des Comps handel gelegen: 't meerder getal houden India voor hun vaderlandt, niet meer aen Portugael gedenckende, negotieren derwaerts weijnigh off niet, sustenteren ende verrijcken haer met de voordeelen in India, gelijck off inboorlingen waren ende geen ander vaderlant kenden. 't Is oock apparent, veele hun residentie tot Batavia sullen nemen, ten ware de religie haer wederhielde . . . . .

. . . . Des Coningins [van Atjeh] gesanten sijn hier verbleven tot den 15en Meij deses jaers. . . . Nevens gemelte gesanten committeerden aen de Atchinse Coninghinne den oppercoopman Pieter Sourij onder titul van Commissaris, omme gemelte Coninghinne in de aengevangen regeeringe te begroeten . . . . Den 2en October keerden over de Westcuste met den oppercoopman Jacob Compostel [1] 't . . jacht d'Anna ende 26 November den Commissaris Sourij met den Otter over Malacca . . . . . Ende rapporteert aengetogen Commissaris soo schriftelijck als mondelingh, dat ons vertoeven ende 't lange uijtwesen van de Atchinse gesanten in Atchin bij de Regenten veel bedencken ende groote vreese veroorsaeckte. Onse quaetgunstige hadden over dese tardance vreemde saecken voorgegeven, dat met Atchin niet goets voornemens waren, [2] welcke blame den opper-

1 Hij vertrok naar Nederland en was 10 Aug. 1642 vervangen door den opperkoopman Pieter Willemsz.

2 Uit Sourij's dagregister, 2 Juni 1642, blijkt, dat de Atjehers dit opmaakten uit de vredespraeparaten met Portugal.

coopman Compostel soo veel doenelijck trachte te stuijten ende met gefondeerde redenen refuteerde, tot eijntelijck 't contrarie in effect bleeck door de verschijningh onser schepen, 't keeren hunner gesanten ende des Commissaris compste met onse missive ende vereeringh, 't welck oock bethoont hebben, op 't hooghste aengenaem te wesen, sijnde gemelte missive ende geschencken met groot respect ende ongewoone eere g'accepteert. . . . . Wijders heeft hare Hooght de previlegien, van den Paduck Mahron aen de Compe toegestaen, geconfirmeert ende met nieuwe schriftelijcke mandaten becrachtight, mitsgaders dat alle de vreemdelingen (except d' Atchinders), die op de Westcust te handelen worden geadmitteert, soodaenigen thol voortaen, als de Nederlanderen, sullen betaelen. [1]

Ende vertrock 't jacht d'Anna den 21en Augusti met den oppercoopman Compostel, nevens des Maijts bode, met dese ordre ende gerenoveerde contracten uijt Atchin aen de Panglimas ofte Gouvrs op de Westcuste, omme haer tot regel te dienen . . . , dat oock soo effect sorteerde . . . . .

. . . . Wij sullen alles ten beste van de Compe dirigeren ende die van Atchin (welcke genoeghsaem t'onser devotie hebben), trachten contentement te doen, omme mettertijt meer voordeelen uijt dat rijck t'obtineren ende ten principale den handel op de Westcust, soowel in den verthier der cleeden als 't bemachtigen des pepers, alleen te gauderen, mitsgaders noch verlichtinge van thol, daer al goede hoope van zij ende niet aen te twijffelen is, bij aldien den Portugees ijets wes tegen dat Rijck comt voor te nemen, 't welck seeckerlijck sal doen, ten ware 't selve uijt respect van ons naeliet, ende dat Atchin sich onder 't tractaet van bestant voechde, 't welck niet voornemen seer te poucheren, omme te meer van den Atchinder g'adoreert te werden; des tot onderhoudingh van vrintschap ende goede correspondentie, mitsgaders 't waernemen van den soberen handel aldaer, geresolveert blijven, met besendingh derwaerts te continueren. . .

. . . . D'Engelse schepen van Courtens Compe sijn de Westcust door de Gouvrs ontseijt ende sonder handel vertrocken . . . . [2]

---

1 Zie haar brief bldz. 72.

2 't Geen in 't vervolg dezer missive voorkomt over de ontdekkingstochten naar het „Zuijtlant, de Zuijt ende Oostcuste van Nova Guinea" is afgedrukt bij Jacob Swart: *Journaal van de reis naar het onbekende Zuidland, in* 1642, *door Abel Jansz. Tasman.* (Amsterdam, Hulst van Keulen. 1860), bldz. 6—8.

UEd. . . . gefondeerde consideratien rakende d'Indise colonien hebben wel begrepen ende dewijle 't zoo is, de naturele van ons patria ten aensien des overvloets aldaer menichvuldige goede gelegentheden vinden, omme haer beter als in schrale landen t'erneren, soo staet ons van dien cant weijnigh te verwachten. Sullen derhalve op andere middelen moeten dencken ende trachten, met de descendenten ende natien deser landen dat nootwendigh werck te voorderen, des oock sonder onderscheijt soldaten ende andere geringe personen, sulcx versoeckende, toestaen, met vrouwen vant lant te trouwen; ende van dese affsetsels vertrouwen, metter tijt al ijets goets comen sal . . . . Ondertusschen crijten de landen van Batavia, Malacca, Banda, Formosa ende andere, haere vruchtbaerheden door gebreck van menschen den mensche niet connen communiceren off participant maecken, sulcx UEd. almede de helpende hant moeten bieden ende ons toe schicken alderhande slagh van manvolck . . .

Ten aensien de schepen desen jare meest alle lange uijtreijsen gemaeckt hebben, is 't vlees, speck ende boter seer geconsumeert, des hier weijnigh van hare overige provisien becomen ende ons schaersheijt veroorsaeckt, dat van UEd. rijckelijck dient gesuppleert, ten eijnde mogen continueren op 't ordinarii te schaffen, sijnde twee vlees ende een speckdagh weeckelijck, waerdoor India nu soo gemint wort, dat qualijck oudt volck connen becomen, omme de retourschepen over zee te brengen, sulcx daertoe alweder veel nieuw volck int landt gecomen moeten gebruijcken. IJder is even graegh, omme sich te verbinden; sommige blijven voor haer oude gagie, 't welck de Compe grooten luijster ende ons vreughde is. . . . .

Geschreven in UEd. Casteel Batavia desen 12en December A°. 1642.

. . . . . .

Antonio van Diemen.
Anth. Caen.
Cornelis van der Lijn.
Joan Maetsuycker.
J. Schouten.
Salomon Sweers.
Cornelis Witsen.

VII. Namen van de plaatsen die in Orienten bij de Portugiesen en Nederlanders werden beseten en gefrequenteert, met distinctie wat yder int bijsonder toecompt, alleen bevaert en gesamentlijck frequenteren. [1]

Op de custen van Monomotapa, Monsambicque en Melinde tusschen Cabo de bona Esperanca en de Roode Zee besitten en frequenteren de Portugiesen alleen

de fortresse Soffala op de cust vant rijck Monomotapa, de fortgens en fetorien Kilimane, Angosia, Cabo de Courentos en verscheijden rivieren daer ontrent;

de stadt en fortresse Monsambicque, en in dat gewest de groote vlecke Sena en 't fort St. Marceel met de rivieren de Quama;

de fortresse Mombassa, en daer ontrent op de custe van Melinde, de vlecken en fetorien van Pate, Monfia, Gengebar, Ampassa, en andere van minder inportantie;

t' eijlandt Madagascar wert aende west cust bij de Portugiese en des selfs Oost Cust van de Nederlanders bevaren. 't Eijlant Mouritius is met een fort in possessie genomen [2] met d'omleggende eijlanden.

Op de custen van Arabia.

besitten de Portugiesen alleen de fortressen van Mascatte en de fortjens in Julfaer en Seaer; frequenteeren mede daer ontrent diverze plaatsen van cleijnen naem.

De Nederlanders frequenteeren alleen Mocha int Roode Meer.

De Portugiesen en Nederlanders bevaeren beijde op de buijten cust van Arabia t'eijlant Saccatora, Aden, Murabath, Fartacque en diversche andere plaatsen.

In de landen van Persia en Corasan

hebben de Portugiesen opt eijlant Barem een factoria

1 Nl. op het tijdstip, dat de wapenstilstand met Portugal in Batavia officiëel bekend werd: 2 October 1642. Deze opgave was een uitvloeisel van art. VII van het tractaat: „[*Utraque pars*] *liberum esto, utrique parti navigare, pariter loca possidere, suum commercium sine ullo impedimento exercere, aeque ut tempore et sub manifestatione praedictarum induciarum cessationisque omnis hostilitatis actus in India Orientalis locca possedit, effective commeavit, suumque commercium exercuit.*"

2 Nl. door de Nederlanders.

en t' geniet vanden halven tol, item pasgelt alle vande Moorsche scheepen en Arrabische perel visschers, bevaeren alleen inden Sinus Persicus, Balsora, Bandar, Congo, Cabo de Jasques, Bandar Recheer en andere plaatsen meer.

Tot Bandar Gamaron, trafficqueren de Nederlanders alleen in haere factorijen ofte comptoir.

Gesaementlijck negotieren de Portugiesen en Nederlanders te lande door t gantsche Persiaensche rijck, doch wert de Portugiesen de negotie omtrent Ormus, tot Samaron, Lareca, Cismij, nochte daer als vrunden te landen, niet toegelaeten.

Inde landen van Gusaratte en Hindostan

besitten de Portugiesen de fortresse en t' eijlant Dio ofte Dieu;

de stadt Daman en onder desselfs jurisdictie de forten St. Jeronimo, St. Geus, Danar en Tarapor; negotieren alleen in Sinde, daerse den halven thol genieten.

Beijde de natien trafficqueren in Suratta, Brotsia, Cambaija, Amadabath, door geheel Gusaratta, mede tot Agra, en in alle de Coninckrijcken van Indostan.

Op de custen van India en Malabar

besitten de Portugiesen de hooft stadt Goa met haere fortressen en jurisdictie der landen van Bardes en Salcedo, en bij noorden de selve op d'Indische Cust

de stadt Chaul en daer ontrent t' fort Morro en Bonbajn, de fortresse en vlecke Carango, en t' vleck Masagan;

de stadt Bassin, en daer ontrent, t' groote vleck Tanna, met drie bolwercken, t' fort en vleck Bandora, 't casteel Assarim, gelegen op den berch Serra de Cerrijn, en de forten Manora en Majsinquelme;

item bij suijden Goa op de Malabarsche cust de fortressen en vlecken Onor, Batecalo, Barcelor, Cambolijn, Mangalor, Cananor, en Cranganor;

de stadt Coutchijn met haer territoir en nieuwe forten omtrent de landt der zee en riviere en te landewaerts een fort genaemt Castelle, de fortresse en t' arme dorp Couloan, item de sobere vlecke Toutoucorijn.

De Nederlanders besitten een gefortificeerde factoria tot Wingurla, en frequenteren neffens de Portugiesen de Moorse stadt Chaul, t' rijck van Visiapour, Calicout, Penanij, Percattij, en de geheele cust van Malabar, daer den Portugies geen forten heeft.

Op t' eijlandt Ceijlon

besitten de Portugiesen

de stadt Columbo en in desselffs territoir de proventien Quatro en Siette Corles;

de fortresse Negumb met haer jurisdictie; de fortresse Jaffanapatam en desselfs dependerende lant;

de fortresse Manar met haer territoir.

De Nederlanders besitten op dit eijlant

de stadt Gale, zijnde haer competerent territoir [1]; de proventien Mature en Saffragan;

bevaeren de custen vant geheele eijlandt en frequenteeren bijsonderlijcken Trincquenemalen en Battacalo, welckx forten van de Portugiesen gewonnen en den Ceijlonsen Coninck overgelevert sijn;

D'eijlanden Maldives werden present van Nederlanders noch Portugiesen bevaeren.

Op de cust van Choromandel

besitten de Portugiesen

de stadt Nagapatnam;

de vlecke Porta Nova en

de stadt St. Thome;

frequenteeren mede de coninckrijcken van Carnatica en Golconda.

De Nederlanders besitten t' casteel Geldria tot Paliacatta, en hebben een comptoir tot Masulipatam, daer den Portugies niet wert geadmitteert. Item factorijen Tegenapatnam, Polesera, en veel andere plaetsen binnen s' lants, frequenteren de geheele cust en de rijcken van Carnatica, Orixa, Basnagar en Golconda.

1 Zooals men weet, gaf juist het verschil van gevoelen omtrent de landen onder Gale aanleiding tot de nieuwe vijandelijkheden tusschen de Nederlanders en Portugeezen in Oost-Indië.

In Bengala en des selfs bochte

bewoonen de Portugiesen de vlecke Ouglij onder subjectie des Coninghs van Indostan, varen en negotieren door geheel Bengala.

De Nederlanders hebben daer de factoria tot Pipelij en trafficqueren door t' gantsche Bengaelse rijck.

De Coninckrijcke van Arracan, Pegu, Howaij, Tanassarij en wat aende Bengaelse Zee, onder t' Siamse rijck behoort, werden vande Portugiesen en Nederlanders beijde in negotie en trafficque gefrequenteert.

Op de West en Oost cust vant lant Maleija

besitten de Nederlanders de stercke stadt Malacca met desselffs territoir ende competeert hun alle 't recht, dat de Portugiesen (als een dependeerende jurisdictie) hebben gepossideert, onder andere de commertien van de geheele Maleijse west cust, de bandars van Pera, Queda, Trangh, Bangarij, Oedjongh Salangh en alle d' eijlanden daer langhs gelegen, insgelijckx de negotie in de coninckrijcken van Johor, Patanij en Pahan.

In 't rijck van Siam

trafficqueeren en frequenteeren de Nederlanders en Portugiesen gesamentlijck de Coninckrijcke hooftstadt Judia en desselffs territoir, 't rijck van Lijgor en de proventien van Sangora, Bordelongh en 't gantsche Siamse coninckrijck.

De coninckrijcken van Cambodia, Champa, Toncquin werden mede van beijde natien gefrequenteert; met Quinangh ofte Coetchijnchijna zijn de Nederlanders onlanghs in oorloch geraeckt.

Int coninckrijck van Chijna besitten de Portugiesen de stadt Macao op een eijlant van de provintie Quantan.

De Nederlanders hebben op t' eijlandt Formosa de forten van Taijouan en Wanckan in possessie vant gantsche eijlandt, behalve t' Castilaense fort Kelangh en sommige Indiaense dorpen int geberchte gelegen en frequenteeren int rijck van Chijna de proventie en rieviere van Chincheu en d'eijlanden van Pehou.

De eijlanden van Japan werden presentelijck van geen andere

Europianen als de Nederlanders gefrequenteert en zijn de Portugiesen door 's Keijsers mandaet daer eeuwich uijt gebannen.

D'eijlanden Philipinas ofte Lucons werden meest alle van de Castilianen onder de stadt Manilha beheerscht; present werden van Nederlanders noch Portugiesen bevaeren, alleen op de daer comende silverscheepen van Nova Hispania gecruijscht.

In de eijlanden van Oost India

besitten de Nederlanders op 't eijlant Java de hooffstadt Batavia en 't coninckrijck Jacatra, frequenteeren Bantam, etc. en hebben de Portugiesen op 't gantsche eijlandt geen vaert nochte traffijcq.

Opt eijlant Sumatra hebben de Nederlanders haere factorijen tot Atchijn en Jambij, frequenteeren alleen de rijcken en bandars van Palimbangh, Andragierij, Campar, Bencalis, Raccam, Delij, Ticou, Priaman, Indrapoera, Sillebar, midtsgaders alle plaatsen op de buijten en binnencusten vant geheele eijlant, dat van de Portugiesen niet bevaeren wert, noch geen van d' eylanden langhs desselffs custen gelegen.

Op 't eijlandt Borneo negotieeren de Nederlanders en Batavias ingesetene tot diversche plaatsen en hebben de Portugiesen op 't geheele eijlandt geen vaert.

Op 't eijlant Celebes tot Macassar traffiqueren beijde, Nederlanders en Portugiesen.

D'eijlanden Balij, Lombocq ende Salaijer en Bouton werden alleen bij de Nederlanders en geen Portugiesen bevaeren; Bijma op 't eijlandt Sumbawa wert van beijde natien gefrequenteert.

Op d'eijlanden van Solor besitten de Portugiesen 't fortgen en vlecke Larentucque en de Nederlanders behouden 't recht van possessie van 't fort Henricus. 't Eijlant Timor wert van beijde natien gefrequenteert.

De Molucqse eijlanden werden van de Portugiesen niet gefrequenteert. Ternata, Macquian, Batsian en Gillolo sijn met Nederlantse forten en guarnisoenen beset en wert 't eijlant Tidor etca. van de Castilianen beseten.

't Eijlandt Amboijna met d'omleggende eijlanden hebben de Nederlanders door forten en contracten in possessie en verbont, zijnde de frequentatie geen andere natien toegelaten, maer volcomen gexcludeert.

D'eijlanden van Banda werden volcomentlijck van de Nederlanders in eijgendom beseten en geen andere natien daer te trafficqueren vergunt. Insgelijckx werden alle d'eijlanden oostwaerts gelegen alleen van de Nederlanders bevaeren en is daervan possessie genomen en sijn de Portugiesen in dat gewest niet bekent.

't Geheele nieuw ontdecte Zuijtlandt, gelegen onder de longitude van 55 tot 220 graden incluijs, sijnde tusschen de Meridiaenen, die loopen over Cabo Bona Spei, 't oostelijckste eijlant Salomonis van de Linea Aequinoctial tot aen den Polus Antarcticus ofte van de buijtenste custen en eijlanden vant geheele Zuijtlandt, is corts bij de Nederlanders eerst ontdeckt en altsamen wettelijck in possessie genomen. Geen Portugiese navigatie is oijt in dat deel der werelt geweest.

VIII. Verbael getrocken uijt de successive advisen van Ternate deses jaers 1642.

. . . . Wort . . . geadviseert belangende de gelegentheden derwaerts over in substantie als volght:

Eerstelijck pr tschip Amboina door den gouvr Antonio Caen in dato laesten April uijt Amboina, hoe dat twee dagen nae 't sluijten van sijn jongste advisen pr tjacht Ackersloot den Spangaert met drie compen blancke coppen, een compe Panpangers, ende tgros harer Mardijckers, te samen 352 coppen onder commando van eenen Barnebe de la Place (sijnde degene die voor desen den Coninck van Tidor vermoort heeft, [1] naderhant tot capiteijn gevordert) hem int bosch

---

1 Bouwstoffen, II, bldz. 381—383.

omtrent ons Casteel in een dicke ruijghte gelegert hebbende, om d'onse eenigh voordeel af te sien ende door eenige Mardijckers ondect geworden sijnde, daer over int quartier een subijten alarm ontstaen ende bij de Ternatanen ende Mardijckers soo confuijs ende haestich nae deselve uijtgevallen was, dat den vijant ten eijnde van de caelte int incomen vant bosch onversiens bejegenende, in voegen met musquettados begroet waren geworden, dat met een dode ende ettelijcke gequesten te rugge mosten wijcken, ende het apparent te quaet gehad souden hebben, ten ware den gouvr, de rencontre vant casteel siende, datelijc den vendrich Barent Hansen met 40 musquettiers tot secours gecommandeert ende derwaerts gesonden had, gaende sijn E. ondertusschen selve buijten nae Aquimalackie ende den hoeck van Talangamma, om voorschreven troupe van daer nae gelegentheijt van saken nader ordre te geven. Buijten gecomen, ende den voorschreven vendrich met sijn troupe ende goet getal Ternatanen ende Mardijckers gevolght wesende, verstond sijn E. van eenige gequeste Mindanauwers, sij niet als Spaense Mardijckers gesien hadden ende daer geen blancken onder waren, weshalven gemelte troupe last gaff, voorsichtich ende lancsaem tot aent eijnde van de caelte te marcheren, sonder nochtans in het bosch te comen ende dat een sergant met 8 a 10 musquettiers ende eenige Mardijckers vooruijt soude commanderen, om tvelt te ontdecken, alsoo niettegenstaende voorschreven verclaringe der Mindanauwers al beducht bleeff, daer meerder macht moste sijn, ende wel eenige Spangarden in embuscade schuijlen, gelijc nae weijnich tijt ondervonden wiert. Den sergant Jacob Heusden, die volgen[s]ordre van den gouvr vooruijt gesonden was, liet noch eenige gewillige Mardijckers vooruijt lopen, die contrarie voorschreven ordre hun int bos begaven ende den sergant met sijn troupe deselve naer: totdat den Spangart onverhoets op t lijff quamen, ende met een onverwachte cherge sodanich wierden bejegent, dat een der voor uijt lopende Mardijckers, een Ternataen, ende vijff soldaten swaerlijc gequest wierden. Den vendrich, dien hem tot dien tijt volgens ordre buijtent bos gehouden had, horende voorschreven rencontre, ende vresende, de gemelte partije eenigh ongeval mochte treffen, quam deselve te hulp, soo couragieus ende cloeckmoedich aenvallende, dat den vijant confuijs genoegh, soot scheen, uijt haer voordeel dreven, ende voor jaegden, totdat bij hare troupe, die in goet getal achter in embuscade

gelaten hadden, quamen, op welcke gemelte vendrich, al schietende, mede in drongh, dat vandaer mede mosten ruijmen ende d'onse tvelt latende, retirerende tot onder faveur van haar geleijs geschut, die op het geschiet van Romi was comen oversteken. Doch den vendrich in dese rescontre met noch twee sijne swaerlijck gequest sijnde, vonden d'andere officieren ongeraden, den vijant int onbedreven bosch verder te volgen, maer waren met hare gequesten (daer van al twee doot waren) met ordre afgetrocken ende bij den gouvr te rugge gecomen, die seer tonvrede was, dat hun tegens expresse ordre in soo onbekenden dichten bosch, daer den vijant op sijn voordeel lagh, begeven hadden, doch wilde den sergant hem excuseren, van de Mardijckers verleijt te sijn, die geroepen hadden, niet als Spaense Mardijckers int velt waren. Echter was de victorie bij d'onse gebleven ende den vijant met schande gevlucht.

Int vervolgen van den vijant hadden d'onse een belachelijcke Spaens briefken op de wegh gevonden, luijdende in onse tale getranslateert als volght:

Alhier is gecomen ende geweest den valereusen Capiteijn don Barnebe de la Place, om Ul. bekent te maken, wie de Spaengarden ende hare soldaten sijn. Sij wenschen ende souden verblijt wesen, Ul. een in campange te sien. Ondertekent, don Augustijn Osorio. Een staelken van den Spaensen hooghmoet.

D'onse hadden in voorschreven schermutsinge 3 doden (2 soldaten ende een Ternataen) ende 14 gequesten, daer onder den geseijden vendrich die ses dagen daer aen was comen 't overlijden, comende d' Compe daer een cloeck soldaet aen te missen. Aen de Spaense sijde souden, volgens tseggen der overlopers, niet meer als een vendrich doot, ende 3 blancken met 2 Mardijckers gequest wesen, dat qualijck te geloven ware, sijnde de Spangaert gewent, gelijc sijne victorie bij alle uijtterlijcke tekenen bekent ende ruchtbaer te maken, alsoo sijne nederlagen bedect ende secreet te houden.

. . . . . .

't Schip Spaens galloen had, naer dat het sedert 't begin van December op 't Manilhas secours gecruijst hebbende, door sieckte des volcs [1] genootsaect was geworden, naer Maleije te retourneren, voor

1 Beri-beri (Missive van Caen en zijnen Raad aan den G. G. van 30 April 1642.) Het schip stond onder bevel van Maximiliaan Bontemps.

de twede mael met versch volck uijtgesonden sijnde, op 18 Januarij, hebbende wederom al veel siecken inde coij, een wel gemonteert vijants galloen, genaemt Sant Joan, van Manilha comende, bejegent, ende daer jegen 2 dagen hevich slaeghs geweest, soo dat den Spanjard, die hem den eersten dagh mannelijck gequeten ende d'onse met opgegijde seijlen ingewacht had, eijndelijc wel te vrede was, hem naer Gammalamme te salveren, connende door d'onse vermits de stilte niet gevolght worden, ende ons schip oock sodanich doornagelt weder voort casteel verscheen, dat het wonder om sien was, hebbende eenenvijftich schoten soo met lanc als ront scherp doort hol vant schip, daer van seven onder water becomen; de besaens mast, grote stengh, met veel lopende en staende want, mitsgaders meest alle de seijlen ende 7 ramparden waren gansch aen stucken, doch hadden echter niet meer als vijf doden ende 9 merckelijc gequeste, dat ten aensien vant hevich ende langh schieten weijnich waer, apparent bijgecomen, doordien het schip van seker hout getimmert sij, dat geen splinters geeft. Wat schade den vijant geleden ende hoeveel doden ofte gequesten becomen had, bleef onseker; eenige overlopers hadden verclaert, wel 30 doden overboort geset ende over de 40 gequesten op Gammalamma int hospitael gebracht waren.

Des anderen daeghs morgens sagen d'onse vant Casteel voorschreven Spaens galloen, nevens noch een patacke (twelc te voren niet gesien ende mede van Manilha gecomen was) onder de platte forme voor Roumi ten anker, sijnde t achterschip van galloen over de galderije met zeijldoeck bespijckert, apparent om de schoten ende gaten te bedecken.

Ons schip voort Casteel gecomen sijnde, gestelt als voorschreven, quam den coninck Hamsia boven den gouvr versoecken, het selve eens mochte gaen besichtigen ende voer den gouvr met hem aen boort, hem ten hoogsten verwonderende, dat het selve binnen ende buijten onder ende boven water sodanich doorboort ende echter niet gesoncken ware.

. . . . . .

IX. Wouter Serooijen, gouverneur der Molukken, aan den Gouv.-Gen. Antonio Van Diemen, 18 Augustus 1642.

. . . . . .

Aldus int gouverno geinvestureert . . . . zijnde, [1] aspireerde met alle mogelijcke debvoir, 't voornaemste poinct mijnder instructie, wesende t' vigoureus voeden ende aenhitsen van den oorloch tusschen den Spanjaert, Tidorees ende T'ernataen, t'observeeren ende insonderheijt bij Hamsia t'insisteeren. Daertoe bevonden, hij ende zijne Soasivos, Quimelahas ende Quipattes genegen te zijn, doende goede hoope ende toesegginge, om inde selve met meerder ernst als oijt te vooren wilden continueeren . . . . .

Met den Coninck soo nu ende dan over een ende andere saken ende concernerende den oorloch gesproocken hebbende, verclaerde eijndelijck zijne genegentheijt ende goede meijninge tot eenen tocht naer Pijache op Battachinas cust, daer ao passado, als wanneer zijne hongie gecombineert met onse crijchsmacht ende geassisteert met den voorsichtigen ende goeden iver van den Heere Gouvr Antonio Caen, door ongehoorsaemheijt ende tragen iver der Soasivos ende Ternataensche overheijt schandelijck mosten afwijcken, seggende, selfs in persoon mede te willen gaen, ten einde soo emportanten saeck ten besten mochte wtgevourt werden, ende versochte oversulcx onse hulpe ende bijstant tot meerder renforcement ten tijde als wanneer zijne gantsche macht (tot welcx versameling hem naer de bocht van Gilola wilde transporteeren), bij een wesen soude, welck voorstel des Coninex ons gants wel geviel, als zijnde t' rechte doel waernaer geschooten wiert, sulcx, om Zijne Mat in dat voornemen te faciliteeren ende moet te geven, gewillich accordeerden, hem toeseggende alle vermogende hulpe ende bijstant van scheepen, volck, geschudt, ammonitie van oorloch ende wes meer tot sulck werck behoorde, soo anders d' saecke ten rechten wilde behartigen. Zijn Mat gaff door blijckenden iver ons goede hoope, ende prepareerde sich onderwijlen tot de reijse naer Gilola.

. . . . . .

---

1 1 Mei 1642.

T' gebeurde onderentusschen, dat soo nu ende dan heijmelijcke inden nacht eenige Tidoreesen int quartier quamen ende oock wel eenige dagen vertoeffden, sulcx, ons aengedient zijnde, een quaet vermoeden veroorsaecte ende omsichtich maeckten. Weshalve daerover oock heftich bij Hamsia doleerde, die sich daervan excuseerde, ende den innocenten speelde, echter met beloften, dat daerop wilde laten passen, om alle quade verdacht zijns psoons wech te nemen. Weijnich dagen hiernaer wiert ons door de tolcken gerapporteert, dat door des Coninex wacht twee Tidoreesen, des nachts met een cleen prautjen voor t' quartier comende, waren g'eattrappeert, ende in s' Coninex gevangenhuijs opgeslooten, wesende Zijne Mat voornemens, deselve als slaven in de kettingh te doen clincken, dat ons niet wel geviel, maer liever anders sagen, weshalven om t' vier van oneenichheijt bedt aen te steecken, ende den bant van heijmelijcke vruntschap deser twee coningen, soo der sulcx schuijlden, te perturbeeren, vouchden ons sonder versuijm bij Hamsia, hem voor oogen stellende de seeckerheijt van tgeene daeraen selffs twijffelde, namentlijck dat nu hadde in handen becomen de geene welcke nimmer en ruste, voor datse sijn verderff sagen, wtgemaect zijnde omme zijn psoon bij nacht te vermoorden, de stadt te verbranden, ofte eenich ander schelmstuck tot nadeel van zijn croone te bevorderen, weshalven de sulcke, welcke oock achtervolgende den oorloch bij alle staten van menschen corporeelijck metter doot gestraft wierden, behoorden te castijden, tot schrick ende afkeer van diergelijcke ondercruijpers ende verraders, soo hij immers zijnen staet wilde gerust besitten ende van nadacht bevrijt zijn. Dit dacht Hamsia int eerste wat te rigoreus geprocedeert te zijn, ten aensien den eenen een fraeij jongman zijnde, prince van den Tidoreeschen bloede, groot geacht ende vermaechschapt onder de Ternataensche overicheijt; vreesende dieshalven eenich quaet gevolch, twelck wij hem geheel anders inprente met verseeckeringe van meerder gerustheijt ende onder de zijne gevreest te zullen werden. Hamsia begon int eijnde zijn oor te neijgen, ende gelooff te stellen int geene welcke hem eerst niet en conde inbeelden ende gaff hoope, om t' effect van ons voornemen te sullen erlangen, doch siende het trage gevolch, insisteerde [ik] nochmael ende cregen met heijmelijcke hantsalvingh Quitchil Japon ende Radja Gilolo tot adjuteurs, die het ombrengen deser twee soo hart aendrongen ende ons int ge-

divulgeerde quaet voornemen der Tidoreesen sulcken gelooff gaven, dat Hamsia d'executie most approbeeren, dienvolgende d' selve op claren middage met gevolch van veele grooten ende coninex lijffgarde verbij t' casteel tot buijten het staketsel brachten ende aldaer onthalst wierden. Den coninck liet wijders door zijne marinjos t' gansche quartier overroepen ende op straffe van de doot verbieden, voortaen egeene Tidoreesen meer heijmelijck te versteecken ofte huijsvesten met eedsweeringh, dat die contrarie zijn gebodt deede, insgelijex de doot soude te verwachten hebben, seggende zijn eijgen kinderen niet te willen verschoonen. Dit bedrijff van Hamsia gaff ons hoope van meerder verbitteringe tusschen Tidoor ende Ternaten, twelck oock ten ontwijffel baren sal, ende ons meerder gerustheijt, sulex oock dagelijex gevoel ende gants geen gewach van Tidoreesen meer vermercken.

. . . . . .

Ende gelijck vooren gesegt, Coninck Hamsia meermalen in vergaderinge geproponeert hadde, andermael een tocht ende preuve op het Tidorees fort Piacho te doen, waren hem met continueele aenprickelingen bij, om een eijnd van saken te sien. Dienvolgende Zijne Mt voornam, in eijgenen prsoon andermael naer d'overcust Gilolo te gaen omme zijne gantsche arme de remas in loco ende van Saboua, Gammaenor ende Loloda bijeen te versamelen. Edoch dewijl dit volck haer trage naturel mijn niet t'eenemael onbekent was ende wel wiste, hij in minder dan een maent niet en soude de retour zijn, namen voor, vermits den tijt ende t' beste vant mousson vast begon te verloopen, pr de scheepen t' Galljoen ende Groll een keer naer Macquian ende Baets'jan tot visite der Compes respective buijtenplaetsen te doen, gemerckt in een geruijme jaar costi geen versouck gedaen ende dienvolgende Baets'jans coninck hem t'onvreden hiel.....

Seer trage genegentheijt vermercten ten desen tijt inde Mindanauwers [1], om naer haer lant ende mr te retourneeren, aengesien met meerder gemack haer broot hier conden winnen, als wel de moeijelijcke reijs, soo sij deselffde noemden, te onderwinden, gesint waren. Edoch om de Compa van desen prfidieusen ende leuijen hoop eenmael t'ontlasten, vonden geraden haer gestadich op de hielen te

1 Cf. Dagregister, bldz. 29.

zijn, ende tot vertreck aen te porren, haer ten dien fijne met een halfsleete corcorre, proviande ende andere menudentien accommoderende, sulcx dat deselve, alhoewel ongaerne, doch naer schijn met contentement, in Junio vertrocken zijn.

. . . . . .

Van Maleijen gescheijden zijnde, geraeckten eerst met veel moeijten ende sporlings den 15en [Juni] voort casteel Barnevelt in Baetsjan ten ancker. . . . . [De koning stelde] hem seer verblijdt aen, verhalende onder anderen int corte sijn jongst gedanen garouw aende custe van Weda, ofte Battachina, alwaer van Tidoors onderdanen 3 negrijs in d'assche gelecht ende 29, soo coppen als levendige gevangenen, becomen hadt, sulcx den oppercoopm Sr David Walravens insgelijcx affimeerde ende nevens dien geheel wijdlopich desselfs successive goede comportementen, dat mijn in reguardt van voorige leven ende quade actien geheel wonder deede; echter mosten tselve op affirmative bevestinge voor waer aennemen, tgeen mijn lief was. [1]

. . . . . .

Coninck Hamsia versocht desen coninck door schrijven, hem met een a 2 correcorren op de tocht naer Pijache t'assisteeren, twelck pladt afslouch, ten antwoort gevende, noijt onder Ternatens gesach noch commando, maer op zijn selven, ende ten dienste van de Compa gestaen te hebben, weshalven ons ende niet hem te gehoorsamen hadt, belofte doende met een corcorre jegens geprefigeerden tijt op Maleijen te comen, omme nevens onse Mardijckers dienst te doen, twelck in gevolch oock volbracht heeft.

De Labousche christenen, wesende noch ontrent 4 a 23 int getal, comporteeren haer als vooren, doch geheel traech inden godsdienst; stichtige vermaninge nochte harde reprehemende mach onder dien tragen hoop weijnich baten.

. . . . . .

Meergeroerden Coninck versocht seer instantelijck, om op seecker nabij gelegen berchjen een vastichheijt tot sijner beschermínge ende retraict op te werpen, twelck hem, vermits over ons fort Barnevelt

---

1 Men moet hierbij nog in aanmerking nemen, dat deze vorst overhoop lag met Walravens, waarvan de schuld volgens Seroijen geheel aan de zijde van laatstgenoemde was.

commandeert ende met canon can bereijckt werden, niet en hebben willen accordeeren, maer vergunt, rontsom zijn negrij een pallesada, retrenchemt, ofte oock wel op een fraeije vlackte bij seeckere lompe rivier genaemt, een pallesade viercant te maken, sulcx hem niet aenstont, seggende daer met niet bewaert te zijn, doch was met het weijgeren ende afslaen sijns versoucx echter gecontenteert.

. . . Quamen den 25en [Juni] ter rheede voor Gnofficquia aent eijlant Maqn, vindende den cappn Laout aldaer vast besich, de geheele hongie vant eijlant voorschreven gereed te maken.

. . . Tot den oorloch met Tidoor sijn de inhabitanten gants wel gerust, ende [wij] vinden den jongen Sengadja boven anderen een vailjant soldaet . . . . .

Coninck Hamsia een maent tot versamelinge sijner macht van d'overcust op Gilola geweest zijnde, quam eerst den 8en Julij weder van [aan ?] Maleijen, met een treijn van 35 a 36 corcorren ende victualie prauwen, als wanneer sanderendaech met alle zijne grooten, Soasivos, Quimelahas ende Sengadjes boven op het huijs quam om met ons over d'empleo te beraetslagen, ende met hem op zijn versouck in een aparte camer afgetreden sijnde, proponeerde gants ernstelijck het hervatten vanden tocht op Pijache, soo schandelijck door de zijne a0 passdo versuijmt, jaa verclaerde, dat soo genegen was, dat de lust daertoe hem somwijlen t'slapen benam, weshalven niet conde rusten, voor ende aleer een eijnde van sijn voornemen sach. Wij sagen den Coninck hierover met sulcken begeerte ontsteecken, dattet ider verwondering bijbracht; selffs zijne hovelingen scheenen inde g'imagineerde conqueste te glorieeren, sulcx dat niet alleen zijn voornemen laudeerde, maer te bedt aensiet, hem daertoe presenterende allen mogelijcke assistentie, op dat doch dit project ten gewenste effecte mochte sien. Doch de vreese was, dat de moet niet alleen soude comen te verswacken, maer dat oock het voornemen meer belauchelijck (sic!) als laudabel soude eijndigen, waeromme hem de veranderlijcke humeuren der wispelturige ende groot opgevende Ternatanen, sijne onderdanen, genouch voor oogen hiel, hem biddende te willen persisteeren bij soo goeden voornemen, ende t'opperste gesach over soo swaerwichtigen werck een goet beleijder ende oprecht chrijsman beveelen wilde, ten eijnde sijnen staat daerdoor geen inbreuck tot nadeel quame te lijden. Hierop verclaerde Zijne Mt dat self in persoon wilde mede gaen,

ende beijde, schaa ende schande, eer ende voordeel, in dese sijne hooge jaaren deelachtich zijn. Alles soude ten ontwijffel wel gaan, soo maer met cruijt, looth, houdt, eenige soldaten ende beijde scheepen tot zijn behulp mocht genieten, twelck hem volcomen toestondt, ende oock ons psoon tot sijn naeste raat ende geleijde, dat hem wonder wel geviel, daerop met een blij gemoet opstont ende voor d' eerste mael wel gecontenteert vrolijck vertrock.

Geduerichlijck lieten Zijne Mat door gecommitteerde insinueeren ende vrundelijck aenmanen, sich te spoedigen, ten eijnde door verloop van tijt geen empeschement subject quame te werden; edoch, soo was al het seggen, dat Zijne Mat de sake soo beijverden ende gedurich opulent sich occupeerde met toerustinge der corcorren, dat hem niet ontsach, selfs als een arbeijtsman te gebruijcken, in vougen nimmer ledich was. Sulcx gaff ons wel goede hoope, maer moste al met lijdsaemheijt d'effecten in gevolch verbeijden, ende en conde ons daervan niet veel goets verseeckeren, aengesien het sammelen den tijt consumeerde.

Dan eijndelijck, soo voorgegeven wiert, gereet zijnde, quam Zijne Mat andermael binnen om voort jongste consultatie te plegen, ende gaff te kennen volcomen gereet te wesen, doch om den viant (die Piache ongetwijffelt versterckt soude hebben) te diverteeren ende stratagema te speelen, was te rade geworden, van hier steeckende, langs de wal van d'overcust tot Aquilamma te pangaijen, ende vandaer het zuijteijnde van Tidoor onder faveur der scheepen aen te doen, derselver vaertuijgen ende alles wat conde becoomen, in d' assche te leggen, om door soodanigen middel den viant wt Piache gelockt hebbende, met meerder seeckerheijt ende minder dangier sijn voornemen t' erlangen. Het voorstel was geheel goet, doch vreese vant gevolch conde ons t' beste niet verseeckeren. Echter mosten op d' wtcomste beijden.

Wij hadden ons prsoon den coninck gepresenteert op de tocht te geleijden, gelijck vooren gesecht hebbe, om alles selfs mede bij te zijn, dan sijne Mat nochte den raat conde tot die sake niet resolveeren, voorwendende dat beijde te gelijck den coninck end' Hr Gouvr van huijs, de staet van volck vrij ontbloodt ende het casteel met 40 cloecke soldaten vermindert, de rheede van scheepen ledich, vreesden eenige s'viants invasien, dat met het thuijs blijven

soude connen geprevenieert, stadt ende t' Casteel te gelijck beter bewaert worden, als door mindere officieren ende sijne Soasivos, dus soo moest een van tween off den coninck off d'Heer Gouvr de stadt ende t Casteel bewaren ende aengesien sijne Mat t' eenemael met couragie ende vol moets genegen de schande het Ternataensche rijck a° passado overgecomen af te vagen, was wel geresolveert selfs te gaan, ende soude niet wederkeeren off Piache was hem, off hij ende meest de zijne soude die plaetse met haer bloedt ende leven laten. Dus mosten ons om den coninck te wil te zijn, ende contentement te geven daer met laten geseggen, committerende tot wtvoeringh van die saeck in onsen name den oppercoopm Harmen Roese den welcken met ample instructie tot wtvoeringe van dat werck versaegen, ende om den coninck voor te gaan ende te bethoonen, dat het ons alsoo ernst was als hem, deden alles imbarcqueren, ende lieten beijde scheepen, t' Galjoen ende Groll op 15en Julio onder zeijl gaan om den coninck aen Aquilamma te verwachten ende van daer bij surprinse Tidoor t' infesteeren. Twee dagen hiernaer volchden sijne Mat ende quam eerst den 19en bij onse scheepen, ende monsterden zijn volck die behalve 2000 boeren, te lande omtrent 1200 coppen wtmaecten. Zijne Mat gaff zijn volck desselfs secreete voornemen namenlijck om Tidoor aen te doen, te kennen, doch niemand was daertoe genegen, maer ider vreesden t' seerst, ende meijnden den jongsten dach was haer naeckende. Hier bemerckten eerst der Ternatanen groot roepende ende opgeven seer haest in roock verdween, des d'onse siende daer niet vorderlijcx soude verrichten maer met een hoope diffidente Mooren eer schande als eere te verwachten hadden, resolveerden met den coninck het eerste voor Piache te rucken, sulcx effect sorteerde ende quamen den 21en voor de riviere alwaer des anderendaechs 40 onser soldaten onder den cappn Paulus Andriesz nevens 200 gewapende Ternatanen landende, opwaerts naer seeckere Tidoreese wachtplaetse marcheerden, om tselve te bemachtigen ende d' riviere tot het incoomen der corcorren veijl te maken. De Tidoreesen d' onse siende stelden haer tot offencie ende verwachtense op den tromp van haar musquetten, doch vermerckende d' onse even fors aenquamen verlieten gemelde plaetse, sonder considerable resistentie, ons inruijmende daemede t' grootste voordeel tot voet op haer lant, ende wiert gemelte plaetse dadelijck voor den coninck versterckt, ende

met geschut wel versien, ten eijnde oock bij tijen van noot, d'onse daerin voor s' viants gewelt bestaen mochten. Van daer vorders opwaerts gaende quamen eijndelijck door moeijelijcke wegen ende morassige gronden tot een roerschoot bij t fort; alwaer d' onse nederplantende haer dadelijck met een pallesade retrenchemt verstercten, sulcx den viant sonder eenigh belett toeliet, eenlijck dapper inde weer sijnde haer fort te verstercken, met voedangels ende pallesaden jegens de mueren aen wel ruijm een vadem dick, tusschen beijden met rijswerk, facijnen ende lange ruijchten gevoldt, om coegels te doen smooren, ende haere binnenwercken voor instorten te prevenieeren. D' onse hare baterije voltoijt hebbende ende met extreeme arbeijt een canon van 24 ℔ met noch minder geschut daerin gebracht zijnde, bestonden wacker te blasen, sulcx den viant vreemt docht, niet gelooft hebbende, soo grooten canon mogelijck was, door het moras te sleepen, daerbij te laet bemerckten haer achteloosheijt int gewillich ende gemackelijck inruijmen der wachtplaetse voort incoomen der rivier. Echter gaven [zij] geen moet verlooren, maer troeffden soo wacker met canon en musquetten dat den timidieusen Ternataen datelijck in couragie merckelijck begon te verflauwen, ende twaer d' onse haer niet wederhouden hadden, souden t spel te grabbel gelaten hebben. D' onse vielen hierover aen den Coninck, die hem int eerst in genomen wachthuijs onthielt, klachtich, ende stelden de goede apparentie bij continuatie van goeden ijver, mitsgaders het schandelijck gevolch bij affreck voor oogen, twelck Hamsia wederom sulcke couragie bij bracht dat ordre gaff aen nog een ander baterije, tot naderinge vant fort vlijtich te arbeijden, ende gedurich inde gemaecte wercken te blijven, sulcx dat seer geswint drij vaste houte viercanten bequamen, waerwt soo hevich geschooten wiert, dat den viant noch op zijn puncten, noch op gerdijnen gedueren conde, doch het slimste voor haer waren de granaden, die bij menichte wt een steenstuck binnen geschooten wierden, sulcx dat genouch te doen cregen onder groot geschreij ende gekerm den brant te blussen die alomme in tempel ende huijsen door gemelte granaden veroorsaeckten, soo dat niet anders en resteerde om een victorieuse wtcomste te erlangen, dan een generalen storm over de gemaekte bressen te doen, daertoe den coninch om minst volck te pericliteeren niet wel resolveeren conde, waeromme den viant gedurich met canon moesten gaende houden. Dit belegh duerden tot

primo Augusto als wanneer geen wtcomsten sagen ende den viant even sterck vier gaff, ende d' onse met den Ternataenschen Cappn Laouct tot onder een pistool schoot genadert waren, de sieckten door het dampich ende moerassich aertrijck begon te volgen, soo dat nootsakelijck een corte expeditie noodich was, dat den coninck oock soo begreep ende dierhalven tot een storm met d' onse resolveerden, waerop des morgens, wesende den tweeden, seer hevich den viant beschooten wiert van alle canten, dat aen weder zijden door de bressen conde sien. Dit duerde tot inder nacht als wanneer den vrindich van Maleijen nevens onse Mardijckers ende eenige Ternatanen aennamen cruijpende langs d'aerde de voetangels, die bij miljoenen geplandt stonden, wt te plucken ende den wech tot den storm jegens s'anderendaechs smorgens te prepareeren, dewelcke wat nae aende wal comende geen wacht vernamen, waeromme wat naerder cruijpen: bestonden de bres op te klauteren, totdat eijndelijck sonder de minste ontmoetingh in een van de puncten geraecten, ende niemant vernemende Orangie, orangie riepen, twelck van de rest gehoort zijnde aenvielen ende meester vant fort wierden, niemant anders daerinne vindende dan vier afgesleete ende verouderde vrouwen, de reste wesende 300 Tidoreesen, ende omtrent 100 inwoonders waren omtrent den avont sonder slach ofte stoodt te doen, schandelijck verloopen ende over t' mouras met groot perijckel t' landewaert gevlucht, waervan int naervolgen op den dach door de Ternatanen eenige becomen wierden, dewelcke verclaerden den Tidooreschen Cappn Laouct selfs binnen geweest was, doch hij ende eenige vande sijne swaerlijck gequest sijnde sagen geen middel om t' fort lange te behouden, weshalven om niet in onse handen te vervallen de vlucht voor een redelijcke compositie resolveerden. Dus wierden wij op den 2en Augustii van het stercke Tidoreese fort (dat de natuur immers soo sterck alst oock inder daet seer polijt in calck ende steen gelecht door menschenhanden sterck gebout was) meester, hebbende binnen zijn mueren die vierdehalf voeten dickte heeff, 32 vadem inde lengte ende 24 inde breete, de puncten waervan de twee massijff waeren, ende d' andere twee beneden tot pachuijsen geprepareert, ende boven gesoldert, hebbende in de hoochte vierdehalff vadem. Op de punten wiert gevonden, doch wt hare affuijten geschooten, 2 isere stucken, d'een van 9, dander van 6 ℔, 2 groote metalen valcoenen van 10

ende 11 ℔ ende drie bassen, daer beneffens ontrent 4 potten schoon cruijt, in een propere gemetselde kelder, twelck door der Ternatanen onachtsaem vier dragen in den brant gerocht, edoch sondr schade aen iemant te doen.

Geduerende dit belegh zijn niet meer dan een Macquandr door eijgen volcx onvoorsichtigheijt dootgeschooten, een constapel mitsgaders een Mardijcker doorde beenen ende een soldaet een schampschoot op den arm getroffen, zijnde vleeswonden. Godt almachtich moet over dese treffelijcke victorie inder eeuwicheijt gelooft zijn. Amen.

Coninck Hamsia was over dese victorie soo verheucht dat hem de tranen van blijtschap wt d'oogen sprongen, hij hadde niet gedacht sijnen ouderdom sulcke conqueste soude beleeft hebben, sulcx volmondich te kennen gaff, wanneer de sterckte dier plaetse sach, edoch en gaff de eer daervan niet hem maer ons diese oock ten rechten toequam, aengesien sonder Nederlanders noijt Ternataen soodanigen plaetse meester soude geworden zijn. Insgelijcx mede soo den coninck daer persoonlijck niet geweest hadde, soude die tocht geen ander wtcomste erlangt hebben, als a^{o} passado, des hem den een soo wel als den ander, de victorie toeschrijven ende d'eer gaudeeren mach. Hamsia vereerden op becomen tijdingh der veroveringe de constapels 200 Rs dat van een Moor al veel is.

. . . Die van Caijoa ende Mortier wert gesecht de geconquesteerde plaetse door den coninco in possessie sal gegeven werden. . . . .

Den Tidorees heeft bij Piache veel jaa zijn geheele brootcamr verlooren, ende sal hem sulcx ten hoochsten incommodeeren, geen nader sagou plaetse voor hem sijnde als de cust van Weda inde straat Patientia dat sonder groot perijckel niet can geschieden, ende ten ontwijffel die plaetse de Tidoreesche gehoorsaemheijt sullen afgaan, ende onder den Ternataen wiens vassalen deselve wel eer geweest zijn toevallen, sulcx dat die van die plaetse mede gefrustreert zijnde, Tidoors onderganck ende Hamsias aenwas geschapen staet, sulcx den tijt ons openbaren wil.

T'is een groote achteloosht van den Tidorees geweest dat ons de plaetse soo licht ingeruijmt heeft ende geen beter voorsorge gedragen, om in tijts haer begonnen baterije aende eerste ellebogte des riviers te voltoijen ende daerwt het aen ende vorder incomen der rivire te beletten. Immers soo groote slechtigheit ende versuijm wast van haer,

dat de rivier met geen omgehoude boomen dieder aen wederzijden bij duijsenden staen besloot. Hondert duijsent menschen en hadden die plaetse geen hindr gedaen, nochte geen vaertuijch mogelijck geweest daerdoor te booren. De sterckte van haer fort dat geen aencomen heeft, als de rivier op, en heeft haer niet omsichtich gemaeckt, sulcx dat haer onverstant ons haer geessel gemaeckt heeft.

Groote contentie heeft Piaches verlies tusschen den Spanjaert ende Tidorees veroorsaeckt. Den Spangjaert heeft hem geenige de minste assistentie willen bewijsen onaengesien daeromme hart aengehouden ende versocht heeft, weshalven den Tidorees bij den Gouvr op Gammalamna zijnde met grammen moede ende groot misnougen vertrock, in vougen dat oock geduerende het belegh voor Piache noch door Tidorees noch door Spanjaert, eenige exploicten op d'overcust ofte Macqjan gedaen zijn. 't Laet hem aensien als off den Spangiaert der Tidoreesen onderganck ernst zij, ende naer desselfs winst ofte verlies weijnich vraecht, daer nochtans inde schade concequentelijck moet participeeren, want Tidoor niet hebbende, moet Gammalamma grootelijcx bijleggen. De magasijnen hebben niet in voorraet, ende de Mardijckers connen op de vruchten van haer tuijnen op verre naer niet leven, soo dat soo wel den eenen als den anderen t' verlies ende schade gemeen zij . . . . .

Coninck Hamsia heeft hem tzeder[t] t'vertreck van d'Hr Caan met zijne grooten gants schickelijck gecomporteert, ende meijnt den oorloch met Tidoor, ende den Spangiaert geheel ernst, sulcx dat niet en geloove t' eeniger tijt daervan desisteeren sal, te meer met sijnen hoogen ouderdom t' verstant augmenteert, seer wel siende hoe de baken geschapen staat, ende met wat voordeel ende respect de Compe den oorloch alom jegens hare vianden loffelijck wtvourt, wel denckende soo bij voorige quade gangen persisteert, eenmael d'roede gewisselijck voelen soude, derhalven voor hem best ende zijnen staet t' seeckerste, dat bij goetdoen ende t'voeren van den oorlogh persevereert . . . . .

De Macqjuanders als vooren aengeroert houden haer geheel schappelijck ende obedient onder den coninck . . . . . ; 't leveren van drooge ende wel geconditioneerde nagelen wert bij haer achtervolcht . . . . .

Bij Hamsia hebbe noijt vernomen eenich versouck wegens de

belooffde 4000 ra jaerlijcx alhoewel in sijn schrijven daervan verhael doet. Zijn cranck vermogen int naercomen der contracten aengaende de fideele leverantie der nagelen in d'Amboinsche provintien geeft hem swacke hoope. Echter valt UEd. op hoope importuijn; dat hem prompte assistentie ende protexie jegens alle zijne quaetwillige ende ongehoorsame onderdanen, in dat gewest gepresenteert wert, is Zijne Mat gantsch aengenaem, dan om dat werck een goeden glimp te geven, ende ten effecte te brengen, is hem onmogelijck. Soo van gelijcke de gerequireerde straffe aen den Quimelaha Terbile op Soula wegens de begane moort aen ons volck, [1] waeraen geen mouw en te setten weet, ende dierhalven liever sagh, door d'wangh van onse wapenen gejustificeert ende aen sijne gerechticheijt mochte geholpen werden als door hem die tot sulcx te doen onvermogen[d] is.

Om gestadich der Mooren secreete raetsplegingen bekent te zijn, gebruijcken aenbrengers, doch tot noch toe is ons niet nadeelighs voorgecomen . . . . .

Geene vreemdelingen zijn desen jaare in de Molucxsche quartieren verscheenen . . . . .

Vermits recuperatie van Coninck Hamsias voorige gesontheijt waermet schijnt verjongt te zijn, is deselve van voornemen geheell verandert, ende meijnt in de regeringe tot t'jongst zijns leven te prsevereren, dat een goede saeck is, ende d' Compa proffitabel, aengesien de kinderen vanden overleden Coninck Modaphar noch geheel joncq zijnde de regeringe te lastich soude vallen, ende den Molucxschen staedt geheel verkeert dirigeeren . . . . .

De Chineesen inde Moluccos sijn in redelijcke getal. Haer vertreck van hier was wel noodich aengesien onder den soldaet gemeenelijck eenen beroijden beurs maken. Al die versoucken, sullen [wij] licentieeren . . . . .

Maleijen is jegenwoordich met een goeden schoolmeester versien ende wert de jeucht daerdoor redelijck gevordert . . . . .

Den godsdienst wert alhier . . . . . naer vermogen ende middelen waergenomen ende door een sieckentrooster volbracht, doch met meerder aengenaemheijt ende beter stichtinge

---

1 Later bleek echter, dat deze Kimelaha tijdens het plegen van dien moord, in 1636, op Ternate was geweest. (Moluks verhaal 1644—1645.)

soude sulcx door een predicker geschieden . . . . Domine Bacus doet gantsch qualijck, dat van hem geeft, geen vruchten in Ternaten te doen zijn, ende dierhalven van hier verhuijst is, onnodich achtende dese plaetse een predicant te hebben . . . . weshalven gantsch gedienstelijck versoucke . . . . ons in aenstaende met een predicant te versorgen.

. . . . . .

Actum Maleijen int Casteel opt Eijlant Ternaten desen 18 Aug° 1642.

. . . . . .

Was onderteekent,
W. Seroyen.

X. Translaet brieff van de Coninginne van Atchin aen den Gouverneur generael. [1]

Desen mijnen brieff gaet aende Capiteijn Generael Antonio van Diemen Panglima vant Lant ende t' Casteel Batavia de welcke seer vermaert, stoutmoedich ende verstandich is inde crijghs saken, die alle sijne vijanden overwint.

Vorders gelieft den Capiteijn te weten, dat den suijveren brieff van den Capiteijn [2] wel ontfangen hebbe die den Commandeur Pieter Sourij heeft gebracht in Compe van Sirij Bidijendra, ende Motte berchan, [3] continerende veel soete woorden, daer bij vaste verseeckeringe vande eenicheijt vanden Captn; alle t' selve hebbe ick alsoo inder daet (door hulp vanden Grooten God) bevonden, daer ick den Grooten God hooghlijcken voor danckende.

. . . . . .

Vorders seijt den Capiteijn in sijnen brieff dat men doch den handel van Indrapoura soude brengen in Selida, doch de rivier van Indra-

---

1 Zonder datum. Sourij bracht hem den 26 Nov. 1642 te Batavia.
2 Gedateerd 14 Mei 1642.
3 Hare gezanten.

poura hebbense mij bekent gemaeckt, dat een seer quade rivier is, ende alle het volck van dat lant sijn altsamen met groote sieckte gequelt, soodat het niet wesen en can, om de grote stortende bharen van gemelte rivier, 't welck seer moeijlijck soude vallen int gaen ende comen nae Selida, alsoo de rivier van Indrapoura extraordinarij groote stortingen heeft, ende ingeval datse met gewelt wilden gaen ende comen ende het selve aennamen te doen, soo soude daer groote schade uijt comen te ontstaen, het sij met inde gront raken van haer vaertuijgen ofte anders ende alse in Selida zouden handelen, sal daer veel verlooren gaen op de tollen die daer alreede sijn. Seker, Paducca Morhom Macotta Allem [1] heeft den Grooten God bij hem geroepen ende alles, hoe ende in wat manieren hij in alle sijn landen heeft gegouverneert, ende ondersoeck in sijn landen gedaen en alle de coustuijmen ende gewoonten sal ick oock alsoo altijt onderhouden, alsoo ick Coninck geworden ben, en als een kint van Paducca Morhom Macotta Allem, sal ick alle wetten ende coustuijmen alsoo mede onderhouden ende naercomen ende het soude mij seer beswaerlijck sijn, soo ick eenige veranderingh iwers in wilde doen, maer het is licht voor mij te achtervolgen de coustuijmen van Paducca Morhom Maccota Allem.

Vorders versoeckt den Capiteijn in sijn brieff, datter geen vreemde coopluijden souden comen handelen inde Bhandar Califa ende Priaman ende Padangh ende Indra Poura; van de Agemi ofte Megolders die haer residentie houden inde Bhandar Daroduija Darusalem ende alle coopluijden van andere landen heb ick belast, als inde bovenstaende plaetsen comen handelen, dat se altijt, wanneer se daer comen, tollen sullen volgens coustuijmen, gelijc als de Javanen en de Chinesen ende ick heb alle den tol quijt gescholden van alle de onderdanen van Daroudonja Darrousalem ende dat ten respecte datter tusschen die luijden ende de ingesetenen van Daroudonja Darousalem geen onderscheijt is.

Vorders verhaelt den Capiteijn in sijnen brieff wegens het lant van Pahangh, dat gebleven is aenden Oranghcaija Laxamana, die

---

1 De vader van den tegenwoordigen Sultan, (Iskandar Moeda, overleden in 1636). (Vgl. Bouwstoffen, II, bldz. LXXVII). Zijn opvolger en schoonzoon overleed in 1641. Zie hiervóór bldz. 19.

Paducca Morhom Darousalem [1] had gesonden te wonen in Pahangh ende bij leven van Paducca Morhom Darousalem, hebben alle de inwoonders gesubmitteert onder het gebiet van Paducca Morhom Darousalem, ende ick nu Coninck geworden sijnde, ben van resolutie te achtervolgen de oude coustuijmen, ende het is nu seker dat alle groote ende gemeente haer opwerpen tegens mij ende wanneer den Laxamana wederom van Pahangh quam heeft hij mij bekent gemaeckt dat [hij] Bendhara Pahangh hadde overgegeven aen die van Johor ende alle mijn onderdanen ende ammonitie van oorlogh is in Pahangh gebleven; ingeval nu de groten van Pahangh met goede oprechte suijverheijt willen omgaen, ende mij alle mijn onderdanen ende ammonitie van oorlogh wederom senden salt goet wesen, maer bij aldien die van Pahangh niet willen verstaen mijn volck ende ammonitie van oorlogh wederom te senden sullen alsdan als verraders van God Almachtich ende van mij oock sijn. Maer nae mijn oordeel is jegenwoordich Pahangh ende Batavia een lant; den Capiteijn gelief daer over te disponeren nae sijn welgevallen, ende sij luijden sullen allen ongetwijffelt naercomen ende achtervolgen al wat den Capiteijn haer gebiet ende alle mijn ammonitie van oorlogh ende mijn onderdanen die in Pahangh sijn, sal ick in handen van Godt Almachtich opofferen ofte wat den Capiteijn daer van gelief te bevelen.

. . . . . .

Vorders gelief den Capiteijn noch te weten dat ick van desen mousson geen ambassadeurs en sal senden naer Batavia, alsoo jegenwoordich alle saecken tusschen beide rijcken met goet contentement sijn affgedaen ende in geval hier naer in een van twee plaetsen bij d'een ofte d'ander iets voorviel sullen alsdan gesanten senden alsoo ter desen tijt het lant van Atchin Darousalem ende het lant van Batta sijn gelijck als een lantschap. Laet doch niet naer dat de coopluijden gaen ende comen handelen, soo lange als de son lichten sal, alsoo het Godt belieft heeft mij te deser tijt als Coninck te stellen.

Vorders gelieft den Capiteijn Generael te weten dat ten tijde van Paducca Morhom Macotte Alem hadde gesonden den Orangcaija

1 Haar in 1641 overleden echtgenoot. — Over Pahang vgl. men Bouwstoffen, II, bldzz. 357, 365, 390—392.

Laxamana met een armade naer Malacca, een straff van God Almachtich over haer gecomen is, dat den Laxamana t' onder is gebracht, ende hebben de Portugeesen alle de groote heeren gevangen genomen ende naer haer lant vervoert, wie weet wat meenichte grote heeren datter noch in handen vande Portugesen sijn [1]. Daer is eenen grooten heer vant lant Daroudonij Darousalem genaemt Mara Agemet, vereert met den Titul van Orangcaija Radia Lella Wangsa ende tot noch toe en heeft het Godt niet gelieft dat ick iets in die sake hebbe connen verrichten, om hem wederom te becomen, doch met de voorsichtigheijt vanden Capiteijn verhope denselven Marga Agemet weder om te crijgen uijt handen van den Portugesen alsoo mij bekent is, den Capiteijn tot alle saecken licht raet weet.

. . . . . .

XI. Instructie voor den E. Jeremias van Vlieth gaende voor vice gouvr . . . over Palimbangh ende Jambij na Malacca, waer nae hem metten Raet dier Stadt en vloote reguleren sal, 29 September 1642.

. . . . . .

Als boven gemelt sal d'heer Johan van Twist in 10 a 15 dagen resignatie en transport vant Malax gouverno en directie doen . . . . UE. sal opt aenvaerden sijns ampts, den heere van Twist affvoorderen, alle originele en noodige copien van schriften, boecken, pampieren, en andere munimenten, egeene uijtgesondert, die t' gouverno en directie van Malacca eenighsints aengaen, ... gelijck mede sijn E. gelast is, UE. voor sijn vertreck van soodanigen schriftelijcken memorie te versien, als door becomen experientie oordeelen sal, U. E. hem neffens dese U. E. Instructie tot onse becomen approbatie ofte desselffs vernietingh ten dienste van de Compe reguleren sult, en [met] goede opmerckinghe volgen, d'ordre door ons bij Instructie aen d'heer Joan van Twist voor t'veroveren van Malacca, en daer nae successive bij missiven van . . . . a° 1641, item van . . . . anno 1642, gemelten heer Gouverneur gegeven . . .

1 Vgl. Bouwstoffen, II, bldz. xxix.

Hoedanigen bestant tusschen t' rijck van Portugael en den Staet der Vereenighde Nederlanden getracteert, en bij den Coningh en Staten Generael geratificeert is, can U. E. int neffens sijnde tractaet in beijde de talen sien, als mede uijt t' schrijven vande heeren 17e, haer Ed: meijninge desaengaende vernemen, waer aen ons gedragen, maer wanneer d'ordre van hare Ho. Mogende nopende de publicatie, en onderhoudingh vant gemelte bestant . . . . sullen becomen hebben, heeft U. E. onse naerdre ordre te wachten, hoedanigh de Portugesen t' frequenteren van Malacca, en t' passeren van desselffs enghte sal toegelaten werden.

Ende dewijle nu met den Portugees in trefues sijn, sal de stad Malacca oock met minder garnisoen, en desselffs enghte met weijnige navale macht versekert en beseth connen werden . . . . .

De noodige fortificatie, 't sluijten van punten, timmeren van steene corpus de garden, en wat meer bij d'heer van Twist, tot versterckinge, suijveringe en verbeteringe vande stadt is geprojecteert, sal U E. nae vermogen bevoorderen . . . . .

Alle bedenckelijcke en doenelijcke middelen, moeten U. E. tot conservatie der gesontheijt, en wegnemingh vande vuijle dampen, en andere oorsaken, der Malaxse ongesontheijt, en schadelijcke sterfte, gestadigh aenwenden, waer toe seer dienstigh achten, de stadt soo langhs soo meer gereijnight, alle onnutte huijsen, insonderheijt omtrent stadts muijren affgebroken, de erven geslecht, en met fruijt boomen beplant werden, de punten met goede corpus de garden tot bequaem logiement der soldaten te versien, gelijck mede de stadt (t' zijner tijt) aende lant sijde, met een gracht tot versterckingh en dempingh der stinckende moerassen omgraven dient, maer insonderheijt dient het hospitael van sijn hooge ongelegentheijt op een bequaeme plaets, omtrent de zee, ofte revier kant getransporteert, wel suijver gehouden, ende alle doenelijcke naerstigheijt, tot goede sorghvuldige cure en tractement vande siecken geordonneert, waer toe van hier een wel gestoffeerde kist met medicamenten, ... [1] ℔ hart broot, en diverse versnaperingh derwaerts senden.

T' bevolcken van Malacca en t' cultiveren vande omleggende thuijnen, sal allenxkens moeten geschieden, waer toe U. E. met alle gelegent-

1 Oningevuld.

heijt de bequaemste middelen gebruijcken moet, dat van ons successive nae vermogen gesecondeert sal werden, goede quantité thuijn saet senden derwaerts, maer slaven connen nu geene missen; de swarte Christenen en Malaccesen, die in d' om leggende plaetsen noch gevangen sijn, moet U E. vervolgen te regateren, en dit volck (als sijnde t'eenemael geportugeseert) in goede subjectie houden. Insonderheijt d' overgebleven Portugesen ende Mesticen, dat leuije, hovaerdige, onrustige en crackelige menschen sijn, die in geenderleij wijse vertrouwen moght, sulcx scherpelijck op der selver doen en leven letten moet, geen publijcque exercitie vande Roomse religie sult in Malacca noch desselffs Territoir dit volckjen toelaten, de vrijheijt van conscientie, en ooghluijckent gedoogh der misse is meer vrijheijt als onsen Staet aldaer buijten perijckel verdragen can, ten welken insichte maer weijnigh geestelijcke persoonen dulden, ende t' meerder getal wegh schicken sult.

Den eijgendom van alle huijsen, erven, thuijnen, en velden, soo binnen de stadt als in desselffs ressort, sult voor de Compe noch al behouden, ten ware U. E. om goede consideratien raetsaem vont, eenige derselver te vercopen, ofte wegh te schencken, doch ons oordeels achten dit noch al wat te prematuijr, maer sal U. E. om de bevolckingh en culture soo veel doenelijck te bevoorderen, eenige huijsen en thuijnen, voor 1, 2 a 3 Jaren, soo wel aen Comps dienaers als vrije luijden, ten geringen prijse wel mogen verpachten, off verhuijren, ofte om cleijne erkentenisse in leeninge geven, midts dº huijsen, ende erven door de besitters t' hunner costen gerepareert en onderhouden, mitsgaders de thuijnen en velden gecultiveert, beplant en verbetert werden, op dat de generale Compe mettertijt daer behoorlijcke vrucht van trecken mach.

D'oude dominatie die de Portugesen tot Malacca ontrent d'omgelegen volcken, t' passeren van desselffs enghte, t' aendoen van de plaets, t' vorderen van tollen en anckeragie, t' halen van passen, en alle andere costuijmen, als een ongetwijffelt recht hebben gepossideert, sal U. E. voor onsen Staet int geheel mainteneren, doch met soodanigen discretie en voorsichtigheijt, dat daer door niet gehindert werde, Malacca haest in neeringh en voorspoet respirere, ter welcken insichte seer circumspect met de Moorse en Gentijffse schepen van Coromandel en Bengala (die in de thin quartieren van Pera, Queda,

Salangh, Trangh, enz. comen negotieren) moet gehandelt werden; evenwel dienen bedwongen, passen, tot dien handel in Malacca te comen halen, en gewoonlijck thol te betalen. Immers moet sulex bij ongelegentheijt des Moessuns, aen onse daeromtrent cruijssende jachten effect sorteren, opdat dese lieden gewent mogen werden, de Nederlanders niet alleen Malacca, maer oock desselffs dependentien, possideren. Met minder respect moet de vrije vaert der Javanen in dat gewest verhindert werden, en deselve bedwongen, passen in Malacca te halen, oock int gaen en keeren (schoon geen last en breecken) de costuijmelijcke tollen te betalen, als bij de Portugiesen gebruijckelijck is geweest, en al die Malacca sonder aendoen passeren, zal U. E. doort cruijssent vaertuijgh doen nemen, en voor goeden buijt aenslaen, de persoonen voor d' eerste mael largeren, en sulex meer plegende, inde kettingh sluijten, doch met Maleijers, Chinesen, en Macassaren, sult sachter procederen, doende als met den Raet oirbaerlijckst vint.

Bij t' laetste schrijvens van d'heer van Twist vernamen met verwonderen de Malacxe Portugesen geen thol vande uijtgevoerde coopmanschappen nae Maccauw hebben betaelt, vermidts sulex ten tijde van der Portugesen regeringh soo gepractiseert is, maer geconsidereert, beijde de plaetsen doen van eenen heer beseten, en daeromme maer in een vertholt wiert, soo can dese costuijme bij ons in presente gelegentheijt sonder prejuditie van den Hr geen plaets hebben. U.E. sal daeromme van alle vertreckende Portugesen, soo wel die costij als elders remoreren, den gewoonelijcken Thol van 5 pr cento voor uijtvoer, en 9 pr cento van inbrengen doen betalen.

Ende dewijle d'heer van Twist in opinie is desen jare wel eenige Portugiese en Moorse negotianten met doecken ende andere waren, in Malacca comen mochten, sal U. E. den handel (mits thol betalende) toestaen, en mits apparent zij hare waren bij merckelijken toevoer onder d'arme Malaxse ingesetene niet al sullen connen vercoopen, soo senden nu derwaerts eenige coopmanschappen die tot Cormandel ende Bengale best gewilt sijn, op dat met sulcke lieden ten proffijte genegotieert, en dien handel tot accres van Malaccas neeringh gevoet mocht werden . . . . .

Soo 't vangen der eliphanten (die in grooter menichte en van goede race inde bossen van Malacca sijn) door bequame middelen in

swangh gebracht, en die beesten vande Coromandelse ende Bengaelse Mooren daer so gretigh als in Siam, Pegu, Atchin, Queda, ende andere Maleijse quartieren gesocht mochten worden, soude sulcx tot aenwasch van neeringh, een seer dienstige sake sijn. U. E. sult daerom letten, en met gelegentheijt bijde bequaemste middelen onderstaen, off ijets nuttelijcx daer in gedaen can werden, waer toe middelen van Siam, Patanij, Atchijn, off andere gebuijrplaetsen sullen requireren, welcke natien wij achten hun daer toe wel sullen laten gebruijcken, en om den witten eliphant te vangen (die men daer seijt te wesen) gretigh sijn, omme t' welcke te bevoorderen, U. E. een tanto opt vangen van die beesten, en een merckelijke somma gelts op den witten oliphant stellen conde, op hoope eenige lieden sulcx op eijgen costen mochten onderstaen, maer t' zij sulcx gebeure, ofte niet, dient in allen gevalle in desen ijets ter preuve ondersocht.

Met d' eerste bequame gelegentheijt, sal U. E. uijt Malacca, aen alle d' omleggende coningen adviseren, dat als Gouverneur in Malacca resideert, aenbiedende alle goede gebuijrschap en correspondentie met haer te houden, noodighende derselver ondersaten om te negotieren, met toesegginge van liberen handel, goet en redelijck tractement, twelck wegen gedane toesegginghe omtrent alle vreemdelingen soo nacomen sult, haer vrundelijck bejegenen, van Malaccas oude gerechtigheit soetelijck induceren, en gedulijrighlijck pogen, hun lieden behoudens s' heeren recht, hoe langer hoe meer derwaerts te locken, en nae vermogen in alle redelijckheijt contentement te doen.

Nae Patanij, en de Siamse bocht, sal U. E. midts geen nutter voijagies versuijmende, wel besendinge mogen doen, soo om bestiael, als t' gunt tot negotie proffijtelijck acht, de coninginne en grooten aenschrijvende, hoe als gouvr in Malacca resideert, haer nodigende met U. E. goede vruntschap en correspondentie te houden. Nu is t' Moesun tot den handel van thin verloopen, tegen anno aenstaende sullen hier nader op die saecke letten, en U. E. daer toe met vaertuijgh en waren versien, doch met [moet?] U. E. de saecke volgens onse maxime soo trachten te beleijden, den peper, thin, rijs, enz. ons door de Maleijers, Siammers, en alle andere Indiaense negotianten, tot Batavia en in Malacca mach werden toegebracht, t' welck, nu meester vant Zuijder India zijn, immers soo wel als ter tijde vander Portugesen dominatie behoort te geschieden, want seecker is, soo

de saecke in dese gelegentheijt daer toe niet wert gebracht, de gemelte residentien de generale Compe tot grooten last en schade gedijen, weshalve hier op wijsselijck dient geleth, op dat hoe langer hoe meer onse costelijcke besendingen en comptoiren intrecken, en de Compe daer van tot merckelijcken voordeel ontlasten mogen.

Inde riviere van Camper [1] sal U. E. met d' eerste gelegentheijt een jacht met een bequam coopman senden, om te ondersoecken wat aldaer voor de Compe inden handel van gout, besar steenen enz. te verrichten is; de plaetse, daer inde noorder voor stadt van Malacca goet gout, van aloij als t Chinees, maer in cleijne quantiteijt gevonden wert, sal U. E. opt curieuste nae doen speuren, ende wel ondersoecken, off de Compe daer eenigh nut van trecken can.

. . . . . .

Den thin handel sult conform onse ordre in de missive van den 14en Meij verleden aen d' Hr van Twist gegeven, met alle doenelijcke neerstigheijt in Pera, Queda, Salangh, en omtrent gelegen plaetsen, wel doen vervolgen, en van tijt tot tijt soodanigen ordre daer toe geven, als met advijs vanden oppercoopman Jan Harmansen (die daertoe begeeren gebruijckt) sult bevinden te vereijsschen. D'heer van Twist sustineert en versoeckt, desen handel int geheel onder Malaccas directie behoort gecomprehendeert te werden, insgelijx Atchijn, dat om veel redenen niet dienstich connen vinden, maer begeeren d' aengewesen ordre puntueel geobedieert . . . . . D'heer van Twists voorslagh, om nae t' gebruijck der Portugesen t' vervoeren vanden thin uijt Pera geheel te hinderen, achten seer goet, mits den treck nae Atchijn toegelaten wert, om de Coninghinne ende Rijx Raden aldaer geen misnoegen te geven.

De verscheijden onredelijcke vexatien en overlasten d' onse door den gouvr van Oedjongh Salangh in hare negotie als andersints successive aengedaen, insonderheijt sijne laetste cruele [2] proceduijren en execrable moort vanden soldaet Hendrick Barentsen, dienen tot affschrick van d' omtrent gelegen volcken rigoureuselijck gestraft, dat door cleijne macht geschieden can, dewijle met geen duijsent man bevolckt is, ten eijnde evidentelijck blijcke hoe rechtveerdigh ons van geleden affronte connen revengeren, en wat alle Indiaense

1 Sumatra's Oostkust.

2 Dit was gebeurd in ditzelfde jaar 1642.

natien aent preserveren onser vrintschap gelegen is, weshalven [wij] U. E. met den Raet authoriseren, de verdiende castijdinge soo haest als doenelijck is, met de vermogende en gevoeghlijcxste middelen bijder hant te nemen, en de vaert van alle negotianten geheel van daer te weeren, gelijck mede in voorsienige consideratie genomen dient, off ons van dat thin rijcke eijlandt niet behooren te verseeckeren, want t' soude al een proffitabel mine wesen, jaerlijx een quantité van ontrent 2000 bharen tin (diemen seijt dat uijt can geven) van daer te trecken, waer tegen alleen in bedenckelijcke consideratie comt, dit eijlandt onder t' rijck van Ligor sorteert, en gevolchelijck onder de Siamse Croone behoort, welckx Coningh daer door wel licht geirriteert, en na der barbaren gewoonte bewogen conde werden, ijets prejudiciabels tegen ons comptoir en residenten in sijn hooft stadt Judia voor te nemen, waer van wij t' quaeste niet gevoelen, maer opinieren dien prince hem om soo cleijnen schade tegen ons in d'oorloge niet wickelen sal.

T' secours van 80 soldaten dat nu nae Malacca senden, soude tot gemelten aenslach wel gebruijckt connen werden, doch na desen cant met meerder macht seguerder geschieden. Soo de saecke dan uijtgestelt mocht werden, sal U. E. hem vande gelegentheijt en d'inportantie deses eijlants, mitsgaders bij wat middelen gevoeghlijckst te conquesteren is, grondigh informeren, en ons met den eersten U. E. ondervindingh en goetduncken daer van overschrijven, op dat tijdelijck t' dienstige op dit punt resolveren, en ordonneren mogen. En houden wij voor seker, bij aldien dit eijlandt van soodanigen grooten consideratie is, als bij diversche daer wel geexperimenteerde persoonen eenstemmigh wert geraporteert, de Portugesen (nu met ons in stilstant sijn) op soo proffijtelijcker saecke haest sullen letten, en sonder eenigh respect aenden Siammer te dragen, t' gemelte eijlandt licht incorporeren, en hem als als een nuttelijcke conqueste toe-eijgenen, dat gantsch niet toegelaten, maer tijdelijck geprevenieert, en voor onsen Staet verseeckert off bemachtight dient. In alle manieren dienen voor te comen den Portugies geduijrent desen stilstant, d'een off d'ander plaetse in dese Zuijder quartieren come te begrijpen, dat infalibelijck bij progressiven staet, sullen trachten t' ondernemen, twelck echter volgens t' sevende artijckel niet vermogen te doen, dat t'sijner tijt naerder sullen ventuleren, ende U. E. daerop precise ordre geven.

. . . . . .

De tegenwoordige gelegentheijt der Johoriten, als mede des Conings ende Laxamanas bedrijff, d'aencomst van hunne gesanten uijt Batavia, t' becomen contentement, en wat meer noterens waerdigh tot Maccam Toeheet omgaet, sullen . . . . . gaerne vernemen, ten welcken eijnde soo haest als in Malacca gecomen sijt, Sijn Hoogh^t en Ex^tie uwe comst en qualiteijt doen cundigen, en hunne op genomen vreese voorde attentaten vanden Mattaram ofte Palimbanger trachten weg te nemen, met hun lieden tegen alle hare vijanden, als trouwe bontgenoten nae plicht t'assisteren, t' welcke des noodigh sijnde, nae vermogen presteren sult, trachtende dan soo veel Javanen tot kettingh slaven te becomen, als doenelijck wesen moght.

. . . . . .

Gonsalvo, schoolm^r, gaet met sijne familie tot onderwijsingh van de Malacxse jeucht, p^r dese armade derwaerts. D'heer van Twist heeft voor desen omme diergelijcken schoolm^r versocht. Sijn tractement is maentlijcx seven realen courant, namentlijck tot laste vande Comp^e twee ende den kerckeraedt contribueert 5 gelijcke realen . . . . Desen Gonsalvo sult met een huijsken tot wooningh accommodeeren, ende buijten de Stadt thuijn, plaets off velt gunnen, omme daer door te beter aende cost te raken, ende ijets te proffiteren, mits sich tselve met sijn comportement waerdich maeckt.

. . . . . .

Int Casteel Batavia den 29^en September 1642. Geteekend

Antonij van Diemen.
Cornelis van der Lijn.
Joan Maetsuijcker.
Justus Schouten.
Salomon Sweers.
Cornelis Witsen.
Pieter Boreel.

XII. Johan Van Twist, oud-gouverneur van Malaka, aan Heeren XVII, 17 December 1642.

Mijnen eersten aen Uwer Ede is geweest den 25en Novembris 1641 . . . . 'T sedert zijn door ijverlijck bevorderen de vervallen fortificatien volcomentlijcken gerepareert, de respective puncten in beter postuijr als voor desen opgetrocken, ende met goede corps du guarden voorsien, insonderheijt de hooft punt Coiras, alias Frederick Hendrick, die 34 voeten verdickt, ende met eenen muijr, streckende gelijcklijcken met de gardijnen tusschen de punten Mauritius ende Middelburch, is afgeslooten, op 't welck een steenen corps du guarde sal worden gebouwt, tot beter commoditeijt der soldaeten, die door den stanck der dooden, geduijrende 't belegh aldaer begraven, veele zieckten ende sterften onderworpen waeren; soo metter tijdt op alle andere punten sal geschieden, om der gesonden gesondtheeden, sooveel doenlijck te conserveeren; alsoo wij met leedtweesen meer ende meer ervaeren, dat Malacca de Compe veel volcq costen sal, vermidts in de lucht verborgen fenijnen schuijlen, die pestilentiaele zieckten causeeren, invougen de lieden d'een uijr gesont, d'ander uijr schielijcken van den doot overrast worden, zijnde geduijrende den aenvangh mijner gouverne reede 469 persoonen, daeronder veele officieren, met onsen oudsten soone, overleden, waertegen niet can werden bedacht, dan door matelijck leven ende 't mijden van swaeren arbeijt, voornamenlijck in 't hette der sonnen ofte openen locht, neffens tijdich gebruijck der medicijnen, aleer de besmettinge d'overhandt genoomen heeft, den schadt der gesondtheeden te preserveeren, want alsoo 't meerendeel der nieuwaancomlingen lichaemen, insonderheijt d'orangh baros (gelijck men die hier te lande noemt) ongetempert sijn, worden die door d' ongesontheijt van de climaet lichtelijcken besmet, soo bij tijts geen behulp middelen gebruijcken ende hun naer behooren wachten van] 't geene den menschen alhier schaede doet, sulcx van de becomen 220 soldaeten tot recrue, als verlossinghe [van hen], wiens tijt g'expireert waeren, binnen 't jaer 122 coppen sijn gestorven, behalven veele tot reconvalisatie naer Queda ende Batavia gesonden. Dienvolgende wenschelijck waer, dit guarnisoen met oudt volck conde werden versterckt daertoe weijnich apparentien sien, doordien d'oude soldaeten midts onlanghs de gedaene tochten ofte

exploicten 't meerendeel overleeden, ofte naer 't Patria sijn vertrocken; weshalven ons bevlietigen, de tegenwoordige, welcke ten deele de lucht sijn gewent, ende de ordinaire zieckten hebben wtgestaen, door goede verbeteringh tot continuatie te bewegen, alhoewel weijnich tot nieuw verbant willen verstaen, soo schuw is ijder voor dese plaets, nietjegenstaende boven alle andere guarnisoenen van cost ende dranck werden getracteert; midtsgaders van geldt ende cleedingh gesubsidieert, want alsoo vermercken 't nuttigen van ouden cost, sieckten ende watersucht veroirsaeckten ende de versche spijse ter gesondtheijt veel bequamer zij, hebben de Heeren Generael ende Raaden van Indien (op onse voorstellinghe) geordonneert, in 't verstrecken der randtsoen penningen ofte 't meerderen der subsidien soodanich te handelen, als de cassa (sonder 't vercorten der negotie) verdragen wil, gelijck haere welgemelte Ed: met het senden van alderleij ververschingen ons vaderlijcken seconderen ende met d'effecten bethoonen, dat haer de bewaringhe van dese vermaerde stadt ter herten gaet. Blijvende wij echter in hoope, dat dese besmetteljcke zieckte ende schadelijcke sterfte, wanneer de stadt van alle ondienstige huijsen gesuijvert, ende 't omgraeven van de rivier bezuijden deselve tot in de zee, voltrocken is, metter tijt cesseren, ende de lucht heijlsaemder werden sal, soo men met het verhoogen van de Batavische gronden, door 't delven van verscheijden grachten, ende commodieuse binnencolcken, midtsgaders 't dempen der moerassige poelen (waerdoor d'infectie ten principaelen ontstaen) heeft ondervonden.

Van gelijcken blijven geresolveert, [1] het canael van de haven dat met laegh water meest droogh leijt, door 't afsluijten van 't zeewater met een sluijs aen de voorschreven zuijdtcand, ende 't leggen van oude wracken vol steen, met palen ter wedersijden als een hooft wel vast geheijt, voor jachten ende middelbaere schepen bequaem te maecken, alsoo bij ijder werdt gepresumeert, midts 't vloeijen van 't zeewater tot boven in de revier, ende 't affschutten in manieren vooren verhaelt, de ebbe des te crachtiger schuijringe ende diepe

---

1 Blijkbaar is dit gedeelte van den brief *opgesteld*, vóórdat Van Twist had gehoord, dat hij door Van Vliet zou worden vervangen; óf heeft Van Twist de hoop gekoesterd, dat hij opnieuw door G. G. en R. naar Malaka zou worden gezonden.

passagie maecken sal. Doch sal dit werck niet worden bij der hant genomen, voor dat de noodichste voltrocken, ende alles in volcomen postuijr gebracht zij . . . . . sijnde (mijns oordeels) hiernae dienstich het volmaecken van de begonnen fortificatien op 't Roode eijlandt, tot wijdinghe der reede, ende voorcomingh van te nemen vestingh eeniger vijanden, gelijck die reede bij de Portugeesen begonnen ende 6 voeten boven 't water opgetrocken is. Geconsidereert bij overeencominge met geseijde Portugeesen ende libre trafficque met alle andere natien, Malacca gestadich van vreemdelingen als een bijencorff wemelen sal, dienvolgende oock met een competent guarnisoen, neffens allerleij noodtsaecklijckheeden boven andere fortressen moet werden versorght ende vast gemaeckt. Alsoo ons de voorhaelde overeencominghe, soo veel verseeckertheeden niet geven can, dat wij de Portugeesen met haere creaturen, anders als voor onse gesimuleerde ofte door noodt gedrongen vrienden moeten vertrouwen, maer tegen deselve moeten gebruijcken de cauteele verseeckertheeden als ten tijde van openbaeren oorloge, het welcke sijn onse wapenen.

Om de voorhaelde wercken spoediger te vorderen, ende de arbeijders te williger te maecken, hebben de daghgelden der swarte inwoonderen van 6 tot 9 stuijvers (sonder rijs) verhooght, vermidts deselve clachtich vielen, op voorigen loon hunne familien niet sustenteeren conden, gelijck door de gedaene besendingen van den ontvanger Jan Jansen Menie goet getal Christenen wt Johoor, Nanningh ende Rombou gelost, ende vorderlijcke contracten wegen 't verloopen van beijde zijts ingesetenen gemaeckt sijn, om door dese middelen Malacca als voor desen te pepuleeren ende in neeringhe te doen bloeijen.

Ende opdat de voornoemde geloste Christenen niet eeuwich in slavernije blijven souden, sijn deselve voornemens haere resgattes met het arbeijden aen des Comps fortificatien (tot $\frac{1}{8}$ reael 's daeghs ende $1\frac{1}{2}$ ℔ rijs) te laeten verdienen, sonder dat nevens andere lijffeijgenen werden bewaert, maer onder een bijsonder hooft gestelt. Soo wij die vóór desen lijffeijgenen geweest sijn, naer een jaer dienst voor rijs ende cleeden, hun vrijheijt (als boven) heben toegeseght, midts opbrengende de verschooten penningen met de opgelden van dien, om haer des te meer tot Comps dienst t' encourageeren, ende andere door dit geruchte herwaerts te locken.

Op g'alligeerde considerátien ende omme distinctelijck te weeten 't getal der presente inwoonderen ende wien voor desen lijffeijgen geweest ofte vrijheijt genooten hebben, hadden wij in de maendt November anno passado, bij openbaren edict alle onse ingesetenen genotificeert te compareeren voor gecommitteerdens wt den Raedt, met perfecte rolle van ijeders huijsgesin, nevens verclaringhe, wien ten tijde der Portugeesen lijffeijgenen ofte vrij geweest waeren, om alsoo die van den anderen te onderscheijden, ende eenmael van derselver lamentatien ontledicht te blijven. Dan alsoo vermerckten, hieronder groot bedroch schuijlden, vermidts weijnich werck maekten, den anderen met valsche attestatien te voorsien, volgens welckers teneur gaer geen off weijnich lijffeijgenen gevonden werden, is naer veele discoursen op die materie vast gestelt, dat alle die t' eenigen tijden onvrij geweest, als noch daervoor gehouden ende getracteert souden werden, schoon 't meerendeel sustineerden, dat van hun meesters liberteijt vergunt, ofte ten tijde van 't belegh om den cost te soucken waeren wech gejaeght, maer die met genoughsaeme bescheeden probeeren, dat van vrije ouderen gebooren, ende daervoor altijt erkent waeren, dat de zoodanige midts betaelende behoorlijck losgelt aan de Compie ofte derselver lijffheeren in volcomen vrijheijt souden werden herstelt, om door dese Christelijcke medoogentheeden (gesien volgens 't recht vanden oorlogh, ende wegens haere bethoonde obstinaetheeden alle in dienstbaerheijt waeren vervallen) de lieden des te meer tot ons ende onsen staet te verbinden.

Uijtwijsende de perfecte rollen naer Batavia gesonden, bevonden wij ter dier tijt binnen Malaccas territorium 1603 inwoonderen, welcke desen jaere tot 2227 coppen sijn vermeerdert . . . . .

Wat debvoiren bij ons wierden aengewendt, conden ter selver tijt de natureele Portugeesen ofte mesticen niet beweegen, tot het afsweeren des Coninex van Hispanien, geduijrende hun verblijff wel getrouwicheijt tot den Nederlandtsen staet belovende, sonder eenige machinatien ofte wapenen tegen deselve voortenemen: maer den Coninck haeren Heere af te gaen, was (naer hun beduncken) gequetster maijesteijt, ende souden deswegen lijffelijck werden gestraft, wanneer op andere plaetsen van zijn gebiedt remoreerden, sulex naer diverse contestatien, eijndtlijck den eedt . . . . . hebben gepresteert, midts dat wij, in conformite de ordre van de Heeren

Generael en Raeden van Indien deselve acte passeerden, met gelegentheijt te mogen vertrecken werwaerts gelieffden, welcke vrijschrift nevens de geruchte bevredingh met den nieuwen Coningh hun soodanich vernought, dat veele, die neijghden elders domicilium te kiesen, geresolveert hebben, costij te verblijven, onder nieuwe belofte van volcomen obedientie, ende 't afgaen vande verplichtinge des Coninghs van Spangien, in wiens plaets met lichaem ende siele Don Juan de IVe tamplecteren schijnen.

Tot procuradoor over de voorschreven natureele Portugesen ende mesticen, is bij gemeene stemmen g'eligeert, Anthonio Louijs Pingero (een fijn degelijck man) ende tot schepenen vier Comps dienaeren, neffens drije van d'aensienlijckste der gemelte Portugesen, die op den geluckighen dagh der verjaringe vande bemachtinge deser stadt, (naer gedaene vreuchden teeckenen ende publijcqe danckseggingе, over soo heerlijcken ende miraculeusen victorie), solemneelijck zijn geauthoriseert, ende soodanigen provisioneelen instructie ter handt gestelt, als in ons daghregister op 14en Januarij te sien is. [2] Uijtgesondert dat bij nader resolutie (thaeren versoecke) is goetgevonden, de voorschreven Portugeesen van crimineele vonnissen t'excuseeren, doordien derselver wetten niemandt, dan den Vice Reij ofte de Capiteijnen Generaels der respective fortressen toelaeten, halsgerichten wt te spreecken.

Tot het formeeren van 't voorschreven schepen collegie, hebben wij des te eer geresolveert, om ons te ontlasten van de veelvoudige geschillen, die onder deselve ende generaelijck al vande inwoonderen veeltijts om beuselingen ontstaen, ende op dat de voorschreven Portugeesen mettertijt kennisse souden crijgen van onse costuijmen ende wetten, die alhoewel in substantie met de keijserlijcke statuten accordeeren, door verloop van tijt bij haer t' eenemael in non observantie gecomen, ofte door geltsucht der justicieren in 't vergeetbouck geraeckt sijn, sulcx wegen der Nederlanderen billige ende prompte justitie niet min verwondert als vernought blijven. Te laet bekennende, hunne nonchalance in desen; 't welck door 't rechtvaerdich oordeel vanden oppersten rechter, derselver onderganck veroirsaeckt heeft. Want daer voor desen niet sonder wapenen, ende met veele knechten

---

1 Dit dagregister ontbreekt: Van Twist heeft het niet naar patria gezonden.

g'accompagneert, nauwlijcx dorsten langhs de straeten gaen, buijten prijckel van eenige quaetwilligers besprongen, ofte derselver vrouwen, kinderen ende meijden geschoffiert te worden, gaet als nu eenen iegelijck vrij ende ongemolesteert, buijten de stadt eenighe mijlen, en de opwaerts langhs de rivier, tot het gebiedt van Nanningh ende Rombou sonder molest ofte vreese voer iemanden, ten waere van wilde dieren, die door voorige destructie dapper d'overhandt nemen ende groote schade aen de thuijnen, menschen ende beesten doen. Invougen voorschreven Portugeesen ende mesticen seer stil ende gehoorsaem, onder onse regeeringhe (Godt danck) leven, ider trachtende, met 't geen hem 't goet avontuijr noch overich gelaten heeft, sich te behelpen. De voornaemste onder d'haere met onse bewillinge naer Maccao wtgerust hebbende, een Chijneese joncque, ... [de lading] naer taxatie weerdich 6000 realen van 8en waermede op de becomen licentie van de Heeren Generael ende Raaden van Indien den 14en Julij passado naer Maccau sijn vertrocken, wiens verrichten ende wedercompste met verlangen te gemoet sien.

Soo continueeren in voorhaelde obedientien, generaelijck alle andere ingesetenen, hun genesende met de zeevaert, vischvanghst, ende alderleij hanteringen. Niet sonder apparentien, dat midts de compste van goet getal Chijneesen van Batavia onder de Capitaijn Notchijn, de voorschreven thuijnen onder Malaccas gebiedt hoorende, wederom gecultiveert, en den landtbouw merckelijck toenemen sal, daertoe wij van onse zijde, midts 't lossen van de voornoemde gevangen Christenen wt handen der Mooren ende 't goet tractement aen de vremdelingen alle onse krachten inspannen. Excuseerende voor eerst 't heffen van hooftgeldt der voorschreven Chijneesen, ende huijr van landen ofte thuijnen, om de consequentie van de haestige ende te groot schijnende belastinge, midts dat alle incomende mantimentos 10 ende de coopmanschappen (als ten tijde der Portugeesen regieringe gebruijckelijck) 9 pr cento aen de Compie betaelen, neffens den 10en van den verschen visch ende de helfft der freuijten uijt de verhaelde hoven, laetende de resterende ten proffijte van de geene welcke ditto plucken, ende aen de marckt brengen, hebbende de voorschreven incompsten voorledene jaere in den tijt van 8 maenden ra 2789½ ende presentlijck in 12/m 6796 reaelen gerendeert, welcke midts de vrije vaert der Mooren ende 's jentiven van d'Indische ofte

Choromandelse custen van tijt tot tijt staen te vermeerderen, doordien de Heeren Generael ende Raaden van Indien met mij verstaen, ende beveelen geen vaert op de thinquartieren, buijten onse passen ende 't aendoen deser reede, mitsgaders het betalen der gewoonlijcke thollen toe te staen, waerdoor Malaccas oudt recht sal werden ingevoert, ende dese stadt (als voorhaelt) mercklijck worden verbetert: het welcke door Godes zegen eer langh meer ende meer toe te nemen staet, bij aldien den vanghst van elifhanten alhier can werden in treijn gebracht, gelijck wij te onderleggen voornemens blijven: zijnde meer dan seeċker datter menichte oliphanten in de naergelegen bosschen onthouden, die dagelijcx onder de muijren haer verthoonen, ende van de uijtlanderen voor grooter ende schooner rasse, dan die van Siam, Ligoor, Patanij ofte Atchijn g'oordeelt werden.

Tot de vanghst van gemelte oliphanten, zijn ons noodich eenich volck uijt Ceijlon, Siam ofte Atchijn neffens een bequaem persoon in dier landen verkeert, ende de maniere van doen ofte omganck met die lieden gewent, waeromme te vergeeffs meermaelen hebben geschreven; want om die uijt aengetogen quartieren buijten permissie der prinsen te becomen niet geraden zij, ende vrijwillich swaerlijcken sullen g'obtinert werden, geconsidereert niet ongevoelijcken blijven, hierdoor haere incompsten merckelijck sullen verminderen, doordien de vremdelingen om derselver onlijdelijcke vexatien ende exactien in 't procureren van voorschreven eliphanten te ontgaen, verclaeren liever de voorschreven beesten tot veel hoogher prijs alhier te coopen, dan voorhaelde travallien langer subject te zijn.

Boven in de rivier omtrent de geberghden tusschen het gebiedt van Nanningh ende Moar, die genaemt werden Ledan, dat is te seggen vervloeckt landt, om dat aldaer veele spoocken (soo de inwoonderen affirmeeren) gesien werden, verhoudt een natie van de Maleijeren geheeten Bouirouaw, ofte wilde menschen, gaende mannen ende vrouwen sonder eenighe schaemte geheel naeckt, bij aert-, boomvruchten ende alderleij wildt gedierten levende: haere hutten sijn van bladen der boomen, door dien selden langer, dan 2 off 3 daegen op een plaets verblijven, legeren meest onder den voet van de voornoemde geberchten, dienende de assen van 't vier, daerbij gewarmt ofte haren cost gebraden hebben, voor haer rust plaats,

ende tot dexsel voor de coude des nachts. Dese wilden hebben bijwijlen goede quantiteijt bezaer-steenen, agelhout ende calambacq, waeronder een stuck geweest is, dat voor desen den Portugees Lope de Melle (wien met geseijde salvages door de gelegentheijt van zijnen thuijn, groote gemeensaemheeden hadde) voor 1100 cruzados vercocht heeft. Des wij met dese lieden kennisse te maecken, den ontfanger Jan Jansen Menie neffens den mesticen Cap^{n} Alexander Mendes ende den Maleijtschen schrijver Intche Cadees naer de plaetsen haerder residentien hebben opgesonden, wiens rapport in 't nevensgaende verbael dato 21^{en} Septembris te lesen is. [1]

Ende dewijle omtrent de plaetsen, alwaer voorhaelde wilden resideren, de meeste oliphanten gevonden werden, die [zij] met sonderlinghe behendicheijt weten te dooden, sullen dese lieden wesen bequaeme instrumenten tot ons desseijn, bij aldien 't onswaerts connen getrocken werden, daertoe de beginselen goede hoope geven: hebbende deselve, als vernouch van 't onthael, door voorschreven ontfanger hun aengedaen, ons laeten weten, dat tegen den aenstaenden freuijt tijt weder aen de rivier cant comen willen, met de Nederlandtsen Gouverneur in persoon te spreecken, wanneer wij hun door giften ende schoone toeseggingen tot dit dienstige werck voornemen te bewegen. Laetende den Capitain Alexander Mendes (onder haer wel bekent) met eenighe van onse swarte inwoonderen, om haer het maecken van stricken, cuijlen ofte beslooten plaetsen, tot den vanghst der voorschreven beesten te onderrichten, ofte soo sulcx (wt vreese) niet willen gedoogen, haer ter handt stellen, de modelle van het theatrum, in Siam ons door den Commissaris Jeremias van

---

1 Dit rapport, waarvan een afschrift op 't R. A. aanwezig is, is afgedrukt in de *Bijdragen tot de taal- land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië.* — Nieuwe volgreeks. Vierde deel. (Amsterdam, Frederik Muller, 1862), bldz. 127—133 (P. A. Leupe: *De Orang benoea's of wilden op Malakka in* 1642). Eenige ernstige druk- of schrijffouten vinden hier een plaats. Op bldz. 129, r. 5 v. ben. leze men voor „ende" het woordje „is"; op bldz. 130, r. 16 v. bov. voege men tusschen „achter" en „gemelte" het woordje „in", r. 6 v. ben. leze men voor „waaronder'': „waaren d er", voor „veertigh, dese": „veertigh d^{os}" (dito's); r. 3 v. ben. voor „cryghen ende": „cryghen. Ende"; op bldz. 131, r. 7 v. ben. voor: „een draey ende ganck": „een drayende ganck"; op bldz. 132, r. 5 v. bov. voor „Panchalan banir": „Panckalan Auer"; op bldz. 132; r. 3 en 2 v. ben. schrappe men de woorden „ende arack", die in het Hs. niet voorkomen; enz. enz.

Vliet . . . den 6en April . . . gelaten. Op vertrouwen dat bij effect, hier door de Generaele Compe niet alleen een overtreffelijcke mijne sal werden geopent, maer dat door de bekeeringe van dese brutale menschen Godt ter deser plaetsen een aengenaemen dienst sal geschieden.

Belangende de inwoonderen van Nanningh ende Ringen (Comps vassallen) ende de Maleijers van Rombou ende naergelegen plaetsen, staende onder de gehoorsaemheijt van den Johoorsen Coninck, deselve hebben wij, door 't sluijten der rivieren Panagij ende Songi-Oudjongh, als den landt tocht des Sabanders Menie, niet alleen den handel met de vremdelingen beleth ende bedwongen haere goederen hier aen de markt te brengen, maer soodanich t'onswaerts verplicht, dat alle gebuerlijcke correspondentien met dese stadt houden, ende hun van voorige ongeoorloffde actien wachtten: want alsoo van tijt tot tijt wierden bercht, verscheijden vremde vaertuijghen buijten onse passen ofte licentie met de inwoonderen van Nanningh (tegen soo solemneelen contract ende meermael gedaene insinuatie) in handel lagen; dat oock gewaer wierden, de gemelde Nanninghers ende Rombouers de van hier vervoerde ofte verlopen Christenen over landt naer Pahan, ende langhs de voorhaelde rivieren vervoerden, hebben wij niet langer connen dissimuleren, maer met de jachten Rijswijck ende Draeck in compe van 5 tijnganghs gemant met 150 swarte inwoonderen ende 25 kloucke soldaeten, onder 't gesagh van den eersten lieutenant Davidt Fincx, de gemelte rivieren met 't omhouwen van boomen soodanich gestopt, dat niet sonder extraordinarie moeijten connen g'opent werden. Voor wettige princen aengeslaegen 6 vaertuijghen geladen met gesouden visch, daervan de gevangen eenigen tijt in de kettingh bewaert wierden, doch naderhandt door voorbidden des Johoorsen Coninex, tegen Christenen slaven gerandtsoeneert, om alsoo ontsach onder dese arrogante natie te maecken. . . . . Hebbende bovendien den welgemelten Johoorsen Coninck de hooffden van geseijde Rombou (op ons gedaene beklagh) gecondemneert in een amende van 200 reaelen, welcke door onse intercessie gaern sagen geremiteert. Des wij om de wonde weder een weijnich te heelen, deselve hebben toegestaen, door een gemaeckte passagie, met haere lijfftochten herwaerts te comen tot gerief deses guarnisoens, wien deselver aentebrengen renforchementen qualijck connen derven.

Middelerwijl de jachten tot besettingh van voornoemde revieren besich waeren, is door het volck van den Capitain Alexander Mendes gecapt, hout tot het maecken van een nieuwe brugge over de waterpoort, waeromme te vergeefs aen den Johoorsen Laxamana meermaelen hadden geschreven, ons eenlijcken ontbreeckende goed getal van timmerluijden, om deselve in't werck te stellen. Ende alsoo wij verstonden den voorgemelten Johoorsen Coninck inde maendt Decembris met groot gevolgh wt Patania binnen Maccam Touheel geretourneerd was, die voorschreven Laxamana wegen de familiaire gemeensaemheeden, ende dat quansuijs de bewesen assistentie tot Malaccas conquest, niet naer meriten was gerecompenseert, verdacht hielt, hebben den provisioneelen fiscaal Pieter Willemsen ende sabandaer Jan Jansen Menie met een matige schenckagie aen gedachten Coninck affgeveerdicht, om gemelte Hoocht wegen de geluckige wedercompste in zijne erfflanden te congratuleeren, ende onse grieven, midts 't weijgeren van voorschreven hout, als de versochte 10 stucx nieuwe chaloupen ende arbeijders, tot het opmaecken der resteerende fortificatiewercken zedichlijcken voor te draegen; mitsgaders sulcx te procureeren, als derselver instructie dicteert . . . .

Voornoemde gecommitteerden met het jacht Welsingen op 8en Februarij hier te reede retourneerende, relateerden, van den Coninck ende Grooten in Johoor wel ontfangen ende minnelijck waeren getracteert, met wien naer verscheijden communicatien hadden beslooten seecker contract . . . . meldende: dat alle Johoorse vaertuijghen, tendeerende benoorden Malacca, gehouden bleven dese reede aen te doen, ende pascedels te procureren, voor 't selve betaelende, een $\frac{1}{2}$ ende $\frac{1}{8}$ ditto reael hooftgeldt voor ijder persoon, sonder dat souden geconstringeert werden eenige goederen te vercoopen, ende van die vrijwillich debiteerden voldoen de tollen van 10 pr cento als voor desen gebruijckelijck. Soo aen d'ander zijde was veraccordt dat de Malackeese inwoonderen op de haevenen ende rivieren van 't Johoorse rijck negotieerende met geen nieuwe heffingen souden werden beswaert, waer van acte in debita forma gemaekt is, ende ter wederzijden onderteeckent.

Gemelten Coninck versochte wijders aen onse gecommitteerden passen voor sijne vaertuijgen, trafficquerende op Siam, Cambodia, Coutche China, Patania ende Pahan, ten eijnde van onse schepen

in zee niets mochten beschadicht werden, 't welcq ten dien tijt beleefdelijck werdt afgeslaegen, ende hem van de Ed: Heer Generael is toegestaen, wien pr desselfs afgesonden gezanten Zijne Hoocht een treffelijcke schenckagie heeft gesonden, om denselven volcomen genougen te geven, ende den moedigen Laxamana tot d'oude genegentheeden te beweegen; die hem ten hoochsten vergenoeght houdt, wegen onse gedaene voorschrijvingh, ten reguarde van zijnen persoon, alhoewel desselffs quaetwilligers alvooren te boven gecomen, ende van de Maijt tot naesten raedt g'eligert was. In teeken van dien, herwaerts gesonden hebbende de toegeseijde 5 stucx chaloupen voor Batavia ende Amboijna met haere riemen ende pangaijen, welcke met gelijcke cortoisie sijn gerecompenseert, voornemens blijvende met het hout in de rivier van Panagij vallende, ons te behelpen, om geen nieuwe obligatie ofte ombragie te maecken, gesien doch alle Indische princen meenen, wanneer maer de minste diensten voor de Nederlanderen doen, derhalven ten hoochsten aen haer sijn verplicht, ende gehouden blijven sulcx met groote giften ende danckseggingen te vergoeden.

Van gelijcken was den geseijden Johoorsen Coninck voornemens geweest, een besendinghe naer Atchijn te doen, dat hem door onse gecommitteerdens werdt afgeraden, schijnende desen prins, midts 't bethoonen van dienstplichtige offitien, naer der Coninginne huwelijck te staen, 't welck efter beswaerlijcken obtineren sal, alsoo der Johoriten naem, door de tijrannige heerschingen vanden overleden Coningh, de Atchijnders te hooren een grouwel is. Oock soude de vereenige deser twee Coninckrijcken voor onsen staet niet vorderlijck sijn, geconsidereert derselver gecombineerde macht ende superioriteijt lichtelijcken eenige obstaculen in Comps handel ende verkregen praeminentien baeren soude. Hoe het de Atchijnse Maijte de besettinge van Pahan (door derselver Laxamana ende Bandara vrijwillich verlaten) gevalt, sullen hiernaer, wanneer van d'Atchijnse gelegentheeden schrijven, mentioneren.

Hiernaer hebben wij den meer genoemden Sabandaer ende Tommagon Jan Menie met de becomen voorschrijvinge des gemelten Johoorsen Coninex, neffens 10 Nederlantse soldaeten ende 20 gewapende Malackeesen tot zijne suijte over landt naer Nanningh ende Rombou afgesonden, die 35 Christenen voor 649½ cruzadoos gerant-

soeneert, medebracht, hebbende met den Maradia ende Overstens in gedachte Rombou fijnalijcken g'accordeert, dat de persoonen die naer desen van weder zijden coomen te verloopen, sullen betaelen de helfft van de weerde, sonder dat tegen danck souden werden gerestitueert, wanneer begeerden Christenen ofte Moors te werden; alles in conformite seecker schriftelijck contract met den Portugeesen Tommagon Juan Lopes de More in den jaere 1625 gemaeckt ende ten versoecke vanden Raedt deser stede, door den Johoorsen Coninck a° 1635 becrachticht. . . . . , midts dat hieronder niet wierden begrepen, de Christenen, ofte derselver lijffeijgenen, die onder de voorschreven Maleijeren alsdoen verbleven, welcke verloopende de helfft van den prijs niet soude werden wtgekeert, vermidts op d' aenbiedinghe van voornoemden Sabander niet te voorschijn gebracht, maer van derselver meesteren achter de handt gehouden waeren. Ende alsoo de voorgemelte hooffden demoedelijck d' ontsluijtinghe vande rivier Panagij versochten, onder beloften, van voortaen hun obedienter tegen desen staet te draegen, ende met haere goederen dagelijcx aende marckt te coomen, hebben wij (alsvooren verhaelt) hun versoeck toegestaen, om alles weder in contente te stellen.

Den voornoemden Maradia eenigen tijdt hiernaer in persoon met groot gevolgh binnen Malacca gecompareert wesende, om wegen de voorschreven gratieuse ontsluijtingh, en verleende voorschrift aen de Johoorse Maijt hoochlijck bedanckende, die naer behoorlijck onthael, sonderlingh vernought, wederom is vertrocken, d' onse alle vriendtschappen ende coirtosien in zijn gebiedt aendoende.

In Nanningh ende omleggende dorpen Meleecke, Nichon, Teheranapoeti ende Camoije vondt den meergemelten Tommagon groote disordre, door quade toesicht ende slappe justitie der hooffden, die met geltboeten ende hare reprimenden wierden gestrafft, niet alleen de geseijde oudstens, maer oock de geheele menichte, op den wedtboeck geswooren hebbende, de gepleechde ongeregeltheeden niet meer te gedoogen, maer de transgresseurs sonder simulatie te corrigeeren ofte den voorschreven Tommagon in handen leveren, onder toeseggingh van volcomen vergiffnis wegen 't gepasseerde, ende quijtscheldinghe vande oude Portugeese schulden; midtsgaders bepalinge derselver frequentatie ter voorschreven plaetsen buijten speciale consent van ons ofte den gedachten Tommagon, door dien remarcqueerden, naer

gewoonte de lieden veele logenen, tot vilipendentie der Nederlanderen reputatie wijs maeckten.

Tot het insamelen der 10en ende taxseeren der betelthuynen (die wijdt ende zijdt verspreidt staen) was in gementionneerde Nanningh verbleven Diego Lopes mestice Portugees, met last, scherplijck t'inquireeren naer 't verborgen geweer, waervan (nietjegenstaende de gedaene huijssoeckingh) maer een ouden verroesten degen te voorschijn quaem. Ende alhoewel de voorschreven thienden als inkomsten van de hoven maer 300 reaelen gerendeert hebben, 't welcq de gedaene ongelden niet balanceren, soo is nochtans raetsaem geweest, door de personeele verschijninge van gedachten Sabander ende Tomagon tegen 't aenstaende alles in ordre te brengen, wanneer onvermijdelijcken de proffijten augmenteeren sullen, doordien de geseijde inwoonderen wederom sterck rijs planten, ende die landen, die door den oorlogh verwildert sijn, beginnen te cultiveeren, bij aldien in haere goetwillicheeden maer continueeren, daerom ons niet connen verseeckeren, vermidts dese wreuelige Manicabers, om geringe oirsaecken meermaelen gerevolteert, ende tegens de Portugeesen in oorlogh geraeckt sijn, dat t'elckens met groote amenden ofte 't wechnemen der hoofden van de voornaemste roervincken is bij geleght, ende ons sal dienen tot exempel, bij aldien hun wijders coomen te verloopen.

In mijnen voorigen hebben aengeroert van eenen Johorit genaemt Intche Tcilij, hooft van Ringen, die vande Portugeesen voor desen geprotigeert, ende corts naer Malaccas bemachtingh bij den Commandeur Kaertekoe in bescherminge genomen; midtsgaders op onse geleijde afgecomen, ende alsoo subject van den Nederlandtsen staet geworden is, presenteerende voor onpartijdige persoonen tegen des Laxamanas beschuldinghe sich te verantwoorden, dat de Johoorse Maijt (die hem als verlopen rebel vordert) is aengecundicht, wien sooveel contentement doen sullen, als behoudens . . . Intche Chilijs goet recht eenichsints doenlijck zij.

Voorschreven Intche Tchilij is met zijn gemael, (verwant des Johoorsen Conincx) verscheijden reijsen binnen dese fortresse in teecken van subjectie ende obedientie gecomen; versoeckende oorlof met zijne onderhebbende Maleijers (sterck 197 coppen) te mogen bewoonen het landt van Marilimon en Eijer-Touwer, gelegen tusschen de

rivier Cassangh (welcke Malaccas gebiedt scheijt) ende de Water eijlanden, voorgevende, dat de velden ontrent Ringen moorassich ende de distantie te verre binnen 't landt vande zeekandt gelegen waeren. Des wij (naer genomen inspectie) desselffs versouck hebben toegestaen . . . . . .

Tot hervattingh van geroerde goudthandel [1] hebben andermael op [2] Julij wtgeset, een overdecte boodt, gemant met 6 Nederlanderen ende 10 swarte inwoonderen, item 16 packen diversche sorteeringe cleeden ter monture van *f* 6014 onder 't gezach vanden adsistent Pieter Pietersen, in de Maleijtse ende Portugeese tale wel ervaren, met ample instructie, hoedanich in 't venten van voorschreven cleeden ende den incoop van goudt hem sal hebben te reguleeren, welcke boodt tegen de compste vande Tajouansche lastschepen verwachten, omme 't goudt . . . . . met deselve naer Choromandel te versenden, tot nieuwen empleo . . . . van . . . . Choromandelse cleeden . . . . die . . . in het toecomende in meerder quantiteijt sullen worden gebeneficeert . . . .

De Portugeesen ende Clingers hebben voor desen groote voordeelen, midts de consumptie van menichte cleeden, bij den voorschreven goudthandel genooten, houdende gestadich hunne factooren daer ter plaetsen met hunne cargasoenen, die 't goudt, soo 't van de Manicabers uijt de bovenlanden werdt aen marckt gebracht, uijt de eerste handt opkochten, hetwelcke (naer genomen preuve) bij ons mede sal worden gepractiseert, om den aftreck der cleeden te doen wackeren, ende meerder quantiteijt goudt te amasseeren. Soo wij tot meerder accres van handel, in d'aenstaende maenden van Januario ofte Februario (wanneer minst te versuijmen is) voornemens blijven, den ontfanger Jan Jansen Menie, (in dese contreijen wel bedreven) met een jacht ofte suffiçant vaertuijgh ende dienstige cargasoenen naer Pahan afteveerdigen, tot opcoop van ditto goudt, ende procure van eliphanten, midtsgaders volck, hun op de vanghst van die beesten verstaende; doordien tegen voorhaelden tijt, verscheijden handellaers van de Indische, Choromandelse ofte Bengaelse custen alhier te verschijnen staen, wiens cargasoenen, alsoo vooreerst door

1 Bij „de riviere Campher".

2 Oningevuld.

de Maleijers van d'omleggende plaetsen niet sullen worden gemant[?], voor reeckeningh van de Compe marcktganghs dienden aengenomen, schoon de prijsen met den incoop van donse differeeren, om alsoo voorschreven handelaers niet vruchteloos te laeten retourneeren, 't welcq Malaccas beroemde reputatie eenen grooten cracq geven soude. Doch sal dit bij ons niet worden onderleijt, voor ende aleer de inwoonderen ofte nabuijren uijt de eerste handt zijn gerieft, om niet te schijnen eenen g'aposteerden handel intevoeren. Want 't geene de Compe bij de vente hunder cleeden compt te missen, aen de incompsten ende wtvoer der coopmanschappen gevonden werdt, zijnde ten desen insichte seer noodich, dat dit comptoir successivelijcken van contanten ende dienstige coopmanschappen in voorraet werde voorsien, om ijder naer eijsch te gerieven, ende de uijtlanderen vande vaert op de thinquartieren (buijten irritatie) des te eerder te diverteeren.

Ten aensien de Batavische schepen met d' Attchijnse gezanten buijten expectatie vertouffden, ende wij wt de brieven van den oppercoopman Jacob Compostel verstonden, het generael wantrouwen wegen desselffs tandance, ende andere beduchtingen, vermits Malaccas incorporatie, gevoet ende aengehitst door Maradia (tweeden persoon inde regieringhe) ende sijne medestaenders, voorgevende de toerustinge van een geweldige Nederlandtse vloodt naer Atchijn, om den oppersten Biscop Calij (der Coninginne halven broeder) aan 't rijck te helpen, met soodanige asseurantie ende gecouleurde redenen, dat haere Maij^te^ in twijffel van onse getrouwicheeden gebracht, ende alles tot tegenweer prepareeren liedt, sonder in achtinge te nemen de menichvuldige verseeckerheeden door S^r^. Compostel ter contrarie gedaan, selffs naer dat dese gefingeerde logenen, door sonderlinge bestieringen des Alderhooghsten ontdeckt, ende den autheur (een verloochent Portugees, genaemt Manuel Mombacq, tolcq van de Comp^e^), van gedachte Coninginne rechtveerdichlijcken metter doodt was gestrafft: hebben [wij], tot voorcomingh van meerder diffidentiën, ende omme de Maij^te^ de vermoedende oirsaecken des vertouvens haerder gesanten bekent te maecken, bewillicht, een onser voornaamste borgeren geheeten Anthonio Pingero, die met zijn vaertuijgh ende ingeladen goederen, neffens 50 stucx roode dobbele Cantonse damasten ende 474 d^o^. armosijnen vande Compe, den 18^en^ Maert derwaerts genavigeert

is, vindende op zijn aencompste (den 2en Aprilis) de voorhaelde wantrouwen alsnoch continueren, voorgemelten Maradia uijtstroijende, dat binnen dit vaertuijch heijmelijcke ammonitiën van oorlogen geladen waeren, voorde Biscop Calij ende sijn volck, om die tegen de Coninginne te wapenen. Welcke logenen sooveel gelooff cregen, dat onse brieven in den nacht ten hoove gebracht, ende door Sr. Compostel ter presentie van de voornaemptste Orangkaijen wierden geleesen ende uijtgeleijt, welckers teneur deselve soodanich behaeghden, dat de vorder enqueste achterbleeff, ende het mistrouwen ten deele scheen weghgenomen te weesen. Gelijck met de compste van den E. Commissaris Pieter Sourij [1] ende de meergemelte gezanten de Maijte van der Nederlanderen standtvasticheden op nieuws preuven becomen heeft, ende alle wantrouwen aen d'een zijde gestelt, tot niet weijnich eere van geroerden Ertsbiscop Calij ende verminderinghe van 't credit des meergemelten Maradia met zijne creaturen, dat den Almogenden geve, ten nutte van 't gemeen langh continueere.

Nochtans dient Atchijn doorgaens van een actijf ende in dier landen of hooffsche gebruijcken wel ervaeren hooft voorsien, daertoe den oppercoopman Pieter Willemsen suffiçant oordeelen, om tijdelijck des Comps quaetwilligen menées te stutten, ende haere dier vercregen praeminentien op Sumatras Westcusten in 't geheel te conserveeren, sonder welcke die prijckel souden loopen van ondermijnt te werden, soo door toedoen van den Geestlijcken Biscop Sich Nordijn, ende d'Engelse vrienden meermaelen is onderleijt. Doch ten respecte van Comps macht (die ontsien wordt) t'elckens afgeslaegen. Want gesien de vrije vaert alle natien wordt toegestaen, waerdoor Atchijn meer als oijt te vooren in neeringhe ende welstant floreert, ende de inhabitanten handel langhs de Sumatrase custen merckelijck toeneempt, doordien de Atchijnders, welcken voor desen hunne middelen (door vreese) achter de handt hielden, onder de sachtsinnige regieringe van dese princesse, deselve voor den dagh brengen ende thaeren voordeel gebruijcken, soude de Compe dien winstgevenden handel langhs de Sumaterse custen ten deele worden jousoir gemaeckt, bij aldien de Engelsen off Mooren neffens ons ingelaeten wierden, leggende doorgaens 7, 8 ende 9 Moorse ofte Jentijfse vaertuijghen op

1 Zie hiervóór, bldz. 48.

de Atchijnse reede, den eenen soo haest niet vertrocken zijnde, ofte andere met haere cargasoenen verschijnen in plaets, sulcx dat door dese vrije comertie Atchijn de eerste vruchten van Malaccas veroveringh treckt. 'T welcq efter niet can werden verbooden, soo lange de verleende firmannen (die op nieuws krachtiger als voor desen sijn geconfirmeert) g'obedieert, ende den handel langhs de voorhaelde Westcusten in voorige liberteijt ons werdt toegestaen, daeraen (vooreerst) niet willen twijffelen, ten waere de vaert der Mooren over Atchijn op Malacca ende Perah, waervan hier achter sal worden gesproocken, nieuwe onlusten baerden . . . . . De Atchijnse Coninginne, voor de compste vanden gemelte Commissaris voornemens geweest zijnde, Pahan wederom te besetten, [is] door inductie van Zijn E. ende de voornaemste Rijcx Raeden, als oordeelende die plaats van weijnich belooningh ofte proffijten, van resolutie . . . . . verandert, simpelijck pretendeerende het gelaten canon . . . . . [1]

In compe. van vooraengetogen Sr. Anthonio Pingero, quam met recommandatie van den oppercoopman Compostel seecker Portugees stierman met een smal cargasoentgen, bestaende in amphioen ende lijfftochten, wt den naem van de aanwesende uijtlandsche anachodas, versoeckende vrije passen, om met haere coopmanschappen op Malacca te trafficqueeren, dat wij vermogens de becomen ordre van de Heeren Generael ende Raaden van Indien hun hebben toegestaen . . . . . Den voornoemden stierman in retour van zijne goederen vervoert hebbende, 3 bhaaren thin tot 70 realen de bhaar van 446 ℔, van de Compe ingecocht, dat ruijm 80 pr cento advance geeft, ende tot veel hooger prijs in Persien of Souratten niet can gedebiteert werden, des wij voornemen, pertije tegen de compste der genoemde vremde handellaers alhier te behouden, om tegen derselver aentebrengen cargasoenen om te setten, ende alsoo onse ongelden goet te maecken.

Soo op de geruchten van 't goet onthael, die generaelijcken den verbleven Portugeesen, mesticen inwoonderen ende vremdelingen wert aangedaen, op 27en Julij passato over Dellij alhier is aangecomen een vaertuijgh van den Bintara-Chan van Atchijn, g'accompagneert door desselffs broeder ende verscheijden Mogollen vande aanwesende Bengaelsche schepen: bestaande desselffs ladinghe meest in cleeden, weijnich rijs, boter ende olij, monteerende ter somma van 9000

[1] Vgl. hiervóór, bldz. 74.

realen; item op 6en Novembris, een groot Moors schip, toebehoorende den tweeden soon des Grooten Mogols, geladen met 50 lasten rijs, ende andere goederen . . . . , gewerdeert op 15 a 16000 reaelen van 8en, om de gelegentheeden van deser plaetse t'onderstaen. Die wij ten dien respecte, als de medegebrachte recommandatien van haere principaelen, alle behoorlijcke vernougen geven, om meer andere herwaerts te locken. Niet twijffelende off sal door desen middel, ende een open handel met eenen iegelijcken sonder onderscheijt van persoonen ofte natien Malacca tot haeren voorigen standt raecken, ende de Generale Compe. in vergeldinghe der geleden lasten, de verhoopte vruchten alleenxkens toebrengen. Dat Godt geve, geduijrende den tijdt mijnder gouverne beleven mogen. [1]

Vooraengetogen Moors schip was op 't vertreck des Commissaris Pieter Sourij zeijlveerdich, om in zijn E. Compe. naer Malacca te navigeeren, dat de anachoda van de Coninginne was toegestaen. Dan alsoo op 't affscheijden van gedachten Commissaris midts hardt weder 't voorschreven schip te reede was blijven leggen, hebben eenige Grooten, ende onder anderen (zoo te presumeeren staet) onsen geaffectionneerden vriendt Maradia, haere Maijte voorgedraegen, de schaaden, welcke 't Atchijnse Rijck soude comen te lijden, bijaldien de negotie haer ontoogen, ende tot Malacca weder wierdt opgerecht. Welck voorgeven soo veel aensien vercregen heeft, dat haere Maijte onder pretext, dat gemelten anachoda genaemt Mirza Mamoed seeckere dochter van een moorsen paep beslaepen, denselven werdt aen landt ontbooden, ende in 't uijtkomen vande revier, soo hem de novo geveijnsdelijcken licentie vergunt was, jammerlijcken heeft doen vermoorden, gaende zijn volck tegen wil onder zeijl. Hoe dit bij den Mogol ofte desselffs soon sal werden genomen, leerdt den tijt, ende is een aenmeerckens weerdich voorbeelt, wat vertrouwen op de Indische princen toezeggingen, ende verbanden te stellen zij . . . . . , 't welck geensints van ons behoort geleden te werden, al soud' men met dit rijck derwegen in contentie raecken. Want het disputabel zijn, welcke den andere soude praevaleeren, 't weeren van de Indische, Choromandelse, Bengaelse ende andere schadelijcke handellaars van Atchijn buijten onse passen ende 't aendoen van Malaccas reede, ofte 't betaelen van costuijmelijcke gerechticheeden, off de praeminentien die in den thol, ende

1 Zie noot 1) op bldz. 84.

handel langs Sumatras westcusten genieten. Behalven dat het meer dan seecker is, bijaldien wij Nederlanderen 't eeniger tijt met Atchijn in oorloge quame, de voornaemste plaetsen van gemelte westcusten, hun, (als voor desen) van der Coninginne gehoorsaemheeden ontrecken, ende d' onse (des begeerende) toevallen souden. Doch moet hiertoe niet werden geresolveert, voor dat alle minnelijcke versoecken in 't werck gestelt, ende men ooghenschijnlijcken gewaer werdt, door voorhaelde ofte andere plaetsen, meer schadelijcken dan voordeelijcken te verwagten staen. Ende dus veele op die materie.

. . . . . .

Bij continuatie van dese schaarsheijt [1] ofte bijaldien de Compe. met den Mattaram in oorloogh raackt, sal groote necessiteijt in dese naburige plaatsen ontstaen, ende ijder soucken sijn behouften van Malacca te halen, gesien de landen van Johor ende Peragh, beswaerlijcken hun selven van rijs connen bedroopen, maar van andere quartieren moeten werden gespijst. Weshalven wij, behalven de voorschreven besendinghe naer Raccan, Trangh, Queda ende andere rijsplaatsen soo veel vaertuijghen van onse borgeren uitmaecken, als eenighsindts, door verstrecq van goederen (onder behoorlijcke verseeckeringh) mogelijck zij. Blijvende mijne sustenue dat men volgens der Portugeesen gebruijcken, geenighe Javanen den toevoer van maintimentos naer de thin-landen behoorden toetestaan, maer alle restringeren derselver lijftochten alhier te vercoopen ende den thin aldaer genegotieert ten gesetten prijse aan de Compe. te leveren, waer door hen den lust van selffs vergaen ende de naerburen genootsaackt souden worden hare behouften van Malacca (als voor desen) te haelen ende den toeloop hier ter steede merckelijcken accresseren soude. Het is seecker, dat de voorschreven Javanen een schelmachtighe natie is, die onder schijn van vreede, langhe op haer luijmen gelegen hebben, de Compe. eenen quaden tour te speelen. Doch sijn haere attentaeten (onder verbeteringh) omtrendt Malacca soo seer als tot Batavia niet te vreesen, wanneer ons guarnisoen maer competendt ende in goede dispositie blijven. Geconsidereert haer geen toeganck binnen de stadt wordt toegestaen, mitsgaders de respective punten zoodanigh zijn afgesloten ende met wachten beseth, dat ijder een

1 Nl. van rijst.

fortresse verstreckt. Behalven, dat haer de gelegentheeden van toevoer ende secours ter naaster plaatsen can ontset worden, doordien [wij] (naast de Goddelijcke hulpe) aent meesterschap ter zee om deselve te benauwen ende uijt te hongeren, niet dubiteeren.

Verscheijden Javaense vaertuijghen vande Oost, geladen met zoudt, suijckeren, ajuijn, loock ende Maduersche cleeden, sijn dit verloopen mousson met passen vande Ede. Heer Gouvernr. Generael hier gearriveert, die wij naer 't betalen der costuijmen hunne reijse op Peragh ende Queda vreedelijck hebben laten vorderen, onder reserve dat indt wederkeeren, andermael aenleggen ende den thol ofte opgelt vanden gehandelden thin betalen sullen, ofte in conformite der becomen last vanden welgemelten Edn. Heer Gouvr. Generael ende Raden van Indien voor goeden buijt verclaart, alle die sonder gemelte passen ende t' aendoen deeser rheede trachten te passeren . .

Niet alleen de vaert der Javanen op de thinquartieren, maar oock de gestadige traffijcque der Mooren van Choromandel ende Bengalen in die gewesten bevinden Comps. handel soo van thin als voornamentlijck de doecken, door t voeren over landt nae Patanij, Ligor en Pahan, ten hooghsten schadelijck, ende Malaccas welvaert seer hinderlijck; weshalven de welgemelte Heeren Generael en de Raden van Indien (met mij) verstaan, die negotie door 't cruijssen onser jachten hun beleth ofte dat gedwongen sullen werden alhier tollen te betalen, ofte te negotieren, gelijck ten tijde van der Portugesen heerschingen. Tot welcken eijnde, als omme met de respective Coningen vorderlijcke contracten nopende den thin in derselver landen vallende te maacken, den oppercoopman Jan Harmansen met de jachten Welsinghen ende Punte Gale en een dienstigh cargasoen ter monture van f 43000 den 19en Junij naer de geseijde thinquartieren is afgeveerdigt . . . . .

Geroerden Jan Harmansen, den 27en Junij voornoempt met de jachten ter reede van Queda aanlangende vond den ouden Coninck doodlijck kranck, die den 30en daeraenvolgende deser werelt is komen t' overleven, nomineerende tot sijnen successeur, zijnen tweeden soon (een prins van grote hoope), den oudsten soon, midts zijn ongehoorsaemheijt ende onstichtelijck leven alsoo voorbijgaende. Met welcken nieuwen Coninck voorschreven Sr. Harmansen naer verscheijden communicatien heeft gemaackt een vorderlijck contract.[1] .

1 Zie dit contract op bldz. 106—108.

Desen jonghen prins door t' aenraaden eenigher grooten geresolveert schijnende, de uijtlanderen 't vervoeren van thin t' ontseggen, ende zijn gedeelte met eeijghen vaertuijgen naer Bengalen te zenden; twelck Zijne Hoogh^{t}. vande Heeren Generael ende Raden van Indien is toegestaen, waerdoor de vreemdelingen des te meer een afkeer van Queda ende begeerte naer Malacca crijghen zullen, insonderheijt bijaldien behoorlijcke onthael genieten, ende den vanghst van eliphanten (als meermalen verhaelt) can in treijn gebracht werden, waer toe alle onse krachten inspannen.

Tot voltreckingh vandt voorhaelde contract ende ontfangh van den tin is door Sr. Harmansen in Queda gelaten den ondercoopman Martinus Gravius . . . . . Leggen in gemelte Queda vier Moorse handellaers, daer onder een groot Guserats schip, hebbende passen van den Directeur Paulus Croock, met allerleij assortementen van cleden, sulcx die vande Comp^{a}. geen 25 p^{r}. cento winst rendeeren konden.

Intrum gemelten oppercoopman Jan Harmansen in Queda vertoufden, hadde tjacht Gale met de geprojecteerde cleeden ende provisien . . . . naer Jangh Salangh (den 8^{en} Julij) afgeveerdight, wien met Welsinghen primo Augustij is gevolght ende den 15^{en} daeraenvolgende in gemelte Salangh aangekomen; vindende het voorschreven cargasoen met d'advancen van 70 ten honderden, door den coopman Joris Vermeeren reede gebeneficeert, ende 290 baren thin, van d' oude restanten geprocedeert, int jacht Galen g'embarqueert, costende den voornoemden thin, met d' ongelden daer op gesuporteert, *f* 30782—18—14 ofte 4½ realen de bhaer van 360 ℔ twelcq, ten aensien der prijsen van Queda ende Peragh veel is, doordien desen Salanghsen gebieder niet jegenstaande de toesegginge, t'voorleden jaer aen Sr. Harmansen gedaen, in zijne quade coursen meer ende meer voortgaat, des Comp^{s}. coopmanschappen niet alleen naer welgevallen taxserende, ende geweldichlijcken naer sich nemende, maar oock in Martij passado, sonder de minste redenen, schelmachtigh doen ombrengen hebbende, een soldaet genaempt Hendrick Barentsen van Amsterdam, gelijck mede aende doot vanden Vice Commandr. Orlando Thiboult [1] schuldigh gevonden wordt, des wij voorschreven enorme

1 Zie over hem Bouwstoffen, II, o. a. bldz. 395, 396.

actien, ende onlijdelijck vexatien, aen Comps. residenten successivelijck gepleecht, ter gelegender tijdt soodanigh voornemen te corrigeeren, dat het andere sal dienen tot een afschrick, hun te wachten de Nederlanderen ongelijck ofte gewelden aen te doen, waer toe ons dese mael macht ende middelen ontbroocken heeft.

Voorhaelden Salanghsen geweldigher was $\frac{3}{m}$ voor d'aencompste vanden oppercoopman Jan Harmansen naer Ligoor tot betalinghe der achterstellighe tribuijten (beloopende 10 bharen thin jaarlijcx) vertrocken, in handen van sijnen gesubstitueerden Gouvernr gelaten hebbende seeckeren brieff aende comende hooffden, ofte wel den Edn. Hr. Gouvernr. Generael, waarinne de gepleechte moort met veele onwaerheden tracht te verbloemen, leggende de schult op den coopman Vermeer,[1] die bij contrarie getuigenissen sich genouchsaem deffendeert, weshalven Sr. Harmansen (gelijck hem bij instructie was gelast) de zaecke in staedt gelaten heeft, om voorschreven Salangers in slaap te wiegen, ende alsoo hier naer des te beter te straffen . .

De gedane opgelden in gemelte Oedjangh-Salangh, midts het getal van Comps. dienaren tot bewaren der selver effecten tegen de schelmachtighe practijcquen van desen tijran, die niet anders heeft getracht, dan door gefingeerde pretexten den coopman Vermeeren ende vordre Nederlanderen om te brengen ende met Uwen Eds. middelen hem te verrijcken, loopen hoogh . . . . . Blijvende 't Comptr. aldaer beset met ses Nederlanderen ende 5 swarte mardijckers . . . . [De tinhandel is] van consideratie, ende [dient] circumspectelijck vervolght, 't zij met een sware poene de voorschreven moort te repareeren ofte met een redoutable macht dat eijlandt voor de Compe. te verseeckeren, hetwelcke veele oordeelen, geene onlusten omtrent de Ligorse ofte Siamse Coninghen geven zouden, wanneer hunne tributen jaerlijcx opgebracht ende weinich vermeerdert wierden. Alsoo dit eijlandt soo rijck van thin is, als eenighe andere landen, daerentegen het volcq, mits de vexatien van dien Heere, soo traagh, dat geen meer thin arbeijden, als tot lijffs onderhoudt ende cleden nodigh hebben, wel wetende dat het overighe haer afgenomen ende zij doorgaens niet anders dan slaven getracteert worden, derhalven naer zoodanigh gelegentheeden haecken.

1 Ook de opvolger van Van Twist meende, dat Vermeeren „ groote oorsaecke " had gegeven dien moord. (Van Vliet aan den G. G., 24 Dec. 1642.)

Tot voltreckingh van voorhaelde conqueste, oordeelde meergemelte Sr. Harmansen ende Vermeeren 150 blance als swarte coppen suffisandt om dat eijlandt te dwinghen, ende de rijsvelden te distrueren, wanneer de inhabitanten souden genootdruct werden int geberchte te vluchten, van waer binnen corten tijt, door hongers noot in onse handen staen te comen, wandt de rivier tusschen Salangh ende Bangeri, die maer ander half musquet schoot breet is, met prauwen beseth sijnde, niemandt vandt eijlandt naer die vaste cust comen kan, wanneer men dien cleijnmoedighen, doch verraderschen hoop, ofte der selver hooffden conden straffen naer welgevallen, opdat ontwaer worden, vrije Nederlanderen ende geen Portugeesen geoffenceert hebben, die door haer meenichmael sijn omgebracht ofte van hunne goederen (onder versierde pretexten) gespoeljeert.

. . . . . .

Tot het leveren van den helft des thins in Perah, ende 't weeren der vreemdelingen buijten onse passen, wilt den Coninck geensints verstaen, tegen waerheijt voorgevende, sulcx noijt in gebruijck is geweest: daer meer dan notoir zij, dat alvooren Perah door de Atchijnders was bemachticht, den Patanisen Coninck bij solemnele contracten bleeff verobligert, alle den thin, in voornoemde Perah vallende, aenden Gouverneur van Malacca (wiens proffijten ende incompsten hierinne bestonden) ten gesetten prijse van 31¼ realen de bhaer te leveren, sonder eenigen thin te mogen vervoeren, buijten desselffs bewillinge, op hooghe poenen, houdende ter dier tijden gedachten Gouverneur zijne facteurs binnen Perah, om deselve, soo haest wt de bovenlanden wierdt afgebracht, t'ontfangen. Betaalende de Javanen ende wtlanderen, welcke haere goederen in thin (door dien weijnich gelt aldaer in gebruijck is) hadden omgeset, voor opgelden 10 ten honderden, die wanneer gedachten thin binnen Malacca wederom wilden incoopen, deselve niet dan met 50 a 60 pr. cento winst bequamen. Wel is waer dat 't sedert onse nauwe besettingen, ende dat de Portugeesen met d'Atchijnder in contentie gekomen zijn, dese obligatie soo nauw niet is naergekomen, maer dat soo wel wij Nederlanderen, als andere natien thin in Perah becomen hebben, doch is sulcx der Portugesen schult geweest, die ons geensints magh praejudiceren, naerdemael wij door de wapenen in derselver rechtmatige pretentien gesuccedeert zijn. Want bij aldien de vaert der

Mooren van de Indische, Choromandelse ofte Bengaelse custen over Atchijn op Perah met allerleij sorteringen van lijnwaeten werdt toegestaen, Perah ende Atchijn de vruchten van Malaccas conquest genieten sullen, ende dese costelijcke plaets nimmermeer ofte beswaarlijcken tot voorigen florisanten standt geraecken, waartoe nochtans met alle industrie arbeijden. Niet dat de ingeboorne Atchijnders die trafficque (midts de vriendtschap met dat rijck) kan werden verboden, maer eenlijken sustineren, dat de Compe. behoorden toe te komen de helfft van den thin gelijck in Queda, welckers Coninck hem anders grootelijcx beklaegen, ende 't gemaeckte verdragh anuleren sal, waerinne nochtans niet, dan met de sachste middelen doenlijcken, ontrent de Atchijnse Coninginne moet werden gearbeijt, om geen ontijdige irritatie te geven . . . . .

Johan van Twist.

Mallacca 17en December 1642.

XIII. Accoordt ende contract, gemaeckt bij Jan Hermansen, oppercoopman, ende directeur deser quartiersche comptoiren wegens den standt der Vereenighde Nederlandtsche Oostindische Compe. int coninckrijck van Queda, uijt autoriteit van d'E. He Anthonio van Diemen, Gouvernr Generl over Orienten, mitsgaders bij missive van den E. He Joan van Twist, Gouvernr en directr vande stadt ende fortresse Malacca en zijn E. missive aen de Maijesteijt in dato 18e Junij 1642 ons daer toe geauthoriseerdt, ter ene zijde ende den doorlughtigen Coninck van Queda, Poulelaca ende meer andere heerlijckheden ter andere zijde, dat voor eeuwigh, onverbreeckelijck; desen 11en Julij 1642 in Queda.

Eerstelijck sall den koninck toelaten, [dat van] alle den tin in Queda off van buijten incom[en]t, vallt aende Vereenighde Nederlandsche Oostindische Compe. (de dienaers desselffs) de gereghte helfft ende dat tot 7 taijl 13 maes trae, jder teijll gereekent tegens 4 rn, d' masen ¼ d0, soude zijn gemellte taijlls en masen t' samen

gerekent just 31¼ra sleghte Quedase munt pr baer. Edoch tvolck van die den thin aende Hollanders te merckt brengen, wert in haer believen vasst gestellt off kleden jegens een redelijcke maret dan gemelte Quedase munt begeeren, sonder andere uijtwegen van Spaense rs off eenige andere pretentie [1] te maecken, gehouden zijn te leveren.

Vorders den Coninck sall niet vermogen, eenigh tin met zijn eijgen jaghten, prauwen als andersints, veell min andere natiens, uijt te voeren, voor ende alleer den coopman offte andere Compe. dienaers, daer toe gelasst, met een gecommitteerde vanden Coninck aen boordt gecomen zijn, item de quantiteijt gewoogen en perfectelijck aende voorstadt Poupon opgenomen heefft, welck verbandt gemelte Comps. schepen off jaghten als anders, eer eenigh tin van hier vervoeren, gelijckerwijs sullen onderworpen zijn. De hier toe vorengenomineerde gecommitteerdens sullen, zoo haest de jaghten, scheepen off prauwen affgedreven ende zijlieden boven gecomen zijn, nae den Koninck off Orangcaija Basaer ter eerster gelegentheijt jder met hun brieffgen transporteeren, allvooren besonder een contra bouck van 't uijtgevoerde continueelijck tsamen well houden, jtem de qualiteit van 't uijtgevoerde aen den Koninck off Orangcaya vertoonen. Soo dan bevonden werdt, meer door den Koninck off s' Konings bevell als andersints dan de Hollanders uijtgevoerdt offte toegewogen hebben, sall den Koninck gehouden zijn, binnen 5 a 6 dagen, voor soo veele in ons packhuijsen offt allreede wegh gesondene minder bevinden, voor de prijs ende conditie hier vooren beraemdt, te sullen leveren.

Den Coninck zall vermogen, wat schepen uijt Bengale, Suratte als andere plaetsen, so passen vande opperhooffden der Nederlandtse Compe. dienaers uijt die quartieren vertoonen, maer anders niet, om in Queda te handelen, vergunt werden. Edogh zoo hun passen, op Malacca eerst aen te doen, houden ende daer nogh niet maer eerst aencomen, sall in dier gelegentheijt [door] den coopman vande Nederlanse Compe. met een gecommitteerde vande Coninck uijt last der gemelte Coninck ende de Ede. Hr. Gouverneur Generaal de revier ontseght werden ende nae Malacca wijsen; pas vande Gouvernr. aldaer op hun wedercomste vertoont hebbende, den handel ook anders

1 „Door dien om de lager valeur, der Spaansche realen, ende schadelijcke consequentie t' Portugees gelt niet geraden was aldaer in treijn te brengen." (Johan Van Twist aan de Heeren XVII, 17 Dec. 1642.)

niet vergunnen, tot welck visiteeren der passen den coopman van meer aangetogen Compe. gelooff zall gegeven werden.

Was onderteekent Joan Hermansen. Ter zijde stondt: na gedaene collatie jegens d' origineele, door den Koninck int Maleijts heefft laten schrijven ende met sijn gewoonlijck merck bevesstight, is dese daermede bevonden te accorderen. Datum ut supra. Was onderteekent Joan Hermansen.

XIV. Accoort ende contract tusschen d' Eden Heer Antonio van Diemen gouvr generaal over den stant der Vereenichde Neederlanden in India Orientalis ter eenre ende S' Jebingh Plimbangh Pangoran over Palimbang ende t' eijland Banca &a, gemaeckt met voornoemden pangoran bij ons, Jeremias van Vlieth commissaris ende extraordinaris gesant aen sijn Hoocheijt, Adriaen van Liesvelt, oppercoopman ende hooft vande Nederlantsche commertien in Palimbangh (beijde daer toe geauthoriseert van sijn wel gemelte Edt.) ende den oppercoopman Dirck Snouck, welck contract onverbreeckelijck, ende voor eeuwich wesen zal, [1] [20 October 1642].

Eerstelijck sal den pangoran toelaten (volgens d'acte aen den cappiteijn Pieter Sourij in November a°. 1640 verleent,) [2] dat de Neederlantsche Compa in Sijn Hoocheijts hoofdstadt Palimbangh op de vergunde plaetse, streckende O. Z. O. aen d' overcant langhs de reviere, van sulcker lengte ende breete, als noodich hebben, op haere costen laeten bouwen, ende doen opmaecken sal soo danighen magasijn, t sij van hout ofte steen als den cappiteijn generael sal goet vinden ende gelieven t' ordonneeren.

Den pangaran sal niet vermogen, eenige Portugiesen, Javanen, Chineesen ofte wat natie t' selve mochte wesen, op 50 vadem omtrent Compas magasijn, ofte erve te laten woonen, maer ter contrarie haer t' selffde verbieden ten sij met toelaten van s' Compas resident.

---

1 Vgl. De Jonge, II(v), bldz. 256—257.

2 Later in Batavia bevestigd, zie hiervóór bldz. 38—39.

Des Compas dienaeren ende subjecten, t' sij van wat natie die sijn, ofte van waer comen, sullen gnieten vrijheijt in de christelijcke religie, d' selve onverhindert, ende sonder spodt, exerceren, ende in soodanighen liberteijt als in Batta, ofte eenighe plaetsen onder haer gebiet vermoghen te doen.

Niemant van s' Compas ofte des pangerans subjecten sullen vermoghen eenige questie, arguatie, ofte disputatie van religie te maecken, ofte aen te vanghen, op peene dat ijder den sijnen, soo wel sijn hoocheijt als Compas resident, aenden lijve daer over straffen sall.

Soo imant van Compas dienaren ofte subiecten (daer Godt voor sij) tegens den pangaran, de geestelijcken hunner religie, ofte grooten deses rijcx, sich soo danich vergreepen, dat t' feijt exemplare straffe meriteerden, sal den pangaren echter sulcx niet vermogen t'executeeren maer den delinquant met d' informatie leveren in handen van s' Compas resident op dat den selven naar exigentie van saecken gestraft, ofte nae Batta gevoert, ende aldaer in handen van justitie overgelevert werde.

Ingeval s' Compas Resident ofte cappiteijn over de negotie, door infademenlen ende vexatien soo getercht wierdt (welck wij niet hoopen) dat door swackheijt ende menschelijcke beweeging hem tegens den pangaren, geestelijcken ofte grooten deses rijcx in eenigherleij wijse vergrepe, sal den pangaran nochte niemant sulucx vermoghen hier te straffen, maer van alles goede informatie nemen, ende den cappiteijn generael sulcx aenschrijven, in welcken gevalle sijn Edt oock soodanigen justitie administreeren sall, als naer rechten bevint te behooren ende tot sijn hoocheijts contentement strecken sal.

Soo imant van s' Compas subiecten, ofte lijffeijgenen bij den pangaran overloopt, t' sij sulcx uit oorsaecke, ofte opgenomen haet, tegen sijne overheeren geschiet, ofte sich ergens soeckt te verbergen, sal sijn hoocheijt gehouden wesen, de selve op te doen soecken, ende over te leveren in handen van s' Compa resident.

Oft gebeurde (twelck Godt verhoede) dat eenige ingeboorne ofte inwoonders in Palimbangh, t' sij wat natie ofte in qualiteit die souden mogen wesen, hun onderstouten, s' Compas resident, sijne mindere ofte eenighe subjecten vanden Neederlantschen staet, hoon ofte smaet aen te doen, ofte scheltwoorden tegens haer uijt te spouwen, sal sijn hoocheijt alsulcke datelijck naer meriten doen straffen, soo niet, den cappiteijn

in handen leveren, om naar exigentie van saecken selffs te straffen, ofte op Battavia te voeren, ende bij weijgeringhe van justitie sal den resident soodanighe moghen in hechte nemen, ende handelen daer met soot behoort.

Des Compas dienaren, vassalen ende subjecten onder t'gebiet van den cappiteijn generaal die hier comen negotieren, sullen betalen van alle cleeden, die geopent werden, ider sorteeringe een stuck sonder meer, ende vanden peeper, die uijt sijn hoocheijts Rijck vervoert sal werden, hondert vijff ra van achten in spetie van ider hondert picol, te weeten tachtich ra voor den pangaran, ende vijff en twintich dittos aenden sabandaer, die tot dat ampt geadmitteert is, ofte gebruijckt wert, welcke gerechticheijt den pangaran ende sabandar bij manequement van penninghen, in cleeden merckt ganck sullen aennemen, ende haer daer met laaten contenteeren.

Alle cooplieden, borgelijcke ende gemeene persoonen, egene uijt gesondert, sullen vermogen met s' Compas Residenten te handelen, coopen ende vercoopen, in alle coopmanschappen ende goederen, sonder dat imant sulex sal beletten ofte verhinderen.

Den pangaran sal sijne ingeboornen, ende ingesetenen, t'sij Chineesen, ofte andere natien, daer met s'Compas residenten handelen, aen doen cundighen, dat niemant cleeden nochte comptanten sal verstrekt werden eer de selve peeper aen boort hebben gelevert, en principalick niet aende grooten vant rijck, om dat men daer mede de meeste moeiten heeft, ende t'weijgeren onlusten veroorsaeckt, ten ware den pangaran daer selffs voor wilde responderen.

Soo s' Compas Resident nochtans goet vont, aen Chineesen ofte imant cleden ende comptanten voor al eer dat peper leveren, te vertrouwen, sal voornoemde resident, bij manequement van tijdelijcke betaalinghe, vermogen soodanighe luijden t'scheep gevanckelijck te setten, ende voort vertreck niet voldoende, naer Battavia voeren, sonder dat sijn hoocheijt (schoon t'ingebornen sijn, ofte Chineesen, die hun onder sijn hoocheijt, de coninginne ofte eenighe grooten hadde begeven) t'selve in eeniger manieren sal beletten, maer ter contrarie alle debvoir aenwenden, d'onse satisfactie geschiede.

Den pangaran zal niet toelaaten, dat eenighe natien peeper uijt sijn lant vervoeren, als alleen s' Compas dienaeren ende haere subjecten ofte sijne inwoonders, mits dat sij de selve op Batta brengen,

alwaer hun goet onthael gedaen, ende in alles geaccommodeert sullen werden. Ingeval den uijtvoer van peeper bij 's Compas residenten vermerckt werdt, sullen vermoghen alles te lichten, alwaert binnen de Reviere ofte hier ter Rheede.

Des Compas Resident sal d'authoriteijt ende t'gesagh hebben over alle Battavische Chineesen en s' Compangies subjecten, die met joncken, ofte vaertuijghen hier verschijnen, soo de selve qualijck doen, straffen, en soo imant hun verongelijckt, voorstaen, ende recht vorderen, ende soo eenighe fugitiven (van Battavia ofte ander plaetsen gevlucht) gewaer werdt, hun sonder eenighe contradictie weder moghen vervoeren.

Alle vaertuijghen t'sij wat natien die sijn, ende van waer dat comen, sullen hun passeduls aen s' Compas resident verthoonen; vertreckende, passeduls van voornoemden resident voirderen; echter sal gemelden Resident geen passedul geven aen die van d'oost van Java ofte voorbij Malacca willen, maer soo den pangoran t'aenstaende noorder mousson voorneempt, drie a 4 vaertuijghen om de oost van Java te senden, sal Sr. Liesvelt passen verleenen, doch int aanstaende sal sijn hoocheijt sulcx aen d' Ed. Hr. generael moeten versoucken. Ingeval eenighe vaertuijgen bij noorden Mallacca willen vaeren, sullen die rheede eerst aen doen, ende aldaer een passedul van den gouvr. versoucken, ende soo s' Compas scheepen ofte haere subjecten eenighe vaertuijghen bij noorden Mallacca, ofte de oost van Java sonder passen en bejegenen, sullen voor goeden buijt aengeslagen werden.

Des pangerans ingeboornen ende subjecten sullen vermoghen met passen van s' Compas Resident van hier naer Johoor, Pahangh, Patanij, Siam, ende Cambodia te varen met soodanighe coopmanschappen, die de Compa niet prejudiciable sijn, maer sullen geen peeper derwaerts voeren, ofte soo contrarie bevonden wert, sal s' Compas resident (de vaertuijghen in dese reviere sijnde) de peper daer uijt moghen lichten; in zee onse scheepen bejegenende aengeslaghen, ende voor goede buit verclaert werden.

Ingeval s' Compas scheepen ofte haer subjecten eenighe vaertuijgen van waer dat comen, met maintimentos ofte geringhe coopmanschappen, tusschen Lucepara ende Linga bejegenen, die t' voornemen naer Palimbangh hebben, sullen sij lieden soodanighe vaertuigen, volghens

t' contract met den cappiteijn Sourij voor desen gemaeckt, [1] vrij ende lijber laeten passeeren, de wijle Palimbangh sijn voetsel van sout, rijs, ende meer behoefticheeden uijt andere landen hebben moet, maer soo de selve nae andre plaetsen tendeeren, sullen s' Compas scheepen ofte haere subjecten alles (selffs voor de Palimbanghse rivieren, seehavenen ende plaetsen onder 't gebiet vanden Pangaran) mogen aenslaen, ende voor goede prinsen houden.

Des Compas dienaren ofte haere subjecten sullen binnen de Palimbanghse reviere geen handelaers beschadigen maer soo binnen voornoemde reviere, ofte inde Palinghbangse straate eenighe oorloghs vaertuijghen vanden Mattaram bejegenen, mogen deselve vrijelijck aentasten, soo danighen hostiliteijt thoonen ende beschaadigen aen scheepen, volckeren ende goederen, soo als te raade werden sullen.

Den Pangeran sal voortaen soo danighen Bontgenoot ende gealieert vrindt vanden cappiteijn generael ende Nederlantschen staat sijn, eenwich ende onveranderlijck blijven, dat niet vermogen sal, hunne vijanden in eeniger manieren t' assisteeren, nochte doen assisteeren maer oock voor vijanden houden ende doen houden, die haer in hostile posture tegens sijn Edt, sijne dienaers, hunne commertien ofte subjecten stellen ofte doen stellen, op peene van oock in vijantschap met den Nederlantschen staet te vallen. Integendeel sal den cappiteijn generael den pangaran in alle toevallen adsisteren ende tegens sijne vijanden soo danigh proteegeren, als den noot vereijsschen, 's Compas macht toelaten, ende de gelegentheijt aenwijsen sal.

Tot besluit belooft den pangaran mits desen, dat ons in alle swaricheeden ende overvallen sal beschermen jegens alle beduchte ofte openbaere vijanden ende geveijnsde vrunden, die s' Compas dienaaren ofte hare subjecten met gewelt ofte practijcquen eenigen hinder souden willen mogen, ofte connen aen doen, welck contract ter wedersijden, met onse hantteeckens becrachticht is.

Int schip de Luijpaerdtt in de Reviere voor Palimbangh desen 20en October a° 1642.

Dit contract is met drie zegels becrachtigt. Namentlijck van Isebingh Plimbangh, pangaran, Radingh Tommagon, eerste, ende

---

1 Wat contract hier kan bedoeld zijn, weet ik niet.

Keaij Tommagon Natta Pra Raadje, derde persoon int Rijcke, ende onderteeckent bij Jeremias van Vlieth, Adriaen van Liesvelt, Dirck Snouck, neffens hunne wapens in Rooden Lack daer op gedruckt.

XV. Hendrik Van Gent, Opperkoopman te Djambi aan den Gouverneur Generaal Antonio Van Diemen, 13 Augustus 1642.

. . . . . .

Op 27en Julij passado hebben volgens UEdl ordre ende alhier getrocken resolutie, mij vervoeght met den E. Commissaris Gerard Herbers [1] voor den Pangeran de Patij, die wij bejegende met een goet getal sijner principale ende onderdanen op zijne passebaen, alwaer denselve U. Edl ordre, naer den inhout, met dese woorden voorgehouden is, namentlijck dat U. Edl, door den Nederlantsen Coopman, die tot Bantam negotieert, zij aengeschreven, denselven uijt de mont van d'Engelse President verstaen heeft, dat hem uijt Japara, van haren Coopn die aldaer leght, was aengecundicht, die van Jambij hun lant aenden Matram hadden opgedragen, ende d'opperste authoriteijt gecedeert, ende zulcx waer is, dat U. Edl van meninge zij, 't Comptoir op te breecken, Jambij te verlaten, ende hem den oorlogh aen te doen, alsoo U. Edl alle de gene, die haer aenden Matram verbinden, ende onder zijn gehoorsaemht begeven, voor zoo grooten vijanden als den Matram selffs houden; ende dat hij dienvolgende op zijn rijcx welvaren most letten ende zulcx niet naercomen, oft anders U. Edl zijn voornemen int werck zoude stellen; waerop hij Pangeran seer beleefdelijck selffs ende oock door zijne Sabandaer Keeij Ranga dede antwoorden, 't selve onwaerachtich te zijn, dat sijne lant aenden Matram soud opgedragen hebben, ende denselve 't opperste authoriteijt gecedeert, dewijl niet genegen ben, mijn selffs in slavernije te brengen, daer ick jegen woordich in vrijdom leeff, ende als een Coninck te regeren heb naer mijn beleeven; ten ware den macht vanden Matram, mij soo groot overquam, ende van haer geweldelijck wierde aengetast, ende tot zulcx geconstringeerd werden, soo en zal ick

1 Hij was bij commissie van 27 Juni door G. G. en Raden naar Djambi afgevaardigd.

daer toe niet resolveren, ende alsdan zal noch vooreerst den Ed. Hr Gouverneur-Generael tot mijnen assistentie versoucken, om denselve te wederstaen, ende bij aldien dan noch te swack zijn, zoo wil ick Godt de saeck bevolen laten. Ten anderen zeijde hij, soo ick van zoodanige humeuren ware geweest, ick zoude den Capiteijn van hier over langh wel hebben doen vertrecken, ende mij als den Palinghbander tot den Matram vervoeght hebben twelck immers tot heden niet en is geschiet ende niet geschieden zal, zoo lange ick leve. Hierop hebbe hem wederom beantwoort, dat hij vastelijck te gelooven heeft, U. Ede. hem tegen alle zijne vijanden zal soucken t'assisteren, ende te beschermen, zoo lange den Nederlantse macht, in India zal zijn, die boven alle scheepsmacht te vreesen staet, gelijck blijckt, d'Engelsen ons hebben gerapporteert, een hunner schepen van Banjar Masin, ende voorders van Japara comende, om naer Bantam te zeijlen, door den Ede Hr Generaels beleijt is aengetast, ende daer uijt met gewelt gelicht 18 Banjaresen, die alle door de Nederlantse natie om 't leven zijn gebracht [1]. Naer uijtterlijck vernemen condt, altereerde hij, Pangeran, ende eenige van de Grooten, in dese tijdingh, vermits seer ieverich vraechden waer deselve heen wilden. Gaven haer in antwoort, door d°. Engelse verstaen te hebben, hunne meninge naer Meecke [2] voorder was, maer toen door zijn E. den Ede. Hr. Gouverneur Generaal, deesmael verhindert . . . . .

. . . . . Naer mijn gevoelen streckt, is de beantwoorden van den Pangeran de Patij, op U Ede voorgestelde vrage ende meninge, beveijnsdelijck geschiet, ende dat door vrese, van U. Eds toorn op hem te verwecken, niet anders heeft derven spreecken, dewijl zijn principale incompsten van des E. Compes commertie hem weelde doet hebben, ende UEde hem 't allen tijden sijne deure sluijten condt, maer ick houde voor seecker, dat d'opdracht van zijn rijck, al voor eenige tijt geschiet is, ende apparentlijck wel meerder belofften gedaen zijn. De waeromme zullen UEde int cort hieronder specificeren.

Eerstelijck dat hij, Pangeran, ende Zijne Grooten deses rijcx dieverse malen van haer hebben gegeven, soo 't geviel, den Matram alhier ons [3]

1 Hiermede wordt waarschijnlijk gedoeld op hetgeen wordt medegedeeld bij De Jonge, II (V), bldz. CXXIII—CXXIV.

2 Mekka.

3 Nl. de Djambiërs.

quam besoucken, wij zouden hem moeten erkennen, ende respecteren, want niet machtich zijn, zoodanigen een potentaet, die meer milioenen zielen heeft, als wij duijsenden zijn, wederstaen. Wijders zoo streckt al den Pangerans ende Groote van Jambijs genegentht., meer als oijt voor desen, soo mij van dieverse Jambinesen zelffs is onderricht, nu ter Matramwaerts, meer als wel bij voorige tijden heeft gedaen. Verstaen oock dieverse malen vanden Coninck zelffs, dat hij der Javaense dracht ende spraeck voor het treffelijckst, ende aengenaemst, voor zooveel hem bekent is, inde werelt hout; heeft derhalven geboden alle 't berghsvolck, zoo wel van Quamangh, Tensgouw (?), Cotte, als andere quartieren, die bij zijne voorouders tot op desen tegenwoordigen tijt, naer haren believen opt Maleijs gecleet hebben gegaen, dat voordaen, zoo wanneer aen Tannapilij zijn, ende hem comen sombatten ofte reverentie bewijsen, int Javaens gewaet moeten verschijnen. Wijders dat dieverse malen door zijne sabandaers heeft doen weten, soo U. Ede. geen schip gelieffde voor Tannapilij, ofte 's Compes logie te houden, hij Pangeran niet genegen was, langer zijn contract te houden, vant niet uijtvoeren der peper, als vande Nederlantse natie, ende Engelse, wilde achtervolgen, gevende daermede te kennen, zijn trots ende nietige ongenegentht tot U. Ede. waerts.

Ten tweeden, dat hij, Pangeran, tot 2 a 3 dieverse malen heeft opgehaelt, ende ter propooste te pas gebracht, zijnen ambassadeur Keeij Suma Inda door U. Ede was aengeseght, ingevalle hem de geeijste [1] stucken geschuts haddet laten volgen, de betalingh met de coogels lichtelijck soude becomen, dat hij die reden wel in zijn hardt bewaren ende niet vergeten zoud.

Ten derden, dat ons met een zeer vileijne practijcque, van des E. Compes gerechtige penningen hout; niet tegenstaende de debiteurs, met recht overwonnen, ende door den rechter tot betalingh gewezen zijn, zoo geschiet nochtans, dat de luijden doort behulp van hem, Pangeran, door ons, alhoewel naer zijne wetten overwonnen zijnde, geen slaven, slavinnen, ofte eenich huijs nootdruft mach affgenomen werden, niettegenstaende hare rechten medebrengen, wanneer d'overwonnenne weijgerich in betalinge is, alles tot believen vanden crediteur staet, ja zelffs tot den rijspot incluijs.

1 Een verzoek om geschut was een der gewone vragen van verschillende inlandsche vorsten aan G. G. en Raden.

Ten vierden is mij op 13en Junio, door zeecker Jambineze vrunt, genaempt Keeij Marta Wangsa, int secreet onder belofte, van niemant ter werelt bekent te maecken, verclaert, hoe den Pangeran in Jambij, met zijne grooten des Rijcx, eenparichlijck hebben geresolveert, wanneer den Coninck van Palinghboan, uijt den Matram zoude zijn geretourneert, ons alhier op eene wijze te tracteren als die van Banjar Massin, om daer door bij den Matram in grooter aensienlijckht te zijn (alhoewel den Palinghbander, in den Matram selffs is geweest) als die van Palinghboan, want verstaen hebben, den Coninck van Banjar, door zijne gedane moort, een groot vrunt vanden Matram geworden is; maer alsoo in dese te largo zoude vallen, alle de reeden daerbij gepasseert, te verhalen, ende met Godes beschermínghe wel niet anders zal zijn, als een Jambinese resolutie, die niet langer als van d'eene passertijt tot den anderen deurt, dat is van 's morgens tot des avonts, en zullen in deze niet prolongeren, maer eenlijck aen ons dachregister refereren . . . .

Ten vijffden is op 14 d^., ter instantie vande Sabandaers ende mijne toelatingh, 'twelck dede om haer te probeeren, of zoo wantrouwich zouden zijn, alsoo den Conninck was aengedient in Compes logie 4 stucken groff canon waren gebracht, des Sarangs woningh door Gecommitteerde gevisiteert, alsoo gerucht was, aldaer in een heijmelijcke plaetse stonden, ende ick daermede voornemens zoude zijn, tegens den Pangeran in oorloge te treeden, ende met voorschreven canon, vijandelijck tegen hem te stellen. Derhalven resolveerde, dewijl een Sabandaer in de logie was, denselve int victualie packhuijs te leijden, ende hem dus oock te laten visiteren, alwaer mede niet en vont. Naerdat dese visitatien gedaen waren, ende den Pangeran mij tegen den avont, 't hemwaerts ontbiedende, hebbe selffs vande valsche beschuldigingen voor hem zijnde, begonnen te discoureren, ende versocht seer instantelijck te mogen weten, wie mijn belasters, in zoo een valsche oplegginge, waren geweest, dien hij niet wilde bekent maecken, zeggende door zijn vrouwe, de Coningin, hem selffs was aengedient, ende dat zij 't selve, door een Chinees souden hebben verstaen, doch dat den naem, ofte gedaente van dien, haer vergeten was, waer door vertrouwe, wel door hun selffs gepractiseert is, om des Compes logie eens ten deele te deursnoffelen. Ende blijckt daer uijt, ons in geenigen deelen vertrouwen, 't welck eenichsints openbaringe van een ongeruste conscientie zijn.

Ten sesten, hebben dieverse malen', uijt de Sabandaers, ende grooten deses Rijcx, discourswijs verstaen, den Pangeran de Patij van Jambij, door den Pangeran van Palinghboan ernstelijck versocht is geweest, de Nederlantse natie alhier, in loocko zijnde, nevens de middelen van de E. Compe., in handen vanden Matram te interrogeren, opdat den toorn vanden gemelden Matram over hem niet en quame te ontsteecken; dat oock hij, Depatij, vergadert zijnde met zijne voornaemste des Rijcx, daerover resolutie heeft getrocken, doch in wat voegen is mij onbekent. Intrum is uijtgestelt, tot de compste vanden gemelden Palinghbander, als wanneer in die zaecke nader besougneren zullen.

Door den bockal van Keeij Tommegongh Surri Janata, wiens jonck in Moluco (zoo hij segt) verlooren ende 't volck inde kettingh geslagen is, waerover mij tot twe malen aengesproocken heeft, oft U. Ede. oock daervan geadviseert hadde, ende alzoo zulcx tot noch toe niet en is geschiet, hebbe hem t'elckens beantwoort, van neen, is mij openbaerlijck ende resoluijt aangeseght, dat den Pangeran de Patij zijn rijck aenden Matram heeft opgedragen ende voortaen jaarlijcx, als die van Palinghboan, den Matram haren oupattij ofte trijbuijt zullen opbrengen, maer dat denselve niet van meningh is (gelijck ick wel gelove) onder zoodanige belofften, wel geschiet te zijn, de Nederlantse natie uijt zijn rijck niet te verlaten, vermidts daer door zijne principale incomen geniet; oock dat den Pangeran de Patij, waerachtelijck door den Pangeran van Palingboan is versocht geweest, de Nederlanders inden Matrams handen te leveren, maer dat daer toe (vermidts die in Jambij negotieren, coopluijden zijn, die hem voordeel aendoen), niet heeft willen resolveren.

Over dese menichvuldige quade tijdinge, niet wetende ofte waerlijck inder daet zijn, hebbe alle des E. Compes dienaers, alhier ten Comptoire bescheijden, ider met een goet roer, een pieck, ende een zijdgeweer, midtsgaders wat tot zulcx van noode mocht zijn, bij eenich rescontre wel versien, ende daer boven op haer versocht Compes middelen met den anderen, (zoo t quame dat Godt verhoede door d' een off d' ander wierde aengetast), tot 't uijterste te defenderen, waer toe haer gelijckelijck bereijt hebbe bevonden te zijn, zulcx met den anderen bereijt zijn, volgens schuldigen plicht, tot den laetsten man te verdedigen, 't welck zonder de hulpe van een ondiep

gaend jacht, daer op gevoert can werden 12 a 14 lepelstucken, weijnich ofte niet, zoo zij int quaet its comen voor te nemen, [zal kunnen baten.]

. . . . . Oock zoo hebben den Coninck, ende groote van desen rijcke midtsgaders de Chinesen wijtloopich gedivulgeert de fouten der Sabandaer van den Palinghbansen Coninck [1], ende dat oversulcx U. Ede. voornemens blijft, naer rechten daer over te disponeren, daer op mijn den Pangeran antwoorde, zoo ick om hem versocht, zoud den Heer Generael hem mijn wel willen laten volgen. Gaff hem in antwoort, dat vertroude van jae, zoo gene sware straffe begaen hadde, maer zoo 't gene dat hem opgeleijt waer is, sal hij aparantlijck gestraft werden, tot een anders exempel op onse wijse, datter de doot naer volght, 't welck hem vreemt, nevens sijn onderdanen scheen om hooren te wesen, vermidts onder U. Ede. gouverno, zoo hij ende meer anderen zeyden, niet en stondt. Echter zeijde haer, dat apparentlijck eerlangh daer van wel hooren zoude; 't schijnt haer seer vreemt in d' ooren te clincken, dat hij zoo subtijl op Batta. gebracht is; ende aldaer hem moet verantwoorden, dewijl den Coninck van Palinghboans slaeff, ende een thuijshoorder in Palinghboan is.

. . . . . .

Gemerckt bij den E. Commissaris Herbers, ende mij, tvoorstaende [2] een zaecke van importantie is bevonden te zijn, om den Pangeran gene reeden van onschult te geven, zoo wanneer (dat Godt verhoede), ons alhier eenige molesten overquam, is den Breeden Raedt der schepen Gracht, Armuijden, den Dolfphijn [3] in d° Gracht beroepen, ende haer den inhout der becomene missive, [4] nevens 't geene mij voordelijck tot preservatie van Compes middelen ende alhier ter Comptoir voorgedragen, waerop eenparichlijck ten meesten dienste van de E. Compe in Raade is geresolveert, 't geene volcht.

1 Dit was een zekere Chineesche schipper, Bencki geheeten, die uit Batavia met de noorderzon was vertrokken met achterlating van veel schulden, en in Palembang zeer in aanzien was gekomen. Abel Jansz. Tasman nu was in April 1641 naar Palembang gezonden met een vloot van 4 schepen, om eens poolshoogte te nemen en desnoods gewapenderhand op te treden. Men vreesde nl. kwaad, omdat de Sultan van Palembang den Mattaram een bezoek bracht. Tasman had Bencki met een zoet lijntje aan boord weten te krijgen en hem gevankelijk naar Batavia gebracht.

2 Nl. de verschillende omstandigheden, waarop Van Gent zijn ongunstig gevoelen omtrent den Pangeran baseerde.

3 De beide laatstgenoemde schepen waren juist uit Malaka aangekomen.

4 Nl. een missive, zoo juist van den Pangerang ontvangen.

Dat men den Pangeran, als tot meerder verseeckeringe van 's Compes importante capitael, ende ter instantie vanden Oppercoopn Sr Hendrick van Gent, met eenparige advijsen, raadtzaam geoordeelt, de fluijt Gracht zoo spoedich doenlijck is, inde twee schepen, te weten Armuijden ende den Dolphijn, zooveel peper over te schepen, als eenichsints zoude connen bergen, daerinne de schippers vande zelve, opt 't ernstichste wert gerecommandeert, zich vlijtich te quijten, 's Compes dienst naer vermogen te bevorderen, ende de ledige plaetsen haerder schepen met peper te vervullen, om den Coninck van Jambij, dewelcke instantelijck is verzoeckende, een schip op de rieviere, boven in Jambij mach verblijven, met de fluijt Gracht die wel de vlotgaenste der aenwezende schepen is, te accommandeeren, ende voorts tot meerder defentie van vooraengetogen fluijt ende 's Compes. middelen in Jambij, d°. fluijt boven 't cruijt daermede van Batta. gedepecheert is, ten overvloeden te provideren met noch 500 ℔ boscruijt, uijt de fluijt de Dolphijn, ende twee cleene hantsame isere stuckgens, schietende een ℔ iser, van't oorlochsjacht Armuijden, dewelcke die vande fluit werden toegevoeght, omme bij rescontre van eenich vijantlijck attentaet, int wederopcorten vande riviere, met den resterende peper, zijnde picols cattij . . . . . [1] naer behooren te connen quijten, ende Compes middelen beschermen.

. . . . . .

Actum int fluijt schip Gracht, leggende ter reede voor Jambijs bhaar, adj. 13en Auguso 1642.

Onderstont

. . . . . .

Hendrick van Gent.

XVI. Hendrik Van Gent, Opperkoopman te Djambi, en zijnen Raad, aan den Gouverneur-Generaal Antonio Van Diemen, 31 Augustus 1642.

. . . . . .

Pr. desen gaet een expressen vanden Pangeran Aria ofte Depatij, genaempt Serimaha Radga Lella, om U Ede. een der zijne ongesti-

1 Oningevuld.

leerde ende zeer trotsen brieff t'overhandigen, waervan nevens deze U Ede copije gewerde, nopende den anachoda Binckij in Palinghboan, 't welck hem ten aensien, om U Ede van hun doen zoo veel ons bekent is, t'adverteren, hebbe toegestempt, opdat, 't gunt Godt verhoede, de E. Compe alhier eenige schade overquam, hij Pangeran geen ontschuldiginge zal hebben, wegens zijn waerschouwinge in te brengen, alsoo de humeuren der Jambijneesen met de compst vanden Palinghbander, te meer zonder rescontre van schepen aldaer gelueckelijck zijn aengelant, als den dach bij den nacht verandert zijn, gelijck U Ede uijt het mondelingh rappoort van des E. Compes tolcq Anas, welcke op 't versoeck vanden Pangeran, ende ten principale omme U Ede zoo veele hem bewust is, onderrichtinge vande groots-, trots-, midtsgaders valscheijt der Jambijneesen te doen, want tot genen anderen intentie desen Radga Lella bij U Ede compt te verschijnen als om den nachoda Binckij voornoemt wederom in Palinghban te hebben, 'twelck mijn van desen valschen Jambinees zeer vreempt ter eerster instantie te vooren quam, ende oock deed tegenstellen, dewijl het in Palinghban geschiet is, maer naderhant bespeurende, zij eenlijck 't selve tot een maxime nemen, ende met die van Palinghban, dewijl van cleenen macht in Jambij zijn, daer zij 't al op zoucken te draeijen, eens willen zijn, om te beter ons met hun voorweten, aen die van Palinghban, ofte den Matram onder deckmantel van niet aff te weten, ofte wel van wetende, met 't zeggen te cleen van macht zijn, zoodanigen een potentaet zijn believen te weijgeren, gelijck in voorigen tijden U genoech ende dickmaels hebbe gewaersehouwt, den Ede Hr Gouverneur Generael, een jacht ofte twee tot uwe bevrijdinge diende voor de logie te laten, alsoo den Matram uwen vijant is, ende wij geen tegenweer van zoodanige coningen van macht kennen doen, waer door zij vertrouwen, zoo eenige molesten U Ede dienaers alhier overcome hun te connen defenderen niet tegenstaende hun schelmstucken genoech blijcken. Doch vertrouwe U Ede. op d'ontfangh deser daerinne ordre stellen zult, onderentusschen blijven in vertrouwen U. Ede der Jambijneezen hooghmoet, ende trotszicheijt een breijdel in den mont zult gelieven te geven, opdat dien vertwijffelden natie UEds toorn eens comen te smaecken, 't welck zeer lichtelijck met de naervolgende middelen te doen is.

Dat U Ede boven 't fluijtschip Gracht noch een clouck, ondiep

gaend, welgemonteert jacht van 12 a 14 stucken geschuts, tot voor de logie gelieft te laten opcorten, ende daerbij ons ordre geven, den Jambijneezen Pangeran aen te zeggen, dat des E. Compes uijtstaende schulden, dewijl 't mouson dagelijcx begint in te comen, begeren met zijn hulp ons zal betaelt werden; ten andren dat de oude affgeschreven ende verwonnenne schuldenaren, van gelijcke werde geordonneert, zulcx te doen, oft dat anders van meninge zijn, hem den oorlogh van dien uijr aen te doen; wanneer 's Compes dienaren ende middelen van hier mosten gelicht, ende inde schepen gebracht werden, op dat men eens ter deegen dese nietige natie, hun natuer ofte gesimuleerden samblant, met ernst mocht ondertasten, ende tot aen zee vertrecken, ofte zoo U Edts wille ware, voor een tijt met den oorloogh hun besoecken, want genoechsaem blijckelijck is, dat de vrede niet eer estimeren voor en aleer den oorlooch gesmaeckt zullen hebben.

Naer mijn vertrouwen, 't welck U Ede mij niet qualijck gelieft af te nemen, dewijl ongevarseert, doch met een genegen gemoet tot 's Compes welvaert mijn gevoelen spreck, soud den voorschreven Pangeran van Jambij binnen corte wesen tot subjectie ende gehoorsaemht te brengen, alsoo dees Jambijs rivier met twee jachten naer wille zonder dat een scheep praeuw van 4 scheppers opvaren can, is te sluijten, waer door den toevoert, 't welck zij van andere plaetzen als Java, Jhoor, Patania, Macassar moeten hebben, bestaende in zout, slaven, rijs, tamberijn, cuijt, loock, ajuijn, verders alderhande Javaense ende Jhoorse waren, ende zoo wanneer zoodanige goederen niet naer ordinarie gewoonte mogen incomen, sal daer uijt volgen voor eerst een inlantsen oorlogh, tusschen die vande bovengelegen plaetsen, ende Jambij, vermits dat volck alleene bij den handel van peper bestaet en zoo wanneer haer den peper niet afgecocht en werde, vermits d'Engelse daer toe geen capitael hebben nochte brengen, zoo zullen die luijden geen cleeden, tot harer believen als nu becommen, nochte van rijs ofte zout, ende andere cleenicheden connen gerijft werden, 't welck veroorsaecken zal, voor eerst armoede, ende naderhant onlust tot de aenplantingh van peper, zulcx dat gelijck [zij] bij vrede reede wel gedaen hebben, tegen den Jambijnesen Coninck opwerpen zullen, ende zal oorsaeck zijn, meerder quantiteijt van peper uijt Andragierij affcomen zal, als jegenwoordich doet, doch

most op Toncal 't welck tusschen Andragierij ende Jambij leght, goet ooghmerck gehouden werden, vermits van Manicabo tot aen zee met een bequame rivier voor cleen vaertuijgh uijtcompt, daerop bij vijantlijck voornemen, mede goet ooghmerck diende genomen te werden. Door dese ende meer andere middelen, U Ede beter als mij bekent, zoo den handel van dese nietige natie conde gestaeckt werden, zoudt men hun leeren vrede estimeren, ende hun vanden Matarams ontzet, ende hulp doen affstaen, zoo der peper handel gemist als voren can werden, dewijl hij haer geen ontzet noch des Compes jachten nadeel ter werelt zoud kennen doen ende zoo U Ede tot besendingh van een jacht ofte jachten verstaet, versoecke U Ede zoodra mogelijck zij, herwaerts gelieft te doen spoeden, opdat, voor haer becomen antwoort, int opcorten mach zijn.

. . . . . .

De quade geruchten van der Javanen, Palinghbanders ende Jambijneesen nemen meer ende meer toe, ende comt mijn op stont ter ooren, dus verre geschreven hebbende, den Pangeran Aria ofte de Patij, soo als nu genoempt werdt, den Javanen ende Palinghbanderen vrijheijt verleent heeft, ons haer geleden schade ontrent Bantam, te mogen vergelden, alsoo het penningen ende parsoonen waren, die door U Ede loffelijck beleijt verovert zijn, die tot grootmaeckingh vande Matram naer Meecka waren gesonden, dat overzulex voor hun een onverdraechlijcken smaet ende schande zoud zijn, soo daer voor niet ietwes tot nadeel van de E. Compe verrichte.

. . . . . .

Actum int Nederlants Comptoir Jambij, adij ult° Aug° a° 1642.

Was onderteijckent

. . . . . .

Hendrick van Gent.
Cornelis Claesz.
Willem van Gent.
Dirck Kemp van Assinghen.

XVII. Gouverneur-Generaal (Antonio Van Diemen) en Raden aan „den Pangoram di Patj in Jambij", 1 November 1642.

. . . . . .

'T is nu 18 dagen, dat [wij] Uwe Hoogh^t. nevens onse missive p^r. twee schepen gesonden hebben, een schoon, hoogh, ende couragieus Parsiaens paerd, van groote waerde, met twee stoot-rammen; willen niet twijffelen, alles sal Uwe Hoogh^t in behoorlijcke forme gelevert, ende aengenaem geweest sijn. Mitsgaders doort afstaen van dit soo raer, ende meritabel paert onse genegentheijd 't uwaerts begrepen. 'T sedert is hier aengeland Sirij Maradja Lelle, die ons behandight heeft Uwe Hoogheijts schrijven, met twee spiessen tot vereeringh. Dese besendingh is ons emmers soo vreemd voorgecomen, als den inhoude des brieffs absurt, ende ongerijmd vinden. Wij sijn daer over beschaemt, ende Uwe Hoogh^t doet sijn achtbaerheijd ende respect te cort, dat tot contemplatie vanden Pangeran in Palimbangh, voor so vilen, ende geringen persoon als is den Chinees Bincki intercedeert, ende desselffs relaxatie bij ons solliciteert, alsoo sulex te doen den Pangoram van Palimbangh, ende niet Uwe Hoogh^t competeert; dese saecke raeckt de regeringh van Palimbangh, ende gaet Jambij niet aen. Soo hebben den Pangoran aldaer van ons doen redenen gegeven, ende oock aengeschreven, dit seditieus instrument voornamen nae merite te straffen, mitsgaders van Sijn Hoogh^t gevoordert Binckis middelen, omme alhier daermede sijne schulden te betalen. Wat den Pangoran van Palembangh doen, ende antwoorden sal, staet ons te vernemen. Wil nu den Pangoran van Palimbangh, ons ofte Jambij den oorloge aandoen, omme dat over ons eijgen volck, ende een verlopen Chinees recht doen, wij sullent aensien, ende ons wel defenderen: sijn niet gesint Binckj te largeren, maer als geseijt hem nae merite te straffen. En bijaldien, gelijck Uwe Hoogh^t schrijft die van Palimbangh met des Mattarams volck, daerover ijet wes op ons volck, ende middelen, willen attenteren, ende deselve niet vermogens sijt te protegeren, gelijck nochtans schuldigh bent, ende belooft hebt, soo versoecken Uwe Hoogheijd ons volck, bevorens vant quaet voornemen der Palimbangers, ende andere waerschouwd, ende van land 't scheep doet vertrecken, op dat tusschen Uwe Hoogh^t ende onsen

Staet geen verwijderingh comt, want verclaren bij aldien d' onse de minste swarigheijd toecomt, ende deselve niet bevorens hebt g' adverteert, off doen vertrecken, alle d' onheijlen die d' onse over comen, houden sullen als van Uwe Hoogh^t^ hercomende, ende ons daerover revengeren als dat behoord; dit gelieve Uwe Hoogh^t^ wel 't overleggen, ende niet toe te staen, d' onse onder uwe regeringe, overlast worde aengedaen, opdat Batavia ende Jambij mogen blijven als man ende vrouw, gelijck nu sonder veranderingh veele jaren sijn geweest. Wij sijn met alle Indische princen genegen vrede te houden, als sulex sonder vercortingh van ons goet recht can geschieden; wil nu den Palimbanger tot contemplatie van den Mattaram onsen vijand worden, wij blijven des getroost ende sullen niet alleen die van Palimbangh, maer den Mattaram, ende alle andere die het daermede willen houden in corte doen verstaen, 't ons beter te vriend, als te vijand te hebben sij. Wij seggen tot besluijt, dat over Binckis saken met den Pangeran van Palimbangh sullen pitchiaren, ende recht doen ende soo uwe Hoogh^t^ ons volck, ende middelen tegen den Palimbanger niet beschermen cunt: laetse tijdelijck vertrecken, off sullen 't ongeval tegen Jambij verhalen, edoch wij meenen dat alles voor desen in roock sal sijn verdwenen, ende die van Palimbangh geen harnas om Benckj tegen ons sullen aentrecken. Maer uwe Hoogh^t^ moet weten dat wij dese pitchiaringh wel begrijpen, deselve uijt des Mattarams koker comt, ende dient dit versoeck voor Binckj eenelijck tot een preuve, ommo soo daerinne condecendeerden, den priester Hadgij [1] tot welgevallen van den Mattaran mede te voorderen. Maer uwe Hoogh^t^ moet daer op geen staet maken, wand wij sullen Bencki doen sterven, ende Hadgij met des Mattarams realen niet largeren, bevoren onse gevangenen in Batavia sijn gebracht, ende verhopen door Godes genade in corte te thonen, dat veel minder estime vanden Mattaram maken, als veele menen. Uwe Hoogh^t^ laet hem niet abuseren, wij nemen aen, Jambij tegen alle sijne vijanden te defenderen, 't sal daeromme goed zijn, Uwe Hoogh^t^ ende die van Palembangh desen trotsen Mattaram (die alle princen tot sijn slaven tracht te maecken) afsnijd ende ons (die machtigh sijn onse vrunden te beschermen) amplecteert, als wanneer Batavia, Jambij, ende Palem-

1 De Jonge, II (V), bldz. 255—256.

bangh sullen floreren, midtgaders voor alle vijanden bestendigh blijven. Wij hebben bij ons voorige schrijvens den Capiteijn Hendrick van Gent, herwaerts geroepen, omme met hem te spreken, ende nader op Jambijs versekeringh te letten; versoecken Uwe Hooght gelieve te bevoorderen, voor sijn affscheijd, alle d' uijtstaende schulden afgedaen, ende betaelt worden, opdat Uwe Hooghts genegentheijd 't onswaerts daer uijt te beter mogen speuren. Dit is 't geene voor dees tijd te seggen hebben. Onsen staet en t' gepasseerde, sal Uwe Hooght nader uijt Sierij Maradja Lella verstaen: God beware Uwe Hoogheijd vele jaren in prosperiteijt ende gesondheijd.

Int Casteel Batavia, primo November. Anno 1642.

Was geteeckent,

Anthonio van Diemen.

XVIII. Gouverneur-Generaal (Antonio Van Diemen) en Raden aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, 22 December 1643.

. . . . . Successive [zijn hier] (den grooten piloot heb loff ende danck) U. Ed. equipagie na India, van a°. 42 ende 't voor-jaer 1643 salvo aengecomen, bestaende uijt derthien groote schepen, twee fluijten ende een jacht . . . . .

. . . . . Ende hebben . . . . . ons toegebracht de nomber van 3969 menschen, te weten . . . . .

varend volck, soldaten . . . . doden.

. . . . . .

. . . . 2483 1486 105,

't welck ruijm met het geprojecteerde getal van volck nae India te senden 450 coppen differeert, dat wel liever anders gesien hadden, te meer ons in de tegenwoordige constitutie niet nodiger zij, als volck, ende cleene schepen, omme den staet van de Compe te versekeren, ende U. Ed: groote retouren te beschicken . . . . .

. . . . . De Compe [is] hier te lande als costij van groote schepen redelijck . . . . . versien, des versoecken U. Ed: ons sucessive, gelijck geseijt, gelieft te seconderen met lastdragende fluijten, ende deffensive, mitsgaders oock clene seijlende off gesloopte jachten, met vier à vijff duijsent menschen jaerlijcx, tot des Comps staet herwaerts over anders sal vereijschen . . . . .

. . . . . Desen allen niettegenstaende [1] bleven nae 't arrivement der aengetogen ontdeckers van voornemen, de voijagie in October passado met een propre macht van schepen, jachten ende volck te doen hernemen, de passagie nae Chilij te vervolgen, in aliantie ende handel met den Chilees te comen, ende door Godes hulpe 't eijland Chilij Waij de Spaengiaerden afhandigh te maken, ende ons aldaer gevest, mitsgaders en passant eenen goeden buijt inde Zuijdzee gehaelt te hebben, 't welck nae alle apparentie goed succes, ende tot groot proffijt vande Compe uijt te vallen stont. Maer onse concepten sijn door malignatie der Portugesen hier te lande, (daermede genootsaeckt werden, den oorloge te continueren, ende, omme Comps recht te maintineren, onse force tegen hun te gebruijcken . . . .) [2] verhindert en gestut. Ondertusschen bewerckt den moedigen Portugees hier te lande sijn eijgen bederff, ende den Castiliaen overtreffelijken dienst, dat [wij] hem inde Zuijtzee ende elders voor dees tijd moeten ongemolesteert laten. Buijten dit incident was apparent, d' Heer Generaal Brouwer (soo voor Zijn E. niet reet waren geweest) ontrent Chilij gerescontreert hadden, dat ter weder zijde geheel onverwachte bejegeninge soude sijn gevallen. [3] Noch sijn al van voornemen tegen September ende October toecomende (bij aldien des Comps constitutie sulcx gedooght) de saecke te hervatten, gewapender hand, nevens getrocken coopmanschappen, nae Chijlij te tenderen, ten ware U. Ed: ons t' contrarie mandeerden, ende dat uijt crachte vant West Indise octroij, derwaerts niet vermogen te navigeren, twelck in Meert off April aenstaende te gemoet sien. In alle gevalle word tegen die tijd de nader ontdeckingh deser Zuijder landen ernstigh bij der hand genomen, blijvende in vaste hope noch iets proffitabels op te doen. Ende omme ondertusschen niet ledigh te wesen, nemen voor d°. Tasman, ende piloot Frans Visscher met 2 jachten ontrent Februarij over Banda

---

1 Nl. dat de ontdekkingstocht van Tasman en Visscher van 1642—1643 geen oogenblikkelijke voordeelen had opgeleverd. Wat aan deze zinsnede voorafgaat is te vinden bij Leupe: *Abel Jansz. Tasman en Franchoys Jacobsz. Visscher* in de Bijdragen tot de taal- land- en volkenkunde van Neêrlandsch-Indië. IV (Amsterdam, Frederik Muller, 1856) bldz. 125—126.

2 Dit betreft vooral de verwikkelingen op Ceilon en bij Goa. (De Jonge, II (V), bldz. 259—261.)

3 Men zie over Brouwers tocht A. Telting, *De Nederlanders in Chili* 1643 (Indische Gids, 1893, bldz. 2012—2037.)

na de Noord custe van Nova Guinea te schicken, ende dat land van Cabo Keerweer op 17 graden breete, voorts westelijck aen t' ontdecken, omme te vernemen, off t bekende Zuijdland daer aen vast is, off wel gesepareert, dat inde voordere te doene opsoeckingh groot licht sal geven. 'T succes word U. Ed. 't sijner tijd bekend gemaeckt. [1]

Met onse jonghste voorgaende advijsen is U Ed. omstandelijck des Comps. stant inde Amboinse quartieren, mitsgaders in wat voegen sich de saken tot primo September anno passado daer hadden toegedragen, g'adviseert. Onder andere, dat, omme die Provintie proffitabel ende vredigh te possideren, niet anders resteerden als den trouwloosen Cackij Alij, ende zijnen aenhangh te verdelgen, ende de Compe heer ende meester van geheel Hittoe te maken. Item dat tot dien eijnde onder 't commando vanden heer Anthonio Caen 24 December laetst redelijcke macht derwaerts genavigeert, [2] ende Zijn E. naderhandt gesecondeert was, met de schepen ende fluijten Arend, Engel ende Oostcappel over Macassar, item van hier recht door Fredrick Henrick ende Broeckoord, met ongeveer 400 zielen, daer onder 55 soldn . . . . . [Wij] sullen de geluckige successen (daer voor den grooten Capiteijn gedanckt zij) in substantie eenlijck aenroeren, ende de particulariteijten [3] van dien hier excuseren, alsoo deselve na de lengte uijt 't sesvoudigh Amboins verbael, door den oppercoopman Arnold de Vlamingh van Outshoorn gestelt, bij desen gaende, alsmede de pampieren uijt gemelte quartieren geschreven omstandigh sult vernemen, maer principalijcken refereren ons aent mondelingh rapport des meer aengetogen E. Anthonio Caen, die op desselfs ernstigh aenhouden gedemitteert hebben, met sijn familie naer 't Vaderland te vertrecken, ende als Commandeur over de presente retourschepen gestelt . . . . Zijn E. is tot langer continuatie

---

1 Zie Leupe, t. a. p., bldz. 126—130. Op bldz. 129, regel 3 van beneden, moeten tusschen de woorden „ter zuijder breedte van $22\frac{1}{2}$" en het woord „graden" worden gevoegd „ende lenghte van 119".

2 Zie hiervóór blz. 42.

3 Valentijn, Amboina, II, b, bldz. 134—141 is op dit punt zeer goed ingelicht, zoodat ik de brieven uit Ambon hier niet behoef over te nemen. Bokemeijer, *Die Molukken* (Leipzig, Brockhaus, 1888) bldz. LXXIX—LXXXVIII, tast ook hier herhaaldelijk mis bij het vertalen en weergeven der documenten, zoodat ook hier, evenals op vele andere plaatsen, een scherpe contrôle op zijn werk moet worden uitgeoefend.

niet te bewegen geweest, maer verclaert, na desen de Compe noch te dienen genegen zij, dat ons aengenaem ware. . . . . .

Dese ongelucken [1] dus gepasseert zijnde, sullen tot aengenamer tijdingh (daer voor God gedanckt sij) comen. Namentlijck omme met een woord te seggen, dat den Almogenden onse wapenen onder 't beleijt der meeraengetogen heere Caen sulcx heeft gelieven te zegenen, dat geheel Hittoe gebracht is onder de gehoorsaemheijt vanden Nederlandsen staet ende U. Ed.: gezagh, een saecke, daer U. Ed. ende wij langh na hebben g'aspireert. Den trouwlosen Cackij Alij is uijt de wereld, ende heeft loon na wercken ontfangen. Wawanijs stranden met de hoge gefortificeerde bergen door Cackij Alij, de Macassaren, ende Boutonders in tegenweer begrepen, zijn alle vechtenderhand vermeestert, de vijanden miserabel door 't sweert ende honger gevallen, groot ende cleijn schietgeweer, ende veel andere goederen tot buijt becomen, mitsgaders meer als 500 bharen nagelen verbrant. . . . . Wijders des Casteels onderdanen, als die vande Tarnataense Crone dependeren, in volcomen gehoorsaemheijt, ende soo obedient als oijt bij voorige gulde tijden. Niet een cattij nagelen is desen jare uijt die provintie vervreemt, gelijck in Maccassar sij gebleecken. Sulcx d'Engelse tot retour egeene nagelen overbrengen, als 10 bharen bij particuliere van ons in Batavia gecocht, ende eenige verrotte d° ontrent 40 bharen, onder seecker Edelman in Maccassar vanden jare 1635 bewaert, ende continueel met water bevochtight, sulcx gelijck die vrunden selver seggen, ende voor reeckeninghe vanden copers gelaten werden, geen gelt waerdigh sijn. Wij verhopen met Godes hulpe, nu de sake eenmael soo verre is gebracht, (daertoe wel gehouden sal werden) dat U. Ed. alleen meesters van de nagelen blijven sult. . . . . .

Den rebel Quimelaha Loehoe, onaengesien wat debvoir gedaen heeft, omme in credit te comen, is door ordre ende bevel van Tarnataans Coningh Hamsia, met zijn moeder, suster, halve broedr Ackij Wanij, ende den Hamba Radja Biranij den 17en Junij passado, opt pleijn voor 't Casteels poorte Victoria, met den swaerde g'executeert, ende van leven ter dood gebracht, gelijck bevoren, ende oock daer na noch andere ongeruste personen, creaturen van Alij, dien wegh

1 Het verongelukken van twee schepen van Caens vloot, de Hollandia en de Jager.

gepasseert waren, ende apparend oock al eenige meer sullen volgen,[1] omme vredigen staet in die quartieren te gauderen. Dese executie heeft groot ontsagh ende respect gebaert, sijnde alles op Coningh Hamsias naem gedirigeert ende gedaen, die oock Madjera tot zijnen stadhouder in d'Amboinse quartieren bevestight heeft, niet sonder tegenspreken vande Raden des Rijcx in Tarnaten, edogh den Coningh conformeert sich geheel met ons, sulcx niemant sich tegen 't proponerende ende Conings doen derff opposeren. Desen Madjere werd gepresen, ende staet zijn vader Quimelaha Sabadins[2] voetstappen te volgen, daertoe oock gehouden moet werden, ende door d'authoriteijt van Hamsia (specialijck d'heere Caen, ende ingevolge den Nederlandschen gouverneur dier quartieren, verleent) gevoeghlijck sal geschieden. Ende aengemerckt de goede comportementen van Tarnataens Coningh, mitsgaders dat desen jare egene nagelen sijn vervoert, is opt voordragen vanden heere Caen geresolveert zijn hoogheijt voorden jare 44 te schicken 4000 realen tot vereeringh, bij 't contract op Hittoe toegeseijt, dat vertrouwen voor wel gedaen approberen sult.

D'aengetogen gewenschte tijdingh, ende 't wijder voorgevallene in staets als oorlogssaecken, mitsgaders de negotie ende procure der nagelen derwaerts over, sijn ons successive toegebracht . . . . . nevens een goed retour, bestaende uijt 869119 ℔ ofte 1580$\frac{1}{5}$ bharen giroffel nagelen, ende 39$\frac{1}{2}$ kannen derselver olie, monterende met d'ongelden *f* 297171—7—12 . . . . . D'aengeroerde quantité nagelen is geprocureert ende gewogen op d'ondergeschreven plaetsen ende comptoiren, te weten,

alle subjecten van den Nederlandsen staet	aent casteel Victoria	℔ 129526	℔ 508049,
	aende redut Hila	„ 191434	
	aende redut Laricque	„ 110633	
	aende redut Honomoa	„ 41447	
	aende redut op Oma	„ 33907	
	van Jaloulij ende Mamalo op 'tland Hittoe	„ 1072	

1 Leliato werd „door last des Coninex van Tarnate in Batavia gedecapiteert". (G. G. en R. aan Bewindhebbers, dd. 10 Dec. 1643.)

2 Over hem zie Bouwstoffen, I, passim.

subjecten ende onderdanen vande Tarnataense Croone, onse bontgenoten, ende ontfangt den Coningh 10 pr cento van thol.

van Combello en Lissidj	℔ 169218	
aen't Comptoir op Louhoe	„ 121811	
vande eijlanden Manipes, Boero ende Amblauw	„ 68589	℔ 361070.
van d'inwoonderen op Loockij, Annij ende Hennelessij	„ 1452	

. . . . . Onse intentie is dewijle 't land Hittoe met den swaerde geconquesteert hebben, d' inhabitanten te regeren ende gouverneren, als des Casteels onderdanen: doende onder des gouverneurs gesagh ijder opperhoofts negerij off dorp de zijne regeren, sonder andere superioriteijt, als sijn de vier Hitteese hooffden ende Capiteijn Hittoe te kennen, ofte gedogen, ende die sich hier mede niet wil off can conformeren, sal aen cant moeten, soo bestendigh werck onder dien ongestadigen hoop erlangen sullen, gelijck dan op des admirael Caens vertreck, eenige daer toe verordent waren, ende reede (soo vertrouwen) gedepescheert sijn. De fortificatie op Ceijl, Ourien ende Hittoe Lamma sijn voornemens aenstaande jaer op te breecken, alsoo bij vredigen stant (daer niet aen dubiteeren) 't land Hittoe met de redoubten Hilla ende Laricque genoegh versekert sijn; op Combello word een deffenciff huijs ende fortjen begrepen, dat nu al voltrocken sij, als wanneer 't garnisoen van Lissidij gelicht word, maer 't is niet gesien, die van Lissidij hun nagelen vooreerst op Combello sullen comen wegen, alsoo menen geprefereert behoren te wesen, om haer getrouwigheijt aenden Nederlandsen staet in dese troublen bewesen, dat oock sijn reden heeft, maer de commoditeijt ende situatie van Combello raed aen, om de fortificatie aldaer te begrijpen. Ondertusschen omme de Lissidiers contentement te doen, can een huijs in haer negrij gehouden, ende metter tijt ongevoelijck op Combello getrocken worden. D' eijlanden als sijnde Manipes, Kelangh, Amblauw ende Bouro sullen voor eerst, off wel licht nimmer hare nagelen op Combello brengen, sulcx die plaetse, emmers Amblauw ende Manipe, daer die van Bouro haer weijnige nagelen rede hadden gebracht, met redoubtjens ende coopmanschappen dienen versorght, ende d'advenuen vande vreemdelingen met cleene jachten als noch beseth, 't welck met drie ofte vier, en twee chaloupen wel te doen sij, ende dat voor een off twee jaren tot d' enterlopers Amboijna vergeten. Want dit bevinden,

als dese natie eens gediverteert sijn, ende ander stijl van negotie ondernemen, niet licht tot 't verlatene keeren, als wanneer dese eijlanders met sachte middelen, omme hare nagelen te wegen, ende hun noodwendigheden te becomen, wel aent Casteel sullen getrocken worden. Dan staet de Compe oock eerst 't rechte soulaes ende verminderingh van oncosten te gevoelen. Dese saecke moet niet verhaest, maer na den aird van dit traagh volcxken gevoirdert werden. 't Is te hopen, nae twee jaren d'Amboijnse provintie in goede geruste versekeringh met een garnisoen van tweehondert coppen te bewaren zal wesen. Present ist selve noch sterck 452 coppen, op 20 diverse plaetsen gefoureert, ... bestaende den gantschen ommeslag dier provintie in alles uijt 630 blancken en de 72 swarten, wiens maendelijcke soldije comen te bedragen *f* 14304-16-2, dat, als geseijt, binnen twee jaar op de helft te reduceren sal sijn, ende groote verlichtinge staet te geven, daer bij dan noch comt de nagelen in India tot voorigen prijse wel sullen dringen, ende in Nederland soo als U. Ed: te rade werden; evenwel dienen voor eerst niet te hooge te steijgeren.

. . . . . Den E: Demmer is vigilant genoegh, ende sal 't Amboins gouverno, met onse ordre gesterckt sijnde, wel ende tot contentement dirigeren, ende waernemen . . . . .

. . . . . De verstreckte lasten boven de proffijten [1] comen te bedragen gl. 73713-13-14, sijnde ontrent 27000 gl. minder als anno passado, onaengesien door de sware oorlogen deses jaers, d' ongelden 23000 gl. meer comen te bedragen . . . . .

Den meeraengetogen E. Caen, naer in Amboijna op alle voorvallende saken goede ordre geraemt, ende tot besluijtingh vande doenmaels noch overgebleven vijanden custen aldaer gelaten hadde de fluijte Broeckoord, ses jachten, 't quel ende drie gemonteerde chaloupen, is den 5en Julij passado pr de schepen Fredrick Henrick, N. Delff, Oudewater, Arend, Ackerslooth, midtsgaders de fluijt schepen Oostcappel, Graff ende Engel, neven drie chaloupen nae Molucco geruckt. Ingevolge 12 Julij voort Casteel Maleije ten ancker gecomen, wird vanden Coningh ende Tarnataensen adel seer vrundlijk ontfangen. Op onse recommandatie hadde Hamsia niet gemancqueert, maer zijn geheele macht op de comste deser vloote, ontrent 't eijland Macjan gereet gehouden, ende aldaer van 17 April tot 5 Julij vertoeft, als

1 Van 1 Maart 1642—28 Februari 1643.

wanneer door storm, ongemack ende sieckte, onder de zijne, genootsaeckt wird uijtter zee op te breecken.

Wijders met Hamsia ende den Tarnataensen Raed in deliberatie geleijt sijnde, wat ten beste van Tarnate ende de Compe diende gedaen, ende off men de Spaengiaerden als Tidorese forten behoorde aen te vallen, is op insichte de Tarnataense macht reede geseparrt, d' onse door 't ongeval van Hollandia, ende d' attentatie tegen Cackij Alij verswackt, item het Spaens secours uijt Manilha [1] behouden gecomen was, g'arresteert, de saecken ten principalen tot beter opportuniteijt tot 't aenstaende jaer te delaijeren ende uijt te stellen, daermede den Coningh ende zijnen adel hun conformeerden . . . . Soo blijft oock den oorlogh wacker genoegh onder hun [2] continueren . . . . .

Sober ontseth verstaet men, den vijand in Molucco erlanght heeft, sijnde 150 jonge soldaten, met weijnigh onderhout, sulcx 't aan dien cant slegt genoegh hebben. Haer navale macht bestaet uijt een groote oude, ende een cleijne nieuwe galeije, armelijck van oorlogs amunitie ende provisie versien . . . . .

Sijn van voornemen . . . . . schepen . . . . . over Spirito Sancto nae de Piscadores ende Taijouan t' emploijeren omme enpassant opt Spaens silver van West Indien nae Manilha comende te passen, [3] maer dese luijden hebben omtrent die Caep soo veel schuijlhoecken ende eschapitores, dattet bijnae een vogel in de lucht te schieten is, deselve t'attraperen . . . . .

Omme U. Ed. te dienen van antwoorde wegen de correspondentie ende onderlinge negotiatie tusschen den Spaengiaert in Nova Spaigne ende die van Manilha, gelieft te verstaen, in voorige tijden, als de Chinesen van Chinchieuw, met hun rijck geladen jonquen Manilha bevoeren, den handel tusschen partijen, onder treffelijcke proffijten gedaen wird, met ongeloofflijcke groote capitalen, 't welck sedert 10 à 12 jaren herwaerts seer gedeminueert is; ontstaende uijt verscheijde oorsaken, ende wel ten principalen dat den Chinees sedert onse

1 Bestaande uit één galjoen en één jacht.

2 Nl. tusschen de Ternatanen aan de ééne, de Tidoreezen en Spanjaarden aan de andere zijde.

3 Blijkens missive van G. G. en R. aan de XVII van 23 December 1644 is van dien tocht niets gekomen.

vestingh op Formosa seer gediverteert is geworden. Soo heeft oock den Spaensen Coningh opt versoeck vande coopluijden in Sivilien verscheijden placcaten in prejuditie deser correspondentie doen emaneren, echter zijn door de Maccauwse Portugesen (tot met die van Castilien braken) vele rijcke coopmanschappen nae Manilha gevoert, hoewel hun vande proffijten weijnigh bedancken, ende den Castiliaen daer van culperen, twelck nu cesseert, te meer den Chinees geen toevoer doet, dat oock soo veel doenlijck beletten, sulcx die sake gansch weijnigh beschiet, seecker sijnde den Coningh van Spangien nu meer lasten van Manilha als voordeel treckt, soo dat dus continuerende nootsaeckelijck beijde in Manilha ende Tarnaten geheel uijtdrogen sullen. Op Maccassar ende in Cambodja hebben hun vaert. De peper werd in Manilha tot 18 ende 20 realen 't picol aengeslagen, ende nae Nova Spaigne met voordeel vervoert. Benjuwin ende de witte lijwaten, sijn daer seer getrocken. Soo vertrouwen oock Manilha op sijn selve can bestaen, sijnde van lijfftochten seer abondant, geeft suijcker ende gout. Nu met Maccauw gebroocken sijn ende in Japan niet mogen comen, sijn [zij] uijttermaten om ijser ende diverse andere noodwendigheden tot bouwingh van schepen gediscommodeert. Sulcx oock bij gebreck vandien 't ijser van hare huijsen hebben gebruijckt. . . . .

Weder aen de Molucxse saecken comende, sullen tot besluijt vandien eenlijck hier bij voegen, het nu daer een geheel ander aensien heeft, als wel voor desen [1] . . . . . Wat gesagh [Hamsia] d'heer Caen over zijne subjecten op Ceram ende d'eijlanden defereert, blijckt nader bij de commissie op zijn E. gepasseert . . . .

. . . . . 't Plucken der nagelen [wordt] bij d'onse . . . niet gepoucheert, ontfangen datter gepresenteert word, ende dragen voorts sorge, [dat zij] in geen vreemde handen vervallen, daer bij de presente gelegentheijt weijnigh voor te vresen zij . . . . .

De gewenschte constitutie van Banda, ende dat d'heere Witsen, omme den E. Acoleij te vervangen, derwaerts hadden gecommitteert, zullen U. Ed. met d'aencomste vande jonghst vertrocken retourschepen tot contentement hebben verstaen. 't Zedert is uijt dat quartier behouden gekeert 't schip den Neptunus adij 19 Meij met brieven van

1 G. G. en R. waren over het beleijd van Seroijen niet zeer tevreden. Caen bracht de noodige „redressen" aan en gaf aan Seroijen duidelijke instructies. Walravens (zie bldz. 63) werd op Batsjan vervangen door Daniel De Bucquoij.

14 April passado. . . . . Ende melden d'advijsen van voorschreven E. Witsen, als de Raden in Banda, hoe den gouverneur Cornelis Accoleij op 29 November anno passado aen zijne langhduijrige quijnende sieckte deser werelt was gepasseert. . . . . Gemelten heere Witsen versoeckt instantelijck van ons te hebben ample instructie, omme geen misslagen te committeren. . . . . Blijven voornemen zijn Ed.: tot gerustheijt met een speciale instructie te versorgen. Wanneer aldaer goede ordre, ende de mesnagie wel g'observeert, op de culture der landen geleth, de noten ende macis suijver ontfangen, 't vervoeren voorgecomen, egeene vreemdelingh, ten sij met expresse passen comen, g'admitteert, alle Europise natiën, buijten de generale Compe t' havenen ende incomen beleth, particulariteijten ende schraperijen voorgecomen, den gods dienst ende schoole gevoordert, de fortificatie ende packhuijsen behoorlijck onderhouden, ende daer voor goede sorge gedragen, dat in tijd van noode niets come te gebreecken, d'inhabitanten tot hun debvoir blijven, item deselve wel ende politicquelijck gegouverneert, mitsgaders nae Batavia jaerlijcx behoorlijcke boecken, reeckeninghe ende reliqua bestelt werden, salt in Banda gaen, ende bevinden dit te wesen de capitaelste puncten die daer t'observeren, facil te begrijpen, ende nae te comen sijn.

. . . . . .

U. Ed: consideratien op des Maccassars doente, [1] hebben met aandacht gelesen, ende souden ons daermede conformeren, ten ware de veranderingh door den tijt uijtgewrocht, ende 't maxim deses Conings door de redressen in de Amboinse provintie, als de totale vernietingh van de rebellen, des Macassars favoriten, crachteloos was geworden; evenwel sullen gestadigh een oogh int zeijl houden, ende omme kennisse vant gepasseerde aldaer te becomen, de frequentatie van die stad noch al blijven vervolgen, mitsgaders de beveijnsde vrundschap voeden . . . . . [2]

Volgens ordre is door . . . . . Zuijdwijck 't accoort van bestant tusschen de Croone Portugael ende Hare Hoogh Mogende be-

1 Nl. op Makassar blijven handel drijven, vooral om een oog in 't zeil te houden en te zien, wat daar voorvalt.

2 Zie verder Van Dijk, Borneo, bldz. 98. Hij vergist zich in den datum van de terugkomst van de Oudewater. Dit moet zijn 1643 en is het besluit van wat Van Dijk in de volgende alinea mededeelt.

sloten, in Macassr tot groot vernoegen vande aldaer residerende Portugesen gepubliceert, gelijck hetselve op Solor ende Larentucque door den Major Vander Beecq mede gedaen is, maar 't schijnt een corte vreugt te willen wesen, dewijle, ... weder in formelen oorloge sijn gecomen, 't welck de Maccassarse als Solorse Portugesen seer qualijk gevalt, ende versoecken [dat wij] den trefves met hun wilden continueren, menen met den Vice Reij ende de saecke in questie niet te doen hebben, ende hun geensints raeckt, daerop nader sullen delibereren, maer vertrouwen hier niet van vallen sal, ende soodanigen stuckwijse vrede desen staet ondienstigh zij . . . . . Dese natie is arogant ende bedrieghlijck, derhalven tegen hun wel op hoede moeten wesen, ende d' onse (gelijck geschied) allerwegen voor haer trouwloose menées waarschouwen. Door Maccassaren, Maleijers als andere vreemde natien, is ons uijt Macassar ende Bima groote quantité schoone witten rijs toegevoert sulcx dat graen God loff in Batavia seer abondant is . . . . Java brenght mede rijs, maer om dien hertneckigen Mattaram te bethonen om zijn rijs niet verlegen sijn, word geen Javaense rijs opgeslagen, ende de brengers aengeseijt wel mogen achterblijven . . . . Omme dese ende andere consideratien, blijven, als geseijt, geresolveert, de frequentatie van Maccassar te continueeren . . . . .

Over Engeland hebben U. Ed: g'adviseert d'uijtsettingh tot procure van sandelhout nae Solor ende Timor, sijnde 't schip den Luijpart onder 't commando vanden Maijor Verbeecq, den 9en Februarij passado derwaerts gevaren, ende 23 d° voor Larentucque, der Portugesen residentie plaats, gecomen, aengenaem ende feestelijck vande Portugesen aldaer wonende ontfangen, die haer schult van anno passado f 7931-4-8 tot contentement met sandel betaelden. Ende heeft d° Maijor nae Tijmor niet getendeert, maer zijn cargasoen ten principalen aldaer verhandelt.

. . . . . .

Dit saijsoen sijn inde Solorse als Tijmorse quartieren geweest van Maccauw 3 vaertuijgen, ende een uijt Maccassar.

. . . . . 't Fort Henricus op Solor bleeff onbewoont. D'inwoonderen van dat eijland excuseren daer in off ontrent te resideren, versoecken daer weder garnisoen wilden houden, als wanneer residentie bij ende ontrent de sterckte souden nemen. In voegen voorschreven Maijor tot continuatie van onse possessie niet anders als een prince

vlagge op gemelte fortresse geplant heeft. 't Is oock niet geraden de Compe die plaetse restabileert; 't sal ons echter aen geen sandel gebreecken, maer soo particuliere dese negotie wilden bij der hand nemen, als de Portugesen op Larentucque doen, ware soo vreemt niet, hun die sterckte ende den Tijmorsen handel in ruijmden, maer sien onder d'onse weijnige die daer toe lust hebben: den dienst vande Compe is te smaeckelijck. De Portugesen stellen op hare gelegentheden geheel andere wijse. Ende is de regeringh vande Portugese colonie op Larentucque, mitgaders de negotie daer ontrent aende geestelijcke gedefereert, die hier al groot voordeel uijt trecken, ende veel Cristenen na hare wijse maecken.

. . . . . .

Soo was oock meergemelte Commandeur Verbeecq alomme bij d' inwoonders aengenaem, vande Sengages, als grote aldaer, wel onthaelt. Naderhand sijn eenige derselver met een corcorre herwaerts gecomen, medebrengende omtrent 50 stucx slaven ende slavinnen, die hier tot goede prijse hebben gevent . . . . .

. . . . .]Wij] verlenen passen aen Chinesen ende Maleijers, [naar Martapoera en Kota Waringin [1]], omme peper tenderende, die ons van daer toegebracht werd in vrij meerder quantité als d'Engelse daer residerende becomen, ende 't is seecker, nu uijt dat quartier beter ende met meerder voordeel sijn gedient, als wanneer daer comptoir ende schepen hielden, wenschten het al mede met Jambij ende Palimbangh soo veere gebracht hadden. . . . . .

. . . . . Wij sitten hier tot Batavia int jaer wel ruijm 4 à 5 maenden ontbloot soo van Javaense sorteringh als witte doecken, dat onse winsten ruijm 100000 gl. smaldeelt, ende alhoewel Malacca uijt de schepen Roch ende Harderwijck [komende van de Kust van Koromandel] en passant gelicht heeft 166 packen cleden, ende die stad daerenboven van hier nae uijtterste vermogen gesecondeert hebben, is daer veel te cort gecomen soo tot voldoeningh des thin handels als den aftreck in Malacca selven, die seer accresseert, ende aparant in corte soo veel cleden sal consumeren als Batavia, ende dat buijten prejuditie vanden verthier alhier; evenwel verhopen 't aenstaende jaer ten naesten bij volstaen sal. . . . .

---

1 Zie hierover verder Van Dijk, Borneo, bldz. 110–115.

Belangende des Comps affairen ende trafficq int Coninghrijck Siam . . . . . d'advijsen uijt dat rijck, geven weijnigh materie van verhael, des Comps. gelegentheijt bleeff daer buijten eenige becommeringh, 't uijtvoeren van rijs, balcken ende swalpen nae wensch, den Coningh ende Groten seer vernoeght, ende dewijle noch verobligeert is op zijn Hooghts missive te rescriberen, dat bij d'onse noch vanden Coningh gepoucheert werd, blijft die correspondentie, t' onser genoegen, als begraven, ende vertrouwen, wanneer jaarlijcx van hier met missive ende eerlijcke vereeringh werd besocht, sich gerust sal houden, ende de Compe onbekommerden handel te genieten staet . . . . Soo is oock 't opperhooft van 't Zum een vigilant persoon . . . . De proffijten in negotie comen niet groot te wesen, ten aensien vande sobere cargasoenen desen jare derwaerts geschickt, ende dat den cleethandel door de Moren over Tanasserij seer bedorven word, dat vooreerst soo aensien moeten. Benjuin (ten aensien weijnige Lause cooplieden in Siam afquamen) becomen geen, dagelijcx staet de fluijte de Noordsterre van Cambodja te keren, die vertrouwen soo veel sal brengen, dat U. Ed: petitie connen bestellen; den benjuin word van Nova Spaigne over de Philipinas seer getrocken, sulcx vrij in prijs gesteijgert is, ende word bij die van Manilha hoogh aengeslagen.

. . . . . .

Op wat insichten [1] den oppercoopman Hendrik van Gent, buijten ordre, 't comptoir in Jambij gelicht, de nieuwe costelijcke logie off Comps huijsingh met 750 picols lichte peper, onder de bewaringh van drie vrij gegeven inlandse dienaren gelaten, ende sich wijders met den gehelen ommeslagh herwaerts getransporteert hadde, is U. Ed: met onse vorige brieven omstandelijck aengeschreven, mitsgaders dat

1 Dit was geschied „ter oorsaecke den Pangoran contrarie sijn protest, geresolveert bleeff, gesanten aenden Mattaram te schicken, item op de pretentie vanden Tommagon over 't aenhalen van desselfs vaertuijch ende volcq in Molucco [eenige jaren geleden, zeggen G. G. en R. in hunne res. van 16 Febr. 1643] doen inhouden 625 realen van achten, als dat d'onse wil forceren sijne ondersaten indifferentelijck, nae alle quartieren passen te verleenen, off de schade die door dese weijgeringh come t' ontstaen, aen Comps. logie, middelen ende volcq, verhalen sal, mitsgaders andere quade coursen". Zoo schrijven G. G. en R. aan Bewindhebbers den 7 Maart 1643, nadat Van Gent den 13 Februari te Batavia was teruggekeerd. Zij voegen er echter bij, dat de lichting geschied was door Van Gent „buijten (hunne) ordre ende verwachtingh, meer uijt wrevelmoedigheijt (soo niet anders connen bemerken) als wel des Comps. dienst in desen tijt vereijscht".

gerucht wirt den Jambijnees voornam gesanten aen ons te senden: 't welck soo gevolght sij, ende bequamen den 30en Meert passado audientie, als wanneer haer Pangorams missive overleverden, ende gelesen wirt, daer bij sich van alle gepasseerde saecken trachtede t' excuseren, den coopman van Gent van alles de schuld gevende, met veel meer andere schoone praetjens, gelijck int Batavisch daghregister . . . . . te lesen sij. [1] 22 April volgende bequamen afscheijt, met hope de differenten genegen waren bij te leggen, ende onder nieuw contract weder in Jambij te comen resideren . . . . Ingevolge verscheijde saecken op dese herstellingh in consideratie gecomen sijnde, is, gelijck onse resolutie van 27 d⁰ April dicteert, g'arresteert, ende besloten voorschreven comptoir te restabileren, onder soodanige versekeringh ende voorderlijcke conditien, als bevonden wird ten dienste vande Compe ende derselver respect te conveneren, ofte met gewelt van wapenen ons recht te mainteneren, tot welckers besoignes ende directie van saeken, den oppercoopman Pieter Sourij derwaerts committeerden . . . . . Diesvolgens is voorschreven Sourij als Commissaris . . . . . [2] uijt dese rhede recht door nae Jambij verseijlt, met 8 schepen ende jachten, nevens vier chaloupen . . . , gemant (except de lijfeijgenen tot 't comptoir Jambij behorende) met 440 coppen, daer onder 100 soldaten . . . . . Dese aensienelijcke macht baerden ontrent Jambij geen cleijne vreese, vonden de Jambijse riviere wel dicht ende sterck gesloten, die met groote moeijten, doch voorweten ende kennisse des Pangorans openden, als wanneer den commissaris Sourij, La Motte [3], ende Jan Dircksen Puijt, tot de directie des Comptrs geprojecteert, ende vordre suite hun na boven transporteerden, doende d' Eendracht ende d' Anna volgen, [4] sijn bij de Jambijnesen wel ende blijdelijck ontfangen, ende nae eenige dagen pitsiarens eijntlijck over een gecomen, onder soodanige conditien als in meeraengetogen Batavias verbael op 23 Julij geregistreert vint, [5] ende vertrouwen die van Jambij in toecomende wel omsichtiger met ons sullen handelen. D' afgedrongen 625 realen

1 Dit dagregister ontbreekt.

2 Den 30 Mei 1643.

3 La Motte [Lamotius] was op de vloot, belast met eene zending naar Palembang. (Zie beneden bldz. 140).

4 De beide schepen dezer vloot, die cargasoen voor Djambi ingeladen hadden.

5 Zie dit contract beneden, bldz. 163 vv.

sijn promptelijk gerestitueert, van veele cleene vexatien gelargeert, den thol ende Sabanders gerechtigheijt als anckeragie, op 100 picols peper die afschepen, ende voor desen betaelt hebben 130, gereduceert op 115 realen, daer bij op 12000 picols die jaerlijx ruijm uijt Jambij trecken, 1800 realen proffiteren. . . . .

Geduijrend ons affwesen uijt Jambij, hebben d'Engelse vrunden ruijm 3000 picols ofte 150 lasten peper becomen, ende word daer dapper om die spetie gewoelt, sulcx tegen den anderen opjagende, dat tot 6 ra. 't picol gesteijgert zij; met d'aencomste vant schip de Maria uijt Engeland tot Bantam, dat geweest sij 10 October, hebben Jambij met realen in spetie redelijck geprovideert, ende derwaerts gesonden eenen Mr. Yve, per do. Maria uijtgecomen, voor desen aldaer gelegen, die uijt den name des Maijts van Engeland (gelijck die natie dat soo practiseren) den Pangoran beschoncken heeft, een metale drielingh, schietende 10 ℔ ijser, nevens eenige vier als lont roers, waer door nu seer in gratie staen, ende redelijcke partije peper becomen. Wij in contra sijn meer uijt ontsagh als lieffde in aensien. Vertrouwen 't woelen der Engelse wel haest sal cesseren, ende ruijm onse portie vanden Jambijsen peper becomen sullen, die naer luijt der advijsen sober afquam, sijnde de Manicabers onder den anderen met Jambij in questie, sulcx de rottangh gespannen, ende 't afcomen daer door verhindert bleeff. . . . .

. . . . . Alle voordere particulariteijten vant gepasseerde in Jambij, wat den Coningh aen ons schrijft, hoe voornemens is aensienlijcke gesanten herwaerts te committeren, tot bevoorderingh van vrede, tusschen ons ende den Mattaram, hoe deerlijck den ondercoopman Cornelis Claessen door een desperaten Maleijer off amocqspeelder in Comps. huijsingh om 't leven gemaeckt sij, ende andere perijckel liepen, hoeveel op d'uijtstaende schulden ingecomen is, mitsgaders wes desen ende alle andere voorgevallen gelegentheden meer sij, vernemen U. Ed: uijt de van daer gecomen advijsen, ende 't meer aengetogen Batavisch verbael, ons daer toe gedragende, sullen eerlijck seggen, soo maer van den Engelsen doorn eenmael mochten verlost werden, den peper van Jambij met meerder verseeckeringh, ende beter coop in Batavia trecken souden, dat noch al (gelijck nu gaet) aensien moeten, mitsgaders ons na tijd ende loop van saecken reguleren.

Den handel in Palimbangh werd door den oppercoopman Adriaen

van Liesvelt uijt de schepen als voor desen gecontinueert. Sergiant Major La Motte is . . . . . aenden Pangeran aldaer gecommitteert geweest, omme op de menighvuldige versoecken te tracteren [1], wegens 't bouwen van een vastigheijt . . .

In Palimbangh aengeland, onse missive overgelevert, ende audientie becomen hebbende, heeft den Pangoran in ons schrijven, als de propositie vanden Commissaris goed behagen genomen, maer ter tweede audientie verclaerde, 't begrijpen van stene huijsen ende vastigheijt met sijnen Raed nader overwogen hadde, van resolutie verandert, ende te rade geworden was, egene vastigheijt op zijne riviere (daer d'onse een bequame plaets uijtgesien hadden) te laten maken, dat de stad Palimbangh sonder muijren open lagh, ende deselve bevoren diende gesloten, daer toe de materialen (mits betalende) van Batavia versocht, als wanneer toestont een sterckte t'onser versekeringh te bouwen, maer evenwel niet op de plaets bij la Motte daertoe uijt gesien; waer op gerepliceert wirt, met soodanige omstandigheden als int Batavias verbaal onder 22 Augustij g'extendeert is, sijnde in substantie, den generaal nimmer inden sin gecomen soude sijn, sterckte of vastigheden in andere princen landen te begrijpen, ten ware daer soo instantelijck 3 à 4 achtereenvolgende jaren omme versocht, ende aengehouden hadde, ende dewijle nu anders te rade was geworden, soude 't selve in Batavia ten hoogsten aengenaem sijn, waerover bedanckt, ende gerecommandeert wirt, gestadigh twee ofte drie schepen, tot bevrijdingh vande riviere Palimbangh te houden; waermede dese com-

1 De Pangerang had verscheidene malen [het bleek reeds boven] aan G. G. en R. het verzoek gericht, dat de Compagnie in Palembang een sterkte zou bouwen en dat met geschut en garnizoen zou voorzien, „tot beschermingе van sijn stad ende land" en „tot versekeriugh ende gerustheijt van Comp^{s}. handel, dinaeren ende coopmanschappen". G. G. en R., die de zaak niet recht vertrouwden, hadden eindelijk toegegeven mits dat plaats en wijze van bouwen aan hunne keuze verbleef en de Sultan de bouwkosten en de soldijen van 't garnizoen voor zijn rekening nam. Lamotius moest goed opletten of de zaak gemeend was, dat hij „uijt eenige alteratie sijns [des Pangerans] gelaets wel (zal) connen afnemen." In geval het ernst was, mocht hij in overleg treden, „altijt indachtig sijnde, dat het de Comp^{e} om geene vastigheden ofte forten te doen is", vooral niet in landen, waar hun de handelsvoordeelen toch niet zullen ontgaan. Maar in Palembang zou een sterkte niet verkeerd zijn, „om den Mattaram daer men secht den Palembanger hem onder gesubmitteert heeft, door dien middel in sijne geaffecteerde dominatie te stutten." Lamotius moest een plaats aan de rivier kiezen „opdat [wij[altijd gelegentheijt hebben d'onse, des nood sijnde, met onse schepen te ontsetten." (Instructie van G. G. & R. voor Lamotius dd. 29 Mei 1643.)

missie uijt, ende de Compe van oncosten g'excuseert was, ons met een vrundlijcken brieff begroetende . . . . .

Wt verscheijden ende volgende consideratien is per resolutie van 20 Meij ende primo Junij goed gevonden, besendingh naer Atchin te doen, soo tot continuatie der oude aliantie, tusschen den Staet vande Compe ende 't rijcke Atchin, mitsgaders de Coninghinne ende Grooten met onse brieven te besoecken, congratuleren ende beschencken, ten eijnde de preeminentien aldaer, maer insonderheijt op Sumatras Westcust, buijten de minste infractie (gelijck vande nieuwe Engelse Compe anno passado onderleijt werde) geconserveert, ende, doenlijck sijnde, noch verbetert wirden, als om dat vande resterende juwelen (door expresse last des overleden Conings uijt Nederland gecomen) onder ons berustende, mochten worden ontlast, [1] 't comptoir Atchin als Sumatras Westkust te visiteren, ende over dien wegh met Coninghinnes ambassadeurs herwaerts te keren. Is tot uijtvoeringh ende directie van dese puncten, en meer andere voor te comen saecken, gecommitteert geworden den oppercoopman Pieter Sourij, volgens commissie ende instructie sijn E: per den Luijpart 20 Junij op Jambij nae gesonden, dien volgende van Jambij scheijdende, over Malacca nae Atchin getendeert, ende over Sumatra ['s Westkust] herwaerts gekeert is, 15 November passado, nevens aensienelijcke gesanten, ende missive van d' Atchinse Coninghinne . . . . . Bij de missive sijnde een acte off mandament . . . . . werden de novo alle vorige previlegien ende gegunde voordelen geconfirmeert, sulcx aent gevolgh van dien niet willen dubiteren. Wt gemelte Commissaris, soo schriftelijcke als mondelinge rapporten, mitsgaders 't daghregister, ... verstaen sijn comste de Coninghinne ende Grooten opt hooghste aengenaem was, sijnde onse missive met groote eere ontvangen ende gelesen . . . . .

Over 't licentieren der Engelse tot de Westcusthandel, hadde sich den Commissaris ten hooghsten beclaeght, ende versekert, bij aldien [Atjeh] in 't gene de Nederlandse Compe soo solemnelijck gegunt ware, voornam alteratie te doen, geen staat op onse vrundschap ende affectie te maken hadden; dit consent werd expresselijck ontkent, maer

1 Dit deel van de opdracht, ook hoofddoel van eenige vroegere gezantschappen, kon ditmaal nog niet worden uitgevoerd, daar de Sultan weigerde, de diamanten in ontvangst te nemen.

wel dat d' Engelse 2000 realen tot vereeringh gepresenteert hadden, soo de saecke daer toe conden brengen; namentlijck licentie tot den handel te mogen obtineren. Item d° versoeck met aensienlijcke schenckagie de Coninghinne hadden doen voordragen, maer Hare Hoogh daertoe niet verstaende, dit tot antwoord gevoeght heeft, gaet en versoeckt sulcx aen den Gouverneur Generael vande Hollanders, want 't selve competeert sijn E:. Echter 't sij hoe 't wil d' Engelse hebben in Ticco geweest, ende partije peper becomen . . . . . Sulcx op dit volck niet te veel staet te maecken sij, soo niet machtigh waren onse previligien op ons selven te mainteneren. [1]

. . . . . .

Den handel in Atchin werd t' eenemael door den opulenten toevoer der Mooren geruineert . . . . . ende [wij] moeten dat Comptoir meer uijt reden van staet als om proffijt continueeren. .

Van Malacca verwachten nader tijdingh, omme U. Ed. claerder als nu wegen 't gepasseerde int aenhalen des schips Bon Esperance te dienen, [2] ende wat goederen van d'Engelse aengeslagen sijn . . . . . Den Capiteijn Wiljam Gorle ende ettelijcke van sijn volck comen met dese vlote over; hadde aenden Engelsen President tot Bantam omme passagie versocht, die sulcx afgeslagen heeft; eenlijck gaen twee ofte drie personen derwaerts met ons voorschrijven, sonder 't selve werden niet geadmitteert, dat meer geschiet uijt partijschap, die daer tusschen dese compn regneert, als om ons te gerieven . . . . . Ondertusschen is voorschreven Capiteijn Gorle nevens twee andere, die het protest jegens den Gouvr in Malacca gedaen, ondertekend hebben, door den Advocaet fiscael, bij mandament vanden Raed van Justitie, daer toe geimpetreert, voor gemelten Raed betrocken, omme hunne actie, die jegens de Compe wegen het aenhalen van haer voorschreven schip, vermenen te hebben, binnen den tijd van ses weecken alhier, daer de questie voorgevallen, ende kennisse van saken is, te insti-

1 Wat wordt medegedeeld in *Begin en voortgang van onzen handel en bezittingen op Sumatra's Westkust* (Tijdschrift voor Neêrland's-Indië, 1847, II, bldz. 11) en bij H. J. J. L. De Stuers: *De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter Westkust van Sumatra* (Amsterdam, P. N. Van Kampen, 1849), bldz. 5, over de weigering van verlof tot het bouwen van een pakhuis, is onjuist. Het pakhuis werd wel degelijk gebouwd, maar onder voortdurend toezicht en spionage der Atjehers, die de zaak niet vertrouwden.

2 Vgl. hierover ook beneden bldz. 167 vv.

tueren, op pene van silentie ende eeuwigh stilswijgen: waer op dan 19 stantij comparerende, daer toe gecondemneert sijn, ende consequentelijck, naer dien verclaren daer niets in te willen doen, den tijd overstreken sijnde, bij sententie vanden Raed verclaert sullen werden van hare pretentie versteken te sijn. Hoewel niet dubiteren of sullen des niet te meer nalaten hare clachten in Europa te doen, ende reparatie van hare geleden schade ende ongelijck te versoecken . . . . . [Maar zij weten wel] de schult aen hare cant te wesen, hebbende eerst hostiliteijt gepleeght, ende d' onse genoeghsaem geconstringeert tot extremiteijt te comen.

Aengaende Malacca is in redelijcken doene, maer consumeert veel volck, echter bestaet seer te beteren . . . . . De Portugesen, daer onder ons gesagh residerende, comporteren hun redelijck, stil ende gehoorsaem, op den vrede hopende, omme libre negotie t' exerceren, ende word gestadigh een wakend ooge op deselve gehouden . . . . . Van Arracan sijn . . . . . van rijs wel versien. De landen ende volckeren onder Malacca sorterende bethonen hun obedient, ende met de bijgelegen vorsten word goede correspondentie gehouden. Die van Jhoor alleen sijn vrij trots ende vrevelmoedigh, dewijle nu door den grooten buijt, uijt de Malaxse veroveringh geproffiteert, wat meer schijnen te hebben als gewoon sijn, mitsgaders de zee ongemolesteert frequenteren, daer wel ordre op te stellen sal wesen, soo het te bont maken: verleden jaer noch tot nu hebben ons in Batavia niet besocht, dat voor eerst soo aensien. Wt Malacca is besendingh nae de bocht van Patanij gedaen . . . . . Den thinhandel in Queda, Pera ende Jongh Salem, accresseert meer ende meer, ende word nae vermogen waergenomen.

. . . . . .

Geschreven in U Ed: Casteel Batavia, den 22en Decembr 1643.

. . . . . .

ANTONIO VAN DIEMEN.
ANTH. CAEN.
CORNELIS VAN DER LIJN.
JOAN MAETSUIJCKER.
J. SCHOUTEN.
SALOMON SWEERS.

XIX. Gouverneur-Generaal (Antonio Van Diemen) en Raden aan Hamdja, Sultan van Ternate, 25 Februari 1643.

Heer Coningh, Uwe Hooghts letteren gedateert beide 15 Augustij anno passado, sijn ons toegebracht ende overgelevert door den Capn vant schip 't Spaens Galjoen. Wij hebben ons over den inhoude ten hoogsten, om verscheijden redenen, verblijd. Eerstelijck dat Uwe Hooght van soo dangereusen sieckte, daermede op des Gouvr Caens vertreck g'affligeert bleeft, gereconvaliseert, ende tot voorige gesontheijt gecomen sijt. . . . . .

Drie schepen sijn nae Maccassar gesonden, ende hebben dien Coningh aengeschreven ons misnoegen, over sijne hostile proceduijren, tegen de Nederlandse sterckte op Hittoe Lamma, item d'assistentie aende rebellen op Hittoe ende Ceram, anno passado ondernomen, mitsgaders g'insinueert, bij aldien van dese quade coursen niet desisteert, genootsaeckt werden, den vrede met hem gemaeckt, te breken, ende den oorloge voor sijne poorten ende stranden, infalibelijck te verwachten heeft. Wat den Maccassaer daer op resolveren zal, ende of door Cackij Alij derwaerts besendingh gedaen zij, werd Uwe Hooght door den veltheer Caen gecommuniceert. Dese protectie ende faictelijckheijd der Maccassaren, soude nimmer door haer ondernomen sijn, bij aldien den trouwloosen Quimelaha Louhoe, ende Cackij Alij der Maccassaren assistentie niet hadden versocht, Uwe Hooghts landen aen den selven opgedragen ende versocht, daer over oock beijde als verraders met de doot moeten werden gestraft, tot exempel van andere. Dat den losen Louhoe sich heeft gesubmitteert, is eenlijck uijt dwangh, geen uijtcomste siende, maer niet uijt lieffde, ofte met een oprecht hert, ende sal buijten twijffel, soo in regeringh continueert, andermael veel quaets bewercken, derwegen gelast hebben, dese ende alle ongeruste menschen, uijt Amboina te lichten, ende Uwe Hoogheijd (omme daer over recht te doen) ter hand te stellen. Den Louhoe met sijne vrunden, moeten van cant, sal Uwe Hooghts gouverne sonder alteratie wesen, ende de Nederlanders de nagelen, conform 't contract, genieten. Sijn Hooght overlegge dese saecke met verstant ende wijsheijt, ende volght den goeden raed van Uwen getrouwen vrund d'Hr. Caen, want alles dat met Sijn E. be-

sluijt, ende effect sorteert, zullen houden voor wel gedaen, zoodanigh als off in persoon met Uwe Hooght geresolveert, ende gecontracteert hadden.

Dat ons voorleden jare [1642], al weder groote [1] partije nagelen uijt d'Amboinse provintie sijn ontvoerd, ende hoe de Maccassaren daer grasseren, sal Uwe Hoogheijt wel wesen gerefereert; waer over noch niet hebben connen resolveren, volgens contract Uwe Hooght de 4000 realen te laten toecomen, onaengesien d'heere Caen, ons daer toe seer heeft getracht te persuaderen, stellende Uwe Hooghts oprechtigheijd ende goede debvoiren breet voor. Ondertusschen sal gemelten heere Uwe Hoogheijd desen onsen brieff ter hand brengen, met alsulcke vereeringh, als d'inliggende memorie dicteert, wt welcke liberale schenckagie wel zult afmeten wat staet van Uwe Hoogheijt maecken, ende hoe seer t'uwaerts genegen blijven. Gelieft 't selve in dancke t'accepteren, ende vertrouwen de 4000 realen in corte volgen sullen, dat seeckerlijck te geschieden staeth, als Louhoe, ende die vant Tomogolos geslacht, aen cant, ende buijten gesagh sijn. Overleght mede, heer Coningh, wat extraordinarij lasten [wij] spenderen tot mainctenue van Uwe Hooghts respect, authoriteijt, ende onse contracten. 35 schepen cleen ende groot werden daertoe g'emploijeert .

. . . . . .

God beware Uwe Hoogheijt veele jaren, tot aenwasch vant vermaerde Tarnataense Rijck.

Int Casteel Batavia, desen 25en Februarij Ano 1643.

Was geteeckend

Anthonio van Diemen.

XX. Wouter Serooijen, gouverneur der Molukken, aan Antonio Caen op Ambon, 28 Januari 1643.

. . . . . .

Coninck Hamsia de Amboinsche veranderinge [2] hoorende stont als verbaest, ende en wist niet wat seggen souw, jae t' scheen hem onmogelijck, ende soude door verwonderinge ons seggen nauw gelooft gegeven hebben, soo niet het schrijven vanden Hamba Radja Sopij

---

1 Hoe dit woord moet worden opgevat, leert ons bldz. 40, boven.

2 Nl. wat Caen daar in 1642 had verricht, hetwelk den 16 December van dat jaar door officieele berichten uit Batavia op Ternate bekend werd.

ende Iman Swackij onder couvert bij d' onse gecomen, die tijdinge hadde geconfirmeert, twelck hem ende de sijne de waerheijt van dien gewis dede aennemen, weshalven openmondich U Ed: betoonden iver laudeeren most. Soo was hem mede gants aengenaem te verstaen U. Ede herwaerts comste met de geheele vloote naer verrichtingh van saken aldaer, twelck int aensien vant ander bij hem gantsch cleen geoordeelt wiert, wetende dat Kackij Alij geensints op zijn zelven bestaen can, ende daeromme hem als onweerdich kende, moeijte tot versoeninge aen te wenden, maer te doen gevoelen, den loon van sijne verdiensten, waertoe dan genouchsame middel was, blijvende wijders in hoope met soo aensienelijcken macht den viant wt dit geweste mede eenmael te sullen doen verhuijsen . . . . .

T' zedert onse visite Junio jongstleden op Macqian ende Batsjan gedaen, is alles ter dier plaetsen wel ende vreedsamich affgeloopen. .

Met recht moeten [wij] bekennen ende hebben gesien, hoe seer Hare Edelheden gevigileert hebben spoedich secours herwaerts te senden, om eenmael het Spaens Manilhas secours t' intercipieeren . . . . . Maer gelijck wel den mensch proponeert soo effectueert oock Godt, diet alles tzijnen believen schickt, ende heeft dat goede voornemen van Hare Edelheden geen gewenscht succes connen erlangen, dewijl den viant immer soo vrouch inde weer geweest sij als wij, ende maer 4 dagen daernaer namentlijck den 20en December voor Gammelamme ende ingevolge den 21en dito onder Roemij met het groote schip San Juan van a° passado ende een tamelijck groot jacht met 16 stucken ten ancker gecomen sijn . . . . . .

. . . . . Sullen vorder in desen tot verhael der gepasseerde saken in Molucco tsedert t' vertreck vant Galjoen, dato 18en Augo a° 42 naer bevindinge largo zijn.

Ende . . . . . hebben gestadich gevigileert, den Coninecq Hamsia ende die van Macqian aen te porren de geconquesteerde vestinge op Piache inde hoochste achtinge te nemen dewijle sijne rijcxpalen met die overwinninge grootelijcx wtgebreijt ende den viant insonderheijt daerdoor gediscommodeert ende sijn spijscamer afgesneden was, gelijck tsedert genouchsaem gesien is, met wat moeijte ende arbeijt soo wel den Spanjaert als den Tidorees door maecken van thuijnen ende planten van vier casteelen aende cost gecomen sijn, in vougen genouchsaem dier beijder natie onderganck ende ruine

bij devalisatie vant Manilhas secours geschapen stont, t welck nu noch voor een corten tijt verlengt blijft, ende immer soo wel als wij heeft Hamsia ende insonderheijt den Macqiannees die van Piache t' meeste voordeel geniet, de behoudenisse van dien int eerste naer vermogen beharticht, ten eijnde den Tidorees die benaut sadt, ende gestadich naer de wederwinninge getracht heeft daerop geen voordeel en bequame, dan . . . . . de sterfte in allen deele d' overhant nemende, sulcx dat inden tijdt van ongeveer 5 maenden weijnich min dan 300 man vermindert sijn, bennen deselve in moet soo verflauwt dat nauwelijcx iemant darwaerts gaen derff, sulcx dat die plaets bij wijlen gants ledich van volck is, ende ten ware wij daervoor geen meerder sorch en droegen dan sij, Piache souw eer langh den Tidorees wederom in besith crijgen, twelck nochtans door alle vermogende middelen moet voorgecomen werden, waeromme dan bij Hamsia noch so veel tot sijn eijgen best gevordert hebbe, dat eijndelijck den Sengadja Mortier met sijn corcorre ende eenige Macqianders onder geleijde vant jacht Arnemuijden . . . . . derwaerts gesonden sijn, in vougen die plaetse jegens wil ende begeerte gehouden wert, sulcx met U Eds comste ende d' nakende veranderingh in dit gewest well een ander wech nemen mocht.

Noijt en heeff den Tidorees noch den Spangjaert, alhoewel met twee galeijen versien, door vreese vant jacht Grol op Piache voorschreven een aenslach derven maken, maer heeft den Spangiaert die zijne galeijen nimmer soo veer heeft derven vertrouwen den Tidorees op haer te comen groot secours uitgestelt . . . . .

Den oorloch tusschen Tarnataen, Spangiaert ende Tidorees heeft tsedert met verbitteringe gecontinueert ende met winst en verlies uitgevallen. Niet meer dan eenmael heeft hem den Spangiaert int velt derven begeven om d' onse een voordeel aff te sien als wanneer door overloopers ontdect sijnde sonder verrichtinge opbreecken most. T' schijnt niet den wille maer het onvermogen het weinich wtcomen veroorsaact, gemerct geen meerder macht en hebben gehadt, als even tot de besettinge haerder forten nodich is geweest. T geene nu mede gebracht hebben wert begroot op 150 coppen in drie compen verdeelt, wesende meest alle jongens ende onervaren volcq daer met noch niet bij der hant genomen hebben. Wat in gevolch doen sullen moeten afwachten. Ter see in garouw hebben onse Mardijckers ende oock de

Tarnatanen, redelijcke advance gedaen, dan dewijl de fortuijn vanden oorlogh seltsaem loopt, ende niet altijt winst lijden wil heeft het wanckelbare radt van fortuijn aan onser sijde door pure onachtsaemheijt ende alte stoute onbedachtsaemheijt der geener die meerder toeversicht toebetrout hadde, mede vertoont, namentlijck op 15 November voorleden des morgens als wanneer seeckere gilalo vanden viant voorbij Tolucco naer eenige visschers prautjens schepten ende door onse Mardijckers gesien wesende, wt goeden ijver met groote snelheijd gelijck meermael gedaen was, hare gilalo te water brachten, aleer de weet van dien noch naulijcx binnent casteel was, als wanneer den g'noffamaniere Barnabe met den luijtenant Willem Bocq boven quamen ende gantsch ernstigh versochten om op den viant die sij dochten het casteel niet te sullen connen passeeren, den wech af te snijden ende te vervolgen, twelck naer eenige malen weijgerens noch eijndelijck vergunt wiert, edoch met expresse last ende ordre niet voorder te vervougen als ongeveer t'siobbe, om haer open te houden ten eijnde door lagen vanden viant, niet verschalckt mochten werden, sulcx meer hadde sien gebeuren ende ons oock inviel, *dit werck daer mede op aengeleijt was*, [1] wes tot meerder verseeckeringe diverse malen belast wiert dat soo wanneer vant fort sagen schieten, dadelijck souden te rugge keeren twelck wel gesecht wiert te sullen doen, maer echter niet gevolcht. Dus staken d' onse wt, ende vervolchden den viant soo snel dat int cort haer den wech op Tsiobbe te geraken afsneden, waeromme genootsaect was op den houck van Tidoor aen te stevenen twelck d' onse te iveriger dede volgen, ende niet denckende op gegeven ordre, geraecten met den vluchtenden viant veer tzee, waerinne geen behagen hebbende lieten een schoot doen, daer echter niet naer en luijsterden, maer even hart al schietende den voorlooper volchden, sulcx dat heel vande hant afwesende den viant gelegentheijt sach, ende met drie welgemande prauwen, daeronder den Coninck van Tidoor, met 2 groote wt t'Siobbe, daer soo langh ver-

1 Caen teekent hierbij aan: „Nota dewijle het hem inviel twerck daerop aengeleijt was, waerom de gilalo niet binnen gehouden, ofte een cleijn prautjen tot een voorlooper . . . . voor wt . . . . gesonden . . . . Maer dit was te veel moeijte ende den viant wierde te cleijn geacht. Groven misslach tot groote disreputatie ende verachteringe van des Comps progressen inde Molucksche quartieren."

borgen gelegen hadden voortquamen, twelck door d' onse gesien zijnde evenwel in vervolch bleven totdat te laat hare botticheijt vermerckende steven swaeijden, met meijninge Maleije ofte Tolucco door haer snel bescheptheijt te becomen, daer sij wel sagen sulcx onmogelijk was, maer de geheele zee openhadden en naer Dodingo in alle verseeckertheijt de wijck te connen nemen, twelck niet en wilden doen, omdat de Hollanders ende derselver Mardijckers dien schandelijcken naem van voor haren viant te vluchten niet en souden onderworpen wesen, even off sulcx noijt meer gebeurt en was, achtende meerder eere te wesen vermetelijck ende vechtende te vallen in 's viants handen dan te vluchten voor viermaal stercker partije, in welck voornemen dese veechwesende opperhooffden voortgingen, ende geraecten cort daernaer soo wacker aende man, dattet oock wel een lust om zien soude geweest zijn, soo t gelijcke ptije ofte ten minsten twee tegens een waer geweest, ende slougen d' onse den viant int eerste aencomen soo mannelijck af dat achter wt deijsen most maer de cans andermael hervattende geraecten d' onse inde lij ende wierden van alle vier gelijckelijck aengetast sulcx dat deselve naer een cort doch hevich gevecht alvooren Barnabe ende een sergiant buijten boort geschoten, ende verdroncken, den luijtenant met 8 wonden, ende nevens eenige vande voornaemste Mardijckers onder voet, vanden viant onder rijck vant casteels canon (mannelijck vechtende), vermeestert zijn, in vougen wij dat onheijl met verdriet, voor onse oogen moesten aensien, sonder het minste ontseth te connen doen, *dewijl niet een corcorre nochte oock volck int heele quartier te becomen was*, [1] hebbende Gilolos Coninck genouch te doen hem te salveeren als wanneer deselve tgevecht aengaende uitgestoocken was. In dier vougen dan is ons dat ongeval door pure *vermetelheijt* [2] ende verkeerden ijver toegecoomen, hebbende den viant daarbij verovert levendich ende doot 65 coppen, te weten 7 Duijtsen, 5 Mooren van Tacomij daeronder den Modim, 41 gegagieerde ende 12 vrije Mardijckers, daer met onder convoij van 2 galeijen naer Gammalamma geschept zijn. Onse gevangen

1 Caen teekent hierbij aan: „. . . . waerom onse gilalo niet thuijs gehouden alsser geen correcorren noch volck int Ternataensche quartier was . . . . "

2 Caen teekent hierbij aan: „T is geen vermetelheijt maer een roeckeloose onverantwoordelijcke hasarderinge, tvolck is voordesen anders gemesnageert geweest."

6 Duijtsen wierden ons op versouck drie dagen daernaer door den Spaenschen Gouvr toegesonden, dan wegens de Mardijckers en conde niet overeencomen. Den luijtenant Willem Bocq die oorsake van dit verlies was, stont zijn ongehoorsaemheijt te verantwoorden, edoch als gesecht met 8 wonden seer swaer gequetst zijnde storf den 26en derselvr maent in vougen sijne te volgen straffe daerdoor ontcomen is.

Seer wreedelijck ginck den Tidorees met onse gevangen Mardijckers (als wanneer op Gammalamma geweest was) te werck, [1] doch niet sonder instigatie van den Spangit, soo naemaels bemerct hebben, twelck met gelijcke munt t'zijner tijt oock wacker sal vergolden werden.

Naer dit verrichten is den Tidorees met 4 corcorren nevens die van Weda ende Maba tsamen sterck inde 20 corcorren aende oostsijde van Alamahera geweest ende de negrij Caauw, wesende het principaelste dorp waervan Dodinge sijn voetsel crijcht, onder schijn van vrintschap afgeloopen, verbrant, alle de prauwen aan stucken geslagen, ende naer een tijt aldaer geweest hebbende met inde 60 sielen, bestaende meest wt vrouwen ende kinderen wederomme vertrocken. Tscheen Hamsia dat verlies seer weijnich ende als niet estimeerde, daer nochtans aent selve Dodinges behoudenisse gelegen is. D'inwooners welcke meest boeren zijn, hebben haer ter vlucht int bos gesalveert, ende bennen doende die plaetse wederomme te bebouwen ende in possessie te nemen. Noijt en soude Hamsia aende weder becominge dier plaetse gedocht hebben, soo niet gestadich daertoe ware aengeport geweest, dan door schaemte hem overwonnen vindende, is eijndelijck tot resolutie gecomen, zijne overicheijt die immer soo traech zijn als hij aen te presten, daerop dan noch eijndelijck weijnich gevolch gecomen is, gemerckt den Ternataenschen adel, door voorgeven van onvermogen Hamsia naer haer sinnelijckheijt soo weten te streelen, dat in allen deelen dien leuijen hoop, gelijck gegeven wert, twelck hem dan soo aengenaem is, in vougen, soo voor desselffs staet, UEd. niet onbekent, geen meer sorch gedragen wert, als hij te herten neemt, Ternates heerschappie soude haest een eijnde nemen, tgeen noch tans door meerder voorsichtigheijt als zij gebruijcken moet voorgecomen werden, soo onse Hren meesters tot het

1 Hun werd door de Tidoreezen „met coelen moede alle 't hooft afgeslagen." (Caen en Raad op Ambon aan G. G. en R., dd. 27 April 1643).

doelwit sullen geraken, oversulex Hamsia die oudt ende wijfs is bij wijlen aanvoeren moeten, gelijck tot noch toe geschiet is.

Op Macqian ende d' overcust gatet noch wel ende blijven die vrunden noch harde vianden vanden Spangiaert ende Tidorees, edoch gelijck alle swarten, moeten deselve mede aengeprest werden, salmender wat goets van sien . . . . . .

Coninck Hamsia was voornemens geweest een corcorre [naar Ambon] gesonden te hebben, om vandaer eenige tijdinge te spoediger te becomen, twelck hem als een onnodige sake wesende, ende om niet meer Ternataensche wargeesten die doch aldaer ten overvloede zijn, oorsake tot inwortelinge te geven, gants ende geheel afgeraden hebbe, gemerct t gepasseerde in d' Amboinsche quartieren als U Ed. gewisse comste in dat geweste hem ende ons tsijnder tijt . . . . . ten ontwijffel bekent soude gemaeckt worden, twelck dan bij hem mede alsoo begreepen zijnde van dat voornemen ende om zijne armade jegens U Ed. comste sooveel stercker bijeen te hebben, gewillich affstant gedaen heeft, blijvende vorders besich ordre in alle quartieren te senden om de geheele macht jegens U Ed. comste gereet te hebben, ten eijnde daerbij geen verleth veroorsaect wert.

Andermael heeft aen ons versocht U Ed. indachtich te maken, therwaerts presten ofte mede brengen vanden jongen Quimelaha Madire tot wiens prsoon gantsch genegen schijnt, voornemens sijnde denselven tot zijnen Stadthouder aldaer (ende in plaetse van Quimelaha Louhoe wiens rebellige proceduijren onaengesien hem wt pure dwangh heeft moeten submitteeren, een walch schijnen) te promoveeren, gemerct hij een ingeboorne aldaer ende soo wel als Louhoe vant geslachte der Tomogolen zijnde, die bedieninge in beter gerustheijt tot sijn staets voordeel dan iemant dirigeren sal, gelijck dan sulex van hier door ons ende Zijne Mat aen Amboinaes Heer Gouvr. Gerard Demmer geschreven is, onaengesien doenmaels geen kennisse van sijne gedwongen gehoorsaemheijt en hadde. Echter blijft in dat voornemen overanderlijck, ende aengesien Loehoe door vorderinge van meergeseijde Madjere van alle digniteijten ende vorich gesach gefrustreert sal werden ende dien volgende in die gewesten onder sommige heijmelijcke roervincken, dewelcke doch nimmer mancqueeren sullen, geen oorsaeck tot quader gevolch te geven, vint Zijne Mat. geraden, dien onrustigen geest herwaerts t'ontbieden, om naer gelegentheijt ende bevindinge van

saken met hem te handelen, gelijck dan dienaengaende Zijne Mat U Ed. schrijvende is [1]; ende hem in U Ed. doen t'zijnen besten volcomentlijck zal genoegen laten.

Dus veer geschreven hebbende, ... comt ons overwacht [2] . . . . . schrijven van den Heer Gouvr. Demmer wt Amboina . . . . . , wt welckers inhoude soo wel wij als Sijnne Mat. noch grondiger hebben begrepen, de vorderlijcke veranderinge soo hem tzedert U Ede. vertreck wt die quartieren hebben vertoont, sulex dat oock niet en wert getwijffelt, aen vorder succes met U Ed. verschijninge in dat geweste, ende meent Zijne Mat gelijckt oock niet vreemt is, dat den onvermogenden Kackij Alij niet sal derven dencken soo grooten macht te resisteeren maer gelijck Louhoe ende anderen thooft in schoot leggen ofte wel wt schaemte ende vreese van verdiende straffe hem elders vlnchtich begeven, ende zijn leven als een arm gesel doorbrengen, soo niet en wil sien gelijck dien eerloosen bondtbreecker wegens t'Hittoese lant in manieren van Bandaes constitutie selfs menichmalen geprognostiqueert heeft, edoch en willen niet twijffelen off de gemeente wien t'onweer meest boven thooft hangt, ende de smerte voelen sal, sullen dien guijt om haer verderff voor te comen de Compa in handen leveren, off hem selfs het leven vercorten dat Godt geve, ten eijnde de menigerhande fastidien eenmael te boven comen, ende onse principalen een gerusten staet besitten mogen.

Op ontfanck der Amboinsche missiven begaven ons psoonelijck bij Zijne Magt, om, nevens het doen haesten met schrijven, wegens Louhoes gelegentheijt wijders te spreecken; daerover met hem wijt ende breed gediscoureert zijnde, conden geen ander middel wtvinden als alreede wegen sijn prsoon beslooten was, alhoewel liever sach (soo doenmael con bemercken) dat door deen off d' ander middel wt de werelt rocht, om hem alsoo t' ontlasten van grooter moeijten, die wt dat werck noch wel mocht comen te resulteeren. Echter niettemin om zijn gegeven woort te doen gelden van den Quimelaha zijne fauten te pardonneeren ende selfs hem grooter te maken als zijne voorouderen geweest waren, siet geen ander uitcomste als hem gelijck vooren gesecht harwaerts te ontbieden, ende naer gelegent-

1 Missive van Hamsia, letter A.
2 Den 20sten Januari.

heijt als bevindinge van saken met hem te handelen, maer overmits meergemelten Hr Demmer in zijne E. schrijven secht, denselven om prticuliere verrichtingh naer Bouro onder voorgeven van eenig volck tot den arbeijt in Combelle te brengen ende van daer naer Tomaho tot versouck van sijn oom, den ouden Fackierij, te gaen, geeft Zijne Mat quaet gevoelen ende vermoeden hemselven aldaer eenich vorder aenhanck onder zijne favorijten te maken, van nieus op sijn leven te bestaen, en de straffe die hij weet t' eeniger tijt noch wis te sullen volgen, door soodanigen middel t' ontcoomen, ende off Kackij Alij t' vier wat nader comende hen mede niet onder dat geselschap begeven sal heeft zijn bedencken, echter sal soodanigen conjungatie volgens Hamsiaes gevoelen geen werck van consideratie wesen, om door dien middel de Compe off zijnen staet hinderlijck te wesen, dewijl doch noijt gesien is, vluchtige Heeren buijten haer palen absoluijte souveraijniteijt boven de lantsaten gediffereert wert, maer om t' overige van haer leven genouch in ballingschap door te brengen, dat die ongeruste ende quaed-aerdige menschen mede te volgen staet.

T' gevalt Zijne Magt naer schijn wel het bouwen ende sterck maken van Combello welcke schuijlplaetse der vremdelingen door dat werck nu geheel een verseeckeringh van sijnen staet ende s' Compes negotie op Cerams cust wesen sal, welcke gelegen plaetse den ongepermitteerden handelaer missende, haer de frequentatie vande Amboinsche landen, sal doen vergeeten, te meer doordien hare groote macht dat Quimelaha Louhoe in zijn schrijven aenden Conincq op 4700 coppen begroot soo wacker aende merckt geweest, ende door d' onse daer tegen cleen vermogen meestal verslagen ende verjaacht in vougen oock niet een van hare joncqen wederom thuijs gekeert zijn, twelck haer den lust soo sal doen vergaen, dat het derwaerts varen haer gruwen sal, waeromme Zijne Mat vaststelt desen jare wt Maccasser geen macht tot hulpe der rebellen comen zal . . .

Seer wel heeft den Coninck begrepen de reden waerom d' Hr Gouvr Demmer Sijne Magts begeeren den jongen Quimelaha Madjere secreet gehouden heeff. T' openbaren van dien soude niet dan onlusten ende verwijderinge inde noch teere reformatie veroorsaect hebben, ende dewijl met UEd: comste alles soo vast sal connen gestelt werden dat oock de minste veranderinge in absentie van hem ende eenige andere orangkaijs kinderen baren sal, versouckt andermael deselve

in UEd: compa herwaerts mach gebracht werden, om zijn voornemen in dien te doen effect sorteeren.

. . . . Ons sober getal militaire . . . . . soo op Macqian als Maleijen [is] naulijcx sufficant . . . . . d' oirdinaire sentinellen te voldoen . . . . .

Opt sluijten van desen met den Coninck wegens Quimelaha Loehoe naerder in conferentie getreden zijnde verclaerde Zijne Mat niet genegen te wesen Louhoe herwaerts t' ontbieden, maer dien booswicht geheel ende al UEd: over te leveren, om denselven door wegen van justitie wt Zijne Mats name t' eenemael wt het getal der levendige wech te rucken, ofte anders in strickte gevangenisse tot versendinge naer Batavia op te sluijten aengesien Zijne Magt met goede meijninge verclaert hem Louhoe niet meer onder zijne oogen te gedulden, maer expresselijck versouct, in manieren voorschreven met hem gehandelt werden sal, seggende desselfs snoode gepleechde actien ten overvloede dootsstraffe verdient te hebben, waeromme dan ende om van dit zijn voornemen niemant bekent te maken secreetelijck binnent casteel inde winckel het nevensgaende Nederlants afschrift, [1] wt eijgen begeerte geconcipieert ende door d' onse wt de penne gebracht is, sonder dat oock dies aengaende iemant anders dan eenelijck hij, den schrijver ende tolck kennisse heeft, zijnde d' andere, soo aen UEd:, d' Hr Demmer, Olijlima, ende Oulijsiva gedirigt, door den Ternataenschen schribent ter kennisse vande Soavivos ende Tarnataenschen adel opt pampier gebracht, [2] om door dien middel geen achterdocht te veroorsaken. t Zijn sinisterlijcke practijcquen door Hamsia bedacht waerdoor meent sijne voorgaende quinckslagen, ende eijgen geuseerde meneesheijt te verduijsteren, ende hem Quimelaha die van ontrouwe ende schelmstucken in geenen deele t' excuseeren is, op den hals te schuijven . . . . .

Geschreven Maleije int Casteel opt Eijlant Ternate desen 28en Januarij a° 1643.

Onderstont

. . . . . .

W. Seroijen.

---

1 Missive van Hamdja, letter C.

2 Missive van Hamdja, letters B en D.

XXI. Hamdja, Sultan van Ternate, aan verschillende autoriteiten [1].

A.

Translaet van Missive door den Cooninck van Ternaten aen d. E. Heer Antho. Caen.

Ick Coninck van Ternaten, sende desen mijnen brieff aen mijnen vrindt d. E. Heer Antho. Caen.

Ick laet U. E. weeten dat op 't arrivament vande twee jongst van Batavia alhier gearriveerde scheepen, de tijdinge van U. E. comste verstaen hebbende, onse vijanden den Spangiaert ende Tidorees niet weijnich met vrese beladen geworden zijn, ende tot noch toe met pitchiaren niet op houden. Oock blijven bijde partijen als ter doot verwesene luijden, over sulcks versoecke seer ernstich, bij aldien U E. costij (dat Godt geve) wel gearriveert zijt, aldaer niet lange vertoeven, maer herwerts gelieft te spoeden.

Wanneer U. E. door de heer Demmers eenige secreeten te kennen gegeven werden, gelieft 't selve voor warachtich als sijnde mijn oprechte meninge aentenemen, en can U. E. met gemelte heer Demmers dies wegen beraatslagen, want U beijde de saecken bevolen late.

Louhoe met de Quipattijs ende alle d'overheijt gelieft U. E. herwaerts te brengen, als wanneer alles sullen slechten.

B.

Translaet Missive des Coonincks v. Ternaten aan d. Heer Gouverneur Gerard Demmer.

Ick Coninck van Ternaten sende desen mijnen brieff in handen vanden E. Hr. Geraerd Demmer gouverneur in Amboina.

Ick laet U E. weeten, dat den brieff pr Labouwers laest gesonden wel ontfangen hebbe, ende daer uijt den stant van Amboina volcomelijck gesien, als mede dat Louhoe gereconsilieert ende met U. E: vereenicht is, dat mij seer lieff is geweest te verstaen, ende blijft voortaen Amboina, ende voorders 't gunt mij aengaet, U. E: als eijgen gerecommandrt, te meer alsoo niet alleen Louhoe, maer oock alle Soasivos ende Olimas met d. E. Compa bevredicht zijn, alle 't welcke

1 De data kunnen ongeveer worden opgemaakt uit Seroijens brief aan Caen van 28 Januari 1643.

mij van harten seer doet verheugen, verhopende vorders (door Godes hulpe) de E. heer Antho Caen costj spoedich sal gearriveert zijn, als wanneer U. E. geme heer Caen, mijnentwegen om haestich in Moluco te comen gelieft te versoecken, want de Tidoresen verstaen hebbende, geseijde heer Caen, in Moluco te verschijnen gesint, ende voornemens was, als met een swaere sieckte alreede beladen zijn, niet wetende off daer van opcoomen of sterven sullen.

Wanneer d. E: Heer Caen herwaerts tendeert dat verhoep haestich geschieden zal, is mijn versoeck, dat de Quimelha, Sengadis, Quipatteijs, Olisivas, ende Olilimas, als oock alle d overheden van Amboina, herwaerts over mede voert, als wanneer deselve, naer dat alles alhier vereffent is, wederom nae haere plaetse sal laten vaeren, ende sullen als dan over 't leveren der cruijnagelen costj mede ordre stellen.

U. E. schrijft mede van Berahj, deselve is een slaeff ende soodanich Mardessa gestraft hebben, connen hem meede wel laeten toecoomen, oversulcx versoecke de heer Caen, ende U. E. op zijn doen ende handel gelieft te letten, ende wanneer naer gedane vermaninge in zijn boosheijt continueert, stelle midts desen U E. beijder believen, omme deselven aldaer, gelijck alhier Mardessa gedaen hebben, te straffen ofte herwaerts brengen om zijn loon alhier t'ontfangen ende bij aldien U E. hem aldaer justificeert, gelieft naer mijn gerechticheden te vernemen die mij soo lange jaeren herwaerts ontstolen heeft, opdat 't gunt bij hem gevonden wert, met d. E. Anto Caen mij mach toe gevoert werden. Insgelijcx gelieft naer de huijsvrouw van Mardessa ende desselfs kinderen, t midtsgaders alle haer goederen op Tannouwarouw te verneme ende mede mij herwaerts toecomen laten.

Aengaende Cackj Alj daer van maecke in desen geen mentje alsoo genoechsaem sijn doen uijt U. E. brieff gesien hebbe, over sulcx oock niet waerdich achte van hem te verhaelen.

C.

Translaet 2 Missiven van Ternatens Coninck aen de heer Gouverneur Demmer.

Ick Coonink van Ternaten, sende desen mijnen brieff aen d' E. Heer Gerard Demmer, raat van India ende Gouvr in de quartieren van Amboina. Ick laat U. E. weeten dat den brieff pr Labouwers

prauw jongst gesonden, wel terhandt gecomen zijn, desselfs inhont verstaen, ende ben over den welstant van Ambona seer verblijt geweest, over sulcx oock 't voorder redres derselver landen, alsmede alles in die quartieren, van Olisivas & Olilimas, insgelijcx mijne gerechtichejden aldaer gerecommandeert ende U. E: bevolen late.

Voorders hebbe gesien 't gunt U. E. van den Quimelha Louhoe zijt mentionerende, daermede ick mij confirmere, versoecke bij aldien U. E: deselven inhanden cont becomen, niet los te laten doordien hij een schelm is, mij in een quade naem gebracht, daer beneffens mijne gerechticheeden verduijstert, principalijck d. E: Comps. handel aldaer te niet gedaen, ende deselve op groot costen ende moeiten gebracht heeft oversulcx hem midts desen U. E: overlevere, ende met de comste vande heer Antho Caen, can U. E. met gemelte sijn E. Caen, over des voorschreven Quimelha Louhoe welverdiende straffe pitchiaren 'tsij U. E: hem costj laat dooden, naer Batavia vervoert ofte om in Ternaten gestraft te werden, herwaerts brenght. Mijnes bedunckens soude beter op Amboina, ofte Batavia voegen, door dien hem niet gaerne hier sagen. Oock moeten de moeder Djia, ende de suster genaemt Fatima & zijn zoon Barancalle, Akj-Wanj ende Lacxman, gelijcke straffen genieten, alsoo deselve principale oproerders, ende aenstoeckers van Louho zijn geweest. Dese alle stelle inde E. Hr Caen & UE: handen daermede te handelen ende deselve om 't leven te laten brengen, als met malcanderen goet vinde sult, op dat dit godloos geslacht teenmael uijt gerojt sij, doch laet deselve alhier niet verschijnen, maer costj, tot schrick ende exempel van andre haer langh verdiende straff genieten, als wanneer U.E. mij des voorschreven Louhoes dochter (die tot mijn pingij gemaect hebbe) als mede alle de Quimelhas ende andre hier voornoemde gespecificeerde personen haer naer telatene goederen ende slaven, niets uijt gesondert, die bij haer lieden soude mogen gevonden werden, vermidts die van mijne gerechticheden gestoolen hebben, herwaerts gelieft te senden.

Neffens desen brief gaet noch een ander, in de welcke mede van Louhoe schrijve, doch vanden inhout deses maecke geen mentie, om geen quaet vermoeden ofte achterdocht bij dit volck te causeren, vermidts dese voorgelesen wort, oversulcx desen U.E: als een secreten brieff, ende mijne rechte meninge laeten toecomen, ende heeft sich

U.E. maer alleenlijck aen desen, de saecke aen Louhoe, ende desselfs gespecificeerde aenhangers betreffende, te reguleeren. Daeromme segge nochmaels, U.E. op de comste vanden heer Anthonio Caen, den inhout van desen, & d' executie gelieft te laten effect sorteren & met dese boose geesten handelen naer wel gevallen.

Insgelijcks geve U.E. te kennen dat in mijnen andren neffens gaende brieff gestelt hebbe, dat Quimelha Louhoe herwaerts comen soude, sulcx is geensints mijne meninge, maer geschiet allene, om deselve ende zijne boven verhaelde toegedane te beter & sonder suspitie in U.E: handen te moogen brengen, oversulcx door het opsenden van Louhoe den Quimelha Madjira met de Seggagies, Quipattijs, Olivas, & Olilimas verstaen moet werden, oock deselve gelijck [in] mijne voorige geschreven, bij mij in Moluco laten verschijnen. Hiermede zijt hartelijck gegroet ende Godt geve U.E. een lanck leven.

Geschreven int Casteel Maleijen opt Eijlant Ternaten.

. . . . . .

D.

Translaet van Missive, door den Coninck van Ternaten, anden Sengadies, Quipattijs ende Olilimas.

Sengadies, Quipattijs, Olisivas ende Olilimas & ca. Desen brieff comt U toe, niet om (volgens mijne coninclijcke wijse) ijts te belasten, maer alleenlijck (door dien verstaen d. E. Hr. Caen bij Ul. met soodanige macht als oit voor desen verschijnen sal) soo ghij lieden mij voor uwen Coninck kent, dat uwe macht sult te watersetten, bij gemelte Sijn E. voegen & met d' E. Hr Caen herwaerts comen als wanneer naer verrichtersaecke Ul. altesamen wederom naer Amboina vertrecken.

XXII. Antonio Caen, opperbevelhebber en superintendent over Ambon en de Molukken aan Gouverneur-Generaal en Raden, 27 Juli 1643.

Met het schip Delfft, twelck op 17en stantj dese rhede heeft verlaeten is geweest onsen jongsten . . . . . Tsedert hebben wij gestadich

bij sijne Majtt aengehouden, ende sonder ophouden gearbeijt, om den Quimelaha Madjera voor zijnnen stadthouder in d' Amboines landen te doen authoriseeren, daer inden beginne (niet jegenstaende denselven door hem ontboden was) qualijck toe gedisponeert vonden, vermits zooveel met al ons vernuft conden begrijpen, ende wij oock bericht werden, om eenige des Compes ende gemelten Quimelahas quaetgunstige, de welcke den een off den anderen kaelen schrobber in die honorable, ende smeeriger bedieninge hadden gesocht in te voeren, bij naer omgeseth was, waer tegen wij met veele minnelijcke vermaningen, persuatien ende inductjen, alle g'appliceert tot welstandt vant gemeen ten langen laesten zoo veel hebben geobtineert en te wege gebracht, dat voorschreven Madjere op 23en deser tegens opinie eenige quaetwillige als insonderheijt die van Louhoe en Cambello, met alle behoorlijcke ceremonien ende groote pracht (naer de Moorsche wijse) inden Tempel met salvo van canon ende eenige musquettades, openbaerlijck geauthoriseert is geworden, twelk voor de Compe een gewenste zaecke sij, [1] waer naer door Zijne Maijtt voorschreve Quimelaha Madjere met alle den Ternataenschen adel als d'overicheden van Louhoe, Cambello, Lessidij, Erangh, Manipa, Kelangh, Bouro, Amblauw &a. (de welcke wij door senestere practijcken, ende om een niewen Quimelaha te sien authoriseeren, met ons gebracht hadden) binnen t Casteel boven op het huijs werden gesonden, alwaer sij minnelijck ontfangen sijnde, deden wij voorschreven ovricheden een statige vermaeninge streckende tot slandts welvaeren, en betrachtinge hun aller schuldige plicht, mitsgaders behulp middellen ende gehoorsaemheijt van haeren nieuwen Qnimelaha, t'welck gesamentlijck te contribueren belooffden.

Ende alsoo over de wrevelmoedige ende wederspannighe overicheden van Louhoe, insonderheijt tegens voornoemden Madjere gepleecht, aen Sijne Maijtt int particulier hevich hadden gedoleert, zijn de principale autheurs ende aenstoockers hiervan als Atip Memalo,

1 Volgens een missive van den gouverneur Demmer van Ambon aan G. G. en R. dd. 13 September 1642 was „D'jou Madjira, soone van den ouden overleden Quimelaha Sabadijn" „jegenwoordich een van de getrouwste van Compes staet alhier, ende vigilantsten int bevorderen van allen mogelijcken affbreuck op den vijant". Hij zou uitstekend geschikt zijn als opvolger van Loehoe, die nooit te vertrouwen is, al heeft hij nu uit vrees „het schaepsvell aengetrocken."

Orangeay Permatte, anders smoesbaert genaemt, benevens noch eenige meer roervincken ende Leliattes gesinde, op ons instantich versoeck alhier in arrest gehouden, zulcx voor eerst niet licht naer huijs te keeren gelicentieert sullen werden, ende al ter plaetsen sijn, daer apparent een arm leven en lichtelijck een ellendich eijnde te verwachten hebben.

Dit als een gantsch noodich werck dus verre gebracht hebbende, versochten daer naer dat voorschreven Madjere, alsoo zijne presentje in dese gelegentheijt, om noch eenige vant geslacht der Tamme Mogolen bij 't hooft te crijgen, in de Amboinse quartieren grootelijcx vereijscht wiert, dat met ons (dewijle alhier voor dees tijt, niets te verrichten stont) op pmo toecomende mochte vertrecken, belovende Zijne Maijtt dat alle diligentie souden aenwenden om Manipa, Combello, ofte wel de baeij van Amboina te bereijcken, om alsoo noch van dit jaer voorschreven Madjere aldaer uijt s' Conincx uaem te authoriseren, ende volgens Sijne Maijtts en onse goede intentie, de reste van alle booswichten op de Ceramse cust residerende door ons behulp, tot den wortel wt te roijen, als wanneer t landt vreetsaem door voorschreven Quimelaha met halven arbijt soude connen geregeert werden, alle twelck door Zijne gemelte Maijtt mede alsoo begrepen ende toegestaen [werd] . . . . .

Actum int Casteel Malaijen, den 27en Julij 1643.

. . . . . .

Antho. Caen.

XXIII. Gouverneur-Generaal (Antonio Van Diemen) en Raden aan den Sultan van Makassar, 16 Februari 1643.

Desen brieff comt vanden Gouverneur Generael ende de Raden van India, over de Steden, Casteelen, Fortressen, Schepen, Jachten ende Volckeren sorterende onder den Staet der Vereenichde Nederlanden in Orienten aen Gallidulla, Molchahow, Wasultanna, Coninc van Macassar die God gesont spare tot vermeerderingh van Staet ende welvaren sijns Conincs Rijcs.

Heer Coninc, U Hooghts missive, pr den Capiteijn Adriaan Suidwijck gesonden, is ons, nevens de bijgaende twee lasten rijs tot

vereeringe, den 4 October voorleden jaers wel geworden, ende waerdich ontfangen, gelijc dan ooc ten voorschreven tijde met vreughde U Hooghts gesontheijt ende welvaren vernomen hebben.

Genegen om met U Hooght in ongeveijnsde vruntschap te blijven, hadden in onse jonghste brieff[1] gansch ernstelijc versocht, U Hooght sijne onderdanen geliefde te interdiceren onse rebellen op Ceram ende Hittou geen toevoer van ammunitie van oorloge ofte canon te doen, opdat gene verwijderingh tusschen ons mocht ontstaen, het welc bij U Hooght, soo 't schijnt, niet alleen in de wint is geslagen, maer noijt voor desen grooter macht als voorleden jare derwaerts gegaen, die niet alleen de voorschreven onse gerebelleerde onderdanen jegens ons met alderhande nootlijcheden gestijft, maer sich niet ontsien heeft, selffs onse fortressen ende vasticheden vijantlijc aen te tasten. Ende alhoewel niet alleen derselver voorschreven faictelijcke entre prinsen misluct, maer bovendien het gros der vaertuijgen ende menschen van d'onse met hulpe van den Rechtvaerdigen God soodanich bejegent, ende verdestrueert sijn, dat den meesten hoop het thuijs comen al langh vergeten ende de rest weijnich lust sullen hebben andermaal onse vijanden jegens ons adsistentie te doen, mitsgaders ooc op onsen staet derwaerts over, door d'Heere Antonio Caen, die twee maenden voorleden met een ontsachelijke macht derwaerts genavigeert is, alomme soodanigen ordre gestelt hebben tot dempinge der voorschreven mutins ende derselver complicen, dat aldaer geen vreemde vijanden, 't sij wie 't ooc soude mogen wesen, meer hebben te vresen, soo connen echter niet naer laten over de voorschreven Uwe Hoochts procedujren te doleren, niet wetende hoe met den anderen staen; genegen blijvende met ons in vruntschap ende aliantie te continueren, en most U Hooght onsen staet met soodanighe onrechtmatige ende sinistre machinatien niet trachten te ondercruijpen, of souden wij genootsaeckt werden met gelijcke middelen daer iegens te voorsien, waer uijt dan niet als veele onheijlen ende swaericheden te resulteren staen. Ende alhoewel wij, van U Hoocht daer toe eerst geprovoceert sijnde, ons voor God Almachtich ende alle rechtmatige princen ende volckeren vande selve wel onschuldich connen houden, soo hebben echter daertoe niet willen comen, sonder U Hooght alvooren

1 D.d. 18 November 1641.

ten overvloede daer van te insinueren, versoeckende U Hooght een oprechte ende catagorijcke verclaringe gelieft te doen, hoe genegen sij, met ons als goede vrunden ende bontgenoten te leven, achterwege latende alle soodanige hostile attentaten jegens onse regeringe, ofte in openbaren oorloge te comen, op dat weten waer nae ons te reguleren hebben. Wat ons belanght wij protesteren ende verclaren voor God ende alle menschen dat niet anders wenschen als met U Hooght ende alle volckeren vrede te houden, voor soo veel sulex eenichsints doenlijc sij. Maer en connen ooc, sonder onse onderdanen ende geallieerden te cort te doen, ende verminderingh onser principalen respect, soodanigen ongelijc als ons sedert eenigen tijt herwaerts van U Hooghts onderdanen geschiet sij, niet langer dulden, maer souden bij langer continuatie genootsaeckt werden ons daer van te resenteren, ende de middelen, daer ons God mede gesegent heeft, te gebruijcken, soo dat U Hooght sich ten beste van sijn Rijck ende subiecten gelieft te beraden, ende ons hier op een ongeveijnst antwoord te geven. Ondertusschen gaet onsen Capiteijn Adriaen Suijdwijc weder derwaerts met commissie, als voor desen; ten ware U Hoocht anders dochte, waer naer hem te reguleren heeft. Hamba Radia Mardessa, die voor desen buijten kennisse van sijn wettich heer, den Conine van Ternate, besendinge aen U Hooght gedaen heeft, is voorleden jare daer over van den selve ende den Raet in Ternate als een verrader van sijn vaderlant rechtvaerdich ter doot gestraft. Hoe het met Cacki Alj ende complicen gelegen sij sal U Hooght uijt gemelten Suijdwijck connen verstaen, ende wijs worden met wat volck te doen hebt gehad . . . . .

Den cloc die U Hooght, ten aensien geen behoorlijcken clanc heeft, te rugge hebt gesonden, is ons toegecomen. Hier nevens gaet een ander wegende 274 ℔ die verhopen goet ende U Hooght aengenaem wesen sal. Tot een teken van onse waere genegentheijt ende oprechte lieffde tot Uwe Majt senden bij desen, thien stucx fijne cassen Bengala, vier witte baftas Brotchia, een schoon vergult snaphaen roer ende een slaghswaert, dat in dancke gelieft te nemen van

Int Casteel Batavia desen 16en Februarij A° 1643: onderstondt Uwe Majts vrund, den Gouverneur Generael, ende was getekent

Antonio van Diemen.

XXIV. Tractaedt [1] ende accoordt gemaeckt ende beslooten bij d' Hr Commissaris Pieter Sourij wegen den staet der Vereenighde Oostjndische Compe in Orienten uijt authoriteijt vanden Edn Hr Gouvernr Generl Anthonio van Diemen en de Hn Raden van India bij instructie dato 29 en Maij 1643 daertoe g'ordonneerdt ter eender, ende den Pangoran du Patij Anum vant landt Jambij ter anderen zijden, voor eeuwigh, onverbreeckelijk; desen 6en Julij a° 1643 in Jambij.

Ten eersten soo contracteerdt den Commissaris Pieter Sourij, dat alle de gene die in Jambij comen om hun coophandell te drijven, vermogen geen Nederlanders deselve te verbieden, als Siammers, Chineesen, Maccassaren, Borneers, Javanen offte eeniger andere natie van wadt conditie die mogen wesen, met offte sonder passen, wanneer om de oost om de Eijer Hintean [2] noordtwesst toe [3] aende revier Tonkal ende voor Jambijs rheede is gehouden geweest, [4] ende zoo eenige vaertuijgen binnen dese limiten genomen offte verdestrueerdt, sall den Pangeran daer over aen den Hr Generl schrijven ende soo t' billick is sall reght gedaen off betaelt werden.

Ten anderen wanneer eenige Jambijse vaertuijgen in abbassado offte coophandell naer d' oost offte Mataramse landen tardeeren, [5] sullen allvooren Batavia moeten aendoen, om passen vande Ede Hr Generl te versoeken, anders als vijanden aengehaellt werden; maer soo naer Ziam, Combodia, Patanij, Pahangh, Sangora, Ligor, Johor haer voijagie moghten nemen, sullen pas vanden Nederlandschen resident in Jambij mogen eijsschen ende, naer de thin quartieren tenderende, gehouden wesen Malacca aen te doen.

---

1 Het traktaat komt ook voor in Sourij's journaal van zijn tocht, hier en daar met eenige spelling- en redactiewijzigingen. Ik heb het overgenomen, zooals het voorkwam in de afzonderlijke verzameling tractaten met inlandsche vorsten, bepaaldelijk door de O. I. C. aangelegd.

2 Sourij's journaal heeft „om de oost binnen Eijer Hintam."

3 Sourij's journaal heeft „tot."

4 Sourij's journaal: „ende voor Jambijs bhaar binnen Poulo Verelle sijn, 't welcq in voorige tijden altijt voor Sijne Majts rheede is gehouden geweest,"

5 Sourij: „tenderen."

Ten derden zoo begeerdt den Pangoran vier Sabandaren, twelck hem toestaen, allsoo hier van niet is te brengen ende soo seggen van ouds een gebruijck is geweesst; wanneer den geprocureerden pepr affladen [1] ende versenden, sullen voor [2] 100 picolls aende Pangoran betaellt werden 80, de sabander [3] 25, ende 10 ren aende oppassers; daer en boven aende sabandaers vier gobars neffens vier tappe sarasses mitsgds 3 rn daeghs int laden ende wanneer de schepen vertrecken voor anckeragie aght ren; comende tot de rouba rouba der aengelanghde cargasoenen, de sorteeringe tzij witt, roodt, swart, sall maer een cleedt, allwaer t' schoon van thienderhande couleuren, dogh verscheijden sijnde sullen als vooren [4] vervollgende betalen ende wanneer 10 stucx cleden van rouba aenden Pangeran, sullen mede vijff diergelijcke den sabandaren gegeven werden, twelck comt te bedragen van ijder sorteringe $1\frac{1}{2}$ cleedt.

Ten vierden sall, wanneer peper affladen, voor tarra van ijder sack een cattij affgetrocken werden.

Ten vijffden soo sal niemandt, wie hij zij, eenige peper van hier mogen uijtvoeren dan alleen de Nederlanders ende Engellsen.

Ten sesten soo wanneer eenige van s' Comps slaven moghten comen te verloopen ende hun ondert gebiedt vanden Pangeran offte andere grooten begaven, sullen de Comps residenten weder ter handt gestelt; insgelx, soo oock eenigh van Jambijs volck moghten verloopen ende hun naer Bata offte ergens ellders waert gebiedt sijn [5] hebbende als vooren wederom den eijgenaar ter handt gestellt werden.

Ten aghsten [6] soo eenige Chineesen den Pangeran, Rato Maes offte andere Groten toebehoorende, aen de Compe schulldigh waren ende faullten moghten begaen, sullen Comps residenten in Jambij t sellve allvoren aenden Pangeran moeten te kennen geven; insgelijcx soo eenige Chineesen buijten Comps logie [7] schulldigh zijn en sall den Pangeran reght daer over mogen doen; als mede de Chineese

---

1 Sourij: „affschepen."

2 Sourij: „voor ider 100 picols."

3 Sourij: „de Sabandars."

4 Sourij: „als boven."

5 Nl. de Nederlanders.

6 Een lapsus voor 7°. Er is niets uitgelaten.

7 Sourij: „vrije Chinesen, buijten Comps logie woonende."

schulldenaren binnen Comps woningen residerende, zoo onder ijmant vande Groten in Jambij jae tot den Pangeran in persoon haer moghten willen begeven, sullen gehouden zijn denselfven wederom aent' opperhoofft vant' comptoir te behandigen, zoo well van sullcke als andere die hun inde Comps logie begeven hebben; maer wanneer haer moghten veroordeelen bij justitie, haer naergelaten goederen, slaven ende slavinnen den Capein bij inventaris overgeleverdt werden.

Ten negenden soo wanneer eenighe groot offte cleen schip, wanckans offte ander vaertuijgh vande Compe opde Pangeran rheede, de bhaer, offte inde revier, moghten comen te stranden ende allsoo te verliesen, sall den Jambijnees sijn handen daer niet mogen aenslaen, tzij van geschut offte ijets anders, maer sall tot het bergen der goederen Comps volck behulpigh zijn; soo mede alle vaertuijgen van Jambij op offte ontrent Bata sullx overcomende, sall den Ede Hr Generl mede tsellve onderworpen blijven.

Ten thienden soo sullen alle coopl van boven, beneden offte buijten comende, vrij hun handell mogen drijven in peper met den geenen die t haer belieffi ende niemandt wille onderworpen zijn [1].

Ten ellffden dat Comps residenten een houten pagger rontsom de logie sullen mogen maken, ontrent ijder houdt van vijfftien duijm dick, daer van een maat ter handt gestellt; dogh dicker bevindende, sall den Pangoran desellve wederom vermogen uijtrecken [2]; als mede werdt geconsenteerdt op den wegh met bamboesen affgeschut ende met twee poorten bij naght magh gesloten blijven [3].

Ten twaellffden soo wanneer eenige peper bij de Nederlanders ten ontijden sonder weten vande sabandars geladen offte gesloken werdt, sall deselve peper, wanneer t'faict [4], voor prijs verclaerdt zijn.

Ten darthienden wanneer den Nederlantsen resident naer boven zall zenden om te handelen offte schulden in te manen, zall den

---

1 Blijkens het journaal van Sourij was dit artikel gericht vooral tegen de Chineezen, „soowel van Sijne Hoogh[t] als van andere grooten", die de peperbrengers dwongen, met hen handel te drijven.

2 Sourij: „uijt te trecken."

3 Sourij eischte dit, blijkens zijn journaal, „omme daermede voor te comen de onheijlen van dieven ende des Mattarams wrevelmoedige," en om tegen hen „tegenstant te doen."

4 Sourij: „wanneer 't faict uijtcomt."

Pangeran zulex niet wederhouden, maer bij alldien eenige onlusten tusschen de Nederlanders ende het volck van boven door den handell moght comen te resulteren, den Pangeran hem met sulcke questie niet moeijen noghte reght daer over uijtspreecken, dogh soo den Nederlandtschen resident nae boven moghte senden om schullden te innen, sall den Pangoran zijn eijgen pas ende volcke daer toe geven om benevens Comps dienaeren als geseijt desellve te vorderen. Terwijle alle de cleene rivieren ende boven gelegen spruijten van Sijn Hooght den Pangoran aen verscheijden Grooten ende gequalificeerde persoonen zijn verschonken, sall, wanneer den Nederlantsen resident, om in de sellve te handelen, moghte senden, allvooren met ijder van de geseijde Grooten wien de spruijt offte revier toecomt licentie versoeken ende contracteeren, allsoo een oudt gebruijck is ende door den Palimbahangh ingestelt zij.

Ten veertienden sall den daetchin, waer mede den peper ontfangen, cleender nogh grooter zijn als den geenen die te vooren Comps resident ter handt gestellt ende altijt gebruijckt is geweest.

Ten vijffthienden wanneer onse aen te brengen cargasoenen, schoon 10 packen van ijder [1] sorteringe sall Comps opperhoofft in Jambij gelooff gegeven ende maer een pack geopent; insgelijcx 10 [2] packen alle van diverse sorteringe becomen [3] sullen alle 20 geopent werden.

Ten sestienden wanneer eenige Jambijse vrouwen [4] inde logie met de Nederlanders offte Comps lijffeijgenen moghten comen te verlopen, sall daer over vanden Pangoran offte andere geen reght mogen gedaen werden, maer eenelijck een ijder waerschouwen dat hun volck verbieden met de Nederlandtsche [5] offte geseijde lijffeijgenen geen conversatie houden ende met eenen belassten, binnen Comps pagger niet meer verschijnen.

Ten seventienden, de oude ende nieuwe schullden begeerdt den Hr Generl met reght [6] vanden Pangoran, die in gebreeke blijven ende

---

1 Sourij: „een."
2 Sourij: „20."
3 Sourij: „becomende."
4 Sourij: „vrouwen haer.'
5 Sourij: „Nederlanders."
6 Sourij: „met het recht."

niet connen betalen, de sullcke persoonen [1] door lasst des Conings gedwongen sullen werden.

Ten aghttienden wanneer eenige Nederlanders haer moghten comen te verloopen, soo sall den Pangoran daer over geen reght offte justitie mogen doen, maer den Hr Generl sulx aenschrijven; insgelx sullen de Jambineesen desellve vrijheijdt op Bata genieten.

Ten negenthienden, op t'uijtvoeren vanden peper is mede geaccordeerdt, dat de Nederlanders ende Engellschen dewellcke alleen desellve gaudeeren ende genieten, oock gehouden blijven gelijck in voorige tijden Zijn Hooght den Pangoran revier voor overlasst van vijanden te bevrijden.

Ten twintighsten zoo is mede toegestaen ende geaccordeert, bij aldien de Nederlanders hier in Jambij tegens d'inlanders in questie rakende, den Nederlanders den anderen moghte comen te slaen offte quetsen, insgelijcx den inlander den Nederlander sulcx moghte doen sonder de vermenginge des doodts, sall den Pangoran met den Nederlandtschen resident jusstitie ende reght met den anderen moghen administreren, maer saeken te wederzijden zoo well van Zijn Hooght volck in Bata als Comps dienaers in Jambij, causa mortis conserne-rende, met den Hr Generl daer over pr geschriff te consuleeren ende naer bevindingh van saeken ter plaetse daer het delickt gedaen zij jusstitie ter executie stellen.

Actum int Nederlandts comptoir Jambij adij 6e Julij ao 1643; was geteeckent Pieter Sourij; ter zijde vande naem stont een zegell op roode lacke gedruckt ende bij het begin deses het zeegel van Zijn Hooght gedruckt.

XXV. Jeremias Van Vliet, gouverneur van Malaka, aan Gouverneur-Generaal en Raden, 20 Augustus 1643.

Op 10en Julij passado 't jacht Wingerla gedepescheert sijnde, coomen den 12en en 13en daeraenvolgende weder ter reede de jachten Venlo, Lieffde, Punto gale, een seijl nae jagende, dat bevonden wiert, Win-

---

1 Sourij: „persoonen daertoe."

gerla te sijn, als wanneer wt d'overheden der selver jachten verstonden t'effect van ons desseijn, namentlijck dat t'Engels schip,[1] daerom waren wt gesonden, nae een bloedich gevecht vermeestert was, sijnde geladen met veele stuck goederen, op hebbende den Cappt Generael de Maccao, genaemt Louwijs de Carvalha de Souse, en den pataer Gouvernadoor, gesonden weegens 't geestelijck hooft van Goa met noch een Portugees edelman, met naeme Gommes Ferere, voorts meer geestelijcke, daeronder een vicarius en een guardiaen is, neffens ander graeuwe monicken en broeders van verscheide cappen.

Hoe den Engelsman 't jacht Venlo eerst omtrent Malacca bejegent is, wat ordre wij gestelt hebben, om hem te vervolgen, en te beweegen inder minne herwaerts te coomen, en voort wtterst remedium tegens hem te prottesteren[2], hoe verachtelijck den Engelsman tegens d'onse gestelt heeft, hoe bitter den slach gevallen is, wij elff man verlooren, en 10 deerlijcke gequetste hadden, daer van noch drie gestorven sijn, sal in desen . . . . . niet extenderen . . . . .

T'is oogenschijnlijck, dat de helpende handt des Heeren in desen gelegentheijt merckelijck met ons geweest is, want met ons cleijn guarnisoen hebben een groot werck verricht. Onse jachten waren soo swack van volcq, dat die met de Lascarijns van de fust en 't Chouchijns jacht[3] mosten stercken, echter niet bestant, om soo machtigen schip (als den Engelsman onder hadde) aen te tasten, want 't selve is gemonteert met 16 swaare stucken, heeft 24 schietpoorten, voor een back ende achter een scheeps casteel, en can met vier stucken

1 Het schip was de Bon Esperance van de nieuwe Engelsche Compagnie (Dagregister van Pieter Sourij op zijn tocht naar Djambi en Atjeh in 1643).— De nadere berichten, die G. G. & R. hoopten te ontvangen over deze zaak (zie hiervóór bldz. 142) heb ik niet aangetroffen.

2 Dat protest hield in: bevel tot uitlevering der Portugeezen, die aan boord mochten zijn, op grond van den hernieuwden oorlog tusschen de O. I. C. en Portugal, en tot tolbetaling op de reede van Malaka. (Van Vliet aan den schipper Jacob Jansen, die het Engelsch schip ontmoette, dd. 3 Juli 1643.) — Van de Engelschen waren „eenige weijnige gesneuvelt", schrijven G. G. & R. in een particulieren brief aan de Kamers Amsterdam en Middelburg van 10 December 1643. De kapitein wist, meldden zij tevens, dat de oorlog tusschen Portugal en de O. I. C. weer uitgebroken was (hoewel hij zulks ontkende), want hij lag in de haven van Goa, toen „onse vloote 27 April Goas bhare in vijandlijcke posture verlieth".

3 Een Portugeesch schip, in 1643 door een kruisend Nederlandsch jacht bij Malaka veroverd.

langhs 't schip schieten. Heeft inde veertich Engelschen en omtrent 100 Portugeesen (de slaven en de caffers daeronder gereekent) op gehadt, soo dat wij van ons swacke guarnisoen noch 20 musquettiers wtsetten, die haer wel gequeeten en den Engelsman veel aff breuck gedaen hebben, behalven dat den eenen Portugees den ander heeft moeten helpen bemachtigen. Doen wij den Engelsman vermeestert hier bequamen, hadden [wij] eens sooveel gevangenen te bewaren, als gesonde coppen int fort, behalven dat van veel nootlijckheeden waren ontbloot. Indien onse geveinsde vrunden de gelegentheijt geweeten hadden, t' soude pr avonteuire slecht met ons gestaen hebben, doch wij hebben ons in dien noot soo gedragen, *doorgaens soo waeckende* geweest, en op alles sulcken ordre gestelt, dat ieder den muijl gebonden bleeff. . . . . .

Int discargeeren vant Engels schip hebben gemunt noch ongemunt silver gevonden; de stuck en pack goederen hebben noch niet connen openen, soo dat niet weeten, in wat voluijmen 't cargasoen bestaet. Den Engelsman heeft int begin voorgegeven, dat het meest Engelsche goederen sijn, maer wij vernemen anders, en verstaen, de grootste portie de Portugeesen cooplieden toecomt, doch wij sullen de waerheijt doen ondersoecken. . . . .

Den Cappt Generael en pater Gouvernadoor sijn redelijcke persoonen, stellen hun in alles gevoechlijck. Int veroveren sijn sijlieden seer geplundert [1]. Wij hebben voornoemden Cappt, pater met den edelman en noch een minder paep in seeker huijs geconfineert, doen hun met [een] wacht bewaren; niemant mach sonder onse handt teecken tot haer comen, vorders met slaven tot hun dienst versien en op ernstigh versoecken twee hondert realen tot onderhoudt geleent. .

D'ander papen en moncken hebben onder den Cappten Pero Fernando en Alexander Mendes gedaen, een ijder maetich rantsoen toegeleijt.

De cooplieden sijn oock onder den Cappten Alexander Mendes, Joan de St. Paijo en Pero Fernando verdeelt en werden maentlijck onderhouden; ijder sijn slaven tot hun gerieff toegevoecht. De resterende sijn inde Misercorde gedaen.

---

1 Over 't geheel werd er door de Nederlanders bij deze gelegenheid schandelijk gestolen.

Den Cappt van d' Engelschen met ses van de principalen sijn inde stadts herbergh (vermidts de waerdinne een Engelsche vrouwe is) gelogeert. Den Cappt is 13 ra. ter maent tot rantsoen toegeleijt. Voorts sijn de mindere oock naer haer qualiteit getracteert.

De gequetste Engelsse bootsgesellen leggen int sieckenhuijs en de rest sijn op onse cruijsende jachten verdeelt.

Den Engelssen Cappt schijnt meer in woorden als daet te sijn, want indien hij soodanigen soldaat was, als wel een roncquert is, soude sich niet hebben laten vermeesteren. Int begin heeft hij seer aengegaen, wilde met den luijtenant Claes Pietersz. in duel vechten; doch wij hebben hem wat gemortificeert, en in sijn logement gedetineert. Sedert heeft sijn E. bij requeste versocht, met t' schip en t gunt hem toehoort te mogen vertrecken, doch sulcx is hem ontseijt en tot UEdts ordre wtgestelt. [1]

In Malacca desen 20en Augustij a° 1643.

. . . . . .

Was geteeckt
Jeremias van Vliet.

XXVI. Contrackt ende bespreck gemaekt tusschen den Omoean Peth T'chinnati Cisoncran T'chau Moean Salangh ende den E. Hr Jeremias van Vliet, Gouverneur ende directeur der stadt ende fortresse van Malacca ende desselffs resort, mitsgaders de bochte van Siam, Pattanij, Sangora, Brodelongh, Ligoorne, T'chaija ende hier over dese tin quartierse comptoirkens van wegen d' Ede Hr Antonio van Diemen, Gouverneur over den stant der Vereenichde Nederlanden in Orienten, ter eender ende ter andere zijde gemaeckt ende veraccordeert bij Jan Janz. Menie, ontfanger, tommo-

1 In 't midden van November vertrok hij naar Batavia, na een protest te hebben ingeleverd. (Van Vliet aan G. G. dd. 17 Nov. 1643.) G. G. & R. vonden, nu het Engelsch schip zelf „d' eerste hostiliteijt met schieten gethoont heeft", dat „desselfs forcelijcke bemachtingh rechtveerdigh geschied" was. Van Vliet moest schip en equipage naar Batavia zenden, schreven zij hem den 29 Sept. 1643.

gongh ende sabandaer der stadt ende fortresse van Malacca, welcken contract bij desen Salanghsen gouvr voor bondich gehouden sal werden. [1] Belangende den enormen moort [2] sal daer over niet besoigneeren, maer moet sulcx op Malacca versoucken om geslist te werden. Welcke accoort bestaedt in dese volgende artijckelen, te weten:

Eerstelijcq, dat de Hollanders haere aen te brenghe waeren, coopmanschappen ende contanten sullen mogen vercoopen aen die geene die thaer geraaden vint, sonder dat d' een off d' ander, niemant uijtgesondert, de beste sal uijtkiesen ende dan naer zijnen eijghen appetyt taxeeren.

T'en tweede, dat d' onse den tin ende andere in lantse waeren sonder eenich beletsel mogen coopen off trocqueeren van (?) het haer geraaden vint, dat den Gouvr die niet met galaenen (?) sal beswaeren gelijck dagelijcx aende Moorren ende andere heeft gedaen.

Ten derden, dat niemant met drijgementen offte secretelijck te verbieden belastende, niet met d' onse te handelen ofte van s Compes wooninge te verblijven.

Ten vierden, dat de Nederlanders met geene nieuwe baetsuchtige lasten ofte costuijmen sal beswaren, maer altijt de Hollanders wel getracteert ende gerespecteert werden ende dat zy met den eersten, als yets ten versoucken hebben tot innen van schulden, op t' spoedichste gehulpen werden ende de E. Compe voor andere schuldenaers geprefereert zijn sonder tegen seggen van iemant.

Ten vijffden, dat de bitsen ende gewichten als nu tegenwoordich zijn, over al in zyn lant gangbaar ende aangenomen werden ende wanneer den Gouvr eenighe cleeden in Comps wooningh wil coopen, sal t' selffde doen, als de Comps schepen hier zijn ende daernaer niet, opdat de prijs bij t' opperhooft mach gemaeckt werden, dat als dan betercoop sal hebben als de gemene man, maer daer naer niet.

---

1 In het contractenboek der O. I. C. komt voor (trouwens op een verkeerde plaats en gedateerd 18 Maart 1645) een contract dd. 18 Maart 1643 en niet het hier afgedrukte. Werkelijk was op dien datum een contract met den Siamschen gouverneur van Oedjong-Salang (thans Junkseilan, Junkceylon of Salanga) gesloten, maar al spoedig ontkende deze de geldigheid van dit contract, waarom Menie het hier afgedrukte sloot, dat beter de puntjes op de i's plaatste.

2 Zie hiervóór bldz. 80.

Ten 6en, dat de Nederlanders altijt door goede ende oprechte tolcken sullen gedient werden, op dat door geen onbequame prsoonen abuijsen werden begaen ende daer uijt moeijte, twist ende oneenicht uijt rijse, vermits gelove, dat 't aen d' onse niet mancqeeren zall.

Ten 7en, dat in gevalle zulcx geschiede (dat Godt verhoede) tegen UE. ende U. onderdanen van onse gemeene man over last geschiede, sal sulcx aen t' opperhooft te kennen geven, opdat hij se straffe ofte, de zaacken al te swaer, naer Malacca senden ende, indien t' opperhooft zelffts yts mis deede, sal de clachten neffens getuighnisse naer Malacca senden, versouckende dat hier van daen gelicht ende gestraft moogen werden.

Ten 8en, ter contrarie soo ymant van Gouverneurs onderdanen ofte dienaers yets misdede, t' sij bij nacht met steelen, quaedt doende ofte quetsende, niet wtgesondert, dat voor quaed doen wert gereeckent, sal de selve naer exegentie van saacken volgens de Siamse rechten mede brengende straffen, sonder imant te verschoonen.

Ten 9en, zijn E. en sal niet gedoogen, eenige handelaers, t'zy oocq wat natie soude mogen wesen, geen ter werelt uytgesondert, als eenelijck de Nederlanders, sonder passen van Malacca te thoonen, laeten negotieren (uijt gesondert de vaertuijgen met mantimentesen ende fruijten) doch soo wanneer de Gouverneur die pr force wil laten in comen, zijn tholle van soodanige cleeden treckende, de reste zal bij t'Nederlants opperhooft alhier gecocht werden ende, soo niet willende vercoopen aende Nederlanders, sullen vertreecken, ofte ten waere den coopman die niet aen en stonden.

Ten 10en, ende soo eenighe passen van Malacca vertoonen, sullen soodanige vaertuijgen volggens haere passen laten negotieren, welcke pas gehouden sullen zyn aent t'opperhooft te vertoonen, de selffde niet goetvinden[de] zal den Gouverr aengeven ende daermede handelen als int voorige artijckel ende soo wanneer den Gouvr sent om zijn tollen van soodanige vaertuijgen te innen, sal gehouden zyn den Nederlants resident mede te nemen om te zien wat den barck zyn ladinge is.

Ten 11en, soo wanneer eenige vaertuijghen met cleeden ofte coopmanschappen verschijnen ende haere gerechte tolle betaelt zynde, sullen verobligeert wesen, de resteerende goederen aen t'opperhooft te vercoopen sonder simulatie van eenige te verswijgen, ter contrarie

soo daer naer vernomen wert ende bevindende dat eenige coopmanschappen verswegen ofte vercocht hadde, sal soodanige nachodas verbeuren zyn vaertuijch, volcq, goederen ende coopmanschappen als mede die zulcx gecocht hebben, vrouwe, kinderen, huijs ende hoff, alle welcke confiscatie sullen betaelt werden de helfft aende Gouvr, d'ander helft aende Compe.

Actum int Nederlants Compr Oedjongh-Zalangh desen 20 Octobr. 1643 ende geteeckent den 27en daer aen volgende.

Was geteeckent ende gezegelt aen weder zijde.

XXVII. Gouverneur-Generaal (Antonio Van Diemen) en Raden aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, 23 December 1644.

. . . . . .

. . . . . [Het is] ons wel hertelijck leet . . . . . , de costelijcke Indise retouren, welcke hier te lande met grooten ijver, perijckel ende arbeijt procureren, behouden overcomende, soodanigh renderen, ongelden, ordinarij lasten ende vervolgh van equipagie affgetrocken, weijnigh soulaes voor de participanten overschiet, dat nootsaekelijck cleene couragie onder de selve moet causeren. God geve, de groote geruchten van oorloge (daermede geheel Europa g'infecteert is) eenmael in vredige postuijre veranderen, op dat d' Indise waren beter afftreck crijgen, ende behoorlijcke proffijten, tot contentement van U.Ed. renderen. Aen desen cant wert soo veel doenlijck geleth, de Compe met vendibele ende verscheijdenheijt van waren te seconderen, mitsgaders door proffitabele inlantsen handel te beneficeren, alsoo wel connen begrijpen de Compe niet bestaen can, op de voordeelen welcke d' Indise retouren renderen, die met Nederlandts capitael geprocureert werden, ende dat het welvaren moet comen uijt d' overwinsten in India, waer toe oock alle vlijt aenwenden, soo int extenderen des handels, opsoekingh van nieuwe landen, betrachtingh van mesnagie, ende besnijdingh van oncosten, na des Comps constitutie ende ommeslach hier te lande gedooght. Evenwel gelijck U. Ed. mede wel hebben geremarcqueert, comen d' Indise lasten jaerlijx te augmenteeren, ende die van onsen voorsaet 6 ende oock acht tonnen te surmonteren. D'oorsaecke van dien zij licht te begrijpen, midts geconsi-

dereert werde, d'extraordinaire nootsaeckelijcke expencen, t' zedert ons aenwesen gedaen, als is t' fort Zeelandia in Taijouan, uijt den gront nieuw gebout, costende de Compe ruijm vijff tonnen, de fortificatie, bouw van pack ende woonhuijsen des Casteels ende Stede Batavia, de maintenue vande fortresse Gale op Ceijlon, de besettingh van Goas bhare, ende oorloge tegen Portugael ende Castilien, als andere lasten, die d' extentie vande negotie hier te lande na slepen. Wij sijn niet voornemens in tegendeel, hier te remonstreren, hoe de vergrooting van d' Indische winsten, resulterende door d' uijtbreijdingh des handels, dat different van vorige tijden rijckelijck compenseert Den Indisen Staet, [1] mitgaders de successive overgesonden negotie boecken, sullen t' selve declaren. T' is echter (gelijck U. Ed. wel seggen), d' excessive lasten, ende groote equipagien de winsten consumeren, ende dat de Compe met de voordeelen op d' Indise retouren met vaderlants capitaal gecocht, niet bestaan can, ingevolge soo continuerende, egeene ontlastingh van Comps beswaerden staet, ende sobere repartitie te verwachten is, des U. Ed. successive recommanderen, dit groot werck beter te dirigeren, ende te mesnagieren, op dat de groote equipagies mochten worden besneden, ingevolge voorgecomen, dat het provenu van de jaarlijxse retouren door sooda nigen sware lasten en uijtsettingh niet t' eenemael geconsumeert worden, gelijck U. Ed. ons gelieven te verthoonen, dat vant groot retour anno 1643 becomen, eenlijck 13 tonnen quamen over te schieten, als wanneer den staet vande Compe daer te lande in April gemaeckt, 16 tonnen te quade was, soo dat wel met U. Ed. begrijpen, sal de Compe ontlast worden, ende de participanten vruchten voor den risico ende intrest van hare capitalen trecken, den Indisen handel vrij anders behoort te geven, twelck niet heel desperaet is . . . . . Wij meenen, den tijt noch niet geboren zij, dat men behoort te dencken, d'equipage van India te minderen, off emmers t' senden van volck, provisien ende coopmanschappen te besnijden, onaengesien wel connen calculeren, t' zelve soo hier, als in Nederlandt vrij soulagieren soude, maer die verlichting soude den staet in toecomende meer schade als voordeel aanbrengen . . . . . Des voor als noch versoecken 4 à 5000 menschen, met een redelijcke equipagie van oorloghsjach-

1 Vgl. beneden, bldz. 202 v., waar de financieele toestand in Indië op het eind van 1644 wordt blootgelegd.

ten, cleen, ende groot, fluijten ende coopvaerdije schepen. Retourschepen . . . . . sullen voor eerst niet comen te gebreecken.

T'zal wel licht vreemt voorcomen, dat onaengesien U. Ed., specialijck eenige particuliere Camers, hooge recommandatie van mesnagie ende cleene equipagie, wij bij t'contrarie persisteren, maer verclaren in dit wichtigh punct, nae ons begrijp ende beste verstant gaan. . . Vinden U. Ed. [echter] goet, dat deffenciff oorloge voeren, ende de retouren besnijden, U. Ed. hebben te commanderen, ende wij t'obedieren. . . . . [Maar] door soo ontijdige mesnagie [zouden] onze concepten (die wat verre sien, en nu in goede aparentie staen) seer verachteren. . . . . Van nu aff [beginnen] veele expencen te cesseren, sijnde Batavias fortificatie voltrocken. Den costelijcken ende lastigen Amboinsen oorloge neemt aff, ende sal die provintie met de helft vande voorjarige costen connen gemainteneert worden. Insgelijx Ceylon, ... Soo willen mede verhoopen, de lasten in Nederlandt, welcke om der participanten recht te bewaren, ende de continuatie vant octroij op den ouden voet t'obtineren, nootsaeckelijck groff ende groot gespendeert werden, reede gecesseert, ende de participanten in haer goet recht gemainteneert sijn. Wij hebben uijt schrijvens vande Camers Amsterdam ende Delff, als d'overgesonden blauwe boecxkens wel begrepen, hoedanige obstaculen ende swarigheden U. Ed. in 't soliciteren vande continuatie des octroijs rescontreren, mits tot dato dat punct bleeff trotteren [1]. Wij verlangen nae gewenschte uijtcomste, ten besten vande Compe. . . . . U. Ed. consideratien op de vaderlantse retouren hebben geremarcqueert. . . . . Off de Compe ten respecte vande Portugesen ende Engelsen hare retouren behoort te besnijden, ende verminderen, is disputabel. T'is seecker bij aldien U Ed. d'Indise retouren voorneemt te reguleren, ende verminderen, d'Engelse en Portugesen middelen gesuppediteert worden, omme de hare te vergrooten. Ingevolge sal de vervullingh van d'Indise waren in Europa niet te minder wesen, ende ons cleen retour geen hoger merct treffen. Ofte bij aldien aengetogen natien hare retouren niet vergrooten, maer deselve mede

1 De strijd over de verlenging van 't octrooi der O. I. C., die eerst eindigde in Juni 1647, gaf aanleiding tot een nog al uitgebreide polemiek. Zie verschillende dier geschriftjes in den *Catalogus van de pamfletten-verzameling berustende in de Koninklijke Bibliotheek* door W. P. C. Knuttel. II, b. ('s Gravenhage, Landsdrukkerij, 1889).

matigen, staen zijlieden emmer zoo groote voordelen als de Nederlantse Compe te bevaren, daer door te verrijcken, ende g'animeert te werden, den Indisen handel vigoreuser te vervolgen. Wij blijven noch van gevoelen, [dat wij] d'een ende d'ander behooren vande banck te schuijven, dat vertrouwen licht om doen wert, midts t'onsen voordeel hebben, t'grootste gedeelte van d'Indise trafficq, ende den alleen aen ons verbonden handel op Sumatras Westcust, de Molucco, Amboina ende Banda, die genoegh sijn, om alle onse competiteurs inden gront te zeijlen. . . . . Wij connen als noch niet wijser worden, als dat de Nederlantse Compe met d'Indise traffijcq beter als andere Europianen bestaen can. Doen die van d'Engelse Compe corte voijagies, wij mede, ende hebben haer dienaengaende niet te cederen; maecken zij cleene oncosten ten aensien van ons, de saecke leijt met haer evenwel soo, dat zij d'Indise dispensen, bij Inlantse negotie niet goed maecken, maer 't supplement vant Engels capitael affsteecken. Wij in contra comen noch jaerlijx te boven, daer voor U. Ed. retouren crijgen . . . Besluijten, bij aldien d'Engelsen op de presente Orientaelsen handel bestaen, die vande Nederlanden, emmers soo wel behouden blijven, edoch t'is gelooffijck, d'Engelse, Portugesen, en U. Ed. wel gevoelen, d'Oost Indische weijden soo veth ende voetsaem niet sijn . . . .

Tot beter mesnagie, besnijdingh vande groote jaerlijxse equipagie, lasten van comptoiren, ende residentien, cooplujden, ende minder gagietreckers, etc., als om seeckeren ende vasten staet herwaerts over te hebben, mitsgaders bij onverwachte incidenten niet verlegen te vallen, sal de voorderingh vande colonie in India ten hooghsten nodigh wesen, ende dient wel met ernst gepoucheert, gelijck dan van desen cant tot die soo dienstige stabilatie, alle doenelijcke middelen aenwenden, ende contribueren, soo int consent dragen des houwelijx tusschen Europianen ende Inlantse vrouwen. . . . . In Batavia moet aen alle natien, niemandt uijtgesondert, liber acces ende handel toegestaen, midts de gestelde lasten ende thollen betalen, ende onse reglementen onderwerpen. De Chinesen, Maleijers, Javanen, ende andere becomen haer gerieff van cleden ende coopmanschappen vande Compe, daermede op den peperhandel nae Sumatras Westcust, Palimbangh, Jambij, Andragirij, de bocht van Siam, Benjarmassingh, etc., varen; wijders nae Succadane omme diamanten, wasch, besarsteen, rottangh, etc., nae de Javaense cust, omme rijs, suijckeren,

lange peper. cubebe, boonen, ende veele andere snuijsteringh, dat alle weder in Batavia te vente werd gebracht. . . . . Dewijle de handelingh t'minste de Compe prejudicieert, maer goet gerieff toebrenght, ende soodanigen commercie, als geseijt, indifferentelijck allen volckeren toestaen, soo can noch behoort sulex onse eijgen natie niet beleth te werden, gelijck oock niet geschiet, maer de lust is bij veele cleen. Ende bij aldien daer oock geen andere wijse, als voor desen gedaen hebben, op setten, sullen nimmer tegen de Chinesen, Maleijers ende Portugesen bestaen. Dese luijden connen haer op hun vaertuijgen cleen behelpen, ende sijn seer spaersaem; d'onse in contra prodigal, ende moeten op hare voijagies met boter, caes, vleesch, speck ende wijn (twelck costelijck valt) geprovideert sijn, dat spaersame en winsuchtige personen, soo hier maer de ruijmte van Nederlanderen waren, wel anders aenleggen souden, ende emmer soo goede proffijten bevaren als de vreemdelingen.

'T sal dan onder verbeteringh van U. Ed. wijser oordeel dienstich sijn, dat veele menschen, vrouwen ende kinderen, arme ende rijcke bewillicht worden herwaerts te varen, onder conditie van 10 a 20 jaren in India te remoreren, ende de Compe hier te lande ordre ende reglementen reede geraemt, ende noch te raemen, te subjecteren. Ten sal ijverige, neerstige, ende wellevende luijden, aen geen fatsoenlijcke middelen gebreecken, rijckelijck de cost te winnen, ende progressen te doen, soo met gepermitteerde negotie, lantbouw als hantwercken etc., allen buijten prejuditie vande Compe. Dat redelijcke gestelde luijden, in Nederlandt wel geseten, niet willen opbreecken, ende nae India comen, maer liever in hun vaderlant blijven, is soo vreemt niet. De sulcke moeten daer toe niet worden aangesocht, maer wel dat met vertrouwde luijden redelijcke capitalen herwaerts schicken, omme als facteurs vande selve gebruijckt te werden. Wij laten ons voorstaen, dat het in Nederlant aen meesters noch knechts sal mancqueeren, als U. Ed. maer resolveren, den handel open te stellen, onder soodanigen reglement als hier in uso zij, ende alle vreemdelingen gauderen.

. . . . . U. Ed. zullen wel doen, goet slach van volck met hun eijgen vaertuijgen herwaerts te licentieren, nevens soo veel contanten, provisie, ende alle andere snuijsteringh als te rade sijn, onder expresse conditie ende pene van confiscatie, dat niet sullen vermogen

te handelen noch herwaerts te brengen barnsteen, root ende getackt corael, geslepen diamanten, juweelen, clater-gout, rode ende swarte laeckenen, als alle andere manufacturen, vermellioen, quicksilver, loot, thin, coper, alle welcke coopmanschappen noch voor eerst aende Compe behooren te blijven . . . . . U. Ed. behoeven oock geen swaerigheijt te maecken, eerlijcke ende vroome luijden met contanten op U. Ed. schepen passagie te verleenen, omme hier ende elders daermede te negotieren. Wijders dient dese saecke van emportance . . . . . zulcx gedirigeert . . . . . dat wel geleth werde, met Comps retour schepen, egeene particuliere coopmanschappen, diamanten, paerlen etc. uijt India gevoert werden, op pene van groote straffe. Die sijn meesters retour doen moet, gelijck dat te geschieden staet, sal pr wissel wesen, de penningen alhier ten dienste van de Compe tellen, omme door U. Ed. met 10 pr cento g'avanceert te werden, waer door oock soo veel in casse sullen crijgen, dat weijnigh contant nae India behoeft te senden . . . . . Als in actie sijn, sal ons den tijt wel wijser maecken, ende connen altijt de prejudicien beteren. Hier sal geen occasie mancqueren, omme jaerlijx goede progressen te doen, maer die inbeeld in corte, soo als wel voor desen is geschiet, rijck te worden, soude quade rekeningh maecken. T' sal veel sijn, bij aldien op de tegenwoordige Indise negotie, midts alle oncosten aff treckende, jaerlijx t' capitael 25 a 30 pr cento vergrooten, daer uijt dan oock te volgen staet, den coopman al ettelijcke jaren van doen sal hebben, omme soodanigen capitael te conquesteren, daer op in Nederlandt rijckelijck leven mach. God geve dat eerlijcke, cloecke luijden mogen overcomen, India sal dan, gelijck U. Ed. sustineren, voor de Compe alleen niet te groot sijn. Larentucca, daer eenige duijsende inwoonderen sijn, ende den sandelhout handel op Timor, worden door eenige weijnige papen gegouverneert, ende waergenomen, daer groot voordeel uijt trecken. Insgelijx d' eijlanden Philippines, door de geestelijcke ende groote nomber inhabitanten, door een aensienlijck Spanjaerd' tot hun devotie gehouden. Dat selve can door ons op Formosa, in Ceijlon, ende elders mede gedaen worden, als maer luijden van verstant bijder hant waren. Hier is veel te doen, groote proffijten te bejagen ende boven al veele duijsenden blinde heijdenen tot Christj scheeps coije te brengen . . . . .

. . . . . Op de comportementen van Coningh Hamsia valt niet te seggen. Sijn Hooght conformeert sich in alles met het advijs ende den goeden raedt des gouvrs; den oorloge tegen den Tidorees, ende Castiliaen continueert met grooten ijver; daer toe alle behulpmiddelen contribueren. T' is oock niet aparent, bij t' leven van Hamsia, soo lange dus courtois van ons bejegend ende rijckelijck beschoncken wert, sal varieeren, maer seeckerlijck den oorloge sonder intermissie wel aenhouden. Soo sijn oock de rescontres te water als te lande dit jaer met advantagie aen onse zijde gebleven ende heeft weijnigh gescheelt, meester van een des vijands galeijen waren geweest. D' onse vochten seer couragieus, maer wirden vanden Tarnataen nae behooren niet gesecondeert, twelck op de hevige repremende van Sijn Hooght cort daer aen onder Tidor emendeerden.

Den Tidorees loert dapper op Piatche, alsoo sich door t' verlies van die spijs camer seer verlegen vint, heeft daer op met macht g'attenteert, maer wiert affgeslagen. T' is apparent, soo vanden Spangiaert ware gesecondeert geweest, de fortresse gerecouvreert hadde. Maer t' schijnt den Spaengiaerd geen volck risiqueren wil, verthoont sich zeer spaersaem, dat vrij wat jalousie ende misvertrouwen bij den Tidorees baart, te meer wij den Tarnataen in alle gelegentheijt assisteren, ende sijn exploicten seconderen. Ondertusschen is de gouvr Seroijen van advijs, dewijle de Tarnatanen int bewaren van aengetogen spijs camer als in alle andere saecken langhsaem ende zeer negligent sijn, (onaengesien gestadigh tot hun debvoir aengemaent worden), dese plaetse volcomen te verseeckeren is, mits een redoubt op de mont van de riviere begrijpende. Ende alsoo deselve buijten costen ende laste vande Compe, eenlijck t' ijserwerk, als d' ambachtsluijden gagie, can gemaeckt worden, ende geen pregnanter werck voor handen is, hebben daer toe last gegeven.

Den Spaengiaert heeft opt geberghte van T' Siobbo fortificatie begrepen, met intentie off emmers soo voorgeven daer op te planten twee extraordinarie lange metalen stucken, omme onse schepen van Maleijes reede te drijven, ende t' Casteel t' infesteren, dat langsaem bij comen sal, ende wel eer alle sijn amunitie van oorloge consumeren. Evenwel om die gepretendeerde stucken te responderen, hebben derwaerts gesonden een veltslange schietende 10 ℔ ijser met 7 ℔ cruijt

. . . . . Soo hebben mede op t' hert aenhouden van Coningh Hamsia geaccordeert, canon op Talangame te leggen, waermede gesustineert wert, Tidor meer can worden gequelt, als Maleije van T Siobbes versterckingh ende langh geschut . . . . .

Wij hebben Hamsia int fortificeren van Talangana niet willen contrarieren, omme twee redenen, eerstelijck dat tselve geen costen noch meerder besetting nae sleept, ten anderen dat Hamsia in cleene saecken wat willen invoegen, omme hem in devotie ende slaep te houden, te meer ons de principaelste regeringh des lants bevolen laet, sulx dat den gouvr voorslaet ende gebiett, gedaen wert. Insgelijx heeft Sijn Hoogh^t den Gouvr Gerrit Demmer bij solemnele acte van authorisatie de regeringh sijner subjecten ende landen Amboina opgedragen [1], die daer oock voor erkent is, ende redelijck geobedieert wert.

Hamsia wort out, doch is noch redelijck dispost, met aparentie de croone niet te quiteren, als met sijn overleven, waer toe hem oock gestadich animeren. Den jonghsten sone van Modaphar, genaemt Manilha, is d'apparentse ende onsen staet genegenst, des geprefereert dient, dat ten principale van ons dependeert [2]. Ondertusschen wort door den gouvr Seroijen gestileert, ende den cours vande Tarnataense regeringh cundigh gemaeckt, staet oock tegen Augustij aenstaende een keer op ons ontbieden nae Batavia te doen, als wanneer dien jongen prins te meer aen onsen staet sullen trachten te verobligeren.

Dit dan is wel t'voornaemste tusschen de Tarnatanen, Tidor ende

---

1 Zie beneden, bldz. 209 v.

2 Seroijen schrijft 21 April 1644 aan G. G. & R.: „[Wij] kunnen niet vernemen, Hamsia zijne regeringhe moede wert, maer wel voornemens te wesen, deselve tot den jonghsten adem zijns levens, te behouden, ende in 't gesach te blijven. Edoch wert den jonghsten zoone van Madaphoer, bij hem aengequeeckt, ende oock dagelijcx geinstrueert, om bij veranderinge ende zijne afflijvicheijt, de regeringhe t' aenvaerden, gelijckerwijs den zelven oock bij ons, dagelijcx ende meer, dan andere zijne broeders, wert aengehaelt, naer behooren bejegent, ende bijwijlen in staets zaecken, onder den duijm, ende buijten anders weten, onderricht. Zulcx dat niet en willen twijffelen, off zal den selven, als ten deele, tot de Nederlansche natie genatureert, bij successie een oprechten vrient van onsen staet zijn, en blijven, daer toe wij trachten, hem noch verder t' animeeren, ten eijnde der Hollanderen oprechtigheijt, ende goede genegentheijt, tot de gene die wel doen, ende haer schickelijck comporteeren, hem ende andere blijcken mach."

Spaengiaerd tsedert onsen laetsten voorgevallen. Wijders gaet het daer a l'antijcque, eenlijck hadde den gouvr Seroije wat onbedacht opt versoeck van assistentie des conings van Menade aent noorteijnde van Celebes tegen de Castilianen ende het instantelijck versoeck van Tarnataens coningh uijtgeseth ende pr tschip Egmont derwaerts gesonden, den capiteijn van Maleije Paulus Andriessen nevens 70 Nederlanders, ende 50 Mardijckers, versterckt met ettelijcke Tarnataense correcorren, die niet bijde wercke quamen, alwaer den capiteijn gecomen, ende gelandt sijnde, onverrichter saecke heeft moeten retireren, groot hazard lopende van alle gemassacreert te sijn. Waren van die poltrons genoeghsaem verraden. . . . . God loff derselver handen met ses gequetsten geschapeert sijn. Wij hebben den gouvr over dese onbedachtsaemheijt gereprendeert, ende expresselijck belast, soo ridiculeuse tochten tot contemplatie van d'een ende d'ander niet t'ondernemen [1]. In Tarnate voor ons eijgen deure is genoegh te doen, ende als dat huijs schoon is, salmen op affgelegen vijanden mogen dencken, daermede Hamsia wel aff te setten zij, ende sich contenteren sal laten.

Soo heeft oock Hamsia d'Amboinse overheden, met d'heere Caen voor desen in Tarnate gecomen, nae de selve over hare gepleeghde desobedientie ende ontrouw int vervreemden der nagelen beschrobt, ende in een aensienlijcke geldboete gemulcteert hadde, gedimitteert, ende met Arnemuijden weder thuijs gesonden, committerende den

1 Den 21 April 1644 schreef Seroijen aan G. G. & R., dat er in Februari uit Menado op Malajoe was verschenen „een cleen schep prauw, met 8 inhabitanten, versouckende uijt den naem van haeren Coninck, onse ende der Ternataenen protexie, jegens den Spanjaert, van welckers natie, ende naturellen, twee a drij maenden te vooren, deselve om haer luexurieus leven, ende grooten overlast, inde veertich persoonen, hadden gemassacreert, gelijck oock namaels de gewisse zeeckerheijt ons dien aengaende, door overloopers aengekundicht is." Zij waren nu bevreesd voor de wraak der Spanjaarden, die van plan waren „die luijden, over de gedaene moort te straffen, ende wederomme tot gehoorsaemheijt te brengen." Seroijen heeft er geen lust aan, ook niet, „in consideratie genomen hebbende de cleene voordeelen, die de Compe uijt haere te doene assistentie, van die plaetse van waer geen vorderlijcke negotie te wachten is, als gevende gemelte plaetse, naar goede ondersouck, niet boven de hondert lasten rijs jaerlijcx, cleene quantiteijt wasch, ende andere geringhe snuijsteringhe, te verwachten stont." Hij had het verzoek voorloopig afgeslagen, maar trachtte, berichten over Menado in te winnen. Seroijen bleek echter later niet vertrouwbaar te zijn in zijne opgaven. — Over dezen tocht zie men nog Van Dijk, Borneo, bldz. 268, noot 2).

tolcq Alonco Cardinoso ende Almossariff Kedire, omme de boeten te voorderen, die den Coningh vrij een grooten plock sullen hebben toegebracht . . . . .

Hockum Limourij, Coningh Hamsias gevangen, voor desen uijt Tarnate herwaerts geschickt, is hier den 23en Meij passato int gevangen huijs gestorven, sijnde in desselffs leven geweest een quaet instrument ende onsen gesworen vijant inde saecken van Amboina, daer nu nevens meer andere van verlost sijn, en rechtvaerdige straffe erlanght hebben.

Dewijle omme eenmael t'Spaens secours uijt Manilha na Tidor tenderende, aen te treffen, ende vermeesteren, expres . . . . . in Tarnaten tot groote costen, hadden doen overblijven, d'oorlogsschepen Egmont ende Arnemuijden, mitsgaders tot derselver assistentie derwaerts waren affgesonden 2 December anno passato de schepen Malacca ende N. Zeelant, bleven in hope ende goet vertrouwen dit exploict tot nadeel vande vijanden ende derselver totale ruine, heureuse uijtcomste soude hebben gesorteert, dan alweder door des vijants goet beleijt ontstaen, die dit onweder te gemoet siende, den ordinarij cours mijdende, langs Celebes Oostcust ende benoorden t'eijlandt Meauw, als onse schepen omtrent de gewoone advenue cruijsten, sonder gesien te sijn den 11en Januarij in behouden haven raeckte, bestaende dat secours uijt het oude galjoen St. Jan ende een jacht, twee galeijen (waer van de grootste door onweder omtrent Maginado tegen de wal geraeckt ende gesneuvelt is, doch alle het volck behouden) ende seven jonckjens met proviande geladen, sulcx de Spaense fortressen met 400 coppen versterckt sijnde, voor een ruijm jaer gevictualiseert blijven. Den Spaengiaert gaet zeer g'adviseert in sijn doen, wel connende considereren, soo sijn ontseth g'intercipieert wirde, Tarnate sonder slach ofte stoot, eenlijck uijt hongers noot genootsaeckt soude sijn te verlaten. . . . . Wt dit aensienlijck secours can men licht overleggen, den Coningh van Castilien (onaengesien gelijck U Ed. adviseren, de handen over al vol heeft) als noch niet geresolveert zij, Molucco te verlaten. . . . . .

T'galjoen St. Jan ende t'jacht sijn tijtlijck nae Manilha gekeert, ende soo uijt verscheijden omstandigheden blijckt, hebben vrij veel garnisoen te rugge gevoert, want, als geseijt, vermijt (omme sijn

volck te mesnageren) alle hazardeuse attentaten, sich weijnigh in compaigne verthoonende, maer blijft binnen de poorten sijner fortressen. Bleven voorsien met drie galeijen. . . . . .

Wt Manilha over Ternate verstaen, als geseijt, den vijant daer wacker op hoede is, ende voor aenstoot beducht zij, en blijft daer noch commanderen den geral don Sebastiaen Hurtada de Coicohero, een out soldaet, die den Coningh in Nederlant gedient heeft. . .

Den gouverneur Wouter Seroije, nu in redelijcke gesontheijt [1], hadde op d'eijlanden Macqjan ende Batsjan persoonlijck de visite gedaen, waer alles in goede posture ende eenigheijt gevonden, ende gelaten heeft. De Macqjanse overheijt comporteren hun billick ende rechtmatich, soo int leveren van suijvere nagelen als den oorloge tegen Tidor ende Spaigne. In Batsjan blijft het op den ouden voet. Dien vorst is vrij wat licentieus, ende niet veel te vertrouwen, doch geringh van vermogen, des te beter tot sijn debvoir te houden zij; tracht de Christen Labouwers (die doch weijnigh sijn) te deboucheren, ende uijt onse gehoorsaemheijt tot hem te trecken, dat niet geleden, maer tegen gestaen moet werden, gelijck sulcx d'onse opt hooghste gelast blijft. Dat landt is seer nagelrijck, maer door gebreck van volck werden egeene gepluckt, daer, bij opulente gewassen elders, weijnigh aen gelegen zij, alsoo t'sich laet aensien, het voortaen aen die specie niet mancqueren sal. T'fort Barnevelt genaemt blijft beseth met 50 coppen, belastingh sonder voordeel. Evenwel dient noch voor eerst aengehouden, op dat andere daer niet comen nestelen, ende om d^{o}. lants vruchten te plucken andere practijcquen aenleggen, als voor ons (die elders nagelen genoegh vinden) dienstich oordeelen.

D'Engelse in Maccassar hebben seer gewoelt, soo omtrent den Coningh als de Maleijse ende andere coopluijden, dat voijagie nae Amboina mochte werden ondernomen, offererende 250 maes off 250 r^{a} voor de Portugese bhaer van 550 ℔, maer daer wird niemant lustigh gevonden. Soo wil oock den Coningh sijn subjecten daertoe niet constringeren, gelijck onse vrunden gaerne gesien hadden. Ondertusschen hebben eenighe beweeght, met rijs nae Tidor te varen, om onse vijanden te spijsen, realen ende nagelen (die weijnigh sijn, wan-

1 Hij had ernstig aan beri-beri geleden (Missive van Seroijen aan G. G. & Raden dd. 21 April 1644).

neer van Macqjan niet becomen) de retour te brengen, ende sijn in Molucco omtrent Gammelamme 5 a 6 stux dezer vreemdelingen joncken gesien, daer van twee in onse handen sijn gevallen, voor goeden buijt verclaert, ende t'volck inde kettingh geklocken. . . . . Dese vreemdelingen moeten bij alle gelegentheijt rigoureus vervolght . . . opdat die van Macqjan niet comen te debaucheren. . . .

[Wij hebben naar Ternate gezonden] Hamsias belooffde 4000 realen in rariteijten, als goude kettings, juweelen, gemaeckt silverwerck, rijs, sout, ende tot liquidatie r^a 1619, daerinne voornemen te continueren, soo lange de Tarnatanen ende Macqjannesen goeden cours gaen, ende ons uit Amboina geen nagelen worden ontvoert, gelijck dit jaer niet geschiet is . . . . . Soo hebben mede bij dese gelegentheijt den Coningh van Bouton een brieffken geschreven [1] tot addresse van Coninx coopman, met dese schepen tot sijnen heer keerende, welcke een brieff van Hamsia aen die van Bouton te bestellen hadden . . . . . Wij hebben dien vorst, gelijck Tarnataens Coningh, sijn oome, gaerne sach, den vrede aengepresenteert, mits ons contentement vande schade aen onse ingesetenen gedaen werde.

. . . . . .

Wt onse voorgaende brieven als t' mondelingh raport vanden E. Antonio Caen, sullen U. Ed. ampel verstaen hebben de gelegentheijt van d' Amboinse provintie . . . . . Tot vervolch van saecken . . . . . largeerden . . . . . 23 Januarij de schepen Harderwijck, ende Oudewater, met de jachten Rommerswael ende Jonge Prins, item 4 Meert passato t' fluijtschip Oostcappel . . . . [2]

Wijders melden de advijsen uijt dat quartier ten principalen alles goets, ende sijn de comportementen der volckere des lants Ceram, die van d' eijlanden Amblauw, Bouro, Manipes, Kelangh, Bonoa (subjecten des Tarnataensen Conings) nae wensch, in alle getrouwigheijt. Insgelijx des Casteels onderdanen, die vant gebergchte Laij Timor, Boang Bessij, d' Uliassers ende Nosselauw, mitsgaders t' meerder

1 Dd. 31 Oct. 1644.

2 Voor verdere bijzonderheden verwijs ik ook naar Valentijn (Ambon II, b, bldz. 142—147 en Molukken, bldz. 179—180), die over 't geheel goed op de hoogte is, wat dit jaar betreft.

gedeelte van geheel Hittoe. Eenlijck obsteert Capaha, daer sich den trouwloosen doortrapten, veijnsenden Telouco Bessj met ontrent 300 gewapende mannen geretireert heeft, gevende huijsvestingh aen d' overgeblevene gevluchte van Wawanij, creaturen van Cackij Alij, en desselffs vrunden, namentlijck Pattj Touban, Iman Radjalij, Patj Wanij, Telisema Orangcaij Backer, den ouden ende jongen Healessj, sijnde den ouden, mitsgaders Baros, naderhant om pardon bij den gouvr gecomen. D' overgebleven Maccassarse hooffden ende die van Bouton, te weten Crain off de Coningh Demangappa en d' Jipan' item Kitchil Bouton, omtrent 170 sterck, heeft voorschreven Telouco-bessj cleen vaertuijgh verschaft, daer mede van Hittoes stranden nae huijs gevaren sijn, zulex dese gasten uijt die quartieren quijt sijn, ende aparent wel aen Amboina gedencken, maer niet licht weder comen sullen. Evenwel soo dien trouwloosen bontbreker hun dit middel niet versorcht hadde, moesten eijntlijck in onse handen vervallen, van honger ende armoede gestorven sijn. Het doen van meeraengetogen Teloucobessj is ons doorgaens ende van tijt tot tijt seer suspect geweest, [1] . . . . . derhalven wenschten, de heer Caen sich van dit instrument verseeckert hadde. T'zedert heeft sich maer eens omtrent den gouvr Demmer inde sterckte Hittoelamma verthoont, ende doorgaens onder frivole uijtvluchten geexcuseert aen 't Casteel te verschijnen. Evenwel is met hem ende den sijnen (zoo langh sich niet verclaerden) goetgevonden te simuleeren, tot dat desselffs guijterije meer ende meer openbaerde, onse rebellen protegerende, de vreemdelingen (als geseijt) van 't lant helpende, ende voorts bij sijne vrunden, ende bloetverwanten (die veel sijn) aenhangh maeckende, als wanneer g'insinueert wirde, bij aldien vanden oorloge, ende aparente onheijlen wilde g'excuseert wesen, mitsgaders met den Nederlantsen staet vereenigen, ende bevredigen, dat zijne hooge klippen moste verlaten, ende bij den gouvr verschijnen, waer op door Pati Wanj in antwoorde liet dienen, alle tot den vrede, ende d' onderhoudingh van d' oude contracten genegen waren, oock de nagelen ten gestelden prijse te leveren, ende hun voorts willich ende bereijt te laten vinden tot des

1 Op grond daarvan hadden G. G. & R. hem dan ook reeds den 22 Januari 1644 aan den gouverneur der Molukken gesignaleerd als rijp voor straf onzerzijds.

Comps wercken, bij aldien t' lant van Hittoe weder op den ouden voet, ende als in voortijden mocht werden geregeert, de vier Hittoese hooffden in vorige authoriteijt herstelt, de dorpen Nauw, Binauw, Hennehela, Hennelalj ende Latoua (die hun t' Casteels gouverno reede gesubjecteert hebben) restitueerden, oock de dorpen Lien ende Tical (Teloucobessj particulier toecomende ende affgevallen) weder onder sijn subjectie stelde, refuserende anders zijn sterckte te verlaten ende t geschut (daer op niet schuldigh, mits hem tot bewaringh van sijn negerij door den gouvr Philips Lucas geconsenteert was) inder Nederlanderen bewaringh te leveren, met meer andere conditien, ende voorslagen, onsen staet aldaer onverdraeghlijck, [1] wes hem alles ontseijt ende Pati Wanij geretireert zijnde, is bijden Raet in Amboina gepersisteert, den rebel met desselffs aenhangh (die noch weijnigh sijn, hoewel veel vrunden ende bloetverwanten, als geseijt, in die provincie heeft, welcke hun uit ontsagh vande Nederlantse macht niet derven openbaren) wijders te vier en te swaert te vervolgen, tot dat totalijck sal sijn te ondergebracht. Maer dewijle de Capaha wel gefortificeert is, mitsgaders steijl, hoogh, inaccessibel gebercht, zulcx die sterckte met geen storm t' overlopen zij, blijft de plaets geblocqueert, mitsgaders alle advenuen te water ende te lande g'empecheert, omme die mutins door ongemack des hongers tot reden te brengen, daer toe d' apparentien seer goet sijn, ende volgens de jonghste advijsen dato 8 September passado, bestonden de montcosten op Capaha te deficieren, ende soo onder den duijm vande naestgelegen volckeren niet wat g'assisteert waren (hoewel zulx ontkent wort) souden reede in d' uijtterste extremiteijt vervallen zijn. Alle de volckeren des lants Hittoe (except Teleboangh) hebben tegen Teloucobessj gesworen, ende bethoonen acte van hostiliteijt, mits bij wijlen een hooft en de gevangen becomen, maer die van Iha en Mauw verclaren tegen haer

1 Volgens den brief van Demmer en zijnen Raad, d.d. 25 April 1644, aan G. G. & R. antwoordde Pati Wani nog uit naam van Teloekobesi: „daar bij hadden zij dat oock tegen d' Hollanders, dat zij niet te betrouwen ende als schelmen waren. Zij maeckten wel vrede, ende gaven malcander onder eenen goeden schijn de hant maer daer nae vatten sij den eenen voor ende den anderen naer ende slaen hun t hooft voor de voeten, soodat zij geresolveert ende over langen al geweest waren, veel liever boven in haer negrie met den ander te leven ende te sterven, wij mochten haer dan soo nauw besetten, ende doen wat wij wilden."

vrunden ende gelooffs verwanten geen faictelijckheijt te willen plegen, ende oock geen assistentie te sullen doen, dat voor dees tijt soo gepasseert wert, tot beter ende geheel meester vant spel sijn, daer het met goddelijcke hulpe in corte hopen toe te brengen. Wij hebben den gouvr Demmer g'ordonneert, tegen Capaha uijt te houden, met groote voorsichtigheijt tegen dien desperaten vijandt te procederen, niettemin de besettingh ende belegeringh vigilantelijck te vervolgen, ende om dat werck te secunderen, sullen derwaerts soo veel macht bestellen, als van hier connen uijtmaken . . . . . Ende sustineert d' heere Demmer (die sich seer vigilant in dat gouvernement aquiteert) dat niet behoeven inde saecke van Capaha beducht te wesen, wel dat het sonder costen ende travaillie niet te recht te brengen zij, maer t' selve de nagel procure int minste verachteren sal. Wij verhopen, daer haest een eijnde van te maecken, ende de rebellen in handen becomende, Leliatte, Louhoe ende Cackij Alij te laten verselschappen. Orangcaija Touwa Tanahiettoemessingh, een der vier Hittoese hooffden, ende in Batavia anno 1635 door d' heer gouvr generael Brouwer tot Capiteijn Hittoe gecreëert, is overleden. Heeft in sijn leven meer schijn van getrouwigheijt als daet bethoont, sijnde vrunt van Toubanbesij. [1] Den ouden orangcaij Baros compareert bij den gouvr ende is in ons gewelt, sulx nu eenlijck het vierde hooft Pattij Touban op Capaha resteert uijt den weg te helpen, omme t' lant Hittoe nae onse hant ende dominie te stellen.

Den veltvluchtigen Kiaij Pattij Combelle, een quaet instrument, die reede aenhangh van 300 man gemaeckt hadde, ende van veele uit Lissidij ende Combelle gefavoriseert wiert, sich int hooge geberchte boven Houlouw onthoudende, daer niet wel te dwingen was, is bij een stratageme [2] onse gevangen geworden. Voorschreven Pattij ende

---

1 Een andere naam voor Teloekobesi.

2 Volgens een brief van Demmer en zijnen Raad aan G. G. & Raden d.d. 25 April 1644 hadden Kimelaha Madjera en de bewoners van Lesidi Demmer aengeraden, liever list dan geweld te gebruiken. Zij benevens Hambaradja Sopi hadden nu den Kipati overreed, met zijn aanhang naar Lesidi te komen, door hem bescherming, desnoods bijstand tegen de Nederlanders, te beloven. Er werd nu een vergadering belegd, waarin de Kipati met zijn aanhang, maar ook de kapitein Verheiden en eenige Nederlanders en een aantal bevriende gewapende inlanders verschenen. Toen nu de discussien wat lang hadden geduurd,

Louwadijn, Iman van Combelle, mede affgesant na Maccassar ende raetgever van Quimelaha Louhoe, sijn ter presentie van Coningh Hamsias gecommitteerde, uijt Tarnate gecomen, mitsgaders de Quimelaha Madjera, Hamba Radja Sopij neven alle de Sengadjes, ende Kepattis vande binnen als buijten custe Ceram, Bonoa, Kelangh, Bouro, Amblauw, ende Manipes, gesamentlijck subjecten vanden Tarnataensen Coningh, opt plein van 't Casteel Victoria gedecapiteert, twelck, nae uijtterlijck, scheen de spectateurs wel te gevallen. In voegen dat nu de mutins alle van cant sijn, die Coningh Hamsia te sterven verordineert hadde. God geve, het diene tot schrick vande trouwlose ende dat soo solemnele tractaten beter nagecomen ende voldaen werden.

Tegen Quimelaha Madjera, Tarnataens Stadthouder in d' Amboinse provincie, hadden sommige ongeruste Tarnataenen geconspireert, ende een Maccassar verwillicht, d° Madjare op sijn slaep plaats te vermoorden, doch mislukt wesende, heeft den verrader loon nae wercken becomen, ende sijn desselffs meesters nae Manipe gevlucht, die daer blijvende niets goets doen souden, maer stonden met Conings gecommitteerde nae Tarnate te schepen, derwaerts alle de in Amboina sijnde Tarnatanen van Coningh Hamsia geroepen waren, sulx te geloven is, die lantstreecke van dat gespuijs op dato mede gesuijvert is, ende groote gerustheijt sal baren. T' is oock een conditie, int tractaet, op Hittoe gemaeckt, gestipuleert, dat geen Tarnatanen als Conings officieren sullen vermogen in Amboina te resideren.

Wat na d' heer Caens affscheijt uijt Amboina, als den gouverneur Demmer in de maent October 1643, de generale visite, daermede een maend ende dach spendeerde, aller wegen verricht heeft, oculaire inspectie vant steijle Hittoese geberchte genomen, alle fortificatien noch in esse sijnde, ende de dorpen inde hooghte staende, totalijck affgebroocken, geruineert, ende noch veele bassen, ende schietgeweer,

---

eischte Verheiden den Kipati op. Toen deze zag, dat hij in den val was geloopen, trok hij een kris, „ende seggende, begitow, stelde hem wel dapper daer mede te weere, sulex de degens uijt mosten" en 4 Nederlanders, „noch meer als een quartier uijr doende waren, eer hem levend bemachtigen conden, totdat ten laesten een steeck in sijn slincker zijde ende een quetsuere in sijn hooft bequam, waar over nedervallende, d' onse hem zijn cris ontweldichden, ende alsoo van hem meester werden."

de steijle bergen niet aff te brengen, in de valije doen werpen heeft, mitsgaders alle de negrijen, niet alleen op t' landt Hittoe, maer op de Ceramse cust, d' eijlanden, etc. uijt de hooghte opt strant doen transporteren, dat gewenschte saecken sijn, sullen in desen niet extenderen, ons dienaengaende tot des gouvrs ampel schrijven gedragende . . . . . Wij laten ons voorstaen, voor desen egeene gouvrs t' lant sulx getraverseert, de bergen beclommen ende soo goeden opmerckingh genomen hebben, als presente gouvr uijt sijn schrijven gedaen heeft, dat in verscheijde gelegentheden noch te passe can comen.

Op Cambelle is de geprojecteerde fortificatie en huijsingh voltrocken, hecht ende deffenciff. De redoubt op Amblauw sal op desen tijt mede g'absolveert wesen. Op Manippes ende in Gammesougij op Loehoe sijn mede aent werck . . . . . Op Kelangh wort fortificatie onnoodigh g'oordeelt . . . . .

Als geseijt des Casteels onderdanen generalijck comporteren hun wel, ende thoonen hun tot alle diensten gereet. De Mooren sijn uijt de cleene dorpen op haer selven geseth, dat een goede saecke is, ende neemt het Christendom nu veel toe. De heijdenen van Caijbobo versoecken leeraars en schoolmeesters, daerinne g'accommodeert worden. T'gebreeckt hier aen ijverige leeraers, die God betert weijnigh vinden. Yder een is doorgaens nae hun meeninge te lange in Molucco, Amboina ende Banda. Wenschten alle gelijck wel in Batavia, op Cormandel ende Formosa te wesen, om gemack ende proffijt te hebben, dat daer meer als elders meenen te vinden, echter soo niet gaen can. . . . . Is . . . . . g' arresteert voortaen geen andere passen te verleenen, als directelijck aent Casteel Victoria te varen, omme disputen wegen de gerechtigheijt die d' officieren des Conings van Tarnate pretenderen, als comen te anckeren in plaetsen onder Tarnate sorterende, dat echter ongerijmt is, dewijle met onse passen comen, ende buijten dien niemandt mach verschijnen, off wort voor goede prijs aengeslagen, waermede dit disput voorgecomen sal blijven.

D'affvallige van Alangh ende Lilleboij hebben hun weder onder t' Casteel begeven, de roervincken, en die t' Christen gelove verloochent ende Moors waren geworden, mitsgaders staende de troublen moordadige actien gepleeght hadden, sijn vijff met den swaerde gerecht

ende vier uijt de negerije omtrent het Casteel gebannen. De reste comporteren hun nae behooren.

De differentien van Sorisorij waren g'accommodeert, den soon van Patij Hermen gesuccedeert, ende d'affvallige gestraft. Dit negrijs volck heeft den gouverneur doen om lage comen, ende plaets bijde redoubt Honnomoa gegeven, alwaer de Christenen ende Mooren (waer uijt dit dorps volck bestaet) gesepareert woonen, d'eene op de rechter sij, ende d'andere aende slincker zijde, vande voorschreven redoubt, alwaer door den Lieutenant Pieter Nuijts nu in beter ordre worden gehouden.

De gecommitteerde van Coningh Hamsia, Alonso Cardinoso ende Hamba Radja Kedire, stonden met alle de Tarnatanen op hun vertreck, wirden met t'jacht den Jongen Prins tot Batsjan geconvoijeert, weghslepende op reeckeninge van 80000 realen van achten, daerinne Hamsia sijn onderdanen gemulcteert hadde, over haer bontbraecke, als hier voren geseijt ra 56875, bestaende in cleeden, gout, gommen ende geschut, bassen, cleen ende groot, nae d'Amboinse wijse drie off vier mael boven de waerde getaxeert, twelck de luijden echter seer swaer gevallen is, ende dient niet veel te comen, omme geen desperatie te causeren [1]. Ondertusschen sijn d'Amboinse ingesetenen, subjecten van Tarnate, geheel van schiet geweer, principalijck groff schut ontbloot, doch seggen dat niet meer gesint sijn te vechten, ende wij haer wel tegen overlast beschermen sullen.

Ten aensien van Teloucobessis rebellie, ende dat geen toeval crijge, sal het Amboins garnisoen desen aenstaenden jare noch niet connen vermindert worden. . . . . .

. . . . . De constitutie van d'eijlanden Banda [staet] God loff in goede gewenschte tarmen . . . . [2]

1 Volgens den brief van Demmer en zijnen Raad aan G. G. & R. van 25 April 1644 was Ambon door den oorlog zoo verarmd, dat de menschen „qualijck een cleetjen hebben, om haer naeckte lichaem te bedecken."

2 Nl. gezien van het algemeen standpunt der Compagnie. Met de „burgerij" op Banda zag het er in dezen tijd treurig uit. Cornelis Witsen en Raad schreven bv. den 6 April 1644 aan G. G. & Raden: „D' Bandaase burgerij is zoo arm en beroijt, dat geloove geen thien te vinden sijn die 100 ra in contant soude connen opbrenghen. T' geene sij coopen is meest op tijt en op 't gewasch, dat dan noch soberlijcq connen betaalen." Zie ook beneden, bldz. 223 vv, den brief van Witsen dd. 6 September 1644.

Omme Banda voor uijt van t'nodighste tijtlijck te secunderen, is de fluijte de Gulde Gans op 30en Novembr passado met het jacht Gapingh derwaerts gelargeert, de fluijte om neven Oostcappel tegen Meij de retour te comen, met de voorhantse specerijen, ende Gapingh tot ondersoeck van proffijt gevenden handel inde eijlanden om de zuijtoost van Banda gelegen, mitsgaders de binnencuste van Nova Guinea sijnde het Suijtlandt [1]. Soo is oock geraporteert, in de om d'oost gelegen eijlanden geheele bossen noten muscaten boomen gevonden werden, soo goet als in Banda; sulex soo ondervindende, hebben last gegeven, die alle te vellen, dewijle d'eijlanden Banda, de werelt van noten ende macis genoegh dienen can. . . . . [2]

Maccasser blijven op den ouden voet continueren . . . . .

. . . . . De negotie in Macassar declineert zeer, ende staet dagelijx meer te vervallen, mits den nagelhandel aldaer te niet zij [3]. Van Jhoor, Bantam, ende den Mattaram waren daer gesanten geweest, die alle met brieven in antwoorde ende geschencken gedimitteert sijn. Hun verrichten bleeff onbekent, maer vernemen van alle kanten t'Moors gebroetsel vrij woelen, ende hun tsamen trachten te verbinden, omme te stercker te wesen, in tijt van noot. 'T schijnt, voor een groote crack ende val beducht sijn, dat eenlijck uijt hun perfidieus gemoet resulteert. Onse progressen ende opluijckenden staet blijft haer seer suspect, edoch verhopen haer menëes ende quade practijcquen, met goede voorsichticheijt te prevenieren ende crachteloos te maecken. . . . . .

Met Oudewater sent den prince Patengloe (dat een seer curieus persoon schijnt te wesen) 11 bharen sandelhout voor sijn reecke à 60 realen de bhaer, daer voor verscheijde rariteijten voordert, te weten:

Twee globesen met 157 a 160 duijmen circumferentie ofte int ronde,

---

1 Zie P. A. Leupe: *De reizen der Nederlanders naar het Zuidland of Nieuw-Holland, in de 17e en 18e eeuw.* (Amsterdam, Hulst van Keulen 1868), bldz. 89 - 95.

2 Naar Solor en de omliggende kwartieren werd in Januari 1644 gezonden de koopman Johannes Fokkestaart, die den 31 Mei te Batavia terugkeerde. Blijkens zijne instructie, dd. 2 Januari 1644, was het hoofdmotief zijner zending het halen van sandelhout, maar hij moest tevens omzien naar het fort Henricus, „ende off daer niemant vande inwoonders weder omtrent come woonen zij."

3 Zie hiervóór bldz. 183.

van hout off coper, daermen de pool suijden en noorden op can stellen.

Een groote wereltcaerte off mappa mundj, de beschrijvingh in Spaense, Portugiese off Latijnse tale.

Een boeck vande beschrijvingh des heele werelts, atlas int Latijn, Spaens off Portugies met hun caerten.

Twee vande beste verrekijckers, goet van gesicht, met blicke pijpen, licht.

Een schoon groot brantglas.

12 stux driekantich geslepen glas, daer diverse couleuren door de lucht in gesien worden.

30 à 40 dunne staven ijser.

Een sphere mundj, t'zij van coper off ijser, daer die van gemaeckt worden.

. . . . . T'gene hier te crijgen is, wort sijn Hooght met aenstaende besendingh gesonden, de rest gelieven U Ed. uijt Nederlant te versorgen. . . . . U Ed. blijven versocht, daerinne niet te versuijmen, maer te maecken, alles pr d'eerste schepen herwaerts bestelt werde, omme d° prins contentement te doen, daer van de Compe goede diensten treckt, dewijle t' Maccassars gouverno alleen op sijn Hooght rust. . . . .

. . . . . Den Siammer sage gaerne met onse macht omtrent Siam quamen, omme gecombineert te water ende te lande tegen Cambodja [1] te trecken, dat niet geraden zij. Dit volck is te langhsaem, ende ijets versuijmt werdende, wilden alles t'onsen laste schuijven, twelck dan onlusten ende vijantschap verweckt; moeten op ons selven bestaen, off sijnder aff. Ondertusschen is het goet de geruchten doen lopen, met soo machtigen Coningh geconjungeert comen. Wt allen desen doen connen U Ed. wel considereren, dat hier doorgaens de handen vol hebben, ende dienen couste que couste behoorlijcke reparatie ende

---

1 Met Kambodja was de Compagnie in oorlog, omdat daar „Comp^{a} volck, middelen, schepen ende huijsingh, door ordre vanden ingedrongen moordadigen Coningh sijn affgelopen, gerooft, mitsgaders de oppercoopluijden Pieter van Regemortes ende Harman Broeckmans met haar gevolch schandelijck vermoort." Zie hierover Van Dijk, Borneo, bldz. 322 v.v. Wij zouden wel gaarne zien, dat ook Siam, hetwelk Kambodja als vazalstaat beschouwde, tegen dit land optrad, maar wij wilden geen gezamenlijk optreden.

revengie te nemen over dese booswichten van Cambodja, Quinangh,[1] Benjarmassingh[2] ende Cotuaringe, off staen ons diergelijcke onheijlen elders meer te gemoeten, daer van Jambij ende Palimbangh de minste niet sijn, maer met Godes gratie, sullen ons daer wel door redden, ende seguirder staet becomen.

. . . . . .[3]

Wijders communiceren ons d'advisen van Siam egeene bijsondere verandering. Den Coningh ende grooten bleven tot Comps volck ende handel groote genegentheijt bewijsen . . . . . De winsten in Siam [zijn] seer sober. . . . . .

. . . . . Wij versoecken ordre, ende U E. advijs . . . . ., off d'Engelse tot hun appetit onser vijanden havenen, onder aengetogen conditien[4] sullen ongemolesteert laten frequenteren, off dat beter geraden zij, t' zelve te beletten, ende de beginselen stuijten. Wijders, soo uijt consideratie ende saecken van staet best oordeelt, d°. vrunden, wanneer geen vijanden ende hare goederen voeren, desen haren handel niet te turberen, off dan Malaccas oudt competerende recht, namentlijck thol, sullen mogen voorderen. Wij hebben daerinne buijten U Ed. goetvinden ende advijs int regard van d'Engelse natie niet willen treden, maer simpelijck g'insinueert, dat na desen voornemens sijn onse gerechtigheijt te voorderen, vande schepen door dat vaerwater tenderende, des op d'een ende d'ander antwoort zullen verwachten. Indianen, ende Portugesen moeten alle verthollen, daer het oock toe houden sullen, maer omtrent d'Engelse vinden buijten U Ed. advijs niet geraden, daerinne te treden. . . . .

---

1 Vgl. Van Dijk, Borneo, bldz. 349 v.v.

2 Over Bandjermasin (Martapoera) zie men Van Dijk: Borneo, bldz. 115—118, op welke laatste bladzijde men leze (regel 7 v. boven): „23 December 1644" in plaats van „20 Jannari 1645", terwijl op bldz. 118, r. 14 van bov., ter verduidelijking na „het aengetogene" wel mag worden ingevuld: „nl. de oorlogstoestand op Ambon, Goa en Ceilon."

3 Wat hier volgt, en in een vroegeren brief van G. G. & R. (dd. 4 Januari 1644) aan de XVII voorkomt, over de ontdekkingstochten naar „de Nova Guinese cust ende t Zuijtlant" vindt men bij Leupe, Tasman en Visscher (Bijdragen Instituut, IV, bldz. 126—130).

4 Nl. geen vervoer van vijandelijke personen of goederen. De Engelschen moesten zich wel onderwerpen aan het visiteeren der schepen, of deze ook vijandelijke personen of goederen inhielden. Men zie bv. Resolutie G. G. & R. van 4 Oct. 1644.

Barent Pessaert, president vande Denemarckse Compe, van tijt tot tijt omtrent Trangebare ende inde Portugese stadt Negapatnam de nomber van 25000 stux schoone rochevellen opgesamelt hebbende, is na veel suckelens, ende verscheijden empedimenten t'zee geraeckt, ende heeft de voijagie van de Custe Cormandel pr een gecocht Portugees fregat, bij hem de Hope genaemt, naer Japan met voorschreven vellen onderleijt, maer is int Malax vaerwater g'arresteert, ende pr t'jacht Ackerslooth den 20en November hier ter reede gebracht. [1]

. . . . . Pessart [is] in Rade aengedient, bij aldien sich over ons doen g'agraveert vont, recht aenden Raet van Justitie hadde te versoecken, ende sich aldaer wijders te purgeren, wegen d'actie die den fiscael tegen hem is hebbende. Tot noch heeft geen motie gegedaen, maer bij aldien om proces te formeren, ende aenvangh te maecken, sijn actie niet institueert, maer sijn saecke nae Europa meent te renvoijeren, sullen den fiscael provisie verleenen, omme tegen sijn persoon, schip, volck ende goederen te procederen, vermits getracht heeft, Malacca sonder thol te betalen te passeren, t'Casteels canon al verbij is geweest; dat op de vruntlijcke aenmaninge vanden Commissaris, tot de visite der passerende schepen gelast, egeene visite gedoocht, ende sich faictelijck daer tegen gestelt heeft, sulx te weder zijde, bevooren tot strijcken, ende te reede voor Malacca te comen anckeren, conde resolveren, hostile proceduijren gepleeght, ende volck, ter weder zijde, eenige, doch weijnigh, verseert sijn.

---

1 G. G. & Raden hadden van dien tocht gehoord en Van Vliet gelast, het schip zoo mogelijk aan te houden, „alsoo wij 't verschijnen van Europise natien in Japan seer bedenckelijck en voor de Compe gans schadelijck achten". Gaf het Deensche schip geen reden tot opzending naar Batavia, dan moest Van Vliet het toch opzenden, „onder 't een off 't ander pretext, als 't voeren van Portugese goederen, ende dat hij (Pessaert) een Nederlander en fugitiff van Batavia is". (G. G. en R. aan Van Vliet, 11 Maart 1644). Om hem de reis naar Japan te beletten, werden „schip ende goed bij den Raad van Justitie verbeurt verclaert, (welcke sententie" — zoo schreven G. G. & R. den 9 Juli 1645 aan de XVII — „niet weten off al staende gehouden soude hebben connen werden)". Hierna werd de zaak in der minne geschikt: de Comp. zou de roggevellen naar Japan zenden om daar ten voordeele van Pessaert verkocht te worden. Deze zou naar Manila met een lading van de Compagnie gaan, om die daar aan den man te brengen, „ende om met eene van Manilhas gelegentheijt ende constitutie rapport te doen." Hij vertrok daerheen den 19 Mei 1645. Men zie den afloop van dezen tocht bij Valentijn, I. a., bldz. 145.

Wijders dat hij, Pessart, een fugitijff van Batavia is, sonder licentie met onse schepen anno 1634 nae Nederlant, ende van daer na Denemarcken verlopen, uijtheemsche princen, contrarie sijnen eet, in d'Oost India dienst doende. . . . . .

Malacca sal buijten twijffel in corte sijne lasten opbrengen, wel soo veel niet uijt eijgen handel die de Compe aldaer te verwachten heeft, als vande incompste der landen, gerechtigheden, thollen etc. T'is abuijs vande sulcke, welcke sustineren, Malaccas opgangh, Batavias ondergangh sal veroorsaken, off t'gunt dat Malacca in negotie toeneemt, Batavia in veele deelen affgaen sal; maer dit is waer ende fondamenteel, alle dat Malacca in traffijcq toeneemt, gedijt tot verminderingh vander Mooren handel in Keda, Pera, Trangh, Johor, Patanij etc., alsoo dees landen volckeren, emmers tot nu weijnigh op Batavia verschenen sijn, maer hare cleden, ende nootwendigheden vande Guseratse Mooren, Clingers, Bengalers ende andere, in aengetogen quartieren voor thin, peper, oliphantstanden, gout, etc., becomen, waer licht uijt can affgemeten werden, Malaccas negotie, Batavias niet prejudiceren, maer noch verbeteren can, dewijle die stadt tot vervolch des handels veele commoditeijten van hier toe voeren, die aldaer met goeden afftreck verthiert werden. De frequente vaert der Mooren in aengetogen quartieren (zoo bestaen willen) dient gestut, ofte geheel in Malacca getrocken, op dat de Compe off bij progressiven handel, off wel met d'incompsten der thollen (dat aparenst ende de minste swarigheijt subject is) haer gelegentheijt maecke, ende Malacca (twelck tot nu meer gasteert als proffiteert) mede sijn voordeelen contribuere. T'is noch nieuw met die plaets, alles is door den oorloge verdestrueert, ende met ons geduijrigh cruijssen omtrent die stadt, ten tijde der Portugesen sijn d'omleggende volckeren gediverteert, ende als vreemt van die residentie geworden, waer door oock der Mooren traffijcq toegenomen heeft, dewijle wij die niet infesteerden, ende den Portugees, t'selve te beletten, onmachtigh was. Omme dit alles weder op den ouden ploij te brengen, vereijscht tijt; d'infectie vande lucht, ende andere ongelegentheden, uijt de destructie ende oorloge geprocedeert, heeft groote sterffte, ongesontheden, ende veele incommoditeijten, omtrent Malacca veroorsaeckt, sulcx d'Indiaense natie, soo wel als d'onse nae Malacca te comen schrick-

ten, dat seer verandert, ende wort daer nu geen extraordinarij sterffte vernomen. Dat veele van d'onse affkeer van die stadt hebben, is om de redenen hier aengewesen, ende dat ijder wel soude willen wesen inde vette weijden van Cormandel, Suratte, Parsia, Taijouan, etc. T'schijnt daer wat meer als tot Malacca, de Molucco, Amboina, ende Banda te proffiteren weten, doch dit sijn de rechte herders niet. T'is seecker, beswaerlijck een oppercoopman te vinden zij, die met genegentheijt nae die quartieren, omme sijn dienst te doen, gecommandeert wort. Evenwel de Compe moet soo wel in d'een als d'ander plaetse gedient sijn, ende ijder gaen, daer verstaen hun dienst te vereijsschen, ende dient dit eenlijck, omme nader aen te wijsen, dattet alleen Malacca niet zij, dat uwe dienaren schuwen, maer alle de quartieren innewaerts, als maer beter cunnen, sijnde de Molucco bij deselve in sodanigh disrespect, dat hun inbeelden, die emploijementen haer tot straffe worden opgeleijt, ende dat procedeert eenlijck uijt eijgen lieffde, ende dat elders beter gelegentheijt meenen te vinden, omme hun selven met onbehoorlijcke middelen te verrijcken. Wat voordeel ende verseeckeringh het den stant vande Compe hier te lande aenbrenght, dat de Portugesen van Malacca gedestitueert hebben, is voor desen gedemonstreert, ende blijckt ons dagelijx noch meer bijden opulenten toevoer van alle soorte van coopmanschappen ende vivres in Batavia, sijnde den afftreck van diversche coopmanschappen, lijwaten, ende voornementlijck Javaense doecken, soo groot, dat veel comt te mancqueren, om den coopman te gerieven, sulx de proffijten des handels (zoo den selven conden voldoen) ruijm een derde grooter souden wesen. Voor langen tijt sijn van alle getrocken Javaense cleden destituijt geweest, dat onse cassa seer schaers hout, vermits de vreemdelingen voor hun peper, rijs, etc. met gelt moeten contenteren, dat in corte met het groot ontseth van Cormandel te comen, te beteren staet, ende dit alles, off emmers t'grootste gedeelte, causeert, den Portugees van Malacca gedepossideert hebben. Sonderlinge is die conqueste de Compe oock waerdich, ende t'extimeren in tijde van trefves, dewijle bij t'missen van Malacca, ons den handel om de zuijt niet troubleren cunnen, veel minder de vijantschap ende quade genegentheijt der omtrent ons gelegen Indische prinsen, Mattaram, ende andere berockenen, gelijck seer meesterlijck weten te

practiseren. T'is seecker, soo Java zijn gerieff ongemolesteert in Malacca, als bij den Portugees voor desen, conde halen, den handel van Batavia stont geheel te vervallen, ende alle provisien souden ons seer spaersaem toegevoert werden, mitsgaders meer als drie tonnen gouts jaerlijx minder in Batavia bij handel proffiteren, ende de lasten souden echter niet cleender wesen, ten aensien de vijanden, die tegen ons gestadigh souden aanhitsen; des Malacca geconserveert, ende die stadt voor eerst in sijn geheel met goet garnisoen verseeckert dient, mitsgaders sorge gedragen, daer omtrent geen buijrluijden comen logeren ende rendevous, omme handel te stabileren, begrijpen, dat met Godes toelatingh meenen voor te comen, dewijle gestadich in die engte competent vaertuijgh houden. . . . . Op 17 Julij . . . . . vertrock . . . . . den E. Pieter Sourij in commissie ende gesantschap aende Coningen van Palimbangh, Jambij ende Jhoor, alle ten principalen tenderende tot nader verbond ende vruntschap, als om de dreijgende verwijderingh te prevenieren, die tusschen t'Johorse rijck ende Malacca, uijt de rebellie der Manicabers van Nanningh ende Rambouw, vassalen des Johorsen rijcx, scheen te willen rijsen, sijnde cort bevoren gesanten van Johor op deselve materie tot ons gecomen. . . . . [1]

. . . . . T onser verdriet [worden] verwitticht vande aengetogen rebellie der Manicabers in Nanningh ende Rambouw, derwaerts den gouvr met redelijcke suite tot accommodatie van saecken sich persoonlijck getransporteert hadde, maer heeft niet veel gescheelt, dat van die traiters schandelijck vermoort was geworden, gelijck aenden Capn. Laurens Forcenburgh, ende den ontfanger Jan Janssen Menie onder schijn van vruntschap g'exerceert hebben, als wanneer den gouvr groot hazard liep met sijn geheele geselschap overrompelt te werden [2], daer dan noch veel slimmer gevolch uijt te vreesen

1 Echter „met soo schurffden bootschap , ... dat [wij] daer uijt groot bedencken crijgen, [Djohor] daer selve wel schuldigh aen mochte sijn". (Instructie van G. G. & R. voor Sourij, dd. 16 Juli 1644.) Zie echter beneden, bldz. 199.

2 In de brieven uit Malaka wordt, wat deze onlusten betreft, verwezen naar andere documenten, die echter op 't R. A. niet aanwezig zijn, terwijl overigens slechts ter loops over deze gebeurtenis wordt gehandeld. Van Vliet schreef den 13 Oct. 1644 bv. aan Arnold Heussen, directeur van onzen handel op de Kust van Koromandel: „In Febr. passo. sijn wij met eenige uijt onse raet en competent getal

stont, hebbende do. gouvr sich al te onbedachtelijck int gewelt van dit brutal volck begeven, sich selven ende den staet aldaer in groot gevaer stellende, ende bleven dese mutins in rebellie continueren, stropende ten platten lande, ende dicht onder Malaccas muijren, daer d'onse weijnigh tegen conden doen, als dat de riviere Panagij beseth hielden, omme die schelmen alle toevoer, principalijck sout, aff te

soldaten na Malaccas vassale dorpen, Mellecque ende Nanningh getrocken, omme de verwoede Manicabersen tot geregelder leven te instrueeren ende de landen vruchtbaerder te doen maecken. Naer t' sich in begin liet aensien, souden ons disseijn uijtgewrocht hebben, maer raeckten in verschil met die van Rambau (sijnde vassalen vanden Conink in Johoor), maer omme alle oneenicheeden wech te nemen en corte expeditie te becomen, sonden den captn Laurens Forcenburg met den ontfanger Jan Menie derwts om dat zij onder die dorpelingen bekent en bemint waeren, sijnde met soldtn, drs (?) en jongeres (?) niet meer als 15 coppen sterck. Die van Rombou bejegenden d'onse op den wech, spraecken inder minne, en droncken met den ander, doch d' onnoosele werden verraderlijck overvallen, verrascht en vermoort, sonder dat de minste defensie conden doen. Dit beschikt sijnde, quamen die moorders ons int dorp Nanningh bespringen. Wij keerden hun viermaal met verlies van 15 coppen en den captn bleeff met 13 des. Twee caffers ontquamen, doch met den avond mosten wij de wijck nemen, en des morgens sloegen [wij] met een troep van ontrent 100 coppen door meer als 15 hondert Manicabers en sijn, Godt loff, met d' overgeblevene in Malacca gekeert." — De Vlaming van Oudshoorn laat zich in zijn „Relaes" over zijn ambassade naar Atjeh, in 1644, bij welke gelegenheid hij Malaka tevens aandeed (zie beneden bldz. 200), aldus uit: „De Compe [wordt] van die saeke, bij veele Indianen geen eere gegeven, mits dien gesustineert wert, die durp-luijdtjens tot hun pertinace weerbarsticheijt door d' affpersingh hunner wettigh competerende lijffeijgenen ende andere rude bejegeningen genouchsaem geport en gedrongen geweest, maer en moet men al sulck seggen 't grootste geloof niet geven, alsoo 't seker sij, de Compe met deselven nooijt anders als ten goede voor gehad heeft. Emmers dit is waerachtigh ende mij van geloofwaerdige Comps dienaren voorgecomen, salr den coopman Jan Jansen Menie, ao passato door den gouverneur, tot die bouwluidtjens gestiert zijnde, jnt minnelijcke resgatte eeniger lijf-, eijgenen vande selven te begeren (Vgl. Van der Chijs, Dagregister 1640—1641, bldz. 462 v.) ende voort over dezen en genen saeken eenige redressen te doen, sich als doen seer brute omtrent de selven gedragen, verscheijde lijfeijgenen met gewelt van daer genomen, anderen tot sijn believen maer gecoft ende d' eijgenaers om de betalinge tot Malacca gewesen soude hebben, alwaer om de selvige betalinge gecomen, ende die aen Menie uijt 's Comps casse toe getelt sijnde, hun dan nogh, een groot gedeelte door den selven onthouden wesen." Indien dit zoo is, dan is het volgens De Vlaming niet te verwonderen, dat sij, „den Gouverneur met soo ontsaggelijcken gevolgh ende Menie vooruijt, met soldaten g'accompagneert tot hun siende afcomen, bevreest geweest sijn, ende hun daer van hebben gesocht t' ontlasten, dat dan gemeinelijck, jn diergelijcke gelegentheeden niet heel effen (als Godt beter doenmaels oock geschiet is) toe en gaet".

snijden. Van dese oppositie sustineert den gouvr, den Johorit kennisse te hebben, ende door hem gevoet wert, twelck wij echter, ende noch minder den Commissaris Sourij, in Johor geweest, soo niet begrijpen, dat den tijt wel nader aenwijsen sal, ende hadden die van Johor aengenomen, dit faict (als sijnde hunne vassalen) te straffen, gelijck vertrouwen op hun wijse doen sullen, bij aldien maer aende saecke selver niet vast sijn, dat, als geseijt, niet wel te geloven is, te meer des Johorits gelegentheijt niet toelaet sich tegen ons te kanten. Evenwel de Mooren sijn niet te vertrouwen, hebbende als meermaels geseijt, nu onder den anderen vreemde concepten. T'is altijt sulex, dese ende andere voorgevallene differenten den gouverneur van Malacca seer suspect sijn, mitsgaders aldaer groote jalousie ende verwijderingh baerden, waer over te liever onsen Commissaris nae Johor schickten, omme voordere onheijlen te voorcomen, ende met Johor int oude verbont te continueren, twelck d°. commissaris meent uijtgewerckt te hebben, midts dat gesanten nae Malacca gesonden sijn, omme de geresen verschillen t'accommoderen, mitsgaders dat den vorst van Johor belooft ende aengenomen hadde, die van Naningh ende Rambouw over hun desobedientie ende schandelijcke massacre condigne straffe toe te laten comen. Maer Sourij is wat te facil ende lichtgelovigh, de Mooren te veel credit gevende, meent sijn saecken wel verricht te hebben, wanneer met complementen ende geschencken te rugge keert. Bij aldien, volgens ordre, van Johor met Conings gesanten nae Malacca getendeert hadde, ware de Compe uijt dese sijne legatie beter dienst geschiet, ende veel goets gedaen, tot accomodatie vande verwijderde humeuren, soo aende zijde des Malaxsen gouvrs als Johorsen Coningh, die vernemen, vrij tegen den ander uijt passie ende jalousie ingenomen sijn, sulex oock den Jhorit wel plat uijt derff seggen, met Malacca geen correspondentie zal houden, soo lange den presenten gouverneur aldaer resideert, waer toe sich Sourij als middelaer hadde behooren te laten gebruijcken, ende gelijck geseijt, nevens de Johorse gesanten nae Malacca te varen, daer toe tijt genoegh overigh was. . . . . .

Den thin handel in Salangh ende Bangarij hadde redelijck gegeven. . . . . Van Queda ende Pera staet nu niet te comen, door eenige aldaer voorgevallen verhinderingh, ende de frequente vaert

der Mooren, die dit minerael als d'eliphanten seer ijverlijck opcoopen. Keda wird met oorloge vanden Siammer gedreijght, vermidts homage te doen weijgerde, dat g'accommodeert is, ende wort het thin graven nu weder bijder hant genomen. Den Peraschen vorst (subject van Atchin) hadde geweijgert, contract als die van Keda met ons aengegaen, waer over desselffs riviere beseth hielden, dat in Atchin niet wel genomen zij, ende den Commissaris Vlamingh sich ignorant houdende, is dat different herwaerts gerenvoijeert, twelck wel t'accomoderen sal wesen, mits dat onse portie van daer erlangen, ende t'sijnen tijt alles tot Malacca trecken, dat wel vallen sal, als de Mooren eens gediverteert off geweert sullen wesen. . . . .

Wt Queda stont jaerlijcx 100 bharen peper te comen, tegen 22 realen de bhaer, gelijck die den oppercoopman David Walraven daer gecontracteert hadde, met apparentie de quantité van tijt tot tijt stont t'accresseren.

. . . . . Den Commissaris Arnold de Vlamingh van Oudshoorn [is] op primo stantij met Grol over Malacca [van Atjeh] alhier weder gekeert. . . . . Neven den selven sent Hare Hooght [1] twee aensienlijcke gesanten, brieven ende geschencken . . . . . [De Vlaming was] bij de Coninghinne ende Grooten aengenaem ende respectabel geweest, die alle onse vorige gegunde privilegien, op nieuw ende voor haer leven [2] gecontinueert heeft, mitsgaders na veel soliciterens moeijten, als hantvullingh van de voornaemste heeren onse vijff stux groote costelijcke juweelen [3], doch seer ongaerne aengenomen voor ses duijzend taijlen Atchins, sijnde 24000 realen van

---

1 De Sultan van Atjeh.

2 Uit de stukken, uit Atjeh overgekomen, is mij daarvan niets gebleken Wel wordt hetzelfde gezegd in Resolutie G. G. & R. van 1 Dec. 1644, den dag van De Vlaming's terugkomst.

3 Door den vorigen Sultan, echtgenoot der tegenwoordige, waren eenige jaren geleden een aantal, op bepaald voorgeschreven wijze geslepen, diamanten uit Nederland ontboden, maar het Atjehsche Hof had ze tot nu toe slechts voor een deel aangenomen, de rest weigerende o. a. met een beroep op den minder goeden toestand der schatkist. Er waren nog onverkocht een aantal tot een waarde van *f* 55000, en het gelukte De Vlaming door allerlei middelen (smeeken, huilen, comediespelen en omkoopen) deze rest van de hand te doen. Trouwens deze handelsoperatie was het hoofddoel van zijne zending, evenals van de zendingen in de voorafgaande jaren (Vgl. boven, bldz. 141).

8a, ... mits conditie, geen juweelen na desen in Atchin (omme hare hoogheden op te dringen) sullen mogen brengen, ten ware eenige quamen te voorderen. . . . . Doenlijck wesende, moeten opt ongevoeghlijckst bewercken, egeene off weijnigh peper uijt Ticco, Priaman en elders na Atchin gevoert werde, gelijck dit jaer op do cust ten deele gepractiseert zij, sulx op den Commissaris vertreck weijnigh peper vernomen wirt, ende in Pera moeten den thin trachten uijt d'eerste hant te crijgen, als wanneer de vreemdelingen ende Engelse in Atchin trafficquerende sober retour t'erlangen hebben.

. . . . . D'advijsen van [Palembang] communiceeren den redelijcken toestant ende d'onse bij den Palimbanger nae uijtterlijcke schijn in redelijck aensien, ende wel gewilt waren. De correspondentie met die vanden Mattaram op den ouden voet. . . . . .

Van Jambij is op 2 deser gekeert [het] schip Malacca . . . . Aldaer waren Comps dienaren in beter posture als voor desen; even wel de correspondentie met den Mattaram continueerende, gelijck op Malaccas vertreck den Jambisen Tommagon met Mattaramse gesanten aldaer van d' oost aangelandt was, ende ons t' selve door den Pangeran largo met sijn missive, pr tschip Malacca geschreven, g'adviseert wert, specificerende d' hoedanigheijt van de vereeringh hem door den Sousounangh gedaen, aparent omme ons mede tot schenkagie t' animeren . . . . .

Geschreven in U. Ed. Casteel Batavia desen 23en December 1644.

. . . . . .

Antonio van Diemen.
Cornelis van der Lijn.
Salomon Sweers.
Paulus Croocq.
Simon van Alphen.

XXVIII. Balance uijt de generale

In 't Casteel Batavi

Debit.

Aende Generale Vereenichde Oost Indische Compe		*f* 2056783,15,1
Aen generale oncosten	*f* 14271221,4,12	
Aen generale soldije.	„ 15329458,11,9	
Aen generale fortificatie	„ 3196215,7,7	
Aen generale schenckagie	„ 1537939,14,6	
Aen generale oncosten van schepen	„ 12639795,8,9	
Aan generale oude uijtstaende schulden	„ 1226915,7,15	
Aae primio van spoedige voijagies	„ 137322,15,4	
Aen den keiser van Ceijlon	„ 1052298,16,14	
Aen den Coninc van Cambodia.	„ 163566,18,7	
Aen den Coninc van Martapoera	„ 140949,8,4	
Aen den Coninc van Quinam	„ 64649,10,3	
Aen den Coninc van Cottawaringen	„ 17429,15,4	
Aen huijsen, erven en gronden van de Gen[l] Compe	„ 59789,15,7	
		f 49837552,14,1
Aent Comptoir Taijouan op de Cust van China . .	*f* 2391203,9,10	
Aen realen van achten voor 664½ reael	„ 1693,16,12	
Aan 't Comptoir Gelria op de kust Cormandel . .	„ 1573571,10,7	
Aent Comptoir Nangesacque in Jappan	„ 794807,1,10	
Aent Comptoir Banda	„ 272762,17	
Aent Comptoir Chiam	„ 156721,11,10	
Aen voijage naer de westcust van Sumatra . . .	„ 80076,7,1	
Aen peper voor 17003 picol 54 cattij	„ 347659,11,11	
Aent Comptoir Atchijn	„ 144264,10,11	
Aent Eijlant Maurittius	„ 16731,12,10	
Aen voijagie naer Pera en Queda	„ 35232,3,4	
Aent Comptoir Jambij	„ 232654,19,10	
Aent Comptoir Arracan	„ 26857,8,11	
Aen noten ende foelije voor 389812½ ℔ noten, 832 socks foelije	„ 73216,9	
Aen geroffel nagelen voor 81643½ ℔	„ 26585,13	
Aen voijagie naer Cambodia	„ 9146,18,6	
Aent Comptoir Wingurla	„ 61831,16,1	
Aent Comptoir Suratta	„ 446066,8,15	
Aent Comptoir Amboijna comt	„ 559000,6,11	
Aen voijagie naer Palimbangh	„ 77495,14,14	
Aen den Grave van Aveijres, vice reij in Goa . .	„ 431210,11,15	
Aen t Comptoir Espahan in Persia	„ 660693,3,11	
Aende Portugese Stad Negepatnam op Cormandel .	„ 104060,8,12	
Aen 't Comptoir Punte de Gaele op Ceijlon . . .	„ 313365,3	
Aenden generalen tocht naer Ceijlon	„ 23361,17	
Aent Comptoir Mallacca	„ 486931,14,12	
Aent Comptoir Batavia	„ 3006401,3,14	
Aen generale reecqeningh van de negotie in de Molucos.	„ 404510,4,3	
Aen voijagie naer Mallebaer	„ 52935,12,14	
		f 12811056,4,14
Somma		*f* 64705392,15,9

Negotie Boecken van India.

Adij Ulto. November Ao. 1644.

Credit.

pr Generale winst	f	53097626,3,11
pr veroverde goederen	„	4990730,16,6
pr incompsten des coninexrijex Jacatra	„	6082234,8,10
pr tollen vande Moluccos, Amboijna ende Banda	„	327478,10,4
pr ballancen van differenten	„	2639,14,1
pr extima	„	2651,14,3
pr den Mattaram	„	14646,11,4
pr Portugese ende Engelse aengehaelde goederen	„	62234,17,2
pr reecqeningen van staet	„	125000
Somma	f	64706392,15,9

D'effecten vande tegenstaende comptoiren etca. bedragen per balance f 12811056 4 14
voor 60000 ra, die per wissel trecken „ 153000

f 12964056,4,14

Hiertegen afgetrocken de victualien, amonitie van orloge, gereetschappen, quade schulden, ingecochte slaven ende verscheijde menudentien, in tegenstaende effecten begrepen, mitsgaders de vervallen intresten, die t saemen ongeveer comen te bedragen . . . f 1350000

rest netto . . . . f 11614056,4,14

Staet af 't retour met de schepen Oliphant, Malacca, Oraugien, Zeelandia, Niew Delft, Haarlem ende Banda[1] naer 't patria gesonden, bedragen t'saemen ter somma van . . . . . f 2881126,4,11

Somma blijven de reele effecten in India resteren . . . . . f 8732930 0,3

Waer en boven op d' ondergeschreven comptoiren boven alle ongelden noch is, ende naer calcula suijver behoort geadvanceert te wesen als volcht:

Op de Cust Cormandel volgens de boecken die niet ingetrocken sijn	f	120079,4,7
In Taijouan volgens de boecken die oock niet ingetrocken sijn	„	64657,11,14
In Jambij als voren	„	61507, ,6
Op de Westcust van Sumatra als voren	„	93599,3,8
In Atchijn als voren	„	11194,8,10
In Jappan als voren	„	635470
Bij conjecture geadvanceert		
In Parsia	f	250000
In Suratte	„	50000
In Palimbangh	„	30000
	f	330000
	f	1316507,8,13

Hier afgetrocken f 49985-0-4, dat Malacca in 10 maenden ten achteren compt . . f 49985, ,4
Op Ceijlon in een jaer ten achteren na calcula „ 120000
Opt eijland Mauritius ende in Siam samen „ 15000
Item f 450000, dat aen de Portugese tegen de becomen sijde van 't schip de Pauw sullen moeten uijtkeren naer ruijgen overslach . . . . . „ 450000
Item f 104060-8-12, soo veel de Portugese stad Negapatnam inde tegen staende effecten debet staet, ende f 14646-11-4, die aenden Mattaram schuldich sijn compt t'saemen . . . . . „ 118707

rest „ 753692, 4 „ 562815,8,9

Sma blijven de reele effecten in India voor ao. 1645 resteren f 9295745,8,12.

[1] Deze schepen waren bestemd om binnen kort naar patria te gaan.

XXIX. Hamdja, Sultan van Ternate, aan Gerard Demmer, gouverneur van Ambon, 25 Februari 1644.

Wij Sultaan Hadjel Hammina Hamsa Nasaronj Minalacha, Coninck der Ternatanen, wenschen Onsen vrunt, d' E. Hr. Geraerd Demmer, gouverneur jn Amboina, voorspoet jn sijn regeringhe, een langh leven op der aerden ende victorie over Onse ende sijne vijanden.

Amboinas langhdurige beroerten, ende veelvoudige jmbruljados die door de twee gebroedrs Quimelahas Louho ende Leliatto, als de principaalste bellhamels, eenige jaren jn die quartieren hebben gedommineert sijn nu (des Godt loff sij) ganschelijcken gedempt, sulex dat verhopen UEd. onder vreetsamer regeringhe Amboina eerlanghe in een florisanten standt besitten sult. Godt heeft ten rechten mijne ongehoorsame ende affvallige dienaers, naar haare verdienste gestraft, gelijck allen die tegens hunnen wettigen Coninck rebelleren niet beters te verwachten hebben. D' Olilima en d' Olisiva, met d' E. Hr. admiraal Anthonio Caen overgecomen, hebben aan onse voeten vallende over haar geperpetreerde snode actien haar lijfsgenade versocht. Edoch houden die van Louho tenemale ende die van Lasidj over 't vervoeren der nagelen, eenichsints excusabel ende sijn dandre bij ons ende onsen rade gecondemneert, Combello voor thien duijsent, Lasidj vierduijsent, Eran thien duijsent, Saoude vier duijsent, Boano thien duijsent, Quelangh vijff duijsent, 't eijlandt Manipa twee duijsent, Sengnagie van Boano vijff duijsent, halff Sialij, Waijboutj, Salouco ende Lala twee duijsent, den Quipattj van Louho, ende Hoarna (?) Itou drij duijsent, Oulj thien duijsent, Caaijbobo vijff duijsent ende Ouljlala drie duijsent realen van achten, welcke condemnatie comen te monteren ter somma van rª 73000.

Ende, op dat in toecomende door alsulcke wrevelmoedige ende baatsoeckende personen Amboina niet andermaals geperturbeert soude werden, hebben wij voorleden den Quimelaha Madijra derwaerts gecommitteert, wiens voorouderen voetstappen naarvolgende, wij ons verseeckert houden, een obedient dienaar uijtgesonden te hebben. Communiceert denselven alles wat daer omme gaat, ende laat goede eenicheijt tusschen u beijden gevonden werden, even gelijck wij alhier met de gouvernr Seroijen corresponderen edoch met sulcken verstande dat alles onder U. E. opsicht ende voorsichtich beleijt gederigeert werden,

gelijck wij tot dien fijne U. E. bij desen qualificeren ende authoriseren, allomme in Amboina onsen Coninclijcken persoon te representeren, ende over ons onderdanen niemant uijtgesondert met volcomen macht te commanderen ende alles te verrichten wat U. E. tot welstant van ons ende des Comps staat sult goed vinden te behoren.

Eenige oproerige geesten, perturbateurs vant gemene beste, onder U E. gouverno haar wederomme verheffende, gelijck wij verhopen neen, ende dat onder deselve eenige mochten gevonden werden, die exigeerden, metter doot gestraft te werden, soo sij U. E. gerecommandeert, gene derselver sonder ons voorweten te executeren, maer ons advijs bevorens aftewachten.

Op 't affscheijden van d' E. Hr. admirael Antonio Caen uijt de Moluccos hadden met sijn E. getracteert, dat van Batavia naar Amboina, ende vandaar herwarts over een geduchte armade van schepen ende neffens dien de Ambonsche honie dit jaar alhier paresseren soude, alle 't welcke door andre jnconvenientjen geen effect erlanghen sal, weshalven U E. versoecken drie corcorren, een van halff Louho tot de bochte van Caijbobo, halff Siallij, den tweden van Combello tot Lisibata, halff Sialij, ende den darden van Hito gemant ende ons met den Quimelaha Madijera mogen toegesonden werden, waarmeden oock verwachten sullen een soodanigen persoon, als U. E. in plaatse van Cacqujalj, bequaam oordelen ende eligeren sult, ten eijnde alhier bevesticht ende ter gelegener tijt wederomme derwaerts mach gesonden werden. Soo sijn aan UE. oock versoeckende, dat egene van dese nevensgaande personen andermaals herwaerts licentieert, maar dat in geselschap van Madijera, ons niet als nieuwelinge mogen toecomen, ende die dese quartieren niet gefrequentt hebben. Tot bevorderingh der nagelatenen middelen vande Quimelahas Louho, ende Leliatto, alsmede tot jnmaninge der boven gespecificeerde condemnatien, gaat bij desen Sr. Alonso Cardinosa, ende Quidere, welcke personen UE. gerecommandeert blijven de behulpsame hand te bieden ten eijnde aan het onse geraacken moghen.

Alle Ternatanen, in Amboina remorerende, gelieft UE. ons met de eerste occasie over te senden, alsoo wij verstaan aldaar geen vrucht veel min jets goet doen. Procedeert tegen de fugativen op 't rigoreuste ten eijnde door hunne ruine onsen staat gevest ende in ruste gebracht werde . . . . .

Tot een besluijt van desen willen U. E. versocht hebben dat onse onderdanen excepto die t Casteel concerneren onse vlagge mogen gebruijcken, gelijck alle die 't Casteel subject sijn prince vlagge voeren ende bij alle Christenen negrijs overlanghe int gebruijck gebracht is.

Geschreven in onse stadt Maleijen op t eijlant Tarnaten adj 25 Februarj A°. 1644.

Onderstont in moorsche teijckeninghe ofte caracteren d'onderteijckeninge vanden Coninck van Tarnaten mitsgaders desselfs zegel in rode lacke gedruct.

XXX. Gerard Demmer, gouverneur van Ambon, aan Wouter Seroijen, gouverneur der Molukken, 16 Maart 1644.

. . . . . .

[Wij] sien dat den Coninck [van Ternate] sich soeckt te bemoeijen met een nieuwen Captn Hittoe t' eligeren, ende dienvolgende zijne pretensie van gesach op dat lant te behouden, dat betrouwe geensints sal vallen willen, want al hoe wel die van Hittoe (uijtgesondert de seven zuijd ende westelijcke negrijen van Hatou tot Ourien incluijs), niet jegenstaende hare voorjarige contrarie gedane verclaringe, anno 1638 met approbatie ende toestemminge van d' Ed. Hr Gouvernr Generael, Zijne Maijest van Ternaten als Coninck ende gebieder over de dertich Hittoese negrijen erkent ende aengenomen hebben, sal sulcx nochtans nu voor geannulleert ende te niet gedaan moeten gehouden worden, mits dat zijlieden niet alleen van hem weder geheel affvallich geworden, 't lant de possessie daer van aen een ander heer, den Coninck van Macasser, opgedragen ende ingeruijmt, ende den selven voor haeren bescherm heer gesworen ende aangenomen hebben, maer oock meergemelte Zijne Maijest hem te swack ende onmachtich, om 't selve tegen te staen, ende d' alreede ingecomen usurpateurs daer uijt te weeren, bevindende, over sulcx van de recuperatie des selven desperende, het bemachtigen van dien, ende 't gene op de selve souden connen winnen, op 't vertreck van d' E. Hre Caen a°. 1642 uijt Ternaten, aen d' E. Compe overgegeven ende gecedeert heeft, die dan eijndelijck, sonder ook de minste zijne assistentie, met de genadige hulpe Godes door hare eijgen uitgesette macht met groote ende excessive costen, oock veel Nederlants vergoten bloet,

dat lant met den swaerde onse vijanden ontweldicht, de vreemde usurpateurs met alle hare macht overwonnen ende daer uijt geweijrt, ende wijders alle d' inwoonders gesubjugeert heeft, except, die haer als noch in rebellie ende ongehoorsaemheijt op Capaha onthouden, ende in gelijcken deele noch aengetast sullen moeten worden; dienvolgende om sulcke ende diergelijke machtige rebellie ende oppositie niet meer subject te worden, ende dat lant naer desen vrediger te bewaren, hoe ende in wat manieren 't selve voortaen gegouverneert, geen Cappiteijn Hittoe meer gedacht, noch vier hooffden, ofte Radja Hittoe genoemt, maer ijder plaets van zijn eijgen negrijs hooft, gelijck de subjecten ofte Casteels onderdanen, geregeert worden, ende den Gouverneur overal regeren sal, met 't gene daer wijders aen dependeert, wert U. E. bij nevensgaende extracten uit de missiven ende ordren ons bij hoochgeduchte hare Ed. uijt Batavia . . . . . geparticipeert . . . . . UEn. [sal] seer wel doen ende dragen 't eene ende 't ander, soo wel t overblijven vanden Quimelaha Madjira tot October aenstaende, ofte oock wel ende geheel alhier, als besonder dit poinct, concernerende 't lant van Hittoe, Zijne Maijesteijts daer op pretenderende gesach ende d' aen hem treckende electie als de daer op te doene authorisatie van nieuwe ende veranderende hooffden op dat lant, al 't welck voortaen den Amboijnsen Gouverneur met approbatie van Hare Edn in Batavia sal gedefereert ende toebetrouwt moeten blijven, den Coninck bij gelegentheijt op de beste ende gevoeglijcxte maniere voor, Zijne Maijesteijts naeder gevoelen ende begrijp van dat stuck in soeticheijt sunderen, ende ons des selfs blijvende meeninge dien aengaende in antwoorde deses . . . . . toecomen laeten, op dies te fatsoenlijcker Zijne Maijest hier op weder mogen schrijven, ende onse antwoorde hem niet te hart, ende in dier voegen onverwacht voor en come, connende Zijne Maijestt oock gedencken dat van 't lant van Hittoe gants geen profijten treckt, consequentelijck hem weijnich daer aen gelegen, ende dat door de geruste bewaringe ende gehoorsame subjectie van 't lant Hittoe zijne omtrent gelegen landen oock haer te meerder gerust houden ende niet soo licht weder tot een soo schadelijcken oproer ende rebellie resolveren ende comen sullen, ons oock de goede sorge ende betrachtinge van 't gemeene beste over dat lant immers soo wel ende beter, als dat wispeltuijrige ende ongestadige volck toebetrouwende . . . . .

Den Coninck qualificeert ende authoriseert ons in zijne ons nu toegesonden missive, om alomme in Amboijna zijnen coninclijken persoon te representeren, ende over zijne onderdanen, niemant uijtgesondert met volkomen macht te commanderen, ende alles te verrichten, wat tot welstant van Zijne Maijestt ende des Comps staet souden goetvinten te behooren, dat met gants geen behoorlijck ontsach, vreese ende authoriteijt over dese ongestadige natie sal connen geschieden, bij aldien Zijne Maijestt gelijck in dit zijn schrijven vermelt, wilt ende begeert, oock daer bij blijft persisteren, dat al warender hun weder eenige rebellen, oproerige geesten ende perturbateurs van 't gemeene beste quamen t' openbaren, ende dat alsulcke, ofte andere delinquanten exigeerden, metter doodt gestraft te worden, tot d'executie van soodanige niet en soude mogen treden, voor ende aleer Zijne Maijestts advijs daer over verwachtende gehoort soude hebben, dat somtijts 5 a 6 maenden ende meer naer gelegentheijt van tijt soude aenloopen connen, ende dien volgende door verouderinge vande misdaet d'executie als dan, die tot een exempel, horreur ende afschrick van anderen meer als tot straffe van den delinquant selve menichmael moet worden gedaen, soodanich ontsach ende afsien niet en baert, als die, het delict gebleken zijnde, terstond volbracht ende ten toone gestelt wort . . . . . Weshalven om Zijne Coninckljcke bevelen bij Zijne subjecten behoorlijck te doen gelden ende te mogen volbrengen 't gene op ons is begerende, sal 't noodich wesen, hij voorschreven clausula, van Zijne Maijestts advijs als vooren te verwachten, verandere, ende ons, off absolute macht geve, om soo int civiel als crimineel tegens alle quaetdoenders ende perturbateurs vande gemeene ruste te mogen doen procederen, ende de geexigeerde straffen naer eijsch van saecken, tijt ende gelegentheijt ter executie stellen, ofte sulex ordonnere te doen, met kennisse, voorweten ende advijs van zijnen alhier gestelden Stadthouder ende Quimelaha Madjira, die bij malcander comen ende 't voorvallende t' allen tijden communiceren connen. Oock soude niet min noodich wesen, gelijcke zijne hoochgeduchte Edt d' Ede Heer Gouverneur Generael ons mede aenschrijft ende d' origineele acte ofte commissie soo in't Nederlants als Ternataens door Coninck Hamsia verleden jare aen d' Hre Caen aengaende 't absolute gesach, mitsgaders de noodige te doene straffen ende correctien over zijne onderdanen in

dese quartieren, verleent, ons toegesonden heeft, dat de selve in gelijck gesach ende authoriteijt, soo als den teneur van dien is mede brengende, op onsen name gemaeckt ende verandert wierde . . . . . [1]

Amboijna in 't Casteel Victoria adj 16en Martij anno 1644. Was onderteeckent

. . . . . .

GERARD DEMMER.

XXXI. Translaet Commissie bij den Coninck van Ternaten aen den Gouverneur Demmer gegeven, 20 April 1644.

Ick Sultan Hadjel Amiril Mominina Hamsa Nassaron Minelahj Cha, Coninck van Ternaten,

Geve bij desen, volcomen macht, last, authoriteijt, ende absoluijt bevel, aen d' E. Heere Gouverneur Gerard Demmer, omme uijt mijnen name beoosten, bewesten, bezuijden en benoorden de gansche Ceramse custe, Boanoa, Kelangh, Manipa, Bouro, Amblauw etca over al de Sengadjes, Quipattis, als Olisivas ende Olilimas, mitsgaders alle andere mijne, soo hooge, als laege onderdanen aldaer, niemant uijtgesondert, bij mijne absentie in d' Amboijnse quartieren, het Coninckklijcke gebiet te voeren, mandaten en wetten te stellen, oock recht ende justitie soo in 't civiel als crimineel t' administreren, 't geslachte der Tomogolen ende alle andere Ternatanen, die mijne landen troubeleren, ofte oproerich maecken, d' aenleijders daer van, mitsgaders die mijne Coninckklijcke bevelen contrarieren ende overtreden, in versekeringe te nemen, ende uit crachte deses (als representerende mijn coninckklijke persoon) sonder genade verdelgen, ende tot den wortel toe uijt roeijen, [2] op dat alsoo dese mijne dus langh getroubeleerde landen,

1) Seroijen schreef den 21 April 1644 aan Demmer, dat de Sultan zonder tegenspraak zich geheel naar de wenschen van hem (die van Demmer) had geschikt, daar hij „wel weet t' minste gesach over 't Hittoesche lant hem niet competeert". „Voorwaer", gaat Seroijen voort: „een gewenste saecke voor de Compe dus verre gecomen te wesen, dat zijn Coninckklijke gebiet ende aucthoriteijt cedeert, t' eenemael overgegeven ende t gansche gesach dier landen aenden Nederlantsen Gouverneur defereert".

2 In een translaat-missive van Hamdja aan Demmer van denzelfden datum staat: „Ondertusschen versoucke U. E., iemant van mijn volck den hals verbeurende, daer mede maer voort te varen." — Aan Toloeko besi schreef hij een brief bij deze gelegenheid, om hem aan te raden, zich naar de Nederlanders te „begeven" en met hen in vrede te leven.

eens vanden bloedigen oirlogh, ende dese quaetwillige roervincken, benijders van 's lants welvaren ende gemeene ruste, mochten ontlast, gesuijvert, ende in een vreed'samen stant gebracht werden. Gelasten ende bevelen oversulcx wel strictelijck aen alle de voorgeroerde mijne onderdanen, ende bijsonder alle de Sengadjes, Quipattis, Olisivas en Olilimas, genoemden E. Heere Gerard Demmer voor mijn expresse gecommitteerde ende gemachtigde te erkennen, respecteren ende gehoorsamen, als off ick daer selven in persone ware, mitsgaders den selven in 't volvoeren van desen, met raed' ende daet te doen alle mogelijcke hulp ende assistentie, want ick sulcx tot welvaert, ende ruste mijner landen derwaerts over, hoochnoodigh vinde te behooren.

Gegeven in mijn Coninckljcke Stadt Maleijen, op 't eijlandt Ternaten adj 20en April anno 1644. Onderstont eenige Moorse characters, beteeckenende des Coninck van Ternatens name, ende een zegel in rooden lacke.

XXXII. Gerard Demmer, gouverneur van Ambon, en Raad, aan Gouverneur-Generaal en Raden, 31 Mei 1644.

. . . . . .

[Wij] sullen mede naer gelegentheijt vervolgen, ... datter bij genige cooplujden ofte ontfangers van nagelen eenige cleeden, ofte jetwes anders op t' gewas in t' geset ofte eenige valscheijt ende ontrouw in t' gewicht gepleecht worde, blijvende een jder daer van ende sulcx al van den beginne onses gouvernos genoech gewaerschouwt, ja d' inwoonders zelfs, ons somwijlen van de vorige gepleechde rancken verhalende, aengemaent, op sulcx selfs te willen letten, ende met goet fondament ons van jmand diergelijcke connende bekent maecken, de selve niet allenich met deportement ofte geltboete, maer naer de gewichtight der selven, ten exempel van andere met den doot straffen souden, alsoo dat mede van verscheijden verstaen ende de vorige tijden alhier beleeft hebbende, met goet fondament weten aen te wijsen, dat door diergelijcke ende andere sinistre gangen d'eerste onlusten, affkeer ende verweijderinge tusschen d' inwoonders ende d' onse voortgecoomen, t' vervreemden der nagelen sijnen oirspronck genomen, ende in gevolch daer uijt

dese bloedighe, ende lang geduijrde beroerten ontstaen ende gesproten sijn, doch en hebben tot noch t' minste diergelijcke van niemant connen vernemen, waer van oock betrouwen, een jder sich wel wachten ende de gewisse daer op volgende straffe t' ontgaen trachten sal. T' gewicht aengaende, wort oock wel op gelet ende tegen t' aencomen van t' gewas alle aen t' Casteel gebracht ende aldaer tegen metale gewicht naergewogen ende correct gestelt, oock met een ende het selven dat de nagelen ontfangen, de selve weder in t'affschepen naer costij uijtgewogen worden. Soo en sijn oock in dese quartieren maer vier plaetsen, te weten aen t' Casteel, de reduijt Hila, Laricque ende Louhoe, daer de nagelen met de schael, maer op d' andere, die seggen haer op t' gewicht niet te verstaen, ende altijt gewoon geweest met de maet te meten, als Combello, Lissidj, Manipa, Bouro, Amblauw, Oma ende Honomoa alle met een geeijckt barot van elff pondt, gaende 50 in een Portugeese baer tot een jders goet contentement, die de selve nae haer believen selfs daer mede meeten, ontfangen, ende met t' aengeroerde gewicht van d' een off d' ander naest gelegen plaets aen de schepen in t' afleveren weder uijtgewogen worden. Niet minder wort oock in acht genomen, dat een jder over al ende op alle plaetsen van onse respective residenten niet stuijrs, nors, noch wrevelmoedich, maer in alle redelijckht ende met een minnelijcke aanspraeck ende ommeganck bejegent worde, want selfs in percone een ider daerjnne voorgaende, sullen 't contrarie, waer uijt ons d' een off d' ander onlusten ende der inwoonders clachten souden mogen voorcomen, oock geensints van onse subalterne gedogen, veel min jets diergelijcke vernemende sonder behoorlijcke correctie passeren laeten, waer van doch oock seggen moeten ons tot noch weijnich ofte gene quarellen voorgecomen sijn ende een jder onser officieren sich in redelijcke bescheijdenht naer weet te reguleeren, daer oock hunne continueerende residentie op een ende de selve plaetsen ende dat d' inwoonders haerder ende sij hen lieden reciproquelijcken gewoon, bekent ende familaer worden, veele toe helpt, ende voorschreven sinistre gangen ende quade gebreecken geweijrt sijnde, deselve onder haerlieden lieff ende aengenaem maeckt.

. . . . . Ende sullen oock dat (onder verbeteringe) wel gedencken moogen, dat bij aldien wij de regeringe op dese cust herstellen ende in forme, als die met de Casteels onderdanen, brengen

willen, wij onse guarnisoenen aldaer, dat is, t' getal der soldaten wel wat verminderen, maer de besettingen geheel te lichten, noch voor eerst niet sullen mogen doen, uijt oirsaeck, gestadich op haer doen letten, de selve altijt bij ende omtrent weesen, van de principalen hare pitsjaringhen ende t' samencomsten affhouden, ende door gestadige aenmaningen als dreijgementen soo seer van deselve aff, als sij se aentrecken, moeten, tot dat eenighe der selven om hals geraeckt weesen, de gemeene selfs de smaeck vande vruchten haerder vrijht te rechte gevadt hebben, ende jder negrijs hooft van selfs meester te wesen sonder jmant anders boven haer t'erkennen, begerich worden sal, daer als noch in simuleeren, ende sich qualijck ijmant, uijt ontsach van de meerdere, toe genegen openbaren derff, dat op ons ende d' onse haer omtrent verstout, metter tijt ende allenskens d' eene voor ende d' ander nae, sal comen moeten.

Weijnich ofte gants geene verminderinge in de guarnisoenen alhier . . . . . connen als noch bij dese gelegentht ende dat mits de besettinge van Capaha soo te lande als te water, bijbrengen . . . . Echter t' guarnisoen in sijn geheel niet meer als van 450 tot 475 sijnde 25 coppen vergroot . . . . . Wensten met U. Ed. de praesente constitutie beter geweest . . . . . ende Amboijna met een guarnisoen van 200 coppen ende minder geregeert, t' nagel vervoeren geweijrt ende ider in schuldige gehoorsaemht gerust ende vreedsamigh gehouden mochte worden, gelijck bij onse eerste tijden, t' gouverno van d' Hr Houtman zalr, seer loflijck ende wel sij geschiet, maer aengesien tot sulckx wederom te geraecken, oock niet min noodich als te wenschen soude weesen, d' eerste onbedorven heumeuren der inwoonders, ende dat de selve sedert soo wijs ende machtich inde wapenen niet waeren geworden, noch wat daer meede uijtrechten, ende waer de selve becomen, oock hoe haer tegen ons opposerende beschermen connen, geleert, veel min ondervonden nochte gesmaeckt hadden der vreemdelingen handel, ende wat ware hare nagelen bij een jder, oock hoe menichte vrijers om de selve sijn, mitsgaders, dat de practiquen ende middelen, om de Compe die t' onttrecken, daer toe niet meerder, als in die tijden bedacht ende aengeleijt wierden etca. Blijven in die saecken, insiende der inwoonderen jegenwoordich trots ende wispeltuerich naturel, (doch geven t' onse om een beter) al vrij wat beducht. . . . .

Op Caijbobo hebben desen aengaende [1] ende om eenige schoolmeesters te stellen tot noch niet ondernomen, uijt oirsaeck, den Quimelaha, die van Louhoe ende s' Coninckx gesanten daer vrij wat tegen sijn, voorwendende dat sulcx doende, directelijck strijden soude tegen het jongste gerenoveerde contrackt artic. 14 ende den tolck Alonso oock grote swaricht inne maeckt, sustinerende den Coninck sulckx seer qualijck nemen ende seer t' onvreden om wesen soude, hebben goet gedacht tot nae der selver vertreck, om ons in den beginne desselven niet hinderlijck te wesen, noch die lieden daervan aff te schricken daermeede te wachten, ende alles in stilte laten berusten, gaende alsdan niettemin met deese saecke voort, ende den Coonninck hier nae daer over dolerende, excuseeren t' selve, mits dat t' contrackt ofte voorschreven artic^l. vermaent, van geene Christen noch Mooren van wedersijden te vermoogen van haer aengenomen gelove te brengen, sonder datter mentie gemaeckt wordt, van Heijdenen, gelijck deese, die haer noch tot geen van beijden voorschreven religien begeven hebben . . . . .

. . . . . Gelijck U. Ed. bij [de] lijste ofte verdelinge onser guarnisoenen beoogen connen worden onse besettingen die in dese quartieren veel sijn, meest ende op 4 a 5 naer alle bij crijghs officieren selfs tot sargianten ende corporaels toe waergenomen, daer toe de bequaemste altijd werden vercooren, ende veeltijts om soodanige grootelick verlegen vallen, want off wel bequaem sijn diergelijcke sargien onder een compagnie te bedienen, soo manqueert hen nochtans in dese gelegentht de bequaemht ende capaciteijt somtijts in veelen, aengesien een ider ende besonder de verre afgelegen als subaltarne hoofden ende genoechsame regenten van hunne respective plaetsen, d' inwoonders der selven met hulp van onse advijsen moeten in ruste ende vreede helpen houden, derselver verschillen helpen bij leggen, met de hoofden van de plaetsen over t' voorvallende consuleeren, Comps praeminentien eenichsints weten voor te staen, ende de onder hun gestelde tot haren schuldigen plicht aen te manen, waer toe den eenen mancqueert kennisse ende habiliteijt, om met d' inlanders te connen ommegaen ende verkeeren, den ander dat sijn eijgen mr niet en sij, ende sich selven niet, hoe veel minder een ander, weet

1 Nl. het bouwen eener kerk en school.

te regeren, ende nochtans bijwijlen goede officieren, alsse onder t' ooge van hun meerder staen, andere weder sijn te natgierich ende tot den dranck soodanigh genegen, dat hun daerdoor tot sulcx mede onbequaem maecken ende die eerst van costj becoomen, al sijn het goede soldaten moeten tot sulcx al vooren noch alhier jaren hebben, eer de spraeck ende conversatie met dit volck leeren, soo dat in alsulcke voorvallen geen tijts experatie, ofte dat noch binnen hunne verbonden tijt sijn ofte niet, maer de bequaemheijt vande personen moeten aengesien worden. . . . .

[Wij] hebben sedert onsen jongsten oock naeder sekerht vande correcorren in Banda verschenen becomen, ende gelijck gepraesumeert hadden, die alle van Xula geweest te hebben, bevonden, sijnde den Quimelaha Sougj, twede persoon vanden Quimelaha Terbila, ende Capitn Laout in onse handen vervallen, bij gelegentht, dat t' jacht Westhoven van uijt sijne besettinge besuijden Bouro naer Capaha op comende in t' oversteecken van Amblaeuw naer de cust van Hittoe dato 3en deser s' naermiddags een correcor in zee vernemende, daer naer toe gesteecken was, gelijck de correcore oock naer t' jacht hadde gedaen. Bij malcander comende hadt den schipper sijn schuijtjen de correcor aen boort gesonden ende de hoofden daer van overgeroepen, waer in mede gewillich waren geweest, ende overtredende, desen Quimelaha Sougj met noch een sijner bijhebbende Orangcaijs maeckten de correcor, die wel swaer ende tot sinckens toe met menschen ende voirderen roof geladen was, achter aen t' jacht vast, die den schipper ons soo meenden toe te brengen, dat hem doch misluckte, want soo hij haerlieder geschut eijste ende dat in t' jacht over hebben wilde, cregen dit volck achterdencken, dat met haer vijandelijck ende niet, als vrienden, soo als sij vermeent hadden, gehandelt soude worden. Oversulcx den eenen neffens den Quimelaha overgecomen, voorgevende, dat wilde gaen bevoirderen het geschut overquam, bleef in de correcor, ende sant in sijn plaetse een van t' gemeene volck weder over int' jacht, ende d' onse voirder om t' geschut insterende, seijden eijndelijck, dat daertoe niet en conden verstaen ende liever noch om vechten wilden. Den Quimelaha neffens den ander in des voorigen plaets overgecomen, ondertusschen mede middel soeckende om t' eschapperen, dede den schipper deselve vasthouden ende aen een bout sluijten, dat haer noch meer altereerde ende praesumeren dede, het

haer leven gelden soude, ende niet jegenstaende den schipper haer t' contrarie verseeckerde, ende dat het maer wesen soude, om haer bij den Gouvernr te brengen, soo en geloofden sij doen sulcx niet, ende riep daeromme desen Quimelaha Sougj sijn volck toe, dat hij ont genoech was om te sterven ende sij dierhalven niet naer hem omsien, maer het touw afcappen, doorgaen, ende haerselven salveren souden, gelijck oock terstont was geschiet, ende alhoewel den schipper sulckx siende, door de soldaten die hij ophadde een chargie met musquetten, hebbende geen stucken op haer claer in de correcor, lieten doen, soo gaven sij doch daer niet om, ende waren mits het heel stil ende doncker avondt was, terstont uijt haer gesicht, latende geseijde Quimelaha in onse handen, die bij ons gebracht, naer de gelegenth^{t} van haer landt ende dese hare uijtgesette macht, ende wat daer mede voorgehadt hadden gevraecht, ons vrijwillich openingh daer van dede, verhalende dat de 3 eijlanden genaemt t' westelijckste Xula Taliobo, t' oostelijcke ofte middelste Xula Mangola ofte Sapelulla, ende het suijdelijckste Xula Bessj; Taliabo ende Mangola beijde de grootste seer sagou rijck ende Xula Bessj t' cleijnste van drien gants geen sagou hebbende, d' andere beijde in macht van volck ende ter zee verre overtreft, hebbende 11 principale negrijen, die om hare macht aen te wijsen ter see uijtmaecken 43 cloecke correcorren, namentlijck, de negrije

Fattoumatta aen de westsijde van dit eijlant gelegen, daer een goede rede voor schepen is, ende Quimelaha Terbila, t' gesach wegens den Coninck van Ternaten over alle dese eijlanden hebbende, sijn residentie hout, set uijt . . . . . correcorren 3;

Falaouw, noordelijcker niet verre van Fattoumatta, de residentie plaets van voorgenoemde Quimelaha Sougj, sijnde Cappit^{n} Laout, 10;

Bega, dichte bij Falahouw, sonder scheepsreede 4;

Fagoude vervolgens benoorden om, mede geen ancker gront. 6;

Fattouhaij, hebbende voor 1 à 2 jachten ancker gront . . 2;

Gaij, leggende op de zuijtoosthoeck van dit lant heeft gants geen reede, voor schepen noch jachten, sijnde t' hooft daer van den Quimelaha Boffo, die onse Duijtsen, van Queij Banda voorbij verdreven, a^{o} 1636 ter deser plaetsen heeft doen dooden, maeckt uijt 4;

Cabouw aende zuijt sijde, mede sonder reede 10;

Talaoga vervolgens aende zuijtzijde met een bequame reede 1;
Pattahoij westelijcker sonder rede 1;
Ipa vervolgens om de zuijtwesthoeck ende een bequame rhede 1;
Facoveue als vooren, doch sonder reede 1;

11 negerijen maecken uijt ter see . . . . . correcorren 43, alle cloeck ende wel gemonteert, waer bij deese hare macht nu bij ruijgen overslach af te meten sij, moetende ijder der selver correcorren uijtgaende ten minste door malcander op 100 man, ende t' huijs blijvende volgens desen als oock der Amboijnesen coustume op meer als de helft ofte wel de twederde van t' weerbare volck tot bewaer vande negrijn, vrouwen ende kinderen gehouden ende gerequent worden, dat tot een vrij groot getal beloopen sal, sijnde daerbij een robust volck, cloeck in de wapenen, expert ende stout ter zee, ende tot het rooven, dat hare hanteringe is, gewoon, behalven dat boven in t' geberchte (legende voorschreven negrijen alle aen strant) t' landt noch vol boeren woont, die meest menscheeters sijnde haer met padj ende boontjes planten, die sij aen verhaelde negrijn voor andere waren comen verruijlen, generen.

Dat op t' eijlant Xula Taliobo, alhoewel t' grootste van allen, maer 4 negrijen sijn, ende deselve uijtleveren connen 12 correcorren, als Taliabo de hooft plaets gelegen aende noortsijde omtrent de midden vant' voorschreven eijlandt in een groote inham, al waer een seer bequame reede is, can ter zee brengen . . . . correcorren 4;
Liccatobj, wat westelijcker met een goed scheepsreede . . . 3;
Woij aen t' westeijnde als vooren 3;
Samadda aen de zt sijde omtrent t suijdw. eijnde sonder reede 2;

correcorren 12.

D'oirsaeck, waerom dit eijlandt geen meerder correcorren uijtgeeft soude weesen, dat de inwoonderen alhier meest boeren en ter zee vaeren niet soo gewoon, als die van Xulabessj sijn, doende slechts haren handel op pangaijen (?), ende naer Tarnaten, daer haren sagouw verkoopen, gelijck meede die van

Sappalulla ofte Mangola, naest Taliabo t' grootste van dese drie dat maer 3 negrijen, als Mangola, Waijtinne ende Sappalulla, voor desen verscheijden, doch nu bij Waijtinne aen de zt sijde, recht

tegen t' noortoost eijnde van Xulabessj over te samen getrocken, ende geen reede heeft, door den hart doortreckenden stroom tusschen beijde de eijlanden passerende, gevende met malcander uijt ter zee 5 correcorren, over sulckx dese 3 eijlanden te samen 60 correcorren, alle veel kloecker, doch lichter van hout ende snelder in t' scheppen als die in de quartieren van Amboijna gehouden worden, ende sulcx omdatse meest alle, besonder op Xulabessj, om mede te rooven worden gemaeckt, sijnde dese macht grooter, jae op dat eene eijlandt alleen, als den Coninck van Ternaten in alle sijne omtrent hem leggende plaetsen selfs soude uijtmaecken ende ter zee brengen connen, ende oversulckx niet vreemt, dat gemelte Sijne Majesteijt op U. Ed. begeeren over de moort a°. 1636 aen d' onse, als vooren geseijt, begaen, geen behoorlijcke straff aen dit volck, soo wanneer haer deselve niet gewillich submitteeren ende daertegen opposeeren willen, heeft connen doen, maer sulcx aen U. Ed. overgegeven heeft, dat hare macht ende gelegentht dusdanich, gelijck die nu gebleecken sijn staende, apparent almeede swaer met behoorlijcke reputatie te verrichten sal wesen, oock wel soo goet, de selve tot vrinden als tot vijanden, om haer niet alle uijren, sijnde dichte bij gelegen ende anders niet als tot rooven gewoon, op d' een off d' anders stranden in dese quartieren, ende dienvolgende weder een gestadige onruste te hebben. Ende sulckx van dese luijden niet alleen, maer soude daerenboven te duchten weesen, dat aen de vreemdelingen ende andere Comps quaet gunstige geen bequamer deure soude connen geopent worden, om onder de selve, daer nu genighe andere acces hebben, maer een ijder daer comende, als vijant ende goeden buijt, daer sij meest van houden, aengetast, ende alsoo dese passagie onveijl ende onbevaren gehouden wort, schuijlende, hare personagie in dese plaetsen weder te speelen.

De vruchten deser eijlanden sijn ten principale sagou, waer van beijde Xula Taliabo ende Sappelulla ofte Mangola als booven geseijt, seer rijck, doch Xulabessj geheel destituijt de sijne van d' andere twe becomen moet. Nagelen sijn op geen van alle dese eijlanden soo groot als cleijn te vinden, anders als op t' middelste Mangola voornt ende dat niet over t' geheele landt, maer eenichlijck omtrent de negrijen Waijtinne, ende Mangola boven verhaelt tegenover t' naeuw tusschen de beijde eijlanden Xulabessj ende dit op seven bergen ende valeijen begrepen, dienvolgende een redelijck groot nagelbosch, doch

worden gene der selver gepluckt, gejnt, noch aen anderen vercocht, ofte andersints gebenifitieert, maer van selven afvallende, vergaen ende verrotten op de aerde. De reden ende oirsaeck haer tot sulcx moverende, seggen se te wesen, dat daer mede trachten voor te comen, datter genige vreemde handelaers acces in haer landt becomen, ende hen daerdoor niet wedervaren moge, als die in de quartieren van Amboijna sij geschiet, hebbende daerom oock beijde de andere twee eijlanden van die specie geheel destituijt met dese lieden gecontracteert, ende de selve oock met gemeender stemme wel strickte-lijck verboden, tot genighe verhandelinge ofte haven der selver te comen, anders als met haerder aller voorweten ende toestemminge, op poene van voor vijanden verclaert ende door hun allen beoirloogt te worden, willende dat sij haer met hunne sagou, ofte anders, niet als wijven, maer als mannen met de wapenen, ende ter zee op den roof generen ende haer daermede gelijck wesen sullen, ende alhoewel haren Coninck voor eenige jaren uit Ternaten derwaerts gesonden hadde, om voorschreven nagelen te benefitieeren, ende hem sijne gerechtich^t daer van toe te laten comen, hebben sij lieden nochtans, om reden verhaelt, daertegen geweest ende t' selve geensints avoijeren noch toestaen willen, gelijck het oock tot noch niet sij geschiet.

Soo en hebben oock geenighe Maccassaren, Maleijers ofte andere vreemdelingen op dese voorschreven eijlanden acces, als eenichlijck op Xula Taliabo om sagou te handelen, maer op Xulabessj ende Sappalulla ofte Mangola comende, worden als vijanden getrackteert, van hare goederen berooft ende doot geslagen ofte vercoft, gelijck nu op dese haren tocht bij eenige cleijne eijlanden omtrent Tenimber oock 2 Maccassaerse pelonghs seggen, gevonden ende t' volck daer van doot geslagen te hebben.

Den handel nu off t' geene, daer dese luijden hun mede generen, is doch besonder op Xulabessj, daer anders niet en valt ende de meeste macht van volck is, eenichlijck den roof, daertoe haer gestadich oeffenen, ende jaerlijcx naer d' een of d' ander quartieren eens ofte tweemael hunne macht uijtsetten, ende alsoo desen Quimelaha Sougj (die als Cappit^n Laout neffens den Quimelaha Terbila met den Coninck a^no 1638 in t' renoveren der contracten aen de reduijt Hila mede geweest is) over eenige jaren met drie corrocorren, mede tot den roof uijtgerust bij d' eilanden Roema ende Kisser omtrent

Tenimber twe der selver verloren, ende t' volck daer van door d' jnwoonders aldaer doot geslagen ende hij mede gevangen was geworden, verclaert hij, dat hij om revengie daerover op dit volck te becomen, als oock, om bij den Coninck, die sij in 5 à 6 jaren herwaerts geen erkentenisse gedaen, nochte hem sijn apitti toegebracht hebben, den roof goetvallende, hare achterstallight daermede af te doen, den Quimelaha Terbila aengeraden, ende gepersuadeert, oock eijndelijck daer toe bewillicht heeft gehadt, desen haren gedanen tocht bij der hant te nemen, waertoe geresolveert, ende nu allen gereet sijnde, waren met . . . . . 43 correcorren van Xula bessj alleen, sonder eenighe van d' andere eijlanden meede te nemen in t' laetste van Januario, den Quimelaha Terbila selfs mede in persoone, als generale hooft, ende hij Sougj als Cappitn Laout ende desselfs secundus over gesteecken naer t' noortwest eijnde van Bouro, al waer wel ruijm een maent gelegen, ende omtrent de negrijes Licila ende Tomahou residentieplaets vanden Quimelaha Fackirj haer ende de gehele vloot van sagou ende andere nootwendicheeden versien hebbende, in t' begin van de maent Maert verleden van de zuijtwesthoeck van Bouro haren cours t' zewaert naer d' ostelijcke eijlanden gestelt, ende door onervarenth der stuijrluijden qualijck ende op Banda vervallen waren, den Quimelaha Terbila ende hij Sougie met partie correcorren op Poulo-Ron, ende anders op andere plaetsen. Maer alsoo d' Hollanders vrunden van den Coninck van Tarnaten waren, ende sij het daer oock niet gemunt hadden, hadden niet willen gedoghen, jmant aldaer eenige overlast geschiede, [1] waren daeromme naer weijnich vertoevens weder t' sewaert in gesteecken, stellende haren cours zuijd oost aen, ende passerende menichte eijlanden, onder anderen een seer groot, daer op de menschen alle heel root van

1 De Gouverneur van Banda, Cornelis Witsen, en Raad, waren, blijkens hunne missive van 6 April 1644, niet zeer op hun gemak geweest bij dit onwelkom bezoek. Zij vonden daarin aanleiding, er hunne superieuren op te wijzen, dat onze macht op de Banda-eilanden te zeer verspreid was, om bij een vijandelijken aanval te beletten, dat de vijanden de notenboomen gingen schillen en dus vernielen. Zij vroegen daarom een versterking voor het garnizoen, dat nu ongeveer 400 man bedroeg, van 200 man voor één a 2 jaar, wat wel een jaarlijksche uitgave zou veroorzaken van 20 à 30000 gulden, maar dat kon dienen tot behoud van „de conqueste, die jaerlijckx meer als 8 à 10 tonne gouts bedragen." G. G. en R. wilden er echter niet van weten. In geval van nood lag Banda dicht genoeg bij Ambon, om hulp te krijgen. (Missive 21 Nov. 1644.)

lichaam ende haer waren, quamen eijndelijck bij de eijlanden Roema ende Kisser voorbij Tenimber, daer sij die plaetsen geheel afgelopen, t' volck jongh als out sonder onderscheijt tot 3 à 400 in t' getal gevanckelijck met haer wech gevoert, hare goederen gerooft ende menichte gemaeckt goutwerck, meest pierings, met de goudsmeden selfs (in teijcken dat daer gout moet vallen) becomen ende seer rijcken buijt gemaeckt hadden, van waer naer hun verrichten weder over naer Bouro steeckende waren, soo als desen ons jacht rescontreerde alreede 5 ethmalen voor wint seijlende in zee, ende hij van de vloot die hij doen weder uijt der zee hadde sien aencoomen voor twe dagen afgedwaelt geweest. Een wonder ende groote stoutich^{t}, dat dese luijden haer met sulcken reddeloosen ende swacken vaertuijch op soodanighe vaert in openbare zee durven avontuiren ende noch weder te rechte geraecken.

Ende alhoewel desen Cappit^{n} Laout ons verhaelt hadde, dat gelijck geseijt, hij ons jacht ontmoetende, de voirdere vloot met volle zeijlen uijt der zee hadde sien aencoomen, ende de selve op sijn aencomste bij ons al moesten Bouro voorbij ende naer Xula overgesteken wesen, alsoo een ijder, sijnde over de drie maenden uijt geweest, naer huijs verlangde, bequamen niettemin den 6en deser maent Maij pr expressen over de corte wegh schrijven van t' Casteel, adviserende, dat den ouden Simauw Ema aldaer gebootschapt hadde, dat den Quimelaha Terbila in persoone met 4 correcorren aen de zuijtsijde van t' landt op de strandt van Ema ten ancker gecomen, doch geresolveert was, diesselven daegs weder te vertrecken. Wij hopende, dat hij daer wat soude mogen vertoeven, sonden op staende voet van voor Capaha aff den Cappit^{n} Verheijden met 10 à 12 man over de corte wech ende voorts t' Leijtimoersche geberchte over tot Emaes strandt, den vaendrager Cornelis Danen met drie correcorren ijder op hebbende 10 soldaten voorbij de Passo derwaerts, ende den vaendrager Moerlach met t' jacht Westhooven ende chaloup den Bosch buijten de Drie Gebroers, om wie van dese 3 partijen geseijde correcorren soude mogen aentreffen, den Quimelaha met goede woorden, sonder eenich openbaer gewelt ofte formele vijandtschap daertegen te gebruijcken, souden sien uijt de correcor ende in ons gewelt te becomen, dat te wenschen ware geweest, hadden mogen gelucken, om, off te beter revengie van hem over voorverhaelden moort te becomen, ofte hem

voor sijnen Coninck te stellen, daer sedert a° 1638, dat van voor de reduijt Hila door ginck, noch noijt weder voor verschenen, ende uijt vrese van dien, soo als geseijt wort, almeede voorneemens geweest sij, die landen aenden Coninck van Macasser op te dragen, ten ware de hoofden derselver, als desen Cappit^n^ Laout ende andere niet daertegen geweest ende t' selve niet hadden toestaen willen. Dan om hem te becomen heeft niet willen wesen, ende gelijck soo als ons geadviseert wierde, was diesselvendaeghs ende voor d' aencomste van d' onse alweer vertrocken, want naer dat een weijnich tijt op geseijde strant gelegen ende hij aen landt, oock die van Ema hem aen boort gecomen, alrede t' samenspraeck gehouden hadden, soo dat t' scheen aldaer noch wel wat souden hebben willen tarderen, maer gevraecht hebbende, waer den Quimelaha Louhoe onthalst was ende dat hem geantwoort wierde, aen t' Casteel, hadde terstont sijn ancker doen lichten ende belast te pangaijen, sonder ergens eenich voirder vermaen aff te doen. Den opper coopman Outhoorn neffens de coopman van Larique volgenden nachts met een cloecke orambaij van 't Casteel, naer hunne residentie plaets scheppende, rescontreerden met het aencoomen van den dach dese 4 correcorren de hoeck van Alangh omme bij de baij van Tapi, ende willende nae haer toe houden, sagen, datter eene het dack terstont van de correcor aff smeet, haer alle ter defentie gereet maeckten ende de stevens op haer aen om te vervolgen stelden, sulex sijlieden met haer orambaij, hebbende geen soldaten nochte eenige schietgeweer bij haer, terstont de wal cosen, ende haer aen lant begaven, blijvende geseijde correcorren noch wel omtrent 2 uijren langh haer in de selve baij onthouden, ende daernae langs de wal scheppende totdat s' op de hoeck van Swangj comende, de reduijt Larique in t gesicht bequamen, scheen dat sij die niet voorbij en dorfden, maer staken terstont recht in zee haren cours naer Bouro stellende, waermede in corten tijt uijt t' gesicht ende daernae niet weder vernomen sijn geworden.

Dier selver tijt waren me twe deser correcorren, die seijden vande vloot afverdwaelt te wesen, in d' Uliasser bij de negrij Papera aengecomen, dan siende mede de witticht van onse reduijt op Honomoa, waren terstont weder van daer tot onder t' onbewoonde eijlandt Melanen geschept, van waer volgenden daegs bij de negrij Haria eenighe aen landt gecomen, ende haer naer d' Hollanders, offer daer

oock eenige omtrent waren, gevraecht, ende dat met de selve niet in t' sin en hadden, geseijt hebbende, haer die van Haria geveijnst hadden, oock met d' Hollanders in oorloge te wesen, ende den lieutenant Nuijts aen de reduijt ondertusschen weten laten, dat die van dese correcorren volgenden morgens daer weder comen, ende haer hun seggen van tegen d' Hollanders te wesen met bloet drincken soude doen bevestigen, waer op te passen, alsoo geseijden lieutenant vier wel gemonteerde orambaijs gesonden, ende sij die vernemende, ijder een goed benecomen gesocht hadde, ende de correcorren in zee steeckende, haer die aen lant sijnde, meest te water begeven, naer de correcorren toegeswommen, ende d' inwoonders vijf der selver gevat, een t' hooft af geslagen, ende 4 aende reduijt den lieutenant gevangen overgelevert hadden, die als gemeene persoonen ende vrij cloecke gasten sijnde, de Compie in hare gants nodige wercken nu almede goeden dienst praesteren.

Doch op dat U. Ed. te grondiger informatie van voorschreven eijlanden, oock van der selver macht ende gelegenthdn, als t' geene boven t' vorenverhaelde t' ondersoecken noch noodich souden mogen bevonden worden, sullen mogen becomen, hebben goetgedacht, desen Quimelaha Sougj ofte Capitn Laout selfs in persone pr t' schip Malacca U. Ed. toe te senden. T' is een man bij de sijne van groten aensien, hout treffelijcken staet, heeft 30 soonen waer van op ijder van dese sijne 10 uijtgewesen correcorren een der selver als hooft ende anachoda sij geweest, ende daerbij 14 dochters van sijne echte, behalven die van sijne bijwijven in t' leven; is bij meest allen, besonder Coninckx onderdanen in dese quartieren seer wel bekent, ende souden hem oock seer gaerne hier behouden hebben . . . . . [1]

Tot dienst ende behulpe van desen Quimelaha, laeten mede derwaerts gaen dien die met hem uijt sijn correcor bij ons overgecomen is, mitsgaders om te vertolcken alsoo niet wel Maleijs, maer Terna-

1 Hij kwam niet op Batavia, maar Demmer hield hem blijkens het slot van dezen brief terug op Ambon, omdat hij zag „denselven sich over dat naer Batavia versonden wort hartelijck te quellen, t' eenemael afgaet, oock in 4 à 5 dagen gants niet genutticht heeft". Hij vervolgt: „Wel hadden wij gewenscht, UEd. desen persoon hadde voorcomen moogen, betrouwen, haer in desselfs robuste stature, ende hoe desselfs wesen, gesten, reden, ende alles wat aen hem is, sijn hantieringe ende waermede dat ommegaet soo blijckelijcken uijtwijst, grotelijcx soude verwondert hebben."

taens spreeckt, sekeren inwoonder Lourens van Eck, de Compe alhier voor soldaet dienende, die ten tijde van d' Hr Gouvernr Speult salr mede in d' eijlanden van Xula ende selfs in dese Quimelahaes huijs verkeert, mitsgaeders goede kennisse van die plaetsen ende desselfs nagelbosschen bovenverhaelt, daer selfs in seijt geweest te sijn, heeft . . . . .

Actum Amboijna in t' Casteel Victoria adj ultᵒ Maij Aᵒ 1644.

. . . . . .

Gerard Demmer.
W. van Outhoorn.
Adriaen van der Burch.
Jan Outgersen.
Octavio Macquelin.

XXXIII. Cornelis Witsen, gouverneur van Banda, aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, 6 September 1644.

. . . . . Vermeene uijt haer Edᵉ. [1] missiven . . . . . haer Edᵉ. door abusivelijcke advijsen van wijlen Heer Acoleij soodanich contentemendt geschept, en vastelijcq gelooft hebben, d' oncosten van Banda in corten tijt jaerlijcx soude staen met d' winsten te balanceeren, twelck soo onmogelijck is, in deese gelegentheijt des tijts, als off wij de sanden op het strandt soude willen tellen; om het selve te probeeren sullen drije onwederspreeckelijcke redenen allegeeren.

D' eerste redenen sijn, dat door ordre van d' Ed. Heer Generl. alle westersche naetie [2] met haere vaertuijgen hier coomende niet en vermoogen t' admitteeren, sonder passe verschijnende aen te houden, en de Mooren inden kettingh te slaen, met passe coomende van cooplieden op andere comptoiren leggende (als haer afgedrongen) niet en sullen gedoogen, maer datelijcken doen vertrecken, daer te vooren hier verschijnende groote winsten op haere ladingen, en op de cleeden (die sij in betalingh weeder naemen) gedaen wierden.

Niettegenstaende d' selve ordre door Edᵉ. Heer Generaal aen wijlen

1 Nl. G. G. & Raden.

2 Nl. de inlanders, wonende ten westen van Banda.

Acoleij over eenige jaeren al gegeven, ende aengeschreeven is, soo heeft echter twee Jambijse joncken (die passe op Amboijna en niet op Banda hadden) int' jaer 1642 gepermitteerdt, de lading haer afgecocht, bestaende in ra 4976 $\frac{3}{4}$ en in cleeden volgens de lijste weeder betaelt, waer door dat jaer de winsten grootelijcx vergroodt wierden.

Daarenbooven hadde den meer-aengetoogen Acoleij geen vleijsch van Batavia geeijscht, en omtrendt de 7 maenden randsoen van vleesch over het geheel guarnisoen aen wilde beesten laeten schieten, waer door d' eijlanden Rossingeijn en Poulou Run daer van soo ontbloodt sijn, dat niet een beest meerder gesien werdt. Sijn oogmerck is niet geweest om des Compe dienst (volgens sijn eet) te presteeren, maer groote glorije en eersuchticheijt om de oncosten t' sij met ondienst van d' E. Compe met de winsten te egualeeren . . . . .

Den ondienst die d' E. Compe (door t' schieten der beesten) daer aen geschiet is, hebben wij dit jaer gesmaect, want door schaersheijt vandt' Nederlants vleijsch op Batavia sijn ons, in plaets van 100 vaeten geeijscht, 40 toegesonden, soo dat wij genootsaect sijn geweest eenigen tijt het guarnisoen in plaets van vleesch met gelt te contenteeren . . . . .

De tweede reeden sijn, dat de oostersche naetie, soo van Queij, Arouw, Tenimber, en Timorlaudt jaerlijcx minder hier verschijnen [1], gelijck verleeden jaer op d' helft nae als voor deesen (niettegenstaende wel getracteerdt worden) met haer vaertuijgen niet gecoomen sijn, en apparendt in toecoomende van die quartieren minder vaertuijgen te verwachten staen, doordien eenige Ternataense correcorren [2] . . . . . uijtgemaect waren om eenige haerder slaeven (die uijt Ternaten naer Tenimber weggeloopen waeren) te gaen soucken. En terwijl het selve niet waerschijnelijck is, werdt vastelijck hier gelooft, het eijlandt Tenimber ofte eenige eijlanden van Timorlaut sullen soucken af te loopen en de inwoonderen voor slaven in Ternaten vercoopen. Wat daer van is, sal den tijt openbaeren, echter wert door de minder verschijninge der Oostersche naetie de vertiering in de cleeden verswact.

1 Uit de correspondentie tusschen G. G. en R. en Witsen in 1644/5 blijkt, dat zij door onze ambtenaren en burgers op Banda „vrij wat onhebbelijck" waren behandeld.

2 Zie hiervóór bldz. 214 vv.

De derde reeden sijn, dat den burger (door t' afsterven ende verloopen haerder slaeven, [en] quaade gewassen,) soo verarmpt is, [1] dat weijnich ofte geen gelt bij haer omgaat, ende genootsaect sijn op d' aenstaende gewassen sich met schulden te belasten, en ten waere den Almoogende een jaer à twee goede gewasschen aen de boomen liet coomen, [2] waer door d' uijtgeteerde burger aessem scheepen mochte, hoe langer, hoe meerder beroijt sullen werden, soo dat niet moogelijck en is, de winsten (die uijt d' cleeden en provijsieen vande burgers meest moet voorcoomen,) met d' oncosten te egualeeren, maer ter contrarij te vreesen staet de winsten hoe langer, hoe minder sullen vercleijnen en d' oncosten (soo men d' selve voor oncosten wil reeckenen) door veel trouwen der soldaeten [3] die maendelijcx haer gaegie in cleeden ende provijsie genieten, meer ende meer vergrooten.

D' inventie door dHeer Acoleij (van briefkens in plaets van gelt aende burgers voor haer geleverde specerijen te geeven,) gepractiseert, dunct ons (onder correctie) een schaedelijcke saeck voor d'E Compe ende burgers te weesen, sijnde t' selve meede eensdeels oorsaeck vandt verarmen der burgers, en bij gevolch den burger beroijt, d'E. Compe schaedelijck, wandt om comptanten in handen te crijgen om sagouw voor haer slaeven, hoenders, visch, ofte andere

1 En juist was in Banda „ten dienste van de Compe ende hanthavingh dier landen niet nodiger als goede ende welgestelte burgerije. Wenschten, middelen conden practiseren, luijden van fatsoen met capitaal derwaerts residentie te nemen, conden beweegen". Meisjes van kapitaal, op Banda woonachtig, moeten uitgehuwelijkt worden aan flinke mannen, gezind gedurende geruimen tijd in Banda te blijven, „mitsgaders dat haer capitaelen in percken ende goede landerijen, slaven etc. aengeleijt worden." Het kapitaal blijft dan in Banda, waar 't zoo noodig is. (G. G. & R. aan Witsen, 6 Febr. 1644.)

2 Door stormen in Juni en Juli 1644 was de veel belovende oogst weder geheel vernield. Het is „een jammer om sien geweest, dat men tot over de enckelauw toe door de verrotte nooten en foelij int bosch gegaen heeft."

3 Den 2 September 1643 schreef Witsen aan G. G. & R. het volgende: „Bij missive van d' Hren Majoores in dato 5en Septembr ao 1641 beoogen haar Ede [in de] Orientaelse gewesten door Nederlanders, met inlantsche vrouwen getrouwt, een colonie te stichten ende op te richten..... waer toe in de Bandase eijlanden goede gelegentheijt presenteert. Soo hebben wij alle de geene die hun inden echten staet willen begeeven, en ons daerom versoecken, ten waere oude bejaarde vrouwen, die luijten apparentie van kinderen te procureren sijn, tselve toegestaen, mits conditie, datse 12 jaeren in desen eijlanden (sonder daer uijt te trecken) sullen moeten remorreeren". Het halve garnizoen had daar gebruik van gemaakt.

nootwendicheeden tot haer huijshoudinge te coopen, wert den burger genootsaect, cleeden, ofte provysie op haere briefkens bij de comptoiren te haelen, waer op, om tot gelt te maecken, ruijm ⅓, jaa somtijts de helft, verliesen moeten. En alsoo buijten alle recht ende reeden is, dat den burger van Banda (die niemandt (naest Godt) erkennen als d' Hoog. Moog. Heeren Staeten Generael en Haar Ede) meerder als andere Indiaense ofte Neederlantsche ingesetenen in India, belast soude werden, maer eerder haer eenige premimentien, gelijck inde meeste quartieren van Christenrijck d' ingesetenen in haer landt booven d' vreemdelingen genieten, behoorde toe te vloijen, hebben wij met onsen raet goetgevonden, het geeven vande briefkens (met approbaetie van d'Ede Heer Generael) afteschaffen, en met contandt den burger te voldoen, waer door den burger geanimeert, de couragie (die bijkans in veele versturven is) gewackert en de lust (om haer parcken te suijveren en goede specerijen aende comptoiren te leveren) weeder herbooren sal werden. Derhalven sullen genootsaect sijn meerder contanten van d'Ed Heer Generael jaerlijcx te ontbieden [1] . . .

Cornelis Witsen.

Neira int Casteel Nassauw
adij 6en September 1644 Banda.

XXXIV. Antonio Van Diemen, gouverneur-generaal, aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, 6 Februari 1645.

. . . . . U. Ed. [gelieven] staet te maken, ende voor g'adviseert ende gepreadverteert te sijn, 't sij mijnen vervanger off ordre verschijnt off niet, geheel voornemens ende seecker geresolveert blijve, anno 1646 (des God toelatende) persoonlijck van den Indisen standt ende gelegentheijt mondelingh raport te doen . . . . . 'T sal hier tot becledingh vande generale directie aen bequame, suffisante, verstandige luijden niet manqueren, emmer omme de generaele saecke tot U. Ed. nader dispositie te mainteneren. 't Sal oock faciler ende

1 Bij missive d.d. 29 Nov. 1644 werd door G. G. & R. zijn gedragslijn in deze goedgekeurd en hem de noodige financieele steun toegezegd.

met minder becommeringhe voortaen te doen sijn, dewijle den oorloge met den Portugees nu in India come te cesseren, ende dat beter cloecke, ervaren coopluijden als crijgsluijden zullen van node sijn, omme van onse competiteurs niet vercloeckt te werden, daer op U. Ed. successive in 't senden van coopluijden gelieven te letten.

. . . . . .

't Zal dienstich zijn U. Ed. eenighe weijnige, maer grave, conscientieuse, eerlijcke mannen, tot d' Indise regieringh ende versterckingh als stijvingh der aenwesende personen, herwaerts te comen beweeght. Segge conscientieuse, vigilante ende modeste personen, van nederigh humeur, echter reputatieus; ende luijden van soodanige conditien niet connende aentreffen, salt beter sijn, geene gesonden. Verstaet, raden ende extraordinarij raden van India, zijnder hier noch soo geheel destituijt niet, dat verlegen souden vallen, maer U. Ed. cunnen mede wel considereren, goede verstanden de regeringh van India ten hooghsten nodigh sijn. Als noch can niet wijser worden, dan dat ongetrouwde personen in uwen dienst hier te lande, nutter als de getrouwde sijn, emmers soo lange niet resolveren dan voor corten tijt off tot meenen, middelen bestandt bij een geschrapt te hebben, om in Nederlandt daer van te connen leven, dat tot grooten ondienst vande Compe comt te gedijen, sijnde veele soo neerstich, omme conquesten te maecken, dat 't particulier voor 't generael off Comps dienst prefereren. Leth maer eens met aendacht, hoedanige middelen pr dese vlooten overgaende Comps dienaren boven haer verdiende gagien 't huijs brengen; de wisselbrieven sijn daer van levende getuijgen. Met wat titul daeraen geraecken heeft sijn bedencken. Dit is seecker, bij aldien Comps capitaelen soo danigh pro rato g'augmenteert wirden, de participanten souden geheel andere repartitien erlangen. Daer dient wel een anderen regel op geraemt, ende Comps dienaren alle gelegentheijt van particulieren handel ontseth; [1] off t is geschapen, in desen staet nimmer gequalificeerde burgeren te verwachten sijn, dat nochtans een nodige zaecke is, ende buijten een wel gestelde gepoliceerde colonie, can de Compe dit groote werck niet gaende houden. Daeromme moeten U. Ed. mede helpen, dit pregnant werck bevoorderen, mits veel volck na India sendende, arme en rijcke, onder

1 Vgl. P. A. Leupe, *Salomon Sweers* (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Indië. 3e volgreeks, VIII, bldz. 35—67.)

soodanigen reglement als hier goedt vinden sullen. Admitteert geene getrouwde, als voor veele jaren; met restrictie, nae Europa niet te mogen keeren, ten sij eenige hunner descendenten in plaets laten, ende soo doende sal het radt gestadigh draijen, sonder stil staen. Schippers, stierluijden, timmerluijden tot gemeen volck incluijs officieren, soldaten ende bootsgesellen connen U. Ed. onbeschroomt met de vrouwen ende kinderen herwaerts licentieren, mits dat resolveren tot veel jaren verblijff, ende die daer toe niet can verstaen, mogen alleen comen. Dese luijden cunnen haer familien in Batavia ende elders hier te lande beter coop onderhouden, als in Nederlandt. 't Is wel soo, de geringe in dienst wesende personen behoeftich sijn, ende maentlijck hun betalingh genieten, maer dat moet weder in Comps casse comen voorde noodtwendigheden, die vande Compe comen te trecken. Verscheijde personen hebben voorschrijven aen U. Ed. versocht, op dat haer vrouwen gelegentheijt mochte gegunt worden, met U. Ed. schepen over te comen, t welck versoecke effect sorteren mach-

In alle manieren sal dienen stricte ordre gegeven, soo U. Ed. resol. veren den handel volgens ons schrijven voor de vrije coopluijden open te stellen, datter geen aenschrijven, op Comps dienaren toegelaten worde, maer sulcx door personen buijten Comps dienst geschiede, selffs behooren de getrouwde Comps dienaren, soo lange Comps gagie trecken, ende in dienst sijn, haer eijgen middelen (soo eenige mogen hebben) niet te benificieren, maer deselve onder factoors te stellen, om geen preferentie op den burger t' usurperen, dat nu al wat veel in swangh gaet. Goet reglement sal bij dese gelegentheijt op den vrijen handel dienen geraemt, 't selve sonder de minste conniventie gemaintineert ende sal den wingierigen mensch niet in termen te houden sijn, als door harde straffen, volgens de placcaten daer op te ramen. Want het scheelt veele weinigh, off het vande Compe off den vijant halen . . . . .

. . . . . Laten ons voorstaen, den tijt geboren is, dat sonder na bedencken, en verachteringh van negotie verscheijde comptoiren sullen mogen intreeken, ende den handel in Batavia als Malacca vergrooten. Den peper sal ons van Palimbangh ende Jambij (onaengesien daer geen volck houden) niet minder ontstaen, als die van Benjarmassingh, Andrigirij ende andere plaetsen, sulcx dat voor eerst een preuve van Palimbangh menen te nemen, ende sijn geresolveert

desen jare derwaerts egeene besendingh te doen, als eenlijck den Pangeran te begroeten, ende vrundschap te houden. Den peper sal ons wel thuijs gebracht werden, gelijck rede geschiedt, dienende Comps middelen onder dit quaet en crom geslacht niet anders als tot onderpanden. Jambij (daer een costelijcke logie hebben, ende d' Engelse hun principale cracht baren) sal men noch voor eerst moeten continueren, maer van tijt tot tijt besnijden, ondertusschen de particuliere ende vreemdelingen daer mede in voeren, omme door die de peper herwaerts te brengen. 'T is nu, als geseijt den rechten tijt, dewijle d' Engelse door hun inlantse oorlogen in Engeland, hier te lande bij nae buijten posture raecken, ende aparent bij aldien de troubelen in corte niet cesseren, 't eijnde adem sullen wesen. Vanden Deen wort mede niet vernomen, sulcx nu ten principale met den Portugees staen te woelen, [1] ende die, gelijck wij oock sijn ter weder zijde gelimiteert, ende als ijder in sijn limiten blijft, can niet bedencken, ons seer schadelijck sullen wesen, invoegen geschapen staet, de oncosten veel sullen connen worden besneden, ende de groote equipagien te minderen, Batavia en Malacca in negotie 't accresseren ende d' incomen te wassen, twelck oock 't ooghmerck ende wit van dese costelijcke rendevousen zij . . . . .

In 't Casteel Batavia den 20en Januarij 1645.

Onderstondt . . . . .

ANTONIO VAN DIEMEN.

T' voorstaende is de copie van mijnen particulieren brieff pr de schepen Haerlem ende Banda aende respective Cameren der Oost Indise Compe geschreven . . . . . T zedert des Comps gelegentheijt, de directie rakende, wat nader bij mij overleijt zijnde, te meer mij d' een ende d' ander voorgecomen is, dat niet behoort gevonden te worden in personen de hooghste qualiteijten in India bedienende, op dat het respect van soo achtbaren regeringh geen crack crijge. Wat vande saecke zij, sal niet specificeeren, maer mij tot d' in liggende attestatie en requeste [2] gedragen, die U. Ed. soo wel

1 Vgl. Van Dijk, Borneo, bldz. 110—114, de noten.

2 Deze raken de twisten tusschen Van der Lijn en Sweers (Vgl. De Jonge, II (V), bldz. 271). Waar De Jonge de gevoelens van de leden van den Raad van Indië over de opvolging in het Generalaat heeft medegedeeld, geloofde ik, goed te doen, ook dat van Van Diemen bekend te maken, die blijkbaar genoemde twisten hoog opnam.

als ick pondereren connen, ende met mijn oordeelen de nootsaeckelijckheijt van een aensienlijck, graeff ende conscientieus persoon uijt Nederlant tot mijnen vervanger gesonden worde, gelijck verhope reede geschiet is. Want verclare U. Ed., bij aldien geresolveert mocht wesen, ingevolge mij ende den Raet geauthoriseert haddet, op den bequaemsten hier in loco tot mijnen verlosser te letten, ende den selven bij provisie tot het generale gouverno t' eligeren, dat ons al wat verstelt sullen vinden, ten aensien als daer toe souden promoveren den directeur d' Hr Cornelis vander Lijn, die oock d' ervarentste in Comps saecken hier te lande is, ende oock wel de capabelste, dat dan comt te manqueren een bequaem directeur, nodich tot des Generaels assistentie . . . . .

Omme ront te gaen met d' aenwesende Raden, communiceerde [ik] de Heeren mijnen particulieren brieff, ende affirmeerde haer, mijn uijtterste meeninge U. Ed. bekent maeckte. D' Heer vander Lijn verclaerde daer op, sich selven niet capaes tot het generale gouverno kende, dat [ik] voor complementen off excusen sonder intentie oordeele. T' is soo het wil, mijn advijs ten dienste vande Compe is, dat een gerequireert persoon tot het hooghste ampt uit Nederlant behoort gesonden te werden, ende dat d' Heer vander Lijn onder desselffs regeringh het directeurs ampt waerneme. Maer U. E. moeten letten op soodanigen persoon die conscientieus is, alle particulariteijten onder groot ende cleene in swangh gaende weere, respect ende ontsach onder sijn Raden heeft. Dit hebbe t' mijner ontlastingh niet connen verbij gaen, maer 't selve pr dese gelegentheijt U. Ed. te cundigen, op dat U. Ed. goede resolutie neme, soo U. Ed. wijsheijt weet te behooren. Den Indisen stant is God loff sulx, dat die een cleenen misslach weijnigh can deeren, ende alles can op nader bevindingh geredresseert worden

. . . . .

Int Casteel Batavia 6 Februarij 1645. ANTONIO VAN DIEMEN.

XXXV. De Raden van Indië aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, 9—11 Juli 1645.

. . . . . .

Gelijk boven en passant aengeroert, arriveert alhier naer langh

uitkijcken uijt Siam 14 Maij den oppercoopman Reijnier van Zum met de fluijt Capelle . . . . .

Over het aenslaen vande joncque de Siamse Japanderen toebehorende bij 't schip Haerlem omtrent Poulo Cambir [1], gelijck in onse vorige geadviseert, was op de verschijninge der personen, uijt Taijouan te rugh gesonden, grote alteratie in Siam geweest, ende hadden de Japanders d' onse genoegsaem gedreijgt, bij aldien geen restitutie bequamen, de logie souden aflopen ende Comps middelen roven, daer oock desperaet genoegh toe sijn, gelijck bij verscheijde exempelen, so in dat rijck, Taijouan ende elders hebben doen blijcken. Maer de Coningh had haer expresse interdictie van attentaten gedaen. Echter bleven d' onse gedurigh op hoede ende de logie in goede diffensie, alsoo die natie aldaer weijnigh nae Coninex commandamenten geeft. [2] Den Coninc was ons genoegh toegedaen, hebbende hem over de adsistentie [door ons] aen zijn gesanten ende volck met een joncke nae Japan gesonden ende op de Piscadores verongeluckt, ... bewesen, menighmael danckbaer getoont, ende in teijcken vandien den gouvernr [3] Francois Caron . . . . met een gouden cop wegende $3\frac{1}{2}$ realen swaerte beschoncken; maer den Berckelangh was de Compe geen vriend, gelijc in vele gelegentheden liet blijcken, trachtende deselve allerwegen nadeligh te wesen, ende 's Coninx gunste 't onswaert te besnoeijen. Dat soo aengesien moet werden. . . . .

Van Malacca sijn nae 't sluijten van onse jonghste missive gearriveert . . . . . advijsen vanden gouvernr van Vliet . . . . ., dicterende, hoe sekere tijdinge hadden, tusschen die van Patanij ende haren Radja different ontstaen, ende daer over menighte Johoriten gemassacreert ende Radja uijtgejaeght ofte gevangen was, om welck faict te wreken den Coningh van Johor voorgenomen had, met een grote macht derwaerts te rucken, waer op gemelte gouverneur van

1 Het schip was beladen „met amunitie van oorloge ende provisien van Siam (voor) onse vijanden in Quinangh" (Instructie van G. G. & Raden voor Van Tzum als commissaris naar Siam d.d. 3 Juni 1645).

2 Blijkens missive van de Raden van Indië aan de XVII van 17 Dec. 1645 werd aan de Japanners een schadevergoeding uitgekeerd en aan den koning van Siam en zijnen Phra-khlang groote geschenken vereerd. Op die wijze werd „de questie affgedaen." „De Compe advanceert hier bij nogh ruijm 8000 gls."

3 Van Formosa.

Vlieth voorslagh doet, off niet geraden soude sijn, die gelegentheijt waer te nemen, ende, terwijl den Johorit met al zijn macht nae Patanij sal wesen, desselfs landen te invaderen, aengesien, gelijck den gouvr sustineert, allerwegen blijcken laet, de saken niet recht met ons te menen: mits nalatigh blijft, die van Naningh ende Rombouw, zijne onderdanen, over haer begaen schelmstuck jegens onsen staet te straffen, maer deselve ter contrarie genoegh jegens ons protegeert. Waer op dan soo stout ende uijtgelaten worden, dat onderstaen op Malacca te roven ende tot onder de muijren vande stad de landen ende wegen onveijl te houden; indervoegen dat genoeghsaem als geblocqueert sitten, niet alleen tot groten schade ende nadeel vande goede ingesetenen vandien, maer tot onverdraeghelijken hoon ende schande van onsen staet in dese quartieren. Daer soo al vrij wat aen is, ende blijckt bij veele gelegentheden, dien vorst ons soo toegedaen niet en sij, als wel voor desen. 't Schijnt al onse vrundschap op den haet, die jegens de Portugesen hadden, gefondeert is geweest, ende dat die natie door dat middel getracht hebben te verdelgen, het welck daer ontrent geschied sijnde, nu wel souden wenschen ons den selven gangh te doen gaen, dat verhopen, God Almachtigh niet gehengen sal. Echter heeft ons geseijden Prins totnoch toe geen openbare vijantschap betoont, soo dat soo plotselijck sonder voorgaende ontseggingh van vrede ende denunciatie van oorlogh onversiens in desselfs landen te vallen niet wel gejustificeert soude connen werden. Ende laet voornoemden gouverneur in vele blijcken, jegens die van Johor vrij gepassionneert is, alles ten slimsten opnemende, daer hem heuselijck aff vermaent hebben. Wij moeten gedachtigh blijven, den Johorit tot de bemachtinge van Malacca vrij wat gecontribueert heeft, sullende sonder desselfs assistentie noijt meester van die stercke plaetse geworden sijn, ende sijn de gelegentheden in dese landen soodanigh, dat in veele saken moeten simuleren, in gevalle alliantie met de natien willen houden, dit wetende, niemand derselver onse vriendschap betracht om onsentwille, maer uijt consideratie van eijgen voordeel ende proffijt, gelijck die maxime bij de Compe mede is, het welck wel ingesien sijnde, vele dingen ons soo absurd vande selve niet sullen duncken als wel anders. 't Sal best sijn, wij die van Johor met Patanij laten gewerden, op dat den ander consumeren, off ten ware d' een off d' ander partije assistentie versocht, als wanneer

die sake nader in deliberatie can werden genomen. In allen gevalle connen niet begrijpen, tot noch toe rechtvaerdige oorsake van oorloge tegen den Johorijt hebben, wes des gouverneurs voorstel aff geschreven blijft, te meer alsoo voornoemden Prins ondertusschen zijn gesanten met een brieff aen ons gesonden heeft, bij welcke zich niet anders gelaet, dan off in allerwijse genegen was, alliantie ende goede vruntschap met Uw Ed. staet te continueeren . . . . .

Buijten dit was in Malacca geen veranderingh; de sieckte ende heete coortsen bleven noch al continueeren, maer brachten soo veel lieden int graff niet, als wel voor desen. 't Guarnisoen was 6 Junij noch sterck 306 militaire coppen, daer onder eenige siecken. Voor Perah was weijnigh voorgevallen, echter bleeff de besettingh continueren mette fluijt den Engel ende chaloup de Goede Hoop, niemand uijtlatende, dan die nae Malacca wilden, alwaer al eenige vaertuijgen van voornoemde plaets waren verschenen. . . . . In Oudjangh Salangh was de gouverneur ons genegen: maer slechte negotie. . . . . Maer was den gouverneur van Oudjangh Salangh. na Siam opontboden, om eenige opgelegde fauten te verantwoorden. In Ligor was oock een nieuwen gouverneur gelecht, die de ingesetenen met veel ongewone lasten quelde, soo dat vele int bosch liepen. De Saletters begonnen met haer roven veel quaet te doen. In Queda was oock soberen handel . . . . .

In Bengale bleven de 8 stux eliphanten . . . . . van Malacca . . . . . tot dato onvercocht, comende niemant nae deselve talen, dat niet als een pure collusie der Mooren is: hebbende soo het schijnt met den ander versworen die beesten (daer andersints soo begerigh na sijn) van ons te copen, dan tot so geringen prijs, dat qualijck behouden connen blijven, om ons met dat middel buijten dien handel te houden . . . . . [1]

. . . . . Int Casteel Batavia, desen 9[n] Julij a[o] 1645.

. . . . . .

Cornelis van der Lijn.
Joan Maetsuijker.
Simon van Alphen.

[1] Met den olifantenhandel, waarvan men zich veel had voorgesteld, wilde het in 't geheel niet vlotten. De beesten, die naar Bengalen waren gezonden, bleven daar onverkocht, omdat „de prince dien handel had gemonopoliseert" (Verbaal van Malaka 1644—1645).

XXXVI. De Raden van Indië aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, 17 December 1645.

. . . . . De advisen vanden gouverneur Wouter Serooije daermede [1] becomen, bedelen ons gewenste tijdinge vande continueerende goede toestant ende progressiven oorloge in die quartieren . . . . .

Den Coningh Hamsia wort oudt ende caduck, oock seer swac van memorie, soo dat de regeringe met sulcken autoriteijt ende ijver niet meer can waarnemen, als voordesen. Daer bij is hij noch soo vrouw geck, dat onlangs op Macjan nogh een jonge deern heeft getrouwt, van waer in Augustij passato nogh niet en was geretourneert, latende onderwijl de regeringe op Maleije aenden gouverneur gedefereert, ende 't oppergesach boven zijne Rijxraden becleden, dat ons groot aansien ende respect baert. 't Ware te wenschen, nogh een geruijmen tijt mocht leven om onderwijlen den oudtsten sone van Modaphaer genaemt Manilha tot de successie bequaem te maken, also de twee andere kinderen Taoubo ende Callamatte daertoe te wulps ende onbequaem zijn. Geseijde Manilha stont volgens onse ordre herwaerts te comen soo niet met een sware siecte ende frenesie besocht was geworden, dat bij reconvalisatie 't aenstaende jaer staet te geschieden, als wanneer hem aen onsen staet sullen trachten te verbinden. [2] Gemelten Coningh Hamsia schijnt door quade aenraders het beste genoegen wegen onse regeringe in Amboina niet te hebben; soect den bosen Teloucabessij te patrocineren ende sustineert dat den oorloge op Capaha in Amboina niet anders en voert als om de

1 Nl. met de schepen, die den 11 Juli en den 18 September 1645 te Batavia van Ternate waren aangekomen.

2 Serooijen schreef den 11 Juni 1645 aan G. G. en R., dat het te hopen was, dat Hamdja nog een tijd lang de regeering zou kunnen volhouden, „zijnde desselffs regeeringe, nu tot beter verstant gecomen ende den Nederlanders ten rechten heeft leeren kennen, aengenamer ende oock onder de zijne ontsaglijcker als die van een oneervaren jongelingh, gelijck Manielha is. Echter, anders niet connende ende zijne caducken ouderdom door dagelijckse travalijos onvermogens wardende, sullen aspireren, dalder bequaemste daertoe gevordert worde, zijnde Manilha, oock wel d' outste eervarenste ende verstandichste, boven alle de Tarnataense hovelingen. Dan, legt denselven nu in een sware kranckssinnicheijt ende berooft van zijn geheel verstant, apparent wt lucxurie ende hoeren veroorsaeckt. Echter Hamsia noch in wesen ende Manielha jonck zijnde staet die sieckte met der tijt te beeteren."

regeringe in die quartieren op den ouden voet te herstellen, dat hij rechtmatigh oordeelt, versoeckende daerbij wel ernstigh, tot voorcominge van meerder onheijlen, waaraen hij seijt niet schuldigh wil wesen, dat weder een capiteijn Hitoe ende vier hooffden over 't lant van Hittoe mochten gestelt worden als van oude tijden altijt gebruickelijk is geweest, als wanneer Teloucabessij wel afcomen ende selffs den vrede versoecken souw, mitsgaders dan een vredige regeringe in die quartieren souden erlangen, dat ter contrarie meent, meerder verwijderinge zal baren ende 't plucken der nagelen dapper verhinderen etc., 't welck wij sijn Hooght anders inscherpen, ende met soo bondige redenen wederleggen dat vertrouwen dienaengaande voortaen desisteren zal, ende ons met de regeringe van Hittoe wel sal laten gewerden, daerin oock de minste veranderinge niet sullen doen, maer in 't geheel voor onsen staet conserveren, ende bijden gouverneur in Amboina laten dirigeren soo als best ende ten meeste dienste van de generale Compe sullen vinden te behoren. Claecht wijders over de vele ende nieuwe fortificatien in d' Amboinse quartieren alleen tot weringe vande vreemdelingen gemaect, dat men deselve nu met haar achterblijven behoort te demolieren; item de Moren niet tot onse religie wilde constringeren, maer deselve onder zijnen Quimelaha ende de Christenen onder onse gehoorsaemheijt als voor desen laten continueren, oock de Moren geen andere als zijn Hooghts vlaggen laten voeren, etc., gelijck UEd. uijt zijne missive in Batavias daghregister ende dato 11 Julij passato geregistreert, [1] breder gelieven te beogen. Allen 't welcke sijn Hooght ten onrechte aengedragen is, nu anders geschiet, daermede den tolc Alonso Cardinosa wort gesuspecteert, dat een verlopen Spaengaert ende snoden vos is, die groot credit ende gelooff bij Hamsia heeft, waer door zijn voordeel bijden Coningh ende apparent nieuwe onlusten inde Amboinse quartieren soect te bewercken, dat wel sullen voorcomen. Den gouverneur Seroije blijft gelast hem herwaerts te senden, wanneer wel uijt Molucco sal blijven.

Boven 't voorverhaalde valt op de comportementen van Coningh Hamsia niet te seggen. Zijn Hooght conformeert sigh in alles met het advijs ende den goeden raet vanden gouverneur; den oorloge tegen

1 Dit dagregister is niet op 't R. A. aanwezig.

den Tidorees ende Spaengaert continueert met groten ijver [1], daertoe met cruijt ende andere amonitie treffelijck gesecondeert wert. Maer schrijft ons ooc aen dat den oorloge moede wort ende van meninge was, bij aldien geen meerder macht van hier paresseerde, sigh voortaen stil wilde houden ende zijn volck sparen, dogh so met een aensienelijcke macht geassisteert word, gelijck hem eenige jaren sonder effect is toegeseijt, presenteert tot vervolch ende dempinge der vijanden zijnen dienst, ende dat sijn gantsche macht daertegen gereet sal houden. 'T is oock seker, soo lange leeft, daer niet licht van desisteren zal, als maer van ons naer behoren de hant geboden wort, te meer den haet nu tegen deselve seer groot ende onversoenlijc is. 'T heeft oock weijnigh gescheelt off souw den Tidorees in Junij passato t' eenemael geslagen ende geruineert hebben, soo zijne Tarnataense soldaten maer wel gevochten hadden, want soo zijn uijtgesette armade van 37 corcorren onder assistentie van ons schip Harderwijc, den capitein ende luijtenant van Maleije, omtrent de straet van Patientia quamen, rescontreerden de gantsche macht vanden Tidorees die naer Weda tot procure van sago was vertrocken, welcke soo nauw besetten ende met schut geweer aentasten, dat niet schapperen conden, soo maer de saken wel vervolcht hadden. Den vijant, siende benart was, ende dat vande Tarnatanen met soodanigen couragie niet wiert aengevangen als wel behoorde, schept moet, bont alle zijne corcorren aenden anderen wel vast, stelde hem mannelijck ter defentie ende weerde hem soo, dat in corte openingh ende plaets bequam om de vlucht te nemen, 't welc hem soo wel succedeerde dat met geen ander verlies als drie corcorren, die aende cust van Almahera verongelucten, 30 dooden ende 60 gequetsten den dans ontspronck, daer 't geschapen stont, niet een soude t huijs gecomen hebben, soo den Tarnataen haer met mannelijcke couragie aengetast ende geabordeert hadden, waer door den Tidorees sigh wel licht soude hebben moeten submitteren, dat nu tot een beter soo moeten aensien. D'onse hebben 11 doden ende 31 gequetsen. Coningh Hamsia, dese tijdingh op Macjan van sijn[!] blode poltrons vernemende, meende van spijt te barsten ende swoer, dat de schuldige met de doot souw doen straffen.

1 Van beide kanten, zoowel van dien der Ternatanen als der Tidoreezen, werd met verbittering, soms ook met groote dapperheid gevochten. (Wouter Serojen aan Gerard Demmer, 2 April 1645.)

dat ooc te geschieden staet, soo haer op den tocht na Tidor (die hun tot revengie opgeleijt heeft te doen) niet beter quijten ende doorden gouverneur eenichsints verbeden worden, gelijc zijn E. voornam te doen om de harten te winnen ende meer t' onswaerts te animeren. 'T is echter seker, buijten straffe daer niet sullen affcomen.

Den Coningh van Batchian thoont mede onsen oprechten vrunt ende vijant vanden Tidorees ende Spaengaert te zijn; heeft personelijck met twee corcorren omtrent 't eijlant Obij een Tidorese corcorre, die derwaerts om sagouw ginck, aengetast, couragieuselijk geabordeert ende vermeestert, daer met 68 gevangenen, ende ses coppen becomen heeft, dat den gouverneur datelijck liet weten, met toeseggінge in corte op Maleije souw comen, om in spijt vanden Tidorees daer over te triumpheren ende den oorloge te vervolgen, waertoe hem van hier oock met een courtois brieffken op 't voorstel vanden gouverneur Seroije animeren, geaccompangeert met een prince stuckje, een schonen stormhoet ende slagswaert tot vereeringe, om tegen onse vijanden te gebruicken, dat hem gansch aengenaem wesen ende seer courageren sal. Die van Gilolo, Dodingen ende Kauw thonen haer mede valliant, sijn met omtrent 400 coppen aende oostzijde van Almahera in de negrije van Maba geweest, alwaer d' jnwoonders verrast, omtrent dertigh doot geslagen ende soo veel gevangen becomen hebben, verbrandende ettelijcke duijsende tae(?) gebacken sagouw die daer voorden Tidorees in voorraet lagen. Soo hebben oock een Tidorees jonckjen, gaende naer Sangij aen 't eijlant Mindenao ende door storm inde riviere Gammacanorra vervallen, vermeestert ende daermede 30 gevangenen becomen, welcke met de vorige ende die vanden Batchiander op Maleije aende gemene wercken arbeijden. Die van Macjan blijven mede in haren goeden ijver, soo int vervolgen vanden oorloge als dat geen nagelen laten vervoeren, continueeren. Zijn met den oppercoopman Jasper vanden Bogaerde wel gedient, die van een goet humeur ende wel levende is . . . . . .

Den Tidorees dus geattacqueert ende van sijn maintementos ontbloot sijnde, oock bemerckende dat de nieuwe reduijt op de mont vande reviere van Piatche gelecht, die spijscamer soo versekert, dat daer niet aen te comen is, heeft, om in geen hongersnoot ende extremiteijt te vervallen, alle zijne zeemacht uijtgemaect, ende is daermede selffs in persoon naer Weda ofte Obij gepangaijt, om hem van sagouw te

versien, alsoo niet alleen Tidor, maer oock Spaens Gammelamma daer van gantsch ontbloot is, alwaer ijder een tot de geestelijcke incluijs, haer tot de plantagie van aertvruchten ende maes, dat een specie van Turckse tarwe is, begeven om de inwoonders ende soldaten te spijsigen, alsoo haer becomen secours seer sober is geweest. Soo nu Molucco met eenige jachten ende goede nomber soldaten versien was, souden op den Spaengaert ende insonderheijt den Tidorees groot voordeel kunnen behalen ende wel licht t' eenemael ruineren, alsoo vanden Spaengaert gants niet geassisteert wort, die daertoe oock onmachtigh is, dat grote jalousie ende misvertrouwen baert, ende in corte wel tot een scheuringe mocht uijtvallen.

Den Spaengaert die . . . . . sober secours met een jacht ende vijff joncken becomen heeft, welc jacht in April passato weder nae Manilha is geretourneert, hout hem gants stil, meest met geslote poorten, vresende soo 't schijnt d' een off d' ander tijt van ons een aenstoot te lijden, gelijc in Manilha mede doen, dat soo verstaen noch dagelijx stercker fortificeert, daer van de sekerheijt met de wedercomste vanden Deensen president Barent Pessaert naerder staen te vernemen, die in corte van daer te gemoet sien . . . . . [1]

Den Spaensen fidalgo Pedro de la Matte met 70.000 realen pr een cho uijt Manilha in Maccassar aangecomen . . . . . , blijft daer resideren; apparent om handel te stabileren, realen uijt Manilha ende nagelen uijt Molucco te trecken ende dan sijn capitael in cleeden, vande Maccause Portugesen in zijde, zijde waren, ende principalijc ijser, daer om in Manilha dapper verlegen zijn, om te setten, ende soo metter tijt daer grote negotie ende voordelen te doen. Heeft zijn cho nevens nogh twee joncken met goede partije cleeden ende ijser nae Manilha gesonden, oock bevordert datter negen joncken ende wanckans met rijs ende andere maintementos naer Molucco zijn gevaren, om nagelen in retour te brengen, daer den prince van Maccassar over de 3000 realen in herideert, die voornemens was selffs nogh een vaertuijgh derwaerts te senden. D' Engelsen contribueren tot vervolch van desen handel mede alle devoir. Met drie wanckans waren in Maccassar, van Tidor ende Gammelamme aengebracht 32 bharen nagelen van 4½ picol ijder bhaer, die bij d' Engelsen tot

1 Zie hiervóór, bldz. 194.

260 realen de bhaer zijn ingecocht. In somma een negotie, voorde Compe gansch schadelijck, daerin bij tijts moeten voorsien, off souw een tweede Amboina werden, dat met Godes hulpe in corte hopen te weren, ende des vijants concepten te niet te maken.

Comps forten in Molucco bleven 21 Augustij met niet meer als 439 Nederlantse coppen bevolct, ende op 't schip Amboina 114, comt samen 553 mannen, dat sober is . . . . .

De generale ongelden over geheel Tarnate comen sedert primo Meert 1644 tot ultimo Februarij 1645 te bedragen de somma van . . . . . / 240705-11-8.

De winsten in voorschreven tijt gedaen, bedragen volgens de boecken . . . . . / 114254-10-9.

In voegen Molucco ten achteren comt de somma van / 126451-0-15, dat veel zij ende een beswaerden staet maect. Echter vinden redelijck gemesnageert is, ende d' ordinarie oncosten niet vermeerdert maer vermindert zijn.

. . . . . [Wij hebben den 24 November 1644 opnieuw gezonden] Hamsias beloofde 4000 realen, te weten 1182 realen in silverwerck ende 2818 realen in contant, daer in sullen continueren, soo langh de Tarnatanen ende de Macjanesen goeden cours gaen, ende ons uijt Amboina geen nagelen werden ontvoert, gelijck dit jaar niet geschiet is . . . . . Bij dese gelegentheijt hebben mede aenden Coningh van Bouton een brieffken, in antwoorde vande zijne, geschreven, ende den vrede aengeboden soo onse burgers geroofde middelen bevorens restitueert . . . . .

[Wij hebben] dit jaer 785089 ℔ nagelen uijt d' Amboinse quartieren . . . . . ontfangen; hierbij gevoecht de . . . . . 190409 ℔ in Molucco gevallen, maken 't samen 975498 ℔ nagelen, dat een treffelijcke quantiteit is, waer van UEd. met dese retour schepen toe comen 690959 ℔, de resterende sijn tot den inlantschen handel naer diverse quartieren gedistribueert . . . . . .

Wijders melden d' adviesen uijt dat quartier [1] ten principalen alles goets ende zijn de comportementen onser onderdanen naer wensch

1 Nl. die, welke den 15 Juli en den 24 Oct. 1645 te Batavia uit Ambon waren ontvangen.

buijten eenige veranderinge. [1] Die van Iha, Mauw ende de verdestrueerde negrijen, Camareijn, Romacaij, Latou ende Haloij op de binnecust van Ceram, dragen haer mede getrouw, sonder dat eenige corrospondentie meer met die van Capaha houden. Wij hadden verhoopt, die plaetse onder subjectie gebracht, ende dat den snoden Teloucabessij in onse handen vervallen, cock naer merite gestraft soude zijn, maer alsoo die stercte met gewelt niet te dwingen is, door de inaccessible ende hoge geberchten, daer deselve op leijt, ende dat vande negrijen Hitoe, Hitoelamme, ende Mamalo secretelijck door bosschagien ende andere schuijlhoeken met maintementos tot nootdruft geassisteert worden, soo zijn nogh niet genegen aff te comen, noch te bevreedigen voor ende alleer de regeringe van Hitoe weder op den ouden voet, onder een Capn Hittoe ende vier hoofden herstelt zij, gelijck den oranghcaij Baros harentwegen wel opentlijck heeft derven voordragen, met toeseggingh, soo sulcx wilden inwilligen, dat Teloucabessij sich dan nevens andere submitteeren souw, gelijck inde Molucse materie is gesecht, daer niet aen moeten comen, off souw metter tijt weder tot de oude rebellie ende 't vervoeren der nagelen uijtvallen, dat dan irreparabel soude wesen. 't Is seker, voorschreven Baros nevens zijne creatuijren den principalen belhamel

---

1 „Die van Combello droegen haer als gehoorsame onderdanen, hadden haer oude woonstede verlaten, ende beneden aen strand omtrent onse vastigheijt residentie genomen . . . . . Teloucabessis geallieerde op de Noort oost custe (?) van Ceram, namentlijck de negrijen Camarien, Romacaij, Latou ende Haloij had sijn E. verdistrueert; soo dat eijndelijck om vergiffenis aent Casteel geweest ende weder als goede onderdanen aengenomen waren. Soo mede die van Iha Mau, de Alphorise coningen Sohalau ende Samite hadden haer mede voorden gouverneur gepresenteert ende obedientie getoont. Die van Caijbobo hadden twee schoolmeesters ingewillight, ende hare kinderen bij deselve, om in het Christen gelove onderwesen te worden besteet, maer de oudelieden wilden bij hare Heijdense superstitien ende afgoden dienst blijven." Sprekende van de verovering van Kamarian en Roemakai enz., zegt Demmer in zijn brief aan G. G. & R. dd. 25 April 1645 nog: „Seer treffelijcke huisen ende gebouwen waren in dese plaetsen, alle van goede uitgelesen plancken ende met schoon beeltwerck versiert, geheel opgemaeckt, daer de Amboijnesen, soowel Mooren als Christen in hare wercken geen gelijcken bij hebben. Heel sterck waren de negrijen, besonder Latou ende Romacaij, oock befortificeert, ... sulcx ten ware Godt Almachtich den vijant sijne couragie niet benomen, ende ons soo aanmerckelijck bijgestaen hadde, ons onmogelijck daer van meester te worden, soude geweest hebben . . . . ." Valentijn, Ambon, II, b, bldz. 147—149, is over 't geheel goed op de hoogte van de gebeurtenissen van dezen tijd.

ende instigateur hiertoe is geweest, want soo als Teloucabessij op zijn eijgen versoek ende becomen toeseggingh van pardon geaccompangeert met den Iman van Lissidi ende eenige onser orangcaijs geresolveert was aen 't Casteel te comen om met den gouverneur te bevredigen ende daertoe rede op Hittoelamma was affgecomen, comt gemelte Baros ende raet hem sulex aff, ten ware den gouverneur eerst 2 à 3 oppercooplieden in ostage boven op Capaha sont, welck advijs datelijck bij zijne raetsluijden voor goet geadvoijeert wiert, voegende daerbij, best was, in hare stercte bleven, also doch niemant machtigh was, die t' overwinnen, als God alleen, waermede al het begonnen werck te niet raecte, ende wederom na Capaha retireerden. Hier over waren gemelte oranghcaijs seer t' onvreden, ende op Baros dapper verbittert, imputerende hem alleen, dat den vrede niet getroffen wiert, waermede gants Amboina in ruste soude sijn gebracht. Dese occasie heeft den gouverneur Demmer waergenomen, om dien doortrapten schelm zijn langh verdiende straffe te laten toecomen. Ingevolge heeft denselve aende reduijt Hila doen aprehenderen ende aen 't Casteel laten brengen, alwaer zijn proces in 't corte gemaect ende den 4en September als een perturbateur vande gemeene ruste gedecapiteert is, met genoegen van vele, ende groten affschrick in andere, die met hem (onder schijn van onse vrunden te zijn) bedeckte lijck aengespannen hebben. Bij zijne confessie [1] sullen UEd. connen sien, hoe schelmachtich doorgaens gehandelt heeft, ende dat de laatste vredehandelinge met Teloucabessij maer gepractiseert is geweest, om onderwijlen Capaha van nodige provisien voor een tijt te versien. 't Is seker, zijn doot grote gerustheijt sal geven ende wel oorsaec mocht wesen, Teloucabessij een ander register ten goede trock, dat voor hem hoogh tijt is, off staet in corte mede ten eijnde te comen, daertoe

1 „Naa al vooren met een vrees van ingevalle gemelte heeren de naecktheijt der selver (trouwloosheden jegens den staet onser Nederlandsche vestinge in dese gewesten) niet en openbaerden, hem daer toe *cum tortura* te willen constringeren, aengejaecht zijnde." („Confessie vanden gedecapiteerden Orangcaij Baros" 1 September 1645). Demmer liet hem deze confessie doen „in 't secreet voor onse gecommitteerden," omdat hij het niet durfde laten doen „in rechte voor den Lantraet (daer in verscheijde Orangcaijs, ende alle mede niet al te wel te betrouwen sijn)," opdat de confessie „niet openbaer ende de mede schuldighe daer aen uijt vreese van gelijcke straffe niet een generale revolte ende vlucht in t' geberghte ofte mede naer Capaha veroirsaecken mochten." (Demmer en Raad aan G. G. & R. 7 Sept. 1645.)

den gouverneur Demmer alle mogelijcke ende practicabele devoiren aenwent, met alle advenuen soo naeuw te besetten ende den toegangh te beletten dat van honger sullen moeten vergaen, ofte in corte submitteren. Wij sullen zijn E. met dienstige jachten daertoe soo seconderen, dat verhopen wel haest een eijnde vanden Amboinsen oorlogh sal maken, dat God geve, ende tegen Comps sware lasten ten hooghsten nodigh is. 't Succes staet UEd. ende ons t' sijner tijt te vernemen.

De gevluchte Tarnatanen hebben van hare rebellie afstant gedaen ende sijn op hun versoeck onder toegeseijt pardon van 't hoge geberchte op Kelangh affgecomen, alwaer sullen blijven resideren, tot dat antwoort van haren Coningh Hamsia uijt Ternaten becomen, daer aen versoecken, dat boven het pardon van hare personen [1] oock versekeringe van hare middelen ende slaven te behouden, mogen becomen, als wanneer genegen sijn, na Ternate te gaen, daertoe eenen Hadje, jonghsten zoon van Leliatte, aenden Coningh hebben gecommitteert, die met het jacht der Gapingh den 2en September passato derwaerts is vertrocken, daermede ooc gelargeert zijn des Coninghs gesanten met den Quimelaha Madjere ende Hamba Radja Sopij, nevens andere oranghcaijs, om haer volgens bevel voorden Coningh te presenteren. Den gedetineerden Quimelaha Sougij, gewesen Capiteijn Laut van Xulabessij is mede aenden gouverneur Seroije gesonden, om sijn verantwoordinge voorden Coningh te doen over de moort anno 1636 aen d' onse aldaer begaen. De gouverneur Demmer blijft gerecommandeert geseijde Tarnatanen bij eerster occasie nae Molucco te senden, ende d' Amboinse quartieren van dat gespuijs te suijveren.

Als geseijt, des Casteels onderdanen comporteren hun generalijck wel, ende thoonen haer tot alle dienst gereet, ende staen de Amboinse provintien (buijten Capaha) meest in vredige postuijre, hoewel daer nogh veel geveijnsde vrunden onderlopen, dat met den ondergangh van Capaha wel veranderen zal. De Moren sijn vande Christenen gesepareert ende op haer selven geseth, dat grote gerustheijt geeft, ende neemt het Christendom nogh dagelijx toe, daertoe meer leeraers

---

1 „Insgelijx continueren de gevluchte Tarnatanen bij haer rebellie, sijnde mede met crijgs-macht niet te dwingen. Den Coninc Hamsia had haer met een brieff tot gehoorsaemheijt vermaent, ende onder belofte van indemniteijt nae Tarnate genodight, daer goede antwoord op hadden gegeven, maer sonder gevolgh." (De Raden van Indië aan de XVII, 9 Juli 1645.)

worden versocht. Beijde de predicanten Jan Janssen Brunt ende Henricq Pontkasen sijn hun tijt geexpireert. Brunt continueert, maer Pontkasen is tot langer verblijff ongenegen, ende wort met de laetste besendinge verlost. 'T ware te wenschen nog een darde conden afsteken, alsoo daer wel nodigh is, dat voor ditmael niet cunnen doen, vermits andere quartieren mede besorgen moeten. Den godsdienst ende scholen worden met groten ijver ende goede vruchten waergenomen. 't Getal der schoolkinderen is over de 1300 ende zijn dit jaer ontrent de 800, soo kinderen als bejaerde personen, gedoopt ende 290 paren inden huwelijcken staet bevestight . . . . .

Amboinas garnisoen bleeff den 7en September op 24 beset plaetsen, vier jachten ende een chaloupe nogh sterck in alles 759 coppen, daer onder 465 soldaten . . . . . Vermits Teloucabessijs rebellie ende dat Capaha gestadigh nauw moeten besetten, can het garnisoen noch niet vercleent werden . . . . .

Wt Banda is hier (God loff) den 25en September passato behouden gearriveert t schip de Snoek met een specerije retour van *f* 56244,13,12 bestaende in 522 sockels met foelie, 149050 ℔ noten ende 139425 ℔ rompen als andersints, dat sober is, sulex dat met het cargasoen vande fluijt de Gulde Gans, den 11en Meij passato hier aengelant, desen jare in alles uijt Banda niet meer ontfangen hebben als

	843 sockels foelie wegende 122272 ℔	costende met alle ongelden.	*f* 86557-1-10
	284091 ℔ noten muscaten		
	232248 ℔ rompen		
	146 cannen gedistilleerde olie van noten	-	1861-10
	1270 ℔ geperste olie van noten . . .	-	1214-8-12
	8 leggers met gepekelde olie	-	476-8
	94 picol massoije à 16 ¾ra 't picol . .	-	4014-19-8
door den fiscaal Adriaen Dorstman in de Suijtoosterijlanden van Banda genegotieert ende tot een monster mede gebracht.	10000 ℔ root, geel ende swart ebbenhout .	-	216-0-12
	530 ℔ schiltpatshoorn	-	166-10-4
	13 oncen ambregrijs	-	40-10
	20 p. rochevellen	-	5-2
	4 p. sarrings ofte slechte cleetjes . .	-	2-16-4
	4 vaten solpher vant eijlant Nijle ongetaxeert		
	bedragende samen . .		*f* 94555-7-2,

't welck met de retouren van vorige jaren veel comt te differeren, ontstaende dat het grote gewasch (dat volgens d' eerste advisen van

17 April seer schoon ende opulent stont) door continueelen regen ende harde winden in de maenden van Meij ende Junij meest vande bomen is gevallen tot grote schade van de arme burgers in Banda, ende seijt den gouverneur Witsen, bij aldien 't affvallen der gewassen nogh een a twee jaren soo continueert, dat vele burgers niet machtigh sullen zijn, hare parcken te onderhouden, ende de specerijen te innen, ten zij vande Compe worden geassisteert, daertoe voorslaet datmen deselve de gerechtigheijt der thiende vande specerijen 5 à 6 jaren behoorde te quiteren, ende de slaven tot een civilen prijs op credit te vercoopen, oock met het invorderen van de schulden zoo langh te supercederen tot dat machtigh waren die te voldoen, dat wij in het regard vande thiende voor de Compe te schadelijck oordelen, want eens gelargeert zijnde, qualijck wederom in te voeren is. In 't vordere sullen nae gelegentheijt geaccomodeert worden. Maer om den verarmden burger soo veel mogelijck de hulpende hant te bieden ende te bevoorderen dat de costelijcke vruchten, naer behooren geint ende metter tijt geaugmenteert mochten werden, is den gouvr Witsen al bij 't leven van d' heer generael Van Diemen zalr geordonneert, den rijs wat beter coop te geven . . . . . waermede den burger een goet benefitie becomt ende sigh te bedancken heeft. [1] God geve maer in aenstaende rijcke gewassen mogen erlangen, dat haer het gewenste soulaes, ende de Compe de rechte proffijten sal aenbrengen. Met desen retour schepen becomen UEde. maer 600 sockels foelie ende 180270 ℔ noten muscaten, de resterende zijn nevens alle de rompen naer verscheijde quartieren tot vergrotinge vanden inlantsen handel, ende stijvingh van 't Indisch capitaal . . . . .

Wijders blijft in die provintie alles in onveranderlijcken staet nae wensch . . . . . ende d' aentelingh van cleen ende groff vee met ijver bevoordert. De stercten blijven met 391 Nederlantse coppen beset . . . . .

1 De gouverneur Witsen voldeed niet aan dit bevel, daar de prijsverlaging van de rijst nadeelig voor de Compagnie zou zijn met het oog op het groot sagoverbruik, hetwelk beletten zou, dat prijsverlaging van de rijst zou leiden tot verbruiksvermeerdering. De sago is goedkooper en gemakkelijker te bereiden, wat goed is vooral in den drukken tijd, omdat „de slaven (dan) te veel tijt met havenen en koocken der rijs doorbrengen" zouden. Het voordeel, dat de burger van de prijsverlaging zou genieten, zou „geen sooden aan den dijck brengen" en menig burger zou dat voordeel „in arrack versuijpen." Zoo schreef hij aan G. G. & R. dd. 17 April 1645. Maar het was een lastig, onaangenaam heer.

Met gemelte schip de Snoecq is hier mede aangecomen den fiscael Adriaen Dorsman (die den 20en Meij pr 't jacht der Gapingh ende de chaloup Overal uijt de Suijtooster eijlanden in Banda was geretourneert) [1] hebbende aldaer over de 30 eijlanden opgedaen . . . . . daer onder twee wel de principaelste ende van grote emportantie zijn. 't Eene is genaemt Damme, leggende suijen ten westen van Banda omtrent 45 mijlen, zijnde soo groot als alle de eijlanden van Banda te samen, dat soo schone noten ende foelie geeft als Banda selver, welcke bij de Maccassaren ende andere vreemdelingen daer gehandelt ende vervoert werden in quantiteijt van 4 à 5000 sackgens van 8 à 10 ℔ ijder jaerlijx, ende planten d' inwoonderen op hun aenraden noch dagelijx aen, soo dat metter tijt wel soo veel vruchten als Banda souw geven, dat tot Comps welvaren ende om alleen meester van die specerijen te blijven, metten eersten dient voorgecomen, ten eijnde van Europeanen niet in possessie genomen ende de plantagie nogh meer bevordert wort. 't Ander is genaemt Nijle, leggende 10 mijlen noort oost van Damme, dat seer solpher rijck is, hebbende mede eenige noten ende foelie, maer sonder smaeck. Onder dit eijlant achter een groot riff vonden ses Maccassaerse joncken in handel leggen, die vermits hare sobere macht niet dorsten aentasten. Zijn op gemelte eijlanden vande inwoonderen wel ende vrundlijck bejegend, die haer oock genegen thonen met ons te handelen ende in vruntschap te leven. Op dese ende d' andere omleggende eijlanden valt jarelijx goede quantiteit schiltpadshoorn, ambregrijs, ende aende oostzijde van Arouw oock eenige paerlen, die bijde vreemdelingen daer voor een geringe prijs genegotieert ende op Maccassar gebracht worden, gelijck UEd. bij 't schiltpadshoorn cunnen sien dat de 530 ℔ niet meer cost als *f* 166-10-4 ende in Maccassar souw niet minder als 120 realen 't picol van 122 ℔ halen. Op Arouw zijn oock goede slaven te becomen, bequaem om timmerlieden van te maken, die gerecommandeert hebben te procureren, zoo dat desen handel bij exclusie van andere natien voorde Compe metter tijt seer important ende voor Banda als derselver burgeren proffitabel zal sijn. Wij hebben dan ten dienste van de Compe hooghnodigh geacht, ons metten eersten van 't eijland Damme te versekeren, ende daer met believen vande in-

1 Hij was den 16 Januari uit Banda voor dien tocht vertrokken.

woonderen residentie te nemen, om onder contract alle Europianen ende Indiaense vreemdelingen van daer te houden, ende voorts alle d' omleggende eijlanden op dien voet mede aen ons te verbinden, off bij weijgeringe vandien ende dat haer als vijanden aenstellen, met de wapenen te dwingen ende alle noten bomen te vellen, waertoe gemelte Dortsman, hem als uijtvoerder heeft laten bewegen onder de qualiteijt van oppercoopman ende verbeteringe van 60 tot 85 gulden pr maend, die in gevolge den 28en November met de fluijte Broeckoort, de jachten Waterhont, Harinc, Wakende Boeij, twee tingangs, ende een chaloupe van dese rede naer Banda is vertrocken, in compe van 't schip Middelburg ende de fluijt de Dolphin naer Amboina gedestineert om daer te meer aensien ende ontsach te maken, ende dan sijn reijse over dien wegh te spoedigen . . . . . De fluijt Broeckoort staet met de eerste vruchten [van Banda] in Meij te retourneren ende Dortsman met de resterende macht sijn exploict te vervolgen, waertoe hem 200 soldaten ende een cargasoentje van *f* 17601-10-13 sijn medegegeven . . . . .

Tot bekeringe van gemelte eijlanders is goede hope, alsoo van redelijck goet naturel sijn. Den predicant Jacobus Vertrecht presenteert hiertoe sijnen dienst, om voor eerst op Arouw te resideren . . . . . God wil sijn goet voornemen zegenen, ende geve dat veel zielen ter saligheijt mach winnen amen. [1] In zijn plaetse wort met de laetste besendinge een ander predicant naer Nera gesonden.

. . . . . .

De jachten Venlo ende Haringh bij den gouverneur Demmer uijt Amboina tot ontdeckinge van de Noort cust van Borneo etc. onder 't gesach vanden schipper Lucas Albertsen gelargeert, zijn hier den 24en Augustij passato, onverrichter sake, met impotent volck aengelant, hebbende den Pangoran, op wiens versoeck dese assistentie tegen den Castiliaen op Soloc was uijtgesonden, met sijn volck niet

1 De omvangrijke documenten betreffende de tochten van Dortsman en Vertrecht beoosten en bezuiden Banda in 1645 en 1646 hoop ik elders uit te geven, behalve de in 1646 gesloten contracten, die hier achter zijn opgenomen. [Zie bladzijde 303 v.v.] Van een contract met die der Aroeëilanden, dat volgens sommige schrijvers (C. J. Temminck, *Coup d'oeil général sur les possessions Néerlandaises dans l'Inde Archipélagique*, III, (Leide, Arnz, 1849) bldz. 320, deelt er zelfs bepalingen uit mede,) in 1645 zou zijn gesloten, bleek mij niets. Trouwens, ware het gesloten, G. G. & R. zouden dit gedeelte hunner missive anders hebben ingekleed.

bijde wercken gevonden, ende des vijants vastigheijt daer soo sterck, dat met hun clene macht daer op geen voordeel conden doen; wierden oock vanden ouden verdreven Coningh, die daer met 3000 man sterck was, niet na behooren geassisteert, ende, na bemercten, waren vande selve niet veel goets te verwachten, soodat resolveerden, naer dat drie dagen des vijants stercte te lande beset, ende met canon sonder voordeel beschoten hadden, aff te trecken, dewijle tot de overwinninge geen apparentie sagen, ende 't volck door gebreck van verversinge dagelijx inviel, soo dat niet machtigh zijn geweest, daer van eenige afftekenen ofte caerten te maken . . . . . De vordere uijtsettinge achten ondienstigh, also daer van meer oncosten als voordeel te gemoet sien ende vinden die natie soo gehumeurt, dat wanneer den Spangaerd al verdreven hadden, ons dan mede wel gaern quijt souden sijn, oock voor de gedane oncosten weijnigh menen toe te passen, sijnde de paerl visscherije oock soo emportant niet, als voor desen daervan wel hoogh is opgegeven. [1]

Van Maccassar is hier den 12en October met de fluijt de Graff gearriveert den coopman Thomas Haverlant . . . . . Gemelte Haverlant is geduijrende sijn residentie aldaer, wel ende beleeft getracteert, ende met brieven aen ons gedimitteert . . . . . Als hier voren verhaelt sijn desen jare geen nagelen uijt d' Amboijnse quartieren in Maccassar gebracht, noch niemant vandaer derwaerts getendeert, hoewel d' Engelsen met geschencken ende beloofde assistentie van cruijt ende loot daertoe alle devoir hebben aengewent ende seer ernstigh aenden Coningh versocht, dat sijn onderdanen daertoe wilde aennemen, 't welck hun affgeslagen heeft, wetende hoe daer te gast souden comen, [2] soo dat die negotie uijt is ende nu op Molucco aengeleght wort . . . . . D' Engelsen blijven in Maccassar resideren om voor onse comste den schiltpadshoorn te bemachtigen, daerom [wij] te vroeger besendinghe derwaerts sullen doen, om mede participant te werden, alsoo in Suratte goet proffijt rendeert.

1 Vgl. Van Dijk, Borneo, bldz. 283.

2 Het antwoord van den Sultan kwam hier op neer, dat hij, met het oog op den vrede tusschen hem en de O. I. C. en het gevaar, dat zijne schepen zouden loopen, niemand zijner onderdanen wilde animeeren, maar dat zij, die „uijt eijgen motijff" het wilden doen, „hun sinnelijcke genegentheijt volgen ende d'uijtcomste van dien verwachten mochten." (Missive uit Makassar aan G. G. & R. dd. 29 April 1645.)

Den Deen sit sonder capitael gants stil. [1] Met onse passen sijn hier verscheijde vaertuijgen van Maccassar met rijs ende sandelhout etc. aengecomen . . . . . soo dat nu wel gesandelt zijn . . . . . soo dat in Larentucque geen verder incoop zullen doen, te meer ons 't selve hier wel tot minder prijs sal worden toegebracht, als het daer gaen negotieren. [2]

. . . . . .

Bij onsen jonghsten is UEd. bekent gemaect dat in Arraccan weijnich slaven waren te genaken, ende daerom het oge op 't eijlant Engano hadden om vandaer goede nomber wilde menschen te halen, die gesecht wirden daer bij duijsenden te zijn; dienvolgende hebben den 27en Augustij derwaerts uijtgeset onder 't gebied vanden Commandeur Jacob Jacobsen vander Meulen, de schepen Frederick Henrick ende Middelburgh, 't jacht de Wakende boeij ende Lootsbooth met 250 Nederlantse ende 50 inlantse soldaten, nevens een cargasoentie van *f* 1540-18 . . . . . welke macht den 21en September daer aen hier weder ter rhede is gekeert, medebrengende niet meer als 82 zielen, soo mans, vrouwen als kinderen, daervan 6 stuks onderwegh gestorven sijn, welcke uijt een troupe van 300 sterck met practijcque hadden gegrepen; stelden hun dapper ter weer, met messen van ijsere hoepen gemaect, ende houte hasegaijen, daermede twe soldaten totter doot toe quetsten, sonder dat naderhant eenige meer hebben connen becomen, vermits, soo gesecht wort, d' ordre niet wel gevolcht is. D^{o} eijlant is oock soo volck rijck niet, als wel gerucht zij. Het zijn seer vuijle ende luije menschen, daer niet goets van te verwachten is, cunnen tegen geen ongemack ende sijn oock meesten-

---

1 Van Dijk, Borneo, bldz. 99, zegt minder juist, dat de Deenen er niet *verschenen* in 1645/6. Zij hadden er blijkbaar vaste residentie. Vgl. Bouwstoffen, II, bldz. 335—337.

2 Naar Solor was den 22 Febr. 1645 gezonden de majoor Willem Van der Beek met eenige schepen, om handel te drijven, maar „ten principale om de Portugese natie aldaer het getroffen bestant tusschen ons ende den vice-reij ende Raed in Goa bekent te maken . . . . ., mitsgaders onse onderdanen vant fort Henricus (waarvan hij krachtens zijne instructie dd. 21 Febr. moest „possessie nemen," terwijl hij bij zijn vertrek de zorg daarvan moest toevertrouwen „aen een van de fideelste en principaelste Solorsche regenten," onder belofte, het volgende jaar garnizoen te zenden tot bescherming tegen de Portugeezen) ende de negrijen op Ende te besoecken". Hij kwam 29 Mei terug, zonder sandelhout, dat te duur was geweest. (De Raden van Indië aan de XVII dd. 9 Juli 1645.)

deel gestorven soo dat ons desseijn op Engano niet naer wensch is uijtgevallen. Mogen hopen metter tijt van Coromandel, Madagascar ende de Suijt ooster Bandase eijlanden beter ende met goede quantiteijt lijffeijgenen sullen gedient worden, ende dat den Coningh van Arracan weder licentie tot den uijtvoer van slaven sal hebben vergunt . . . . . [1]

't Fluijt schip de Wolff is doorden gouverneur van Vliet van Malacca . . . . . nae Siam gesonden, om rijs ende andere nootlijckheden van die stat te halen ende over Patanij de retour te keeren, daer den oppercoopman Direk Schouten verbleven is, om goede partije peper ende thin te negotieren.

. . . . . .

Wijders communiceren ons d' advisen van Siam alles goets. [Door geschenken is] des Conings ende insonderheijt Berckelangs gunste t' onswaerts soo gecapteert, dat ons den uijtvoer van harte vellen, ende koehuijden alleen heeft vergunt, [2] ende toegestaen op een tra van 300 lasten rijs 600 lasten uijt te voeren, niet tegenstaende den rijs schaers is door 't sterven van duijsenden menschen aende kinder pockgens, dat den lantbouw dapper verachtert ende oock schaersheijt inde harte vanghst sal geven, daer in patientie moeten nemen. De sterffte begon nu te cesseren. 't Schijnt, daer liberaelder int schencken moeten sijn, wanneer 't aen geen rijs, houtwercken, nogh andere dienstige commoditeijten sal mancqueren, dat in toecomende wat rijker sullen doen, alsoo den rijs ende houtwercken van Siam niet wel cunnen derven vermits de consumptie over Comps ommeslach seer groot is, ende t' is seker als den Berckelangh maer te vrunt hebben, dat ons gerieff wel sullen becomen, 't welck de schenckagie wel vier dubbelt sal compenseren. Voor Japan waren op nieuws 5820 stuks hertevellen ingecocht . . . . .

In negotie is daer weijnigh te doen; den afftreck in de cleden blijft even sober, dat niet beteren sal soo lange de Moren over den

---

1 Vgl. Van Dijk, Borneo, bldz. 116, noot 3, — bldz. 118.

2 „Met groote moeijten ende . . . extraordinarij schenckagie . . . . hebbent soo veere gebracht, dat ons 16en Maij passado octroij van den uijtvoer der hertevellen, buffels ende koehuiden voor de Compe. alleen voor eenwichlijck ofte ten minsten 's Coninex leven" is verleend. (Isaak Moerdijk, hoofd van den Nederlandschen handel in Siam, aan de „dirigerende Raeden van India," dd. 20 Sept. 1645.)

wegh van Tanasserij dat rijck soodanigh vervullen als doorgaens geschiet. Willen hopen metter tijt middel sullen vinden 't selve te beletten, ende haer uijtter zee te houden . . . . .

. . . . . Vande Sumatrase West cust hebben ontfangen picols 12407, cattij 45 ofte 620 lasten peper, costende 't samen met *f* 7097-10-11 aen onverhandelde restanten *f* 191678-15-11, sijnde al weder in Indrapoure ende Sillebar desen jare 46 personen overleden, dat verdrietigh valt ende niet tegen te doen is . . . . .

In retour hebben van [Djambi] ontfangen . . . . . 7901 picols 42 cattij ofte 395 lasten [peper], dat bij vorige jaren weijnich is, ontstaende uijt de oorlogen ende oneenigheden der Manicabers. D' Engelsen hebben mede cleijne quantiteijt becomen . . .

Naer Palimbangh hebben den 16en September passato gesonden 't schip den Luijpaert . . . . . onder d' administratie vanden coopman Anthonij Douwens . . . . . die alle uijren volladen [met peper] vandaer te gemoet sien. [1]

. . . . . .

Omstandigh ende met verwonderingh hebben uijt UEd. advisen gelesen de obstaculen, inde sollicitatien van een nieuw octroij van tijt tot tijt emergerende, ende hebben aendachtigh gelet op UEd. versiende consideratien op die sake. Willen ganschelijck verhopen, UEd. met t' expireren van dat vande Westindische Compe onder verdraeghlijcke conditien tot haer oogh wit sullen sijn geraect. Maer off 't mochte gebeuren, de Heren Staten der respective provinties daerinne niet conde eens worden, ende den Indisen handel voor ijder een open gestelt wiert, zoo sijn met UEd. van gevoelen, de presente Compe op den voet in UEde jonghste missive voorgestelt, des niet jegenstaende wel vereenight ende staende zal connen blijven, ende

---

1 „In Jambij sullen noodwendigh voor eerst nogh residentie moeten continueren, om den peper voor d' Engelse vrunden niet geheel te laten. . . . . Maer in Palimbangh nemen voor, voortaen geen jarelijcse besendinge te doen, gelijck tot noch toe is geschied, alsoo doch alle den peper van die plaets desniettemin herwaerts sal comen, hetwelk dan de Comp. vrij vordelijcker wesen sal . . . . nochte Comps. dienaren ende middelen pericul lopen d' een off d' ander tijd vande trouwlose Moren overvallen te werden. . . . Echter sal den coopman Anthonij Douwensen . . . . noch eens weder derwaerts dienen te gaen, om beleeft afscheijd vanden Pangoran te nemen, ende de uijtstaende schulden in te vorderen. . . . ." (De Raden van Indië aan de XVII, 9 Juli 1645.)

dat de particuliere equipagien, die eenige uijt onse landen souden mogen ondernemen te doen, deselve weijnich hinder sullen connen doen, voornamentlijck als UEd. resolveren, om de soodanige altijt de merct te connen setten, hare margasijnen doorgaens met alderhande capitale coopmanschappen geprovideert te houden, in welcken gevalle niet geloven, vele lust sullen hebben, haer jegens Comps vermogen te canten, gelijck aen 't provinciael octroij van die van Vrieslant genouchsaem blijct; eenelijck staet onses oordeels te beduchten, bij aldien den handel opengegeven wort, ende de Compe haer echter buijten de intentie vande vijff provincien geunieert hout, deselve bij Haer Ho. Mo. jegens de Portugesen als andere Europase natien dese landen frequenterende, in cas van voorvallende geschillen, soo wel niet gemainteneert werden sal, dan als met Haer Ho. Mo. publijke authoriteijt bij geobtineert octroij gemunieert ende gewapent was . . .

Van Siam is den 14en deser 't schip Wesel alhier gearriveert, mede brengende 4 stux schone jonge oliphanten tot schenckagie van den Coningh, dat extraordinarie is . . . . . D' advijsen vanden coopman Moerdijck melden alles goets, ende was in dat rijck geen de minste veranderinge voorgevallen. Sijn daer nu in groten aensien ende respect . . . . .

Geschreven in UEd. Casteel Batavia desen 17en December A° 1645.

. . . . . .

Cornelis van der Lijn.
Joan Maetsuijker.
Carel Reniers.
Simon van Alphen.

XXXVII. De Raden van Indië aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, 31 December 1645.

. . . . . .

Comende . . . . . tot complement van 't gene aende generale advisen mancqueert, ende in onse affgesondene missive hebben uijtgestelt, zoo sullen in 't corte verhalen, wat in Atchin ende Malacca is gepasseert, ende sulcx meer, als hier sedert [17 December] geoffresseert ende voorgecomen zij. Aenvanckelijck van Atchin, derwaerts den Commissaris Arnold de Vlamingh nevens de gesanten

vande Coninginne den 28en April passato, pr de jachten Ackersloot ende Egmont over Malacca is vertrocken, sijnde hem 't jacht de Lieffde den 17en Meij daer aen met eenige specerijen gevolcht . . . . . Heeft met communicatie vanden gouverneur van Vliet in Malacca, Pera aengedaen, om den Radje in presentie vande Atchinse gesanten te doen verantwoorden, de clachten welcke met onwaerheden aende Coninghinne in Atchin over ons hadde gedaen, die hem van alles ignorant hiel ende was tot 't aengaen van contract niet te bewegen, sigh op onvermogen excuserende. De gesanten trocken haer gene saken aen; seijden, geen commissie hadden om Pera aen te doen, wilden derhalve nergens kennisse van dragen, noch in Atchin eenige declaratie vant gepasseerde in Pera doen, soo dat onverrichter sake pr Ackersloot na Atchin vertrock, latende de revire met de fluijt den Engel beset, om 't vervoeren vanden thin te beletten.

In Atchin comende, wiert onse missive ende geschenck met behoorlijke eere geaccepteert, maer bevont den Commissaris de humeuren der Atchinders vrij wat verandert en tegen ons ingenomen [1] ter oorsake de revire van Pera beset ende den peper op de Sumatrasse Westcust aenhielden, ende soo den toevoer vanden thin ende peper naer Atchin stutten. [2] De gesanten nogh in Batavia zijnde, hebben [wij] haer onder andere discoursen voorgehouden ende gewaarschouwt, dat de Coninghinne voorde Portugesen wel op hoede mocht wesen, also t' gebeuren conde dat d' een off d' ander tijt, ijets op 't rijck van Atchin souden mogen attenteren in revenge vande voor desen geleden schade ende affronten, 't welck verkeerdelijck op ons geduijt is, ende hebben daer op met alle cracht de oude wercken gerepareert ende nieuwe bolwercken beginnen te maken, om tot defentie te ge-

1 De Vlaming schrijft den 12 Aug. 1645 naar Batavia: „Alhoewel nochtans dit geveijnst geslachte hun van sulcx 't minste voor ons niet hebben willen laten blijcken, sijnde echter gelijck als wij wel weten, daerover soo gjrriteert, [dat] van spijt barsten ende swellen in hun aengesichten, als ons maer sien, of van ons hooren spreecken, jnvougen niemandt onse persoonen off logie publicquelijck frequenteren derff."

2 G. G. & R. gelastten nl. in de laatste jaren aan de hoofden der schepen, die naar dat gedeelte van de Westkust van Sumatra voeren, hetwelk onder Atjeh stond, niet toe te laten, dat vreemdelingen, hetzij inlanders, Chineezen of Europeanen, peper uit die streken vervoerden. Des noods mochten zij zich met geweld daartegen verzetten. Zie b.v. de instructies van 16 Mei 1643, 10 Mei 1644, 22 Mei 1645.

bruijcken, ende soo 't scheen met ons te breken.[1] De Coninghinne versocht oock aenden Engelsen resident,[2] eenigh canon, musketten ende andere amonitie van oorloge te coop in presentie vanden Commissaris Vlamingh, die sigh daer over belchde, dat niet voor d' Engelsen geprefereert was, presenterende Hare Hoogh̄t met geschut ende vorder amonitie te gerieven, 't welck haer seer aengenaem was, ende heeft datelijck thien ijsere stucken canon aende selve vercocht tot 12 teijl de bhaer van 350 ℔, monterende *f* 6016. Maer dit nogh niet genoegh sijnde, hebben de groten den Commissaris nogh verder willen toetsen, voorgevende dat het geschut seer slecht was, ende 't zelve niet uijt oprechte genegentheijt tot de Coninghinne, maer eenelijck om den dieren prijs vercocht hadde, waer op den Commissaris om de jalousie t' eenemael wegh te nemen, 200 teijlen tot rouwcoop gepresenteert heeft, dat hem behoudens Hare Hooghts gunste 't geschut weder mocht toecomen, met welcke liberale vercopinge ende onverwachte presentatie van weder aenneminge, de wercken gestaect, alle misnoegen ende misvertrouwen (die groot schenen te wesen) geweert zijn, ende ooc vande Coninghinne geobtineert heeft, continuatie van de vergunde privilegien op de Sumatrase West Cust, ende dat de resterende schult van 16000 realen op d°. Westcust aende thollen sullen mogen rescontreren, daertoe aen hare panghlimas rede ordre gegeven heeft, alsmede dat voortaen goede quantiteijt thin uit Pera sullen becomen, waermede de besettinge verlaten ende die questie gecesseert is. 't Gevolch leert den tijt.

In negotie was daer weijnich te doen. Den toevoer der cleeden doorde Moren vervullen dat quartier ende de Westcust zo, dat de Compe weijnich proffijt op hare cleden erlangen . . . . .

---

1 „Welcke voornoemde revolten hier onder de gemeente sulcken alteratie, gepraet ende murmureren veroorsaeckte, [dat wij] waerlijck bekennen moeten, eenige dagen niet al sonder vreese hebben geleeft." (Missive—De Vlaming, 12 Aug. 1645.) Een Nederlandsch soldaat was „voor den olephant gesmeten," omdat hij een der Atjehsche „Edelen met een stocxken uijt dertelheijt geslagen" had. (Atjeh's Verbaal 1644—1645). De Atjehers stellen echter het vergrijp van den soldaat veel ernstiger voor, blijkens den brief der Sultan aan G. G. & R.

2 Van de nieuwe Engelsche Compagnie, zooals blijkt uit de missive van De Vlaming van 12 Augustus 1645. — Wat het Tijdschrift van Neêrland's Indië, 1847, II, bldz. 12, mededeelt over het aanmoedigen door de Sultan van den handel der Engelschen (het gold de *beide* Engelsche compagnieën) op Sumatra's Westkust en over ons protest daartegen, is juist („Verbael van Atchin" 1644/5.)

. . . . . Hare Hooghts missive . . . . . heeft den gouverneur van Vliet pr 't jacht Egmont van Malacca mede gebracht, [1] alsoo den Commissaris Vlamingh daer als gouverneur in zijn plaetse gelaten heeft, buijten ordre [2] . . . . . 't Sijner tijt sullen deselve met eene redelijke vereeringe beantwoorden, ende de vruntschap met die vorstinne trachten te onderhouden, oock buijten gewichtige oorsake met dat rijck in geen verwijderinge comen.. Naer desen sullen ons oogh wit wel erlangen, dat zijn tijt hebben ende met discretie bevorderd werden moet. Heeft nu geen gesanten gesonden, dat wel comt ende oncosten vermijt . . . . .

. . . . . Uijt gemelte gouverneurs papieren ende mondelingh rapport vernemen de continuatie vande rebellie der Manicabers in Nanningh ende Rambouw, daer op in September een macht van 340 coppen, soo militaire, matrosen ende Malaxse ingesetenen, heeft uijtgeset welcke de dorpen Meleque, Inaer ende Perlin ten principalen hebben verdestrueert, veel padij in huijsen als op 't velt vernielt, ende grote quantiteijt vrucht bomen neder gevelt. De Manicabers van Rambou ende d' omleggende dorpen hadden hun bij de Nanninghse geconjungeert, zoo dat meer als 2000 mannen sterck waren. Meenden d' onse inden aftocht te overvallen, ende van achteren in den troup te breken, maer wierden soo gegroet, dat confuselijck retireren ende d' onse verlaten mosten. Inde rescontre hebben [wij] twee doden ende vijff gequetsten gehad, van haerder zijde is Lella Maradja, hooft in Rombouw, [3] nevens twee orangcaijs, ende, nae gerucht wort, veel gemeen volc gesneuvelt, dat een groten schrick ende ontsach gebaert heeft. Zedert voorschreven optocht, tot op 't vertreck van voor-

1 28 November 1645.

2 Hij had verlof bekomen, om „een keer" naar Batavia te doen; maar hij kwam „met sijn gansche familie ende ommeslach, met intentie niet weder derwaerts te keeren," na alvorens De Vlaming van Oudshoorn „als absoluijt gouverneur" te hebben aangesteld. G. G. en R. vonden dit „een seer stoute acte van seer quade consequentie die wel harde correctie meriteerde." Zij „hebben de promotie van den Commissaris Vlaming gedisadvoijeert" en Van Vliet de keus gelaten, òf naar Malaka terug te keeren en zijn tijd uit te dienen òf met de retourschepen „buiten commando" naar Nederland te gaan, „also de vlag al vergeven was."

3 Van Vliet schrijft zelf in zijn rapport, den 28 November 1645 aan G. G. & R. aangeboden, dat het gerucht was verspreid, „dat de broeder van Lella Maradia (capiteijn in Rombouw) met noch twee orangcaijas onder veele Rombouwers ende Nanningers gesneuvelt" was.

noemden gouverneur hebben de Manicabers hun stil gehouden, sulcs geen stropers meer omtrent Malacca zijn vernomen, ende is Zijn E. van opinie dat men voorschreven rebellen met continuele optochten ten minste twee malen 's jaers, wel tot vrede sal constringeren, te weten inde maenden September, als 't gewasch int saijsoen staet ende in Februarij, wanneer de padij rijp is om affgesneden te werden, datmen d' selve dan 't eenemael verdestrueert ende haer daermede in extremiteijt doet vervallen, ten ware onderwijlen den Coningh van Johor selffs den vrede bevorderde, gelijck wel apparent is, omme zijn incomsten niet te missen ende met ons in verder verwijderinge te comen, hoewel den gouverneur nogh al van sustenue is, dat hij gemelte rebellen in haer boos voornemen stijft, om dat sijn belofte vande selve te straffen niet naer comt, dat niet wel cunnen aennemen dewijle tot nogh toe geen openbare vijantschap bethoont. Dese sake sullen nader overleggen, ende bewercken, dat tot submissie worden gebracht, ende echter met den Coningh van Johor ende andere omleggende vorsten in vrede blijven continueeren, waer door Malaccas welvaert ende aenwasch in negotie met goede proffijten bevordert sal worden, daer toe allerwegen alle crachten moeten inspannen, om des Comps sware dragende lasten te boven te comen, ende eenmael uijt d' overwinsten de retouren te fourneren, daertoe den Almogenden zijnen zegen gelieve te verlenen.

Den thin handel in Salangh ende Bangarij hadde redelijck gegeven. 400 bharen lagen in Malacca gereet, ende worden nogh omtrent 200 bharen van Salangh verwacht, ... dat 'tsamen ruijm 216000 ℔ sal sijn, waermede de eijschen van Suratte, Parsia ende Cormandel ruijm voldaen worden, dat 't capitael indie quartieren stijft ende proffitabele negotie is. Van Queda stont weijnich thin en peper te comen, door de frequente vaert der Moren, die alles tot hogen prijs aenslaen, dat tot beter gelegentheijt nogh so moeten aensien.

. . . . . .

Vande Coromandelse Cust was tot Malacca aangecomen een Moors scheepken met 56 packen cleeden, daer van voor thol betaalt heeft 1200 realen; item van Goa een Portugees gallioen met provisien ende 500 coppen, daer onder 300 caffers tot versterckinge vande stadt Maccauw, twee scheepkens van Goa ende Coutchin, tenderende mede na Maccauw ende een scheepken van Negapatnam met 214 packen

cleden nae Maccassar gedestineert die van hare ladinge voor thol à 4½ pr cento 'tsamen betaelt hebben ruijm 3400 realen van 8en, dat de Portugesen ongaerne ende echter onder protestatie voldoen. Sagen gaerne, daer van exemt waren tot naerder ordre uijt Europa, dat haer affgeslagen is, ende sullen met die heffinge, volgens Malaccas oudt recht, so continueren. D' Engelsen blijven daer van bevrijt, tot dat UEd. naerder ordre dien aengaende becomen. Haer jacht den Supplij is met simpele visite naer Manilha gepasseert.

Volgens de negotie boecken . . . . . bedragen de generale ongelden in Malacca in twaelf maenden zeedert primo Augustij 1644 tot ultimo Julij 1645 ter somma van . . . . . f 229577-10-5.
Daertegen is in voorschreven tijt geadvanceert ende van incomsten geprocedeert . . . . . „ 149244.

In voegen Malacca in een jaer ten achteren comt gulden 80333-10-5. dat veel is. Echter verhopen de negotie in corte soo sal accresseren dat d' ongelden ruijm balanceren sullen . . . . .

De nevensgaende petitie voor Indie is naer eijsch ingestelt. UEd. gelieven deselve in 't geheel te versorgen, gelijck tot nogh toe ten dienste vande Compe loffelijck gedaen hebt. Den eijsch vande equipagie is groot, maer als UEde considereren wat 81 schepen, jachten ende fluijten, die nu in India sijn, jarelijx van node hebben, sult deselve niet bevinden te excederen . . . . .

Soo UEd. op ons schrijven van 23 December 1644 geresolveert hebt, de geeijste uitsettinge van schepen ende volck noch voor twee jaren te doen, souden wij ten dienste vande Compe oordeelen, dat d' equipagie tegen anno 1647 wel besneden mach werden ende wanneer ons dan vervolgens de ordinarij retour schepen nevens drie fluijten ende twee jachten met 2600 coppen jarelijcs worden toegesonden, vertrouwen vastelijck, UEde affairen buijten verachteringe met reputatie ende naer behoren wel sullen uijtvoeren ende waernemen, te meer de oorlogen metten Portugees ten eijnde zijn, ende nu alle onse crachten ende industrie op proffitabele negotie ende een spaersame mesnagie moeten aenleggen om eenmael de langh gewenste Indische vruchten t' erlangen, daertoe wackere, subtile ende getrouwe coop-lieden noodigh zijn, om tegen de Portugesen als andere Europianen te mogen bestaen ende haer te vercloeken. Jegenwoordigh leggen hier

ter rhede 26 schepen, jachten ende fluijten waer van 't merendeel in corte hare depeche sullen geven zoo naer Balij, Solor, Maccassar, Amboina, Banda, Molucco, Jambij, Malacca, Ceijlon, Mauritius ende Madagascar, met 't noodige voor die quartieren ende procure van goede nomber lijffeijgenen etc. Den Almogenden wil ons goet voornemen ende Comps affairen allomme zegenen.

. . . . . .

Geschreven in UEd. Casteel Batavia desen laetsten December A° 1645.

. . . . . .

Cornelis van der Lijn.
Joan Maetsuijker.
Carel Reniers.
Simon van Alphen.

XXXVIII. Gerard Demmer, gouverneur van Ambon, en Raad, aan Gouverneur-Generaal en Raden, 25 April 1645.

. . . . . .

Nader geleth hebbende op eenich soulaes ofte incomen tot ontlastinghe van de groote costen die d' E. Compe in t' gagieren van soo veel schoolmeesters, siekentroosters ende praedicanten in dese quartieren te dragen heeft, [1] vinden daertoe, gelijck in onsen voorjarigen g'adviseert, alsoo oock noch weijnich middel, off ten ware, dat men elcke negrie bij gemene collecte haer eijgen meester deden gagieren, daer oock seer ongaerne aen sullen willen. T' is al te calen ende te beroeijde, jae bedelachtighe natie, die altijt de handen, om wat te hebben, ende niet om te geven, open staen. Incomen hebbense oock niet, als te twee á drie jaren een nagelgewas, dat alsdan oock haest

---

1 Dit was een antwoord op een missive van G. G. en R. naar Ambon van 3 Febr. 1645, waarin o. a. werd gezegd: „Maer dit moeten wel weten, soo lange niet bevorderen, de Nederlantse tale de kinderen in de schole worde geleert, ende t'exempel der Portuegesen int werck stellen, dat is de Nederlantse tale allerwegen onder ons gebiet invoeren, sullen niet stabils uijtwercken noch d'inhabitanten aen ons verbinden, gelijck de Portugesen allenthalven doen daer gesach hebben, alwaer men niet als Portugese tale hoort spreecken ende soodanich (willen wij deegh van 't volk hebben) moet onse spraecke oock inge voert werden."

sijne weghen weet, ende aen veelen verdeelt blijft, sijnde daerbij van sulcken luijen aert, dat soo langh den eenen stuijver inde beurse, ofte een sagou om t' eeten in huijs hebben, naer d' ander om te becomen niet uijtsien sullen, voor dat doorden uijtersten noot gedronghen worden, dat oock dan d' oirsaeck achten, van geven soo weijnich houden. De duijtse tale den kinderen inde schoole te leeren, wort wel ondernomen, maer weijnich gevoirdert, jae connen soo verre niet comen, dat met alle aengewende moeijte ende arbeijt de schoolmeesters selve soo verre connen gebracht worden, datse de fundamenten der religie in de duijtse tale leeren noch begrijpen connen, die het selfs wel alvooren behoorden te weten, sullende andere leeren, ende is dit volck soo hart aen haer eijgen moederlijcke ofte Amboijnse tale genatureert, dat onse leraers ende meesters uijt alle haer vermoghen noch genoech te doen hebben de kinderen als andere volwassene de fondamenten van Christi leere in de Maleijtse tale te doen leeren ende verstaen, ende dat noch meer is, houden haer soo vast aen haer eijgen tale gewent, dat onder malcander anders niet en spreecken, ende gevraecht wordende, van vijff qualijck een sijn Christen doopname sal weten te noemen, maer gelijck haer aen de tale houden, soo weten oock, noch gebruijcken onder malcander niet, als hare gewone inlantse namen, dat ons oock oirsaeck, nu omtrent anderhalff jaer geleden, gegeven heeft een expres edict daertegen onder alle Christen inlanders te emaneren, dat wie sich selven ofte andere anders als bij sijn ontfanghen doopname noemde ofte deden noemen, verbeuren soude een amende t'elckens van 3 r^a^ van 8^en^; ofte wie in requesten ofte geschriften sijnen inlantsen ende niet sijnen Christen name dede stellen, den schrijver derselven geseijde boete verbeuren, ende t' request ofte geschrifte, verworpen, ende niet waerdich om gelesen, ofte apostil op te geven, geacht soude worden, dat wel eenich goet daerinne heeft gewrocht, voor soo veel als voor onse ende onse natie verschijnen, maar onder haer eijgen natie ende tale, die bij ons onbekent staet, gaen haren ouden ganck. Dit stuck van onse duijtse tale in te voeren, ende besonder, deselve den kinderen inde schoole te doen leeren, is oock ten tijde, dat de Hr Lucas zalr alhier gouverneerde, [1] gepractiseert, ende bij alle middelen getracht, tot een

1 1628—1631. (Bouwstoffen, II, bldz. XL.)

goet effect te brenghen, gelijck hier noch sijn, die daerinne als instrumenten ende leraers gedient hebben; weten te verhalen, dat allen haren arbeijt te vergeefs was, ende gants niet mede uijtgerecht, oock daer nae weder gestaeckt wierde. De duijtse tale is vrij swaer, ende niet soo licht om te leeren, noch aengenaem, om bij dese inlantse natie gevat ende gesproocken te worden, als wel de Portugiese ende Engelsche tale sij, dat vermenen, oock al veel daerinne doet, ende d' Indianen meer ende lichter tot derselver als onse tale doet gewennen. Edoch wat in ons vermoghen desen aengaende is, sullen ons beste doen, ende geensints naerlatich blijven.

. . . . . .

Amboijna int jacht den Lupart ter reede bij Hittoe adj 25 April anno 1645 ende was onderteijckent

Gerard Demmer.
Cornelis Willemsz. van Outhoorn.
Adriaen van Suijdwijck.

XXXIX. Gerard Demmer, gouverneur van Ambon, en Raad, aan Gouverneur-Generaal en Raden, 7 September 1645.

. . . . . .

De situatie ende gelegentheijt deser plaetse, [1] als mede des vijants force ende macht daerinne bij dese occasie [2] wat naeder doen verspieden ende ondersoecken, bevinden, voor eerst de negrie te legghen op een seer hooghe steijl opgaenden ronden clippighen berch, boven vlack ende bequaem om te woonen ende hare wercken vasticheijt te geven, maer van buijten rontom soo steijl affgaende, dat onder hare muijre geen 10 man in ordre om te vechten staen souden connen, anders als te landewart van achteren, daer seer qualijck ofte niet bij te comen, veel min eenich geschut te brengen is. Van vooren ofte van strant op gaen niet meer als twee weghen naer boven totde negrie, die voor desen, gelijck alle wegen in t' gemeen met crompte

1 Nl. Kapaha.

2 Nl. bij de onderhandeling, waarvan Valentijn, t. a. p., gewaagt op bldz. 149, kolom 1.

ende bochten geloopen hebbende, sij lieden nu recht in een linie op, ende soo smal geleijt hebben, datter niet als man voor man nae malcander gaen, oock anders geen stant hebben connen, in welcker voeghen nu achter malcander boven onder hare muijren comende, moeten tegen de steijlte aen soo blijven staen, sonder dat d' een den ander, vermits de smalte des weghs, de steijlte besijden, ende dattet over al vol voetangels staet, wijcken ofte voorbij marcheren can. Beijde dese wegen responderen ijder op een besonder poort, die wel hecht ende sterck boven op de muijr staende, elck met een leer van 18 a 19 treden moet op geklommen worden, blijvende daer bij d' eene met een iser stuck, metale bas ende falcoen, ende d' ander oock met een gelijcke bas ende falcoen, die dese weghen recht aff schieten, versterckt, ende met continuele wacht, soo wel bij daghe als bij nacht, bewaeckt. Een derde wegh, die achter uijt landewaert loopt, respondeert mede op een van dese beijde, namentlijck de zuijdelijckste poort, dat dan de wegen ende poorten sijn die omtrent dese negrie gevonden worden. Wijders is deselve met een goede, sware ende hechte muijr van de t'ackige craelsteen ende aerde in malcander gevoeght, wel 20 ende op sommighe plaetsen meer voeten hooch ende vrij dick. Op dese vaste muijr staet een losse borstweringe, 5 a 6 voeten hooch, seer los opgeset, opdat, soo wanneer de muijren souden moghen beclommen worden, sij lieden, met 2 à 3 steenen daer uijt te trecken, de selve van boven neer opde beclimmers souden connen doen rollen. Binnen dese borstweringh boven op de muijr hebben sij langhs henen mede stormbalcken leggen, die sij, de borstweringh affgerolt sijnde, de selve affstootende, oock connen doen volgen. Noch leggender op de muijren overal gereet vorcken ofte gaffels, om bij aldien de beclimmers eenige leeren quamen aen te brengen, de selve (leggende selfs buijten pericul achter de dicke muijren) daermede weder aff te connen stooten. Aen geschut sijnder drie isere stucken, schietende 3, 4 ende 6 ℔ iser met mennichte metale bassen ende falcoenen; oock minder schietgeweer genoech. Boscruijt hebbens' oock geen gebreck, alsoo sij dat genoech selver maecken, daer Toloucabessi selfs de meester van is. De materialen daer toe, als zulpher ende salpeter hebben sij t' haren believen daeromtrent in t' geberghte genoech. Is soo schoonen cruijt van cracht ende slach te geven, als t' onse wesen mach, maer connent soo wel niet correlen. Oock seggen

t'selve soo durabel niet te wesen. Van volck sijnse daer binnen sterck, soo als ten naesten bij hem vernemen connen, ruijm 200, alle cloecke jonge weerbare mannen, daer onder een compe, sterck 70 a 80 man met goede lange roers ende musquetten, soo schoon ende blanck, dat een lust te sien is, waertoe om te verstellen ende repareren mede hare werck meesters hebben. De resterende gaen gewapent met schilt ende sweert. Dese compagnie musquettiers heeft haer vaendel, tamboer ende officieren; doen hare parade ende worden geexerceert. . . . . Oock sijn met haer geweer om te gaen, soo grat (?) ende wel ervaren, als onse soldaten wesen moghten. Haren capiteijn is in Pattiwani's plaets [1] de broeder van Toloucabessi selfs; haren lieutenant orangcaij Backer, sone vanden geexecuteerden Quipatti van Combello, vaendrager Telisema, halve broeder van den gewesen Cackiali, ende desselfs Alis soone Wangse corporael der adelborsten, sijnde nu al soo groot ende cloeck, dat een musquet bequamelijck voeren can. Dit dan de gelegentheijt van dese des vijants plaets sijnde, die sij selfs . . . . . onwinbaer, ende van geen menschen anders als van Godt alleen, vermeestert te connen worden, achten, sal UEde daer bij affnemen connen, wat op de selve t'attenteren ende te verrichten sij. Met een cleijne macht isser niet op te doen, ende haer rontom te beleggen, dat voor al van achteren landewaert soude moeten geschieden, is vermits de groote verreheijt ende hoochte als onbequame wegen, waerdoor de victualie ende andere behoefften daer niet, off ten sij met wacht van volck gebracht connen worden, oock niet wel doenlijck, ende eenich geschut, daer mense mede dwinghen soude connen, daer te brenghen, is gants onmogelijck. De wegen derwaerts sijn aende zijde van onse vasticheijt soo steijl ende dicht met boomen toegecapt, dat een soldaet met sijn geweer de selve op te comen, bij nae ondoenelijck sij. Het berghjen offte rugghen daer wij van achteren verleden met onse macht op hebben geweest [2], hebbense nu heel cael gemaeckt, op 2 a 3 plaetsen doorgesneden ende wort bij dage oock bewaeckt, doch daer is weijnich aengelegen, ende soudent daer oock, soo als bevonden hebben, alleen niet moeten soecken, maer soo daer ijets op ondernemen wilden, soude van noode

1 Valentijn, t. a. p., bldz. 147, kolom 2.

2 Valentijn, t. a. p., bldz. 148.

wesen, haer op vier plaetsen, op twee vande voor op gaende wegen, ende op twee van achteren, alhoewel seer qualijck om bij te comen, te gelijck aen te tasten, ende elcken troup niet minder te wesen als 150 a 200 cloecke musquettiers, behalven granaet werpers ende aenbrenghers van cruijt, loot, leeren ende andere behoefften, die dan met een mannelijcke couragie ende hare leeren gereet over al op t' gegeven zeijn, want d'eene van verder als d'ander, oock niet sonder ontdeckt te worden, souden moeten aencomen, soo veel conden gelijckelijck aenvallende, ende niet ontsiende, wie datter soude moghen staen ofte legghen blijven, souden ons met de hulpe ende segen Goddes wel een goet uijtcomen daer van belooven, ende betrouwen durven, den vijandt anders ende hare plaets niet geheel van menschen onwinbaer bevinden soude, doch souden ons dit oock wel mogen voorstellen, dat haer van allen canten soo te gelijck benaert siende, haer uijterste defensie doen, ende desperatelijcken vechten, dienvolgende d'onse vrij harden tegenstant vinden souden, dat dan oock in April ende voor halff Maij soude moeten geschieden, want voor April ende t' veranderen van t' weste mouson, vermits den laeger wal, daer geen aencomen noch rede voor schepen ofte jachten is, ende naer halff Maij door den continuelen regen dien aengaende daer niet verricht can worden Die van Iha Mauw ende de verdestrueerde negrijen Camarien, Romacaij, Latou ende Haleij op de binnen custe Ceram gedragen haer nu wel ende getrouw ende connen niet bevinden, die selve eenige correspondentie meer met Capaha houden, oft de selve in eeniger manieren meer assisteeren, soo dat vandie hulpe ontbloot, van dien cant oock geene victualie becomen. Nochtans wijsen hare cloecke ende vette lichamen wel uijt, dat sonderlingh geen mancquement van eten hebben, t' welck wijt ende sijt door t' hooghe geberchte weten te halen, ende hen ten principalen van die van Mamalo, Hittoelamma ende Hila door bedekte wegen toegebracht wort. Evenwel wat vlijt ende nerstigheijt, waer dat de minste presumptie becomen, met partijen daer op te passen doen, connense niet eens op de daet attraperen nochte achterhalen, om een exemplaire straffe daer aen te statueren, want bespieden d'onse huijden dese ofte geene passagie, daer door sij souden meenen, den vijant ijets toegebracht wierde, soo weten sij morghen al weder andere, ende gaen haren ouden ganck, alsoo t' geberghte groot ende woest, oock vol weghen is, ende sij

lieden haer geen moeijten, verre heijt ofte ongelegentheijt der selver, jae selffs bij donckere nachten, soo langh tot dat buijten pericul van d' onse sijn, ontsien. Desen toevoer geschiet oock wel niet generalijcken voor de geheele negrie ofte van ende tot een ijder indifferent, maer aengesien van verre ende rontom, besonder in dese vooraengeroerde negrijen, vermaegschapt sijn, besorght ende assisteert een ijder de sijne. De principalen weten t' hare voor al te becomen, ende gaen in t' bevoirderen van dien van suspitie niet vrij. De drijvers ende alsulcke, die t' lant gaerne in sijn voorighe regeringhe onder een Capiteijn Hittoe ende de vierhooffden weder gestelt saghen, daer dese drie plaetsen ofte negrijen, Hitoe, Hittoelamma ende Mamalo, ende persoonelijck den Orangcaij Baros die voor allen anderen ijets sprekende, t' woort van de vier hooffden altijt in de mont heeft, de principalen van sijn, willende d' andere, als de 10 negrijen bewesten Hila ende de drie beoosten Capaha haer daermede niet bemoeijen, sijnde blijde, dat tot ruste ende vreede gecomen, als oock van haerlieder schraperijen ende overlast bevrijt ende ontslagen sijn, hebben oock geen van allen, in haerlieder gehouden vergaderinge, alhoewel haer tot verscheijde reijsen ontbooden hebben, willen compareren, haer latende weten, dat met henlieden niet te doen hadden, sij waren nu gerust ende in goeden vrede; doch soo wanneer sij vanden Gouverneur ontboden ende te comen gelast wierden, soudent doen ende anders niet, houdende haer daermede van hun geheel affgesondert, dat dan siende d'onwillicheijt deser luijden (die sij weder onder haer gesach trachten te hebben ende als dan over haren affval wel dapper straffen souden), oock dat wel bemerckten, noch tot haer voornemen, van haere voorige regeringhe ende privilegien weder te vercrijgen, niet souden comen te geraken, als hebbende van verre al eenige voorslaghen daer van gedaen, ende dat nihil op t' request te verwachten hadden, vernomen, achten ende betrouwen, dat wel de principale oirsaeck sij geweest, waer door dese vredé handelinge ende t' affcomen van Toloucabessi voor als noch verhindert ende naergebleven sij, hebbende te vooren apparent gemeent, wij den oirloghe alhoewel t' contrarie haer genoegh voorleggen ende betoonen, moede waren, ende dat sij dienvolgende haer begeren nu souden obtineren. Ende moghen UEde wel vastelijcken gelooven, oock haer anders geensints imagineren, off t'eenige wiel daer al dit spel op draeijt, ende t'eenighe intendit, dat met dit

haer doen voor hebben, sij eenich ende alleen, dat gaerne hare voorighe regeringhe met een Capiteijn Hittoe ende vier hooffden wederomme hadden. Dit hen vergunt wordende, sal Toloucabessi wel haest van boven comen ende sich neffens andere submitteren, maer souden beducht wesen, off als dan niet al t' geconquesteerde ende t' ghene de Compe op t' lant van Hittoe alreede vercregen heeft, te vergeeffs wesen, ende metter tijt sij lieden weder in haere voorige cracht settende, niet genootsaeckt sijn soude, met alsoo grooten jae meerder macht ende oncosten hare rebellie wederom te dempen, oock de vreemde handelaers ende nagel vervoerders van de cust te weeren, alsse nu wel doet, met Capaha, dat doch metter tijt wel een einde nemen sal, beset te houden, sijnde ondertusschen van haren nagel handel versekert, daer Toloucabessi ofte Capaha de Compe de minste schade niet in doen noch te wege brengen can. Dat dit haerlieder scopus ende ooghemerck sij, geven sij lieden ende haer doen in veelen genoech te kennen, al hoewel het soo opentlijck uijt niet en durven segghen nochte voor ons bekent staen, ende sullen t' oock expres aen den Coninck van Ternaten versoecken, om haer wederom daer toe te helpen, al soudense om sulcx te vercrijgen, hem voor haren heer ende Coninck bekennen, daer anders gants niet toe geneghen sijn. Den Orangcaij Boulangh, die sedert dat dit voor gehadt hebben, ende hij met desen ouden Judas, den Orangcaij Baros, verkeert heeft, in veelen soo getrouw niet, als wel voor desen bevonden wort, oock dien meenen sij lieden, wel gaerne sien souden tot Capiteijn Hittoe verheven, heeft sich een tijt langh geleden niet ontsien, den Quimelaha Madjira, als doen op Hittoe sijnde, selffs daer over aen te spreecken ende te versoecken, hem daer toe behulpich te willen wesen, die sulcx verstaende, ende sich daer niet mede willende bemoeijen, t' selve terstont binnen opde reduijt te kennen gingh geven ende voorts sich van daer naer Louhoe begaff. Toloucabessi selfs oock seijt ende bekent ronduijt, dat dit sijn doen ende boven blijven niet sijn, als sijnde maer een gemeen Orangcaij, maer de voirdere hooffden van Hittoe haer bedrijff sij, om daermede t' lant van Hittoe weder onder sijn voorighe regeringhe te brengen . . . . .

In schoolen ende kercken dienst wert noch soo bij de toehoorders als de bedienaers des Goddelijcken woorts, soo bij ende omtrent t' Casteel als in d' omleggende plaetsen, met goeden ijver beharticht,

neemt noch redelijcken toe, ende beloopt t' getal der school kinderen tot over de 1300; oock sijn dezen jare omtrent de 800 soo kinderen als bejaerde persoonen de gemeente Cristi door den Cristelijcken doop weder ingelijft ende 290 paren in den huwelijcken staet bevesticht geworden, dat nu drie jaren nae malcander omtrent dat selve getal ende niet minder vervolght heeft, blijvende binnen geseijden tijt tusschen de 6 a 2700 kinderen ende bejaerde gedoopt, met over d^e^ 800 paren getrouwt. Godt geve, dat den selven haren doop wel moogen beleven, ende Christi leere langhs soo meer verbreijdet ende aengenomen worden, tot welckers bevoirderinge als meerder onderwijs, ende dat de jeught, oock de bejaerde, kennisse van schrijven ende lesen becomen hebbende, wat beter gelegentheijt ende behulp middelen, als jegenwordich, daer anders niet hebben als den Catechismum met het boeckjen van d' Alegonde, ende daer bij beijde Evangelia Matthei ende Marci, doch dese in soo hooch ende swaer Maleijs, dat t' selve bij d' inwoonders alhier niet verstaen can worden, hebben moghen, om in de fundamenten der salichmaeckende leere Christi wat meerder ende voirder onderrecht ende onderwesen te worden, oock hun selven te connen oeffenen, den predicant Jan Jansen Brunt een boeckjen ofte breeder verclaringe op d' articulen ende voirdere fundamentele stucken des Christelijcken gelooffs met schrifftuijrplaetsen naer behooren bevesticht, in slecht Maleijs, soo als t' in dese plaetsen gesproocken ende best verstaen wort, beschreven, ende ons versocht heeft, in desen onsen aen UE^den^ daer van mede eenige mentie te maecken, op dat, soo wanneer het bij de classe ofte anders comt goet geoirdeelt ende voor stichtich geapprobeert te worden, het als dan met becostinge van onse H^ren^ M^rs^ in t' vaderlant gedruckt, ende de schoolen alhier daermede gedient mochten worden. D' affschriften daer van heeft hij ons geseijt, voornemens te wesen, UEde ende de kercke in Batavia bij desen toe te laten comen.

. . . . . .

Actum Amboijna int' Casteel Victoria adij 7 Septembr Anno 1645.

. . . . . .

GERARD DEMMER.
ADRIAEN VAN DER BURCH.
ISAAC GILSEMANS.
ABRAHAM PITTAVIN.

XL. Dese naervolgende artijkelen [1] hebbe ick, Omoehangh Scheij Boerij Sij Sakon Schau Moelangh in Bangerij, toegestaen aende oppercoopman David Wallravens, door ordre van den Edn Hr Gouvernr Generl Antho van Diemen ende d' E. Hr Jeremias van Vliett, Gouvernr inde stadt Malacca, gesonden tot visite der thin quartieren ende de alldaer leggende comptoiren; [1 Januari 1645] te weten

Eerstelijck belove ick, Omohangh Scheij Boerij Sij Sakon, alle den thin, hier jaerlijcx vallende gegraven wordende, alleene aen den allhier leggende resident wegens de Vereenighde Oosstindische Companie te leeveren.

Ten tweeden, dat alls hier eenige vaertuijgen van vremde plaetsen aen landen, t' sellve den resident aen te dienen ende mijn jnwoonders, als hier wonende cooplieden, te verbieden geen cleden van deselve te mogen coopen ende zoo eenige mantementus broghten ende desellve vercoghte, als daer thin voor ontfangen hebben, sullen densellven thin aende Compe moeten leveren, mits dat men haer daer voor volgens prijs vandit landt sall voldoen met cleeden offte gelldt, tgeen dan bij d' Compe logie soude mogen wesen.

Ten derden sall geen jnwoonders allhier eenigen thin van hier mogen vervoeren, tzij onder wadt pretext het sellve zoude mogen wesen, op de naervollgende peijnen; de eerste reijse de helfft van den thin verbeurdt, tweede reijs alle zijn thin ende prau, de derde reijse prau, thin ende alle zijne goederen, mitsgaders hij selffs slaeff gemaeckt, te weten, dat dese confiscatie sall zijn de helfft voor den Coningh ende d' ander helfft voor d' E. Compe.

Ten vierden belooff ick, de Compe volck tzij in t' goede offte quade mouson haer in alles behulpsaem te zijn, voor redelijck loon haer volck te beschicken, om thin offte cleeden op offte aff te brengen.

Ten vijffden beloove ick [in] mijn gouverno, de groote thin voorm van Oudiangh Salangh nae te vollgen, als het eerste cargasoen cleden hier arriveerdt.

Ten sessden zall ick belassten ende beveelen, dat alle cooplieden ende jnwoonders, die eenige cleeden vande resident allhier coopen,

1 Kopie.

desellve preceijs opden gecoghten tijt sullen betalen sonder uijtwegen te soecken ende soo den resident daer over claghtigh viell aen mijn, zall desellve constringeeren met reght, dat de Compe volldaen wordt.

Ten sevenden sall ick de allhier leggende Comps dienaers ende de logie soo veele beschutten ende bevrijden als mijn eijgen huijs voor alle die geene die aende sellve eenige overlasst souden traghten te doen.

Ten aghsten soo t' gebeurde, dat Godt verhoede, eenige allhier leggende Nederlanders haer quamen te verlopen met jmandt te dooden, quetsen, vrouwe craght offte diverije, sall ick desellve niet mogen rechten, maer verwaghten, het opperhoofft datter jaerlijcx comt ende de misdadigers aen hem in handen leveren.

Alle bovenstaende artijkulen hebbe ick met mijne raden toegestaen met vrij eijgen wille, sonder daer in eenigerleij wijse tot gedwongen te zijn ende belove, tsellve in alles van poinct tot poinct allsoo te aghtervolgen ende nae te comen. In teijcken van tsellve hebben dit met mijn eijgen merckteijken gemerckt desen eersten dagh van Januarij ao 1645 inde negerij Concloeij in Bangrij [1].

XLI. Relaes aen de Ede Heeren raden van India door mij Jeremias van Vliet gepresenteert, vervattende hoe wij . . . . . Malacca op ons vertreck gelaten hebben. [28 November 1645].

. . . . . .

De roomsche Religieusen desen jaere van d' Indische cust en Ne-

---

1 De Raden van Indië wilden van een „etablissement [eens] comptoirs", waarop de Radja schriftelijk had aangedrongen, niets weten, om de bezwaren daaraan verbonden. (Missive aan Van Vliet, dd. 16 Juni 1645.) „De experentie [nl. heeft] t t noch toe in verscheijde gewesten geleert, hoe d'Indische vorsten bij mogelijck ende voordeligh genot aenstonts van hare contractatien resilieren; beloven wel goude bergen, maer alster op aen comt, geven niet; dat dan veel tijts naer gedane oncosten ende genomen residentie, niet anders als merckelijcke schade voor de Compe veroorsaeckt. Bij gevolch sodanige dissidie ende twistpalt verweet, dat somwijle Comps residenten met d'appendentien van dien pericul van invasie loopen. Negotianten moeten maer voordeel soecken te capteren ende alle beduchte oncenigheden soo veel mogelijck mijden, op dat niet door te veel ommeslagh hun selven consumeren, ende haren handel door het eene off ander geschapen incident obstakel lijde." De handel moest dus hier gedreven worden met gaande en komende schepen.

gepatnam successive verscheenen in Malacca, hebben hun in soodanigen postuur gestelt als off die fortresse door hun natie noch beheerst wiert. Onder anderen is daer uijt Coutchijn oock verscheenen eenen padro Paulo d' Acosta, eertijts vicarius over de geestelijcke jurisdictie in Malacca geweest, een Dominicaen en twee Jesuiten. Voornoemden Dacosta pretendeerde onder de roomse Christenen in Malacca 't vorige respect en authoriteijt, met voorgevinge dat van de moeder kerck g'authoriseert ende gesonden was, op 't leven en bedrijff der roomse christenen te letten; mitsgaders 't sij geest, off wereltlijck naer exigentie te straffen, te vervoeren off aen 't geestelijcke recht te senden. De geruchten van sulcx vernemende, [1] injungeerden hem, sich met kerck, noch wereltlijcke persoon te bemoeijen, niemant te straffen noch met het geestelijck recht te drijgen, want de justitia over d' een als d'ander wegen onse superioren ons met den raet bevoolen was, daer op hem excuseerende frivool antwoorden, wel te weten, onvermogent was, onder dese gouverne ijmant te straffen, nochtans pretendeerden, d' authoriteijt te hebben, met versoeck, aengesien de roomschen hunne christenheijt was, sich op ijders leven en bedrijff t' informeeren, de faulteurs aen de moederkerck te senden, om aldaer over hun bedrijff gedisponeert te mogen werden, welck versoeck hem 't eenemael off geslagen, met promt bevel, dat hij noch niemant van de Religieusen de capitulatien op 't stuck van de vreede noch onse g'emaneerde placcaten, over treden soude; des voornoemde geestelijcken in 't jegendeel gevolcht en in verscheijden deelen gepexeert, maeckten exempte huijsen kercks gewijse op gesepareerde plaetsen en vercierden deselve met alle ornamenten, begroeven hunne dooden met veele superstitien en sochten d' oude ceremonien te vernieuwen, publijcquelijck in te voeren en te celebreren, behalven hebben met hun vleijen d' ingesetenen soo verre gesocht van ons af te trecken, dat veele uijt haer plicht geweecken souden hebben, ten waere doorgaens waeckent en bij tijts daer voor hadden geweest. Daer en boven sochten die quanten d' ingesetenen met pregnante redenen noch in te planten, Malacca in corten aen de croon van Poortugael gerestitueert soude werden, stellende voor exempel, dat de restitutie der aengehaelde goederen van 't Coutchijns jacht en

1 De predikant Johannes Loosveld had sterk daarover geklaagd.

d' Engelse Hoop al beginselen waeren, gelijck in Malacca aen d' overleveringh der slaven dat gebleecken hadde [1], en hoe wel voornoemden vicario, de Jesuïten en den Dominicaen vaste toeseggingh gedaen, met den eersten nae Macassaer te vertrecken, soo hebben voorschreven Jesuïten echter met listicheijt getracht te verblijven, g' openbaert hebbende hun gevoelen aen den oppercoopman Van Gistele, met uijtdruckingh d' Indische Portugeesen en nieuwe Christenen tot geen ordre meer als de Jesuijten genegen waeren, soodanich oock, dat waer sijlieden quaemen en ingelaten wierden populatie te verwachten was, ten dien eijnde als ter lieffde van den nederlantschen stant in India hun dienst presenteerden, om Malacca door sulcken middel tot bevolckingh en respiratie te brengen, doch Sr Van Gistele dienden op hun voorstel soo bequaem, dat des aengaende noijt naerder versoeck gedaen hebben. Met den Capiteijn Jacomo Cardoso sijn oock twee Jesuiten in Malacca verscheenen die hun in 't begin soo bedeckt gehouden dat veele daegen daer geweest hadden bevorens 't ons ter ooren quam. Op hun voorgeven dat in Malacca tot aenstaenden Junij 1646 remoreren en op de patasjes van d' Indische Cust comende wachten wilden, om naer Macao te gaen, hebben met advijs des raets hun doen aenseggen, dat sich nae Macasser oft andere plaetsen mosten transporteeren, want niet voornemens waeren, hun in Malacca soo langh te dulden, waer over deselve seer gedoleert en versocht ten minsten te verblijven tot de comste der patasjes wt Macao omme sich dan naeder wegens die voijagie te beraden met presentatie dat hun in Bancalis, Siaca oft andere gewesten buijten Malaccas territoir sullen onthouden, 't welck hun (hoewel tegens genomen resolutie) toegestaen is.

In de Malacxe gouverne bespeure geen saeck van grooter emporte te wesen dan 't passeeren der geestelijcken van d'Indische Cust en Coromandel naer Macassaer en Maccao, want buijten twijffel jaerlijcx veel religieusen van d' Indische cust comen sullen met voorgeven bij gelegentheijt nae Macasser te vertrecken, die dan in Malacca ten

---

1 Art. 8 van de den 10 Nov. 1644 te Goa tusschen Joan Maetsuyker en den Portugeeschen onderkoning gesloten en den 19 April 1645 te Batavia gepubliceerde „capitulatien van verdragh" schreef o. a. voor wederzijdsche restitutie der goederen, veroverd „staende dese differenten", nl. die, veroorzaakt door de grensgeschillen op Ceilon.

minsten vijff maenden remoreeren en in October sullen de Jesuiten van Coromandel verschijnen en wtstroijen dat d'intentie naer Macao hebben, soo dat Malacca doorgaens met de roomsche religieusen gequelt sal sijn. Sij lieden sullen oock tijts genoech vinden om de gemeente wtteputten, gantsch in armoede te doen vervallen, en van de gehoorsaemheijt die aen den Nederlantschen staet schuldich sijn, af te trecken, principalijck alles te doorsien, verspijen, en t' advijseeren aen die 't voordeel onser principaelen niet soecken. Dult men voornoemde Religieusen dien tijt, soo is Malacca 't verhaelde en meer swaericheden onderworpen, gemerckt sij hunnen godsdienst te oeffenen niet naerlaten, en gereformeerde kerck altijt tegen sal sijn. Aen d'ander sijde so hun tegens danck doen vertrecken off wel tot sulex constringeeren, sullen oock niet als onlusten en apparente clachten, soo hier als aen den vice reij in Goa uijt ontstaen; nochtans moet in desen van tween quaetste 't beste gecooren werden.

Met de fluijt den Engel compt op sijn ijteratijff versoeck een dier Jesuijten herwaerts. Wat sijn voorstel aen UE. wesen sal blijft ons onbekent; 'k achte hij over onse boven verhaelde proceduren seer doleeren en versoecken sal, de religieusen die als passagiers in Malacca verschijnen (gelijck haer in die gelegentheijt noemen) daer verblijven oft vertrecken, naer haer den tijt en genegentheijt aenwijsen mochte.

. . . . . .

Beschreven in 't schip Egmont op de reijse uijt Malacca naer Batavia
en gepresenteert in Raade van
India desen 28e Novembris
Anno 1645.

XLII. De Raden van Indië aan Arnold De Vlaming van Oudshoorn, president in Malaka, en zijnen Raad, 6 December 1645.

. . . . . .

't Is prijselijck ende seer wel gedaen, dat den toeloop vandie geestelijcke ende roomsche priesters resolutive gestut ende daer op gemandeert is, partije na Maccassar ende elders te retireren. Dese politijcque maximen dienen hoe langer hoe meer in't werck gestelt,

om Malaccas territoir vandesen schadelijcken hoop te suijveren ten eijnde de Lusitaensche, ende verdere jnwoonders buijten prejudicie van onsen staet, exemt van machinatoire concepten blijven, ja fidele gehoorsaemheijt achtervolgens gedaen jurament presteren mochten, tot welckers rupture die roomsche voorstanders niet anders doen, als dagelijcs hare simulate ende trouwlose practijcken in't werck te stellen, als den heer gouverneur van Vliet op dit point wel ende ten rechten is apprehenderende. Bij resumptie van 't gemaecte bestant tusschen haren Coninc ende onse Souvereijnen bevinden het 26en articul [1] wel duijdelijck te dicteren, dat d' ondersaten (Nota) aen lant in hare domestijcque woningen simpelijck vrijheijt van conscientie ende alleen in hare schepen vrij exercitie van religie hebben sullen. Soo vernemen, trachten hare adherenten doorgaens op de continue vandien uijt crachte van gevolchde confederatie in Goa large ende voordelige extensie te doen, dat gansch verwerpelijck, ja onlijdelijck is, want dewijle de geestelijcke jnde Ceijlonse quartieren niet anders als bij particulier contract de vrijheijt van religie in't publijck vergunt is, moeten alle extensive jllatien, hoe subtijl die oock schijnen, aenstonts gerejecteert, ende die tegen strevige argumentateurs sodanigh voor 't hooft gestoten werden, dat haer de lust van verdere propositie come te ontgaen, des t'UE: reglement op de versochte dilucidatie wel expres ordonneren dat voortaen buijten 't

---

1 Dit artikel luidt in het op het R. A. berustende origineele exemplaar van het tractaat aldus: „*Subditi ac incolae harum Provintiarum, quj Christiani sunt, in omnibus locis, urbibus et territorijs, etiamque Provintijs ac Insulis Regni Lusitaniae aut ab eo appendentibus et dependentibus, sive illud sit ab utraque parte Lineae, tam in Europa, quam extra, ubi frequentandi locus datus, utentur et fruentur libertate conscientiae in domibus suis privatis, ac intra naves libero religionis exercitio . . . . .*" (De rest van 't artikel spreekt over de vrije huisgodsdienstoefening der wederzijdsche gezanten). Vgl. de Nederlandsche vertaling bij Van Aitzema, t. a. p., bldz. 759. Er is dus hier geen sprake van *wederzijdsche* vrijheid van conscientie of van godsdienstoefening. Maar in het tractaat, zooals de Portugeesche onderkoning dit zond aan den Nederlandschen gouverneur van de Kust van Koromandel en zooals het ook is opgenomen in het tractaatboek der O. I. C., luidt het artikel: „De ondersaaten *wederzijden*, (ik cursiveer) die Christen zijn, sullen genieten vrijheijt der conscientie verborgen in haer huijsen ende in haere scheepen in vrije oeffeninge der religie in alle plaatsen van Portugael ende den aenhangh waer het zij . . . ." enz. Men heeft dus het bezwaar gevoeld, dat het artikel niet ook ten behoeve der Portugeezen op het territoir der O. I. C. sprak en *pour le besoin de la cause* het artikel, trouwens onvoldoende, gewijzigd. Gelukkig werd de bepaling in ruimen zin opgevat.

minste advoij van exceptoire clausule den teneur van 't gemaecte bestant precijs achtervolgen sult, dat is de Malacse subjecten inde stadt geen publijcke predicatien op grote poene toestaen, maer alleen int privaet vrijheijt van conscientie sonder minister ende toeloop van gemeente admitteren sult, daer en tegen 'tscheep op paresse van eenige priesters exercitie vergunnen, sonder de papen daer in loco langer te gedogen als tot het vertrec vande gearriveerde handelschepen, daarmede gecomen sijn. Maer dat te noteren is alle bedenckelijcke jnfractie promptelijck voor te comen, ende d'opgevorste perturbateurs der onder horige gemeente doorden officier inconformité van g'emaneert placcaet ofte nogh te formeren edict exemplariter bij bannissement ofte andersints nae eijsch van saken met condigne poenaliteijten te straffen, om geen troubles inde herten der menschen nochte de minste creucke in staets regeringe te laten inwortelen, dat in alle manieren geweert dient.

. . . . . .

Int Casteel Batavia 6: December Ao 1645. Was geteijckent

Cornelis van der Lijn.
Joan Maetsuijcker.
Carel Reijniersen ende
Simon van Alphen.

XLIII. Gouverneur-Generaal (Cornelis Van der Lijn) en Raden aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, 21 December 1646.

. . . . . .

Met de negen retourschepen . . . . . op 18en December 1645 ende primo Januarij daer aen uijt dese reede nae Nederlant genavigeert, sijn onse jonghste generale brieven aen UEd: geweest, daerbij 't gepasseerde in Compagnies Indische affairen tot die tijt UEd. hebben aengecundicht, ons aenden inhoude derselver ende bijgevouchde pampieren gedraegende . . . . .

'T zedert is hier op 10 Januarij 't langh verwachte jacht 't Sas van Gent [1] over Pernambucq mede gearriveert daermede ons de hooge

---

1 In April 1645 uit patria gezeild.

raden [1] bij missive van dato 19en September 1645 tot waerschouwinge aenschreven, de revolte ende het schelms attentaet der Portugesen in Brasil, dat ons dapper ontsette, ende hebben naderhant wel cunnen bemercken, soo de Portuguesen hier langer bij 't voorige credit waren gebleven, ons in India mede een quaden tour souden hebben gespeelt, principalijcq op Ceijlon ende in Malacca, daer bij tijts voor sijn geweest, met op alle plaetsen soodanigen ordre te geven, dat vertrouwen ons nu geen hinder sullen doen, ofte ijets tegen de Compe durven attenteren, te meer geresolveert sijn, ende haer allerwegen sullen doen aenseggen, dat opt minste attentaet, t' welcq tot nadeel vande Compe mochten ondernemen, haer den oorloge meenen aen te doen, ende mogelijcq sijnde te verdelgen, doch sullen in alles soo circumspect gaen, dat de Compe niet in 't ongelijcq gestelt wort . . .

[Na de noodige „besendingen" te hebben verricht] behielden noch een aensienelijcke scheepsmacht, die voor eerst geen beter empleo wisten te geven als op onsen erffvijant den Castiliaen . . . . . [2]

Met [de in den loop van dit jaar verschenen] schepen [uit Nederland] sijn ons toegecomen 1608 coppen, daaronder 458 soldaten, hebbende op de reijse verlooren 140 sielen, ende hoewel datter drie schepen minder als het geprojecteerde getal uijtcomen, soo sullen echter met die uijtgeloopen sijn, meer schepen hebben als tot den handel cunnen emploijeren, sulcx dat met het excuseren van nieuwe ontdeckingen ende andere noodeloose uijtsettingen in toecomende met vrij cleender equipagie Comps grooten ommeslagh in India verhopen waertenemen ende uijttevoeren, als tot noch toe gedaen is . . . . waer toe alle onse crachten sullen inspannen, om eenmael de swaere lasten te verminderen, ende uijt d' Indische overwinsten de retouren te formeren, dat met UEd. oordeelen ende verstaen, hooghtijt te wesen, soo de Compe sal bestaen, ende de participanten goede uijtdeelingen genieten, 't welcq met matige equipagie, spaersame mesnagie, proffitabele ende vredige negotie, als principalijcq weringe van alle grove particulariteijten bevordert moet worden . . . . .

---

1 Van Brazilië. Men zie over de gebeurtenissen dáár P. M. Netscher, *Les Hollandais au Brésil* (La Haye, Belinfante, 1853), p. 141 ss.

2 Men zie over de tochten naar Manila, enz. in deze jaren Van Dijk, Borneo, bldz. 289 v.v.

Volgens UEd: ordre van 10en Meert [1] passato is den E. Cornelis van der Lijn den 15 October in het generaele gouvernement van India met de behoorlijcke solemniteijten geinvestieert, ende sullen volgens UEd. bevel altijt ses ordinarie Raden nevens den gouverneur generael op Batavia inden raed compareren, om Comps affairen metten anderen naer UEd. intentie te dirigeren, ende bij vertrecq off afflijvigheijt van eenige derselver sullen de plaetse weder met een ander capabel persoon op UEd. approbatie suppleren, om gelijcq UEd. wel seggen, altijt bequame persoonen te hebben, om bij affsterven off andere ongevallen het generaele gouvernement provisionelijcq te mogen becleden . . . . .

Door het lange ende schadelijcke achterblijven der vaderlantsche schepen, hebben dicqwils gewenst, de groote uijtsettingen naer de custe van Manilha hadden geexcuseert, alsoo daer door tot verachtering van Comps negotie als andere saecken ons goet voornemen in d' een ende d' ander niet nae behooren hebben cunnen uijtwercken, doch dewijle ons soodanigen onverwachten incident van tardance niet hebben cunnen inbeelden, ende dat geseijde exploict tot welstant vande Compe met een goede meeninge is gedaen, so vertrouwen dat UEd. ons doen daerin sullen approberen, te meer de hooghnoodige besendingen ten principale sijn volvoert, ende 't mancquement derselver is met de compste der aengetogen schepen noch ter goeder tijt over Malacca gesuppleert, ... soo dat alles god loff noch viercant is wtgevallen. Eenelijcq hebben door 't prefereren vande importantste handel plaetsen geen besendingh naer Atchin cunnen doen, daeraen weijnich gelegen is, sijnde niet als een residentie van staet sonder negotie, doch sullen tot conservatie van des Coninginnes vruntschap ende onse becomen privilegien op de Sumatrase Westcust, naert vertrecq der retour schepen besendinge derwaerts doen met een aensienelijcke vereeringe ende antwoorde op hare laeste ontfangen missive, om alle vreemde ondercruijpers van daer te weren, ende de aliantie met dat rijcq in goeden vreede te onderhouden mitsgaders onse competiteurs in hare negotie soo veel mogelijcq hinderlijcq te sijn, ende metter tijt dien handel ontsmaeckelijcq te maecken, dat met goet beleijt wel volgen sal, wanneer de Compe van Atchin noch wel goede

1 De Jonge, II (V), bldz. 281, noot 1) is niet geheel nauwkeurig.

proffijten staet toete comen. 't Gerecommandeerde in 't regard vande Moorsche negotianten sullen achtervolgen ende tot stuttingh van haren handel in die gewesten een beter tijt affwachten.

Bij onse jonghste missiven sullen UEd. sien, ... dat onse maximen in 't dirigeren van Comps affairen met die van UEd: ten principale overeen comen. . . . . .

[Uit Ternate] sijn . . . . . behouden gekeert op primo Julij 't schip Maestricht . . . . . ende den 30 September 't schip Amboina . . . . . , met niet meer als 9092 ℔ giroffel nagelen van 't voorleden jaers gewas overgebleven, dat alles is wat desen jaere uijt Molucco hebben becomen [1] ende apparent t' aenstaende jaer oocq weijnich sal sijn, ter oorsaecke datter op den 19 Julij passato op 't eijlant Macquian soo vehementen ende schrickelijcken aert bevingh is geweest (die drie etmael duerde) dat scheen het gantsche eijlant te sullen vergaen . . . . . , waerdoor veele nagelboomen gevelt ende meenichte soo geinfecteert sijn, dat te duchten is niet weder tot wasdom sullen comen, daer bij d' inwoonders oocq groote schade hebben geleden . . . . . Sijn hier door oocq voornemens geweest Macquian te verlaten ende haer op Mortier ende Almahera te transporteeren, dat den Tidorees ende Spangiaert sochten te bewercken, maer sijn door Conincq Hamsia ende des Gouverneurs authoriteijt in haer schadelijcq desseijn gestut ende te vreden gestelt, waermede als gehoorsame kinderen daer blijven resideren, met groote beloften van daerin te continueren, ende het havenen der boomen als plucken der nagelen te bevorderen, mits gaders in den oorloogh tegen den Tidorees ende Spangiaert te volharden, gelijcq vervolgens oocq betoont hebben . . . . . Doorde vremde handelaers is dit jaer niet eenen nagel vervoert, ende sijn met verlooren reijse in Maccassar gekeert; echter hebben door jnductie vande Engelsche dese voijagie andermael hervat, ende sijn in September passato voort vertrecq van onsen coopman Thomas Haverlandt, uijt Maccassar weder 9 vaertuijgen naer Molucco vertrocken, op hope van quantiteijt nagelen te crijgen, ende een goede reijse te doen, daerop tijtlijcq met de jachten Arnemuijden ende Sluijs gecruijst wort . .

1 Ook uit Ambon waren „niet meer als 143447 ℔ giroffel naegelen" ontvangen. Al deze specerijen moesten dienen voor den „inlandtschen handel", d. w. z. voor den handel in Azië, zoo dat Nederland met deze retourvloot „niet eenen nagel" bekwam.

Buijten dit desaister staen Comps saecken in Molucco in goede termen. Ons voorleden jaers aengecomen secours heeft daer groot ontsach gebaert, ende den Tidorees als Spangiaert soo geintimideert, dat haer te water noch te lande hebben durven verthoonen, maer blijven met geslooten poorten binnen hare vestingen . . . . . Uijt Manilha hebben sober secours met drie cleene jachten . . . . . met 5 joncqjes becomen . . . . . Uijt Maccassar sijnse door den Spaensen resident Pedro de la Matta, met 18 proviant prauwen gesecoureert, dat haer dapper heeft ontset, ende buijten extremiteijt gehouden . . . . . ende is seecker, soo wij de Maccassarse vaert cunnen affsnijden ende 't secours een à twee jaren in Manilha binnen houden off veroveren, dat den Spangiaert genootsaeckt sal wesen de gantsche Moluccos te moeten verlaten, t welcq den Tidorees mede wel voorsien can, die sich door mondelinge communicatie met den gouverneur Seroije ende Coningh Hamsia, soo verre geopenbaert heeft, dat hem gaern van 't Spaense jocq soude ontlasten, als maer versekert was, van 't goet succes onser uijtsettinge naer Manilha, ende dat den Spangiaert geen groot secours soude crijgen waerop eenelijcq siet, om het dan (gelijcq ront uijt seijt) met de stercqste te houden ende bij tijts met ons te reconcilieren . . . . .

Coningh Hamsia comporteert ende voeght sich in alles wel, ende soo lange de jaerlijcqsche recognitie van 4000 realen geniet, sal daer in niet mancqueren, daerom deselve oocq prompt sullen voldoen. Is eenigen tijt seer sieckelijcq geweest, waer door niet remarcquabels op den vijant is verricht, als alleenlijcq dat omtrent Weda ende de Papousche eijlanden 30 Tidoresen gevangen hebben becomen, ende eenige negrijen inde asse gelecht, sijnde den vijant soo voorsichtich, dat ons de verder occasie beneempt. Hamsia versoect meerder secours om den Tidorees ende Spangiaert met gewelt uijt te roeijen, dat op de jegenwoordige aensienelijcke macht in Molucco, als de Manilhase besettingen sullen excuseren, ende 't succes eerst affwachten, om dan ten besten vande Compe ende meerder affbreucq vanden vijant verder te procederen. Sijn Hooght was met de compste vanden Quimelaha Madjera ende Hamba Radja Sope uijt Amboina, van die lants regeringe beter ende tot contentement onderrecht, ende is hem dienaengaende met het advijs vanden gouverneur Demmer nu 't eenemael conformerende, daerin sonder veranderinge onder-houden moet

worden. 't Waere te wenschen, noch geruijmen tijt in 't leven mocht blijven, alsoo den apparentsten successeur genaemt Manilha, noch in sijn frenesie blijft continueren, buijten hoope van tot voorige gesontheijt te comen, sulex dat bij Hamsias overlijden daer wel eenige veranderinge mocht voorvallen. Den Conincq van Batsjan blijft mede in weldoen ende 't vervolgen vanden oorloch continueren, sijnde onse vereeringe hem seer aengenaem geweest, daerin met assistentie van ammonitie van oorloge gevoet wort. De sone vanden coningh van Bouton genaemt Quitchil Alj, was met een corcor op Maleije aengelant, om Hamsia als middelaer tot den vrede te versoecken, daertoe [wij] wel genegen sijn, als bevoorens restitutie doet van onser burgeren gerooffde middelen ende canon, gelijcq hem met sijn gesanten (tot dien eijnde herwaerts gesonden) aenschrijven . .

Comps forten in Molucco bleven 19 Augusto met 640 Nederlantsche coppen beset, ende opt schip Fredricq Hendricq, de jachten Arnemuijden ende Sluijs 254: maecken 't samen 894 mannen, dat een treffelijcke macht is . . . . .

Overtredende tot de constitutie van d' Amboinse provintie, die God loff nu in goede gewenste termen ende in vrede staen . . . . . alsoo de Compe nu alleen meester vande nagelen, noeten ende foelije is, sullen die in India door 't senden van minder quantiteijt, op soo hoogen prijs sien te brengen, dat d' Engelsen noch andere, bij te doenen incoop, daerop in Europa niet cunnen proffijteren wanneer UEd. tot groot voordeel vande generaele Compe de marct in die specerijen cunnen stellen. Geen vremde handelaers sijn dit jaer in d' Amboinse quartieren vernomen, noch oocq eenen nagel vervoert . . . . .

De becomen advijsen bedeelen ons wijders den goeden toestant van Amboina, insonderheijt de langh gewenste veroveringe vant stercke nest Capaha, dat voor onwinbaer is gehouden ende tot welckers incorporatie den gouverneur Demmer bij sijne eerste missiven 900 à 1000 soldaten, ende gelijcq getal matroosen versocht, waermede de victorie noch dubieus stelde, doch den almogenden god heeft het ten besten vande generaele Compe ende tot straffe der rebellen anders voorsien, ende gemelte Capaha op 25: Julij passato in onse handen gegeven sonder een man te verliesen, daer bij de uijtvoerders grooten loff ende bijsondere eere hebben behaelt ende de Compe van ex-

cessive oncosten ontlast, sijnde de saecke bij den gouverneur Demmer met den Capitain Jacob Verheijden (buijten verder communicatie) onderleijt, op 't voorgeven van een jongen uijt Capaha overgecomen, die sich als gidje heeft laten gebruijcken, daermede gemelten Capiteijn met 100 soldaten en 60 matrosen door een onbekenden ende bij nae ontoeganckelijcqen wegh bij nacht in alle stilligheijt ende goede ordre de mars heeft genomen ende soo geavanceert dat den vendrich Jan Willemsen uijt den Haegh met 8 soldaten ende eenige granaet werpers in 't limieren vanden daegh indes vijants stercte is gecomen, die noch meest sliepen, maer wiert van een oude vrouwe ontdect, waer op terstont met groote couragie inviel, ende vande volgers wel gesecondeert sijnde, bracht den vijant in soodanigen confusie dat geen tijt hadden om inde wapenen te comen, maer namen alle de vlucht, sprongen met vrouwen ende kinderen over de mueren, waerdoor mennichte omquamen ende armen en beenen braecken, blijvende alsoo door godes genadige hulpe overwinners van dat stercke ende schadelijcke nest Capaha, twelcq sulcken schrick door 't gantsche landt heeft veroorsaect dat alle affvallige haer hebben gesubmitteert ende pardon versocht, dat hun op groote gedaene beloften van fideliteijt is toegestaen, ende waer door geheel Amboina nu in ruste ende vreede is gebracht: Godt geve, soo altijt continueren ende in welstant noch toenemen mach, waertoe van hier alle behulp middelen sullen contribueren ende de gemaecte contracten van onser sijde punctuelijcq doen onderhouden. D' onse hebben goeden buijt, veele sagouw ende ammonitie van oorloge becomen, soo dat geseijde rebellen buijten eenigen noot, den oorloge noch lange jaren souden hebben cunnen voeren, te meer van die van Hittoe, Hiettoelamma ende Mamalo door secrete wegen geassisteert wierden, sijnde omtrent 700 sielen in Capaha stercq geweest. De gouverneur Demmer heeft alles geraseert, ende de nagel als fruijtboomen gevelt. Telloucabessj met de principale belhamers waren gevlucht, maer sijn naederhant achterhaelt, hij op 7 September passato gedecapiteert ende de rest per den Dolphijn herwaerts gesonden bestaende in

4 broeders ende 2 soonen } van Telloucabessj,

2 soonen van Cackjalj, gewesen Capiteijn Hitto, Bermelij, Orangcaij van Hittoelamma, ende Pattj Touban, den

laetsten vande vier hooffden des lants Hittoe, waermede dien naem uijt ende Amboina van alle oude rebellen gesuijvert is, die metten eersten naer Mauritius [1] meenen te senden, om haer leven daer te laten eijndigen, ende vanden Maccassar om d' selve niet g'emportuneert te worden, die voorschreven Telloucabessj met den sijnen seer ernstich heeft versocht, dat met sijn doot beleeffdelijck hebben g'excuseert. De breeder extentie van dit exploict, mitsgaders de situatie, stercte ende groote van Capaha etc. staet bij d' heer Demmers missive van 3 September passato [2] genarreert, dat remarcquabel ende waerdich is om te lesen.

. . . . . D' heer Demmer [geeft] ons in alles goet contentement, die tot langer verblijff niet can verstaen . . . . .

Amboinas garnisoen bleeff den 3 September op 22 beset plaetsen, twee jachten ende een chaloup noch stercq 600 coppen, daeronder 352 soldaten. . . . .

Tot supplement van Bandas petitie sijn den 5den Meert passato van hier vertrocken de fluijt Petten ende 't jacht Oudewater . . . . . daermede d'oppercooplujden Jacob de With ende Johannes Verpoorten als Commissarissen derwaerts sijn gegaen . . . . . om . . . . . haer op alles [3] soo circumspect te informeren, dat tsijner tijt daerin convenabel redres mochten doen, te meer ons verscheijde clachten van eenige Comps dienaers ende burgeren over het rude tractement vanden gouverneur waren voorgecomen, die tot naerder ondersoecq niet wel conden aennemen. . . . .

'T sedert sijn gemelte Commissarissen geretourneert ende ons daervan in retour toegecomen . . . . . specerijen . . . . .

---

1 Dit geschiedde in het volgende jaar, maar reeds den 12 April 1649 gelastten G. G. & R. aan den koopman Reinier Porre op Mauritius, de Amboneezen naar Batavia terug te zenden, uit vrees voor hunne ontvluchting en terugkeer op Ambon „door behulp van d' Engelsen off andere".

2 16 Aug. Zie beneden, bldz. 284.

3 De gouverneur Witsen en de opperkoopman op Neira, Jan Sijmonsz, werden nl. door den, van „begaene querellen ende baetsoeckerije" beschuldigden, gewezen opperkoopman van Poeloe Ai, Jan Pietersz. Molshoek, beschuldigd van „veele baetsoeckerijen ende quaet reglement." Geen van deze drie ambtenaren kwam ongeschonden uit dit onderzoek te voorschijn, zij hadden „een slordich huijs in Banda gehouden", zich schuldig gemaakt aan „vuijle handelinge" in financieele zaken, enz. In een schrijven echter van 8 Sept. 1646 aan Witsens zwager Gerrit Hudde (R. A.) laten zich de ambtenaren der O. I. C. op Neira, waaronder Jan Sijmonsz, zeer gunstig over Witsens beleid uit.

costende met d'ongelden samen incoops *f* 108734 – 19 — 6, welcq retour vrij grooter is als dat van anno passato, en souw noch meerder geweest sijn, soo door d' harde winden ende regen niet veele vruchten vande boomen waren gevallen, tot groote schade vande verarmde burgers, die van onse principale ministers meest uijtgeput ende in groote schulden sijn vervallen, oocq door de quade bejegeningen Banda bijna wars geworden, ende bij de jegenwoordige regeringe meer tot vertrecq als verblijff genegen, daerin tot welstant van dit costelijcke Comps juweel, vergrootinge van der selver colonje ende recouvrement der arme burgers, volgens UEd. serieuse recommandatie naer behooren sullen versien . . . . .

. . . . . De heer Witsen [is] den 25en Julij passato naer eenige dagen siectens overleden, door welcq incident ende mancquement van bequamer stoffe, den voorgemelten Jan Sijmonsz daer als president tot onse naerder ordre is verbleven, die metten eersten door een bequaem hooft, ende getrouw oppercoopman, sullen vervangen ende herwaerts doen comen . . . . .

Den oppercoopman Adriaen Dortsman anno passato met de jachten Waterhont, Harincq, Waeckende boeij ende drie tingangs met 200 soldaten naer de Zuijt Ooster eijlanden omtrent Banda wtgeseth, [1] was over dien wegh op Queij, Arouw, Tenimber ende Damme aengelandt; welckers verschijninge d'inwoonderen in t' eerste een grooten schrick aenbracht ende veele de vlucht boschwaert in dede nemen, maer quamen door minnelijcque nodinge ende cleene vereeringe, in corte wederom aff. D'onse wierden vrundelijcq bewillecompt ende onthaelt, oocq vergunt daer residentie te mogen nemen, ende hebben die van Tenimber ende Damme, dat de principaelste eijlanden sijn, eijntlijcq onder bondige contracten [2] ons de possessie van hare landen toegestaen, om daer met exclusie van alle andere natien te negotieren, gelijcq UEd. bij derselver copien breder cunnen sien. Ingevolge heeft gemelte Dortsman op Tenimber een logie ende op Damme een fortgen met twee punten geleijt, genaemt Wilhelmus, beset met 8 stucken canon, 2 steen stucken ende 75 blancke coppen, de lootsboot ende een tingangh onder 't gesach vanden ondercoopman Evert de Lieffde, die met een goede ende wel geextendeerde instructie nevens een

1 Zie hiervóór, bldz. 246.

2 Zie beneden, bldz. 303 vv.

cargasoentjen van *f* 8430.— is versien, om t' oochwit daer 't erlangen, ende d' aencompste vande vreemdelingen te weeren, ende is seecker, wanneer deselve van daer gehouden worden, dat die ende alle andere omleggende eijlanden metter tijt voorde Compe ende de burgers in Banda, seer proffijtabel sullen sijn, twelcq van hier naer vermogen sullen bewercken, om alleen meester vande landen ende de costelijcke specerijen te blijven. Voor de verschijninge van onse macht waren daer al eenige verlopen Bandanesen, Maccassarse ende Bantamse handelaers aengelandt, ende uijt vreese van deselve weder geretireert, die de hooffden van gemelte eijlanden hadden geinstigeert, d' onse niet te admitteren, maer uijt te seggen ende 't Moorse geloove aen te nemen etca., waerdoor den predicant Vertrecht weijnich in t' geestelijcke werck hadde verricht, dat meent, noch metter tijt wel comen sal, alsoo t luijden van redelijcq goet naturel sijn ende daertoe beloften hadden gedaen.

Nae 't rapport der inwoonders waren daer 3 à 4 Europianen met een Maleijts vaertuijch aengeweest, ende uijt vreese van d' onse weder vertrocken, om met haer in onderhandelinge te comen, ende dan nae alle apparentie possessie van de landen te nemen, dat wij presumeren, Portugesen van Maccassar sijn geweest, alwaer met veele huijsgesinnen van Maccauw, Goa ende elders, residentie hebben genomen, ende de Jesuijten toegestaen is, een nieuwe kercke te bouwen, dat verre siet, ende ons vastelijcq doet inbeelden, niet alleen t' ooge op gemelte eijlanden, maer oocq op Solor hebben gehadt, om die landen, [en] volckeren mede onder subjectie te brengen, ende dan haeren handel van daer in dese omleggende quartieren 't extenderen, ende ons soo een groot voordeel aff te sien, waer toe seer subtiel ende gauwer als d' onse sijn, temeer door de continuerende oorlogen in China de stadt Maccauw sonder negotie is, ende dierhalven gepranght worden, andere middelen bij der hant te nemen, om haere familien te sustenteren, soo dattet hoogh tijt is geweest, geseijde eijlanden voorde Compe in possessie te nemen . . . . .

T' voorverhaelde op Tenimber ende Damme verricht sijnde, ende dat het eijlant Nijle niet conden beseijlen, is Dortsman, met de jachten in Banda geretourneert, ende naer becomen verversinge den 22: Julij weder vandaer naer Goelj Goelj ende Ceramlaut vertrocken, tot destructie van de vreemde handelaers, als om Nijle ende

Damme andermael te besoecken, ende de vordere eijlanden, west van Damme gelegen, tot Solor ende Timor toe, t' ontdecken, dat door 't naejaegen van een Bantamse joncq, waermede benedens winds raecten, niet heeft connen volbrengen, ende is soo met 't jacht den Waterhont over Amboina ende Balij met 154 stuks koebeesten ende 21360 strengen catoene gaern den 23 October passato seer sieckelijcq in Batavia aengeland ende den 28en do overleden, daer aen de Compe een goet ende vigilant dienaer comt te missen . . . . . Den Coninco van Bantam . . . . . heeft sijn onderdanen die vaert stricte verboden, ende ons toegestaen deselve daer vindende, te mogen dootslaen . . . . . .

. . . . . Haverlant is gedurende sijn residentie [te Makassar] wel getracteert . . . . . Desen jaere isser in Maccassar niet eenen nagel uijt Amboina noch Ternaten aengebracht, maer ruijm 40 bhaeren met een jachtjen uijt Manilha, die bij d' Engelsen tot 260 reaelen de bhaer sijn opgecocht. Den Spangiaert Pedro de la Matta blijft daer noch resideren . . . . . D' Engelsen hebben met twee schepen ende den Deensen Commandeur Willem Leijel met 't schip de Christiaenshaven over de 400 packen cleden in Maccassar gebracht . . . . . Hebben de vreemdelingen tot het halen van nagelen weder seer geanimeert, maer niet geobtineert, alsoo verschricken, wanneer Amboina maer hooren noemen. De Portugesen sijn daer mede met omtrent 300 packen cleden aengelant, sulex dat met d' onse ende die vande Maleijers dit jaer over de 1000 packen cleden in Maccassar sijn aengecomen, tot groote dalinge, ende cleene advance heeft veroorsaect [1]. Het Portugese jacht van Negepatnam is weder derwaerts vertrocken met over de 45000 maesen, om met cleden in Maccassar te retourneren, ende dien handel niet alleen te vervolgen, maer ons op de custe van Java, Borneo, ende andere omleggende quartieren inden wegh te wesen, daer toe de Jesuijten reede besendinge aenden nieuwen Sousounangh Mattaram [2] met 4

1 Ook op den kleedenhandel te Batavia had deze groote toevoer een ongunstigen invloed, daar de „inlantsche quartieren" door de vreemdelingen van kleedjes voor een groot deel werden voorzien.

2 De Jonge, t. a. p., II (V), bldz. 281, noot 2, is niet geheel juist, als hij zegt, dat men in de brieven uit Indië van 1646 „hoegenaamd geen berigten omtrent Mataram, noch ook omtrent den dood van Soesoehoenan Hagoeng Seno-

ijsere stucken ende 30 à 40 haecx hebben gedaen, om onse vrede handelinge te stutten, ende residentie op Japara t' obtineren, doch sijn onverhoort affgewesen. . . . .

T' is, als gesecht, onse opinie ende houdent uijt 't gevolch oocq voor seker, dat der Portugesen ende Jesuijten desseijn is geweest op Solor een tweede Malacca te stichten, ende ons van daer den handel in dese suijder quartieren etca infructueus te maken, deswegen, ende op de becomen tijdinge vande revolte in Brasil te eer geresolveert hebben, met onse bontgenooten, anno passato hier van Solor aengelandt, op haer ernstich versoecq een nieuw contract te maecken, [1] ende Comps verlaeten fort Henricus weder te occuperen, ingevolge is den Maijoor Willem Verbeecq den 2 Februarij passato pr de jachten Aeckerslooth ende Tonijn . . . . . derwaerts vertrocken . . . . . ende is naer verrichter saecke den 21 Julij passato . . . . over Balij weder geretourneert . . . . . 't Fort Henricus blijft van canon, ammonitie van oorloge, provisien ende een redelijcq capitaeltjen tot vervolgh vanden handel ondert commando vanden Luijtenant Hendricq Hendricqsz van Oldenburgh wel versien, ende met 34 coppen beseth. Ende hoewel wij met UEd: mede begrijpen, dat dese besettinge de Compe meer lasten als proffijten sal aenbrengen, soo vertrouwen echter dat UEd. op de voorverhaelde consideratien ons doen sullen approberen. . . . .

Van Palimbangh is hier den 27 Januarij passato geretourneert..... den Coopman Anthonij Douwensz . . . . D' avancen opt verhandelde cargasoen [zijn] sober, ende geven de cleden in Batavia grooter voordeel als in Palimbangh. Dese Coninc q advijseert ons, dat in toecomende geen peper als van hem sullen mogen coopen, ende een reael meer als de marct is, moeten geven, onder conditie dat dan al de Palimbangsen peper aen ons alleen sal leveren, welcke monopolie voor de Compe te schadelijcq oordeelen, ende de wijle genoechsaem ons verseeckeren, geen peper van daer vervoert, maer ons door de Batavise Chinesen ende andere handelaers wel sal toe.

---

pati" aantreft. Wel degelijk vindt men hier en dáár verspreide aanteekeningen over diens dood. Zoo schrijven de Raden van Indië den 30 Juni 1646 aan den Sultan van Djohor: „Den ouden Sultan Mattaram is onlanghs overleden ende desselffs soone in sijn plaetse gesuccedeert."

1 Zie beneden, bldz. 314 vv.

vloeijen (gelijck dagelijcx bevinden), soo hebben goetgevonden, dit jaer geen besendinge naer Palimbangh te doen. . . . .

Van Siam is hier op 24en Meert passato gearriveert de fluijt Berchout . . . . . medebrengende een missive vanden Coninck ende geschenck van 4 sabels, de scheden met gout overtrocken, hebbende te vooren vier schoone oliphanten gesonden, dat een extraordinarije vereeringe sij, ende noijt gebeurt is, welcke rijckelijck gecompenseert hebben. Comps saecken staen daer naer wensch, maer sobere negotie, door den grooten toevoer van cleden over Tanasserj . . . . . Den oppercoopman Isaacq Moerdijcq was op den 23 Januarij passato met vergif vanden swarten huiscock om 't leven gebracht. . . . . ende is sanderendaeghs door last vanden Coninck seer heerlijck begraven, blijvende den ondercoopman Jan van Muijden de directie tot naeder preuve bij provisie waernemen. . . . .

't Commando vande [retour]vloote is gedefereert aenden E. Jeremias van Vlieth gewesen gouverneur in Malacca. . . . .

Geschreven in UEd. Casteel Batavia desen 21en December Anno 1646.

. . . . . .

Cornelis van der Lijn.
F. Caron.
Carel Reniersz.
Anth. Caen.

XLIV. Gerard Demmer, gouverneur van Ambon, en Raad, aan Gouverneur-Generaal en Raden, 16 Augustus 1646.

. . . . . .

Onsen jongsten aen UEde . . . . . is geweest dato 28 Junij passato. . . . . .

Voor ende sedert denwelcken tijt continuelijck ons uijterste debuoir gedaen, alle onse hier hebbende middelen te werck gestelt, ende gepractiseert hebben, bij wat gelegentheijt wij onse vijanden, den rebelligen Toloucabessj met sijne adhaerenten subjugeren ende tot schuldige gehoorsaemheijt brengen, mitsgaders desselfs stercke ende jnaccessive jae genoechsaem onverwinnelijcke plaetse Capaha overmeesteren ende in ons gewelt becomen mochten, dat ons eijndelijck

naer veel moeijten ende travalien met de bergen op ende neer te loopen ende den vijant allen mogelijcken affbreuck te bevoorderen, dato 25 der verleden maent Julij s' morgens omtrent halff seven uijren door de genadige hulpe ende beleijdinge Godes met een geringe macht seer geluckich, sonder een eenigen gequetsten door den vijant te becomen, t' onser besondere vreuchde tot seer grooten dienste van de Generale Compe ende merckelijcke gerustheijt deser landen naer wensch gesuccedeert ende in volgende manieren volbracht is.

Naer dat den vijant geduirende desselffs rebellie, ende dat onse besettinge omtrent denselven gehouden hebben, met geduirich in partijen op malcander te gaen, van hare beste voorvechters veele verloren, ende door hongers noot, ontstaende ten principalen uijt het verbot van t' visschen ende de zee te frequenteren, aen de bij gelegen hare geallieerde negrijen gedaen, waerdoor sijlieden binnen eenige maenden weijnich ofte geen visch becomen ende sonder deselve niet hadden leven nochte bij hare crachten blijven connen, vrij wat gematteert ende in onmacht was gebracht geworden, hebben [wij] ten laesten sekeren gevangen jongen becomen, die praesenteerde, een passagie ende jncomen in Capaha aen te wijsen, maer soodanigen wegh, dat bij aldien maer ijmant van den vijant haer gewaer wierde, sij terstond ende in tijts mosten retireren, ofte souden alle geslagen ende geen plaets om aff te comen wesen. Desen jongen hierbij volstandich, oock ons getrouw ende secreet in onse vasticheijt onder Capaha bij blijvende, hadden hoop, ongeacht t' pericul daermede vermengt bij verrassinge ende onvoorsien incomen meester van Capaha te worden, gelijck (:Gode sij danck:) geschiet. Oversulcx, om de minste naerdacht te causeren, oirsaeck niet een persoon derwaerts gaen ofte qualijck een brieff oversenden connen, ofte wort haer terstont van die geene, door welckers negrie dat passeren moeten, ende die al soo groote sorge voor Capaha, als sij selven dragen, bekent gemaeckt, als wanneer al terstont in naerdacht vallen, ende te beter op haer hoede sijn, t' welck ons al eenige reijsen bedrogen heeft, van langsamer hant ons cloeckste volck van t' Casteel als andere plaetsen getrocken, ende in stilheijt naer onse besettinge derwaerts gesonden hebben, om deselve bij alle gelegentheijt bij der hant, ende van elders te roepen, niet van noode te hebben, daerbij alle gerequireerde nootwendicheden daertoe ondertusschen gereet doen maecken,

naer welckers verrichten ende dat noch alles, soo veel bemercken conden, secreet was, hebben d' Hr Gouverneur met den Capiteijn ten dien fine hier over oock alleen jntelligentie gehouden, heeft gemelten Capiteijn naer becomen ordre dato 24 der verleden maent Julij sijn voornemen in den name des Heeren beginnen in t' werck te stellen, sijn cloeckste volck daertoe uijtgesocht, tegen ende in den avont omtrent 60 matrosen, daerbij eenige stuijrluijden ende schippers vande jachten Zantvoort, Romerswael, Leeck ende cleijn Enckhuijsen aldaer in besettinge leggende, binnen de vasticheijt doen comen, om soo tot werpen van hant granaten als tot leeren, hanghmacken, cruijt, lont ende coegels te dragen te gebruijcken, waermede naer dat sijn soldaten in alles met d' officieren sterck 100 coppen, ende de matrosen daeronder, in vier partijen, voerende den vaendrager Jan Willemsz. uijt den Haegh, een Engelsman ende cloeck soldaet, den verlooren troup vooruijt, den lieutenant Gijsbert van Moerlagh d'avant guarde, den Capiteijn Jacob Verheijden [1] selffs de batalie, ende een onser sergianten d' arière guarde, verdeeld hadde, hebben s' nachts omtrent elff uijren met een claren maen (: doch donker ende regenachtich weer:) beginnen te marcheren, geleijt door voorschreven jongen, eerst door en langs een drooge rivier onder t' steijle geberchte op, vol rudsen ende clippen, ende boven dien van den vijant noch met boomen over al toegecapt, voorts een steijl geberchte op over een smal ruggetjen, daer qualijck man voor man conde gaen, ende op veele plaetsen malcander t' geweer affnemen, t' selve opmannen ende aen rottangs haer selven ophalen mosten, sijnde soo steijl ende diep aen wedersijden, dat die daer van boven neergevallen hadde, niet weder te recht soude gecomen sijn. Met dusdanige moeijte ende travalie dien nacht doorgebracht, bevonden haer tegen den dag onder t' steijle geberchte van s' vijants wercken, ende haer halve volck met den geheelen train, daerbij al haer amunitie ende voirdere behoeften waren, door de donckere ende moeijelijcke passagie van haer affgedwaelt ende achter gebleven, oock daerbij desen wegh, met

1 Het verhaal bij Valentijn (Ambon, II, b, bldz. 151), dat Verheijden dezen tocht ondernam, terwijl hij bij Demmer „in ongunst geraakt" was, heb ik niet aangetroffen. Wèl had Verheijden de daar in 't korte vermelde onvoorzichtigheid begaan.

t' geene noch te climmen sagen, soodanich, dat bij voorvallende rescontre van den vijant niemant van henlieden t' leven daervan affbrengen soude. Niettemin door de mannelijcke dapperheijt der officieren, ende dat hem een ijder soldaet even couragieus ende begeerich tot de victorie, om eens van de dagelijcxe travalies verlost te worden, toonde, resolveerden, naer dat malcander Gode bevolen hadden, voort op te climmen, ende t' avonturen, wat genade haer den goeden Godt soude comen te verleenen, dat al mede wel geluckte, want omtrent een uijre op den dagh den vaendrager met noch niet meer als 7 à 8 musquettiers ende eenige granaetwerpers van den voortroup boven comende, bevont conform t' aenwijsen ende seggen van vooren genoemden jongen, daer een open passagie ende jncomen, aen weersijden met een goed sterck bolwerck beset, doch sonder wacht ende alle noch slapende, exempt een out wijff, in een huijs dichte bij henlieden staende, die d'onse gewaer wierde en gerucht begonde te maecken, sulcx den vaendrager, om niet voirder ontdeckt ende buijten gehouden te worden, met dese weijnige persoonen genootsaeckt wierde, in te vallen, die oock getrouwelijck van de noch op climmende, dat een voor een over een heel smal ruggetjen geschieden moste, gevolcht wierde, jn voegen den vijant hem dus schielijck ende on verdacht overvallen siende, ende geenen tijt hebbende, om in ordre ofte tot tegenweer te geraecken, terstont de vlucht begonde te nemen, ende die niet haest genoech in hare uijtgangen de leeren, sijnde hoogh 14 à 15 groote treeden ende daeronder steijl neergaende geberchte, aff conden comen, lieten haer met de kinderen in d'armen over hol ende over bol van boven neer vallen. Andere sprongen over de muijren de hooge steijle clippen neer, rollende voorts tot onder in de diepe valeijen wegh, soo dat menichte derselven door d' affgrijselijcke hoochte soo wel mannen, vrouwen, als kinderen, den hals, armen ende beenen braecken, ende op de plaets doot bleven leggen, andere met een deerlijck gekerm onder in de valeijen ende in t' geberchte geraeckten, alle naeckt ende bloot, qualijck met een cleetjen om t' lijff, soo alsse uijt den slaep ontwaeckten, latende alles wat gehadt hebben tot buijt van onse soldaten, die daer wel van gevaren, oock goede buijt gemaeckt hebben. In de negrie met het jncomen bleven niet meer als 5 à 6 personen van den vijant doot, daeronder een van Touloucabessis broeders, die hem ter weere stelde, met

eene van sijne twee vrouwen, de moeder van twee noch bij den leven sijnde soons. Onder de gevangene, die doch in t' eerste oock weijnich waren, was Toulessj, Capiteijn van Capaha, voor desen van d'onse door sijn been geschooten, ende noch niet genesen, met Teakan, over veele jaren lam geweest, beijde Toloucabessis broeders, ende niet connende loopen, oock een van voorschreven Toloucabessis soontjens, out 6 à 7 jaren. Hij selffs in persoone was t' ontcomen, doch in t' overspringen van de muijr van een onser sergianten, die den verlooren voortroup sloot ende van d' eerste daer binnen was, soo nae gevadt, dat ten ware in t' toegrijpen door het tusschen loopen van een vrouw belet was geworden, hem gecregen soude hebben, becomende nu eenichlijck de slaepmuts van sijn hooft, die hem ontviel. Aldus wierden ende bleven d' onse (: Gode sij danck:) door sijn hulp ende genade met sulck eene geringe macht tot groote verwonderinge, affschrick ende verslagentheijt van deser landen jnwoonders, ende singulierlijck der geenen, die in t' besonder daeraen gelegen, ende hare hoope vast gestelt hadden, dat dese plaets voor d' Hollanders onwinbaer, ende sijlieden daerdoor tot haer voornemen comen, dat is, de Compe mettertijt gedwongen worden soude, henlieden hare voorige lants gerechticheijt ende regeringe weder jn te ruijmen, meester van dese langh vermaerde ende genoechsaem jnaccessive sterckte Capaha, sonder dat jmant van d' onse door den vijant in t' minste gequetst, ofte eenich bloet gelaten sij. Eenichlijck heeft sekeren quartiermeester t' ongeluck getroffen, dat in t' aensteecken ende werpen van een hant granaet deselve in sijn hant te vroech gesprongen, ende hij daerdoor sijn rechterhant verlooren heeft, jnsgelijcx een soldaet daervan in sijn mont ende wange vrij wat gequetst geworden sij. Buijten dien was alles sonder eenich ongeval affgeloopen.

Dese seer aengename ende langh gewenste tijdinge ons door bovengenoemden lieutenant Moerlagh te lande overcomende, denselven d° tegen den avont omtrent te vijff uijren met overleveringe van Toloucabessis vaendel voor sijn compagnie gevoert, toegebracht, deden terstont onses Casteels Orangcaijs beroepen, haer belastende, een ijder volgenden daegs heel vroech ons te volgen, ten minsten met hondert mannen van haer cloeckste volck, elck versien met een goede parringh, om Capaha oock te gronde te helpen verdestrueren, ende desselffs nagel als andere vruchtbomen jn ende om dieselve plaets

te schillen ende ruijneren, sulex oock getrouwelijck naerquamen, ende begaven ons in persoone s' nachts omtrent drie uijren vooruijt derwaerts, soo dat met het lumieren van den dagh aen 't gaen, omtrent 8 uijren op Hittoelamma, ende naer dat in onse vasticheijt onder Capaha een weijnich gerust hadden, op de middagh met vreuchden, als hebbende lange daernae verlangt, boven in de zeer stercke veroverde negrie Capaha, vermits gestadigen regen tot de knien toe beslickt quamen, vindende onse officieren, soldaten ende matrosen wel gemoet, ende met goeden buijt van schoone groote gongen, gout, seer costelijcke zijde ende andere cleeden, als voirderen huijsraet versien, doch menichte van seer schoon porceleijn in t' eerste plunderen, als te veel voor haer om aff te dragen, aen stucken geslagen, bedanckende Toloucabessj met de sijne, van dat haerlieden voor hare langh geduijrde moeijten ende travalien ten laesten noch soo liberalijcken beloont ende met soo weijnich tegenstant universele erffgenamen van al haren langh vergaderden schadt ende rijckdom gemaeckt ende gants niet voor haer selven behouden hadden, als hebbende niemant, volgens de verclaringe vande gevangene broeders van Toloucabessj, oijt ijets van t' hare buijten de negrie gebracht, ofte verborgen, uijt oirsaecke sijlieden t' selve nergens beter ende sekerder bewaert achteden, als te deser plaetse, die niemant van hen lieden oijt gedacht hadde, dat bij eenige menschen gedwongen soude hebben connen worden. Aen amunitie wierde ons vertoont ende ter hant gestelt in de negrie ende op hare bolwercken gevonden te wesen,

1 jsere stuck schietende jsers van . . . . . 5 ℔
2 lange Macassaerse metale do^s schietende jder. . . . 2 ℔;
4 metale falcoenen ijder . . . . . 1 ℔;
8 metale camers tot deselve;
7 do^ bassen, ende
9 do^ camers daertoe; met
1 groote haeck.

---

15 p^s geschut, elck gestelt, daerse best dienst conden doen; daertoe over de duijsent ℔ (: in potten ende vaten:) goet schoon boscruijt, meest volgens haerlieder verclaringe voor dese van de Macassaren gecocht, ende de rest door al de negrijen langs de geheele cust van Hittoe te samen vergadert ende haer toegebracht; wijders

wel 100 musquetten ende roers, doch meest schadeloos, ende onbruijckelijk; over de

3000 roer- ende musquet coegels, binnen al dewelcke een steentjen, om 't loot te menageren, gegoten was; eenige steenen coegel formen;

100 ℔ schoone gesuijverde solpher in een vadt;

2 Siamse potten vol goeden salpeter;

3 werpanckers van 150 à 180 ℔, voor desen van onse jachten affgesneden, ende boven in hare negrie gebracht;

2 gelijcke dreggen;

1 jsere kettingh lanck 15 à 16 vadem, die sij lieden verleden jaer met sijn werp dregh van 't quel de Visscher bij donckere nacht van sijn touw affgecapt ende oock boven gebracht hadden.

Sagou wasser mede een redelijcke partie, soo gebacken als ongebacken, in de negrie meest over al gevonden, doch toespijs soberlijck ende gants geen visch, als alleen een gedroochde d° in Toloucabessis huijs; de gevangene broeders van Toloucabessj gevraecht sijnde, nademael noch soo merckelijcke quantiteijt boscruijt binnen hare sterckte bevonden wierde, van waer sij t' geene, geduijrende den oirloge soo rijckelijck hadden verschooten, becomen hadden, verclaerden, dat s' het boscruijt, t' welck sij dagelijcx hadden gespendeert, selffs gemaeckt, ende de specien daertoe, als swavel, ende salpeter, uijt het hooch geberchte bij Wawanj gehaelt hadden, waervan Toloucabessj selffs met noch eenen van Mamalo de meesters geweest, ende t' selve een ijder gemeen persoon inde negrie geleert hadden, aen dewelcke sij beijden dagelijcx de voorschreven specien bij gewichte uijtdeijlden, ende moste alsdan een ijder deselve selffs prepareren ende sijn eijgen cruijt maecken, dat oock waerschijnelijck bleeck, aengesien niet een huijs was, off daer wierde cruijt in bevonden, sulcx dat seijde, al hadde den oirlogh noch thien jaren geduijrt, sij lieden noch om cruijt noch loot verlegen souden hebben gevallen, want hare bovenverhaelde gevonden provisie van boscruijt, als best durabel voor den noot bewaert ende noch noijt aengetast hadden, jae selffs niet voorengenoemden solpher ende salpeter, diese mede voor desen van de Macassaren gecocht ende bewaert hadden, consumerende eenichlijck de specien daertoe, die sij selffs noch uijt t' geberchte haelden, ende hen van

d' andere negrijen toegebracht wierden. Spiauter tot musquetcoegels hadden sij mede vande Macassaren voor desen becomen, ende noch goede partie in voorraet gehadt. Oock hadde, des noot sijnde, noch ijder huijs sijn werpnet, welckers loot sij oock noch niet eens hadden aengetast, behalve dat de bij gelegen negrijen haer daervan genoech versagen; tot bas coegels te smeden, haddense twee smits, die daer hun werck van hadden gemaeckt, gelijck oock noch menichte derselven bij de bossen overal verdeelt gevonden wierden.

T' voorenverhaelde, in den tempel ende omtrent hare groote baleeuw bij malcander gebracht, gevisiteert, gingen voirder de negrie met derselver wercken ende versterckinge besichtigen, die in der daet soo uijt der natuijre als artifice soodanich bevonden, dat in der waerheijt sterck, jae bij alleen goede wacht te houden genoechsaem onwinbaer mochte geseijt worden, als sijnde een plaets, die de natuijr daertoe schijnt uijtgescheijden te hebben; rontom off ten minsten de vijff seste parten behalven het steijl opgaende geberchte, daer de negrie over al opleijt, ende bij ontdeckinge van een vijant gants geen stant onder te houden is, met soo steijl opstaende ende naer buijten overhangende clippen, doorgaens 30, 40, jae sommige over de 50 à 60 voeten hooch, dattet schrickelijck ende affsienelijck was, daer van aff ende voorts naer omlaegh in de diepe valeijen te sien, gelijck een muijr omtrocken, op dewelcke met de buijtencanten overeencomende noch een muijr van scherpe in malcander haeckende craelsteen 4 à 5, ook 5 à 6 voeten dick ende 7 a 8 hooch, oock hooger naer dat de plaetsen vereijsten, naer t' beloop van den omloop derselver clippen met hare strijckweeren was opgeleijt, versterckt doorgaens met verscheijde stercke bolwercken, behalve die sij met strijckweeren noch binnen hare wercken selffs in de negrie als affsnijdingen seer bequamelijck, dominerende t' eene over t'ander, geleijt hadden; eenichlijck aen dit hoeckjen, daer ons volck jngecomen is, was het soo wel van muragie niet bewaert, doch soo steijl opgaende ende dat noch over een ruggetjen, soo smal, datter man voor man met handen ende voeten vast te houden soo veel als hij vermochte te doen hadde, om op te climmen, sulcx oock niemant van haer gedacht hadde, onse soldaten die passagie souden opcomen, veel min vinden connen, gelijck oock, ten ware bij aenwijsinge van voorengenoemden jongen, die d'onse getrouwelijck voorgingh, noijt geschiet

soude wesen, die dan oock soodanich gestelt was, dat bij aldien maer twee à drie persoonen vanden vijant te deser plaetse, al wast maer met steenen tegenweer geboden hadden, d'onse niet uijtgerecht ende qualijck ijmant van henlieden daer van aff gecomen, maer malcander selven gerujneert souden hebben. Groot was de negrie van binnen in hare circumvallatie omtrent een cleijn uijre gaens, ende anders niet als clip aen clip, ende dat al van de scherpe craelclippen, op ende neer te climmen, daer men tot den halven lijve quam tusschen in te vallen, soo dat bij aldien men bij nachte onbekent daer in gecomen was, pericul geloopen hadde, van hem grootelijcx te beschadigen, ofte wel de beenen te breecken, sijnde bij helderen dage noch quaet genoech, dat men met goede voorsichticheijt, besonder langs ende omtrent hare wercken, sonder hem te beseren, gaen ende passeren conde. In somma wij bevonden dese plaets in t'aencomen, van buijten ende binnen soodanich, dat wij Godt Almachtich niet genoechsaem dancken connen, hij onse vijanden juijst op desen nacht, daer anders altijt tot verre op den dagh seer goede wacht gehouden hebben, heeft doen slapen, ende ons met sulcke geringe macht ende middelen daerbinnen gebracht, oock d' overwinninge tot overgroote verwonderinge, ende extreme verslagentheijt deser landen jnwoonders, besonder van die, denwelcken daer meest aen gelegen, ende hare hoope vrij anders was, gegeven, hebbende Toloucabessj met sijne adhaerenten geen ongelijck gehadt, stouwt ende moedich op dese hare sterckte te wesen, daer sij maer alleen met hondert ende minder getal weerbare mannen, bij goede ordre, onse macht, al waren wij duijsende sterck geweest, t' haren believen souden hebben uijthouden ende affkeeren connen. Bij den onsen van dato 27 April pass[o] [1] hadden tot jncorporeringe deser plaetse van UEde tegen aenstaende besendinge versocht 8 à 600 soldaten, behalve den train ende voirder

---

1 Deze brief is slechts fragmentsgewijze op het Rijksarchief voorhanden. — Over 't geheel genomen is het archief der Kamer Amsterdam over 1646 en eenige latere jaren niet zeer volledig. Dat der Kamer Middelburg ontbreekt bijna geheel, voorzoover de 17de eeuw betreft, terwijl van de kleine Kamers slechts een klein aantal documenten bewaard zijn gebleven. Het Landsarchief te Batavia kan die gapingen slechts in geringe mate aanvullen, zooals blijkt uit Van der Chijs: *Inventaris van 's Lands archief te Batavia* (Batavia, Landsdrukkerij, 1882).

toebehooren, dat doch Godt nu anders gevoecht ende niet gewilt heeft, wij sulck een schande tegen desen rebelligen hoop ende Moors gebroetsel souden behaelt hebben, want in der daet, al hadden wij noch soo grooten macht gehadt, met deselve niet uijtgerecht ende met groote schande weder souden hebben moeten te rugge keeren, want hier alleen geenige plaats noch aende zee- nochte lantsijde gevonden is, daermen eenige macht soude hebben aenbrengen connen, ofte soude met 10 à 20 man, al wasse noch soo groot geweest, affgekeert ende met schande te rugge hebben connen gedreven worden, maer is in t' ronde oock soodanich met diepe valeijen ende affgelegen bergen beset, datter geen gelegentheijt sij, daermen eenige groote macht plaetsen, ofte tot des vijants nadeel soude jmploieren connen, soo dat bij alle apparentie ons voornemen met de geeijste crijgsmacht vruchteloos soude hebben uijtgevallen, ende wij nu in der waerheijt bevonden hebben, dat dese plaets niet anders, als nu geschiet, met een verrassinge ende dat oock best omtrent desen tijt, als wanneer onse macht cleijnst, ende dagelijcx regenweer sijnde, sijlieden sorgeloost geweest ende niet gedacht hebben, wij nu ijets bij der hant nemen ofte op haer attenteren souden, heeft connen gewonnen ofte vermeestert worden, want anders wij met onse macht comende, ofte sijlieden d' alderminste gewaer wordende, daer maer eenige suspitie van dat wij ijets op haer souden ondernemen willen, uijt trecken conden, altijt wel op haer hoede geweest, ende wij bij die gelegentheijt geen de minste cans op dese plaets, al haddet noch soo langh geduijrt, gehadt souden hebben, daeromme, gelijck geseijt, Godt de Heere voor dese sijne ons bewesen genade, ende soo langh gewenste victorie ten hoochsten moet gelooft ende gepresen wesen.

Het noodige nu wel besichticht, ende dat onse residentie ofte verblijfplaetse, totdat alles naer behooren alhier souden verrichtet hebben, op d' oopen baleeuw der negrie genomen hadden, stelden voor eerst ordre op t' begraven der dooden, die binnen wel weijnich, maer buijten om doot gevallen verscheijden gevonden wierden. Ondertusschen quamen onse Casteels Orangcaijs met haer g'ordonneerde volck mede aen, oock hadden aen die van Hittoelamma, Hila ende andere langs de cust van Hittoe belast mede te verschijnen, om Capaha ende alles wat daer omtrent was, te verdestrueren, dat oock onder schijn van goetwillicheijt, doch hoe gaerne, can een ijder wel gedencken, naer-

quamen, soo dat in corte over de duijsent cloecke gewapende swarten, ende daerbij ijder met een goede parringh tot schillen van boomen versien, in de negrie, ende selffs geen hondert soldaten daer binnen hadden. Volgenden nacht, gelijck mede den verleden nacht geschiet was, hoorden uijt de valeijen ende geberchte noch een deerlijck gehuijl ende gekerm vande gevluchte, die haer daeromtrent noch waren onthoudende, sulcx op t' versoeck van eenige orangcaijs hen vergunde, deselve wech te halen, ende tot haer te nemen, die in corten verscheijde met haer brachten; veele, die armen ofte beenen aen stucken gevallen, ende voorts, van honger versmacht, halff doot lagen, lietense onbarmhartich leggen, ende voirder vergaen, menichte dooden wierden hier ende daer, al meest van honger gestorven, oock noch gevonden, soo dat ten laesten resolveerden, eensdeels door medelijden mettet gemeene volck, besonder vrouwen ende kinderen, die de schult van haer bedrijff soo groot niet, als wel der grooten is, ende doch seer miserabel omquamen, sijnde ellendich om aen te sien, hoe de kinders van d' ouders, ende de moeders van hare kinders veel verstroijt waren, anderdeels, om dat wij de grooten ende principalen, haer mede met haer volck noch in 't geberchte onthoudende, van hare macht soo veel doenelijck ontblooten, ende door hart tractement geen oirsaeck geven mochten, dat door desperaetheijt haer weder t' samen quamen te rotten, op d' een off d' ander hoochte te verstercken, ende alsoo de Compe weder nieuwe moeijten ende costen aen te doen, aen alle ende een ieder vrij geleijde te geven, dat elck een met de sijne vrij ende ongemolesteert affcomen, haer tot hare vrunden ende gebuirige negrijen vervoegen ende woonplaetsen t' haren believen kiesen mochten, gevende daerbij de hooffden vande negrijen vrijheijt, dat een ijder de sijne ende alle, die tot haer quamen, onbeschroomt aennemen ende huijsvestingh met noodich onderhout geven ende verleenen mochten, uijtgesondert 5 à 6 vande principalen, als Tolou-cabessj, Iman Radjalj, [1] Pattj Touban, sijnde den laesten vande

1 De geschiedschrijver van Ambon. (Valentijn, Ambon, II, b, bldz. 1 v.v. en 152). — Dat hij met Valentijn persoonlijk bekend geweest zou zijn (zie het rapport, door H. J. Van de Graaf en G. J. Meijlan in 1821 uitgebracht over *De Molukksche eilanden* en te vinden in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 1856, I, bldz. 73 vv. en aldaar bldz. 76, noot 2) is zeer onwaarschijnlijk.

vier hooffden des lants Hittoe noch bij den leven, jtem Wangsa, soone van Cackj Alj gewesen Capiteijn Hittoe, ende Telisema, gemelten Alis halve broeder, alsmede Backer, soone van den geexecuteerden Quipattj van Combello. Dese wilden ende belasten wij haer, datse niet aenhouden noch versteecken, maer voor ons brengen souden om bij ons alsdan over hare liberteijt gedisponeert te worden. Dit causeerde soo veel, datter binnen weijnich dagen op Mamalo, een negrie Capaha naest gelegen, alleen in de 360 persoonen, soo mannen, vrouwen als kinderen, die alle daernae selver voor ons hebben doen comen ende besichticht, op Hittoelamma, Hila ende andere langs deselve cust gelegen negrijen, jtem Tiel ende Touleeuw aen d' oostsijde met partijen, ende elck tot de sijne, gecomen sijn, die ruijm tot de 500 toe bereken connen. Boven dien sijnder wel hondert ende meer soo onder t' volck gevangen, als doot gebleven ende menichte in t' geberchte van honger gestorven, die noch dagelijcx meer ende meer gevonden worden. Oock sijnder met Toloucabessj noch eenige in t' geberchte fugitijff, waer uijt aff te nemen sij, hoe sterck sij lieden van volck sijn geweest, sijnde de negrie oock vrij grooter als gemeent hadden.

Volgenden daegs naer onse aencomste in Capaha den 27 do 's morgens deden alle voorenverhaelde aldaer te samen gecomen inlanders, elcke negrijs volck onder hare respective hooffden, met hare parrings ende gereetschappen uijttrecken, om alle de nagel ende andere vruchtbomen om ende omtrent Capaha (: om deselve plaets geheel woest te maecken :) te schillen ende te verdestrueren, dat uijt vreese ende ontsagh nu met vrij beteren jver als voordesen wel gedaen, volbrachten, ende mennigen schoonen nagelboom costen, waermede tot s'anderen daegs op de naemiddagh, tot dat alles vernielt was, doende waren. Ondertusschen deden door onse matroosen van de jachten het becomen geschut, cruijt, anckers ende t' geene wijders aldaer gevonden hadden, affbrengen ende in t' jacht Zandvoort jmbarcqueren, ende begonden als doen met al t' volck te gelijkerhant de muijren ende alle gemaeckte wercken in ende om de negrie te raseren, ende soodanich te slechten, datter niet een steen selffs in de fundamenten gelaten wierde, rollende deselve alle het steijle geberchte aff, tot in de diepe valeijen wegh, van waer betrouwen, haer niet veel lusten sal, deselve weder op te soecken ende boven te brengen, om ijets weder daermede te

beginnen. Dit gedaen sijnde, deden alle de vruchtbomen in de negrie, daervan deselve vol stont, tot d' allercleijnste toe omhacken, die op ende tusschen de huijsen vielen, soo dat daer qualijck in te gaen ofte meer door te comen was, ende alsdoen de negrie van t' eene eijnde tot het ander in den brand steecken, ende door het vuijr consumeren, tot soo lange t' alderminste niet daer van over gebleven was, maeckende alsoo een eijnde met dese langh, niet geheel t' onrechten, voor onwinbaer vermaerde ende niet min gevreesde plaets. Naer welckers verrichten, ende datter gants niet meer tot meerder ruijne ende verwoestinge deser sterckte conde uijtgevonden worden, argeerden onse jnwoonders, die ons getrouwelijck in dese destructie geholpen hadden, op den vierden dagh haerder aencomste, weder elck met de sijne naer hunne respective residentie plaetsen, ende trocken wij alsdoen mede met ons volck daervan aff, danckende Godt, die ons dese overwinninge gegeven, ende den hoochmoet onser vijanden daermede ter neder werpen ende straffen heeft willen.

Dese plaets nu als verhaelt, gedemolieert, binnen ende buijten verwoest ende geheel tot niet gemaeckt, oock dat weijnich vluchtelingen meer in t' geberchte, onseker voor ons ter wat plaetsen, haer noch waren onthoudende, achten ondienstich onse besettinge soo te water als te lande, aldaer langer te continueren, deden daeromme onse jachten opbreecken, ende voor onse vasticheijt anckeren, om daer jn te schepen t' geschut, de voirdere amunitien van oirloge, provisien ende andere gereetschappen, als oock de soldaten ende hare plunderagie ende daer mede naer t' Casteel te varen. Eenichlijck lieten noch als vooren beset de negrijen Lien, Mamalo, ende Hittoelamma, om op dier schelmen doen, als der vluchtelingen uijtwijcken voor een tijt noch nader te letten, ende deselve soo veel doenlijck te vervolgen, oock, waer dat connen, t' achterhalen.

Ende alsoo uijt het examineren van de gevangens, besonders uijt de gebroeders van Toloucabessj, die in alle hare raetslagen, als vande principalen, mede bij ende omtrent geweest, dienvolgende van alles grondige kennisse hadden, van alle der Hittesen gepleechde schelmstucken, volcomen gejnformeert, onse voorige sustenuen van d'oirsaeck ende progres van desen haren op genomen oirlogh ende oppositie tegens de generale Compe, jtem de verclaringe voor datum bij den

geexecuteerden Orangcaij Baros dienaengaende gedaen, niet als al te warachtich te wesen, bericht waren, jae dat de geheele cust van Hittoe van Capaha aff tot bij Ourien al wat sij bij hebben brengen connen, tot continuatie van desen oirloge gecontribueert, al haer boscruijt uijt de negrijen te samen gesocht, ende boven op Capaha gebracht, voorts van alderhande montcosten ende dagelijcxsen onderhout exempt van visch, die mits het gedane verbodt selffs niet gehadt ende sijlieden in den tijt van negen maenden, dat haer meest hadde gematteert ende buijten dien niet leven conden, geen van dien becomen hadden, haerlieden versien, ende bij alle middelen getracht, jae genoechsaem gedwongen hadden, dat tot geen compositie met den Gouverneur noch tot affcomen resolveren souden, gelijck noch onlangs gebeurt, dat de drie campons van Mamalo ende Teleboangh vermits hongers nood genegen om aff te comen, die van Mamalo ende Hittoelamma sulcx Toloucabessj verwitticht, door hem met daerop gestelde macht deselve booven gehouden, ende eenige niettemin affcomende, tot affschrick ende boven doen blijven van d'andere, de hooffden affgeslagen, ende ons deselve tot een teijcken van hare oprechticheijt ende waere vijantschap met die van Capaha, soo wij sulcx geloven wilden, ende hare schelmstucken niet gekent hadden, aen t' Casteel gebracht, dat die van Mamalo ende Hittoelamma dagelijcx uijt ende jn Capaha gegaen, ende hare gewoonlijcke conversatie met elckander gehouden, oock selffs geduijrende desen oirloghe aen weersijden te samen getrouwt, ende gefeest, ende noijt vijantschap op malcander getoont, noch sijlieden ende die van Hittoe oijt eenige coppen ofte gevangens van haer aen t' Casteel gebracht hebben, off t' sijn soodanige geweest, die sij uijt Capaha om dese ofte gene oirsaeck quijt wesen wilden, ende haer alsdan overgaven ende aenwesen, datse op sulcken tijt ende plaets van haer souden worden gesonden, en sijlieden deselve daer ende alsdan waernemen, de coppen affslaen, aen 't Casteel brengen, ende haer credijt bij den gouverneur daermede bevoirderen souden. Hebben ondertusschen, dat ons volck doende was met t' geschut als andere provisien in de jachten t'jmbarequeren, op den 30 der verleden maent van daer langs de cust van Hittoe, om op alles behoorlijcke ordre te stellen ons begeven, ende voor eerst Mamalo aengedaen, al waer al d'affgecomen vluchtelingen van Capaha soo mans, vrouwen als kinderen, te samen voor

ons deden comen, die sommige noch redelijcken bij den lijve, maer meest seer mager ende ongedaen van honger, daer seer over claegden, ende echter met gewelt boven gehouden waren, den welcken allen naer dat hun hare gepleechde ontrouw ende wat straffe met hare rebellie wel hadden verdient gehadt, voorgehouden hadden, licentieerden te vertrecken ende vrij ende ongemolesteert t' haren believen, waer dat wilden, te blijven woonen, oock voortaen de vrije visscherije weder te mogen gebruijcken, waer over haer seer verblijt ende naer nijterlijcken schijn danckbaer betoonden, haer anders niet jngebeelt hebbende, als dat alle, cleijn ende groot, tot slaven gemaeckt ende gevangen souden sijn genomen geworden, dan t' selve nu anders uijtvallende, presen sij d' Hollanders ende bekenden, datse beter waren, als sijlieden gemeent hadden. Wijders hadden [wij] hier vergadert al de principale hooffden van 't lant van Hittoe, die eenige geroepen, andere van hunselven, om Hittoes Babel te sien vallen ende t' selve te beweenen, gecomen waren, denwelcken, als hebbende nu bequamer ende meer als rechtvaerdige oirsaeck daertoe, de novo in t' aenhoren van onse Casteels orangcaijs, hunne voor aengeroerde als meer andere hunne valsche ende verradersche gepleechde schelmstucken van stuck tot stuck op t' heftigste voorhielden, met dreijgementen, henlieden (:als sijnde onsen tijt nu oock gebooren:) wederom te vergelden ende doen gevoelen, t' geene selffs mosten bekennen, nu meer als dubbelt verdient te hebben, sulcx een ijder van hen uijt vreese stont cidderen ende beven, niets hebbende om t' antwoorden, noch haer t' ontschuldigen, hun lieden daerbij affvragende, bij wat middel ofte schelmstucken nu weder practiseren souden, haer pretense gesagh ende authoriteijt van een Capiteijn ende vier hooffden des lants Hittoe jn te voeren, daer mede niet op wisten te seggen, maer soo alsse uijterlijck toonden, hun gewillich onder t' gesagh van de Compe die sij nu volcomen meester van 't lant bekenden, submitteerden, sulcx aen een ijder van hen oock stricktelijck belasteden, voortaen den name van de vier hooffden ofte Orangcaij Ampat (:gelijck tot noch gedaen:) niet meer te gebruijcken, noch te noemen off te laten hooren, op poene van sonder aensien van persoonen bij onse residenten t' haerder plaetsen, denwelcken [wij] oock gelasten daerop te letten, ende t' selve sonder nader ordre te verwachten, naer te comen, terstond bij den cop gevadt, ende aen t' Casteel gebracht te

worden, naer dat een ijder als hooft van sijne respective negrie deselve versorgen, ende buijten die met andere sich niet te bemoeijen soude hebben, alles in conformite van onse Casteels onderdanen. Ende alsoo voor desen meest al de negrijen langs dese cust, die naer t' overgaen van Wawanj noch eenich groff schiet geweer behouden hadden, van t' selve ontbloot ende in ons gewelt genomen hadden, exempt dese van Jaloulj ende Mamalo, die om haer gewillich affcomen daeromme niet hadden aengesproken noch bemoeijt, echter niet wel wesen conde, ofte mosten daervan, soo wel, als andere negrijen versien wesen, alhoewel geduijrende dese trouble ende dat aen strant gewoont hadden, noijt eenich te voorschijn hebben gebracht, noch tot defensie haerder negrie gestelt, hebben uijt oirsaeck, sijlieden die van Capaha met twee bassen hadden g' assisteert, ende t' selve niet meer tegen de Compe in rebellie gebruijcken mochten, gewilt ende begeert, dat sij haer t' selve terstont quijt maecken, ende in onse handen overleveren souden, dan wilden tot geen bekentenis, van eenich te hebben, comen, voor ende aleer wij de principale dreijgden, uijt den hoop te nemen, aen strant te brengen, ende soo terstont t' hooft voor de voeten te doen leggen, dat sij doch nu meer als te wel verdient hadden, als wanneer sij wel haest tot bekentenis quamen, ende wesen ons aen seven schoone metalen bassen ende falcoenen, daer van de negrie twee ende vijff aen particulieren toebehoorden, doch dat noch op out Jaloulj boven in t' geberchte begraven lagen, werwaerts presenteerden te willen senden, om deselve van daer te halen, gelijck deden, ende wierden deselve met 13 metale camers daertoe in onse vasticheijt gebracht, die aldaer tot defensie ofte wel tot straffe ende offensie van haerlieden, naer dat haer comen te comporteren, gestelt, ende nu voortaen buijten hare macht, als hebbende die genoech verbeurt, in Comps handen wel bewaert blijven sullen, jnvoegen nu niet en weten nochte betrouwen, dat langs de geheele cust van Hittoe van al haer schoon groff schiet-geweer, daer deselve van lange jaren herwaerts haer soo wel van versien, ende soo grootelijcx op verstouwt gehadt, oock sulcken excessiven quaet tegen de Compe van tijt tot tijt mede uijtgewrocht hebben, eenich meer onder henlieden restere, waerop sij haer verlaten ende ijets weder tegen Compes staet, al wildense, mede attenteren, ofte bij der hant souden nemen connen, dat niet en twijffelen, ofte sal voortaen aen dien rebelligen cant vrij

groote gerustheijt baren, ende wij nu wel spreken sullen mogen, daer anders ons wel over bedencken ende swijgen mosten. Het en hadde oock soo geheel niet buijten reeden geweest, datmen een partie van dese principale roervincken ende traidoors, die d' auteurs niet alleen van dese soo langh geduijrde rebellie geweest, maer deselve oock van tijt tot tijt gevoedet ende met alle middelen getracht hebben, noch langer te doen continueren, ende de Compe tot op soo excessive costen te brengen, bij den cop gevadt, ende haer hunne soo wel verdiende straffe hadde laten toecomen, edoch considererende, dattet alle te samen trouwlose schelmen sijn, ende op drie, vier à 5 min ofte meer bij haer niet aen en comt, oock om te betoonen, dat noch met vrij meerder trouw ende discretie met haer, als sij verdient ofte oock wel gedacht hadden, handelen wilden, ende daermede de noch absente vluchtelingen, besonder de principalen daervan, te meer aen te locken, ende op goet betrouwen, van gelijcke genade te erlangen, tot ons te doen overcomen, lieten wij een ijder, naer dat haer genoechsaem de vreese des doots aengejaecht hadden, vrij ende onbemoeijt weder hares weegs vertrecken, met recommandatie, haer voor diergelijcke ende andere schelmstucken voortaen te wachten, ende te leven, soo als haer neffens andere Casteels onderdanen in alle getrouwicheijt convenieerde, op dat in soodanige straffe, als nu verdient hadden, niet weder en quamen te vervallen, ende alsdan te missen, de onverdiende genade hen nu geworden, met nader belastinge, dat besorgen souden, dat Toloucabessj, Iman Radjalj, ende andere bij hen sijnde vluchtelingen, tot ons mochten gebracht, ende over hare liberteijt mede gedisponeert worden, ende voor al, dat haer te wachten hadden, geene derselver aen te houden, met eenich onderhout t' assisteren, ofte door d'een off d' ander middel wech ende van 't lant te helpen, op poene van sonder eenige genade metter doot gestraft te worden, al was t' oock maer een slaeff, die daeraen culpabel bevonden wierde, als willende, dat die soo wel als sij lieden ende andere van Capaha gecomen voor ons verschijnen souden. Dese gratie ende genade voorengenoemde schelmen soo onverwacht voorcomende, wierden als weder levende, haer toonende grootelijcx verblijt, oock nae haren valschen aert ten hoochsten danckbaer, belooffden oock en seijden ons in alle getrouwicheijt toe, t' geene wij begeerden, doch het naercomen sal den tijt openbaren. Interim is dit het beste, dat hen hare

macht nu geheel sij benomen, ende gants niet van jmportantie tot Compes nadeel meer verrichten connen, waerjnne haer souden te vreesen hebben, dat de Compe soo lange verwacht ende nu (: Gode sij danck :) met ontsaghlijcke reputatie vercregen heeft.

Dit als verhaelt hier verricht hebbende, staken voorts over naer de reduijt Hila, om daermede t' noodige te besorgen, van waer s'nachts omtrent twee uijren voor den dagh voor Capaha geretourneert, ende omtrent den middagh uijt onse gehouden besettinge aldaer meest alles in de jachten g'jmbarcqueert sijnde, keerden, naer dat op t' resterende voirder ordre gestelt ende belast hadden, tegen den avont beijde onse vasticheden mede in den brant te steecken, ende alsdan voorts naer t' Casteel te navigeren, over Hittoelamma te lande mede weder naer t' Casteel, daer s' avonts mettet ondergaen vanden dagh binnen quamen, ende een ijder over dese, onse van Godt verleende, victorie verblijt vonden. Op den tweeden daeraen, wierden ons door den hiervooren genoemden vaendrager Jan Willemsz, dien voor vijff dagen met 30 soldaten van Capaha naer de oostelijcke negrijen Waij, Tiel ende Toheeuw, om op de voorenverhaelde principale der gevluchte uijt Capaha aen dien cant te passen, gecommandeert hadden, omtrent de strant van Waij becomen, over de passo ons toegebracht twee derselven, namentlijck Pattj Touban, den laesten vande vier hooffden des lants Hittoe, ende Wangsa, outste soone van Cackj Alj, gewesen Capiteijn Hittoe, die neffens beijde noch bij den leven sijnde Toloucabessis broeders nu, ende den derden voorderen gevangen becomen, in bewaringe houden, tot dat wij Toloucabessj selffs, met Iman Radjalj, daer noch op uijt gegaen wort, mede in handen hebben, om als dan over derselver persoonen te disponeren. Beijde haerlieder, te weten Toloucabessis ende Radjalis vrouwen, mitsgaders eene van Cackj Alj, sijnde de tweede mede van miserie in t' bosch gestorven, ende onder de dooden gevonden, hebben oock in onse macht, soo dat niet en weten, ijmant meer als dese twee genoemde principale gasten, met noch eenen Telisema, Cackj Alis halve broeder, ende Orangcaij Backer, met twee à drie geringer persoonen, haer noch fugitijff in t' verborgen t' onthouden, daer alle middelen, om die te becomen, mede toe aengeleijt worden, doch niet geschiedende, ende dat haer naer d' een off d' ander plaets comen te versteecken, sullen evenwel als arm ende beroijt, oock buijten gesagh ende vermogen

niet nadeelichs voor de Compe uijtrechten connen, maer eenichlijck haer leven, waer voor dat vreesen, trachten te salveren.

. . . . . .

Dus verre desen geschreven, wort ons bij den vaendrager van Oma op t' eijlant Boanbessj toegebracht Alam, den vierden, die nu in handen hebben, broeder van Toloucabessj, met noch twee andere persoonen, die ons verclaerde[n] ende bekent maeckten, dat Toloucabessj selfs in persoone met sijn outste soontjen, oock noch een Orangcaijs soon ende twee slaven, hem op voorschreven eijlant inde negrie Caijlolo bij sekeren Orangcaij aldaer verborgen onthielt, sijnde met malcander, acht personen sterck, in een prauw, op de strant van Tiel gecomen, derwaerts gevaren, ende hij Toloucabessj naer sijn seggen voornemens, hem aen ons op genade ende ongenade over te geven, liever noch als Orangcaij in desen sijnen staet te willen sterven, als ballingh in andere plaetsen sonder gesach te leven, [1] ten welcken fine hij desen sijnen broeder inde negrie van Hatuaha daer dichte bij hadde doen gaen, om hem bij den Coninck ende Sengadje t' openbaren, op dat door deselve bij ons gebracht, ende hij sijnes broeders Toloucabessjs aen wesen aldaer ende dat door ons van daer gehaelt mochte worden, bekent te maecken, vreesende anders, onderwegen van andere gevadt, ende verachtelijcken mishandelt te worden, waerop terstont neffens voorschreven vaendrager weder derwaerts committeerden, ende om hem te becomen affvaerdichden, den Capiteijn Jacob Verheijden ende den Orangcaij Joan Paijs, hen weder mede gevende den voorschreven Alam, om versekerde aenwijsinge te doen, dat wel geschiede, maer daer comende vernamen, dat hij weder met sijn bijhebbende persoonen daegs te voren in een prauw van daer ende hem op t' lant van Hittoe begeven hadde, dies sij dien Orangcaij, die hem aengehouden, ende ons niet overgelevert hadde, op heden wederkerende, mede gebracht ende wij hier in apprehensie, om naer behooren gestraft te worden, gestelt hebben, niet twijffelende, ofte sullen hem, die te vooren andere vluchtelingen aengehouden, ende geprotigeert heeft, nu selffs van vrouwen, kinders, broeders ende alle sijne middelen berooft,

---

1 Hoe lam, trouwens geheel onjuist, wordt dit door Bokemeijer, t. a. p., S. XCIII, vertaald.

maer met een eenich kint alleen fugitijff ende ballingh van t'een tot t' ander loopen ende in vreese leven moet, oock wel haest, om daermede naer meriten te handelen, in handen becomen, dat Godt geve, wij UEde pr den naesten adviseren mogen.

. . . . . .

Actum Amboina in t' Casteel Victoria adj 16en Augustj Anno 1646.

. . . . . .

GERARD DEMMER.
ADRIAEN VAN DER BURCH.
A. VAN SUIJTWIJCK.
JACOB VERHEIJDEN.
SIMON COS.

XLV. Contract ende alltijt duijrent verbont gemaeckt bij den oppercoopman Adriaan Dorstman als last ende vollmaght hebbende van d'E. Hr. Raden ende Hooghste gebieders over Nederlants India in Orienten uijt den naem ende van wegen d' Hoge Mogende Hren Staten Generl der Vrije Geunieerde Provintien, Sijn Hooght den Hr prince van Orangien, grave van Nassouw etca, als gouvernr dersellver landen ende d'E Hren bewinthebberen der Vereenighde Oostjndische Compe ter eenner ende de Ratou, [1] Capiteijnen Laouts, als de voornaemste Orangkaijs van de respective eijlanden Tenimber, Laradt, Sera, Salarouw ende t' groot eijlandt Tijmor Laut, generalijck ende particulierlijck in der beste forme vande minder orangks ende tgemeen volck expres daer toe gecommitteerdt ende gequalificeerdt zijnde, gelijck ter plaetsen alldaer gebruijckelijck is, ten anderen zijde.

Eerstelijck dat de Nederlanders, om den langhduijrigen, vredigen, discreten ende minnelijcken ommegangh ende commercie, die met

---

1 Een andere lezing van dit contract heeft: „Ratos".

dese inhabitanten gehadt ende gedreven hebben, als door vrese van hunne uijt ende inlantse vijanden soo sterck gelijck voor desen is geschiet uijt hun landen naer Banda niet en derven navigeeren, ende [1] logie offte woninghs sullen mogen bedencken [2] op allsullcken eijlandt ende negerije, als gemelte Nederlanders om in te logieeren als met haer te negotieeren besst ende bequamste duncken zall.

Alle welcke logie offte huijsinge, daer gemelt Nederlandtse Comps volck in soude mogen woonen ende aengebraghte als genegotieerde goederen geberght zijn, voorschreven inwoonderen op haer wijse met solemnelen eede belooven, gelijck zij doen mits desen zoo veell in haer uijterste vermogen is voor allderhande aenslagen ende ongevallen die men zoude mogen bedencken ter goeder trouwe met raedt ende daet, lijff ende goedt, tzij tegen openbare offte heijmelijcke vijanden ende geveijnsde vrinden t' allen tijde te hellpen verdedigen, assisteeren ende beschermen, offt hun eijgen vollcq huijs ende goederen waren.

Ende bij soo verre de Maccassaren ende verloopen Bandaneesen, die jaerlijcx int laesste vande maent Maert insonderheijt opt zuijteijnde vant' eijlant Tinimber omtrent de plaetsen daer voorschreven Nederlandsche logie soude mogen gestellt worden, allsoo desellve om alldaer vallende coopmanschappen te negotieeren well de bequamste is, met twee joncquen gewoon zijn te verschijnen, weder comen, soo seggen voorschreven Tenimberesen ende alle andere eijlanders, dat d' sellve niet en sullen nogh en willen accepteeren, aennemen noghte gedogen, offe noghte aen landen offte stranden, veell min eenige negotie toe te laten; gevende voor reden, omdat gemelte Maccassaren in voorleden tijden veell haerder vrouwen hebben gedeboucheerdt, van hun getrocken en daermede geboeleerdt, wellcke enorme en grouwelijcke daet sij lieden seer haten, gelijck gebleeken is, dat se voorleeden jaer met bewillinge van meer geseijde Maccassaren ende [3] dier natie op Tenimber ter doodt geexecuteerdt ende onthoofft hebben.

Belooven wijders in manieren als vooren, soo generalijck als in particulier, dat wie het zij deser inhabitanten van alle de eijlanden aen niemant ter werellt eenige slaven, amber, schillpatshoorn, rog-

1 De andere lezing heeft: „een".
2 De andere lezing heeft: „ofte wooningh sullen mogen maacken."
3 Andere lezing: „een".

gevellen, roodt, geel veruw noghte swart ebbenhout offte eenige andere coopmanschappen, die aldaer soude mogen vallen, sullen vercopen, verhandelen, verruijlen noghte veralineeren, directelijck noghte indirectelijck, onder wadt schijn offte decksell het soude connen geschieden, dan alleen aenden oppercoopman, ondercooplieden offte assistenten, die present alldaer expres toe gestellt ende gequalificeerdt sijn offte naer maells vande Nederlantse overigheijt souden mogen gesonden ende gecommitteerdt worden.

Des en sullen de Nederlanders nimandt van dese inhabitanten geensints mogen beschadigen, alsoo tegens desellve geringh van maght aghten te sijn, gelijck sij oock beloven, de Nederlanders niet te sullen doen nogh van ijmandt met will offte weten te laten geschieden.

Dat om partijculiere quetstien tusschen eenigh Nederlander met ijmandt vande hare geen tumullte noghte oproer comen, veellmin verbreekinge van vrede geschieden zall, maer opt gevoeghlijckste bij de voornaemste resident ende d'orangkaijs alldaer gemodereerdt ende affgehandellt sal werden.

Dat de Nederlanders gehouden sullen wesen, met hare schepen, jaghten offte chaloepen, die alldaer jaerlijcx souden mogen verschijnen, om het negotieerde van daen te halen en andersints d' inwoonderen jegens hunne gemelte Nederlanders vijanden van alle invasien, overlast, craght ende gewelldt te hellpen beschermen ende bevrijden, insonderheijt de Maccasarese lorrendraijers, zijnde meest verloopen Bandaneesen, die sonder passe offte vrij geleij vanden Koninck ende de Nederlantsen coopman aldaer comen, om reden als vooren verhaellt, uijt die quartieren te weeren.

Met allsullcken verstande dat de Nederlanders jegens desselffs bontgenooten, daer mede zij in vruntschap, verbond, alliantie ende eenigheijt zijn, schoon deselve dese eijlanders vijanden waren, niet gehouden sullen wesen, de sulcke te hellpen beveghten noghte bestrijden, maer well haer uijtterste devoir te doen, omme hun met dese inwoonderen te vereenigen, vassten vreede ende eendraght te brengen, soot mogelijck is ende buijten prejuditie der E. gemelte Compe geschieden can.

Maer bij aldien ijmant ter werelldt dese inhabitanten, waer mede de Nederlanders genoeghsaem in eeuwig verbont zijn, op ongefondeerde glossen sonder reghtveerdige oorsake van offensive oorloge gegeven te hebben offte andersints, twelck strecken moght tot schade

ende nadeell van d'E. Compe op offte omtrent haer reeden, stranden offte landen, tzij waer het ook soude mogen wesen, vijantlijck quamen aentassten, soo sullen de Nederlanders, gelijck se schuldigh zijn, hare geallieerde jegens onbehoorlijcken overlasst moeten protegeeren.

Dat niemandt sall geconstringeeren werden, een ander gelooff offte religie aen te nemen, maer soo d' inwoonders van teen offte ander eijlandt offte negerije genegen zijn, om Christen te werden, sall haer een predicant, leeraer offte kranckbesoecker, om hun het Chrissten gelove, beneffens zedige ende Godt vrughtige manieren in te prenten, toegevoeght werden.

Ende gemerct, eenige deser eijlanderen als d inwoonders vande negerijen Laoente [1] ende Souvenanne offte lantstreeke Maetwijck ende Killemasse, gelegen op Tijmorlaudt, jegens alle de inhabitanten van t' eijlandt Sera ende de negerije Edouwde aent noordteijnde van Tenimber veeltijts ende jegenwoordigh nogh in oorlooge zijn ende leven, waerdoor ende uijt vreese van andere vijanden den landtbouw ende visscherije offte vanghts der roggen ende schiltpatshoorn meesst still staet; sullcx gemelte volckeren dagelijcx meer ende meer tot groote armoede comen te vervallen ende de Nederlant [2], soo lange dese oneenigheijt in voorschreven landen coers houdt, de gewenste vrughten niet en soude connen erlangen, soo ist, dat de voornaemste oranghkaijs van genoemde negerijen, ten versoeke ende overstaen vande Nederlanders en de ressterende orangkaijs der resspective eijlanden, int gemeen met den anderen in der minne sijn geaccordeert ende over een gedragen in manieren als volght:

dat van nu desen uijre aen alle acten van vijandschappen over all in dese eijlanden sescreren (sic!) ende ophouden, nu ende t' allen tijden in onverbreeckelijcke vreede en eendraght leven ende negotieren zullen;

dat ijder een zijn doden, die in den krijgh gebleven zijn, int vergeetbouck stellen sal ende elck hun gequetsten op haer eijgen costen, diese toecomen, sall laten cureren ende genesen;

dat alle de gevangen, waerse zijn, weder vrij gegeven ende ijder

---

1 De andere lezing: „Laonte, Tavore ende Souvenanne".

2 De andere lezing: „de Nederlantse Compe".

de zijne sonder rantsoen daer voor te betalen offte genieten thuijs gesonden zullen werden;

dat alle de goederen, die geduijrende den oorlogh soo nu als voor desen van wederzijden zijn verovert, sullen blijven ende behouden werden bij de gene, daerse jegenwoordigh zijn;

dat niemandt, wie het zij, sall vermogen, eenige oude koeijen uijt de graght te halen, het voorleden quadt wederom voor den dagh te brengen, veell min elck anderen verwijtten, bespotten offte schimpen.

Alle tgeene voorschreven staet hebben wij Ratos, Capiteijnen Laouts ende Orangkaijs, mitsgaders Adriaen Dorstman, oppercoopman in dienste van d'E. Compe voornoemt, sampt die van zijnen rade, allhier opt' eijlandt Tenimber vergadert, *goetgevonden*, beslooten ende gearresteerdt, om met dese inwoonderen onder den anderen voortaen te houden goede eenight, russte ende vrede, ider zijn neeringe ende beroep waer te nemen, vrij ende vranck te negotieeren, copen ende vercopen, handelen ende wandelen, gelijck vrunden ende bondtgenooten gewoon ende schulldigh zijn, zweerende ende belovende tselve ijder op zijn wijse met eeden onverbreeckelijck te onderhouden ende doen naercomen, op pene, dat wie desen vrede ende vast verbont in eeniger manieren traght te breeken, als een muijtijn, oproermaker ende perturbateur vande gemeene russte sall gemullcteerdt en gestrafft worden, alles sonder argh offte list. In ooirconden der waerheijt sijn hier van gemaeckt vier [1] all eens luijdende ende bij ons voorschreven onderteekent. Int jaer onses Heeren Jesu Christij a°. 1646 den 2en dagh der maent Februarij.

Actum opt' eijlandt Tenimber datum ut supra. Was onderteekent Adriaen Dortsman. Lager stonden nogh 21 mercken vande orangkaijs der respective eijlanden [2] gestellt met [3] de namen daer bij geschreven.

---

1 De andere lezing: „vijff".

2 De andere lezing: „van de voornaemste orangkaijs der boven gemelte respective eijlanden".

3 De andere lezing: „en".

XLVI. Contract ende eeuwigh verbondt gemaeckt bij den oppercoopman Adriaen Dorstman als last ende vollcomen maght hebbende van d'E. Hren Raden ende hoogste gebieders over Nederlandts India in Orienten uijt den naem ende van wegen d'Hoog Mogende Hen Staten Generl der Vrije Geunieerde Provintien, Sijn Hooght den doorluchtigen Hooge Gebooren Vorst ende Hre Prince van Orangie, Grave van Nassouw etca als Gouvernr der sellver landen ende d'E. Hren Bewinthebberen der Vereenigde Nederlandtse Oosstindische Compe ter eender en d'opperste orangkaijs vande ses negerijen [1] bewesten de revier Comber op t' eijlandt Damme daer de specerije vallt, namentlijck Comber, Cleijn Comber, Couva, Melven, Vijatoe ende Watoumera, inder beste forme vande minder orangkaijs ende t gemeen volck expresselijck daer toe gecommitteerdt ende gequalificeerdt zijnde, gelijck alldaer ter plaetse gebruijckelijck is, ten anderen zijde.

Eerstelijck zoo vergunnen en consenteeren voorn. oranghkaijs ende inwoonderen gemelten oppercoopman Dorstman, vrijwilligh ende onbedwongen, uijt puijre goede effectie die zij de Nederlanders zijn toedragende, ter oorsaeken sijlieden tvoorleden jaer a°. 1645 seven mannen van dit volck met een tertarre in zee gevonden, haer well getracteert, hier te lande gebracht en sonder eenige overlast, quatt tractement offte rantsoen vrij gegeven ende een ijder bij de sijne laten gaen hebben, dat deselve Nederlanders voor ende ten behoeve vande Oostindische Compe voorschreven nu en hier nae t' allen tijden zoo veell huijsen, logien, roudouten, forten, fortressen ende sterckten sullen mogen laten maeken op dit landt Damme ende d' andere eijlanden hier onder ressorteerende ter plaetsen daert, om hun schepen, vaertuigen en goederen te bergen, als met d'inhabitanten ende nabuijrige eijlanders te negotieeren, best en bequaemst duncken zall,

1 Een andere lezing heeft: „van ses negrijen".

sonder datze d'inwoonders voorde grondt, die daer toe van nooden zouden mogen hebben, ijets sullen gehouden zijn te betalen.

2.

Dat gemelte Nederlanders in haer logiment offte fordt soo veell volck, schut en andere ammonitie van oorloge sullen mogen laten remoreren als zij luijden tot defensie van hun persoonen ende goederen sullen bevinden te behooren.

3.

Met allsulcken verstande dat het Nederlandts hoofft met sijn volck, vaertuijgh ende wapenen die [1] hare vrunden ende bondtgenooten jegens alle invasien, overlasst, craght ende gewellt, dat hun van hare vijanden soude mogen aengedaen worden, sall gehouden zijn, na vermogen te helpen beschermen ende bevrijden.

4.

Derhallven voorschreven orangkaijs ende inwoonderen hun gesamentlijck onder de subjectie ende gehoorsaemht van voormelte Nederlandtse hooge overigheijt sijn stellende ende als nu en t'allen tijden voor haer wettige beschermsheeren zijn aenneemende, erkennende ende eeuwighlijck sijn houdende.

5.

Ten dien insighte soo belooven ende sweeren voorschreven orangkaijs, dat zij lieden off niemandt vande hare noghte egene deser ingesetenen eenige specerije, tzij noten musschaet, foelie, slaven, schillpatshoorn, parringhs offte ijets wat op dit landt ende daer ontrent soude mogen vallen offte hier nae te voorschijn comen aende Casstilianen, Portugesen, Francoisen, Engellsen, Deenen, Duijtsen, Walen, Javanen, Maleijers, Manicabers, verloope Bandaneesen ende Maccassaers die voor desen hier veell geweest zijn ende apparent haesst weder comen sullen, nogh aen niemant ter weerellt, wie het ook zij, directelijck noghte indirectelijck, door wien offte onder wadt schijn het soude mogen wesen offte connen geschieden, te vercopen, verruijlen, verschencken noghte veralieneren, dan alleen aenden coopman, die wegens de voorschreven Nederlandtse Oostindische Compe alldaer zall resideeren offte naermaels soude mogen gesonden worden.

---

1 Andere lezing: „dese".

6.

Tot wellcken eijnde ende gerijff deser ingesetenen de Nederlanders hun packhuijs offte logie zullen versien met allsoodanige noodtwendigheden, als de Maccasserenen (sic!) ende verlope Bandanesen voor hare specerijen, slaven ende andere waren jaerlijcx hun hebben toegebraght.

7.

Alls wanneer voorschreven inwoonders niet en sullen gedogen, dat eenige andere natie, wie het ook zij, met hun schepen, jaghten, chaloepen, joncquen, corcorren offte eenige andere vaertuijgen, hoe desellve soude mogen genaemt zijn, aen dit landt sullen anckeren, veele min, gelijck de inlantse natien gebruijckelijck sijn, hun vaertuijgen op de wall te laten halen.

8.

Maer ijmandt omtrent dese stranden verschijnende, sullen d' inwoonderen deselve wegh en vande wall affwijsen.

9.

Ende bij zoo verre de affgewesene met zivile bejegeningen ende goede woorden van hun voornemen om te landen niet en willden desisteren ende d' inwoonderen geraden vonden deselve als vijanden feijtelijck aen te tassten, soo sullen bij [1] de Nederlanders tot hullpe mogen roepen, dewelcke haer alsdan gehouden zijn, met haer volck en wapenen naer vermogen d' behullpsame handt te bieden tot weeringe [van] allerleij natien van dese cussten en bescherminge der goede ingesetenen te water en te lande voor haer vijanden volgens den inhoudt vant 3: artijcull hier voren gestellt.

10.

Soo sullen de Nederlanders uijt en op hun eijgen motijff en authoriteijt sonder ijmants voor weten offte communicatie allerleij vaertuijgen, die hier ontrent verschijnen, te water en op het landt aen te doen, te visiteren en, soo t' geraden vonden, te vermeesteren en voor goede prince verclaren, soo als tharen diensste besst oordeelen, sonder dat d' inwoonderen int allderminste haer daer sullen mogen

1 Andere lezing: „sij".

tegenstellen, maer veelleer en meer gehouden zijn, hun daer in te hellpen, gelijck trouwe bondtgenooten jegens hunne gemeene vijanden den anderen schulldich zijn.

11.

Dat de bovengenoemde inwoonderen den oorlogh, t verschill ende d' questie die de Nederlanders hebben met de vijff negrijen dewelcke geenderleij specerije uijtleveren genaemt Sade, Beter, IJle, Colowetan en Killewon, [1] gelegen aende oostzijde van voorschreven revier Comber, ter oorsaeke datse drie man van haer volk ende een slaeff vanden Capn Pedell [2] door instigatie der Maccassars en Bandaneesen, soo sijlieden voorgeven en tot hun ontschulldinge inbrengen, verradelijck ende moordtdadigh om t' leven gebracht hebben, haer oock geensints en sullen hebben aen te trecken noghte daer mede te bemoeijen, maer de Nederlanders daer mede laten omspringen, soo als volgens hun reghtvaerdigh reght te rade werden sullen. Edogh alle minnelijcke tusschen spreekinge, die tot een gewenste salige ruste en vrede strecken, blijft niemandt verboden.

12.

Aengaende den coop ende prijs vande specerijen en connen finalijck niet contracteeren, allso hier jegenwoordigh nogh geen wetten, politie noghte statelijcke republijcke offte souveraijnne regeeringe sij en ijder bijna sijn eijgen meester is, mitsgaders de leveringe desselffs onder veele persoonen bestaet en de Nederlanders weijnigh waren hebben die de Maccassaren gewoon zijn jaerlijcx hier te brengen, derhallven sall men sulx uijtstellen tot het naesste jaer en den coopman met d' inwoonderen onderwijlen laten handelen en negotieeren sodanigh als tot wellstandt van tgemeene besste en contentement over zijden goedt vinden zullen.

13.

Ende sullen de Nederlantse Compe negotianten voorschreven allhier te lande nu ende tallen tijden van alle onkossten, thienden, impossten ende cijnsen, hoe deselve hier nae soude mogen offte connen genaemt worden, vrij en exemt sijn, maer sooder in toecomende ijts moghte

---

1 Andere lezing: „Beber, Ylij, Coelewetan ende Killewou".

2 De kapitein Thomas Pedel maakte dezen tocht van Dorstman mede als „twede persoon".

geheven werden, dat d'E: Compe als zijnde hare bescherms hr voor dersellver oncosten van fortificatie als anders sall ontfangen ende genieten.

14.

Zoo sullen ook meergenoemde Nederlanden [mogen] thuijnen, planten, saijen, maijen en oeghsten, vrij en vrank, off desellve in haer vaderlandt waren, sonder aen ijmandt ijets daer vooren te geven, wellverstaende op sodanige plaetsen, die yande inwoonderen niet beplant noghte gebout en worden, d' welcke hier genoegh te vinden zijn.

15.

Des en sullen de Nederlanders niemandt van dese inhabitanten, waermede nu in een vasst ende onverbrekelijck verbondt zijn in hun negerijen, huijsen, thuijnen, boomvrughten offte anders geensints vermogen te beschadigen, gelijck sij oock beloven, de Nederlanders niet en [1] sullen doen noght van ijmandt met will en weten te laten geschieden.

16.

Dat om partijculiere quesstien tusschen eenige Nederlander met ijmant vande inhabitanten geen tumullte offte oproer comen, veell min verbreekinge van vreede gehouden [2] zall, maer opt gevoeghelijckste bij de voornaemste residenten vande Nederlanders ende Orangkaijs alldaer gemodereerdt en affgehandellt zall worden.

17.

Dat bij alldien eenige Nederlanders offte hunne slaven op dit landt quamen wegh te loopen deselve aen haer meessters weder ter handt stellen sullen, gelijck oock eenige van d' inhabitanten offte haer lijff eijgenen bij de Nederlanders alsoo overcomende, aen d'inwoondrs resstitueeren moeten.

18.

Dat eenige deser inlantse bontdgenooten, die haer gelegentht daer best toe streckt, uijt hun negerijen vant geberghte aff op het pleijn vant Nederlants fort, beneden langhs den voedt vanden bergh Comber

1 Andere lezing: „te".
2 Andere lezing: „geschieden".

streckende vande zeekant offte strandt aff toe aende verse rivier, met den eersten hun woningen sullen comen maeken, haer residentie nemen en een ordentelijcke negorije formeeren, mitsgds de remorerende Nederlanders alldaer dagelijcx met verversinge van vee en s' landts vrughten ten redelijcken prijse versien ende accomoderen.

19.

Soo belooven de oranghkaijs insgelijcx, dat als wanneer t Nederlandts hoofft ergens nae eenige vande hier ontrent gelegen eijlanden genegen is te varen offte ijmandt will senden, dat een a twee van haerlieden om redelijck loon als tolcken ten dienste van d'E. Compe in aller getrouwigheijdt sullen mede gaen offte ten waere als dan ijts nootsakelijck te verrighten hadden, wanneer 2 a 3 van hun volck daer toe ordonneeren offte bewegen sullen.

20.

Dat niemandt sall geconstringeerdt werden, een ander gelooff offte religie aen te nemen, maer soo eenige inwoonderen genegen zijn om Chrisstenen te werden offte hare kinderen tot die heijlighe betraghtinge te laten brengen, sullen vermogen, deselve dagelijcx bij den kranckbesoecker int fordt te comen offte zenden, die hun vooreerst door een tolck inde Pandaneese tale well sall onderwijsen ende leeren, twelck de Nederlandtse Overight behaeglijck en aengenaem zall zijn.

Alle de voorverhaellde artijckelen hebben wij, Adriaen Dortsman, oppercoopman ende commanderent hoofft over de presente navale ende chrijsmaght, met die van sijnen rade ende d' oranghkaijs vande respective negerijen opt' eijlandt Damme voornoemt, namentlijck Mau, orangkaij ende opperhoofft vande negerije Watoumera, Maleeckij ende Maijou van Comber, Melillij van Meloen, Saboua van Vijato ende Labijbij van Coeva, vergadert zijnde, goedt gevonden ende besloten, tot weringhe [van] alle disordre ende onlusten, t'onderhouden, waer toe zij haer mits desen verbinden tot een eeuwige vruntschap, conversatie, handelinge en commercie en dat wij elckanderen t' allen tijden sullen geven en doen alle faveure, hullpe ende bijstandt, twelck van wederzijden ijder op hun wijse sweeren, in allen deelen als vooren verhaelldt, soo veell in haer vermogen is, effect te doen sorteeren, onder verbintenisse van getrouwigheijt, eere ende woordt, die beijde, Godt ende onsen evennaesten, schulldigh

zijn, sonder arghh offte list. In ooirconden der waerheijt sijn hier van gemaeckt vier all eens luijdende ende bij ons ondergeschreven onderteekent.

Aldus gedaen omtrent het strandt op het voorlandt aende noortzijde vant eijlandt Damme, bewesten de revier ende onder den bergh Comber, int jaer onses heeren ende salighmaker Jusu (sic!) Christij 1646 den 28en dagh der maent Meij. Was onderteekent Adriaen Dorsman, mitsgds [van] d' opperste orangkaijs hier voren genoemt mede op haer wijse getekent.

XLVII. Gerenoveerde poincten ende artijckelen tusschen de raden van India ende de gemaghtighde Solorsche gesanten tot continuatie (ende) bevestingh van d'oude alleance beraemt.

Dat de residerende superioriteijt op Bata [tot] actuele bescherminge der Solorsche ingesetenen als andere, die daer sedem sullen vesten, recuperatoire possessie van t' vervallen fort Henricus metten allder-eersten nemen ende t'sellve met Nederlantsche maght naer goedt vinden besetten sall.

2.

Mits dat die van Solor, die omtrent het fordt voor desen gewoont hebben, daer weder haer dominicilium (sic!) sullen nemen ende volgens oudt gebruijck d". fortresse bij reparatie opmaeken ende daer toe de gerequireerde materialen als oock steen, bamboesen, atap, sparren, voorts zoo veell houdtwerck als tot spanten ende opbouw vande galldereij nodigh zij, nevens den arbeijt van dien contribueeren sullen.

3.

Dat de Solorsche singadijs geene vaertuijgen, tsij Macassaren, Javaensche, Maleijtsche, van wat natie het zij offte waer van daen comen, sullen gedoogen, dat voor haer plaetse comen anckeren, voor ende alleer deselve aent fort verschenen zijn ende d' anaghodas alldaer hare inhebbende waren aen t' Nederlants opperhoofft gepresenteerdt hebben, die van daer op haer vertreck weer gehouden zullen zijn buijten versuijm tot preventie van schade aent fordt pascedull te

procureren op pene van onse rescontrerende schepen aengerant te werden.

4.

Dat de gemt singadijs op de receptie van eenige brieven wegen de Maccassaersche coningh de missive telckens aen t' Nederlandts opperhoofft vertoonen sullen tot incorporatie van den inhouden van dien.

5.

Gevollgelijck dat die van Solor bij optenue van pas jaerlijcx gehouden zullen zijn, met haer eijgen vaertuijgen soo na de buijten als binnen cust als andere omleggende eijlanden te navigeeren tot bemagtingh van slaven, wasch, cicier als andere gerequireerde noodtwendigheden met geen ander intendith dan om deselve nae gedane opsamelingh aende E. Compe te venten tot goedtmakingh van haer erogeerende gasstos.

6.

Dat de passer van Larantoucque bij non comparite der Soloresen vandaer gediverteert sall werden ende die van Lamhale ende Lamaquera expres verbonden sullen zijn, t' out gebruijck effect te laten sorteeren, dat is om den anderen dagh precijs met hunne prauwen onder onse forten comen, om alldaer onder d' onsaghelijckht van t' Nederlants opperhoofft behoorlijcker wijse passer te houden.

7.

Dat thien vol wasschen offte 20 halffwassen hoenders voor een ra mitsgdrs 20 oude clappussen offte een pott towack voorde waerde van een tangh offte twee dubbellde stuijvers vendibell sall wesen.

8.

Dat d' ingesetenen int generl 20 dubbelde stuijvers off 10 tangh voor een ra in betalingh sullen moeten ontfangen ende sulx in rekeningh buijten alle exceptie gedogen.

9.

Dat alle fugutive persoonen ter wederzijden prompt gerestitueerdt sullen worden, ten ware den gevlughten Solorees hem geneijght thoonde t' Crisstendom aen te nemen, die dan exceptive gelicentieerdt sall zijn, ondert Nederlantsch gesagh te remoreeren, mits een slaeff zijnde aenden eijgenaer betaellt sall werden; sonder daer jegens in

consideratie te trecken off schoon een gevlughten Nederlandr sigh tot het Moorsdom willde begeven.

10.

Eijntelijck dat de Solorse singadijs onderstaende cleeden bij forme van benificie genieten sullen ten prijse als volght: namentlijck stuck guinees linnen voor 8 ra ijder peta maleije ende dragen voor 2¼ ra, de gemeijn witte cassa voor 3 ra ende de roode dos voor 4½ ra. IJder daermede hen contenteeren sullen sonder meer.

Aldus gedaen ende beslooten int Casteel Batavia desen 22e Januarij a°. 1646. Was onderteeckent Cornelis van der Lijn, Joan Maetsuycker, Carell Reijnierszen, Sijmon van Allphen; mitsgdrs de Solorsche gestanten (sic!), de namen op haer wijse geteekent en op t' spatium met s' Comps zegell bevestight.

XLVIII. Instructie voor d' Heer Maijoor Wilhem Adriaensz vander Beecq gaende als onse expresse Commissaris met den luijtenant ende 't geprojecteerde opperhooft Heijndricq Heijndricqsz van Oldenburgh pr de jachten Ackersloot ende Tonijn naer de quartieren Solor ende Timor waer naer sich speciatim te reguleren heeft, [1 Februari 1646.]

Achtervolgens onse permissie ende schriftelijcke ordre anno passato U E E. ter hant gestelt, sijn nevens UE. persoon hier in loco verschenen twee principale singadijs van Lamnequere ende Serbite, een gesant van Laweije ende drie sonen van d' opperhooffden [van] Tron, Lamala ende Addenare, alle soo UEE. ons relateert, metten anderen volmachticht, om met de superioriteijt op Batavia formeele contractatie te mogen aengaen ende des aengaende eijgentlijcq representerende de verdere opperhooffden van onse respective onderdanen in die gewesten, om als vrijwillighe subjecten van onsen staet op eenige poincten mondelinghe conferentie te houden, gelijcq in Rade van India 't U E. presentie gedaen is, namentlijcq op wat voet om ende omtrent onse vervalle fortresse opt nieuws hare negrijen resta-

bileren ende sij in tranquilliteijt een sigure domicilie met weringh der Portugaelsche ende Moorsche jnvasie possideren mochten, daer over die onmachtige natie niet buijten reden seer beducht blijft. Hebben daerom, soo op dese als andere negotiable insichten, sonderlingh om dat goede quantite slaven in die quartieren te becomen sijn tot supplement van ons voelende destituijtheijt, in Rade van India goetgevonden, dese uijtsettingh onder UEE. commando te doen, ten eijnde genomineerde vasallen bij gevolchde occupatie vant fort Henricus 't selve conform den inhoude vant gerenoveert contract [1] voor reparatorie ophalen, haer sedem ende onse defensie vesten ende wij de selve onder onse vleugelen, soo veel in ons is, effective beschermen mochten, waer toe, als haere aengenome protecteurs, ipso jure verbonden sijn ende bij ons voor eerst goetgevonden is, een macht van vijffentwintich militaire persoonen te emploijeren boven tjacht de Tonijn dat daer tot ontsach ende vervolch vant project des trafijcquerende handels met 35 man zeevarent volcq, voor dit jaer tot naerder ordre staet te verblijven.

UEE. sult dan (mits beijde de jachten zeijlvaerdigh sijn) op morgen vrouch van dese rhede derwaerts aen stevenen, trachtende à droicture langhs de Javaensche cust de notoire ende gemene passagie beooste tusschen Madura ende 't eijlantje Galjou lopen ende soo gevolchelijcq, nae wint ende weder toelaet, Solor te beseijlen, in gedachte houdende omtrent Lumbocq ende Cumbawa tjacht de Tonijn met eenige opwesende gesanten voor aff naer Ende te senden ende aen die geallieerde door den ondercoopman Puijt mondelingh ofte schriftelijcke weete laten doen, dat UEE. naer Solor tot restabilissement van dat comptoir genavigeert sijt, met verdere insinuatie, dat sommighe vande gequalificeerste haer prompt derwaerts gelieven te transporteren, om mondelinghe conferentie met UEE. te houden, wijders tharer soulaes bij verseeckeringh voor waerachtigh te relateren, hoe bij ons op UEE. ernstige voorsprake finalijcq gearresteert sij, alle de geattrappeerde ende gevange Endesche in Amboina [2] los te laten, daer toe rede der waerts soodanige ordre gegeven is, dat effective vande kettingh bevrijt ende buijten alle dubitatie uijt die quartieren

1 Zie hierover bldz. 314 vv.

2 In 1644 door de onzen bij Amblaauw gevangen genomen.

naer costj sullen gerenvoijeert werden, twelcq op considerative insichten alsoo gepardonneert blijff, hoewel wij illitive verstaen dat doort defect van gefundeerde pascedul jegens die luijden debite ende ten rechte geprocedeert is, ende dat de continuatie des kettings buijten gevolchde relaxatie ten voordeel vande E. Compe groote affschricq in anderen baren souw, echter dewijle haer exceptie schijnelijcq op een verout pascedul vanden langh vertrocken commandeur Tombergen [1] hebben soecken te justificeren ende dat, soo voorgeven, op sulcq fundament buijten malitie ende de minste nadocht daer in Amboina verschenen sijn, simpelijcq tot verthier ende hanthaveningh van hare traffijcquen, is voor ditmael gratie voor rigeur geprefereert, om niet te schijnen de toegeneijghde herten van onse gesubjecteerde natie door impositie van langhduerighe straffe van onsen staet te willen vervreemden, maer tonswaerts geneijght te houden, mits diergelijcke misslagen niet meer comen te incurreren ende onder soodanige limitatie, dat voortaen niet sonder consent ende expresse acte vant remorerend opperhooft sullen vermogen in die ofte andere gewesten met haer vaertuijgen te paresseren, op poene dat alle contraventeurs voor eeuwich inde kettingh sullen geclocken werden, waer inne sonder veranderingh buijten de minste conniventie sullen persisteren, dat alsoo aende Endesche inhabitanten ende alle andere onse onderdanen int generael tot serieuse waerschouwingh dient cont gedaen, ten eijnde op gevolchde inbreucq de toevallighe miserien niemant als haer eijgen imputeren mogen. Gevolchelijcq dan t' uwer personele aencompste aldaer, sult 't oude fort Henricus (gelijck geseght) ijlens occuperen, wijders behoorlijcke convocatie der verdere residerende opperhooffden ende subalterne regeerders onser staets subjecten opt spoedighst doen ende ons gebesoigneerde met haer affgesondene gesanten pertinent voorhouden, waeromme UEE. oocq vier principale acten vant gemaect contract becompt, te weten twee int Nederduijtsch nevens twee ditos originele van een ende de selve contenue int Maleijtsch gestelt, welckers substantie op gevolchde lecture haer wel inscherpen ende tot confirmatie vant obsoleet verbont [2] sult laten subscriberen, ende een stel van ijder schriftelijcq concept ons te rugge brengen, op dat alle

1 Bouwstoffen, II, passim.

2 De vroegere contracten dagteekenen van 7 Sept. 1618 en 22 Jan. 1624.

bedenckelijcke exceptien geprevenieert ende sij unanimelijcq in conformité van hare obligatoire acte, tharer ende onser vergenougingh obedient blijven, ende wij tot punctuele onderhoudingh constrictoire motijven hebben mochten om die politijcque regeeringh met het appendent van den handel (alhoewel van cleene emporte) met fundament ende reputatie soo langh het ons belieft naer behooren in esse te conserveren. Gemelte luijtenant Hendricq, welcke tot blijvend opperhooffd van die plaetse [1] bij ons geordonneert is, sult ter presentie van alle de Singadijs als andere gequalificeerde ende mindere personen daer in loco auctoriseren, voorts onse geassocieerde ingesetenen naer slants wijse asseurante belofte van gehoorsaemheijt laeten doen, ende daer op hare protectie van onsent wegen aennemen, onder formeele toe seggingh, dat wij opt gevolch van alle injurieuse attentaten, die door haere Moorsche ende Portugesche vijanden ofte eenige andere wangunstige imposteurs mochte werden geinfligeert, ons selven prompt tot wraecke ende om revenge te nemen sullen laten vinden, vermits de residerende superioriteijt op Batavia noijt gedogen sal dat hare residentien int minste gevasteert ende hunne vassalen eenich ongelijcq aengedaen werden, maer achtervolgens de Nederlantsche maxime veel eer met ijver bevorderen dat alle tegenstrevige opposanten tot ruine comen soo dicqwils als daer toe rechtvaerdige oorsaecke gegeven wert, daer op bij speculatie vanden jegenwoordige tijt soo veel de Lusitanen aengaet bijsonder reguard diende genomen, alsoo op 10en deser met de paresse vant jacht Sas van Gent over Phernambuco hier aengecomen ter goeder uijre (alhoewel t' onser leetwesen) hebben verstaen, dat die superbe natie in vernietingh vande thienjarige alleance, tusschen haren opgeworpen Conincq ende d'Ho: Mo: Heeren Staten Generael getroffen, in West-Indie effective gedeficieert ende door die vande Baij gesecundeert sijn, jae soo oppositive bij contrebande onder schijn van vrede jegens onse gebiedende natie aldaer consequentelijcq jegens den algemeenen staet van onse landen gecant hadden, dat door puijr gewelt ende schandelijcque practijcque nu over de principale fortressen in die gewesten te lande dominerende waren,

1 Het was nu eene daadwerkelijke inbezitneming door middel van een garnizoen, in tegenstelling met die van verleden jaar, toen de zorg voor het fort werd toevertrouwd aan de inlanders. Zie hiervóór, bldz. 248, noot 2.

als t' uwer speculatie bij auctentijcque copie der gerecipieerde brieff verneempt. Over dese perfidieuse affval dient dan bij ons wel exactelijcq gedocht ende herdocht, immer soodanich ooch bij forme van simulatie int zeijl gehouden, dat ons in dese Indias mede geen voordeel comen aff te sien, des hoewel de Portugaelsche macht inde voorschreven Solorse gewesten gantsch sober is, ende uijt dien hooffde niet te duchten sij, UEE. diergelijcqe ontval daer t' ontmoeten staet soo dient nochtans Comps strengh vrij vaster als voor desen te houden ende voor haer als voor UEE. innerlijcke vijanden wel op hoede te wesen, jae geen de minste tegenstrevingh in die troulose natie te admitteren, maer haer op de minste contraventie, met dadelijck ende prompt gewelt soodanigh te repouseren, dat sien mogen, ons hare ontrouwe ende valsche practijcque ter harte gaen.

UEE. sult dan, bij soo verre dat Portugeesch gebroetsel 't voorschreven fort in possessie hebben genomen, aenstonts insinueren, dat gelieven te ruijmen, ende bij voorval vande minste antwoorde met UEE. crijghs ende navale macht haer daer toe des doenlijcq constringeren ende trachten te verdelgen, sonder te behoeven op andere justificatoire middelen van oorloch acht te slaen; doch in cas van gewillighe retraicte ofte gestaecte besettingh sult de principaelste hooffden der remorerende Lusitanen duijdelijcq ende strict aencundigen, dat int generael jegens ons 's lants adherenten, sonder directe off indirecte wegen van bedroch int wercq te stellen, haer soo civijl buijten offensive attacque voortaen hebben te dragen, dat ons geen gefundeerde doleance van d'een of d'ander onser ondersaten ter ooren comen mach, alsoo van onveranderlijcq intendit sijn niet de minste acte van hostiliteijt ons regerende possessie obsterende te gedogen, doende denominative aen Francisco Viera de Fiqueredo, soo rede uijt Goa geparesseert is, gevolchelijcq fraij Antonio Domingo ende fraij Antonijo de St Hiacintho onse groete, die gesamentlijcq voorleden jaer aen sijn affgestorve edelheijt hare missiven gedirigeert hebben, oordeelende om reden onnoodich te sijn, aen die luijden in dese conjuncture des tijts te rescriberen, sult eenelijcq boven dien aen gemelte Hiacintho 't nevensgaende vierroer ende trompet behandigen, om onse mondelinghe belofte naer te comen, daermede die Portugesche correspondentie dan gesurcheert blijfft.

Voorts toucherende den handel is door mancquement van Maccas

saersche masen naer onse gedogende constitutie geoordeelt, voor ditmael niet verder noch larger carguesoen aff te steecken, als verscheijde soort cleden, weijnich realen in specie ende dubbelde stuijvers, voorts eenich gout, silvere gemaecte tangen, parrings, bijlen ende weijnich materialen, dienstich tot het geprojecteert gebouw, etca te samen monterende als pr facture ter somme van *f* 25724 — 8 — 3, om in trocque van dien te negotieren slaven, cicer, wasch, cascea fistula ende weijnich honingh, achterlatende voor dese tijt de procure van cascea linga, als sonderlingh sandel, ter cause onse pacqhuijsen van dat ruijckend houdt voor twee à drie jaren genoechsaem versien sijn ende UEE. daer in loco aen gelate restanten noch in te vorderen hebt 173 bharen 427 cattij dito sandel, tot welcken eijnde de ses *obligatoire acten* UEE. weer ter hant stellen, op dat bij gevolchde satisfactie behoorlijcke restitutie aende debiteuren geschieden mach, eenich sints staet maeckende dat UEE. over Macassar door den resident Thomas Haverlant de nomber van 1500 à 2000 goude masen noch staen gerenvoijeert te werden, soo sulcx seguijr pr Portugeesch off Conincx vaertuijch geschieden can, dat UEE. in sulcken gevalle wel ter stade sal comen tot bevorderingh vant project des handels, om de selve buijten verachteringh vigoureusen voortganeq te laten nemen. Gelijcq UEE. weet, valt de E. Compe ende int generael de repnblijcque doorgaens om goede slaven seer verlegen, welcke schaersheijt (soo wij opinieren) opt eijlant Ende, mitsgaders op de binne ende buijten cust van Timor eeniger maten te remedieren sal sijn, des ordonneren, dat alle practicabele middelen bij der hant nemen sult, om ons van goede nomber sonderlinghe robuste ende agijle manspersoonen te versorgen, niet soo seer ende precijs siende op de monture vant costende, als maer in habijlheijt ende stercte soodanige bequaemheden hebben, dat daer van timmerluijden kunnen maecken, die UEE. seght, op Ende voor ontrent 20 à 21 realen nae wensch te trafijcqueren sijn, dat vrij deurder incoop is als op de binnen ende buijten cust. UEE. cunt tot amasse van dese als andere gerecommandeerde commercie soodanich handelen als inder daet den meesten oirbaer ende dienst vande E. Compe sal comen te vereijschen, dat UEE. geexperimenteerde vigilantie toevertrouwt wert, onderwijlen facit maeckende, de Timorese residenten inde quartieren Malelo, Adehon, Batimian, Sowan, Camanasse, Coupan, als in andere plaetsen

daert noodich is bij verthooningh te jnsinueren, dat door ons recuperatoire possessie vant fort Henricus bijdehant genomen is, streckende ten principale soo tot recuperatie van handel als om in diervougen de presumptive ende onfeijlbare seductie, die door de Portugalesen 't sedert de gestaecte besettingh onder onse subjecten daer gecauseert mochte sijn, op UEE. verschijnninge uijt de harten der menschen weer te doen te deslogeren, met animatoire aencundingh dat hun tot de negotie als voor desen te prepareren hebben, mitsgaders ter plaetse van onse geveste residentie met hare vendible coopmanschappen, soo maer van vaertuijgen geprovideert sijn, onder onse verdedingh gelieven te verschijnen ende soo lust hebben met haer domiciele derwaerts te transporteren, daertoe nu rechte occasie presenterende is, tot welcke ondernemingh sonderlingh met amiable woorden dienen gejnstigt; voorts slants volckeren in die als andere onderhorige gewesten, reputatieuselijcq bij forme van maxime soo politijcquelijcq getracteert, dat onse adherenten door liefftallige gesachelijcqheijt in devotie gehouden ende de geeijschte coopmanschappen voorde Compe alleen bewaren, mitsgaders, de geassocieerde aende cant der Lusitanen door soete ende sachte wegen in negotie t'onswaerts getrocken ende alsoo onse colonie metter tijt florisant mocht werden, dat den blijvende resident bij forme van gereguleerde jnstructie nevens andere gerequireerde pointen op UE. affscheijt te recommanderen hebt.

Op gemelte binnen cust des eijlants Timors staet ter gespecificeerde plaetsen, Malelo, Ade ende Hon, boven goede soort slaven ende wasch, oocq requisijt schilpadtshoorn te amasseren, welcke specie die inwoonders opt eijlant Fetter, dat daer dicht bij gelegen is, bij forme van negotiatie tot een geringhe prijs weten te becomen. Wij achten op UEE. voorstel nodich te wesen, dat eijlandeken door de mede varende chaloupe, tsij door UEE. persoonlijcq off uijt crachte van UE. commissie door deen off d'ander, soo raedsaempst oordeelt, gevisiteert werde, om bij gevolch van pertinente perscrutatie naer gelegentheijt des tijts te enquesteren, wat daer in negotie ten proffijte vande generaele Compe, soo in verthier vant cargasoen als opsamelingh van negotiable waren, te doen valt.

Voorts alsoo de respective fluijten Castricum ende Eendracht den 18en deser specialijcq naer Balij gedimitteert sijn, om quantité bestiael

voorde comptoiren Amboina ende Banda naer gevolchde opsamelingh derwaerts te voeren, tot welcken eijnde een stuijrman met vier Nederlanders van onsentwegen gecommitteert mede gaen, die naer voldoeningh van aengeroerde ordre bij verblijff insgelijcx voor Batavia goede nomber sullen trachten te amasseren ende sulcx meer doen als haer bij jnstructie geprescribeert is, sult deswegen op UEE. geprojecteerde wedercompste (dat gissen ten langhsten à tout September te sullen sijn) Balij aendoen ende met eenen onse verbleve residenten nevens alle het genegotieerde te rugge voeren, achtnemende dat int gaen ende keeren alle Mattaramsche, Martapouresche ende Cotowaringsche vaertuijgen, van emporte oordelende, opt gesicht indistinctelijcq met alle voorsicht aengeslagen ende vermeestert, de veroverde goederen naer behooren gejnventariseert ende alleen uijtgesondert werde de navetten vanden Boutonsche vorst, met de welcke [wij] tot noch toe schijnelijcq correspondentie houden.

Soo vernemen, paresseren de Maccassaren inde gewesten van Solor met redelijcq veel vaertuijch ende dat sonder passe, daer door buijten ons schult wel eenige verwijderinghe bij attrappe van vaertuijch soude comen t' ontstaen. Wij sijn van resolutoir intendith, dese saecke den Conincq doorden coopman Thomas Haverlandt te laten remonstreren ende hem, om distinctie van vrunden ende vijanden te maecken, bij waerschouwingh aen te dienen dat aen sijne vassalen tot mainctenue ende immutabel vervolch van onse confederative alleance ordre gelieve te geven, van onsen resident passe comen vorderen, om alle toevallige verwijderingh soo veel doenlijcq voor te comen, dat vertrouwen, nevens ons soo verstaen sal, redelijcq te sijn ende UEE. door gemelte Haverlandt op gevolchde dimissie vande geordonneerde masen tsijner tijt bedelachticht wert.

Opt ernstich versoecq der voorschreven gesanten is haer unanimelijcq tot opcoop van eenige nootwendicheden uijt Comps cas 500 realen in comptant verstrect onder stipulatoire conditie, dat daer voor verbonden sijn, een nomber van 25 slaven, frisse ende cloucke mannen, daer onder twee à drie vrouwen, te leveren. UEE. sult de selve in conformite vande particuliere memorie hiernevensgaende van ijder debiteur affsonderen ende bij oculaire inspectie soodanige sorghe dragen, dat de leverantie buijten blijckende naedeel vande E. Compe naer behooren geschiede. Gevolchelijcq sij UEE. gerecommandeert, dito

gesanten met haer suite op de voijagie in gerequireerde estime te houden, op dat vande matroosen niet gevilipendeert werden..... [1]

Int Casteel Batavia adj primo Februarj 1646. Was onderteeckent

Cornelis van der Lijn.
Carel Reniersz.
Simon van Alphen.

XLIX. Dese onderstaende artijculen hebben de Singajes int generael ter presentie van d' opperhooffden van t' jaght Ackersloot voorgehouden ende hebben op ijder artijkell tot andtwoordt gegeven als hier onder gespecificeerd wordt, namentlijck:

Den 22en Februarij ao 1646 opt eijlandt Solor.

Voor eerst zijn alle de Singagies van Solor int generael voorgehouden [het] contract dat bij d'E. Hr Raden van India ende de gesanten van Solor besloten is, [2] off zij lieden t' zellve niet en beloven naer te comen.

Gaven hier op tot antwoordt, alle tgeene dat bij d' Hr Raden van India als de gesanten van Solor was geresollveerdt sijlieden daer mede well te vreden waren ende aghtervolght zoude werden.

Ten tweeden versoghten mede aende Singadies, dat de materialen tot het opmaeken vant fordt zoo haest te beschicken, als eenighsints doenelijck soude mogen wesen, om Comps goederen daer aen landt te krijgen, om onse reijse naer Tijmor te vervorderen ende te sien, offte eenighsints ten dienste der E: Compe aldaer te verrighten zoude mogen wesen.

Hier op seijden d' Singajes, dat tgeene aent fordt soude mancqueeren soo dra doenelijck sijnde ons souden assisteeren ende traghten.

Ten derden is de Singajes voorgehouden, wie voor eerst van haerluijden aent fort soude comen woonen.

---

1 Daar van den uitslag van dezen tocht geen schriftelijk verslag schijnt te zijn uitgebracht, moeten wij ons tevreden stellen met het weinige, dat de Generale missive daarover schrijft, en met wat de overeenkomst van 22 Februari ons leert.

2 Zie hiervóór bldz. 314.

Gaven tot andtwoordt, dat de huijsvrou vanden overleden Chitcill eerst souden vragen ende naer drie a vier dagen ons soude bescheijt seggen.

Ten vierden hebben [wij] de Singaies int generalijck belasst, soo t' gebeurde, dat niemandt (sic!) vande hare eenige overlast gedaen wierden, het zij van Portugesen offte andere natie, sullen tsellve aen t' resideeren[d] opperhoofft te kennen geven, om dat daer in met raet en daet versien magh werden.

Antwoorden hier op, soo veer eenige overlast quam te geschieden, tzij van wadt natie dat zoude mogen wesen, aen ons residerende opperhoofft zoude te kennen geven.

Ten vijffden is mede belast, int generael haer uijtterste devoir te doen, zoo naer d' buijten als binnen cusst van Tijmor als verdere omleggende eijlanden, om soo veell slaven, was ende chijser bij den anderen te versamelen, alls mogelijck wesen can ende tselve aen t' opperhoofft van t' fordt te laten weten, omdat d' oncossten vande fortressen alldaer gedaen te lighter mogen vallen.

Hier op diende[n] ons, tgeene zij lieden soo aanden hunne [1] als buijten cusst van Zolor als andere omleggende eijlanden quamen te handelen, aen ons residerent opperhoofft van t' fort souden presenteeren te vercoopen offte te verruijlen, soo dan best met den anderen connen accordeeren.

Ten sesden is mede voorgehouden, soo eenige cleeden offte ijets anders van noode soude mogen hebben, om op Tijmor te verhandelen, sullen t' opperhoofft vant fordt aenspreeken ende met hem coop maeken, ook sullen gehouden zijn, met [het] opperhoofft te contracteeren, soo van slaven, chijser, was, wadt daer voor sullen geven, om naemaels te mijden, geen verdere onheijlen den anderen over te comen.

Gaven tot andtwoordt, zij lieden hier mede well te vreden waren en seer aengenaem was.

Ten sevenden is de Singajes belasst, allsoo sij lieden daer naer vraegden, wegen d' drie stucx, die door de Singajes van Lamakera sijn volck opgedruijckt zijn, wegens [het] blijven van zeekere Portugees vaertuijgh omtrent den bergh Carmen, te mogen houden alsullcke stucken bij d' E. Hren Raden van India zijn vergunt.

---

1 Dit staat er. Natuurlijk moet er gelezen worden: „binnen".

Gaven tot andtwoordt, soo veer die van Lamekera eenige overlasst quam te geschieden, tzij van wat natie tzoude mogen zijn, d'andere Singajes int generael haer de behullpsame handt zouden bieden.

Ten aghsten hebben mede goedt gevonden, den luijtenandt Hendrick Hendrickszen van Olldenburgh als opperhoofft van t' fordt Henricus te authoriseeren ende daer over te kennen ende te gehoorsamen, gelijck alle onderdanen schulldigh zijn te doen ende dat in presentie vande opperhooffden van t' jacht Ackersloot, solldaten als matroosen, als de Singajes, welck zijn d'opperhooffden vande onderstaende dorpen te weten

Lawaijen , Lamasa [1], Lamekere,
Cerbijten , ' Tron , Addenarren.

Alle dese bovenstaende Singajes hebben in presentie van ons beloofft, den voornoemden Hendrick Hendrickszen daer voor te kennen ende te gehoorsamen, oock in alle voorvallende diensten d' behullpsame handt te bieden. Was geteekent Willem van der Beeck.

L. Instructie voor den E. Joan Thijsen [2], gaende voor vice-gouverneur naer Malacca, 2 November 1646.

. . . . . .

'T moordadich bedrijff der Manicabers uijt Rombouw, Nanningh

---

1 Lamala?

2 Joan Thijssen, de ijverige, maar eenigszins onhandige, ex-gouverneur van Ceilon (door Valentijn en die op hem steunen gewoonlijk Johan Thyssoon Payart genoemd), volgde De Vlaming op. — G. G. & R. hadden eerst plan, Van Vliet weder naar Malaka te zenden, maar waren daarvan teruggekomen, „alsoo (hun) naderhant eenighe gepleechde baetsoeckerijen ter ooren quamen ende dat groote oorsaecke tot den oorloghe met die van Nanningh ende Rambouw hadde gegeven, als willende van die luijden met hevige dreijgementen 's anderen daeghs voldaen hebben t' gene met haer naer drie dagen te voldoen, gecontracteert hadde, namentlijcq de restitutie van alle Christenen slaven, dat deselve onmogelijcq was te doen, ende waerop oock den massacre vanden Capitain Forsenburgh ende sabandar Menie gevolcht is". (G. G. & R. aan de XVII, 15 Januari 1647). — De verplichting tot het terugbrengen der Christenslaven was gestipuleerd bij artt. 16 en 17 van het contract van 15 Augustus 1641. (Dagregister, bldz. 460—464, waar in art. 6 in plaats van „mitsgaders" moet worden gelezen „mits". — Zie ook hiervóór bldz. 198). In genoemde missive van 15 Januari 1647 wordt nog gezegd: „Vande residerende Portugesen in Malacca sijnder op onse gegeven ordre al veele vertrocken. De reste staen in corte mede te volgen, om alle onheijlen van dat gespuijs voor te comen, t welcq ons groote verseeckeringhe ende gerustheijt bij brengen sal".

ende d'omleggende dorpen, aen den Capn Lourens Forcenburch ende den ontfanger Joan Menie met hun geselschap bethoont, als 't gunt daer noch op gevolcht is, namentlijcq dat sijluijden 't bosschagie ende de thuijnen omtrent Malacca met rooven en stroopen niet alleen onveijl gemaect hebben, maer eijntlijcq soo stout geworden sijn, dat dicqmael dinwoonderen onder de statsmuijren trachten te vervoeren, welcke stroopingen hun (hoewel dagelijcx partijen int bosschagie gingen) door d'onse niet beleth connen werden. Eijntlijcq sijn verscheijden optochten, tot ontrent Pancalang, Nanningh, Melecque ende Nanningh gedaen, waer door die boschlopers vele hare woonnighen ende padje is verdistrueert, maer eijntlijcq heeft d' heer president de Vlamingh in Maert passado haer met omtrent 400 gewapende coppen doen begroeten, welcken optocht soo vruchtbaerlijck uijtgevallen is, dat selffs om genade riepen [1], ende naer eenige onderhandelingen die met den ander int Nanninghse velt hadden, sijn gecommitteerden uijt Nanningh ende Rombouw in Malacca gecomen, omme genade te versoecken, ende vasten vrede te treffen ende alhoewel de gecommitteerden successive op goet vertrouwen nederquamen, sijn sijlieden int sabandaers huijs geconfineert, ende werden met heijmelijcke wacht bewaert, 't welcke gelooven, soo groote oorsaecke van misvertrouwen onder die natie geeft, dat den vrede swaerlijcq sal te treffen sijn. Naer dat voornoemde de Vlamingh verscheijden conferentien met d' affgesanten heeft gehouden, heeft sijn E. hun twaelff poincten voorgestelt, die voor hun onmogelijcq sijn intewilligen ofte naer te comen, ... welcke voorgestelde poincten die lieden soo bedenckelijck sijn, dat

---

1 Ik trof geen uitvoeriger berichten omtrent dien „optocht" aan. Alleen blijkt nog uit een brief van G. G. en R. aan De Vlaming dd. 22 Mei 1646, dat de troepen stonden onder 't bevel van den opperkoopman Valerius Van Gistelen. Ofschoon de oproerlingen den dood hebben verdiend, moet hij hun pardon schenken, ook omdat Van Vliet tot den opstand „selffs groote oorsaecke gegeven" heeft en te groote gestrengheid verbittering zou baren. Zij moeten „van hare dorpen tot Malacca toe bequame wegen maecken, om altijt van d' een tot d' ander plaets behoorlijcq begane toegangh te hebben." — In het contractboek der O. I. C. is ingeschreven dd. 17 Sept. 1646 de „vernieuwing" van de vroeger gesloten contracten met Rumbau en Naning, die van onzen kant geteekend zijn door 's Compagnies ambtenaar Abraham Steen „op approbatie van d' E. Hr. President". Uit deze instructie voor Joan Thijssen zou men opmaken, dat De Vlaming deze contracten niet voldoende heeft geoordeeld. Ik heb ze dan ook niet opgenomen.

sij integendeel den sabandar met sijn adjunct uijt Malacca hebben g' eijscht onder schijn van vruntschap omme de saecke aldaer afftehandelen ende was voornoemde de Vlamingh voornemens, geseijde gecommitteerdens in slavenburch te werpen, omme de dagelijcxse gastos als pericul van weghloopen t'eviteren, uijt presumptie, dat de zaecke bij de hooffden van Rombouw ende Nanningh niet ten goeder trouwen gemeent wiert, welcke proceduijren niet tot vruntschap, maer groote verwijderinghe sullen strecken, derhalven ons niet gevallen. 't Sal best zijn, dat UE. op sijn compste de lieden in schijnbare vrijheijt stelt, nochtans sodanich waeckent ooge daer op doet houden, dat u niet ontsnappen, ende de zaecke inder minne soect bij te leggen, alhoewel grootelijcx tegens onsen staet hebben misdaen ende condigne straffe meriteren, maer gedaene dingen nemen geen keer. Op de restitutie van den E. van Vliets gerooffde goederen, vervoerde slaven ende d' oncosten tot de gedaene optochten moocht wel aenhouden, in hope daer ijetwes van becomen mochte, maer niet beter connende, dient daer soo vast niet op gestaen, dat den vrede daerom naerblijven ofte verachteren soude, want d'inwoonderen van Malacca is daer te veel aengelegen. Principalijcq heeft UE. int sluijten vanden vreede te letten, dat die van Rombouw, Nanningh ende d'omleggende dorpen door gecommitteerdens, schult bekentenisse doen, over haer gepleechde moorden en verraderien, en hun met solemnelen eede verbinden, voortaen ghetroulijcq en vreetsamich met onsen staet te leven, wijders dat d'affgeweeckene van Nanningh ende d' omleggende tot voorige gehoorsaemheijt keeren, en maect soo bondigen contract met haer, als jmmers begrijpen cunt, tot Malaccas welvaert ende continuatie van vreden vereijscht, ende soo obtineren condet, dat die van Nanningh doorgaens ostagiers in Malacca hielden ende de hooffden alle drie maenden persoonelijck nederquamen, omme den Gouverneur te begroeten ende relaes vande gelegentheijt harer landerijen te doen, 't soude veel sijn. . . . .

Int Casteel Batavia adj 2en November a° 1646. Was geteeckent

Cornelis van der Lijn.
Carel Reniersz.
Antonio Caen.
Simon van Alphen.

LI. Memorie voor den Hr Johan Thijsen, gouvr ende directeur vande stad Malacca metten resorte van dien . . . . . door den president Arnold de Vlamingh van Outshoorn, naer sijn scheijden uijtte hoochste regeeringh van die plaets [1] ende vertrecken dato 15 December van daer naer Batavia.

. . . . . .

Naer dat wij pr missive van dato 22 Maij, ... door d'Hrn Generl ende de Raden van Indien herwaerts geschreven, ordre becomen hadden, [2] d' exercitie vande pauselijcke religie te verhinderen, so heeft seecker Petrus Franciscus, Jesuijt, jongst . . . hier van Batavia geretourneert, om bij voorvallende gelegentheijt voort naer de Cust van Indien totte zijnen te vertrecken, hem des echter, tegens onse gedane promulgatie in cas van voorschreven religies oeffeninge niet gevreest, publijcke misse te doen, over welcke transgresse wij hem nevens alle d' aenhoorders door onsen fiscael voor ons ende den Raed hebben doen convenieren, ende sijn, te weten d' aenhoorders, ijder in een personeele boete gedoemt, blijvende de Paep in sijn huijs geconfineert, tot so lange gelegentheijt offresseerde, van hier versonden conde werden, so dan oock metten Capn Manuel Jeorgie naer Macassar wech gestiert is, twelck d' ingesetenen bemerckende hebben

---

1 Den 20 Oct. 1646 namen G. G. & R. het besluit tot zijn vervanging. Men beschuldigde hem van „te wanckelen . . . in sijne gereformeerde religie" en ontbood hem naar Batavia, om zich te verantwoorden, „niettegenstaende (hij) wegens sijne directie volcome contentement is gevende." Hij wist dit voldoende te doen en werd gouverneur van Ambon.

2 Bij die gelegenheid werd De Vlaming gewaarschuwd, met het oog op de gebeurtenissen in Brazilië enz, op hoede te zijn tegen de Portugeezen en hem gelast, „Malacca van alle de mesticen ende vordere *Portugese adherenten*, die daer buijten exercitie vande Roomsche religie niet resideeren willen, te suijveren ende ijder een te laten vertrecken, daert hem goetdunct, om alle bedenckelijcke ende onbedenckelijcke attentaten van die canallie voor te comen, daertoe de papen niet naelaten sullen, doorgaens hare bijzondere ende verobligeerde personagie te spelen, die UE. daer oocq niet meer admitteren sult, maer met de vaertuijgen daermede comen, weder laten vertrecken". (*Vgl. hiervóór*, bldz 326). De te Batavia vertoevende Jezuïet Pedro Francisco wordt naar Malaka gezonden, om dit mede te deelen en om naar Goa te vertrekken. De Jezuïeten zijn te Batavia nog „schadelijcker als in Malacca . . . . De pest is niet soo schadelijcq als die wolven onder haer schaeps cleederen sijn."

veele onder deselve, hier ende hier omtrent van geslachte tot geslachte affcomstich, ende mitsdien ongenegen dese contraijen te verlaten, ende nochtans niet gesint sijnde, sonder het gebruijck van misse te continueren, waer aen hun inbeelden de gansche salicheijt te sijn gelegen, hun getracht, bij den Coningh van Johoor ende andere hier omleggende vorsten in gunst t' insinueren, om daer admissie met vrijheijt van religies exercitie te verwerven, hebbende ten dien fine tot twe distincte malen seecker paepje, van outs hier noch gebleven, ende gecommitteerden derwaerts gehad, ende ben ick van vertrouwen, dat so bij aldien daer met mijn missive aenden Coningh van Johor niet hadde tegen geschreven, so UEE. in 't hooffs brieffboecje [1] onder dato 16 September vint geregistreert, daer sonder twijffel al souden g' admitteert sijn, ende souden (mijn Heer) die slimme geesten, onder die kitteloorige nagebuuren voor desen staet so vuijl ende schadelijck sijn, als de pest niet wesen can, waeromme UEE. voor al moet voorsien, niet herwaerts en derwaerts hier omtrent comen te verstroijen, maer is veel beter, spreecke namentlijck vande swarten, off lieden uijt dese contraijen affcomstich, hier onder onse macht ende oghe, met een weijnich oochluijckende toelatingh in religie getracht werden te behouden. Voorschreven leeg paepje is voor sijn merce in sijn ijverigen arbeijt binnen dese plaetse geen entrance meer verleent, maer daer voort buijten gehouden. . . . . Heeft mij tot verscheijde malen, hier te mogen verblijven, laten aensoecken, maer heb het altoos affgeslagen, ende dient UEE. hem oock niet t' accorderen. . .

Ende ben ick, schoon geen nader ordre hadde becomen, so UEE. dien aengaende nu met hem brengt, [2] des echter al voorlangh voornemens geweest op 't uijteijnde van dit jaer, aengesien hun hulp door de accommodatie der Nanningse ende Rombouse revolten nu niet meer en benoodigen, niet alleen de Portugese schepenen van hun dienst te bedancken ende daer voort buijten te houden, maer oock alle Portugese Capn te dechergeren, ende 't gesach over dat volck aen ijder onser luijtenanten te bevelen, gelijck aen Capn Jan de St Paijo ende schrijver Pasqual de Santos, twelck beijde twe verbitterde Romanisten sijn, ende mitsdien voor bijsondere vijanden van

1 Dit is niet aanwezig.

2 Bij zijne instructie, dd. 2 Nov. 1646.

onsen staet heb aengesien, al voor eenige maenden in het werck gestelt is, sijnde des Capiteijns plaetse den luijtenant Creuger ende die vanden schrijver den ondercoopman Sr Geelhant gedefereert. Met seer grote redenen blijven onse Hrn gebieders in dat canalie voor haeren staet beducht, want behoeff hem niemand t'imagineren, dese lieden hun ontsien souden, tot prejuditie ende nadeel van ons ende onsen staet iets te doen, soder maer gelegentheijt toe sagen, ende over het misvallen niet beducht en bleven, waeromme al ende een ijegelijck, wie maer versocht heeft, van hier tsij naer Macassar, Bengalen, de Cust van Indien &a, plaetsen veer van hier gelegen, te vertrecken, tselve goetwillichlijck heb g' accordeert, gelijck dan oock jongst metten Portugesen Capn Manuel Jeorgie, als pr seecker galeijtje in desselffs Compe vertrocken, wel stijff 200 sielen van hier na Macassar te woon verseijlt sijn, ende sijnder, so mij wel voorstaet, noch wel 100, die van mij al ordonantien hebben, om met eerste voorvallende occasie naer Bengale, Negapatam, Goa, Coutchin &a te vertrecken, twelcq UEE. haer (mijns gevoelens) niet en behoort te verhinderen, maer daer en boven al ende een ijegelijck, des versoeckende, noch mede t'accorderen, ende hem voornamentlijck van al wat wit ofte mesties is, metten aldereersten t'ontlasten, want sijn deselve, boven de bedenckelijcht dieder in hun personen is, slimmer als verslindende wolven voor dese plaetse, maer op het sweet ende den arbeijt vande arme swarte ingesetenen met hun woeckeren luijerende.

. . . . . ['t Is] voor de Compe mijns oordeels noch al beter, die lieden [1], die nademael hun 't varen doch niet en mach belet werden, met hun schepen hier comen, ende telckens voor uijt en incomen 10 pr cento betalen, dan tot Queda, Atchin, Tanasserij, Pera, Oedjangh Salangh &a in lopen, waer mede ons doch al echter, soo wel als hier, den handel becommeren, maer mocht dit volcq altesamen eenmael de see verboden blijven, soo soude de Malacxse vruchten eerst recht gesmaect werden, ende staet het hier andersints metten handel van tijt tot tijt noch meer te vervallen. Nochtans hebben hier dit gepasseerde jaer. . . . . vrij wat negotie gehadt, dan neemt dat eenelijck maer sijn oorspronck uijtten peper, die hier

1 Nl. de „Mooren" uit Surat, enz.

van Palimbangh ende Andragirij is toegebracht, ende de vremdelingen verboden geweest te negotieren. Buijten tselve soude hier gewoont hebben, niet anders dan off met triaquel te coop hadden geseten. Soo is oock den handel in alle de plaetsen hier omtrent gelegen dapper verlopen, sulcx dit saijsoen hier tot verscheijde malen, selffs van daer cleden ende doecken sijn aengebracht, in plaetse wij deselve successive derwaerts te coop gevoert hebben, waer door oock tot noch uijt Queda niet een cattij thin becomen ende van Oedjangh Salangh geen meer als 292 bharen en 202 ff erlanght hebben. . . . . Oedjangh Salangh is een seer tin rijcke plaetse ende heeft de Compe bij speciael contract de gansche helft van alle thin daer vallende, van haer bedongen [1]. Emaer schrijft ons den resident, sijnde een ondercoopman Obbe Heres genaemt. . . . ., 't contract nu in geruijmen tijt niet wel was naergecomen, ende de Compe mits dien hun competent op verde naer niet hadde erlanght. D'oorsaecke van dese rupture imputeerde ten principale de grote frequentatie der vreemde trafficquanten aldaer, welcke alle hem door verscheijde accessen tot die plaetse onmogelijck was naer t' ogen off visiteren. . . . . In Queda heeft den handel. . . . . nu in twee jaren gansch niet te beduijden gehad, sodatter gereeckent alle ongelden vrijelijck ten achteren geteert is. Mijns bedunckens was aende lichtingh vandat comptoir weijnich gelegen, ende twijffele seer, ten ware. . . . . Sr van Gent daer van een nieuwe eliphant negotie hadde voorgegeven, niet al van daer soude opgebroocken sijn geweest, want sijn onse residenten daer, boven den nietigen handel, naer hun schrijven noch niet buijten pericul van ongeval. . .

De vervallen handel in Perach hebben, te sien wat goeds er van soude willen comen, voor 5 maenden met een comptent capitaeltje weder hervat, maer is daer tot noch niet verricht, becomende de Compe in plaetse van thin maer schone woorden ende een vriendelijck gelaet, sulcx noch geen meer als 10 bharen van daer hebbe erlanght, wes UEE. ten voordele vande Compe rade soude, onsen negotiant metten eersten weder van daer op t' ontbieden, te meer der noch geen fixe domicilie hebben genomen, ende maer als bij provisie,

1 Mij is geen ander contract bekend dan hetwelk is afgedrukt hiervóór, bldz. 170 v. v.

om een nieuwe preuve vanden handel te nemen, sijn heengetrocken. . . . .

De magere negotie in Patanij blijfft noch buijten alle apparentie van beterschap, sodat mijns gevoelens niet andermael en behoeft ondernomen te werden. . . . .

In Ligor is het dit jaer proper gepasseert, want wel 279 bharen thins, 307 dos peper ende 47 lasten rijs van daer becomen hebben . . .

In 't fluijtschip de Rijp, seijlende in see voor Andrahieri, desen 18 December 1646. . . . . Was geteeckent

Arnold de Vlamingh van Oudshoorn.

LII. Gouverneur-Generaal (Cornelis Van der Lijn) en Raden aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, 31 December 1647. [1]

. . . . . .

Alle de . . . . . vaederlantsche schepen [zijn] voor Batavia behouden aengelandt. . . . . sijnde in alles 22 schepen, fluijten ende jachten, daermede gecregen hebben 4350 coppen, waeronder 1140 soldaeten, hebbende op de reijse verloren 407 zielen, meest soldaeten, die volgens het rapport vande scheepsofficieren haere sieckten ten principale is ontstaen, wt het langh leggen in Texel, ende de Maes op de lichters, sonder eenige verversinge te genieten, dat hart valt ende in zee comende datelijck ongesontheijt veroorsaeckt, ende vande overgecomene sijnder naderhant, door sieckte, ende scheurbuijck, noch over de 400 overleden. . . . . Echter sal 't aende behoorlijcke manninge vande inlantsche forten, ende insonderht de scheepen, niet mancqueren, die nu meer in getal hebben, als tot den ordinarisen inlantschen handel cunnen gebruijcken. . .

Volgens de advijsen vanden Gouverneur Wouter Serooijen, sijnder dit jaer door de vreemde handelaers geen naegelen wt de Moluccos vervoert, dat bij die van Macquian oock niet gedoocht ende fideel achter volcht wort, maer van de 9 vaertuijgen, anno passato wt Macassar derwarts gevaeren, sijnder vier van onse cruijsende jachten

---

1 Uit het archief der Kamer Delft. Het exemplaar der Kamer Amsterdam (ieder Kamer ontving een exemplaar der Generale missives) ontbreekt.

verdestrueert, ende de rest met verlooren reijse sonder eenen nagel in Macassar gekeert, waer door vertrouwen, haer dien handel in corte wel sal affsoeten. Echter doet den Spaensen Resident, Pedro de la Matta, in Macassar alle mogelijcke debvoijren om den selven handel, als mede op Manilha te vervolgen, ende het sober Spaens Ternaten, met maintementos te seconderen, daer in hem de Engelsze seer behulpich sijn, van wien 60 vaeten buscruijt, 16 anckers, 40 packen cleden, parthije ijser, wijnen, olije, etc. gecocht, ende met een jacht vande Portugesen voor 6000 realen overgenomen, op primo Maij passato naer Manijlha gesonden heeft, sijnde de resterende ladinge, met salpeter ende cleeden, tot de waerde van omtrent 100000 realen van 8en gesuppleert, daer in den Coningh van Macassar, mede een groot participant is. Ende naer Ternaeten stonden van daer te volgen twee joncquen met rijs, bij voorschreven de la Matta in Bima doen procureren, ende drie particuliere Maleijtse vaertuijgen, mede met rijs, ende andere waeren gelaeden, om nagelen in retour te brengen. Godt geve, alle in onse handen mogen vervallen, tot preventie van dien schadelijcken handel, die, met gestadich op de selve te doen cruijsen, wel haest hoopen te dempen.

Anno passato sijn door onse scheepen voor Manijlha twee joncquen, met provisien van 't Spaens secours, dat naer Ternaten ginck, verovert, ende vande resterende seven stux, zijnder noch drie bij de onse omtrent Gammalamma gecregen, soo dat den Spangiaert sober secours heeft becomen; daer bij heeft Coningh Hamsia in persoon twee tochten op Gammalamma ende Tidoor gedaen, ende aldaer alle haere thuijnen, ende aertvruchten vernielt, soo dat de Spangiaerts bij nae in extremiteijt, ende met geslooten poorten stil sitten, om het verloopen van haer volck voor te comen, die, als maer kans sien, de vlught nemen, gelijck naerder wt een overgecomen Spaens Capiteijn, ende Lieutenant mondelinge hebben verstaen met verclaeringe, soo [wij] 't secours van Manijlha ende Maccassar noch twee jaeren cunnen affsnijden, dat [zij] geheel Ternaeten sullen moeten verlaeten, dat wij voor de Compe ten hoogsten noodigh oordelen, ende de occasie nu gebooren is. [1] Want bij langer verblijff, en dat metter tijt weder suffisante macht wt Nova Spangien ende Manijlha

1 Caen oordeelde niet zoo optimistisch. Zie beneden bldz. 358.

becomen, souden ons met behulp vanden Tidorees, die daer eenelijck op siet, ende de subsidie, die Pedro de la Matta wt Maccassar sal soecken te bestellen, wel een grooten affbreuck inde bevredighde quartieren van Amboijna, ende het costelijcke Banda cunnen doen, ende oock eenige landen affhandigh soecken te maecken, waer toe de Portugesen, Engelsen ende insonderheijt de Maccassaren, met onse gesubmitteerde Amboinse rebellen, mede alle haer vermogen sullen trachten toe te brengen, dat dan erger als te vooren, ende bij nae irreparabel soude wesen, daer ons int bijsonder op te letten staet, als sijnde een saecke, daer aen des Compes welvaeren in die quartieren t'eenemael dependeert, soo wij de selve in volcomen rust willen blijven possideren. Maer bij der Spangiaerden wtsettingen [1] hebben daer voor jnt minste niet te vreesen, alsoo den Tidorees alleen daer toe onmachtigh is, ende te dien insichte van niemant eenigen aenhangh sal crijgen, die dan nevens den Tarnataen wel tot onse devotie, ende beijde soo cleijn sullen cunnen gehouden worden, als [wij] selfs begeren, wanneer de Compe oock een vredich Ternaten sal besitten met vergrootinge vande negotie, wt alle d'omleggende quartieren, ende ontlastinge vande groote oncosten, die daer doorgaens zijn dragende. . . . . , daer toe de continuele besettinge van Manijlha de rechte ende beste middel is, ende deswegen vervolght dient te werden. Ingevolge sal der Portugesen ende Engelse negotie op Maccassar mede wel haest desert loopen, als de saecke maer wel beleijt wort, daer UEd. niet behoeven te dubiteren.

Den Coningh Hamsia was weder in volcomen gesontheijt, ende blijft nevens den Batchiander inden oorloch tegen den Spangiaert ende Tidorees met allen ijver continueren [2] . . . .

Molucco [komt] ten achteren *f* 198074—0—3, dat veel is, ontstaende ten principaele wt het groot guarnisoen ende het overblijven van drie schepen . . . . . [3]

Van Amboijna [is] hier de retour gekeert . . . . den 19:

---

1 D. w. z. hunne verwijdering uit de Molukken.

2 Men zie echter ook den brief van Seroijen en zijnen Raad aan G. G. & R., dd. 1 Juni 1647, op bldz. 350, v. beneden.

3 En het slordig en frauduleus beheer van Seroijen. (Rapport van Antonio Caen „wegens Compes staedt en gelegentheijt in Molucco", 1 Juli 1648. Vgl. beneden, bldz. 357).

September . . . . . de Hr Gouverneur Gerrit Demmer, welck 't gouvernement van die quartieren, volgens onse ordre, aenden E: Arnout de Vlamingh in een florisanten ende vreedigen stant over getransporteert heeft. [Wij hebben] becomen 539363 ℔ giroffel naegelen, ende 70500 ℔ Bouros ebbenhout. . . . .

Hier bij gevoeght de 132126 ℔ in Molucco gevallen, maecken 't samen 671489 ℔ naegelen, waer van UEd. met dese retour schepen verdeelt toecomen ℔ 409912,; de resterende sijn tot den inlantschen handel naer diverse quartieren versonden . . . . .

Geen naegelen sijn dit jaer wt de Anboijnse quartieren vervoert, noch vreemde handelaers verscheenen, als eenelijck een joncque van Salaijer aen 't Zuijt oost eijnde van Bouro, voor de negrijen Tibou ende Waijsanna, om, soo voorgaeven, haere vrunden te besoecken ende sagouw te coopen, die door de onse haer affhandigh gemaeckt, ende tot straffe der aenhouwers de voorschreven negrijen, met alle de vaertuijgen ende vruchtboomen tot assche verbrant ende geruineert sijn, in welcke rescontre den nachoda met noch drie andere hun hooffden verlooren ende de rest haer met de vlught gesalveert hebben, behalven drie Maccasaren, die nevens den Quipatj van Waijsanna ende 11 jnwoonders gecregen, ende aen 't Casteel Amboijna inde kettingh geloncken sijn, welcke straffe alomme sulcken schrick heeft gebaert, dat niemant niet light weder eenige vreemde handelaers sal durven admitteren ende de avonturiers sal daer door den lust vande vordere frequentatie wel doen vergaen . . .

Door de veroveringe van Capaha isser sulcken vreese ende veranderinge inde gemoederen van alle de Amboinse jnhabitanten gecomen, dat die van Iha ende Mauw, welcke met ruijm 1500 weerbaere mannen bevolckt sijn, [1] haer op de aengedaene dreijgementen vanden

1 „De wederspannichste, trotste ende wrevelmoedichste, doch nae hare wet de religieuste Mooren, die hier in dese quartieren souden mogen gevonden worden". Hun woonplaats was „niet alleen in situatie ende van natuijre, maer oock door artificie seer vast, leggende op een geberchte aende zeecant, omtrent een halffuijr climmens, doch aende lantsijde niet soo hoogh; boven meest vlack ende als van de natuijre tot sulcken gebruijck uijtgesondert", enz. „De negrijen daer op in goede ordre bij malcander leggende, sijn acht in getal, hebbende ijder haren besonder tempel, baleeuw ende hooft". In „costelijcke gebouwen van tempelen als baleeuwen excelleeren sij over alle Amboinesen". (Missive van Demmer en Raad aan G. G. & R. dd. 25 April 1647. — Men zie verder Valentijn, t. a. p., bldz. 153—154).

Gouverneur Demmer, van hun bij non submissie tenemael te devaliseren, oock tot onderdaenige gehoorsaemheijt hebben begeven ende haere extraordinaire sterckten zelfs tenemael gedemolieert, sonder weder ijets 't haerder defentie te mogen maecken, dat verwonderens waerdigh is, alsoo haer noijt ten dienste vande Compe nochte haeren Coningh hebben willen laeten gebruijcken, maer hebben in voortijden den Portugesen admirael don Andreo Fortado met sijne gansche armée ende ano 1632 onse macht onder de Hr Gijsels niet alleen geresisteert ende affgeslaegen, [1] maer haer oock altijt buijten obedientie ende tot noch toe op hun selven gehouden. Hierop sijn die van Hatusa (?) off de sterckte Alacca, op 't Eijlant Boanbessij gelegen, nevens alle andere Moorsche negrijen, die noch eenige sterckten hadden, mede gevolght, ende vande geberghten inde vlacke landen comen woonen, als mede de rebellige Ternataenen onder 't gesach van onse reduijt op Louhoe, die geordineert sijn nae Ternaeten te bestellen, ende souden de principale hooffden met een correcorre in corte vertrecken ende de reste metter tijt volgen [2], waer mede, volgens het rapport vanden Gouverneur Demmer, alle de Amboijnse provincien ende volckeren nu tenemael in gewenste ruste ende onderdanigheijt sijn gebracht ende de Compe vande swaere oorlochs costen ontlast, daer voor den Almogenden eeuwigh voor moet gedanckt sijn. [3] . . . .

---

1 Zie Bouwstoffen, II, bldz. XLV, 199—201.

2 Die Ternatanen aarzelden *nog geruimen tijd, vóór zij* van hunne hoogten op Kelang afkwamen en slechts door bemiddeling van den Kimelaha Madjira en na een plechtigen eed van den kant der Nederlandsche autoriteiten, dat hun geen leed zou geschieden, gelukte het, hen daartoe te overreden. Immers „de nu eenige jaren herwaarts gesiene exempelen van hare naeste bloetvrunden, als de Quimelahaes Leliattj (enz.), welcker eenige haer oock op goet gelooff gewilligh overgegeven ende daernae evenwel haer voor 't swaert bucken ende alsoo haer leven hadden verliesen moeten" deed hen op de Nederlandsche beloften niet veel vertrouwen hebben, terwijl zij tevens beweerden, nooit iets vijandigs tegen de Compagnie te hebben verricht. Demmer twijfelde, of de Sultan van Ternate en diens stadhouder op Ambon, de Kimelaha Madjira, wiens broeder, de Kimelaha Dagge, een der hoofden der Ternatanen was, er niet een rol onder speelden. (Demmer en Raad aan G. G. & R. 25 April 1647).

3 „Weetende nu niet een Moorse negrie meer daer ijets aen gelegen sij . . . soo dat nu inder waerheijt niet en weeten, ijets meer te doen off bij der hant te nemen, dat van Compes staet in dese gewesten, ende de gemene ruste deser landen naeder te stabileeren, ofte 't gene tot verseeckeringe der selver in toecomende soude van noode weesen, gerequireert mochte worden". (T. a. p.)

Coningh Hamsia heeft hem de veroveringe van Capaha ende het decapiteren van Telloucabessij mede wel laeten gevallen ende den Quimelaha Madjera andermael tot sijnen stadthouder in Amboijna geordonneert, zijnde een persoon van bijsonder goet naturel, ende ons seer toegedaen, [1] die den Gouverneur oock in alle voorvallende saecken tot contentement heeft gedient, ende sal oock niet buijten desselfs communicatie bij der handt nemen, daer in hem met een goede jaerlijxe erkentenisse sullen trachten te continueren. Vande overige rebellen ende vlughtelingen wt Capaha is den Iman Radialij ende Telisema over Bouton in Maccassar gecomen, om, soo voorgeven, weder naar Amboijna te keeren ende pardon aenden nieuwen Gouverneur te versoecken. Sulx geschiedende, hebben gelast, deselve nevens den Quipatj van Waijsamma herwarts te senden, alsoo 't alle snoode schelmen sijn, die haer leven buijten Amboijna moeten eijndigen, vermits daer niets als nieuwe onlusten souden veroorsaecken. . . . . [Wij] hebben den Gouverneur de Vlamingh geordonneert, sich 't enemael te reguleren naer de wel geextendeerde memorie, hem door de heer Demmer op sijn vertreck schriftelijck naergelaeten, ... welcke bij desen oock in copie ses dubbelt overgaet, om bij UEd: (als seer noodigh ende dienstich sijnde) naergelesen te worden, ende waer uijt ijder een grondige kennisse van Amboijnas stant sal erlangen ende 't vorder gepasseerde int breede cunnen vernemen, daer toe ons dan wijders gedragen. [2]

Den Godtsdienst ende schoolen wierden met grooten ijver ende goede vruchten waergenomen [3]. 't Getal der schoolkinderen is over de 1900 ende veele hooffden vande bevredighde negrijen hadden daer toe mede leeraers ende schoolmeesters versocht, daer in naer vermogen sullen geholpen werden . . . .

Den Gouverneur Cornelis Willems Outshoorn heeft [4] het Bandas

---

1 Hij was „van natuijren seer scrupuleus ende vreesachtich tegen ons". (T. a. p.)

2 Deze belangrijke memorie is te uitgebreid, om hier te kunnen worden opgenomen.

3 De toestand was zóó, „dattet een lust om te sien ende te hooren is, jae souden veele van onse schoolen selffs int vaderlant beschaemt maecken." (Demmer en Raad aan G. G. & R. dd. 25 April 1647).

4 Midden Maart 1647.

gouverno van president Jan Sijmons . . . . . overgenomen, ende alles in redelijcken standt gevonden. . . . . Ende sijn in veele . . . . . saecken . . . . . goede redressen gedaen, twelck tot Bandas welstant hoogh tijt was, off den burger souw oock heel vervallen hebben, die nu wel vernoeght sijn, ende ons over de gedaene beneficie [1] ende voorsorge bedancken. Het groot gewas was rijck gevallen ende de nieuwe vruchten stonden weder schoon, dat den burger dapper heeft gesoulagieert ende op de been geholpen. . . .

De frequentatie van die van Ceram Laut, Keij, Arouw, Tenimber ende andere omleggende plaetsen neemt weder toe, ende waeren daer over de 80 stucx cleijne vaertuijgen, sommige leedigh om te vercoopen ende andere met sagouw, boontges ende andere cleijnicheden, aengelant tot groote accommodatie van den burger, dat bij goet onthael mettertijt noch vermeerderen, ende Bandas incomsten vergrooten sal. . . . . D'aenplantinge van specerijen als vruchtboomen, ende aenteelingh van groff ende cleen vee, wort met ijver bevordert . . .

Volgens onse ordre, was den Captn Frederich Gommersdorp, pr t jacht den Haringh, 2 chaloupen ende drie orangbaijs, met 100 soldaeten ende 60 Mardijckers, den 22 Meert, wt Banda over Ceram naer Damme vertrocken, hebbende en passant omtrent de negrije Elilamina, een schoon nooten bos, van over de 1000 boomen, sonder eenige viantlijcke rescontre gevelt, waer door alle d' omleggende eijlanders sulcken schrick hebben gecregen, dat die van Goram, in praesentie van d'onse, haer nooten bos, van 574 boomen, selfs hebben verdestrueert, ende noch eenige op andere eijlanden aengewesen, daer op mede geleth sal worden. Was voorts met 't jacht den Haringh, den 8sten April op Damme aengelandt, alwaer d'onse in

---

1 Ook dit jaar waren maatregelen genomen door G. G. & R. om de burgers van Banda, die „door de gepleeghde baetsoeckerijen ende andere quade handelingen van Comps principale ministers . . . . . sulcs wtgeput ende verarmpt [waren], dat bij na onmachtigh sijn, hare parcken te handhavenen ofte ijets te prosperen, waerdoor meer tot vertreck als verblijff genegen sijn", eenigszins „te soulagieren". Naast goedkoopere rijst werd hun toegestaan „de vrije visscherije", goedkoopere slaven, goedkooper vleesch, enz. De Heeren XVII hadden op dergelijke maatregelen aangedrongen, om Banda, „dit juweel", meer te doen bevolken, omdat deze eilanden aan de O. I. C. „de meeste proffijten toebrengen". (Memorie van G. G. & R. voor Van Outhoorn, dd. 14 Febr. 1647).

redelijcken stant vont, [1] maer hadden tot dato noch geen kennisse off visie vande nooten bossen cunnen becomen, alsoo d'inwoonderen door ophitsinge vande verloopen Bandanesen, daer toe geen passagie wilden verleenen, noch eenige aenwijsinge doen, wt vreese, dat wij de selve mede verdestrueren souden, dat bij Gommersdorp niet verder gepoucheert is, om die luijden alle quaet bedencken te benemen, ende meent, dat den ondercoopman de Lieffde int vorder ondersoecken vande omleggende eijlanden te naer latigh is geweest, als hebbende de chaloup meest laeten vergaen, ende de luijden niet minnelijck genoech beiegent; hadden oock geclaeght, wanneer met cleene partijties macis ende nooten afquamen, wederom te rugge wierden gesonden, dat in die timide natie, een grooten affkeer ende schrick baerde [2]. Van diverse quartieren waeren daer eenige vaertuijgen geweest, maer hadden door vreese van de onse geen specerijen vervoert. Van 't guarnisoen waerender 14 persoonen overleden, dat bij Gommersdorp weder op 75 coppen was versterckt. Den Gouverneur Outshoorn is gelast, pr gemelte jacht den Haringh in persoon een keer derwarts te doen, om bij goede inductie ende minnelijcken ommeganck, kennisse vande nooten bosschen te becomen, de specerijen tot een redelijcken prijs te contracteren, ende d' vordere culture aff te raden, mitsgaders dat eijlandt voor de Compe te verseeckeren. . . . .

. . . . . Banda [komt] noch ten achteren *f* 30864—12, dat veel is ende met beter mesnagie besneden moet worden, dat inden Gouverneur Outshoorn te gemoet sien.

. . . . . .

De fluijt schepen Castricum ende Saijer, die 279 stucx koebeesten in Amboijna ende Molucco hebben gebracht, sijn hier over Balij met 360 stucx dito beesten ende 2700 bossen padij geretourneert, mede brengende brieven ende gesanten vanden Coningh, tot onderhoudingh van vruntschap.

---

1 Den 14 April kwam op Banda de loodsboot Batavia, van Damme vertrokken den 12 Maart, meldende „den soberen staet aldaer". (Van Outhoorn en Raad aan G. G. & R. dd. 22 April 1647.)

2 G. G. & R. gelastten bij hun schrijven van 18 Nov. 1647 dan ook aan Van Outhoorn, De Liefde naar Batavia op te zenden.

. . . . . Den handel in Macassar [1] wordt door de Portugesen ende Engelsen, op hoope van naegelen te becomen, met grooten ijver noch vervolght, maer de Deenen sijn dit jaer daer niet geweest [2] . . . . . Goede parthije [sandelhout] isser bij de Portugesen uijt Solor gebracht, ende met twee navetten naer Maccauw vervoert, alwaer door de continuerende oorlogen in China mede geen vertier is. Den Portugesen coopm[n] Francisco Wiero was met sijn jacht van Maccauw in Maccassar geretourneert met 1000 potten geconfijte gember ende weijnich porceleijnen, maer stoffen, zijde, gout, noch cargasoenen voor Solor ende Timor was daer niet te becomen, waer door den sandelhandel niet cunnen vervolgen, ende op Larentucque seer over claegen, die bij lange continuatie heel vervallen sal. In Maccauw is oock geen negotie, ende niet eenen wever te vinden, waer door de Portugesen in armoed vervallen ende seer verloopen, dat voor Goa ende haere andere Indische quartieren seer schadelijck is, die door den Maccaussen handel plachten te floreren, ende haer welvaeren ten principalen in bestaet, soo dat den Portugees niet wel tot respiratie can comen, ende waere te wenschen, dat in dese haere sobere constitutie weder met deselve in oorloch quamen. Souden in corte perijckel loopen van India te moeten verlaeten (dat Godt geve). Ende dewijlle datter dit iaer niet eenen naegel in Maccassar is gecomen ende sulx voortaen oock hoopen te beletten, soo vertrouwen, dat dien handel wel haest sall affnemen, 't welck den Coningh mede wel voorsiet, ende als een gauw coopman sijnde, die hem soeckt rijck te maecken, ende sijn landt te doen floreren, heeft met den Spaenschen Resident Pedro de la Matta den handel op Manijlha andermael ondernomen ende dit jaer weder twee fregatten met coopmanschappen derwarts gesonden, die [wij] gelast hebben ongemolesteert te laeten. Het fregat, an[o] passato bij 't jacht de Bruijnsvis omtrent Manijlha verovert ende in Teijouan gebracht, wiens taxatie bedraeght *f* 25662 — 11, is den Coningh van Maccassar toecomende, die 't selve per sijn missive door sijn gesant ende factoor, Francisco Fiera, heeft gere-

---

1 Thomas Haverland was daar den 11 Januari 1647 overleden, zoodat de onderkoopman Evert Jansz. Buijs daar in dit jaar de Compagnie had vertegenwoordigd. Van Dijk, Borneo, bldz. 99, is niet geheel juist op dit punt.

2 Niet juist. Immers o. a. schreef den 15 Juni 1647 Buijs aan G. G. & R. „Den Deen is meede van sints, desen avont de reijs aen te vangen".

clameert, dat goet gevonden hebben te restitueren, om met den selven in geen oorloge te comen, alsoo machtigh van volck ende vaertuijgen is, daer mede bij een desperate resolutie ons grooten affbreuck in Amboijna ende principalijck int vellen van de vruchtboomen in Banda soude cunnen doen, dat voor al dienen te weeren ende in geender manieren met den selven te breecken, te meer wij de Maccassaren weijnich off geen affbreuck connen doen, ende veel inden oorloch souden consumeren, gelijck nu lange iaeren tot groote lasten vande Compe hebben ondervonden, ende nu hoogh tijt is, dat de selve met vreedige negotie soecken te overwinnen, om metter tijt de patriase retouren daer uijt te formeren. . . . .

. . . . . Onse onderdaenen op Solor comporteren haer wel ende waeren daer genegotieert 70 taijllen gout, 13 picol wasch ende omtrent 200 schaepen. . . . . [1]

Den 12 Julij passato is de Heere Deutecum. . . . . van hier in commissie aende Coninginne van Atchin. . . . . vertrocken. . . . . Volgens sijn Eds rapport was onse missive ende geschenck met behoorlijcke eere geaccepteert ende bij nieuw firman onse vergunde privilegien vande exclusiven peper handel op de Sumatrase Westcust geconfirmeert ende oock toegestaen dat het iaerlijxe tol vrij schip van 1200 bhaeren peper in Tico, Priaman ende Indrapoura [2] sullen blieven genieten ende wat daer aen op

1 Uit de niet zeer duidelijke briefjes (de man kon niet te best „stiloseeren", zooals hij zelf schrijft) van Hendrik Hendriksz. Ausum (dezelfde als Van Oldenburg?), in Mei 1647 uit het fort Henricus aan de Nederlanders in Makassar geschreven, blijkt, dat de toestand der Portugeezen op Larantoeka treurig was. Zij hadden in 1647 in 't geheel geen retouren uit China bekomen, waardoor hun handel in sandelhout geheel aan den grond lag; proviand hadden zij niet en er stierf „veel volcx allenich door grooten honger". Zij gingen nu naar Timor, om „haer begonnen fortresse" op Koepang op te bouwen. Ook onder de Nederlanders heerschte veel ziekte, terwijl zij waren „versien met luttel vivres en weijnich medecamenten". Nederlandsche schepen waren er nog niet verschenen in dat jaar. (Van der Beek, die in Maart er heen was gezonden, had door verschillende oorzaken Solor niet bereikt, zooals uit een ander gedeelte van dezen brief van G. G. & R. blijkt.) Gelukkig waren de meeste zieken „allenckxens wederom op de benen gecomen" door een tijdelijk verblijf op „de buijten cust van Tijmor". Door het stilstaan van den handel der Portugeezen in sandelhout konden de Nederlanders zooveel van dat hout krijgen, als zij slechts wilden.

2 In de „Radicaale beschrijving" van Sumatra's Westkust door Van Basel wordt gemeld (Men zie de *Bijdragen tot de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië*, XXXVI (1887), bldz. 547), dat wij in 1646 met toestemming der Sultan

d' eene plaets manqueert moet d' ander suppleren. . . . .

Op ons versoucq in den tinhandel op Pera [1] heeft de Coninginne noch geen absoluijt bescheijt gegeven, maer wel doen blijcken, dat ons gaerne daer buijten soude houden. Wat met haere gesanten, die in corte stonden te volgen, daer op in antwoorde sal dienen ende ons toestaen, sullen met derselver paresce vernemen [2]. Doch dewijle al over lange gesien ende ondervonden hebben, dat ons den thin handel in Pera ende andere quartieren door de frequente vaert der Mooren, die daer weder met vijff schepen waeren aengecomen, tenemael verhindert wort, ende bij d' selve, an⁰ passato over de 488000 ℔ tin met drie scheepen in Suratte is gebracht ende nu weder 1500 bhaeren alleen uijt Pera sijn vervoert, waer door wij van dat minerael gefrustreert blijven ende het allerwegen met cleeden oock soo vervullen, dat aen dien cant niet cunnen bestaen, maer bij langer conniventie in oncosten sullen consumeren, soo hebben in Rade van India goet gevonden, de vaert der Mooren in die quartieren te verbieden, [3] gelijck reede aenden Gouverneur van Malacca geordonneert

---

onzen handel van Indrapoera naar Salida hebben verplaatst. Dit is onjuist. Wel is de Sultan herhaaldelijk daarom gevraagd, maar steeds werd een weigerend antwoord ontvangen en in 1646 en 1647 werden dan ook, evenals vóór dien tijd, de schepen naar Indrapoera gezonden, om hun peperlast in te nemen. Natuurlijk wordt ook in de bijdrage: *Begin en voortgang van onzen handel en bezittingen op Sumatra's Westkust*, dat steunt op Van Basel's beschrijving en overigens over 't geheel vrij goed op de hoogte der gebeurtenissen van deze jaren is, deze vergissing begaan.

1 Nl., dat de Sultan „den Radja in Pera gelieft te manderen, dat [hij] ons voor de Mooren ende andere preferere ende goede quantiteijt tin jaerlijcks laet toecomen". (G. G. & R. aan de Sultan van Atjeh, dd. 11 Juli 1647.)

2 Deze gezanten kwamen den 25 December op Batavia en verschenen den volgenden dag bij G. G. & R., aan wie zij onder het nuttigen van „een glaesje soete wijn" en „naer hun wijs een weijnich pinnangh" een brief der Sultan en hare geschenken overgaven. De Sultan weigerde, den Nederlanders een zeker quantum tin (Van Deutecom had gevraagd om 600 baar) jaarlijks uit Perak te verzekeren: zij zelf ontving niet zóó veel. Ook wilde zij met het oog op haar eigen belangen niet verder gaan, dan toe te staan, dat de Nederlanders „neffens de Aetchinders in Perach volgens costuijme soude mogen handelen". (Batavia's „Dachregister" op 26 Dec. 1647). Dat G. G. & R. zich er op beriepen, dat zij waren getreden in de rechten, die de Portugeezen gedurende den tijd dat deze Malaka hadden bezeten betreffende den handel op Perak hadden gehad, beteekende h. i. niets. Immers, deze hadden „daer niets anders, als steelswijse gehandelt" buiten weten van Atjeh's Sultan en de bewoners omgekocht.

3 Zie die resolutie beneden, bldz. 354 v. v.

hebben, dat hij de selve naer gedaene insinuatie bij weder verschijninge in arrest sal nemen ende naer 't verloopen van 't mousson onbeschadight te rugge laeten keren, met vorder verbot, soo dan weder comen, dat haer als goede prinsen sal aenslaen, 't welck naer Suratte ende Choromandel gelast hebben, aende regenten dier landen mede bekent te maecken, op dat haer naemaels niet comen te beclagen. Wij verseeckeren U: Ed:, dat hier door dien handel wel staecken sullen ende 't selve inden Suratsen noch Choromandelsen handel geen de minste obstacul sal geven, veel min in Atchin, alsoo wel sien, dattet haer beter is, ons te vrundt als te viandt te hebben. . . . .

. . . . . Atchin [komt] ten achteren *f* 8429—16—9, dat veel is ende tot een beter negotie noch soo moet aengesien worden . . . . .

Bij d'Engelsen van Courtens Compe wort in Atchin weijnich ofte niet verricht; zijn van middelen destituijt, en hebben haer jacht de Vrientschap met weijnich peper ende tin naer Bengale gesonden, waer mede de retour naer alle apparentie staen op te breecken. Die vande oude Compe schijnen die negotie noch te willen vervolgen ende hebben met hun jacht de Suppleij een redelijck cargasoen cleeden wt Suratte bekomen; doch door de sobere marckt in Atchin sijnse daer mede in Johoor geweest, om, soo voorgaven, daer een comptoir te stabileren, maer sijn met weijnich vente weder in Atchin gekeert, ende souden met parthije peper ende thin nae Suratte retourneren, om volgens haer seggen 't aenstaende jaer met beter sorteringe cleeden weder in Johoor te comen ende daer vaste residentie te nemen, dat niet wel connen geloven, dewijlle daer soober onthaelt sijn, ende soo selfs seggen, haer cleeden met groot verlies hebben vercoght. . .

Wt de advijsen vanden gouverneur Joan Thijssen ende 't mondelinge rapport vande Hr Deutecum vernemen den goeden ende vreedigen welstant van alle de onderhoorige vlecken ende volckeren omtrent Malacca, hebbende die van Nanningh ende Rombou [een gedeelte] van de gerooffde goederen. . . . . in Malacca gebracht. . . . . , waer mede op hun eernstigh versoeck van verdere restitutie ende straffe g'eximeert sijn, alsoo verclaerden, niet meer onder haer was berustende; ende blijven nu in goeden vreede continueren, dat groote neeringe ende opulentie van lijfftochten door de culture der landen aenbrenght, zijnde den rijs tot minder als

20 ra 't last te becomen, daer van Malacca nu ruijm geprovideert is, ende wt des Mattarams landt begint den toevoer oock weder toe te nemen. Van Palimbangh ende Andrigirij is 't merendeel vande . . . . . peper in Malacca aengebracht, meest door de Mattaramse Javaenen, die daer in oostermousson rijs ende andere nootlijckheden aenbrengen, ende weder peper de retour nae Malacca voeren, van waer met cleeden int weste mousson andermael derwarts om peper gaen, die dan in Batavia vercoopen ende daer voor weder cleeden inden Matteram brengen, doende soo dubbelde voijagies, waer bij ons veel peper ende groot vertier inde cleeden, soo in Malacca als Batavia wordt toegebracht; ende Javaentgen genieter oock smaeckelijcke profijtten van, sulcx dat dien handel wel een vande principaelste motiven sal wesen, dat den Matteram niet licht met ons weder sal comen te breecken, vermits daer door sijn landts incomsten vergroot, ende veel rijs vertiert, sonder 't welcke sijn onderdanen niet cunnen bestaen, noch van cleeden gerieft worden, als wel wetende, soo met ons weder in oorlogh comt, dat hem de vaert op Batavia, Malacca ende alle de omleggende quartieren cunnen beletten, ende datter buijten dien geen plaetsen sijn, daer quantiteijt rijs getrocken wordt, soo dat U Ed: hier wt oock claerlijck cunnen sien, dat de conqueste van Malacca al een vande principaelste instrumenten is geweest, dat den Matteram heeft doen resolveren, met ons in vreede te comen, dierhalven dat het selve al een waert pant voor de Compe is, ende in gevolge metter tijt noch een vande profijtabelste handelplaetsen staet te worden. . . . .

. . . . . Door den oorlogh tusschen die van Sangora ende den Coningh van Siam ontstaen, [1] [waren] de cleeden [in Ligor] buijten afftreck, ende inde vordere negotie was oock weijnich te doen, soo dat den Macquereel. . . . . derwarts is gesonden, met ordre. . . . . den. . . . . ommeslach op te breecken, om dien handel en passant met het schip, dat iaerlijx om nootlijckheden

1 In een schrijven dd. 23 Oct. 1647 van Van Muijden uit Siam aan den koopman Pieter Sterthemius op Wingurla (thans Vengurlem of Vingorla) wordt gemeld, dat van Siam „voor weijnich dagen een armade van omtrent 60 oorlooghs jachten, gemant met 15032 koppen en 200 stucken geschut" was gezonden „naer Sangoor, zijnde een provintie onder Zijn Majts gebiedt, ende . . . . om den Gouverneur die sich als rebel thoont, weder tot gehoorsaemht te brengen".

naer Siam gaet bij beterschap te vervolgen, welcke metter tijt al mede in Malacca moet getrocken worden. . . . .

Den Coningh van Queda heeft die van Bordelon (zijnde vassalen vanden Coningh van Siam) onder schijn dat de selve tegens die van Sangora quam assisteren, met sijn gansche maght overvallen, ende 't enemael verdestrueert, weghvoerende over de 1700 gevangenen, soo mans, vrouwen als kinderen, met veel bestiael, ammonitie van oorlooge ende twee olijphanten, 't welck bij den Coningh van Siam soo qualijck is genomen, dat gesworen heeft, soo drae Sangora sal hebben vermeestert, alsdan met bastante macht Queda mede sal trachten 't overwinnen. Ende heeft ons bij sijne missive versoght, dat wij mede den oorloch tegen Queda wilden aennemen, ende hem daer in naer vermogen assisteren, waermede 't sijner tijt ons profijt sullen doen...

. . . . . Malacca [komt] in een jaer ten aghtren *f* 37965—11—6, dat ruijm 7000 guldens meer is, als anno passato [1], ontstaende wt de weijnige incomsten, die dit jaer *f* 35647—5 minder comen te bedragen, als 't voorleden iaer, dat soober is ende principalijck hercomt wt de vervullinge vande Moorse cleden, waer door den wtvoer van Malacca gestut wort, als mede dat de Portugesen weijnich naer ende noch minder wt Maccauw vervoeren door de continuerende oorlogen in China, dat, hoewel het ons in de Malaxe incomsten schadelijck is, haer noch veel meerder comt te smerten ende bij langer verblijff daer tenemael staen te consumeren.

[Naer] Androgirij daer den ondercoopman Michiel Curre tot procure van peper ende gout was verbleven [2], hebben den 2 September van

1 Dat jaar, Aug. 1645/6, was Malaka circa *f* 40000 minder ten achteren geweest dan in Aug. 1644/5. Het was een voordeelig jaar geweest door grooteren handel en meerdere inkomsten aan tollen, enz. (G. G. & R. aan de XVII, 15 Jan. 1647.)

2 De Vlaming van Oudshoorn had in 1646 Hendrik Van Gent uit Malaka als „Commissaris" naar Indragiri gezonden. Deze had bij zijn vertrek bovengenoemden onderkoopman daar achtergelaten, en was den 10 Mei 1647 in Batavia teruggekomen, met gezanten van den „koning", die namens dezen het voorstel deden, dat de Nederlanders dáár „een vaste residentie" zouden houden, in welk geval hun den alleenhandel dáár zoude worden vergund. Dit was, blijkens de aan hem door G. G. & R. medegegeven instructie dd. 31 Aug. 1647, vooral de reden voor den tocht van Van den Broek; maar tot het herbouwen van de loge (uit een brief van G. G & R. aan „Siry Sultan Coningh in Androgiry" dd. 31 Aug. 1647 blijkt, dat wij reeds vroeger daar een loge hebben gehad) wilden zij nog niet besluiten: eerst moest men zien, welke uitkomsten de handel had. Voorloopig gelastten zij Van den Broek, geen volk of goederen daar achter te laten bij zijn terugkeer.

hier gesonden de fluijt de Wolff ende de chaloup Siam met een cargasoen van *f* 61094—0—12, daeronder 6000 ra in specie, in handen vanden oppercoopman Huijbrecht van den Broeck, om in peper ende principalijck gout over te setten (dat den oppercoopman Hendrick van Gent ons affirmeerde, daer iaerlijx in groote quantiteijt te becomen souden sijn) die den 26 November weder in Batavia is geretourneert. . . . . Ende alsoo den peper dier valt, ende 't gout oock niet abondant te becomen is, soo hebben den ommeslach van daer doen lichten, om dien handel mede in Malacca ende Batavia te trecken, dat veel profijtabelder sal sijn, te meer die natie niet te vertrouwen is, ende wel licht ijets quaets tegen ons volcq ende middelen souden ondernemen, gelijck voor desen (Godt betert) gebleecken is [1]. . . . . .

. . . . . De generale wtsettinge van Sumatra tot procure van peper [bedraagt] *f* 305909—12—5. . . . . [en] vande Sumatrase West cust hebben [wij] ontfangen pls 15030—84 cattij ofte 751 lasten peper, costende met thollen ende alle ongelden ter somma van *f* 310972—18—10, nevens . . . . . gout 3967½ realen in specie . . . . soo dat de West Cust dit jaer vrij meer peper als voorige jaeren heeft uijtgelevert, ontstaende wt het opulente gewas ende datter weijnich naer Atchin is vervoert. De gedaene ende ingeschreven advancen op de verhandelde cleeden bedraegen *f* 51999—17—2

---

1 Wat G. G. & R. hiermede bedoelen, bleek mij niet. Wèl schrijven zij in de bovengenoemde instructie: „D' Andragieresen werden bevonden een zeer infidele ende fraudeleuse natie te wesen . . . gelijck meergedachten commissaris (Van Gent) maar al te veel heeft ondervonden." Over diens lotgevallen in Indragiri trof ik niets aan. Alleen meldt de instructie nog dit: „Des landts regieringe aldaer bestaet uijt twee Coningen, van welcke aenden jongsten ofte Jan de Petuan Moeda ten principalen de regeringe ende 's landts saecken is dependerende . . . daerentegen hij bevonden wert, meer tot d' Engelsche ende andere als de Hollandse natie t' inclineren . . . Door de stierman Albert Albertsz sijn bij rescontre uijt eenige Andragierse vaertuijgen tegen ordre ende buijten redenen 't een en 't ander haerer goederen gelicht ende ontnomen, 't welcke aldaer vele onlusten, niet buijten reden, gecauseert heeft." Als zij er „sterck" op aandringen, moet hun satisfactie worden gegeven. — In een brief van Van den Broek aan den Gouverneur van Malaka dd. 26 Sept. 1647 wordt gesproken van een „provisioneel contract" tusschen Indragiri en Van Gent, dat echter in de oogen van G. G. & R. weinig beteekende. Ook daarin is sprake van „Jan de Portuan Moeda, Conincs broeder," die „doet en laet ofte regerent Coninck is." (Vgl. Van der Chijs, Dagregister 1640/1, o. a. bldz. 278—279.)

ende naer onse calculatie sal [de koopman] Craijer niet minder als *f* 30000 geproffijteert hebben, t welck door den anderen niet boven de 45 pr cento sal wtbrengen, dat soober is, ten aensien voor desen 80 ende 100 pr cento advance op de cleeden hebben genooten ende eenelijck uijt den grooten toevoer der Mooren [1] ontstaet, die als geseght wt Atchin moeten geweert worden, soo wij in die quartieren met profijt willen negotieren ende bestaen. D'Engelsen hebben dit jaer wt Cilebaer (dat onder den Coningh van Bantam staet) den meesten peper ende ruijm 150 lasten becomen, wt crachte van contract, met dien Coningh gemaeckt, dat tot een beter soo moeten aensien. De sterffte onder ons volck is dit jaer weder groot ende tot de nomber van 43 persoonen geweest. . . . .

[Uit Djambi hebben wij] ontfangen . . . . . 3732 picols, 15 cattij ofte 186 lasten peper, costende met thollen ende andere ongelden 't saemen *f* 81998—5—5, dat bij voorige iaeren seer weijnich is, ende dieren peper valt, ontstaende ten principale door de continuerende oorlogen met de Manicabers, ende dat de Engelsen de grootste peper plaetsen van Rato Maes in pacht hebben [2]. . . . . Wt de advijsen met Enckhuijsen becomen [3] hebben verstaen, dat den oorloch met de Manicabers gecesseert is, ende datter door 't goet gewas groote quantiteijt peper ende wel een picol gout in corte stont aff te comen. . . . .

. . . . . Jambij [komt] in $\frac{20}{m}$ ten aghteren . . . . . *f* 4552—9—16, dat noijt gebeurt is ende [voor een gedeelte] ontstaen is wt de voorschreven oorlogen. . . . . Naer Palimbangh hebben dit iaer geen besendinge gedaen [4], dewijlle ons alle den peper door de Bataviase Chinesen ende andere handelaers, soo hier als in Malacca, tot 10 ra den picol wort toegebracht, dat beter coop

1 Via Atjeh.

2 „Daer niemant als haer (der Engelschen) Chinesen mogen gaen handelen" schrijft den 21 Sept. 1647 Rijcklof Van Goens, die toen de leiding onzer zaken had in Djambi, aan G. G. & R. Ook de Nederlanders hadden Chineezen in hunne loge, om met hen de peper op te koopen.

3 Den 22 November.

4 „Het schijnt, dat Uwe Hoogh[t] niet langer gesint is, het contract te onderhouden, ende ons genoechsaem U lant ontseijt, mits dat Uwe Hoogh[t] den peper soo hoogh op jaeght ende daer mede monopoliseert, dat geen proffijt in Palimbangh cunnen doen, maer schade bevaren". (G. G. & R. aan „den Coningh van Palembangh", dd. 16 Mei 1647.)

is, als de selve daer te gaen negotieren. Oock renderen de cleeden in Batavia wel 20 pr cento meer als in Palimbangh, 't welck boven die profijtten onse incomsten van wtvoeren noch vergroot ende groote neeringe maeckt, waerbij meenen te continueren, ende wensten wel, dat het met Jambij mede soo verde conden brengen ende van daer mochten opbreecken, alsoo ons dien peper veel dierder comt te costen, [1] alsse hier incoopen, dat ten reguarde vande Engelsen noch niet can wesen. . . . .

. . . . . Den Coningh [van Siam] blijft ons seer toegedaen. . . . . soo dat Compes saecken in Siam naer wensch staen, maer sobere negotie door den grooten toevoer [2] van cleeden wt Tanasserij . . . . . sulx de Siamse overwinst niet meer is als *f* 1917—8—3, 't welck tot een beter noch soo moeten aensien, sijnde een groote saecke, dat door de gesondene schenckagie soo opulent van rijs gesecondeert worden. . . . .

Int verstrecken van de soldije sullen soo veel menagieren als mogelijck is. . . . . ende niemant wort meer verstreckt als nootwendich van doen heeft, maer de luijden comen 't meerendeel soo arm wt 't Patria, dat hier nootsaeckelijk gesubsidieert moeten worden, principalijck die met vrouwen ende kinderen belast sijn, welcke maentlijcks alle haere gagie moeten verstrecken, off cunnen niet leven, dat een vande swaerste lasten is, die de Compe in India sij draegende ende qualijck g'excuseert can worden. . . . . UEd. senden ons te veel nieuwelingen toe, soo dat de ionge aenqueeckelingen niet naer merite cunnen advanceeren, off moeten de Compe met dubbelde gagien belasten, sijnde met dese iaers scheepen soo veel coopluijden ende assistenten gecomen, dat daermede genoegh voor vijff iaeren versien sijn. . . . .

. . . . . Blijven. . . . noch persisteren, wanneer jaerlijx

---

1 Van Goens moest daarom vooral goud zien te koopen (G. G. & R. aan Van Goens, dd. 25 Nov. 1647).

2 Op dit punt luiden de schriftelijke berichten uit Siam van den 15 Sept. en 27 Oct. 1647 gunstiger dan dit bericht van G. G. & R. Er waren zoo goed als geen kleedjes uit andere kwartieren aangebracht, maar de Nederlandsche kooplieden in Siam hadden door omstandigheden buiten hun schuld zelf niet genoeg van dit handelsartikel in voorraad gehad, om goede winsten te maken. De Japanners in Siam trachten, soms met succes, de aan ons gegeven voorrechten in den vellenhandel ten hunnen bate te verkleinen.

met de ordinarij retour schepen, drie fluijten ende 2 jachten [en] 2600 coppen becomen, dat Compes affairen buijten eenige verachteringe wel sullen waernemen ende met reputatie wtvoeren.

. . . . . .

Geschreven in UEdts Casteel Batavia adij ultimo December Anº. 1647.

. . . . . .

Cornelis van der Lijn.
F. Caron.
Carel Reniersz.
Anth. Caen.
J. R. van Dutecum.
Gerard Demmer.
Wt Geleijnsen de Jongh.

LIII. Wouter Seroijen, gouverneur der Molukken, en Raad aan Gouverneur-Generaal en Raden, 1 Juni 1647.

. . . . . .

Soo seggen dan, gelijckt oock waer is, dat den Ternataen niet so iverich is, alst wel behoort, ende haerder naem wel voor desen gedacht ende tot roem gevoecht sij. Echter laten haer bij wijlen mede nevens ons ende d'onse vinden. Meerder zou die zaeck aengebonden ende gevolcht werden, zoo een goet ende voorsichtich regent, door vervallen ende caducken ouderdom, daer in geen verledt en dee. Ten mancqueert oock niet aen jonge manierde ende bij Hollanders opgequeeckte valiantons, maer den ouden ende noch regeerende vorst geeft t'obstacul ten principalen; ende compt daer met over een, 't gene de heijlige schrifture secht, wee dat landt wienst coninck een kindt is, dat soo dient aengesien te werden, tot dat den tijt door natuerlicheijt veranderinge baert, als wanneer op die saecke geledt moet werden, soo de generale Compª in dese geweste, ende met Mooren te doen hebbende, bestandich blijven sal. Hamsia is oudt ende wert kindts, zulex oock door Nederlands ende met aenprickelinge van vermogendht moet gecoestert werden, zoo men niet t'on-

tijdich tot rupture ende veranderinge comen sullen, zijnde oock oorsaecke, waeromme bij ons in achtinge genomen wert, want anders noch onder de Ternatanen schuijlende loervijncken ende wispelturige als hatige menschen ende tot den Tidorees geneijchde zeer lichtelijck ende om sonderlingh geene oorsaecken sware, ende irreparable schade, de generale Compª onlustige oorlogen, over den hals comen soude, dat niet gewenst wert, ende oock niet wesen moet, soo onse principale bestaen sullen, om den Castilliaenschen vijandt van hier te weeren, gelijck die saecke bij U.Ed. zoo ernstich aengebonden wert ende daertoe oock jaerlijcx soo machtige vlote g'equipeert ende gecontribueert, gelijckt 't vergangen jaer geschiet, ende oock 't presente hervangen zij [1], dat den vijandt aendie cant smert . . . . . Zijnde het begrijp van dien, dat, soo lange Manilha door s'Comps. van Godt vermogende navale macht besedt blijft, niet alleene sich zelffs [niet] sal redden, maer onvermogens blijven, haer jaerlijcx secours ende veel min naer dese haere onproffitabile, ende daerenboven lastige plaetse in possessie hebbende te secoureren, dat nochtans, die willende behouden, van daer comen moet. . . . .

. . . . . Den oorloch ondertusschen wert nae macht en middelen beivert. . . . . Activer regent als Hamsia zoude dat werck best passen. . . . .

Aen Batchians coninck en hapert die saecke niet, maer bevlijticht ende comporteert hem dies seer wel, waervan oock, ende om sijn getrouwicheijt tot de Compª te toonen, verscheijde mael blijck getoont heeft. Dien vorst, macht en middelen soo wel als Hamsia hebbende, ende die dan tot sijn en s' Compˢ voordeel aenleggende, soude 't generale werck, van eenmael een gerust Molucco te besitten, beter spoet nemen. Dan sijn onvermogentht blijft een hinderpael ende en is oock niet nadeelich voor onsen staet, want een moedich, wreet ende stout man wesende, soude bij quade coursen een schandelijck ende schadelijck instrument werden, dat bij sulck mancquement nu naer blijft ende door ons oock betoomt blijft.

. . . . . .

De gesanten vanden Boutonschen coninck, in Batavia geweest sijnde, [2]

---

1 Hij doelt natuurlijk op de tochten naar Manila. Zie hiervóór, bldz. 273, 334.

2 Zij waren in 't begin van 1646 weder uit Batavia vertrokken.

bennen weder thuijs gebracht. Wat op U.Eds serieuse mandato ende schrijven [1]. . . . . resolveren sullen, wert namaels vernomen. D'inwoonders van dat rijck waeren onder den anderen, om eenen nieuwen coninck in plaetse van den ouden ende afgeleeffden te hebben, gans twistich, den eenen desen, den anderen den genen tot een overheer begeerende, in vougen de saecke door de sterckste partije soo veer gebracht wiert, dat een sone vanden overleden coninck, Quitchil Alij genaemt, met Casiouba, Hamsias gesant, 't vergangen jaer derwaers gesonden wesende, herwaers gesonden wiert, gelijck oock in Augusto passado. . . . . hier gecomen, om coninckljcke tijtel ende successie der croone, van Hamsia, die als opperste coninck van dat landt erkendt wert, te soliciteren, daer hem dien ouden veel aengelegen liet, ende dienvolgende, doch met onse communicatie, seer haest liet geseggen, ende de croone, zoot in dier vougen genoemt wert, met Moorse sermonijen t onser van hem versochte presentie nevens successie opgeoffert wiert, dat dien stroo joncker, ende noch maer 18 ofte 19 jaren oudt wesende, behaechelijck aennam. Dan bevorens daertoe geraeckte, moste t'onser voorstel bij Hamsia loven ende sweeren, 's Comps pretentie op dat landt ende inwoonders prompt te voldoen, ofte bleeff bij mancquement van dien de daertoe staende ende gedreechde straffe onderworpen, 't welck gewillich aennam, ende wiert soodoende, als gesecht, coninck. Diverse malen hebben [wij] den seluen de bevoorderinge van s' Comps gerooffde canon ende vrij luijden goederen bij hooge dreigende straffe voorgestelt, ende daertoe oock behandicht U.Ed. desen jare geschreve missive aen sijnen predecesseur, daerop al mede schoone beloften dee; dan 't gevolch sal 't effect vandien moeten aenwijsen. Onderwijlen is noch hier, ende was liever thuijs, daertoe Hamsia hem thien a twaelff corcorren onder schijn ende voorgeven van sijn rebellige onderdanen op Gorontale aen Celebes oostcust te gaen ende doen straffen, hadde laten gereet maecken. Maer ons dat werck niet gevallende ende Ternaten van volck ende vaertuijgh, dat doch noch weenich genoech is, niet teenemael te dispupeleren, beletten dat voornemen, met voorstellinge

1 In hun brief van 3 Dec. 1646 waarschuwden G. G. & R. den vorst van Boeton, niet te veel op hunne laukmoedigheid te vertrouwen, in zake het opvorderen van 's Compagnies geroofd geschut en goederen. (Vgl. Van Dijk, Borneo, bldz. 39–42.)

van gesiene exemplen zijns broeders Quitchil Alij, die onder pretext van groote conquesten te doen inden jaere 28 met 15 corcorren van hier vertrocken was, dan noijt weder gekeert, daer gestorven, 't volck verloopen, vaertuijgen 't souck gebracht, eijntlick niet gewonnen ende maer vanden ganschen treijn drije a vier prauwen wedergekeert, [1] dat Hamsia dede omsien, ende nader bedencken, hem niet door gewaende conquesten zelfs ende zijn landt in meerder extremiteijt te brengen, wetende hoe na aen sijn vijant gelegen, ende wat door de selue op zijne landen bij schaersiteijt van volck te winnen stondt, ende eijntlijck oock met ronde verclaringe, zoo zijn voornemen jegens onse toelatinge wilde volvoeren, wij hem oock ten tijde des noodts, egeene de minste adsistentie en zoude bewijsen, dewijl om t'onse wel te bewaren voor hem niet ten besten wesen soude, dat hem ter herten gaen liet ende oock geseggelijck dede aenstelden met belofte om den Boutonsen Coninck . . . . . door een onser schepen, d plaetse (naer Batavia) passerende, te laten thuijs ende in sijn land brengen, daerbij die saeke noch blijft berusten.

. . . . . Belangende Coninck Hamsia, die is, als meermael gesecht, noch den selven, ende moeten met hem soo heen sprijngen, dewijl niet anders en connen. Veranderinge door overlijden comende, sal den besten bouch tot de successie door ons aangewent werden, daertoe den middelsten soon Taoubo de bequaemste, goethertichste ende best genegene tonswaert is, spreeckende mede tamelijk Nederduijts. Aen Manilha, diet anders wel vougen soude, sien geen beterschap ende is Callamatta een jonck, wulps, diefachtich quant, oock door spelinge buijten den echt gewonnen. . . . .

Gilolos coninck bij Hamsias overlijden tot de crone te voorderen, en sal niet wel practicabel wesen. 't Is een uijtlander ende geen inboorlingh, al hoe wel seer na van Hamsias maetschap, dat de grootsige Ternatanen, waerbij door sijne schraperije ende vreckigen aert niet al te seer bemindt zij, om Hamsias wil wort noch eenichsins in respect gehouden, dat bij overlijden geheel veranderen soude T'zedert een jaer herwaers heeft ontrent den vijandt niet verricht dewijl van sijn zelfs niet een eenich man en heeft, die commandere mach. Alles moet vanden ouden ende met sijne toelatinge comen,

1 Bouwstoffen, II, passim.

daertoe dan al gelast sijnde, soo en comt er echter niemant te voorschijn, sijnde de redenen daer van, omdat hij met buijt al wedergekeert sijnde, aan niemant mededeelinge doet, houdende dat voor sijn propria, dat den gemeenen man, die jmmers soo nauw besedt zijn als hij, niet en cunnen lijden, daer door dan d' affkeericht ende onlust ontstaet, 't welk eens in de Mooren wortel genomen hebbende, seer qualijck weder uijt te graven zij.

. . . . . D' onvermogentheijt haeres staets [1], is soodanich, dat d'overgenomene gevangenen met de fluijt Coninck van Polen ende d'andere jachten tot noch geen verlossinge becomen hebben, al hoe wel de blancken haer op obligatie ende d'anderen jegens Ternataense gevangenen, op de galeije sittende, te wisselen aengeboden zijn, daertoe, ende de wijle de Ternatanen om te roeijen van haere galeijen niet en cunnen misschen, waeromme dat werck noch zoo wat moeten aensien, ende zoo na desen niet en cunnen accorderen, deselue tot haerder onverandtwoordelijcke schande wederomme in Augusto costij laten comen, behoudende die onderwijlen, uijtgesondert eenige van de principaelste, jnde kettingh tot 's Comps dienst.

. . . . . .

Int jacht Sluijs ter reede voor Gnofficquia op Macquian desen eersten Junij anno 1647.

. . . . . .

Was onderteeckent

Wouter Seroijen.

Jaspar van den Boogaerde.

LIV. Resolutie van Gouverneur-Generaal (Cornelis Van der Lijn) en Raden, 3 Juni 1647.

. . . . . .

Den Gouverneur-Generael in Rade voordragende, hoe dat tot groot nadeel vande Nederlantsche Oostindische Compagnie ende insonderheijt tot merckelijcke prejuditie vande costelijcke conqueste der stede Malacca

1 Der Spanjaarden nl.

den handel op Atchin, Pera, Queda, Oudjangh Salangh ende andere omleggende plaetsen door de frequente vaert der Mooren van Suratte, Choromandel, Bengale, Peguw enzoovoort soo is toenemende, dat de E. Compagnie hare negotie in die quartieren vruchteloos, in den thin handel alomme geprevenieert ende die sware geconquesteerde stat Malacca gantsch onvruchtbaer gemaeckt wert, off niet dienstigh en ware, om soo danige quade negotie en onwettige incruijpinge te stutten, de Mooren sonder onderscheijt uijt die quartieren geweert ende voor goede prinsen aengeslagen wierden, steunende op 't fundament dat ons deselvige privilegien syn competerende, die de Portugesen tharen tijde gegaudeert hebben, dat de Mooren, nae voornoemde quartieren tenderende, de behoorlijcke gerechtigheijt aen die van Malacca weygerigh sijn te betaelen, dat in Pera achtervolgens gemaeckt contract, alle den thin ons is competerende, dat die van Queda en Odjangh Salangh haere gemaecte contracten met ons niet en onderhouden en ten laetsten, dat de Mooren ende Portuguesen op haere Majt van Atchin en in de voorschreven tin eijlanden doorgaens in den handel gefavoriseert ende wij daerentegens, die haer van t' lastige jock der Portuguesen bevrijt hebben, in de negotie gestut werden, soo ist, dat t' selve bij den raet met rype deliberatie overwogen zynde, en geconsidereert als dat tot mainctenue van Comps wettigh recht en privelege noodich is, eenstemmigh is verstaen, voormelte propositie (soo eenmael de rechte vruchten van Malaccas conqueste willen smaecken) hooghnoodigh en dienstigh te zijn. Doch om de Mooren geen occasie te geven van eenigh misnoegen ofte tot eenige onlusten t irriteren, de sachste middellen bij de hant te nemen, wert geresolveert, de Mooren in alle quartieren voor eerst onse meeninge op t fatsoenelijckste te notificeren ende deselve den handel soo wel in Atchin als de tin quartieren t' interdiceren op poene, soo daer weder in toecomende verschijnen, dat voor goede prinsen aengeslagen sullen werden. Item dat men de nu paresserende Moorsche schepen sal aenhaelen, om onse meeninge en intentie haer bekent te maken ende deselve in Malacca tot het mousson verloopen is, te detineren ende als dan met voorgaende insinuatie onbeschadight weder daer van daen gecomen zijn, te dimitteren, maeckende t' selve op voorgaende forme mede bekent aende Coninghinne van Atchin ende Gouvernrs op de respective quartieren der Mooren, op dat behoorlijck

geinsinueert zynde, naemaels geen redenen van clachten hebben te legeren. [1]

. . . . . .

Int Casteel Batavia datum als vooren. Was geteijckent

Cornelis van der Lijn.
F. Caron.
Carel Reijniersen.
Antonio Caen.
J. v. Deutecum.
Johan Cunaeus, Secretaris.

LV. Gouverneur-Generael (Cornelis Van der Lijn) en Raden aan Bewindhebbers der O. I. Compagnie, 18 Januari 1649.

. . . . . .

Onse jongste Generale missive aen UEds is geweest den laetsten December anno 1647 [2] met de . . . . . retour schepen . . . . . Verhoopen . . . . . in salvo sullen sijn gearriveert, dat ons tegen April aenstaende een aengename tijdingh sal wesen te verstaen, nevens de wel bevindinge, ende principalijck de proffitabele vente van haer ingeladen retouren, daer aen niet dubiteren, de wijle met de compste van 't Engels schip den Willem, den 26en Junij passato wt Engelandt geseijlt, ende binnen de 5 maenden tot Bantam aengelandt, wt particulier schrijven hebben vernomen, dat den vreede, tusschen Spangien ende onse landen beslooten, rede in 't patria was gepubliceert, waer door ongetwijffelt den vertier in alle coopmanschappen seer sal wackeren, ende toenemen, naer welckers seeckerheijt, ende UEds advijsen dapper verlangen, om te weten hoe ons

---

1 Bij missive van 11 Juli 1647 gaven G. G. & R. de noodige instructies op dit punt aan den gouverneur van Malaka.

2 Deze brief van Januari 1649 bespreekt dan ook meest de gebeurtenissen van 1648; vandaar, dat ik de correspondentie met de buitenbezittingen, enz. over 1648 achter dezen brief laat volgen.

dan wijders aen desen cant tegen den Spangjaert sullen hebben te gedragen.

. . . . . Een aenwassende vreedige, ende proffitabele negotie . . . . . [is] voorde Compe ten hoogsten nodich, om de groote lasten te overwinnen, ende uijt de vordere inlandse proffijten, buijten vaderlandts geldt, jaerlijcx een retour van 20 tonnen gout te mogen fournieren, dat vertrouwen door Godes zegen in corte jaren noch wel volgen sal. . . . . [1]

. . . . . Den 8en Februarij passato [is] van hier [naar de Molukken] vertrocken. . . . . , volgens onse resolutie vanden 18 Januarij, de heere Antonio Caen, derwaerts . . . . . gecommitteert, om als onsen expressen commissaris alle des Compes residentien in dat quartier naer behooren te visiteren, ende sich wijders op het doen vanden Gouverneur Wouter Zeroijen grondich te informeren, tot wiens laste, ons veele baetsoeckerijen, ende quaet reglement tot groot nadeel, ende ondienst van de Compa waren aengebracht. . .[2]

'T sedert sijn hier uijt Molucco behouden gekeert. . . . . den 6en Julij. . . . . d'Heere Anthonio Caen. . . . . ende den 10en dito . . . . . [den] Gouverneur Wouter Seroijen [met] 144934 ℔ nagelen. . . . . Wt de becomen advijsen ende het rapport vande Heer Caen hebben met misnoegen verstaen, datter bij de Tarnatanen tegen den Tidorees noch Spangiaert in oorlogs saecken

---

1 Ter illustreering van dezen wensch neem ik aan het einde van dezen brief een lijst der retouren op, die tegelijk met dezen brief naar patria werden verzonden. Men bedenke echter hierbij, dat in 1648 wel degelijk „vaderlandts geldt" in Indië was ontvangen. Den 26 Jan. 1649 schrijven G. G. & R. aan de XVII, dat in 1648 „boven alle oncosten in India suijver overgewonnen" was *f* 1421748–8–4 en dat zij dientengevolge een som van *f* 1453745–15–3 meer aan koopwaren naar patria konden zenden „als van UEde tot secours becomen hebben, dat merckelijck ende noijt soo veel is geweest."

2 Caen kon, indien hij zulks noodig achtte, Seroijen naar Batavia opzenden en hem doen vervangen door den opperkoopman Van den Bogaerde onder den titel President. De toestand was daar zoo ellendig, dat Caen tot dien maatregel overging. In Batavia teruggekomen, werd Seroijen in November 1648 door den Raad van Justitie aldaar veroordeeld tot een hooge boete en tot ontslag uit den dienst der Compagnie. Behalve zijne overige misdragingen werd aan Seroijen ook ten laste gelegd, dat hij de fortificatiën in zijn gouvernement geheel had laten vervallen en hoegenaamd geen zorg had gedragen voor deze en andere verdedigingsmiddelen. Alleen op Makjan was door Van den Bogaerde goed voor alles gezorgd.

niets was bij der hant genomen noch verrecht, nochte oock dat onse overgebleven oorlogs jachten Sluijs, ende de Bruijnvisch, ter behoorlijcker tijt op 't Spaens secours waren wtgeset, heel contrarie onse iterative gegeven ordre, maer wel dat door beijde dese nalaticheden den Spangiaert sijn secours voor Gamma Lamma in salvo hadde becomen, bestaende in 2 pataches wt Manilha met mainctementos, 30 soldaten, ende 22000 realen in contant, ende wt Otton als Macassar 5 groote champans met rijs geladen, ende hoewel dit secours cleen sij, soo is den vijand daer door echter soo versterckt, ende g'animeert, dat naer d'opinie van d'Heer Caen [1] niet apparent is, de Moluccos noch soo light sullen verlaten, ende om van hare deffensive forten meester te worden, wel een goede ende stercke macht toe soude vereijschen, oock met eenen aenwijsende dat des vijants constitutie soo sober niet en is, als ons deselve voordesen abusivelijck is voorgedragen. De gemelte vaertuijgen, waren op 't geruchte van onser schepen compste al weder vertrocken, mede voerende ruijm 60 bharen nagelen, die in Macassar hebben aengebracht, maer een jonckje tot Bantam thuijs hoorende was inde clem geloopen. . . . . met. . . . . 21½ bharen nagelen die op Tidor hadden ingecocht. Ende 't is seecker, soo onse ordre in d'een en d'ander ware gevolcht, dat het meerendeel van 't voorschreven secours in onse handen soude vervallen sijn geweest, welcke groove misslagen den Gouverneur Seroijen nu soeckt t'excuseren op den ouderdom ende caducheijt van Coningh Hamsia, ende dat door desselffs importuijn versoeck genoodtsaeckt is geweest, hem mette jachten Sluijs ende Bruijnvisch te adsisteeren tegen die van Gorontale gelegen op de custe van Celebes, voordesen sijne onderdanen, ende nu gerebelleerde, die met sijne macht van 60 correcorren, ende onse adsistentie sodanigh heeft besprongen, dat den 8en December anno 1647 stormenderhandt meester van hare sterckten is geworden, ende inde furie wel bij de 4000 menschen hebben omgebracht, sonder vrouwen ofte kinderen aen te sien, welcke moordadige acte den Coningh van Macassar seer qualijk heeft genomen, ten aensien dit Gorontale onder 't begrijp van Celebes voor sijn eijgen landt hout, ende heeft tegen onsen resident in Macassar wel recht uijt durven seggen, dat wij daervan de principale autheurs

1 Zie beneden, bldz. 400.

waren ende de Tarnatanen buijten onse adsistentie noijt de couragie souden hebben gehadt, sulex bij der handt te nemen, ende buijten dien oock ongetwijffelt de nederlage, ende veel volck souden verloren hebben, dat [wij] wel wenschten soo geschiet ware, ten eijnde daerdoor sooveel mochten vernedert sijn geworden, als haer nu in dese victorie wel verheffen, ende soo den Gouverneur Seroijen dit exploict soo wel hadde affgeraden, ende in contra geseijde macht gesamentlijck tegen den Spangiaert, ende Tijdorees gebruijckt, meerder dienst, ende aensienlijcker respect ware de Compe daer door toegecomen, ende den Macassaer oock ongeirriteert gebleven, die naer geseijt wort, een groote maght prepareert, om tot adsistentie naer Gorontale te senden; ende vande Tarnatanen revengie te nemen [1]. . . . .

Onse consideratien, ende de redenen waerom wij voorde generale Compe nodich, ende dienstich oordeelen, dat den Spangjaert uijt Molucco behoorde verdreven te worden, sijn UEd: bij onsen jongsten wijdloopich aengeschreven, ende bekent gemaeckt. . . . . Maer wij sien dat UEds echter bij 't contrarie blijven persisteren, ende bij haer missive vanden 5en October 1647 andermael op dese materie seggen, dat om de Tarnatanen altijt werck te geven, niet geraden sij, den Tidorees ende Spangiaert door onse adsistentie off eijgen macht, geheel uijtte Moluccos te verdrijven, alsoo seecker is, dat die plaetsen den Coningh van Spangien meer lasten als proffijt aenbrengen, ende dat de Tarnatanen, een woelende, ongeruste natie, van haer verlost sijnde, wel licht op jets anders bij veranderinge van regeeringe dencken ende voornemen mocht, Compes staet in die quartieren prejudiciabel ende schadelijck sijnde, ende om daer van geen perijckel te loopen, altijt in actie van oorlogh blijven moet, ende voornemelijck mede, omme haer vande culture der nagelen te diverteren, alsoo de Compe soo veel niet gelegen is, omme van daer groote quantiteijt nagelen te becomen, als dat door vreemdelingen geene vervoert worden, dewijle de eijlanden van Amboina alleen genoech sijn, omme de geheele werelt van giroffel nagelen te provideren. Ede Heeren wij seggen hier op dat den Spangiaerd, die sware lasten in Molucco niet en draeght, als met goede wel gefondeerde, ende proffitabele insichten, die hij noch t'eeniger tijt uijt die quartieren hoopt te ge-

1 Vgl. beneden, bldz. 367 en 389 v.

nieten, ende hem oock niet licht ontstaen sullen, ... waer toe de correspondentie vanden Coningh van Macassar, op Manilha ende Spaens Tarnaten, eenelijck, ende ten principale tendeert, daer d'Engelsen, Deenen, ende Portugesen mede al haer vermogen van assistentie contribueren, om weder participanten inde Amboinse nagelen te worden, waer bij sij lieden voordesen soo extraordinarij hebben geproffiteert. . . . . Oock ist seecker dat voorschreven twee vijanden bij hun verblijff in Molucco, ons meer schade ende affbreuck sullen doen, als de Tarnatanen van haer ontlast sijnde, soude cunnen ofte vermogen te doen, de wijle nu sodanich in ontsagh ende vreese sijn, datse niet licht iets feijtelijcx tegens ons sullen attenteren, ofte bij der handt nemen, te meer haer de straffe aende Quimelahas Loehoe, Leliatte, Cackealj, ende andere rebellen in Amboina gedaen, sulcken schrick heeft aengebracht, dat ijder een maer tracht wel te doen, ende sijn hooft te bewaren, dienvolgende wij andermael besluijten, datmen den Spangiaert uijt de Moluccos hadde behooren te verdrijven, om de costelijcke ende waerde panden van Amboina, Banda ende Molucco voorde Compe alleen, in toecomende vredigh, ende proffitabel te mogen possideren, dat daer door oock infalibelijck stont te volgen, ende nu met de vreede in Europa tusschen den Castiliaen beslooten, tot grooten ondienst vande Generale Compe sal moeten achterblijven, daer van wij vreesen de schadelijcke gevolgen oock seeckerlijck de waerheijt sullen openbaren. . . . .

Des Compes forten in Molucco bleven op 10en Junij passato met 636 coppen beset. . . . . [1]

. . . . . Van Amboina [zijn hier in 1648] aengelant . . . . . 1375442 ℔ giroffel nagelen costende t'samen met alle ongelden *f* 463129—4—15 ende sijn ontfangen als volght

358983 ℔ van Hittoe,
339806 ℔ van 't Casteel Amboina,
143616 ℔ van Loehoe,
165865 ℔ van Combello,
140861 ℔ van Laricque,

1 Voor verdere bijzonderheden over de Molukken in 1648 verwijs ik naar Caens rapport, beneden bldz. 384 vv.

85296 ℔ van Manippe,
67141 ℔ van 't eijland Oma,
51055 ℔ wt de Uliassers,
22769 ℔ van Amblauw.

1375392 ℔ giroffel nagelen; hier bij gevoecht
114939 ℔ in Molucco gevallen maeckt

t' samen 1490331 ℔ nagelen, hoedanige groote quantiteijt de Compe noijt in een jaer wt de Amboinse quartieren is toegecomen, ende waer uijt nu evident blijct, hoe grooten participant de vreemdelingen voordesen in die proffitabele vruchten sijn geweest. Vande selve comen UEde met dese retourschepen verdeelt toe 1220330 ℔, de resterende sijn tot den inlandtschen handel naer diverse quartieren versonden. . . . .

De becomen advijsen, bedelen ons wijders den goeden toestandt van Amboina, hebbende den Gouverneur Vlamingh alomme de generale visite gedaen, ende alle de landen, soo wel onder 't gebieth van Tarnatens Coningh, als de Compª sorterende, in persoone wesen besightigen, ende allerwegen, soo wel de landt overheden, als het gemeene volck in soo obedienten, ende vredigen staet gevonden, als de selve van sijnen voorsaet hadde overgenomen. Eenelijck hadden die van Waijsamma eenige *ongehoorsaemheijt betoont*, waer over alle hare nagel boomen, tot wel 3000 in getal hadde laten schillen, ende 't eenemael onvruchtbaer doen maecken, daer mede op 't geheele eijlandt van Bouro niet eenen nagelboom is overgebleven, sulex aen dien cant geen ondercruijpers meer te duchten hebben. [1] De antijcque

1 Valentijn, Ambon, II, b, bldz. 155—156, is overigens voldoende voor de gebeurtenissen in dezen tijd. Alleen meld ik nog ter aanvulling, dat de Pati van Waisama werkelijk naar Batavia is gezonden en daar „met den Iman van Nauw ende Binauw in de kettingh werckt." De bewoners van Waisama hadden de vernieling „meest alle met goeden ooge" aangezien en alleen gevraagd, dat „hun zagou boomen ende rijsvelden niet mochten beledicht ende [zij] daer door tot hongersnoot gebracht werden, dat niet en geschiede." (Missive uit Ambon aan G. G. & R. dd. 30 April 1648.) Over het verbranden van een renegaat (Valentijn, Ambon, III, bldz. 54) schrijft De Vlaming, dat hij „seeckren Francisco Saptoe, die tot twee distincte maelen van het Christen weder tot Mahumeties gevoelen gekeert was, mitsgaders oocq sijn moeder, vrouw ende twee gesusters tot t' selve bewogen ende verleijt hadde," had laten worgen, waarna het lijk werd verbrand en genoemde vrouwen in de ketting gesloten, „'t welcq beijde buijten twijffel tot groot affsien ende exempel sal strecken."

negrije Tono die boven op 't hooge geberchte van Quelangh noch meest in esse stont, als de oude muragie inde vlacte tusschen beijde de geberchten van Salattj gelegen, waren 't eenemael verbrandt, ende gedemolieert, dat grooten schrick, ende obediente verseeckeringhe aen dien candt heeft gemaeckt, sulcx gene schadelijcke sterckten, ofte negrijen inde alomme gelegen geberchten meer te vinden sijn, ende wanneer de principale belhamels, der wrevelmoedige Tarnatanen wt die quartieren sullen gedelogieert wesen, dat nu met de doodt van Coningh Hamsia[1], om den nieuwen Coningh te begroeten, ongetwijffelt te geschieden staet, soo sal geheel Amboina in volcomen ruste ende onderdanige gehoorsaemheijt sijn, tot welcker goede onderhoudinge dan niet anders dependeert, als dat de onderlinge gemaeckte contracten aen onse zijde wel onderhouden worden, sonder den ingesetenen iets op te leggen, daer jegens strijdende, ofte haer schadelijck sijnde, dat den Gouverneur Vlamingh op 't hoogste gerecommandeert, ende bevoolen is,[2] om die luijden daer door als met goede bejegeninge, ende prompte betalinge in comptant voor hare nagelen tot gelijcke voldoeninge aen haren cant, in 't droogh ende wel leveren der nagelen te verobligeren, ende soo een affkeer doen te crijgen, van oijt meer eenige vreemdelingen in haer landt te admitteren, 't welck met op de selve gestadigh te doen cruijssen, ende het houden van een competent ontsaghlijck guarnisoen oock wel hoopen voor te comen. . . . . Maer 't is te beclagen dat de Compe sodanige eerlose ministers heeft, die het contrarie noch durven bewercken, ende de luijden met vuijle practijcquen hare nagelen onttrecken, ende quade betalinge doen, waerdoor de selve dan desperaet worden, ende de vorige onlusten, ende revolten al ten meerendeele uijt sijn geresulteert, hebbende den oppercoopman Abraham Pittavin op 't principale comptoir van Hittoe, hem niet ontsien, bij valsch gewicht de luijden hare nagelen te ontstelen, qualijck te betalen, ende sigh wijders soo onhebbelijck te comporteren, dat den Gouverneur op der ingesetenen groote aenclaghten, genootsaeckt is geweest den selven van daer te lichten. . . . ., ende hoe wel dit quaet met de hoogste straffe hadde behooren te laten corrigeren, soo heeft hij gemelte Pittavin met een geltboete van

1 Zie beneden, bldz. 391.
2 Zie beneden, bldz. 407 vv.

2500 realen van achten van des fiscaels calangie ofte eenich vorder correctie geeximeert, ende noch in sijn oppercoopmans qualiteijt gelaten, om de secretarije in Amboina waer te nemen. De penningen sijn verdeelt 400 ra aende Compa over vercortinge in sijn administratie, 2000 ra aende beschadighde inwoonders, ende 100 ra aenden fiscael voor sijn stil swijgen, dat verre siet, ende den luijster vande justitie vercort. Wij hebben dese ongefondeerde affhandelinge buijten figure van proces, gedisadvoijeert, ende den Gouverneur Vlamingh wel strict gelast gemelte Pittavin daer over bij de justitie naer merite te doen straffen, om tot voorcominge van diergelijcke valsch-heden in alle andere ministers een publijcq exempel te statueeren, [1] ende de inwoonderen te doen blijcken hoe wij van sodanige schelmstucken abhorreren, ende oock begeeren, dat haer in alles billick contentement werde gedaen.

Geen naegelen sijn dit jaer wt d'Amboinse quartieren vervoert, noch vreemde handelaers verscheenen, hoe wel d' Engelsen alle practijcquen in Macassar hebben aengewendt, om de selve daer toe te animeren, met presentatie van 300 realen voorde bhaer van 550 ℔ te betalen, ende haer boven dien, noch met soo veel buscruijt, ende andere ammunitie van oorloge te adsisteren, als souden begeren. Echter isser niemandt geweest, die heeft bedurven bestaen die periculeuse reijse te ondernemen, dat oock niet light weder sullen doen, alsoo wel weeten dat onse continueele besettinge qualijck cunnen eschapperen, ende vande Amboinse jnwoonderen niet sullen geadmitteert worden . . . . . .

Onse Casteels onderdanen comporteren hun in alles mede naer wensch. De Oranghcaijs vanden Landtraedt hebben den Generael [verzocht], dat haer volck op de corcorren inde jarelijcxse te doene tochten, met wat rijs tot provisie mochten geaccommodt worden, alsoo 't haer op hun eijgen costen vrij swaer valt, dat voornemens sijn te doen, om die luijden te encouragieren, ende te meer aende Compe te verbinden.

. . . . . .

Den Godes dienst en schoolen worden met grooten progres bij de

1 De Vlaming moest in deze doortasten, „al soude oock niet een der a praesent costj aenwesende cooplujden in administratie verblijven." (G. G. & R. aan De Vlaming, 27 Juni 1648.)

drie aenwesende predicanten, ende de schoolmeesters beijvert, ende sullen noch een vierde predicant derwaerts senden, om 't geestelijck werck, dat alomme in die quartieren extraordinarij toeneempt, te meer te bevorderen. 't Voorstel om de luijden tot onderhoudt vande schoolmeesters iets te doen contribueren, is hier al voordesen te prematuer geoordeelt, ende gedisadvoijeert, gelijck in veele andere voorstellingen vanden Gouverneur Vlamingh mede is geschiet, sijnde altijt onse maximen geweest, die luijden eer te soulagieren, als te belasten, om haer daer door te meer aende Compa en tot bevorderinge van hare Zaligheijt te verplichten . . . . .

De generaele winsten, ende incompsten der landen (een term die noijt in Amboinas text is voorgestelt) comen in een jaer 't sedert pmo Meert 1647 tot ultmo Februarij 1648 tsamen te monteren . . . . . f 165497-10-13

Daerentegen bedragen in do tijt de generale gedane ongelden . . . . . - 154697-18.

Sulcx in Amboina meer gewonnen als gespendeert is . . . . . f 10799-12-13,

dat ten principale uijt het extraordinaire nagel gewasch, ende den grooten vertier inde cleeden ontstaet, ende oock niet als bij diergelijcke gewassen weder staet te gebeuren, ten ware bij besnijdinge der guarnisoenen, dat om geenige redenen moet geschieden . . . . .

Tot supplement van Bandas petitie sijn den 5en Meert passato van hier vertrocken de fluijt schepen Maeslandt, ende den Swarten Beer . . . . ., waer op door Sundas straet langs het Zuijdtlandt (een noijt gedane voijagie) noch gevolcht is, 't jacht den Leeuwerck [1] . . . . .

'T sedert sijn van daer geretourneert . . . . . de volgende specerijen namentlijck

1 Deze tocht was ondernomen, om de mogelijkheid te onderzoeken van „voortaen bij alle tijden van 't jaer, soo wel in als tegen 't mousson, alle d' jnwaertse quartieren" van Batavia uit te bereiken en die streken dus steeds te kunnen assisteeren, als de nood het vereischte. De instructie voor den schipper der Leeuwerik dagteekent van 27 Juni 1648 en is op het R. A. aanwezig. Daarentegen mocht ik niet aantreffen het naar Nederland opgezonden „daghregister ende caerte vanden schipper Jan Jansz. Zeeuw", die den uitslag meldden van den tocht, een uitslag, die van groot belang werd gerekend.

1418 sockels met foelij wegende netto 37802¼ cattij Banda van 5½ ℔ ijder,

512957 ℔ gegarbuleerde nooten muschaten,

337617 ℔ rompen, te weten 228992 ℔ goede en 108625 ℔ slechte,

200 ℔ geparste nooten muschaten in 228 koeckgens,

6 leggers met gepeeckelde nooten;

costende met alle 'd' ongelden t' samen incoops *f* 45437-1-3, nevens nogh 211½ ℔ foelie in 2 sockels, ende 338 ℔ nooten in 4 sacken, op 't eijlant Damme jngecoght voor *f* 474-18-12 . . . . . De becomen quantiteijt [is] grooter, als de petitien van diverse quartieren; het groot gewas is dit jaer extraordinarie rijck gevallen, ende de nieuwe vruchten stonden weder seer schoon, dat den burger dapper heeft gesoulagieert ende op de been geholpen. . . . . Doch hier tegen isser groote sterfte in Banda geweest, waer door bij de 60 soldaten, ende omtrent de 200 slaven meest van den burger, sijn overleden, nevens veel groff en cleen beestiael dat haer vrij smart, ende inde culture der vruchten verachteringe geeft. . . . . [Wij zullen] de burgerije in hare geledene schade de hulpende handt soo veel bieden, als buijten merckelijcke beswaernisse vande Compª geschieden can, ende tot de nodige bevorderinge als ware verseeckeringe, van die costelijcke colonien ten hoogsten vereijst. . . . . U E ordre van ten minsten alle twee jaren expresse Commissarissen naer de respective comptoiren, ende residentien van de Generale Comp. te senden, om die naer behooren te visiteren, ende ijder een daer door tot sijn schuldige plicht, ende debvoir te houden, sal punctuelijck achtervolght, ende derselver rapporten UEd als dan toegesonden worden. . . . .

Volgens onse ordre was den Gouverneur Outshoorn pr. 't jacht den Haringh, ende de chaloupe Banda den 7en Maij passato van Nera, over Groot Keij, naer 't eijlandt Damme vertrocken, hebbende en passandt verscheijden negerijen op Keaij die metten anderen in hevige contentie waren geraeckt, ende daer door met hare vaertuijgen, sagouw, erretges, ende andere cleijnicheden tot groote discommodatie vanden burger in Banda niet verscheenen, door bij een roepinge, ende verscheijde minnelijcke gehouden conferentien haer t' eenemael vereenight, ende geappaiseert, onder vast verbondt, ende belofte dat voortaen metten anderen vredigh souden blijven leven, ende naer

't wtgaen van 't ooste mousson met goede quantiteijt vaertuijgen, ende hare gewoone cleene commertien, weder in Banda souden verschijnen, ende daerin oock jaerlijcx continueren, dat den burger vrij sal soulagieren, die dit jaer door haer achter blijven, ende dat van hier sober van rijs waren gesecondeert, in groote schaersheijt sijn geweest, daerin met het senden van ruijm 500 lasten rijs nu tijtlijck hebben voorsien, ende sullen den vorderen eijsch tot 6 a 700 lasten toe, mede voldoen, dat bastante provisie is voor twee jaren. Gemelte Gouverneur, was voorts den 28en Maij op Damme aengelandt, ende hadde met een cleene vereeringe, als soete beweeghredenen de inwoonderen sodanich gedisponneert, dat sij luijden met eijgen handen in den tijt van drie dagen alle hare nooten boomen, tot over de 400 in getal hebben omgehouwen, ende verdestrueert, met belofte die vande eijlanden Nile ende Teeuw, daer ruijm soo veel nooten, ende oock eenige nagel boomen staen, te bewegen, dat van gelijcken soude doen, off soo niet datse sulcx onder onse assistentie ende beschermínge met haer eijgen volck souden trachten te verrichten, daer toe ordre gegeven is. Die van 't eijlandt Cassawoij acht mijlen beoosten Goram gelegen, hebben haer nooten bos van 280 vruchtdragende boomen, ende veele jonge spruijten mede laten uijtroeijen, ende noch eenige op andere eijlanden aengewesen, daer op mede geleth sal worden. Ende de wijle nu op 't eijlandt Damme voor de Compe geen bij sonder voordeel te doen is, ende dat door de extraordinaire ongesontheijt daer jaerlijcks veel volck comen te verliesen, soo hebben geordonneert 't guarnisoen van daer te lighten, ende die als andere omleggende eijlanden, jaerlijcs met een jacht, ofte chaloupen te doen besoecken, soo tot onderhoudinge van vrientschap, als om haer te bewegen dat jaerlijcx met hunne snuijsterijen in Banda comen, 't welck metter tijt neringe, ende vertier inde cleden sal aenbrengen, ende die luijden van vorder aenplantinge oock wel doen desisteren, gelijck die van Damme ende Cassawoij ten hoogsten belooft hebben. Maer op 't versoeck van die van Tenimber hebben gelast, daer [1] andermael een houten logie te maecken, ende

1 „Inde negrie Roemawero." (G. G. & R. aan den gouverneur van Banda, 18 November 1648.) Uit de papieren van 1649 betreffende Banda blijkt, dat tot die bezetting niet zou worden overgegaan, vóór Braconier zijn vernielingswerk op Damme en omliggende eilanden (vgl. beneden) had verricht.

onder 't gesagh vanden coopman Braconier 15 a 20 man te leggen, om den amber, ende schildpadtshoorn, die bij d'eijlanden Mola ende Mora, als mede Larat, Timorlaut ende Sera daer omtrent gelegen gevonden, ende jaerlijcx in goede quantiteijt door de vreemdelingen op gecocht, ende naer Macassar gevoert wort, voorde Compe alleen te bemachtigen, waer op oock gestadich sullen doen cruijssen, om de selve wt dat vaerwater te weren, ende metter tijt de commoditeijten der omleggende eijlanden, alle in Banda te doen toevloeien, dat den burger, ende de Compe beijde seer proffitabel sal sijn. . . . .

Den Godes dienst ende schoolen worden wel, ende met goeden ijver gehandthaeft . . . . . Banda [blijft] nu met drie predicante versien.

D'aenplantinge van specerije als vrucht boomen, ende aenteelingh van groff en cleen vee wort mede met ijver bevordert . . . . . De sterckten blijven met 435 Nederlantse coppen beset. . . . .

Naer dat den coopman Evert Jansen Buijs den 6en Februarij passato . . . . . van hier naer Macassar was vertrocken . . . . . soo is ons van dat quartier weder toegecomen op . . . . . den 28en September . . . . . gemelte Buijs . . . . . ., zijnde den ondercoopman Davidt Verdonck met consent vanden Coningh daer overgebleven [tot het drijven van den handel]. Den Coningh ende prince waren met de gedane restitutie van haer jachts goederen omtrent Manilha anno 1646 aengehaelt [1] bedragende in 't geheel *f* 39849-9-12, seer wel gecontenteert, ende d'onse in alles seer accommodabel, ende behulpsaem geweest, daer mede den ingenomen haet oock was gecesseert, ende geen verder vermaen van Gorontales moort gedaen, dat in hare brieven aenden Generael mede hebben geexcuseert, soo dat vertrouwen die saecke in ons reguardt niet meer sullen moveren. Ende hoewel de gedane restitutie ruijm 13000 guldens meer als de taxatie bedraeght, soo heeft d'Compe bij den hoogen vercoop der goederen in Taijouan, echter noch een goeden pot wijns gewonnen, ende de eijgenaren soo lange van haer capitael gefrustreert, dat vertrouwen U Ede aengenamer sal sijn, als dat om soo cleijnen somme het oorlogh tegen den Macassaer souden hebben aengenomen, 't welck de Compe dan vrij schadelijcker soude geweest sijn, om welcke

1 Zie hiervóór, bldz. 341 v.

consideratien hier oock te liberaelder inde restitutie hebben gedisponeert.

Den handel in Macassar wort door de Portugesen, ende Engelsen op hoope van nagelen te becomen, noch met grooten ijver vervolght, maer de Deenen sijn dit jaer daer niet geweest. . . . . [Door dien handel] is Maccassar seer van cleeden versien, ende eghter noch met redelijcke proffijten gevent. D' Engelsen hebben daer weder groote quantiteijt buscruijt, musquetten, ende andere ammunitie van oorloge aengebracht, om de vreemdelingen daer mede t' assisteren. . . . . Haer buscruijt hebben meest aenden Spaensen resident Pedro de la Matta vercoght die 't selve nevens goede partije rijs, ende andere mainctementos met verscheijden vaertuijgen naer Spaens Tarnaten heeft gesonden, welcke door haer snelheijt in 't roijen ende zeijlen van onse jachten niet wel te achterhalen sijn. Andere drie vaertuijgen, ende een fregat, souden in November passato met rijs ende andere lijfftochten, nevens goede partije cleeden wederom derwaerts gaen, daerin den Coningh mede een groot participant is, ende den handel op Gammalamma, als Manilha, meer als voor desen, vervolght, hebbende dit jaer nevens de Portugesen, soo van Samboanga als Manilha in retour becomen, omtrent 60000 realen aen gout . . . . . In somma voor de Compa seer schadelijcke negotiatien, die soo met goeden oogen noch moeten aensien, ende ongemolesteert laten passeren, de wijle alles op den naem, ende onder protectie van den Coningh van Macassar geschiet, om daer over metten selven in geen oorlogh te geraecken, dat noch voor veel schadelijcker gevolch oordeelen. Wij sullen echter in Amboina ende Molucco op de nagel vervoerders naeuw doen passen, ende de selve bij achterhael t' eenemael destrueren. . . . .

D' Engelsen hebben dit jaer goede quantiteyt schildtpadtshoorn, sandelhout, wasch, benjuwijn, geconfijte gember, swavel, ende eenigen tin tot retour wt Macassar vervoert, maer alles tot soo excessiven prijs ingecocht, dat niet mogelijck is daer op vette soppen cunnen maecken, doch de winsten op de cleeden ende buscruijt etca, als hope van nagelen te crijgen, doet haer dien handel noch al vervolgen. . . . .

Den Portugesen coopman Francisco Viera, die 't voorleden jaer met ons schip Mastright als gesant van den Coningh van Macassar

naer Goa was vertrocken, is den 21en Februarij passato . . . . . als ambassadeur vanden vice reij alhier aengelandt, ende daermede voorts naer Macasssar genavigeert, van waer naer gedane negotie hier andermael met sijn jacht als gesant met brieven van dien Coningh is verscheenen, ende met een goedt retour den 13en Augustij weder naer Goa verseijlt, om in Februarij aenstaende over dien wegh wederom met cleden, ende andere waren, naer Macassar te comen, met welcke voyagies soo heen en weder, onder den naam van Ambassadr al mede goede proffijten doet, daerin gemelte Coningh wel het meeste perticipeert. . . . .

Wij hebben hier van do Viera ingecocht 1596 picol schoon sandelhoudt tot 14¾ realen 't picol, waer van 1074 picols naer Tayouan hebben gesonden, [1] die daer van 33 tot 40 ra 't picol sijn vercoght, dat extraordinarie prijsen ende proffijten sijn. . . . .

Van Solor is hier met 't fluitschip de Wolff (over Macassar) den 3en Junij passato geretourneert den Majoor Willem Verbeecq, waer op den 21en Septemter gevolcht is, de chaloupe Solor. . . . .

D' ongelden op Solor in 23 maenden gedaen bedragen t' samen . . . . . f 10453— 2—14;
daer tegen de winsten in do tijt . . - 9002—18—12;

soodat in Solor niet meer te cort comen als f 1450— 4— 2 . . . . . [2]

Tot den ordinarij peper handel op de West cust van Sumatra is de volgende besendinge dit saijsoen gedaen, te weten:

Naer Indrapoera 't schip Wesel onder d' administratie vanden Oppercoopman Pieter de Goijer met een cleden cargasoen, en 16000 ra in cont ter somma van . . . . . f 118978—18—4;

naer Cillida, Bancoelo etca 't fluijtschip de Noordstar, met den Coopman Paulus Baert, ende een cargasoen, daer onder 12000 ra in contant, van . . . . . - 71641— 2—1;

ende naer Ticco ende Priaman de fluijtschepen den Wolff, ende Swarten Beer, met een cargasoen cleden en 16000 ra in contant onder 't be-

1 Er waren voor Formosa geëischt 1500 pikols.

2 Zie verder over Solor en omliggende kwartieren beneden, bldz. 418 vv.

leijt vanden Coopman Hendrik Craijers bedragende
t' samen . . . . . *f* 122337— 7—3.

Somma bedraeght de generale wtsettinge naer Sumatraes Westcust tot procure van peper gedaen *f* 312957— 8 - 1, van waer in retour per de fluijten Wolff, ende Swarten Beer wt Ticco en Priaman, (door 't sober gewasch) niet meer hebben ontfangen als 2863 picol 96 cattij peper costende met alle ongelden *f* 50019—2—3; zijnde 't schip Wesel, ende de fluijt de Noordstar met hare geheele cargasoenen sonder peper geretourneert, [1] vermits de coopluijden al t' samen bij instructie gelast hadden, de custdoecken niet minder als met een cent, ende de Suratse met 80 ofte 75 percento advance (als voordesen genooten hebben) tegen peper te trocqueren, ende de selve voor contant niet hooger in te coopen, als tot 14 realen d' baer van 3 picol, daer toe de Aetchinse panglimas, ofte Gouverneurs in Indrapoura ende Cillida niet hebben cunnen verstaen, maer d' onse wel rondt wt geantwoordt dat voortaen meerder cleeden, en contant voorden peper wilden hebben als anno passato hadden genooten, ende dat haren eijsch wel mosten jnwilligen, de wijle de Westcustpeper niet moghten missen, ende buijten dien geen retour naer Nederlandt conden doen, waer op d' onse volgens hare ordre, datelijck sonder peper sijn vertrocken, ende die geesten haer daer mede dapper bedrogen hebben bevonden. Maer die van Ticco ende Priaman dit verstaende, ende siende dat den Coopman Craijer sich mede praepareerde om ledich te vertrecken, hebben beter coop gegeven, ende sodanige contractatie ingewillight, dat hij op de verhandelde cleden costende jncoops *f* 18106—1—2 geadvanceert heeft *f* 17425—14—12, 't welck bijna een cent, ende een groot verschil is van anno passato, wanneer schaers 45 percento hebben gecregen, dat te sober is, ende te duren peper valt, om daer op in 't patria de behoorlijcke proffijten te doen. Dit quaet ontstaet ten principale wt de monopolie vande voorschreven Atchinse Gouverneurs, die daer bij grootte proffijten doen, de wijle de meeste voorcoopers van den peper sijn, ende de inwoonderen de cleden soo hoogh aensmeeren alsse selffs begeren,

1 Zie hierover ook beneden, waar de handel met de Westkust wordt besproken in verband met de geheele commercieele politiek der O. I. C. tegenover Atjeh en de vorsten op het vasteland van Azië.

dat vertrouwen voortaen wel cesseren zal, ende ons ooghwit wel sullen erlangen, doorde clachten welcke [wij] voornemens sijn, daer over aende Coninginne van Atchin te doen, die daer bij dit jaer in hare incompsten seer vercort is, ende met ons mede wel sal cunnen begrijpen, soo daerin niet tijtlick voorsiet, ende de inwoonders met haren peper blijven sitten, datse wellight een quade resolutie mochten nemen, om onder dat pretecxt hun selven d' een off d' ander tijt vande Atchinse subjectie te ontlasten, ende haer tot de Compe te begeven, gelijck daer toe seer inclineren, vermits der Panglimaes overlasten, ende schrobberijen onverdraeghlijck sijn, die ongetwijffelt daer over oock naer merite sullen gestraft worden. Bij dese occasie sullen oock sien, off de cleden voor altijt op een vasten prijs cunnen contracteren, om alle vordere questien voor te comen, ende op een seeckeren voet, dien handel voortaen te vervolgen. De Coninginnes resterende schult, [1] was in Tico, en Priaman voldaen, soo dat daer nu een effen bodem, ende geen meer uijtstaende schulden hebben. Ende hoewel dit jaer soo weijnich peper vande West Cust hebben ontfangen, soo becomen UEde echter met dese retour schepen haren eijsch van 80000 sacken, ende naer Taijouan sijn dit jaer omtrent 20000 sacken gesonden, invoegen hier bij geen schaersheijt van peper tot voldoeninge van d'een en d'ander hebben gehad, maer houden noch wel 350 lasten peper over, ende wort nogh dagelijcx van alle quartieren groote quantiteijt in Batavia aengebracht. Wij sullen in corte weder besendinge naer Sumatra ende elders doen, om tijtlijck goede quantiteijt peper voor Taijouan in voorraet te hebben, ende in Junij aenstaende derwaerts te senden, van waer op nieuws 10 a 12000 picols worden geeijscht, ende heeft daer jongst ruijm een cent advance gerendeert. D'Engelsen hebben dit jaer uijt Cillebaer (dat onder den Coningh van Bantam staet) den meesten peper, ende omtrent 300 lasten becomen, wt crachte van contract met dien Coningh gemaect, daer tegen niet te doen is. . . . . .

[In Djambi heeft] den oppercoopman Rijckloff van Goens . . . . . met behulp vanden Coningh, d'Engelsen een groot voordeel affgesien, vermits die vrunden niet meer als ruijm 200 lasten peper van daer

1 Voortspruitende uit den aankoop harentwege der diamanten. Zie boven bldz. 200.

hebben becomen, ende is ons in tegendeel van Jambij tot retour toegebracht 161 tail 11 maes gout, costende *f* 6596—17, nevens 10459 picol 29 catty, ofte 523 lasten peper . . . . . costen met d'ongelden *f* 219869—7—14, dat met de suporterende oncosten van scheepen ende de logie aen landt extraordinarie dieren peper valt, ende niet tegen te doen is, soo lange wij ende d'Engelsen die plaetse gemeen houden, ende soo continueren tegen den anderen te cladden, daerin haer niet cederen moeten, ten eijnde [zij] mede dieren coop peper becomen. . . . . Naer Palimbangh hebben op gelijcke insichten als anno passato dit jaer geen besendinge gedaen. . . . . Hebben dit jaer hier over de 700 picols peper van daer ontfangen, dat groot vertier in onse cleden, ende met vergrootinge vande incompsten neringe maeckt, 't welck van veel andere quartieren noch meerder soude toevloeijen, soo d'Engelsen ons niet inden wegh waren. . . . . .

. . . . . In Jamby [is] meer gewonnen als gegasteert *f* 30178—11—8.

. . . . . .

Met de compste van den directeur Arent Barentsen hebben wij met leedwesen verstaen, hoe des Compes logie in Suratten tusschen den 19en ende 20en April passato des nachts van omtrent 150 wel gewapende roovers besprongen, ende met gewelt gespolieert is, sonder dat d'onse eenige assistentie vanden Gouverneur ofte des stadts wacht is gedaen, in welcke furie den portier ende twee adsistenten seer deerlijck gequetst wierden, waer van do portier ende een adsistent, wesende de soon vande heer Deutecom overleden sijn. 't Gerooffde bedraeght omtrent 30000 guldens . . . . . Den Gouverneur is tot attrappe van do. schelmen als recouvre van 't gerooffde veelmalen seer ernstigh versoght, daer wel beloften, maer geen effecten op sijn gevolght. . . . . Dienvolgende hebben met advijs van gemelten directeur Arent Barentsen den 22en Julij passato in rade van India beslooten, de saecke doorde wapenen te redresseren. . . . . Ingevolge sijn daer toe den 7en Augustij passado, van hier derwaerts wtgeseth . . . . . scheepen ende jachten . . . . . onder 't beleijt van voorschreven directeur Arent Barentsen . . . . . Den inhoude [zijner instructie] luijt als volght:

Instructie voor den directeur Arent Barentsen.

. . . . . .

'T gene wij nu onder een goed, ende bondigh accoort ten dienste vande Generale Compa gaerne in Suratte sagen geobtineert, bestaet inde naervolgende principale poincten. . . . .

[O. a.] Dat de Mooren voortaen de vaert met hare schepen van Suratte, Bengalen [1], ende andere plaetsen naer Atchin, Pera, Queda, Oedjong Salangh, Malacca etca sullen moeten verlaten, off dat]wij] de selve voor goede princen sullen aenslaen, ende voor verbeurt verklaren, ter oorsaecke sij lieden met Atchinder, ende andere omleggende vorsten, gecolludeert hebben, ons 't eenemael uijt den thin handel ende dien proffitabelen cleden, als oliphantshandel infructueus te maecken, waer over wij met die landts regenten in contentie sijn gecomen, ende derselver vaerwaters beset houden, om d' entrance vande Mooren, ende andere te beletten, daer van oock niet sullen desisteren, voor ende aleer ons in alles contentement sij gedaen. Dit principale poinct, moet UEd: voor al trachten vast te stellen, wanneer dan ons vorder ooghmerck om d' Engelsen wt Atchin te doen seggen met de Coninginne wel hopen te bewercken, ende negotie alleen voorde Compe te gauderen, dat groote proffijten aenbrengen, ende Malacca florisant maecken sal, 't welck tegen der selver sware lasten hooghnodigh is.

. . . . . .

Int Casteel Batavia den 6en Augustij Ao 1648.

. . . . . .

Het ongefondeert accoordt bij den Oppercoopman Cornelis van Sanen, met den Portuguesen vicereij dom Philippo de Mascarenhas in Goa over de betalinge vande Malaxse tollen aengegaen ende gemaeckt [2], is bij ons genoeghsaem gedesadvoijeert, alsoo wij de passerende schepen voor gaen twee schuijten gout, ende voor comen ander twee schuijten gout, ofte de rechte waerde van dien, in Malacca doen betalen, (daer het gemaecte accoordt alleen dicteert, datse voor gaen ende coomen in 't geheel maer twee schuijten goudt souden voldoen) waer over de cooplujden aen ons, ende den vice reij seer hebben gedoleert, alsoo de betalinge van vier schuijten gout, veel meer compt te bedragen, als de Malacxse gereghtigheijt importeert

1 Dat „onder een, ende den selven souverainen („den Mogol") met die van Suratte" staat. (Res. G. G. & R. van 30 Juni 1649.)

2 Deze „provisioneele compositie" dagteekende van 18 April 1646.

ten aensien van hare sobere cargasoenen, die vermits de continueerde oorlogen in China, naer ende van Maccauw vervoeren gelijck den Gouverneur Joan Thijssen oock ondervonden heeft, daer van den ambassadeur Francisca Viera uijt den naem vanden Vice Reij hier in Batavia, restitutie, ende onderhoudinge van 't contract, met van Sanen dien aengaende in Goa beslooten, heeft versoght, dat hem hebben affgeslagen, ende in antwoorde gedient, soo tot de betalinge van de twee schuijten gout voor gaen, ende andere twee dos voor comen niet langer cunnen verstaen, dat wij dan op ons geheel, ende in Malaccas volle recht blijven, ten ware om alle travailje, ende beletselen inde passeerende schepen hare voijagies voor te comen, met ons voor een tanto jaerlijcx te betalen, wilden contracteren, wanneer het aendoen van Malacca niet meer subject souden sijn, 't welck wij oordelen voorde Compa best, ende seeckerst souw wesen, om die snoode canaillie 't eenemael uijt Malacca te houden, daer anders niet als schade, ende onheijlen van te verwachten hebben. Wat gemelte Viera wijders over eenige gevallen differenten op Ceijlon, de restitutie van 't fort Negombo, den handel in Jongh Salangh, als de verlatinge van ons fort Henricus op Solor, etca heeft versoght, ende wat wij hem daer op schriftelijck hebben geandwoordt, gelieven UEde bij 't resolutie boeck onder dato 10en Augustij passato te doen naer sien. . . . . [1]

. . . . . [Wij kunnen] met UEde . . . . . seer wel begrijpen, dat de keucken vanden handel roocken moet, ende onse armen te cort sijn, om alle injurien te connen affhouwen, de welcke de wereltse saecken mede brengen ende subject sijn, maer het is oock seecker, die sich tot een schaep stelt, wel licht vanden wolff gegeten wort. . . . .

---

1 Over het protest ten aanzien van Solor en Timor vgl. men beneden, bldz. 430. — De klacht van den Portugeeschen gezant betreffende Junkceylon handelde over het aanhouden door de Nederlanders van een Portugeesch schip en het dwingen tot tolbetaling. De Portugeezen toch hadden „daer altijd gehandelt ende gecocht" en meenden tot geen tolbetaling verplicht te zijn. G. G. & R. beweerden in hun antwoord, dat de handel dáár hun alleen competeerde op grond van het contract (Zie hiervóór, bldz. 172) met den Radja gemaakt („soo dat volgens het tractaet van vrede genige Portugese schepen als met ons bijsonder consent daer mogen comen negotieren.") Lieten zij de Portugeezen dáár toe, dan moesten deze dus tol betalen.

Wij hebben met aendacht over lesen U E propositien wegens de handel plaetsen van Quinam, Cambodia ende Martapoura, mitsgaders doen opsoecken, ende uijttrecken, de proffijten, welck de Compe voor desen indie quartieren gegaudeert heeft, doch en sullen de oorsaecke der obstaculen, ende affsnijdinge van die negotie niet moveren, vermits U E: voordesen over die materie ten vollen sijt gedient, als mede successive de redenen aengeschreven, waeromme de convenable revengie over dat moordenaers geslachte, niet soo tijdelijck, ende volcomen, als wel geerne gesien hadden, bij der handt genomen is, sijnde deurgaens de wapenen vande Compe, ofte te swack, off tot noodsaeckelijcker exploicten gebruijckt geweest, immers tot redresseren van grooter importantie, ende hoope van meerder voordeel, alsser in Cambodia ende Quinam, voorde Compe cost te gemoet gesien werden . . . . . Aen d' ander sijde hebben wij gesien, oock op de consequentie, van andere Indische princen, welck geene exempelen dienen te sien, dat daer de Compa eens soo schadelijck is geaffronteert geworden, haer weder connen begeven in voorgemelte gevaer, ende subjectie, van andermael daer toe te vervallen, ende dat op plaetsen, daer doch weijnich apparentie van proffijt te halen, can voorsien werden. [1]

. . . . . .

Wt de advisen vanden Coopman Jan van Muijden, opperhooft van 't Comptoir [Siam], verstonden . . . . . den onveranderlijcken goeden stant van Compes ommeslagh in dat rijck, onder anderen mede, ... dat den Siamsen Coninck den oorlogh, tegens die van Sangora aengevangen, ende een onser schepen tot overvoeren van canon hadde begeert, gelijck geroerde Maijt bij sijne brieff aen ons om assistentie versouck dede. . . . .

[Den 8en September] hebben als Commissaris tot de visite van dat Comptoir . . . . . derwaerts gesonden, den oppercoopman Pieter de Goijer . . . . . Ende wert ons door meergenoemde Commissaris de Goijer geadverteert, dat onse brieven, ende geschencken, aenden Coninck over gelevert, ende aengenaem geweest waren, dat des Coninex leger voor Sangora, met weijnich reputatie, ende geen voordeel, was opgebroocken, dat de hervatting van dien oorlogh, desen jare was uijtgestelt, ter oorsaeck vande doodt des

1 Zie over dit alles ook Van Dijk, Borneo, bldz. 119—124.

Coninex moeder, ende kindt, welcken obstakel ons wel te stade comt, dat niet gehouden geweest sijn, Compes schepen, die uijt Manilhas vaerwater, [1] tot dien eijnde aldaer verschenen waren, daer toe te gebruijcken, maer al t' samen hier tijdich mogen becomen, met de nodige commoditeijten van rijs, olie ende houtwercken, welcke deesen jare in grooter quantiteijt versamelt sijn, onder anderen aen rijs wel 2000 lasten, als oock om dat onse armade om jets remarequabels ten dienste des Siamsen Coninex te verrichten, soo van crijgs volck, als andersints, wat swack gestelt waren. Echter is door onse gedane volveerdigheijt op haer versouck, eere bewaert, ende cost bespaert, sijnde het selve den Coningh soo aengenaem geweest, dat hij de vloote tot montcost, met 100 lasten rijs, ende goede partije verversinge, mitsgaders ons eenen extraordinarissen grooten oliphandt, hoogh over de 10 voeten, nevens noch dry andere cleene aende opperhooffden aldaer, vereert heeft.

. . . . . Voorts stonden de saecken, in dat Rijcke aller wegen, in 't reguardt van Compes gelegentheijt wel, ende onse natie bij den Coninco geacht, welck oock alles wat eenichsints in reden bestaet, op haer versouck obtineren, sonder langh na loopen, noch veel fastidien subject te wesen, gelijck in vorige tijden te geschieden plagh.

. . . . . Siam [komt dit jaar] ten achteren *f* 15386—8—9, door dien (volgens de jaerlijckse, ende van oudts geseijde clachten, van dat de Mooren over Tanassarij den cleeden handel, aldaer bij na geheel in hebben) voor de Compa met die negotie niet considerabels te doen valt. [2]

. . . . . Volgens d' advijsen vanden Gouverneur Joan Thijssen blijven die van Rambouw, Nanningh, Perlin, Melecque ende alle andere onderhorige vlecken omtrent Malacca noch in vreede, ende goede correspondentie continueren, gelijck mede den Jhorit, van waer den toevoer van peper ende lijfftochten begon te wackeren; insgelijex wasser van Palimbangh ende Androgirij groote quantiteijt peper aengebracht, dat bij sonder afftreck inde cleden gaff, ende noch dage-

1 Onder Tasman. Vgl. Van Dijk, Borneo, bldz. 299—302, 336—337.

2 Daarentegen melden G. G. & R. op een andere plaats in dezen brief, „dat Siam, welck jaerlijex niet meer als 50 duijsent hartevellen placht uijt te leveren, jegenwoordich ruijm 100000 ditos uijtgeeft", nl. aan de Nederlanders.

lijcx accresseerde, vermits op ons gedaen verbot inde thin quartieren, noch Johor geene Mooren noch Portugesen waren verscheenen, ende 't is seecker soo daer bij persevereren dat Malacca in corte seer in negotie toenemen, ende jaerlijcx wel een goede somme te boven comen sal, daer anders bij de frequente vaert der selver, meer oncosten als proffijten sullen doen, ende noijt tot ons ooghwit comen, om in die quartieren den cleden ende tin handel voorde Compe proffitabel t' erlangen. Het recht ende fondement dat de Compe heeft, om de Mooren die vaert te verbieden, bestaet daerin, dat de vorsten van Queda, ende Jongh Salangh bij speciael contract [1] verbonden sijn, de helft van haren tin aende Compe te leveren, ende den Radja van Pera (die onder de Croone van Aetchin staet) is volgens den last vande Coninginne mede gehouden ons jaerlijcx 600 bharen thin te laten toecomen [2], tot welckers voldoeningen gesamentlijck in gebreecke blijven, daer en boven sijn de Mooren gehouden in Malacca te comen om tol de betalen, dat oock niet begeren te doen, doch de wijle nu met de Zuratse Mooren in oorloge sijn gecomen, soo is ons tegen de selve noch meerder recht gebooren, ende alle vordere despuijten daer mede uijt. Van Choromandel is daer weijnich vaert, die buijten hinder wel cesseren sal. In voegen om ons desseijn ten dienste vande Compe in die quartieren te vervolgen, soo sijn de Comptoiren in Queda ende Pera gelicht, ende der selver rivieren beseth, waer door den toevoer van tin begon te wackeren, ende in Jongh Salang was oock goede quantiteijt geprocureert, sulcs den gouverneur de petitie voor Suratta, Persia, Choromandel, Bengale, Wingurla ende Malabaer, sijnde t' samen over de 400000 ℔ niet alleen verhoopte te voldoen, maer noch goede quantiteijt over Taijouan over te houden, ... alwaer jongst van 27½ tot 31½ realen 't picol gevent is, ende wort in Malacca tot 50 realen de bhaer van 3 picol ingecoght, dat goede proffijten sijn. Wij twijffelen niet off gemelte vorsten sullen in corte wel andere resolutie trecken,

---

1 Wat betreft Kedah zie men hiervóór, bldz. 106; het eenige mij bekende contract met Junckceylon is dat, hetwelk voorkomt op bldz. 170 v. v. Vgl. hiervóór, bldz. .

2 Dit strijdt met hetgeen is medegedeeld op bldz. 343 en 355. Zie echter ook beneden, bldz. 379.

ende haren tin onder een redelijck contract aende Compa soecken te leveren. . . . . .

[Den] handel [tusschen Malaka en Ligor zullen wij] enpassant noch doen vervolgen met de schepen die van Malacca om rijs, ende noodtlijckheden naer Siam gaen, de wijle d' onse verseeckert sijn, daer jaerlijcx 500 bharen tin, ende halff soo veel peper te becomen sal wesen. . . . . .

De verbleven wtstaende schulden in Queda bedragen noch *f* 16384—6—4, die doorde contramine vanden Coningh niet hebben cunnen incrijgen, waer over als tot voldoeninge van 't gemaeckte contract desselffs schip comende met 140 ps lijffeijgenen, ende 38 packen cleden vande Cust bij provisie in arrest hebben doen nemen, om ons daer aen te garanderen, ende te eer tot een goedt besluijt te comen, dat buijten vorder questie wel volgen sal. . . . . .

Malaccas guarnisoen bleeff den 25en Novembr passato versien met 553 Nederlandse coppen, daer onder 357 soldaten, dat tot die stadts verseeckeringe bastante macht is. Van sterffte wortter niet meer geclaeght. . . . . .

Tot geleijde vande ambassadeurs die anno passato hier wt Atchin waren verschenen, is den Oppercoopman Huijbrecht van den Broeck den 8en Maij passato met 't jaght de Zeerobbe over Malacca naer Atchin vertrocken, met een missive aende Coninginne . . . . . om naer gedaene overleveringe, ende obtenue van Compes resterende schult, het Comptoir te lichten, ende inder minne van daer te vertrecken, mitsgaders door dien middel te eer ons desseijn te bewercken, ende den Atchinder in gestadige vreese te houden. Maer in Atchin verschijnende, ende naer dat onse missive, ende geschenck met behoorlijcke eere was overgelevert, is gemelte van den Broeck eenige dagen daer na op den 15en Julij comen te overlijden, wanneer den resident Johannes Sas, de saecke heeft vervolght, ende soo veel gevoordert, dat des Coninginnes schult met betalinge van 400 tail in Atchin, ende de rest bij rescontra op de Westcust is voldaen [1]. Doch tot de lightingh van 't Comptoir heeft de Maijt in geenen deele willen verstaen, maer expresselijck begeert, dat daer eenige Nederlanders souden overblijven, ten eijnde de oude vruntschap tus-

1 Vgl. hierboven, bldz. 371.

schen de Croone Atchin ende de Nederlanders moght blijven continueren, waer toe twee gesanten met brieven naer Batavia wilde mede geven, om vorder met den Generael, wegens hare Maijts jntentie mondelinge te confereren, ende alle misverstanden voor te comen, gelijck geschiet, ende gemelte Johannes Sas hier den 26en October pr 't jacht de Maccreel over Malacca aengelandt is, wanneer 's anderen daegs de gesanten, ende missive respectabel sijn ingehaelt, ende ontfangen. Den inhoude [1] tendeert meest tot excuse van gepasseerde saecken, onderhoudinge van vrundtschap, ende toesegginge van goede quantiteijt tin wt Pera te becomen, sulcx wij anders niet cunnen vermercken, of sullen ons ooghwit inden thin handel, als mede op de Westcust van Sumatra wel erlangen, dat bij alle vruntschap ende goede correspondentie met een goede vereeringe sullen trachten te obtineren. Een adsistent nevens noch drie Nederlanders sijn in Atchin verbleven [2] . . . . . Niet meer als een Moorsch schip, ende twee scheepkens wt Maldiva van cleen valeur, waren eerst na 't vertreck van d' onse in Atchin aengelandt, als mede 't Engels jacht de Supplij van Suratte . . . . . Die vrunden negotie beschiet daer weijnich, ende meenen niet daer lange sal continueren. . . . . D' advancen in 10½ maenden in Atchin bedragen *f* 7490—1—7, daer tegen d' ongelden in dito tijt gespendeert *f* 7164—13—12, dat noch *f* 325—7—11 overwinst is. . . . .

. . . . . De armen [vermenigvuldigen] hier in Batavia ende andere plaetsen. . . . . seer. . . . .

Volgens UEde ordre sullen, noch werden egeene roomsche papen, Jesuijten off diergelijcke geestelickheijt in eenige plaetsen van India daer de Compa residentie houdt geadmitteert ofte gedooght; waerin U Ed. wel mogen gerust wesen. Maer off wel de papen geweert, ende de gene welcke van de paepse religie sijn, echter bij wijlen in dienst vande Compe gevonden worden, U Ede staet niet t'eeniger tijt nadeligh sullen wesen, gelieven UEde in consideratie te nemen, ende het senden vande sulcke soo veel mogelijck sij te excuseren, alsoo 't voorde Compe niet als schadelijcke instrumenten sijn.

---

1 Ik heb dezen brief niet aangetroffen.

2 De lezing in het Tijdschrift voor Neêrlands-Indië, 1847, II, bldz. 12—13, is door hare onduidelijkheid onjuist. — Zie ook beneden.

Wij moeten ten hoogsten lauderen UE goede ende dienstige resolutie over 't beramen der predicanten van haer getal in Indie te vermeerderen, tot op 28 incluijs. . . . . Jegenwoordigh remoreren in Batavia tot den duijtsen dienst. . . . . 3 predicanten;
tot den Maleijtsen dienst geproject . . . . . 1 " ;
Op Formosa sijnder door gebreck van meerder stoff niet meer als . . . . . 4 " ;
inde Moluccos . . . . . 1 " ;
op Ceijlon, waer van den eenen om anno aenstaende naer 't patria te gaen opcompt . . . . . 3 " ;
op Paliacatte . . . . . 1 " ;
in Amboina . . . . . 3 " ;
ende in Banda. . . . . 3 " ;
item resteert hier noch een om metten eersten naer Taijouan te gaen . . . . . 1 " .

Sa bedraeght 't getal der jegenwoordige predicanten in India . . . . . 20 . . . . .

. . . . . [Het getal] der schepen, die in India hebben, sijnde t'samen 72 ps . . . . . [kan] vrij wat vermindert worden, ende souden, naer gemaeckten overslagh, bij dese tijden van vrede, des Compes gantsche commercie in India wel, ende naer behooren waer cunnen nemen, met 50 schepen, jachten ende fluijten, t'samen gemant met 3220 coppen. . . . . .

. . . . . Bij den eijsch van 2600 coppen [soldaten] jaerlijcx blijven noch persisteren, behalven noch 4 a 500 soldaten, die voor een a twee jaren meer sullen verwachten, om redenen hier voren gededuceert. [1]

. . . . . Hier bij gereeckent die op de schepen varen, soo souden naer onse calculatie in UEds dienst in India sijn

52 oppercoopluijden,
38 coopluijden,
126 ondercoopluijden,
369 adsistenten ende boeckhouders,

dat een extraordinarij groot getal, ende wel de helft meer is, als

1 Batavia en Formosa vooral hadden te kleine garnizoenen.

tot den gantschen ommeslagh in India van doen hebben. Dienvolgende gelieven UEde in 't vorder uijtsenden van coopluijden ende assistenten, sodanigh te mesnageren, [1] dat de Compe niet t'ontijde, ende ten overvloedt met onnutte lasten van maentgelden beswaert wordt, 't welck de jonge aenqueeckelingen in India oock te meer animeren sal, om hare advancementen te bevoirderen van wien de Compe de beste ende lange diensten comt te trecken gelijck de ondervindinge ons dagelijcx leert.

Van 't doen der Engelsen aen desen cant valt weijnich te seggen, ende vervolgen die vrunden haren handel tot Bantam, Jambij, Benjarmassingh, ende Macasser op den ouden voet. . . . .

Desen gaet met [negen] schepen . . . . . t' samen met een ingeladen cargasoen costende jncoops *f* 2243106—5—4, bestaende wt de naervolgende specien, namentlijck: [2]

79769 sacken, ofte 39886 picol 10 cattij peper costen t'samen	*f* 913353— 0—11,
1220330 ℔ suijver gewicht Amboinase giroffel nagelen	„ 427115—10— 0,
373141 ℔ nooten muschaten costende t' samen	„ 17300— 3— 2,
178360⅝ ℭ Hollants ofte 32429¼ cattj Banda foelie in 1210 sockels costen . . .	„ 89954—11—12,
2280 picol 47 cattj ofte 269121 ℭ Siams sappanhout costen	„ 5986— 2— 2,
256546 ℭ Ceijlonsen caneel in 2003 balen costen	„ 76963—16— 0,
666316 ℭ gerafineerde salpeter in 3107 sacken, 558 packen en 294 balen costen	„ 47737— 9— 3,
37931⅝ ℭ rouwe Bengaelse gereede sijde	

1 Hiertoe besloten dan ook de Bewindhebbers, toen zij op deze omstandigheid waren opmerkzaam gemaakt.

2 Men vergete hierbij niet, dat een groot deel der in Indië opgekochte koopmanschappen bestemd was voor den handel in Indië zelf. Het was een goed retour, niet bijzonder groot, maar ook niet kleiner dan de middelmaat. (Vgl. den staat bij De Jonge, II (V), blz. 292—293. De jaartallen dáár moeten wat betreft de rubriek „retouren" beschouwd worden als de jaren, waarin die hier te lande zijn aangekomen.)

in 274 packen costen . . . . . f 106970— 0— 1,

102608 ℔ Hollandts, ofte 1936 man, achabarij indigo biana in 484 packen costende " 122521—17— 8,

10132 ps rouw, en gebleect Guinees lijwaet in 495 packen costen . . . . . " 57940—16— 9,

2000 ps chiauters derriabaddij in 10 packen costen . . . . . " 3780—19— 8,

3675 ps gebleecte mourijs in 30 packen costen . . . . . " 23369—12— 8,

6864 ps gebleecte betilles te weten:

1900 ps fijne gebleecte do of Ternataenes in 19 packen costen f 16069—14— 8,

4764 ps fijn betilles d'oirnael in 22 pakken " 32025— 2— 0,

200 ps fijne betilles wel geweven in 2 dito " 1144—10— 0

" 49239— 6— 8,

4360 ps diverse baftas namentlijck:

1360 ps lichtblaeuwe breede baftas in 17 packen costen . . f 6075— 3—12,

1000 ps witte breede baftas in 10 do " 4312—16— 0,

1040 ps swarte breede baftas in 13 packen costen . . " 4819—14— 9,

960 ps witte smalle baftas in 6 do comt " 3028—18— 2,

" 18236—12— 7,

200 ps gebleecte mamoedijs in 2 packen costen . . . . . " 1694—18— 8,

144 ps alcatijven van Suratte bestaende in 9 packen costen . . . . . " 3454—14— 8,

39640 ℔ cauris de Maldives costen . . " 2973— 0— 0,

60375 ℔ ofte 1750 man Sourats cattoene garen in 350 packen costen . . . . . " 24588— 8— 8,

102107 ℔ gommelacco op stockjens costen . . . . . f 14592— 7— 7,
172228 ℔ gedroochden gember van Patana in 1007 goemij sacken costen . . . . . „ 6957—16— 2,
143238 ℔ fijn Japans staeff coper in 1806 ps houte caskens costen . . . . . „ 31136— 1— 0,
5429 ps rouwe diamanten wegende t' samen 1975 $\frac{3}{16}$ caraet costen . . . . . „ 39855—11— 7,
25 ps wolle alcativen van Parsia tot een preuve in 2 packen costen . . . . . „ 811— 3— 0,
1277 ps gebleecte salampourijs in 15 packen costen . . . . . „ 8908— 8— 8,
2580 ps gebleecte parcallen in 13 packen costen . . . . . „ 9019—16— 0,
3490 ps seijldoeck in 87 packen costen . „ 8010— 0— 0,
485 ps chialou gingans in 9 packen costen „ 3887— 2— 0,
100 ps groove gingams in 1 packjen costen „ 315— 0— 0,
158 ps Bengaelse gesticte dekens in 5 packen costen. . . . . „ 3108—10— 5,
898257$\frac{1}{2}$ ℔ Chinese, Bengaelse, ende Bataviase poeijer suijckeren bestaende in 2195 kisten van 250 packen, mitsgaders eenige los gestort . . . . . „ 110828—18— 6,
3510 ps chiavanijs d' oirnael in 9 packen costen . . . . . „ 7172—16—10,
280 ps gebleecte hamans in 3 packen costen . . . . . „ 1358—14— 0,
300 ps gebleecte malemoelis in 3 packen costen . . . . . „ 920— 8— 0,
600 ps arriapourse sanen in 6 packen costen . . . . . „ 2430—12— 0,
200 ℔ gepersten olij van nooten muschaten in 228 ps coeckskens, bestaende in een kasken cost . . . . . „ 255— 0— 0,
5 leggers met gepeeckelde nooten muschaten costen . . . . . „ 246—15— 0,
30 ℔ assadulcis ofte soeten hingh in een cascen cost. . . . . „ 10— 6— 0,

61 mutsjes olij van caneel in 5 ffessen, een bondeltjen sijnde tot monster vande Formosaensche sijde in de cas met papieren gepact,	ongetaxeert.
1807 ps ebbenhout van 't eijlandt Mauritius.	

Somma f 2243106— 5— 4.

. . . . . .

Geschreven in U Edeⁿ Casteel Batavia desen 18ᵉⁿ Januari Aᵒ 1649.

. . . . . .

Cornelis van der Lijn.
F. Caron.
Carel Reniersz.
J. R. van Deutecum.
Gerard Demmer.

LVI. Rapport en declaratie van Antonio Caen . . . . . wegens Compes staedt en gelegentheijt in Molucco . . . . . aen d'E.Hr Cornelis van der Lijn, gouverneur generael, ende d'E. Heeren Raden van India: [1 Juli 1648].

. . . . . .

Op 't eijlandt Ternate heeft d'E. Compe hare guarnisoenen inde forten Orangie ofte Maleijo, ende Hollandia ofte Tolucco, mitsgaders Caille la Boca ende Tacomij . . . . . Tacomij behoort den Coninck van Ternaten, sijnde maer een cleen bol-werck met der Mooren geschut gearmeert, ende door-gaens in tijden van Tidoresen oorlogh met eenige Nederlandtsche soldaten beset. Caille la Boca is onlanghs door den gewesen Gouverneur Seroijen, met assistentie vanden Coninck, gebouwt, ende maer 2 musquet-schoten van Maleijen op strandt leggende; can door sijn geschut, met een boogh-schoot, des vijandts fortjen Ziobbo, oock alle 't vaertuijgh, dat tusschen

d'enghte van Tidoor ende Ternate passeren wil, toe-schieten ende bereycken: het selve fortjen is sterck ende weerbaer, in goede situatie, ende hoogh op-gemetselt. . . . .

Groot van omme-slach ende begrijp is 't fort Orange ofte Malejjo. . . . . Het getal vande 270 blancke coppen (daer onder gemengelt ende gerekent sijn die van de commerçie ende d'ambachtsluijden), waermede Malejjo beset is, [exçedeert] de rechte mate niet veel . . . . .; te meer, dewijle 't na-buerschap vanden Spaenschen vijandt een stercke defensie, ende oock somtijdts volck vereijscht, om de uijt-gesonde partijen van Gammelamme op de caelte, of elders in 't bosch (gelijck voor desen dagelijcx voor-viel) 't hooft te bieden; oock menich-mael in geselschap van Ternatanen ende Mardijckers den Spangart omtrent sijn' eijgen fortressen te gaen besoecken: welcke tochten hazardieux sijnde ende meermaels hoofden comende te costen, dient'er altijdt verset achter de handt te sijn, op dat bij eenigen quaden toe-val even-wel de forten behoorlijck versien, ende besorght blijven; sulex 't geseijde guarnisoen te besnoeijen, niet wel considerabel is. . . . .

D'emportantie van 't fort Hollandia ofte Tolucco [dient] . . . . . ten rechten . . . . ., om de Ternatanen tusschen Malejjen ende 't selve benepen te houden . . . . . De nature heeft 'tselve bol-werck met een muer (om soo te spreken) van cattij, cattij ende doornen, daer niet door te comen is, om-heijnt. . . . .

[Caen gaat nu na,] wat last d'E. Compe voor eerst te dragen heeft van 't fort Caille la boca, 't welck met sijnen praesumptueusen naem [1] eenich merckelijk voordeel opden vijandt schijnt te beduijden . . . . . U. Ede is wel bewust, hoe odieux het bouwen van nieuwe forten in Molucco door-gaens bij d'E. heeren onse prinçipalen in 't vader-landt gehouden werdt; even-wel heeft voor desen den Gouverneur Seroijen bij . . . . . den heer Generaal Anthonio van Diemen, op een glimpigen voor-slach, liçentie geobtineert, om ter plaetse, daer jegen-woordich Caille la boca staet, een houte wambaijs, versien met een a twee snelle stucken geschuts te mogen maken; maer de hoedanicheijt van 't gene jegenwoordich is ge-

1 Portugeesch: houd den mond.

bouwt, en behoeft in sterckte voor de beste redoubt in Indien niet te wijcken, als gearmeert sijnde met seven vande stucken canon, die in Moluco zijn, ende daer toe beset met 31 blancke soldaten, door welcken omme-slach ijmmers wel eenigen merckelijcken dienst voor d'E. Compe behoorde te geschieden; doch soo veel en isser niet mede gewonnen, dat wt vreese van desselfs canon, de galeijen ofte ander vijandts vaer-tuijgh uijt de passagie gehouden werden, maer varen langhs de over-wal van Roemij ende Gammelamme naer Siobbo, Tidoor ende elders, daer 't hare verrichtingen vereijscht, sonder veel te passen op onse cogels, vande welcke de duijsenste bij ongeval met een boog-scheut haer soude cunnen geraken. 't Is waer: den omme-slach van de Nederlandtsche fortificatie is tot daer toe verder uijt-gebreijdet, maer waer toe streckt sulcx anders, als tot groot voordeel vanden Coningh ende zijne Ternatanen, dewelcke nu on-besorght voor vijand'lijcken overval, tot aen ende voor-bij Caille la Boca hare thuijnen ende plantagien van rijs ende andere vruchten cunnen maken: gelijck daermede de gantsche caelte, op welcke den Spanjaert ons somwijlen (doch meest tot zijne schade) placht' te comen begroeten, jegenwoordich beset is. Ende berekenen d'in-woonders der Moorse negrije hier bij noch een ander profijt: te weten, dat zij nu in de enghte, ende tot bij Callamatte toe, mogen gaen visschen; cunnende altijdt, bij rescontre van vijandt, onder 't geschut een veijlich retraict nemen.

. . . . . Blijckt genoech, dat d' E. Compe Caille la Boca niet van nooden heeft, soo dat men wel in beraedt mach nemen, om 't selve op eenich gesocht praetext van differentie met den Coninck . . . . . inde lucht te laten springen. Immers daer dient geklaecht, dat Compes lasten ende guarnisoenen, tot voor-deel vanden Ternataen, langer te groot ende onlijdelijck vallen.

Want voor desen, als wij op ons aen-vaerden van 't Moluckse Gouvernement den Tidoresen oorlogh bij Hamsia ende zijne overicheijt met groote moeijte door-dreven, wiert, ten dien in-sichte geaccordeert, dat 's Coninex bol-wercken op Tacomij aen 't Noord-west-eijnde van Ternate, gelijck oock op Dodingo aen d' over-cust van Halemahera, daer der Ternatanen spijs-camer van sagouw is, elck met 6 a 7 Neder-lantsche soldaten beset zouden werden: 't welck soo geschiedt, ende altijdt, bij tijden van oorlogh, voor desen in gewoonte geweest

is; sulex het qualijck zoude willen gelucken, sonder scheuringh vanden oorlogh, die guarnisoenen in te trecken. Maer sedert dien tijdt is door Hamsia, met toe-doen ende hulpe vanden Gouvernr Seroijen, tegen over Macquian het Tidorese fort Tocheo gewonnen, 'tselve namaels, mits sijn grooten omme-slach, geslecht, ende in plaetse een aerden bolwerck aende cant van de riviere, versien met 4 a 5 stucken geschuts, op gebouwt, werdende 'tselve, nevens eenige Mooren van Cajo ende Gano, beset ende bewaeckt van 10 a 12 Nederlanders. Nu jegen-woordich is dat werck, mits zijn insuffiçançe, wederom af-gebroken ende aldaer opgemetselt een groote reduijt, om dewelcke voor 's vijandts attentaten te bewaren, den Gouverneur Seroijen daer 17 blancke coppen in guarnisoen geleijt heeft, dewelcke maend'lijcx van Gnoffacquia met victuaille ende andere behoefticheden werden versien, gedijende 't besitten van dit Tocheo tot af-breuck vanden Tidorees, die daer voor desen zijne sagouw placht te halen, ende te laten maken, daer hij jegen-woordich, om die provisie te procureren, verre van hoeck ende al heel naer Weda moet vertrecken. Ende is zijn verlies die van Macquian ten proffijte toe-gevallen, dewelcke dagelijcx ende met cleijne moeijte dese hare spijs-camer cunnen frequenteren: in summa, al lasten voor d'E. Compe ende 't voor-deel voor andere, tot welcke ongerijmtheijt wij in geenen deele verbonden zijn; ende heeft zich den Spanjardt wel gewacht, den Tidorees voor desen in Tocheo met eenige besettinghe te assisteren, op welcken voet met de Macquianders oock behoort gehandelt te werden; dewijle Hamsia voor desen alle de Cajoers, Ganers, Tsieckers ende andere, die hare woonplaetse op Tabellola hadden, belast heeft, met hare huijs-gesinnen op Tocheo te gaen resideren: gelijck zij luijden als noch daer zijn, in suffiçante menichte, om 't fort te bewaren; bij 't verlies van 't welcke d'E. Compe doch weijnich schade te rekenen heeft.

Maer om wat motiven den Gouverneur Seroijen de Coningen van Sangij ende Tagalande, op eijgen authoriteijt met Neer-landtsche soldaten en geschut heeft g'assisteert (gelijck noch, op ons af-scheijt, in Tagalande 5 personen met 3 stucken canon remoreerden [1]) en

1 In 1649 werd deze bezetting van daar gelicht. „Twee ysere stuckjens syn aldaer verbleven die te beduchten staen niet als met force ofte gewelt van daer sullen te becomen syn, ende en sullen voortaen egeene derselver Coningen in

cunnen wij niet begrijpen. 't Is waer, die van Sangij wierden daer mede geholpen in haren oorlogh tegen die van Tabocko ende die van Tagalande tegen eenige zwarte onderdanen vanden Spanjaert; maer wat voor-deel staet d'E. Compagnie uijt d'over-winninge van die perfidieuse natien te verwachten, anders als dat, op het mild' uijtbieden van onse assistentie, sonder reden ofte fatçoen, d'andere Coninexkens in die gewesten de stoutichеijt gebruijcken, om onsen staedt t'elckens, met versoeck van hulpe, moeyelijk te vallen: gelijck dan den Coninck van Mindanauw, corts voor onse comste op Maleijen, al wederom zijne Gesanten aenden Molucqsen Gouverneur, met eenige vereeringe van wasch, hadd' af-gesonden; de vorsten van Tagalanda ende Sangij sijn persoonlijck op Ternate geweest, ende door den Gouverneur, ten laste van d'E. Compe, wel getracteert ende beschoncken; ende heeft men zich niet ontsien uijt de Moluccos naer deselve eijlanden een besendinge te doen (waer van 't rechte finael ofte oorsaeck bij ons noch niet bewust is) met de jachten Sluijs, Arnemuijden, ende den Bruijn-visch te gelijck, ende daer naer het sware schip Frederick Henrick. [1] Maer om U. Ede den grondt van des Gouverneurs genegentheijt tot de over-zeesche exploicten verder aen te cundigen, dient het naer-volgende hier noch bij-gevoecht.

In 't jaer 1644 heeft deselve, sonder daer op genome resolutie, gecombineert met de macht der Ternatanen, een tocht pr 'tschip Egmont onder-wonden, op sekere plaetse aende noordt-hoeck van Çelebes gelegen, ende Manado genaemt, om van daer te lichten eenige Spanjaerts, die zich diep in 'tlandt, tot procure van rijs, in sekere geringe fortresse onthielden. Dit exploict, [2] sonder voordeel, ende met groot perijckel van 'tjacht Egmondt af-geloopen sijnde, wierd namaels bij d'E. Hr Generaal van Diemen gedis-approbeert, ende den Gouverneur gelast soo lichtveerdich Compes volck ende schip niet meer t'avontueren; maer die lesse heeft hij voor-gangen jare al langh vergeten gehadt, ende op versoeck van Hamsia, om eenige van sijne gepraetendeerde onderdanen in Gorontale op de custe

---

diergelijcke hunne versoecken meer inwilligen nochte in dier voegen adssisteeren." (Missive van den president Van den Bogaerde aan G. G. & R. dd. 30 April 1649.)

1 „..... Met Compes gehele navale macht, als doen in Molucco sijnde....." (Vonnis van den Raad van Justitie te Batavia tegen Seroijen.)

2 Zie boven, bldz. 181.

van Çelebes te straffen, de jachten Sluijs ende Bruijn-visch derwaerts gesonden: van welcke Sluijs naderhandt onverrichter zaken, ten bestemden tijdt weder-gekeert zijnde, die vanden Bruijn-visch met de Ternatanen, het Gorontaelsche fort seer hasardeux hebben in genomen; [1] rakende, door de furie der Mooren, wel bij de vier-duijsent menschen, soo jongh als oudt, om den hals, ende wel soo vele gevangen, dewelcke, soo door den Quimelaha Terbiela (die aldaer uijt Xula met een macht van 43 correcorren was geparesçeert) als door den Ternataenschen Capiteijn Laut ende de Macquianders, mitsgaders een geringh gedeelte bij d'E. Compe gedistribueert ende vervoert sijn.

Soo dat gemeenlijck het wt-eijnde van dier-gelijcke oorlogen op de conqueste van slaven gefondeert ofte uijtgevallen zij: gelijck oock niet sonder gewichtige jndiçien, de assistentien aende Coningen van Tagalanda ende Sangij op 'tselve oogh-merck schijnen aen-gevangen. Ondertusschen heeft van alle 't werck d'E. Compe noch gantsch geene nutticheijt gehadt; ende staet dan daeren-boven te erduchten, hoe d'invasie met onse wapenen op Gorontale (twelck hij onder den gantschen omme-slach van Çelebes voor sijn eijgen landt rekent) den Coninck van Maccassar smaken zal. [2] . . . . .

[Wij] hebben oock, onder alle vuijle on-hebbelijckheden in 't Molucse gouverno bevonden, niet voor-bij te gaen de onnoodige besendingen naer Gammelamme, die bij den Gouverneur Seroijen somtijdts, uijt geene andere reden als nieuwicheijt, sijn in 't werck gestelt. 'tBlijckt uijt sijn' eijgene Dagh-registers, dat de Spaense

---

1 Van Dijk, Borneo, bldz. 363, spreekt van een verovering van Gorontalo in 1645. Dit zal eene vergissing zijn: mij althans is niets daarvan gebleken.

2 Uit Makassar werd den 30 April 1648 het volgende door den Nederlandschen resident aldaar aan G. G. & R geschreven: „Met een vaertuijch weinich daeghen geleden van Bangaij hier geparesseert, compt tijdinge dat ontrent 50 corcorren uijt Ternate, ten versoecke van des conincks (van Gorentale) broeder, die met den anderen in questie sijn gecomen, voor Gorrentale sonde aengelandt wesen, tselve met ghewelt aengetast, edoch doen maels (vermidts die van binnen hun dapper diffendeerden) niet sonders uijt gerecht; maer naderhandt (met twee onser schepen geadsisteert) weder comende, sijn met hulp van d'onse daer meester van geworden, den Coninck met veel volck gevangen genomen, ende mede nae Ternate gevoert. 't Seggen gaet, datter wel 3000 man gevangen als doot geslaegen sijn, 't ander volck ontrent de helft hadden hun int geberchte gesalveert, waer over dees Coninck (alsoo deselve sijn ondersaten sijn) seer gemiscontenteert is, voornamentlijk op den Ternataen, dat, niet tegenstaende met

Gecommitteerden, in 't jaer 1645, wel 7 dagen achter den anderen in 't Casteel Maleijen sijn geparesçeert, op soo verroeste pretexten, dat het haer meer scheen te doen te sijn om den darm te vullen ende met de Hollanders goede çier te maken, dan om 't verrichten van importante saken. Onder-tusschen vlogen de schenckagien heen ende weer, ja grooter ende meniger-mael als wel het crijghs gebruijck lijden mach: want wie sach oijt dat een man, die kennisse van oorloghs-saken heeft, sijne kinderen in 's vijandts handen stuirde? 't Is even-wel bij desen Gouverneur geschiedt, dewelcke met den commandeur Jacob van der Meulen sijne twee zoontjens naer Gammelamme aenden Maistro del Campo, don Laurenso de Lasso, heeft gesonden, nevens een schenckage van een vat Hollantsche boter, een aem olie d'olijven, ende een kelder vanden besten wijn, alles op soo goeden weerom, met daer-en-boven noch een schriftelijcke recommandatie aen den selven Maistro del Campo, dat alles wat aan sijne soontjes gedaen wierd, hij achten soude als aen hem selven geschiedt te sijn, oock na-derhandt, na sijn vermogen, recompenseren: gelijck dan oock d° kinderen des avonts wederom sijn t'huijs gekeert, beschoncken ijder met een goude kettingh, ende de sacken met Spaense realen gevult. De onderlinge vrij-borsticheijt is oock soo groot geweest, dat, om de coopluijden Sweers ende Ruijt, die door van der Meulen op Gammalamma gelaten ende achter uijt gevaren waren, wederom t'huijs te brengen, den gouverneur Don Pedro del Rio sich niet ontsien heeft persoonlijck in een Spaense gilalo t'embarqueren, ende met voorschreven coopluijden in onse fortresse te verschijnen; alwaer hij, nevens sijn geselschap, door d'Hr Seroijen, feestelijck, ende met lossen van canon, onthaelt wierdt. . . . . .

---

malcander in vrede sijn, soo vijandtlijck in sijn landt is comen vallen, sijn sterckte ingenomen, en 't volck wegh gevoert. In dien 't waer sij (als vastelijck seggen), dat onse schepen daer mede doende sijn geweest, sal 'tselve geen vrientschap tusschen ons ende dees Koninck verwecken. Vier dagen geleden sijn van hier en omleggende negrijen 30 praeuwen met ontrent 3000 man, geschut als andere amonitie van oorloge derwaerts vertrocken, die hun met andere 20 Macassaerce praeuwen, soo haer tot Bangaij sijn onthoudende sullen conjungeeren, om voornoemde plaetse weder te recupeeren, de gevluchtende bij een vergaederen, voornoemde Conings broeder, waer sich soude mogen onthouden, attacqueeren, ende voorts vorder inval soo veel mogelijck is voor te comen. Den Coninck van Mandar staet binnen weijnich daegen met een groote macht mede derwaerts te gaen . . . . . " Vgl. hiervóór, bldz. 358 v., 367.

Den Maistro del Campo oock eenich gebreck aen sijn gesicht hebbende, wierd' daer toe met Compes opper-chirurgijn ge'accommodeert, als of hij noch een oogh te weijnich had, om der Hollanders mallicheden te sien; dewijle den gouverneur (volgens sijne schriften) selve gelooft, dat op den ontfangh van soo vele vriendelijckheden, hem spotsgewijze toe geschreven sij: Den genereusen Heldt Wouter Seroijen. Maer hoedanich sedert dien tijdt de onderlinge besendingen sijn gecontinueert, soude ons te veel werck wesen hier over hoop te halen. Den gouvernr en schaemt sich niet, dien aen-gaende in sijne journalen een largo beschrijvinge te maken. . . . .

. . . . . Hamsia door ouderdom af-gemat, ende nu met soo heftige sieckte aen-getast, heeft inde morgenstondt vanden 6en Maij (soo sommige Mooren seggen, met aen-roepen van vele papistische heijligen) [1] sijnen geest gegeven. . . . .

UEde is [door ons] bekent gemaeckt dat bij af-lijvicheyt van Hamsia de succęssie op eene vande drij Motiphars kinderen noodtsaeckelijck moest vallen, ende onder deselve geene beter, tot maintenue van Compes wel-varen, was uijt te kippen, als Tahoebo den oudsten, 'twelck wij oock genoechsaem met kracht hebben doorgedreven, mitsgaders den staedt daer door, soo wel aen onse, als aende Ternataense zijde, des te geruster gestelt, ende op ons vertreck oock soodanich gelaten; daer onder-tusschen de Mooren selfs plat uijt seggen, dat sonder onse praetensie [2] dese veranderinge, vermits diversche partijschappen, die, aengaende de keuse, in swangh gingen, qualijck buijten bloet-stortinge souden af-geloopen hebben: want eenige heersch-siecke quanten, waer onder den Capitain Laout Quitchil Japon mede te rekenen is, om de regeringe op haren duijm te draeijen, ende den nieuwen Coningh genoechsaem in haer gewout te krijgen, waren van meeninge dat Manilha den rechten succęsseur moeste zijn, gemerckt Hamsia in zijn leven hem daer toe menighmaels hadde gedestineert: 'twelck, hoewel warachtich, efter niet geschiedt was, als in die tijdt daer Manilha noch sijn vol-comen verstandt had, van 't welcke hij nu bij acçidentale toe-val, ofte (soo andere meenen) door vergift schier heel en al be-

1 Vgl. Bouwstoffen, II, bldz. 121.
2 Praesentie?

rooft is. Op Calamatte viel de keur der papen, ende alle die vanden geestelijcken aen-hangh, vermits deselve, hoewel andersins van seer fieltachtigen aerdt, sich in 't lesen van hare boecken oeffende ende brochten sij luijden noch bij, tot versterckinge van hare opinie, dat immers een Coninck de wetenschap behoorde te hebben van 't schrijven, 'twelck in Tahoebo niet te vinden, ende hij derhalven tot de regeringe onnut was. De recht-sinnigste daer-en-tegen, opmerckinge nemende op den deugtsamen aert van Tahoebo, ende hoe wel hij bij de Hollanders gesien was; oock dat deselve, indien hij vande succçessie versteken wierd, sulcx oeuvel nemen soude, ende daer na op de aenleijders van dat werck verhalen, waren hem dierhalven meest toe-gedaen, ende behoorden tot die partie meest alle de Macquianders.

Maer om dese luijden geen tijdt tot verwijderinge van gemoederen te gunnen, hebben wij noch op den selven dach alle de Soasivos, ofte Rijcx-raden, ende vordre Overicheden bij ons ontboden, ende, na verclaringe van onse condolentie over Hamsias doodt, haerlieden aen-geraden ende ge'obtesteert voor-sichtich te wesen in 't maken van eenen nieuwen Coningh, dewijle den ouden nu af-lijvich sijnde de aerde toe-quam, doch niet eerder behoorde begraven te werden al eer een successeur in sijne plaetse vercoren is, dat oock langh semmelen in dese sake odieux ende schadelijck was; mitsgaders eenelijck streckte, om de muijterie (soo dier eenige onder de Tarnatanen schuijlde) voetsel te geven, mits welcke zij dan d'een d'ander in 't haijr souden sitten, ende bloedt vergoten worden, 't welck men nu met spoedicheijt conde voor-comen. Oock datter inde verkiesinge geen difficulteijt was, gemerckt onder de 3 Motiphars zonen eenen sot ende een guijt-sack bevonden wierden; sulcx men lichtelijck de beste had te nemen. Op dese propositie en kregen in lange geen antwoordt, niemandt dervende d' eerste zijn, om sijne meeninge te uijtten. Daer naer aen 't spreken geraeckt sijnde, bedanckten ons vande zorge, die wij over haer wel-varen droegen; oock lief zijnde te vernemen, dat wij haer-lieden, in 't kiesen van eenen nieuwen Coninck, met raedt en daedt wilden assisteren: dies dachten sij oock gantsch niet tegen ons advijs te doen, maer dat sij inde verkiesinge voor de comste der Macquianders, die nu ontboden waren, niets dorsten besoigneren. Om even-wel de sake voort te drijven, maeckten wij ons sterck, 't gene bij de Soasivos bestemt was, door de Macquianders namaels te doen

advoijeren; ende, om in 't cort voort te gaen, seijden wij rond uijt, onse meeninge te sijn, dat Tahoebo Coninck werde, ende die van haer allen in die vergaderinge ijets daer tegen hadde in te brengen, recht uijt de borst soude spreken, ende wij met patientie elcx gevoelen aen-hooren. Maer niemandt en dorst sich daer toe verstouten, als eene, genaemt Serramaholij. Dese liet sich hooren, dat de propositie vanden Heer Admirael rechtmatich was, ende men niet verre behoorde te soecken wie van drien Coningh zoude sijn: gemerckt onder deselve d' eene zot, d' andere een grooten fielt zijnde, men niemandt anders nemen con, als Tahoebo. Even-wel waren wij gedwongen een voor een sijn gevoelen af te vragen, ende vercregen ten langen lesten dese conclusie, dat men met het aen-nemen van eenen nieuwen Coninck tot de comste der Macquianders soude vertoeven, ende evenwel de keure onveranderlijck vast stellen, op die gene die bij ons genoemt was. Ende docht ons hier mede, tot vervorderinge van ons dessain, voor desen dach genoech gewonnen te hebben.

Vijf dagen hier na de Macquianders al op Maleijen gearriveert sijnde, verschenen bij ons twee gecommitteerden, uijt den naem vande gantsche Overicheijt, versoeckende wij consenteren wilden in 't begraven vanden dooden Conincq Hamsia, alsoo deselve nu soo langh had boven d'aerde gestaen, dat alreede begost te stincken; daer bij voegende dat sij even-wel na de begraefenisse stracx met de verkiesinge souden voort-varen, ende sich daer in, naer onse meeninge, reguleren, oock geene veranderinge maken in 't gene bij de laetste vergaderinge was besloten. Maer wij, duchtende voor verwarrenis, sloegen dit plat af, met bij-brengen, dat sij geen reden hadden, om de verkiesinge uijt te stellen, dewijle nu de Macquianders (daer 't wachten na was) daer al waren aen-gecomen. Dies beloofden sij hare prinçipale rapport te doen, ende daer na wederom bij ons te verschijnen; 'twelck sij deden, ende nevens haer noch de quimelahas Diata ende Laulatto. Dese verclaerden, vande Soasivas ende alle d'overicheijt volmachticht te sijn, om met ons besluijt te nemen, wat men in dese sake doen soude, ende versochten dier-halven, dat wij niet wilden dencken dat het haer te doen was, om na de begraeffenisse ijets tegen ons concept in de verkiesinge te practiseren, dat Tahoebo soude Coningh wesen ende niemandt anders: tot versekeringe van 't welcke sij hare hoofden presenteerden te pande te

stellen, ende soo lange bij ons in ostagie te blijven; maer dat het haer moeijelijck soude vallen de statie van droefheijt over de begraeffenisse vanden ouden, ende de statie van blijdtschap over 't croonen van eenen nieuwen te gelijck toe te stellen. Dies versochten ootmoedich dat Hamsia, met ons consent, 's anderen daechs mocht ter aerde gebracht werden; 't welck wij haer (siende dat de meeninge wegens Tahoebo, ongeveijnst was) na vele om-wegen, te langh om hier t' insereren, eijndelijck hebben geconsenteert, ende met eenen besloten tot de krooninge vanden nieuwen Coningh, onsen aenstaenden Zondach (als bij hare papen voor geluckich gehouden) uijt te kiesen. Welcke verhandelingen U. Ede op 't cortste hebben willen bekent maken, om daer door aen te wijsen, wat op dese natie met een statige authoriteijt te gewinnen zij.

Sij hebben ons 's anderen daeghs 's morgens comen versoecken, om het lijck van Hamsia te volgen: 'twelck niet hebben cunnen weijgeren; maer 's middachs d'uijt-vaert persoonlijck, nevens de prinçipaelste van onse Offiçieren, vergeselschapt. De statie, ende onfatçoenlijckheijt daer van hier te verhalen, ware buijten den text, ende refereren wij U. Ede dies aen-gaende aen ons gehouden Dachregister. [1]

Na de begraeffenisse van Hamsia heeft het de gantsche Overicheijt te langh gedacht, met het solemniseren van haren nieuwen Coningh Tahoebo, die nu sulcx al was aen-geseijt, tot Zondach te wachten, ende namen daer toe, niet sonder onse communicatie, den Vrijdach. Dies verscheen hij ter bestemde tijdt gedragen in een stoel met volcomen magnifiçentie, na de Moluckse wijse, toegerust, geleijt van een compagnie Ternataense soldaten, ende gevolght van alle sijne Raden, Offiçieren, ende vordre Overicheijt bij ons in't fort; alwaer wij hem aen onse hooger handt neer geseten, veel gelucks ende heijl in sijne nieuwe regeringe, mitsgaders den zegen des Alder-hoogsten hebben toe-gewenscht; waer door desen jongh-man soodanich g'altereert was, dat niet een woordt conde spreken. Echter sijn wij voortgevaren, ende hebben haer al t'samen vertoont, dat, mits dese veranderinge, tot gerustheijt aen weder-zijden, 't her-nieuwen vande contracten, tusschen de Neder-landtsche Compe ende de Ternatanen

1 Niet aanwezig.

voor desen gemaeckt, ende 't besweeren vande selve door den Coningh ende sijne Grooten, op haer Moesaphij, ofte Wet-boeck, jegen-woordich ten hooghsten van nooden was. Met groote sporrelingh ende tegenstreven zochten de oudtste ende aen-sienlijckste van zijne offiçieren ons dit t'ontfutselen, verscheijde ongefundeerde pretexten, largo in ons dagh-register aen-geteijckent, daer op allegerende; maer wij hielden even hardt aen. Ende op dat sijluijden vande goede meeninge aen onse zijde beth versekert mochten sijn, lieten wij een grooten bijbel halen, om quanswijs daer op, mede naar onse wijse, te sweeren. Naer veel haperinghs dan reijckte den opper-paep aenden Coningh het Mosaphij, daer hij sijn handt op leijde, ende 't onder-houden der contracten beswoer, na dat den in-houdt van deselve allen die daer present waren, in Ternataense tale, over luijdt was voor-gelesen. [1]

Ende is dusdanich in stilte, sonder eenige murmuratie, onder de Mooren, tot groot respect van d' E. Compe, af-geloopen dese veranderinge vanden Ternataensen Coninck [2], voor welcker ontsteltenisse men altijdt hadt gevreest, ja d'in-gesetenen selfs niet sonder haperinge geloofden door te sullen raken, ende erkennen dat ter geluckiger ure, ten tijde van onse presentie in Molucco, den ouden Hamsia uijt dese werelt gehaelt sij. Ende mogen wij wel seggen dat in dese handelinge de overicheijt in 't generael soo gedweegh, en tot Compes dienst genegen hebben gevonden, als men soude cunnen wenschen: te weten, met kennisse wegens het decapiteren vande quimelahas Loehoe, Leliatte, ende andere; het ongeluckich eijnde van Cackialij; mitsgaders 't versenden ende detineren vanden Hoeckum Limorij, denckt ijder een nu om sijn eijgen hooft, ende vreest, in 't contramineren tegen 's Compagnies dienst, hem met gelijcke munte mocht betalinge geschieden. Oock en kennen wij niemandt onder haer allen daer wegens quaet comportement ijets op te seggen valt, of 't mocht sijn den Capitain Laut Japón, dewelcke van ingetogen humeur, trots

1 Zie beneden, bldz. 406.

2 G. G. & R. schreven den 18 Januari 1649 aan de XVII: „Ende moeten dit tot loff vande heere Caen zalr hier noch bijvoegen dat sijn E. dit werck met een bijsonder respect en authoriteijt seer paisibel heeft verright . . . . ., sulex dat sijn E. hier mede voor 't laetste de Generale Compe een overtreffelijcken dienst heeft gedaen, waer naer op den 11en Augustj passato hier te Batavia deser werelt is comen te overlijden."

van inborst, ende even-wel, recht anders als sijn bedieninge vereijscht, een blooden guijl is; hebbende tot tweemael gelegentheijt gehadt, om den Tidorees met sijne gantsche macht, over-laden van sagouw, ende onversien tot defensie, te ruineren ende te slaen: daer hij hem, in tegen deel, bij faulte van couragie, ofte door sub-ornatie her-houden, t'elcken-male omtrent Weda liet door-slippen: dies dient op den handel van desen Japón wel gelet, om, bij voor-vallen van dier-gelijcke faulten, soo veel bij den Coninck t' obtineren, dat hij van cant, ofte ten minsten sijne bedieninge quijt gemaeckt werde.

Op den 19en der voor-gange maendt is de nieuwe Maijt, jegen woordich Mandorsaha ge intituleert, wederom in 't fort, nevens sijne Overicheijt, bij ons verschenen, ende heeft de renovatie van contracten, in Ternataense tale geschreven, met de prinçipaelste sijner Raden, Quitchil Mosso Goegoe, Japon Capitain Laut, den Hoeckum Laulatte, ende Quimelaha Diara onder-teijckent ende verzegelt: gelijck sulcx oock aen onse cant, ge'assisteert sijnde met den gouvernr Wouter Seroijen, den praesident van den Boogaerde, mitsgaders d' opper-coopluijden Jacob Hustaert ende Jan Goessens is geschiedt. Ende hebben wij den Coningh, op 't vol-brengen van soo solemnele actie, met de twee juweelen, die voor Hamsia ons van Batavia waren mede gegeven, beschoncken; voorts aen hem, gelijck ook sijne presente raden, 't onderhouden ende mainteneren der onderlinge contracten, de goede alliançe ende correspondentie met de Neder-lantsche Gouverneurs ende bevel-hebbers, soo wel hier in Molucco bij sijne Maijts eijgen persoon, als in Amboina, door sijne sub-alterne gemachtigden te laten continueren; voorts dat doch den Tidoresen oorlogh, met meerder ijver als voor desen, aen-gevangen mochte werden. Op welcke hij alles, met een-stemmige zedigheyt, bescheijden antwoordt gaf; ende sloech voirders voor van een tocht met sijne macht, nevens d' onse gecombineert, op Siauw te mogen doen, op insicht dat den Spangiaert, die van 't selve eijlandt groote assistentie van volck ende eet-waren treckt, daer door merckelijcken af-breuck soude lijden. Maer wij de schadelijckheijt van d' over-zeesche tochten, om redenen hiervoren verhaelt, considererende, te meer dewijle dese luijden, door schoticheijt vanden gouverneur Seroijen, in dien gevalle gewoon sijn, met Compes schepen ge' assisteert te werden, sochten hem soodanige exploicten uijt het hooft te praten, met seggen dat (gelijck

de waerheijt is) hij buijten geen vijandt heeft te soecken, die hem te huijs niet en mancqueert: wilde hij de vaillandise van sijne jonge jaren tot voor-deel van sijnen staet, en Compes dienst betoonen, daer viel genoech aenden Tidorees te beoorlogen, in 't welcke wij hem met alle ons vermogen wilden assisteren. Dier-halven blijft oock den praesident vanden Boogaerde gerecommandeert, met alle manierlijcke redenen, hem van soodanigen concept af te trecken: want voorwaer de vergrootingh vande macht des Coninex van Ternaten, door 't conquesteren van andere eijlanden, streckt d' E. Compe tot geen voordeel als sijnde buijten maxime van 't gene bij onse prinçipale op den Molucqsen toe-standt geconsidereert werdt, behalven dat onder 't volbrengen van dier-gelijcke verre tochten, den Tidoresen oorlogh stil staet, ende in slaep gewieght wert.

Van goeden inborst is desen jongen Coninck, ende soo wel onder gemeensaemheijt vande Hollanders, als de Ternatanen op-gebracht, ende tot den ouderdom van 22 jaren groot gemaeckt: sulex niet te twijffelen is, ofte sal onse natie uijtermaten toe-gedaen sijn; te meer, dewijle 't comen tot de Coninclijcke authoriteijt, ende de praeferentie voor sijne twee andere broeders, de Neder-landers, ende insonderheijt onsen persoon danck weet . . . . . Oock sal 't hem inde regeringe aen geen verstandt gebreken; bevindende wij hem in 't beginsel dies aen-gaende, soo fatçoenlijck, ende buijten praemature arrogantie, met soodanigen staticheijt sijn authoriteijt gebruijckende, als men zijne jonckheijt niet en soude hebben toevertrouwt. Hij sal oock wel (na 'tsich laet aen sien) de couragie hebben, om sijne dwersdrijvers de tanden te bieden, ofte uijt de wech te packen, ende de mis-doenders te straffen In summa, wij hebben ons niets, als alles goets, van desen jongh-man in te beelden: dier-halven hem oock de 4000 realen, U. Eds jaerlijcxse schenkage, sijn ge'entregeert, die, om de oncosten van dese veranderinge te stoppen, hem niet qualijck te passe quamen. Hebbende U. Ede dan 't goedt ende gewenst eijnde van Hamsias doodt gerapporteert, staet ons nu tot den Tidoresen oorlogh over te gaen.

Den Coninck Mandorsaha bleef, op ons vertreck, geresolveert, soo haest de rouwe van 40 dagen, na de Moorse costume, over Hamsias doodt ge'eijndicht soude sijn, 't een of 't ander garouw-werck bij der handt te vatten, ende tegens den Coninck Saidij den oorlogh op

nieuws te beginnen; ende had desen oock alle sijne macht van praeuwen bij een, om, soo haest het hem gebeurde, te weten, waer den Ternataen 't hooft wenden wilde, op hoede te sijn, ende den selven stracx op de hielen te sitten. Zeker, in gauwicheijt van beleijt, ende couragie om aen te vangen, leijt den Ternata gemeenenlijck achter; wetende den Tidorees 't gene hij aen macht minder heeft, met stouticheijt te suppleren; waer toe hem t'elcken-male de kleijn-hertichеijt vanden Capitain Laut Japón seer wel te passe comt. Ondertusschen, om de onderlinge verbitteringe des te grooter te maken, ware wel te wenschen, dat sij den anderen eens merckelijcken af-breuck deden: want hoe tusschen haer de verwijderinge grooter ende heviger werdt, hoe meerder versekertheijt d'E. Compe in haren staet te rekenen heeft.

Op dat dan, door in-sicht van onderlinge bloetverwantschap (gelijck vele Ternatanen hare naeste vrienden op Tidoor hebben) geene bedeckte t'samen-sprake ofte collusien geschieden, moet men, op wat praetext oock sulcx soude mogen sijn, haer lieden alle gelegentheden daer toe benemen. Wt welcke consideratien, on-aen-gesien daer toe dapper versocht ende gebeden hebben, wij niet willen toe-staen ofte consenteren, dat wegens de doodt van Hamsia, eenige formele reciproque advertentien met den Tidoresen Coningh souden geschieden: want voorseker, door 't conniveren van soodanige onder-handelingen, is dien oorlogh sijn klem quijt: gelijck dan in dese laetste jaren onder-vonden is, als den over-leden ouden Coninck van Macquian na Ternaten retournerende, sich niet ontsach en passant Tidor aen te doen, ende met Saidij broederlijcke mondt-gemeenschap te houden, soo den gouverneur Seroijen aen U. Ede heeft geschreven, daer hij selfs sich soo verre heeft verkleijnt, dat als omtrent onse fortresse met een vredevaen den Tidoresen Coningh verscheen, hij persoonelijck in des selfs corre-corre is over-getreden, ende in t'samen-spraec gecomen, om hem vanden Spangiaert af te trecken, den oorlogh met den Ternataen te assopieren, ende met de Hollanders in vriendtschap over te comen. Tot welcken windigen voor-slach hij al soo weijnigh ordre als reden had: want hoe licht Saidij op onse zijde te trecken zij, hebben wij voor desen wel geweten, ende soude Hamsia geen schoonder spel gesocht hebben, om met gerustheijt sijn handen t'huijs te houden, ende een eijnde te sien vanden oorlogh,

die hij soo ongaerne, ende tegens sijn borst heeft moeten aen-gaen. De quaestie is maer, ofte d'E. Compe daer door dienst geschieden soude? Wij antwoorden: gantsch geene.

Want het rechte oogh-wit op den Tidoresen oorlogh is ten prinçipalen de verhinderinge, die daer door geschiedt, op 't vervoeren der nagelen, waer van wij met die natie in vrientschap sijnde, immers soo weijnich versekeringe souden hebben, als nu; 't en ware men een sotten voor-slach dede, van Tidoor met Neder-landtsche guarnisoenen te besetten, om die luijden daer mede, gelijck de Macquianders, in toom te houden. Zeker, de nagelen van dat eijlandt sijn d'E. Compe nergens na soo vele weerdt, ende 't wech-voeren van d'and're wert nu beter coop door den oorlogh belet: sulcx het wonder is, dat den Gouverneur Seroijen sich tot een t'samen-spraeck op dat concept heeft cunnen beledigen, daer onder-tusschen de Sengadje van Gnoffacquia ons verwijtelijck heeft durven aen-seggen, dat den Gouvernr aenden Tidoresen Coninck een schenkagie . . . . . gedaen had; en voegd'er dese woorden noch bij indien wij Macquianders, daermen altijdt soo over klaeght, sulcx gedaen hadden, soude d'Hr Ammerael met ons niet ter galge willen?

Best is dat men alles bij brenge 't gene dienen mach, om desen hoogh-noodigen oorlogh noch meer aen te binden, de Ternatanen, die al schoor-voetende daer na toe gaen, met ijver animere, ende geen phantasien voor paijs, ende nieuwe reconçiliatie in 't hooft brenge, daer toe sij zelfs genoech saem genegen sijn, soo sal d'E. Compe den nagel-handel alleenich comen te gauderen, ende omtrent hare forten in goede versekeringh blijven.

Vermits de conqueste van Piachi ofte Tocheo, daer den Tidorees voor desen sijne provisie van sagouw placht te halen, is hij nu be-noodtsaeckt, tot de procure van dat boom-broodt, heel na Weda, ende de strate van Patientie te vaeren; alwaer hem in 't retourneren sijne praewen overladen sijnde, den besten neep te geven is: welck exploict den nieuwen Coninck van meeningh is te hervatten, andersins valt oock wel ijets op Tidoor selfs, ende de negrie Tahoele t' atten-teren . . . . . doch 't meeste dat daer uijt te rechten valt, is de negrije in brandt te steken, ende na 't vol-brengen van soo een aen-slach, wederom t' huijs te keeren. Even-wel strecken soodanige actien tot stoffe van meerder verbitteringe, vermits den geledeerden

op gelijcke revengie denckt; dies mogen sij oock wel, met goede reden, in 't werck gestelt werden: want (behalven dat den Tidorees soo verre te ruineren, niet considerabel is) can het Moors fort Comaffa met geen geringe macht, gelijck men in Molucco uijt onse guarnisoenen soude connen op de been halen, vermeestert werden. Op Pottebacker, hoe wel U. Ede daer van niets is geschreven, heeft den Gouverneur Seroijen voor-gangen jare een assault gedaen; maer door dis-ordre, den vijandt met langsamen toe-stel van te voren waerschouwen, ende te vroech af-trecken, is dat werck doen-maels verbrodt geworden.

Onder-tusschen houdt den Spanjaert noch den selven moedt. De Moluccos te ruijmen heeft hij noch weijnich in 't sin; soeckende uijt alle hoecken jaerlijcx soo vele provisien bij een te schrapen, als tot het gantsche corpus van sijnen omme-slach van nooden zij.

't Ei is dier-halven niet te verantwoorden dat den gouverneur Seroijen in dit laetste mael op 't in-comende Manilhas secours hebbe vergeten ende verachteloost te laten cruijssen [1], onder faveur van welcke na-laticheijt 2 petaches ende 3 champans met rijs ende andere noodt drufticheijt voor Gammelamme sijn ge'arriveert. Ende hoewel den vijandt hier door met geen nieuw volck is g'assisteert, soo geeft hem echter 't becomen van victualie alsoo stercken resolutie om sijn eijnd' vast te houden, als wel 't recreu van eenige soldaten; van Macassar oock en laet hij niet, sijnen rijs te crijgen, soo dat het mis getast is, soo men meent dat hij, bij gebreck van eetwaren, haest te verhuijsen staet, ende is het met sijnen sobren toe-standt soodanich niet gelegen, als U. Ede bij missiven uijt Molucco sijn verwitticht. 't Is wel waer, op de paresçe van onse drij schepen in die quartieren sijn de 2 voornoemde pataches, 2 Maccassarsche joncken, en ander vaer-tuijgh dat voor Gammelamme ter reede lach, terstondt vertrocken, ende heeft hij op ons aen-wesen niets in garouw geattenteert. Maer sulcx geschiedt eenelijck uijt vreese voor onse navale macht, dewelcke verseylt sijnde, hij t'elkens niet en laet wederom sijne hoornen op te steken; boven dat is hij noch, terwijl wij in Ternaten present waren, met 2 joncquen uit Otton gesecundeert . . . ., sulcx, bij aldien hem geen voorder noodt-dwangh, door macht van

1 Niettegenstaande zijne ambtenaren hem daartoe hadden aangespoord.

onse wapenen, werd' aengedaen, van selfs en heeft hij [niet] in 't sin te vertrecken: waer toe oock 't verstercken en bouwen van een nieuwen muer aen 't fort Ziobbo weijnich apparentie geven. 't Con evenwel sijn, dat door 't interçipieren van sijn secours, tot d'uijtterste extremiteijt van hongersnoodt vervallende, genoodsaeckt soude sijn heel en al plaetse te maken, ofte ten minste eenige van sijne forten te quitteren. Maer de aen-slagen daer toe met onse schepen uijt Ternaten soo menichmael onder-leijt, hebben noijt willen gelucken: dierhalven staet wel eens in consideratie te nemen, oft sommige van de schepen, bij U. Ede *af-gesonden, om in de Manilhas* te cruijssen, op haer departement van daer, niet en souden 'tselve secours bij Samboangh, ofte eenich ander eijlandt, in de passagie na Ternaten leggende, ende daer de Spangiaerden gewoon sijn t' escaleren, connen waer-nemen ende devaliseren. . . . .

't Zij dan hoe men 't met 't inter-çipiéren van 't Spaens secours aen-legge ofte niet, het is niet practicabel, noch voor d' E. Compe dienstich, den Spangiaerdt met offensijf geweldt, uijt de Ternataense quartieren te verdrijven. Want sonder Gammelamme ware aen de rest van sijne forten noch niet veel gewonnen; Calamatta, en Dongil, leggende tusschen Maleijen ende 't Spaens hooft-casteel moesten al voren bemachticht sijn, al eer men Gammelamme soude cunnen genaken, en dannoch was 't selve niet te krijgen, sonder een welgestelde ende formele belegeringe, daer ondertusschen 't afloopen van Calamatte ende Dongil, niet *sonder spillen van crijghs-volck* ende 't wagen van halsen in 't werck te stellen is . . . . . Ende al waer 't zake dat het in onse macht was, Gammelamme te vermeesteren, soo soude noch te disputeren sijn, ofte Compes voordeel uijt die conqueste, de costen ende perijckelen daer toe aen-gewent soude cunnen op-wegen, ende oft den omme-slach van onse generale lasten in Molucco, bij absentie vanden Spangiaert merckelijcke verminderinge soude genieten, ende staet dies aen-gaende te remarcqueren, dat in sulcken gevalle de nagelen van 't eijlandt Ternaten wel ruijm in soo grooten quantiteijt, als op Macquian jaerlijcx souden cunnen werden gepluct, ende aen d'E. Compe. gelevert, dewelcke nu, mits den oorlogh, niet t'huijs gehaelt sijnde in 't bosch leggen ende verrotten; dies soo d' opulenten handel van die speçerije, tot voor-deel van onsen gemeenen staet streckt, ware dier halven groot voordeel te rekenen,

maer die aen d'ander zijde gedenckt wat een groote toe-stel van guarnisoenen van nooden soude zijn, om alles te begrijpen, te bewaren, ijder een van d'inwoonders in goeden en schuldigen plicht te houden, om 't vervoeren der nagelen aen ende bij vreemde natien te beletten, en soude wt sulcke eene veranderinge geen groot voordeel cunnen sien, 'ten ware men dachte met geen grooter macht van guarnisoen als jegen-woordich in Molucco sijn, mits deselve op d'eene plaetse wegh-nemende, op d'and're verder verspreijende, toe te sullen connen comen, maer dat werck soude veel vattens om 'tlijf hebben ende weijnich klem. Invoegen om de possessie vande Moluccos alleen door macht van wapenen te gewinnen, weynich adhorterende oorsaken sijn. Doch bij aldien den Spanjart sonder slach of stoot quame te ruijmen, in sulcken gevalle moet allesins gepractiseert werden, dat de ingesetenen hier en daer verspreijdt, ja selfs de Tidoresen onder en omtrent onse fortressen in gehoorsaemht vanden Ternataensen Coninck comen woonen: gelijck sulcx voor desen met die van d'eijlanden Motier, Gano, Kojoa, Tsieco ende andere wijsselyck is in 't werck gestelt, welcke alle door d'inductie der Neder-landers hare vorige woonplaetsen verlaten hebben, ende op 't eijlandt Macquian sijn comen resideren.

Voor ons vertreck van Maleijo versocht den Coninck met dese praesente schepen, vijf Ternatanen mede naer Batavia te mogen senden, om als af-gesanten uijt sijnen name U. Ede. te gaen congratuleren; maer behalven dat wij die besendinge tot geen sonderlingen dienst van d'E. Compe. sagen te sullen gedijen, en stont ons den man niet aen, die hij tot hooft van sulck een gesantschap had uijt-gecoren, sijnde eenen uijt sijnen gevolge, genaemt Molucco, voor desen bij een In-landtsche vrouwe in Ternaten door den Capitain Hamel geprocureert, ende wordt soo wel bij d'in-gesetenen, als onder onse natie, met d'op-rechte waerheyt, voor een grooten guijtsack uijt-gescholden: dies excuseerden wij ons op de belemmeringe der schepen, ende lieten oock den Coninck aen-seggen, dat het beter voegen soude tot soodanige legaetschap, een man van statelijcke aen-sienelijckheyt te gebruijcken, om sijne bootschappen met goed respect bij U. Ede te doen. Den voorigen Sengadje van Gnoffacquia, die over twee jaren, op praetext van sekere malle prophetie, als dat, juijst om 't aen-wesen van sijnen persoon, 't eijlandt Macquian met soo schrickelijcken brandt

was ontsprongen, doch soo wij meer gelooven, uijt haet die men hem droegh, om dat al te veel genegentheijt tot de Hollanders had, uijt sijne regeringe verstooten is, heeft dickmael voor desen ende oock nu op ons aen-wesen gesolliciteert, om eens een keer na Batavia te mogen doen: sulcx wij sijnen persoon, in plaetse van Molucco, bij den Coninck hebben gerecommandeert. . . . .

. . . . Mandorsaha klaegde ons nu, dat de schulden, bij d'E. Compe. door den voor-gange Coningh gemaekt, waer inne bij nu, nevens de regeringe, was gesuccedeert, tot groote verwonderinge, soo wel van Hamsia voor desen, als nu van haer al t'samen, ende (?) de quantiteijt van 12000 realen waren geaccresseert, sonder dat sij wisten waer wt de soodanige augmentatie was gesproten; sulcx hij sich ende sijne onderdanen, tot vol-doeninge van soo merckelijcken somme beswaert vondt: maer wij gaven hem voor die tijdt tot cort antwoordt, dat dies aen-gaende al te voren met den gouverneur Seroijen hadde behooren af-gerekent te sijn, dat ons de sake onbewust, maer dº. Gouverneur noch in loco was, ende sij luijden hem daer van conden spreken. . . . .

Ingevolge van genome resolutie, sijn wij den 31en der voor-gangen maendt, van voor Maleyen verseylt, ende quamen des anderen daechs 's avonts voor Gnofficquia wederom ten anker. . . . .

Onder-tusschen was alle Macquians Overicheijt, nevens ons, van Ternaten t'huijs gekeert, ende met haerluijden den Colanognoffagnare Molucco, waer[van] hier voren-verhaelt is, dewelcke, nevens den Sengadje van Gnoffacquia Quitchil Gouserat, door den Coninck, ons was naer-gesonden, om noch verder vande gelegentheyt der groote schuldt van 1200[0] realen te spreken, ende seijden sij, ... dat oock den vorigen Coningh distincte malen, om prompte af-rekeninge te hebben, bij den Gouvernr. Seroyen was verschenen; maer dat deselve dan t'elckenmale eenigh snaren-spel van violen ende diergelijcke instrumenten, mitsgaders dansers, guijchelaers, commedianten, ende andere mommerijen, hadde op de beurs gehaelt, waerdoor dan dat werck geturbeert was, en achter wege bleef . . . . . De gecommitteerden verclaerden verstaen te hebben, dat wij geresolveert waren de gantsche masse van dese schuldt op 't eerste Coninex incomen, 'tsij in Amboina ofte in Molucco, te laten in-trecken ende af-corten: welck voor-nemen bij ons geloochent sijnde, soo stelden sij

sich wat geruster. Evenwel belasten wij den praesident van den Boogaerde, op Maleijen gecomen sijnde, de sake nader t' onder-soecken, om sijne Maijt contentement te doen.

Van langsamer handt, in den tijdt van 8 a 10 jaren, sijn op 't eijlandt Macquian, door 't conquesteren van Manilhase joncquen, die daer mede gemant waren, aen-gecomen ende vermenichvuldicht sommige Chinesen, die tot noch toe aldaer sich met schacherijen ende 't in-coopen van nagelen, die sij aen d' E. Compe leverden, hebben erneert. Nu wierden deselve de Macquianders te veel, ende versochten aen ons . . . . . van al den hoop ontslagen te sijn. Gemerckt dese natie sich beter op den coop-handel verstaende, als de domme Moren, de nagel-maten hadden vervalscht, ende d'ingesetenen dagelijcx met andere behendicheden waren bedriegende: waer uijt dan dese Chinesen sich soo verre verrijckt vonden, dat bij haer lieden de prinçipaelste leverantie van nagelen bestondt, dewelcke sij dan, naer den ontfangh, met steelen ende vochticheijt vermengden; daer onder-tusschen de Macquianders de clachte vande vuijle ende natte nagelen moesten dragen, tot 't welcke niemandt, als dese schrapige Chinesen, de rechte schuldt te geven was, dat oock deselve beginnende te trots te werden op hare conquesten, nu al ettelijcke reysen sich niet ontsien hadden eenige der In-gesetenen seer qualijck ende met stock-slagen te bejegenen: dies hebben wij, behalve de billicheyt van dese clachte, overwogen wat swaricheden d'E. Compe, door langer accresçeren vande Chinesen, op dat nagel-rijck eijlandt te gemoet heeft te sien: vermits de vuijle leverantie door-gaens met zout water vermenght, dat qualijck uijt te droogen is, van dien hoeck ten meesten deele procedeert; 'twelck door de vingeren gesien, ende 't vermeerderen van die natie geduldt sijnde, oock te verwachten ende te vreesen staet, dat namaels die speçerije bij ons, om vuijl ofte vochticheijt, geweijgert t'ontfangen, door haerluijden in handen vande vreemdelingen vervoert mochte werden, ende aende Chinesen, meerder als aende Macquianders, te bedwingen sijn: oversulcx hebben met de overicheijt geaccordeert ende besloten, dat alle deselve, soo wel Moors, Heijdensch ende Christen sijnde, ende op dat eijlandt residerende, inden tijdt van veerthien dagen sullen hebben op te breken, ende met pack en sack naer Maleijen vertrecken.

Wijders, dewijle wij dese luijden alt'samen soo geseggelijck ende

gedweegh bevonden, om tot voordeel van d'E. Compe geleyt te werden, daer men haer hebben wil, ende sonder weer-barsticheijt aende handt te gaen, op dat oock hare getrouwicheijt, niet minder als die vande Ternatanen, sou schijnen bij ons ge'acht te werden, hebben wij elcke Overicht deser Macquianders een bael rijs, een clomp amphioen, ende ½ roode bethilles à 30 afta, tot een tullebant, in vereeringe gegeven. . . . .

In gelijcke maniere, als op Gnoffacquia, is de fortificatie met d'appendentie van dien op Taffasoho, ende de ronduijten Tabellola ende Pouattij, in behoorlijcke posture gevonden. . . . .

Het en is niet wel doenlijck heel been- drooge nagelen op dat eijlandt t'ontfangen. Soo men al te praeçijs in is, sullen even-wel d' inwoonders, 't gene de vochticheijt anders wegen sou, met steelen suppleren; valt men haer in 't een en 't ander al te hardt, soo houden sij hare waren t'huijs, ende loopen deselve dan perijckel, om allengskens in 's vijandts handen te vervallen, 'twelcke 'tarchste is van allen: dies dient men in dese sake circum-spectelijck te werck te gaen. . . . .

Op Macquian ten eijnde wercks gecomen sijnde, verseylden wederom den 6en Junij naer Batsian, daer ons op den 10en, al eer wij geanckert waren, den Coninck persoonlijck quam verwillecomen, heel nieuw van Hamsias doodt op-hoorende, ende dat de succçessie soo spoedich ende stil was voort-gegaen . . . . . Onder-tusschen rapporteerde ons den opper-coopman Heuvel van Schagen . . . . ., dat den Batsiansen Coninck sich nu heel minnelijck, ende tot Compes dienst vol-comentlijck genegen, ende behulpsaem betoonde ende comporteerde. . . . . Ende on-aen-gesien sijne macht kleijn is, heeft hij even-wel den Tidoresen oorlogh van herten door-gaens gemeent, ende verscheyde-malen, niet sonder groote avantagie, den vijandt op de custe van Weda ge'infesteert, ende goeden buijt t'huijs gebracht: dies hebben wij de recompense van sijn goet comportement bij ons niet willen laten blijven, maer hem met 20 sacken Javaense rijs, ende een clomp amphioen vereert.

. . . . . .

In't jacht Sluijs, desen eersten Julij, A°. 1648, was geteeckent;

Anthonio Caen.

LVII. Contract met den Sultan van Ternate, 15 Mei 1648.

Nademaell nae t' overlijden vanden gewesen Cok van Ternaten, Sulltan Hamsia Naserhon Manille Cha bij goedt vinden van d' E Hr Anthonio Caen, ords raedt van India, de Soasivos, Sengadies, Quimelahas ende d' Ovrigheijt van dit Eijlandt Ternaten als ook Quimelahas Macquian en d' overcusst van Halamahera den outsten zoon van den Kok Motiphar, Quitchill Tahoebo, tot jegenwoordigen in plaetse vanden voorgaenden hebben gecoren ende desellve [nu] vollcomentlijck met alle zolemniteijten daer toe vereijsset op de Molucco wijse gecroont ende ingehulddt zijnde met zijne gantsche overigheijt int fordt Maleijen verschenen is, zoo heefft Zijne Maijt voornoemt nevens de principaellste rijxraden ter eenre en d' E Hr Anthonio Caen, ordinaris Raedt van India, geassisteerdt met den Hr Gouvernr Wouter Seroreijn (sic!) ende Sijn Es raedtspersoonen uijt der name ende van wegen de Generale Oost Indische Compe ter andere zijde in presentie van alle Ternataense ende Macquianse overigheden als oock die van de Overcusst overluijt en openbaer doen voorlesen in Ternataense tale de renovatie vande contracten inden jare 1638 voor de redout Hitto tusschen d' Hr Gouvernr Generael Anthonio van Diemen ende den overleden Cok Hamsia geschiedt [1] ende desellve promptelijck verstaen zijnde, zoo hebben den jegenwoordigen Coninck van Ternaten Mandorsoha met zijn handt opt Moesaphij offte Moorse wetboek ende d'E. Hr Antho Caen op den Nederlantse wijse geswooren en belooffi niet alleenlijck 't contract in Amboijna tusschen den overleden Cok en d'Hr Generael van Diemen beslooten maer ook alle contracten ende schrifftelijcke verbintenissen die tusschen de Ternatanen ende d' Hollantsche natie oijt voor desen sijn gemaeckt altijt voor goedt ende van waerden te sullen houden, mitsgaders promptelijck nae te comen ende door hare onderdanen aen wederzijde doen observeren alltgeene daerinne van punt tot punt vermeldt staedt sonder tot eenigen tijt jets tot verbreeken van desellve aen te gaen offte te practieseeren; alles gedaen sonder argh offte list. En hebben soo wel [den] Ternataense Cok nevens zijne principaellste rijexraden als d'E Hr Anthonio Caen, ordinaeris Raedt van India, met den Hr Gouvernr Wouter Seroijen

1 Vgl. Bouwstoffen, II, bldz. 342—343.

ende Zijn Eds raedtspersoonen dese acte van renovatie, in Duijtse en Ternataense tale geschreven, met hare signature onderteijckent ende verzegellt.

Actum Maleijen int Casteell adij 15en Maij A°. 1648. Was onderteekent:

Sullthan Mandarsaha,	Anthonio Caen.
Cok van Ternaten.	Wouter Seroijen.
Quitchill Mosso Goegoe.	Jasper van den Bogaerde.
Quitchill Japon,	Jacob Hustaerdt.
Capiteijn Laut.	Joan Goosens.
Hoeckum Laulatto.	
Quimelaha Diaca.	

LVIII. Gouverneur-Generaal (Cornelis Van der Lijn) en Raden aan Arnold De Vlaming van Oudshoorn, gouverneur van Ambon, 21 November 1648 [1].

. . . . . Dat U E., speculeerende op de groote quantiteijt deser nagelen, in bedencken neemt, dat d'E. Compe. bij continuatie in 't senden van soo groote menichte specerijen ende noch soo veel meer als door meerder aenplantinge daer wel mochte worden toegedaen, soude vervult ende overcropt worden, als niet vermogens wesende, de selve te vertieren, oversulcx geraden gedacht haddet, ons in consideratie te geven ende middel aen te wijsen, waer bij d'inwoonders bij dierge-

---

1 De Vlaming had allerlei maatregelen voorgeslagen, die, het bleek reeds boven, (blz. 362) over 't geheel niet in den smaak vielen van G. G. & R. Ook de korting op de betaling der nagelen tot inning der achterstallige schulden, waarvan Valentijn, Ambon, I, b, bldz. 155, kolom 1, spreekt, werd op last van G. G. & R. buiten werking gesteld. Dat De Vlaming, zoo noodig, de nagelen half in geld, half in kleedjes betaalde (Valentijn, t. a. p.) bleek mij uit zijne brieven nergens. Integendeel, hij schrijft juist, dat hij alles in contant betaalde, of, bij toevallig gebrek aan contanten, in bons, die hij zoodra mogelijk tegen contanten inwisselde. Maar niet alle brieven van De Vlamingh aan G. G. & R. bevinden zich op 't R. A. en in een der niet aanwezigen kan van die half-betaling sprake zijn geweest, want in hun schrijven van 27 Juni 1648 verbieden G. G. & R. hem, dit te doen, hoe voordeelig het voor de Compe. mocht zijn, omdat het strijdt tegen de contracten.

lijcke opulente oegst jaren ten deele in hare leverance ende daer door uijt haer selven in de voirdere aenplantinge mochten gestut ende affgehouden worden, namentlijcken, dat soo wanneer ijder negerije seeckeren gesetten taxt van een matige leverance nae rato vande menichte haerder coppen ende niet meer, jaerlijcs vergunt wierde ende dat 't gene sij lieden bovendien bij opulente gewassen souden mogen becomen, opleggen ende bewaren moeten tot d'aenstaende jaren, als wanneer gewoonlijck op een abundant een a 2 schrale jaren comen te volgen, om haer overschot met 't weijnige als dan vallende tot voornoemden tacx toe, ende verder niet, daer mede te mogen leveren, waer door sij lieden siende offte veel ofte weijnich vruchten hadden, echter niet meer als haer g'jnjungeert ofte toegelaten wierde, souden leveren, ende 't haren nood-druft te gelde maecken mogen, van selffs in d'aenplantinge vertragen ende daer van desisteren souden, alle 't welcke in deliberatie genomen, vinden 't selve wel eeniger maten considerabel, echter, insiende de luijden ende der selver gelegentheden, daer mede desen aengaende te doen hebben, gants ongefondeert, ende directelijck strijdende tegens den teneur der onderlinge gemaecte contracten, conform de welcke de Compe haer verobligeert heeft, ten gestipuleerden prijse aen te nemen ende door hare ministers doen ontfangen alle sodanige nagelen, als sij lieden droogh ende naer behooren geconditioneert aen deselve sullen comen te leveren, sonder ('t welck hier onder tacité verstaen moet worden) gehouden te wesen, in 't geheel off ten deele jaer ende dagh de selve bij haer te behouden ende te bewaren, daer toe oock veele, soo men hare huijsen ende gelegentheden insiet, weijnich ofte geene accommodatie hebben, behalven dat men daer door een groote onwilligheijt ende murmuratie onder den jnwoonder, soo groot als cleijn, causeren soude, want off wel de gewassen abundant ende de vruchten tot een masse bij malcander gebracht, de quantiteijt doet vergrooten, soo worden deselve nochtans van soo veel duijsenden menschen te samen gebracht, dat een ijders portie geringh, ende seer weijnige gevonden worden, die voor haer eijgen particulier aendeel volle een a twee baren comen te leveren, dat dan 100 a 140 realen renderende, niettemin een sober sustent over 2 a 3 jaren, soo als de gewassen vallen, bij aldient van elders niet en hadden, wesen soude, daer uijt oock compt, dat den gemeenen man, als seer weijnich hebbende, soo gretich ende hongerende is naer het geringe,

dat hij voer sijne nagelen ontfangen sal, dat hij qualijck den tijt, om de selve behoorlijck te droogen ende te havenen, affwachten can, ja bij tijden, soo wanneer het d' ontfangers aen middelen van te betalen comt te mancqueren niet als met groote moeijten ende onlusten, oocq geen cleijne murmuratie vanden jnwoonder connen bewoogen worden, hare naegelen 1 a 2 maenden ofte minder tot het becomen secours van hier bij haer te behouden, geswijgen dan, hoe sij lieden hem contenteren souden, als men hen tegen hare oude gewoonte opdringen wilde, de selve een geheel jaer ende meer na voorval van saecken te bewaren ende hen van 't genut haerder vruchten ende 't gebruijck desselven soo lange te frustreren, dat buijten alle twijffel oock, [zonder] die luijden daer over te connen beschuldigen, oirsaeck geven, ende den wegh banen soude, bij becomen occasie hare soo langh te bewaren vruchten jnterim, om 't genut ende gebruijck vande waerde der selven niet lange aff te staen, te vervreemden ende aen andere negotianten te verhandelen, dat dan oock bij de Compe aengemerckt, ten principalen (lettende niet soo seer op hare eijgen, als wel deser luijden constitutie) haer doen resolveren, consequent naer die quartieren successive bevolen heeft, alle naer behooren gecondi-tioneerde aen te brengen nagelen sonder alle weijgeringe t' ontfangen, al soudese, de quantiteijt te groot vallende, het superflu, om de weijnige op prijs te houden, doen verbranden, dat se selffs bij dit, nojjt grooter retour, geswijgen bij andere, niet eens behoeven, ende 't eijgen naturel dier aertvruchten haer wel daer van doen supercederen sal, als wetende, dat de selve een jaer abundant comende in 1 a 2 volgende jaren sober vallen, dien volgende oock 't weijnige van aenstaende jaer tot den jnlandtsen handel geconsumeert wordende, als dan geene ende 't daer aenvolgende apparent weijnich van hier te verwachten sal hebben, als wanneer haer middeler wijlen tijt ende gelegentheijt tot de vertieringe niet mancqueren ende het verblijvende voor capitael dienen can, oversulcs haer d' overtreffende quantiteijt van een, tegen een a twee ofte oock wel drie andere schrale jaren soo grootelijcx niet praejudiceren can. Edoch genomen, men tot dit U E. voorstel al condescenderen, oock den jnwoonder tot het selve in te willigen bewegen conde, soo weet men doch, dat de selve geenige nagelen, 'tsij met ofte tegen hare wille opleggen ende bewaren, off sullens' altijt om bij hare vochticheijt ende gewicht te

behouden in d' aerde begraven, dat dan de selve niet weijnich in cracht ende deught doet declineren, consequent de selve niet beter noch verseeckerder bewaert als in handen ende onder de custodie vande Compe. Dese ende andere considerabile reden dan ons verbiedende, dese UE. gedane propositie t' approberen, ordonneren ende gelasten UE. dienaengaende geenige de minste veranderinge te maecken, maer te blijven bij d' ordre ende usance van outs ende tot noch hierinne g'observeert, ontfangende alle sodanige nagelen, die UE. droogh, suijver ende wel geconditioneert, als was de quantiteijt noch soo groot, toegebracht worden ende betalende de selve tot 60 realen in spetie ofte 70 courant de bhaer in comptant, naer uijt wijsen voor-aengeroerde contracten, dat de minste alteratie ende meeste gerustheijt onderden jnwoonderen ende oock voorde Compa baren sal.

Soo en connen ons oock in geenen delen conformeren met U. E. gedane voorstel van 't gewicht tot den ontfangh der nagelen 5 percento op alle comptoiren te verswaren, ende daer van t' appliceren een ℔ tot verlichtinge van d'onderwichten van de Compe, twee tot soulagement vande sware lasten, die de Compe in 't onderhouden der schoolen compt te dragen, ende de voirdere twee pondt tot een benefitie voorde coopluijden ende ontfangers der nagelen, voor hare extraordinarie in d' een ende d' andere gelegentheden te doene dispensen. Dese applicatie aengaende, houden voor eerst het eene ℔ ten goede vande laccagie der nagelen voorde Compe niet alleen onnodigh, maer oock selffs gants onbehoorlijck, als die het hare becomende niet meer t' eijsschen noch te begeren heeft, moetende allerwegen den coopman de behoorlijcke leccagie van sijne lacquerende goederen dragen, die hierinne bij goede opmerckinge echter noch genoech can voorgecomen werden, soo wanneer d' ontfangers volgens hunnen schuldigen plicht maer letten, datse heel drooge, ende van alle vuijlicheden wel gesuijverde nagelen maecken t' ontfangen, die als dan inde pack huijsen, oock selffs inde scheeps ruijmen g'amasseert weder ontlaten, ende eer in gewicht verswaren als verlichten sullen. . . . . Verstaen, voor desen meermaels g'useert geweest te sijn, 't gewicht een weijnich tot vergoedinge der onderwichten te verswaren, dat ten aensien buijten onse kennisse, veel min met onse ordre geschiet sij, bij desen geheelijcken abrogeeren, ende van meer te geschieden U E expres jnterdiceren. De lasten der schoolen aengaende, moet de

Compe tot den opbouw van Christj kercke haer mede noch voor eerst getroosten ter tijt die nieuw aencomende Christenen inde fundamenten der religie beter gestileert, ende daer na uijt eenen christelijcken ijver selffs bewogen worden, ijetswes 't haerder onderwijsinge te contribueren, verhoopende ondertusschen, dat Godt de Compa in andere hare gewichtige affairen te meerder zegenen ende dese dispensen wel dubbel rembourseren zal, sonder dat de selve haer met jndirecte ende ongelicentieerde middelen daer tegen sal behoeven te behelpen. Ende comt dan oock seer ongerijmt, de voirdere twee ℔ tot een benefitie om reden verhaelt, de coopluijden ofte ontfangers der nagelen toe te laten comen, daer de selve jmmers met seer goede ende met hare qualiteijten congrueerende tractementen respective vande Compa. voor hare diensten gegageert ende beloont worden, consequent haer daer mede behooren te contenteren. Ende bij voorval eenige vereijste dispensen doende, laetse die tot laste vande Compa, die hare oncosten, behoorlijck gedaen sijnde, wel dragen wil, in reeckeninge passeren. Soo bevinden oock, dat dese verswaringe van 't gewight directelijck tegen d'onderlinge gemaeckte contracten strijden ende niet buijten reden den inwoonderen tot groot misnoegen ende beclagh hier over verwecken soude, als die volgens den inhoude der selven maar 550 ende niet 577½ ℔, soo als dit beloopen soude, voorde bhaer te leveren gehouden sijn, behalven dat oock dese verswaringe op alle comptoiren niet esgael gaen, maer aen 't isere ende loode gewicht alleen soude geschieden connen, dat verstaen eenichlijcken de drie comptoiren Louhoe, Hittoe ende Laricque hebben, ende d'andere off metale gewicht, daer sulcs niet aengedaen can worden, ofte gelijckte maten van 11 ℔, gaende 50 in een baer, daer de nagelen mede gemeten worden. Ende alsoo wijders bemercken, dat met dit jsere ende loode gewicht in 't verlichten ende verswaren besonder bij ontrouwe ende baetsoeckende geesten, als in den persoon van Abraham Pittavin nu evident gebleecken ende bij d'andere apparent meer geschiet zij, groote valscheijt ende bedrogh can ende oock gepleecht wort, hebben om den jnwoonderen sooveel doenlijck buijten reden van beclagh ende mistrouwen te stellen, oock te bethoonen dat, gelijck wij van haer begeren, aen onser zijde niet minder de gemaeckte contracten willen naergecomen hebben, goet gevonden, U. E. aen te schrijven, alle 't isere ende loode gewicht, op wat comptoiren 't selve bevonden wort, soo cleijn als groot in te

trecken, te niet te doen ende geenige der selver meer te doen gebruijcken, maer die in plaets van dien wederom te versien met goet metale gewicht, dat UE. ten dien fine . . . . toegesonden wort . . . . . Laet die, ter tijt toe meerder becompt, met correcte gelijckte maten, als boven geseijt, versien blijven, die, soo als bericht worden, niemandt als op haer eijgen versoeck gegeven sijn, ende sulcs uijt oirsaeck, sij lieden 't gewicht niet verstaende, haer met het meten beter behelpen, oock vermits een gelijckte mate daer tegen hebben, door d'ontfangers der nagelen soo licht niet, als met 't gewicht vercort ende gefraudeert worden connen. Maer dat U. E. voorgenomen hadt, een uijt d'aensienelijckste ende bequaemste jnboorlingen, soo wel aen 't Casteel als op alle d'andere comptoiren benevens den coopman ofte ontfanger der nagelen bij 't wegen der selver te stellen, op 't wel wegen te doen letten, oock d'uijtspraeck van 't gewicht in 't bij sijn ende onder toesicht vanden residerende coopman te laten doen, houden voor wel gedaen, ende ordonneren 't selve alsoo te laten geschieden, dat mede betrouwen willen, den inwoonderen een goet genoegen toebrengen ende wel gevallen sal, oock geleth dienen, dat dese wegers ofte uijtroepers hun vande daer bij proffijt soeckende niet corrumperen ende tot valscheijt verleijden laten, dat onder dat volck met een cleijn geschieden cunnende de coopluijden sulcs soeckende, gelijck voor desen in een ende selve gelegentheijt bij de wegers van Ternatens Coninck meer als te veel geschiet sij, hare personagie meesterlijcken daer mede weten te spelen, dat voorgecomen moet worden.

Veranderinge nochte verhooginge inde Spaense realen ende rijcksdaelders willen oock in geenen deele gemaeckt nochte gedaen, maer daerinne gevolcht hebben den cours, prijs, ende ordere, bij onsen ende U. E. voorsaten met goeden voor bedachten rade ende toestemminge van d' jnhabitanten dier landen bij renovatie der contracten daer op beraemt ende gestatueert, conform de welcke de Compe gehouden blijft, 60 diergelijcke realen ofte rijksdaelders, als sijnde van eenen valeur, 't sij dat sij hoogh ofte laegh gaen, voor een bhaer nagelen van 550 ℔ te betalen, welcke contracten, aengesien wij . . . . . niet breecken, maer gelijck van hen, alsoo oock van d'onse willen naergecomen hebben ofte anders rechtmatige oorsaeck henlieden tot rupture ende affkeerigheijt van ons ende ingevolge tot rebellie ende

quaetwillicheijt geven souden. In Ternaten gaet dese specie niet hooger in valeur als eene gemeene reael tot 51 stuijvers 't stuck, dat noch sooveel minder, echter om de contracten, die d'eene partije niet minder, als d'ander verobligeert, t'onderhouden, daerinne patienteren moeten, ende off wel, gelijck U. E. seijt, niet cont bevroeden, hierinne soo groote swaricheden souden steecken, die dese voorde Compe proffitabile verhooginge souden overtreffen connen, soo comt doch hierinne weder te pas, 't gene in onsen voorgaenden mede aengeroert hebben, als dat d'inwoonders haer van ons nu overheert siende, bij dese gelegentheijt apparent hierinne wel toegeven, ende bewilligen souden, maer staet te bedencken, off se sulcs niet meer uijt dwanck als toegenegentheijt souden doen ende off ons niet meer en convenieert t'amplecteren 't gene ons rechtmatich is, als 't gene wij souden connen doen, ons alsoo stellende tot jnfracteurs der meergeseijde contracten ende voorgangers van een quaet gevolge. Ende wat belanght, dat die specie jaerlijcx weder van costj naer Batavia ende elders vervoert, ende Amboina daer van ontblootet wort, hadde U. E. voorsaet, den E. Gouverneur Joan Ottens zalr., in sijn regeringe bij edicte g'interdiceert, doch wierde bij d'Ed. Hr Gouvernr Generael van Diemen zalr volgenden jaers weder g'abrogeert, stellende d'uijtvoeringe naer een jders believen, vrij ende open, mits den behoorlijcken tol betalende, onder sustenue, dat hoe minder gelt in Amboina, hoe het beter, was, ende datter veel segourder ende geruster was voorde Compa besonder in Amboina, een arme ende behoeftige als een rijcke ende machtige gemeente te regeren, als sijnde een natie van eenen gantsch oproerigen ende rebel suchtigen aerdt, die ons niet als per dwanck toegedaen, eenige macht hebbende, altijt tot nieuwicheden ende haer van ons t'ontslaen genegen sullen blijven, daerom U. E. dan bij desen oock ordonneren, sich hier na te reguleren ende tot geene veranderinge hier in te comen, ons niet te min aengenaem sijnde U. E. genomen speculatien ende bedenckingen over dese ende andere verscheijde saecken, daer bij ons U. E. ijver ende vigilantie ten dienste van de Compe blijcken doet, doch willen U. E. gerecommandt hebben, in diergelijcke meditatien altijt voor eenen regel ende richtsnoer te houden dat d'effecten ende uijtvoeringen daer van niet en comen te strijden tegen de solemnele gemaeckte contracten, consequent tegen d'eenicheijt ende ruste der Amboinse landen, die met soo excessive

costen ende moeijten vercregen oock met alle bedenckelijcke middelen dienen geconserveert.

. . . . . .

Wij hebben gesien, U. E. voornemens bleeff, omtrent halff October passato den Capitain Verheijden, als blijvende selffs in persoone door jmpotentheijt belet, met 17 a 18 correcorren naer de binnen cust van Ceram omtrent de negorijen Tamaphoero, Werj-Namma, Terphoa, Ribout ende Hatumetten, alwaer goede quantiteijt soo nagel als noote muschaet boomen geseijt worden te staen, aff te senden, om de selve alle te verdestrueren, ende te niet te doen, ende daermede voor te comen, dat die niet door vreemde negotianten op d°. cust ende Ceram Laout jaerlijcx verschijnende, vervoert ende de Compe. in haren specerijen handel daer bij ondercropen ende gepraejudiceert worde, dat niet alleen voor seer wel gedaen houden, maer geven U. E. soo als aenden vice-Gouverneur in Banda mede gedaen hebben oock bij desen eens en voor al absolute ordre ende bevel, dat in wat plaetsen UE., 't sij nu ofte naerdesen, eenige dier soorte vruchtboomen, die buijten Compes district ofte sodanigh, dat die buijten ons bewaer de Compe daer van niet verseeckert wesen can, comt te bevragen, de selve alle sonder onderscheijt te doen vernielen ende te gronde uijtroeijen, doch sien liever, 't selve inder minne ende met believen der respective jnwoonderen daer omtrent als met onwille ende tegen danck der selver come te geschieden, dat met een geringe vereeringe omtrent die luijden seer licht te wege gebracht ende sij te vreden gestelt connen worden, dat in goede achtinge moet nemen, om soo weijnich verwijderinge onder d'omleggende volckeren te causeren, als doenlijck sij . . . . .

Int Casteel Batavia den 21en Novembr 1648.

Was geteeckent

Cornelis van der Lijn.
Francoijs Caron.
Carel Reniersen.
Jochum R. van Deutecom.
Gerard Demmer.

LIX. Cornelis Willemsz. Van Outhoorn, gouverneur van Banda, en Raad, aan Gouverneur-Generaal en Raden, 24 April 1648.

. . . . . .

[Met rijst, uit Ambon op verzoek gezonden,] hebben wij ons seer soberlijck, onder dagelijcse lamentatien der burgerije, over dat veel honger leden, tot de comste vande fluijt Petten . . . . . geholpen, wiens aengebrachten last mede op 't arrivement van Maesland ende den Bheer op omtrent tijen lasten na was geconsumeert, ende geheel niets en souden gehad hebben, soo wij niet bij tijts den dagelijcsen vendue en hadden besnoeijt, invougen, Ede Heeren, dat, so als wij connen bemercken, Banda jaerlijcs wel vierhondert lasten van dat greijn soude vereijschen, ende oock gants nodich dienden, altijt boven de geseijde quantiteijt met 2 a 300 lasten in voorraet geprovideert te blijven. De redenen sijn van groten gewichte, want bij aldien ons door ongeluc van schipbreuck ofte anders (dat God verhoede) een jaer 't Batavias secours quame te mancqueren, 't soude hier een miserabel huijs houden ende over grote schade so aen d'E. Compe als d'ingesetenen connen veroorsaken, te meer den sagou handel seer verswact, ende alhier tot stijfte van dat greijn, niets geplant ofte gearbeijt werd, maer alles op den toevoer van costij sich is verlatende . . . . .[1]

Anno passato sijn van Augusto tot in December alhier d'inwoonderen so van Cheram laut, Goram, Couwer, Keij, Arou, Tenimber, ende andere bij leggende eijlanden, met omtrent 50 stux grote als cleene vaertuijgen ende hunne gewoone commertie verschenen, daer den burger tamelijc gerieff van becomen, ende hare aengebrachte sagou den rijs mede alhier te langer heeft doen strecken. Wij hebben met de selve in 't betalen der tollen gants civil gehandelt ende ooc aen eenige die voor dato alhier noijt geweest en waren, ijder een cleijne prince vlagge vereert, ende haer generalijc met alle goede bejegeninge gerescontreert, sulcs verhopen, volgens hare toesegginghe, dat inde aenstaenden tijt in meerder quantiteijt sullen aencomen, dat

1 Ook G. G. & R. hadden dit groote bezwaar ingezien en maatregelen daartegen beraamd. Zie boven, bldz. 364, noot.

onse beduchte schaersheijt van rijs vrij soude connen stijven. Die van Groot ende Cleen Keij sijn met den anderen in contentie, waer door den toevoer van daer nu gants weijnich geweest is, ende d'een den anderen niet vertrouwende haer beijde cleene wtsettinge heeft veroorsaect, ende meest 't huijs doen blijven, dat bij geleijt ende voorgecomen dient, ten welcken eijnde d'heer Gouverneur voornemens is, met de aenstaende tocht naer Damme aldaer aen te loopen, omme de selve t'appeiseren, ende te bewercken, dat dien accommodabilen handel voor Bandas ingesetenen meer ende meer mach toe nemen; om oliphantstanden en is desen verleden jaere gheen vragen geweest, maer gout a 20 ra de ra swaerte wel getrocken, so dat [wij] vertrouwen, met 't geene nu van die specie becomen hebben, in 't aenstaende saijsoen ons ten vollen sullen connen redden.

. . . . . 't Jacht den Haringh, dat . . . . . wt Amboina . . . . . op 7en voorleden alhier geparesseert is, omme daermede de besendinge naer Damme te laten geschieden, hebben . . . . den 17en der selven met victualie ende andere vereijsschende goederen voor 't guarnisoen als tot vervangh van 't opperhooft, den ondercoopman Everard de Lieffde [1], den ondercoopman Josua Braconier, op nieus onder een driejarich verband aengenomen, ende verbetert tot coopman a ƒ 56 per maend, van hier derwaerts geschict . . . . 't Gemelte jacht [is] den 2en Martij alhier wederom geretourneert . . . . ., waermede van daer verschijnt den Orangquaeije Mau, hooft vande negrij Wattamera, die wt eijgen wille ende genegentheijt seght herwaerts gecomen te sijn, omme Banda eens te besien, ende dan met den gouverneur, dien hij verstaen hadden, dat eerlange personelijck op Damme [2] soude comen, wederom 't huijs te keren. Wij laten desen persoon naer gelegentheijt goet tractement aendoen ende sullen hem op sijn vertreck, met een pac clederen ende noch ijets cleens begiftigen, dat d'E. Compa weijnich sal hinderen, maer bij gelegentheden vorderlijc wert, te meer wij bemercken, die natie met soo een geringe schenckagie te trecken ende tot d'E. Compe. aengenaem te maken sij. . . . .

1 Zie boven, bldz. 340.

2 Die inspectiereis duurde van 7 Mei tot 28 Juni, maar het bij die gelegenheid gehouden dagregister, waarnaar Van Outhoorn en Raad in hun schrijven aan G. G. & R. dd. 11 Sept. 1648 verwijzen, is niet aanwezig. Over de resultaten zie men echter boven bldz. 365 v.

't Geseijde jacht den Haringh op 2en Maert van Dammens reijse alhier weder gekeert sijnde, ende dat claer gemaect wierde, omme volgens Uwe Edts gegeve mandaet omtrent Cheram-Laut te cruijsen op de vremde lorrendraijers wt te setten, wierden ons twee dagen daer aen door den oppercoopman van Poulo-Aij aengeschreven, dat dien selven dagh met sonnen opganc drie joncken, comende van de Zuijt, tijsschen d'eijlanden Rhun ende Aij, voor bij Poulo Swangij met een N. N. O. cours hadde sien passeren. . . . . 's Anderendaeghs wesende den 5en dito [hebben wij] 't voorschreven jacht nevens de chaloupe den Haringh . . . . . afgesonden, die binnen 't etmael de rheede voorde negrij Quellebije op Cheramlaut beliepen, ende aengetogen drie joncken onder den wal ten ancker vonde leggen, geladen met rijs, sout, suijcker etc., daer van de hooffden . . . . . alle op Japara woonachtig, sijnde geenige der selve met een passedul voorsien, daer over d'onse gaerne achter dien buijt geweest hadden, maer ten fine die van Quellebije sustineerde, hare rhede voor een ijder vrij te sijn, ende ooc genouchsaem te verstaen gaven bij aldien d'onse aldaer ijets feijtelix op dese negotianten ofte hare goederen aenvingen t'attenteren, sij sulcs souden weeren, so en hebben die van't jacht ende de chaloupe, om redenen verhaelt, niet te rade connen werden, d'selve aen te tasten, goetgevonden, onse sobere macht tegen die vremdelingen gesterct met d' inhabitanten te swac oordelende, ende dat daerenboven 't naeu van die baeij wederom mosten wtlopen alwaer van beijde die sijde van 't lant wt hare stercten conden beschoten werden, de selve joncken ongemolesteert te laten leggen, ende andere avantagie 't zee te gaen soecken, sulcs den 8en van daer gescheijden, ende den 17 der selver alhier met een 't Cherebons joncge aengecomen sijn. . . . .

Aengaende d' aenplantinge ende voortquekinge van jonge ofte nieuwe noten musquaet boomen, die bewesten Lonthoir opden hoeck vande Madjangan, als inde valeije op Neira meest mancqueren, ende door de coebeesten als de wilde paerden doorgaens afgegeten werden, daer van hebben Uwe Edts gegevene licentie ende gereguleerde ordre den burger, aldaer 'thuijnen hebbende, sulcs doen weten, ende aendienen laten, dat ijder voor drie a vier jaeren die plaetsen, daer gheen noten bomen staen, sullen met ruijghte mogen laten bewassen, waer wt vertrouwe dat eerlange goede vermeerderingh in die vruchten sal

ontstaen. 't Is eenelijc op aengetogen twe plaetsen, daer de boomen door ouderdom van jaer tot jaer verminderen, maar beoosten Lonthoir, so langs de binnen als buijten cust, tot de zee houcken Chelam, Dender, ende Weijer, mitsgaders op 't eijland-Aij isset bosch doorgaens vol jonge boomen, ja op sommige oirden so dicht op den anderen staende, dat d' eijgenaers comen versoucken om eenige wt te mogen hacken, aengesien malckanderen daer door 't voetsel benemende, hare tacken niet cunnen wtspreijen, dienvolgende magere dunne stammen blijven, ende daer van de behoorlijcke vruchten niet comen te trecken, 'twelc ooc in achtinge hebben genomen, ende eenige alreets op haer versoeck naer voorgaende visitatie toegestaen is, d' onbequaemste wt te roeijen.

So blijft mede den burger continueren met 't branden van arrac.....

Actum Neira in't Casteel Nassau adj 24en April anno 1648. Banda.

. . . . . .

Cs. W. van Outhoorn.
Leonard Winninx.
Abraham Weijns.
Adriaen Nolet.

LX. Batavias Dachregister beginnende Primo December a° 1647, ende eijndigende Ultimo December 1648. [1]

. . . . . .

[Den 3 Juni] verschijnt mede hier ter reede van Soloor [via Makassar], met het fluijt schip de Wolff, den majoor deses guarnisoens Willem vander Beeck, sijnde vandaer gescheijden den 12en der voorleden maendt. . . . . De ladinge, vande respective comptoiren mede gebracht, consisteerde int naervolgende, te weten,

van Soloor

2836 cattijs was,
92 teijl, 7 maes swaerte gout,

---

1 Gelukkig is het dagregister over 1648 behouden gebleven (in kopie) in het archief der Kamer Zeeland. Over onze betrekkingen met den Maleischen Archipel verspreidt het echter niet veel licht.

42 bhaer, 300 cattijs sandelhout,
500 cattijs slangen-hout,
5⅛ reael swarte silverwerck,
27 slaven en slavinnen, mitsgaders
145 stx schapen;

item uijt Maccassaer

879½ cattijs schilt-pats-hoorn,
75 picol witte Macaeuse poeijer-suijcker,
2488 cattijs sandel-hout, en
6643 dto was, bedragende dese cargasoenen gesamentlijk een somma van *f* 45068—19—4 stuijvers.

. . . . . .

Nae dat sijn E. met voor-noemde Wolff ende tjacht de Zeemeeuw op 2en Januari laestleden, van hier vertrocken was, hadde doorgaens soo goede spoet, dat den 13en daer aenvolgende voor s' Compes fort Henricus, op Solor . . . . . behouden arriveerde . . . . . Door den harden voortganck . . . . . [was hij] genootsaeckt geweest, de straet Balij voor bij te loopen, sonder des Conincx gesanten [1] met den brief en schenckagie van d' Ed. Hr Generael, daer te connen uijt setten, over sulcx waren deselve mede naer Solor gevaren, sullen aldaer blijven tot in Augustus aenstaende, om als dan . . . . . met een van 's Compes vaer-tuijgen, int ooster mousson naer hun landt gedimitteert te werden.

Sedert dat de Hr Majoor a° 1646 vandaer gescheijden was, hadde d'Ede Compe elf harer dienaren verlooren; de lieutenant Hendrick Hendrickz (sijnde opperhooft) quijnden aen langhduerige sieckte, en quam, den 20en van meergenoemde maendt Januarius, te overlijden.

't Fort Henricus was 't noch vast in eenen standt als ouver 2 jaren, sijnde door de landt-saten daer aen niets gerepareert, waer toe nu aen-gemaendt, en ijveriger wierden.

Overmits voor-leden jaer geen secours van hier becoomen hadden, soo wast aldaer met onse residenten vrij sober gestelt, sijnde derhalve genootsaeckt geweest, padij vande om-liggende plaetsen te gaen op-doen, om hare hongerige buijcken te vullen, de wijle bijna voor alle provisien

1 In 't vorige jaar met een Nederlandsch schip, dat op Bali had gehandeld, te Batavia gekomen.

destijtuijt waren, ende int laetste niet anders, als gemelte padij, bij te setten hadden. [1]

Door het over-lijden vanden ondercoopman, Albert Puijt, waren de negotie, als guarnisoens-boecken, heel ongereddert, sijnde deselve (op 't hart aen-houden vanden lieutenant) door den chirurgijn aenvaert, doch sonder fatsoen vervolght, ende wierden oock attestatien tegen d^{o} opperhooft verleent, docerende, dat den selven eenige vuijle ontrouwicheden gepleecht hadden. Op 2^{en} Februarij hadden aldaer, naer eenige voor-gaende middel-matige schuddingen, soo swaren en formidabelen aert-bevingen gehadt, dat die vande fluit den Wolff perfeckt konden sien de fortresse in storten, comende t volcq uijt de sterckte na de strandt vluchten, en om vaer-tuijgh, tot hulpe, roepen, waer op d' Hr Maijoor inder yl aen landt varende, bevont het fort seer desolaet en gestelt te wesen in manieren, als volght:

De puncten, mitsgaders de gardijnen rontsom waren heel ingevallen, de muragie, bij den afganck des forts, die over veele jaren ghebout, ende diep onder d'aerde bemetselt was, wiert met groote cracht daer uijt geruckt, de stucken geschuts, drijvende uijt de rampaerden gesmeten, 't geberchte achter 't casteel 't eenemael vanden anderen gescheurt, en eenige groote clippen uijt de aerde wech geworpen

. . . . .

. . . . . En verclaerden de lantsaten eendrachtelijck, dat aldaer bij menschen gedencken soo danigen aert-bevinge niet en was geweest. [2] De Portugesen op Larentoucque waren daer mede niet vrij van, maer wierden hare woonplaetsen ende vasticheden mede seer gedesrueert, en diversche groote cuilen in 't aerdtrijck gescheurt. Dese aert-bevinge duurde voorts, doch niet seer hardt, noch al eenige daghen. . . . .

Dus lach s'Compes fortresse genouchsaem gedemanteleert en open; echter heeft den E. Verbeeck, door geduijrige arbeijt van ons volcq,

---

1 „Die noch halff p^{r} force . . . van dese inlantsche natie bij nacht hebben moeten ontweldighen." (Missive aan G. G. & R. van Hendrik Ter Horst en Dirk Kemp van Assingem in 't fort Henricus, 11 Mei 1648.)

2 „Als men henlieden vraechden, wat daer van dachten, gaven ten antwoord, een slange ondert aertrijck zijnde seer verstoort was, zijn staert roerde, ter dier oorsaecke soo schudderde en beeffde (ach arme verdwaelde menschen die niet dencken dat sulcx een rechtvaerdige straffe Gods is, over dese landen)." . . . . . (Missive uit Solor, 11 mei 1648).

en hulpe der inlanders (die bambousen, adap, hout etca. bestelden) soo veel te wege gebracht, dat die sterkte [voor] sijn vertreck weder redelijck in defencie, item de wooningen en packhuijsen in bequame posture gebracht sijn.

Den handel was dit jaer voor d'E. Compe van die quartieren slechtjes uijt gevallen, blijckende bij het cargasoentje dat alhier is aengebracht, invougen als hier boven hebben aengeteijckent. Op Coupan hadde d' Hr Majoor, geduurende sijn aenwesen aldaer, eenige cleene besendinge gedaen, ende soude, nae sijn afscheijt, tjacht de Zeemeeuw . . . . . een tocht naer 't eijlant Sabo doen. . . . . Diverse natien, als Portugesen, Malejers, Maccassaren, Javanen en andere, continueerden noch (als voor henen) de frequantatie van die quartieren; en wiert de heer majoor int begin van sijn Es arrive bericht, dat de Portugesen een fort op Coupan maeckten, waer nae vernomen, en de plaetse expres besichticht werdende, soo bevondt men, dat het maer een huijsinge was voor drie a 4 persoonen.

De landt-saten in gemeen waren als voor henen tot de onse noch redelijck genegen; op de iteratieve aenmaningen vanden Majoor beloofde Nieij, de weduwe vanden ouden Quitchil, die lange sieckelijk geweest, doch nu wat beter gesteld was, dat metten eersten, nevens haer volcq, bij onse fortresse soude comen woonen, volgens 't contrackt met d'Ede Compe aengegaen; gaf oock ordre, dat haer onderhoorige Singuadjes van gelijcken doen souden, dat mede te geschieden stont. Dit hadde dat oude, bij cans af-geleefde, sieckelijcke wijf liever te doen, dan vande regeringe (als haer wiert voor-ghehouden) te desisteren.

Eyndelinge heeft meer genomineerden Commissaris van der Beeck op 11en Meij, volgens ordre van d'Ede Hr gouverneur generael, den Coopman Hendrick ter Horst, tot opperhooft der fortresse Henricus, en voorderen omslach behoorlijck geauthoriseert. . . . . Even 58 duijtsche koppen bleven noch int geheel op Solor, namelijck 44 inde sterckte, en 14 op de chaloupen Orangieboom ende Solor.

. . . . . .

LXI. Hendrik Ter Horst, opperhoofd van het fort Henricus op Solor, en Raad, aan Gouverneur-Generaal en Raden, 30 Augustus 1648.

. . . . . Op den 24en Mei passato . . . . . bequamen soodanigen aertbevinge, dat dachten 't gantsche fort ter neder soude vallen, d' soldaten die op d' schiltwachthuijskens haer residentie plaets hadden, drijvende nederwaerts sprongen, een schrick om te aenschouwen, sulcken groote hoochte. Godt loff genige beschadicht noch beseert hebben. Naderhant visenteerden d'oude muragie, bevonden deselve op veel plaetsen deurscheurt t'sijn. Den Almogende wil ons voor dusdanige ofte diergelijcke aertbevinge meer behoeden oft soude om't geheele fort te doen sijn, ende naer alle ooghwit niet blijven staen, doordient soo ouden gebouw is, in plaetse van calck met steenachtige aerde 't samen gemetselt.

Den 29en do paresceert (Godt lof) 't langh verwachte jacht d'Zeemeuw, waermede van Coupan niet dan 339 cattij wasch en 116 stucx palissaden [ontvingen] . . . . . om de principaelsten bressen aend' west sijde te stoppen, dat voor eenige interval bevrijt mochten wesen. Naer geseijde palissaden met swaeren arbeijt boven becomen hadden ende d'Singuadjes gesamentlijck met 't arrivement vant gemelte jacht ontboden ende meest verscheenen waren, gelasten ijder voor sijn hooft twee kalckovens, volgens gedaene beloften voort vertreck vande E. Commissaris [1]), ... tegens 'd aenstaende weste mousson op d'aencomste der Bataviasche schepen, om d'fortresse te repareren souden oprechten. . . . . Versochten gesamentlijck haer te willen licentieren, om hun oest vant velt eerst te innen, ondertusschen vordre reparatie bij de Singhuadie van Serbite afgeleecht soude werden, als dan met geseijde calckovens aenvanck te nemen. . . . .

. . . . . Bij rade [werd] geresolveert ende gearresteert, gemelte jacht nevens den chaloup Zolor met een redelijcke cargasoentien onder administratie vanden boeckhouder Barent Hunnius naer 't eijlant Groot Sabo en de chaloup den Orangienboom om de Zuijt naer Coupan te verseijlen, een quantiteijt lijffeijgenen als wasch, daer d'E. Compe meest om verlegen valt, voor civile prijse volgens 't seggen vande

1 Van der Beek.

inlantsche natie aldaer te becomen sijn, t'troucqueren . . . . . Hebben den soldaet Justus Tehenanus, die redelijck inde Portugesche tale ervaren, met een der chaloupen op 6en Junij passato naer Larentoucque gesonden om de debiteurs wegens hare ten achter wesende schult [1]) aen te spreken. Alsoo geen Portugesen vernamen, noch niet naer de fortresse om sagen, soo dacht ons best geraden, haer lieden daer over te doen spreecken, soo veel te innen als mogelijck mochte wesen. Eijntelijck gemelte Tehenanus nevens de onderstuirman Michiel Jochumsz. ten huijse vande pater freij Antonij Cabrael gecomen sijnde, ... bequamen van gemelte paep soo een verkeert bescheijt, dat [hij] voor dees tijt haer ten goeden afnam, in sijn lant quamen, maer waerschouwden eens vooral, geen Hollanders meer op Larentoucque te verschijnen, ter contrarie haer natie [g]eenige correspondentie met ons te houden, seggende: voor dees tijt mooght u schulden innen ende maeckt naer desen van hier te blijven. 't Is nu ongeveer twee jaeren dat op Bata bij d Ede Hr Gouverneur generael ende d'E. Heeren Raden van Indias ben geweest, wel ernstelijck licentie versocht naer India [2]) te mogen vertrecken, 't selve haer Edles mij niet wilde vergunnen, t'meer daer en boven op de reede 't scheep gebannen wiert, niet aan lant te comen, jae even als een trijdoor ofte eenich traijson aangerecht had, 't selve noch in verscher memorie waer, aende Hollanders d'een tijt oft d'ander te passe wilde brengen, ende gelasten voorts souden hebben te vertrecken. Den meergemelten Justus en stuerm wisten niet wat den paep aenginck, presumeerden, alsoo de misse [3]) gedaen, int lichten der kelck den duijvel ingeswolgen hadt. Do Justus repliceerden, soo iet wes aen d'onse wilde vergelden, dat soude aenvangen, geen liever ure wenschten te sien, dan sulcx. Naer dat van daer eenige Portugesen gingen besoecken, verhaelden haerlieden dat van den pater soo danich bejegent waren, diet selve advoijeerden ende seijden, een schoumunison [4]) hadde doen wtgaan, wie sich naer de fortresse transporteerde ofte eenige aliantie met de Hollantsche natie hielden, tot pene voor een

---

1 Vgl. boven, bldz. 321.

2 De vaste kust van Indië.

3 Er staat „missive."

4 Vermoedelijk een verbasterde Portugeesche uitdrukking.

jaer schoumunigaren [1] wilde, dier oorsake niemant aen gemelte fortresse om ietwes te coopen ofte ons te comen besoecken dorsten verschijnen. [2]

1 Vermoedelijk een verbasterde Portugeesche uitdrukking.

2 „'t Is vremt dat de Portugesen soodanich hun van papen laten regeren" teekent Ter Horst hierbij aan in zijn „Journael" op 5 Juli 1648. Dit uitgebreid dagregister, dat loopt van 11 Mei 1648 tot 2 Sept. 1649 is slechts in fragment aanwezig en dit fragment is nog hier en daar geheel onleesbaar. Er blijkt echter uit, dat Ter Horst persoonlijk de eilanden in den omtrek bezocht. Zoo deed hij in October 1648 een tocht naar de Savoe-eilanden. Ik ontleen aan het dagregister omtrent die reis het volgende: „18en [October] t' smorgens bevonden ons omtrent ½ mijl vande rhede voor Menia ende Relettij te sijn . . . . . Sonden den chaloup den Orangienboom naer lant, om te vernemen ofter eenige vande principaelste grooten aen lant mochte sijn, den selven onse comste condtbaer te maecken. Gemelte chaloup op den middach aen boort verschijnende rapporteert ons den stierman dat inde negerije Menia den Radia Ammatenga ende sijn broeder Ammalanda onse comste verwitticht, die soo t' scheen sich seer verbaest toonde, versochte dat aen lant wilde comen, om wegens den handel te discoureren. Op stont transporteerde mij geaccompagneert met den bouckhouder Baerent Hunnius derwaerts, aldaer verschijnende bevondent t' strant swart van menschen ijder met . . . . . [onleesbaar] houwers ende hassagaeijen in haer hant, ... [onleesbaar] een parthije barbarische menschen scheen te wesen, seer wreet van gesichte. Vonder den voorschreven Radia en sijnen broeder onder den hoop vant t gemene peupel sitten, die onder d'anderlijcken niet conden onderscheijden, alsoo gesaementlijck in een gewaet gaen. Edoch sijn menschen van een beeste discretie, connen d'selve niet beter dan bij de Hottentoos aende Caep de Bon Esperance vergelijcken, die mede alle dreck voor klockspijse jncorporeeren; hebben seer weijnich spraecke over haer. Naerdat ongeveer een cleijn uerken met den andere geecouteert (?) en onse . . . . . [onleesbaar] verschijninge sijlieden ten deelen verstaen hadden dispacheerden ons d'Radia selven naer boort te gaen en morgen ons met eenige monster der coopmanschappen aen t' strant te laeten vinden . . . . . twelck haer belooffden. Soo naemen ons affscheijt en transporteerden ons weder naer boort. Den Radia Ammatenga vereerde ons een braetvarcken t geene danckelijck accepteerden . . . . .

19en ditō s'morgens [begaf Ter Horst zich] nevens t' monster der mede gebrachte coopmanschappen, soo longebatten als fijn Chinees gout, naer lant, om t' selve aende Radies die op gisteren belooft aen t' strant t' verschijnen te thoonen. Naer dat wel twee uren vertoeft noch genige van de Radies paresseerden gelasten aen haere natie hem te gaen aendienen alhier verschenen, als op haere comste saeten en wachten. Op den middach verscheen d' Radia voorschreven en sijn broeder. Den ouden Radia Ammalumij liet sich excuseren dat sieckelijck was ende sijn outste zoon Ammamelano (?) in plaetse waer sendende. Naer d' monsters verthoont t' geen haer wel aenstonden belasten d' selve te bergen, den ouden Radia aen te dienen, op morgen ons weder aen lant te laeten vinden, alsdan wegens den handel souden tracteeren . . . . . Vereerden [hun] eenige noten, nagelen, folie ende canneel, daer seer begeerich naer waeren, alsmede ijder een cayongoulongh en eenige parrings en byltiens t' gene haer seer aengenaem scheen te wesen, dat om haer genegentht t' onswaert te trecken. . . . .

Hoe scherpelijck 't verbodt vanden pater is wtgegaen, echter soecken de Portugesen noch finantie en comen bij nacht van Larentoucque herwaerts om eenige coopmanschappen, doch van weinich importantie, doordien desen jare geen gout van Maccou noch op leverantie vant rieckende hout derven marcqueren door vreese dat licht aenden dach soude comen. Voor dees tijt sich met weijnich behelpen, en transporteren hun tegens den avont weder derwaerts om inden nacht aldaer te verschijnen.

---

20 dito t' smorgens aen lant verschenen sijnde, soo vernaemen noch niemant, transporteerde ons naer d' negerije Mania om den Radia Ammatenga ende sijne broeder besoucken als te vernemen, wat uijt spraecke van daeghe becomen soude die met onse compste soo t' scheen seer verblijt was, gelastte (?) . . . . . [onleesbaar] sijn volck om terstont (?) de gommen en trommen (?) voorden dach te brengen, om ons eenige . . . . . [onleesbaar] manniere aen te doen, als mede versocht, dat in teecken van vruntschap met hem te willen eeten en sijn cost doch niet versmaeden. Liet op stont een levendich bockien met huijt en haijr, ingewant en alles op t' vier smacken, half gaer gebraeden, doen voorts tot huspot en langhsoppien gecoockt t' gene soo t' scheen met een warmoescruijt vermengt te sijn . . . . . [onleesbaar] in genen delen ten meesten dienste vande E. Compagnie refuseerde, maer naemen een proeve vant t' selve . . . . . [onleesbaar] met lange tanden incorporerende, t' welck geseyde Radia seer aengenaem scheen te wesen . . . . . Entelijck brachtent soo verre dat seijden d' coopmanschappen op gisteren verthoont, hun (?) niet aenstonden, dierhalven tot den handel niet connen resolveeren, seijde ten waere root laecken hadden ons geen handel soude mancqueren. Repliceerde t' selve aen boort te sijn . . . . . Bij aldien genegen was aen boort te vaeren hem t selve ende noch meer andere goederen die vertrouwden haer wel behaegen souden, verthoonen. Excuseerent dat wel genegen was aen boort te gaen, maer d' oude Radie hem expres 't selve verboden hadt, versocht vrientlijck t' selve op morge aen lant te willen brengen, t' gene hem belooffden, als dan buijten alle twijffel tot den handel sullen geraecken. Naemen affscheijt . . . . . [Naar] t' schijnt, is dese natie traegh inden handel. . . . . dat verdrietich is . . . . . .

21 dito smorgens naer gissinge een quaert op den dach, transporteerde ons met t' stuck carmosijn root laecken als eenige patoolen aen lant, en sonden d' onderstierman naer d'negerije om d' Radia Ammatenga onse comste te doen verwittigen, [en dat wij de] geeijschte coopmanschappen op gisteren mede [genomen] hadden, die sich op stont aen t' strant liet vinden. Vraechden naer t' laecken, thoonden hem eerst eenige patolen die niet aen wilde sien. Soo alst laecken sach begost te meesmuijlen, seijde in onse nederlantsche taele dats goet, vroug terstont hoe veel vaedem voor een slaeff wilde geven, [ik] repliceerde soodaenige waeren bij de vadem niet vercogt, maer bij de elle die hem toonde, waermede eijntelijck op 2½ elle in accoorde met veel moeytens geraeckten, maer manspersoonen, ofte half wasschen jongens te leveren, t' gene seijden d' oudere Radies aan te dienen, en stelden ons weder uijt tot des anderen daegs, als dan een monster van slaeven aen t' strant ons te vertoonen . . . . [Die slaven moesten eerst op „de berg-

Op 9en Julij verschijnt van Larentoucque een cleijn firgatien aende fortresse, toebehoorende eenen Louis Perere, Portugees, die ons nevens eenige inlantsche Cristenen quam besoecken. Vraechden waer naer de reijse streckten, conden 't rechten finael niet becomen, nomineerden de binnen cust van Thimor, om te vernemen, off daer ietwes te trafficqueren mochte vallen. t' Guarnisoens volck verstonden van haere lascours en leijfteijgenen, dat naer Mena wilden, alsoo door de Coninginne aldaer 27 soo blancke als mesticen gemassacreert sijn, [1] revengie te halen, mede 45 coppen op gemelte fregat starck waren. Connen niet bedencken wat lijfberginge d' menschen op soo mosselschuijt connen hebben, ja van 3 a 4 man wel door zee gebracht connen werden. . . . [2]

Op 7en Augusto verschijnt van Groot Sabo, 't onser blijtschap, t' jacht de Zeemeeuw ende chaloup Soloor, waer mede te moet sagen vrij quantiteijt lijffeijgenen, daer d'E. Compe meest ten deele om verleegen sijn, dat mede gantsch contrarie wt gevallen is, niet dan 19 stucx, waer onder 3 mans persoonen, de rest vrouwen en cleijne kinderen sijn, daer geen dienst van connen genieten. Den schipper en boeckhouder verclaerden deselve met groote moeijten getroucqueert en becomen hadden, door sulcx als de Coningen Amaloumij en Amatenga vant geseijde eijlandt mondelingh rapporteerde, in corten 100 ps lijffeijgenen, soo door de Singuadja van Lammahala 60 stucx en die van Japara 40 dos vervoert, de berchlieden alle t' boschwaerts gevlucht, als nu soo abondt niet te becomen sijn, 't gene ons vrij vremt ter ooren quam, alsoo d° Singuadja geen pascedul gevordert noch geen slaven aende E. Compe te venten gepresenteert heeft, niet wetende waer gemelte slaven vervoert ofte vercocht hebben. Mede verstonden

---

luijden" buit gemaakt worden, waartoe niet alleen „voetknechten", maar ook „cavallerie" werd uitgezonden. De handel vlotte zeer slecht, „dat verdrietich valt van dese Indiaense natie soo op den schop geseth te worden."]

29 dito . . . . . Dese natie [in de „negerije Diemo", die met bovengenoemde dorpen in oorlog was] schijnt seer minnelijck ende vruntelijck volck te sijn . . . . . doch slachten de paerden, willen continuelijck voortgedreven werden . . . . . "

1 Dit feit had een ongunstigen invloed op den sandelhouthandel, blijkens het vervolg van dezen brief.

2 Enkele schulden werden later nog door Ter Horst zelf bij de Portugeezen geïnd, maar er ontstonden opnieuw onaangenaamheden over een soldaat, die was gedeserteerd, en wel, volgens de onzen, naar de Portugeezen, hetgeen deze ontkenden, toen zijne uitlevering werd gevraagd.

vanden voorschreven schipper en boeckhoudr met t' arrivement aldaer d' inwoonders sich seer schreupeleus toonden om bij onse natie te verschijnen, door dien noijt aldaer gehandelt noch geweest sijn, maer naderhant soo wel geconsenteert vonden, dat versochten onder de gehoorsaemheijt vande E. Compe mochten sorteren, als beloofden met genige andere natie te handelen, dat binnen den tijt van 5 a 6 maenden aldaer weder willen retourneren, ondertusschen soo veel lijffeijgenen sullen versamelen als connen, versochten niet anders dan roode lakens en gout te willen brengen, alsoo van andere cleden genoech versien sijn, waerop door den boeckhouder haer toesegginge is gedaen, derhalven haer bloet met den anderen toegedroncken, tot bevestinge ieder negerije eene prince vlagge vereert, waer mede haer seer verblijt thoonden. Beqnamen noch met geseijde jacht 650 cattij ofte $6\frac{1}{2}$ picol wasch, dat in passant op Copan (bij den boeckhouder Hendrick Bijlaegh getroncqueert) gelicht ende herwaerts gebracht.

D' Singuadjes van onse vassale dorpen hebben diversche reijsen op 't arrivement van 't jacht als voor desen meer mael ontboden, dat volgens getrocken resolutie in dato 7en Junij passato geresolveert en aengenomen hebben sich aende fortressen te transporteren, om met geseijde calckovens aenvanck te nemen. Lieten ons onbeschaemdelijck weten haer werck int aenwesen vanden Hre Maijoor afgedaen te hebben, d' kalk tot reparatie van gemelte fortresse in twee jaeren tijts niet gereet connen becomen, als oock haer eijgen dingen te doen hadden, t' gene voorwaer onlijdelijck en onverdraechlijck is van die natie soodanich bejegent moeten werden. D'E. Commissaris meergementioneert recommandeert ons op 't hoochste bij gelatene instructie onse vassalen doorgaens met lieftalige gesachlijckheden in devotie te houden, tgene bij ons niet heeft gemancqueert, maer alles t' vergeefs en bij haer inde wint geslagen, als aende fortresse niet te willen verschijnen. Vertrouwen en geloven vastelijck, ten waere de principaelste belhamers bij den kop gevat ende tot een exempel van hare natie door den clingh dede springen, naderhant sich vlijtiger ende continuelijck aende fortresse souden laten vinden, door sulcx tot ons contentement van alles te becomen, alsoo bemercken die natie met harde spooren bereden moeten werden.

Belangende vorders Compes stant, soo hier als op andere gewesten, valt (Godt betert) heel sober; hadden niet willen dubiteren, ofte souden

naert vertreck van sijn gemelte E. met de Portugesen een goeden ganck inde medegebrachte coopmanschappen gegaen hebben, dat gantsch contrarie wtgevallen is, ten deele bij manequement van contanten ofte gout, 't gene seggen desen jare wt Maccou niet vernomen te hebben, ten anderen doort scharp verbot vanden Pater Vigarij niemant sich omtrent de fortresse derven vertoonen, noch eenige coopmanschappen te comen coopen, in somme 't gene dagelijcks met een a twee stucxkens aende inlantsche natie venten, dat weijnich sooden aenden dijck brengen, jae tot de maendelijckse gastus ondert volck t' destribueren nauwelijcks mach basteren.

Mede hebben de binnen cust met den chaloup d' Orangieboom langhs doen schuijmen, waer ietwes tgene d'E. Compe. dienstich te versamelen, niet meer dan 950 cattij ofte 9½ pol wasch becomen. Op Coupan staet gantsch slecht en werter door den inlantschen oorloge die tusschen den Coninck Ammapõn ende Ammabessij geheel g'raseert, soo dat die luijden hare plantagie niet connen noch derven bij de hant nemen, door vrese den cop te verliesen, alsser alrede eenige gedaen hebben, ter dier oorsake sich niet buijten hare negerije begeven, dat jegenwoordich een groote hongersnoot onder die natie causeert. Soo die Coninghen sich niet verdragen, naer alle aparentie sal die natie meest van honger versmachten, 't gene alreets aenvanck neempt door dien weijnich ofte niet te eeten hebben, en d' onse [hen] van hier moeten provideren, 't gene noijt gedaen is geweest.

D' Singuadies, onse vassalen, bevinde door den banck een pertij schelmen te sijn, soo inden arbeijt als hare coopmanschappen in plaetse d' selve aende fortresse te comen veijlen, bij nacht als ontijden naer de Portugesen vervoeren, niet insiende de cleden voor soo civilen prijs volgens contract bij UEde beraempt gegeven wert, daer en boven sich sonder passedul naer Groot Sabo te transporteren, aldaer 60 stucx lijffeijgenen te versamelen, sonder deselve ons te presenteren, op Larentoucque aende Portugesen vercoopen, dat dagelijcks tot ons leetwesen moeten hooren. Als haerlieden oversulcx bestraffen, ende dreijgen UEds daerover te willen dienen, repliceren 't selve te mogen doen. [Wij] vertrouwen van UEd. met t' arrivemt der schepen volcomen ordre sullen becomen, om de harde coppen te vermurwen, als dan te beter onder dwanck connen houden. . . . .

Desen staet UEde dan (Godt de voorste) over Balij pr den grote

chaloup Zolor toe te comen, waer mede de schenckagie door UEds aen d' Radie Camassan nevens sijn dienaers Panjer ende Toulock derwaerts staen te navigeren, die langh haer vertreck te moet gesien hebben.....

Op sluijten deser verschijnt d' chaloup den Orangieboom alhier voor de fortresse, comende van Coupan, waermede den boeckhouder Hendrick Bijlaech aenlanden. Gaff ons 't noves dat den Cappiteijn Moor Francisco Carneo een brieff aenden Coninck Ammaphoon aldaer gesonden heeft, waer bij adviseerde met 20 a 30 huijsgesinnen voor-eerst t' comen, een negerije stapuleren, als selfs persoonelijk sijn residentie plaets aldaer te nemen, ende daer bij beloofden in alles te willen assisteren. Soo sulcx waer is, vertrouwen [wij, dat zij] 't begonnen fortien voorts sullen opwerpen ende aldaer soodanich in wortelen, om hun mettertijt meester van geseyde Coupan te maecken. 't Selve vernemende sullen haer doen waerschouwen achterwege te laten, ofte genootsaeckt wesen, ietwes anders bij der hant te nemen, dat sich naderht wel mochten beclagen, alsoo t'lant d'E. Compe inden jare 1619 door den ouden Coninck aenden Commandeur Raemburch opdracht daer van gedaen is, waer op tot bevestinge vant selve haer bloet met den anderen toegedroncken hebben. [1]

. . . . . .

Actum int Fort Henricus, leggende op 't Eijlant Zoloor, desen 30en Augusto a° 1648. . . . .

Was geteeckent
Hendrick ter Horst.
Dirck Kemp van Assingen.

---

1 Blijkens het dagregister ging Ter Horst den 9 Sept. 1648 in persoon naar Koepang, waar hij in gesprek trad met den „Conink Ammapona ende vordre Mandorijns" en met andere inlandsche grooten. Deze toonden zich niet Portugeeschgezind, beloofden de Portugeesen van den washandel te zullen uitsluiten, en drongen er op aan, dat de Nederlanders Koepang nooit weder zouden verlaten. G. G. en R. gelastten bij hun schrijven van 23 Dec. 1648 aan Ter Horst, den Portugeezen aan te zeggen, „dat sij lieden de begonnen fortificatie op Coupan, mitsgaders de voorgewende residentie op dat eijlandt te nemen, sullen maecken te staecken, ende haer geensints voirder daer mede te bemoeijen, ter oirsaecken dat landt bij den overleden Coninck al in den jare 1619 door de Compe is opgedragen ende de possessie daer van te nemen vergunt, oock dat het contract tusschen hare ende onse souvereinen in Europa gemaeckt sulcx wel expresselijck verbiedt, ofte dat bij aldien daer van geen affstandt willen doen, de Compe genoodtsaeckt wezen sal, haerlieden uijt rechtveerdige oorsaeck, die sij niet alleene hier, maer op verscheijden plaetsen ende gelegentheden alreede genoech daer toe gegeven hebben,

LXII. Cornelis van der Lijn, Gouverneur-Generael ende de raden van India . . . . . wenschen de Grootmachtige Princesse Mamoulia, Paducca Sirij Sultan, Coninginne van 't vermaerde rijck Atchin, lichamelijcke gesontheijt, langh leven, ende een geluckige regeringe op der aerden. [1]

. . . . . .

Wat belanght de saecke van Pera, wij hadden wel gewenscht, dat uwe Maijt het versoeck van 600 bharen tin jaerlijcs uijt Pera te mogen becomen aen onsen gesant [2] hadde gelieven toe te staen, waer mede ons souden hebben laten vernoegen ende continueel residentie in Pera laten houden, te meer wij verseeckert sijn, daer jaerlijcs bij de 2000 bharen thin valt, daer van, volgens het schrijven van onse residenten uijt Pera ende Atchin, omtrent de 1500 bharen geleden vijff maenden in Atchin sijn aengebracht, ende dat 't merendeel vande selve uwe rijcks Raden js toecomende, soo dat Pera alle jaren groote quantiteijt ende meer tin uijt levert, als uwe Maijt bekent is, die meest aende Moren wordt vercocht, ende wij crijgen weijnich ofte niet, sulcs daerom oock de vaerdt der Mooren naer die quar-

---

den oirloge aen te doen, ende met macht van wapenen te defenderen, 't gene sij lieden ons tegen recht ende reden trachten t'onttrecken." — De „opdracht" van 1619 vond ik bij geen schrijver vermeld, zoomin bij Valentijn en bij Tiele als bij G. Heijmering, die in zijne gedeeltelijk op Nederlandsche archiefstukken te Koepang steunende *Bijdragen tot de geschiedenis van het eiland Timor* (Tijdschrift voor Neêrlands-Indië, 1847, III, bldz. 1—62, 121—232) nog al eenige, zij het dan ook verwarde en slecht uit elkaar gehouden, bijzonderheden mededeelt, of bij Veth, *Het eiland Timor* (De Gids, 1855, I, bldz. 544—611, 695—737, II, bldz. 55—100.) Wèl bleek mij uit de archiefstukken van dien tijd, dat Crijn Van Raemburch in 1619 op Timor is geweest, en tevens, dat dezelfde ambtenaar den 15 Maart 1616 een contract sloot met den „Koning" Amanoebang. (Vlg. Heijmering, t. a. p., bldz. 53; Veth, t. a. p. bldz. 600). — Op een zwak protest, den 27 Juli 1648 door Francisco Viera de Figuredo, gezant van wege den onderkoning te Goa, aan G. G. & R. overgeleverd, omtrent onze wederinbezitneming van het fort op Solor en omtrent onze inmenging in het wederoprichten van de Portugeesche versterking bij Koepang, antwoorden G. G. & R. in 't geheel niet, wat het tweede punt betreft, terwijl zij hun recht ten aanzien van het eerste volhielden. (Res. 10 Aug. 1648). Verder verwezen zij naar wat in Europa zoude worden beslist. (Missive naar Goa, 10 Aug. 1648).

1 Volgens hun brief aan den koopman Johan Sas in Atjeh, dd. 7 Mei 1648, schreven G. G. & R. aan de Sultan „sonder eenige simulatie".

2 Zie hiervoor, bldz. 377 en noot 2

tieren hebben verboden, op poene van haer den oorloge aen te doen, ende hun schepen ende goederen voor goede prinsen aen te slaen. Wij hebben wel verstaen wat uwe Maijt op den thin handel van Pera gedisponeert, ende den radja van Pera dienaengaande bij estimia in mandato heeft gegeven, maer het selve heeft weijnich effect gebaert, alsoo dien Radja niet van meninge is, ons den thin handel nevens andere te vergunnen, maer die alleen aende Mooren en andere toe te staen, sulcs dat aen uwe Maijt extimia weijnich respect draeght, ende heeft aen onsen resident oock rondt uijt te kennen gegeven, soo wij niet genegen sijn langer in Pera te resideren, dat wel gaen mogen, hebbende de saecke bij verbot alsoo weten te beleggen, dat onsen factoor nu weder in 15 maenden, niet meer als 30 bharen thin heeft cunnen becoomen, soo dat wij aller wegen claerlijck sien, datmen ons uijt den thin, ende andere handelinge soeckt te sluijten, ende in oncosten te doen consumeren, dewijle voor ons gelt niet gerieft worden, daer wij nochtans so veel, ende meer als andere willen geven, dienvolgende oock vastelijck geresolveert hebben, de reviere van Pera met onse schepen soo te beslujten, dat er niet een vaertuijgh in noch uijt sal comen, noch een cattij tin vervoeren, totter tijd toe dat ons in ons billijck begeren, contentement werde gedaen, ende die sich hier tegen sal willen stellen, moet dan affwachten watter verder op volgen zal. Dit hebben goet gevonden uwe Maijt soo bij desen bekent te maecken, op dat goede ordre mooght stellen, wij voor ons gelt met soo veel tin mogen gerieft worden, als tot onsen handel nodich sullen hebben, wanneer van voordere hostiliteijt willen supercederen, ende als oprechte coopluijden handelen gelijck tot nogh toe in alle fideliteijt gedaen hebben, derwegen andermael aen uwe Maijt vruntelijcken versoecken, dat door hare Coninclijke authoriteijt onse competentie van thin uijt Pera mogen becomen, ende onse oude vruntschap daer door onverbreeckelijck mach blijven continueren, welcker effect met groot verlangen sullen blijven inwachten.

Met verwonderinge hebben uijt onsen gesant verstaen de harde bejegeninge uwer Maijts rijcxsraden, insonderheijt van Sirij Paducca Tuan die onsen gesant onder andere heeft doen aendienen, hoe meer de Maijt aende Hollanders inwillichde, hoe dat noch meer begeerden, ja selffs tot geheel Pera incluijs, ende dat ons met de vergunde privilegien op de Westcust niet vernoechden, ingevolge seer ondanck-

baer waren, met verdere bijvoeginge dat wij haer niet con den beletten, hun vliegers naerde Westcust te senden, ende aende inhabitanten te belasten, alle hun peperboomen af te cappen, ende andere arrogante redenen meer, die onder vrunden niet betamelijck sijn, ende meer tenderen tot verwijderinge als ware vruntschap. Wij bekennen wel, dat uwe Maijt dit can laten doen, maer wij laten ons soo veel aenden peper vande Westcust niet gelegen sijn, dat sulcs souden soecken te beletten, ofte daerom met uwe Maijt te breecken, te meer wij soo veel peper, ende beter coop als op de Westcust in Batavia cunnen becomen, als tot affladinge van onse schepen naer Nederlandt van nooden hebben, gelijck uwe gesanten wel bekent is, ende hier genoechsaem gesien hebben. Daerom can uwe Maijt hier in laten doen, wat hare Coninklijcke geliefte zij, wij sullen 't met goede oogen aensien, want geen Coningh noch prins inde gantsche werelt doet ijmandt soo sware tollen betalen, als wij aen uwe Maijt op de Westcust vande peper moeten geven, sijnde van yder hondert bhaer 408 realen van achten, behalven de wegers, schrijvers ende andere gerechtigheden als schenckagien aende panghlimas, die oock alle te groot sijn, soo dat wij daer bij niets, maer uwe Maijt jaerlijcxs een goede somme sal comen te verliesen, ende wij sullen van andere quartieren onse competentie van peper genoech ende vrij beter coop becomen als die op de Westcust te gaen handelen, dat ons doch oock meerder gerustheyt sal baren, ende met uwe Maijt in vasten vrede ende eenicheijt doen leven, twelck Godt geve.

Ende dewijle wij sien, dat onse residentie in Atchin uwe rijcxraden niet zeer aengenaem is, ende datter oock voor ons geen proffijt te doen sij, soo hebben wij goet gevonden, dat onsen factoor met alle sijn volck in Batavia sal comen, om elders daer ons meerder dienst can doen, gebruijckt te werden. Wij versoecken dan vrundtlijck dat uwe Maijt hem daer toe licentie gelieve te verleenen, ende onverhindert te laten vertrecken. Onse oude alliantie ende continuele vreede sal echter onverbreeckelijck blijven, dat uwe Maijt sich vastelijck verseeckeren, ende haer oocq op verlaten magh. Ende tot een waerteecken van dien, als geleijde van desen brieff, gaen hiernevens een stuck schoon root schaerlaecken, een sockel met foelie wegende 176 cattij Hollants, drie sacken met giroffel nagelen wegende 't samen 120 cattij Hollants, drie stucken schoon sandelhout, wegende 't samen

6 picol 15 cattij, ende een root verlact comptoir met opslaende deuren.

Alle 't welcke versoecken dat uwe Maijt uijt handen van onsen . . . . . oppercoopman Huijbrecht vanden Broeck gelieve te ontfangen, ende in dancke aen te nemen, mitsgaders den selven weder een spoedige despaetsche te verleenen op dat tijdelijck van uwe Maijts gesontheijt ende welvaren aengename tijdinge mogen verstaen. Godt beware uwe Maijt lange jaren gesont.

Int Casteel Batavia adij 7en Maij a0 1648. Was geteeckent

Cornelis van der Lijn.
Francois Caron.
Carel Reniersz.
Jochum R. van Deutecom.
Gerard Demmer.

LXIII. Brieven van Gouverneur-Generaal (Cornelis Van der Lijn) en Raden aan Joan Thijssen, gouverneur van Malaka, 5 Februari, 7 Mei, 29 Juli en 31 October 1648. [1]

I.

. . . . . [Ons zijn] successive wel geworden, UE. brieven ende bij gevoechde pampieren . . . . . op den 13en Augustij . . . . . [tot] 25en December, waer bij met aengenaemheijt vernemen, dat . . . . . Comps constitutie aldaer, noch als in vorigen termino bleeff continueren. Den Almogenden geve daer over sijnen zegen, ende dat Malacca door opulente negotie op luijcken, ende binnen corte jaren werden magh 'tgene over langen tijt deswegen is gehoopt, waer toe de apparentien haer jegenwoordigh wel vertoonen, ende ongetwijffelt volgen sullen, wanneer de Mooren uijt dat vaerwater

1 De brieven, enz. uit Malaka over 1648 ontbreken geheel. Ik moest daarom mijn toevlucht nemen tot de brieven van Batavia naar Malaka, die antwoord geven op de door de autoriteiten in laatstgenoemde stad besproken punten.

gehouden werden, ende de Compe de thin quartieren, Atchin ende daer omher gelegen plaetsen alleen frequenteren, mitsgaders den handel van voorgemelte landschappen reciprocque in Malacca trecken mach. Ondertusschen sal UE. de negotie op Ligoor oock vervolgen, doch met een bequame fluijt ofte jacht, sonder daer eenige Compes dienaers te laten continueeren, oft overblijven . . . . . UE. moet trachten, gelijck meermael gerecommandeert, ende hier boven gesecht hebben, alle den buijten landtschen handel binnen Malacca te trecken om den selven onder UE. reguardt te exerceren, ende alsoo daer door veele transgressen, ende quade wegen te prevenieren. Wij hoopen dat de sulcke met goedt beleijdt na gespoort werdende, eerlangh tot ons ooghwit wel geraecken sullen, immers wanneer, als vooren gesecht hebben, de Mooren, Portugesen, ende vremde handelaers uijt dat vaerwater gehouden werden, gelijck geschieden moet, ende UE. onse ordre daer toe becomen hebt [1], die wij oock begeeren absoluijtelijcken uijtgevoert. 'T Comptoir in Queda sult metten eersten doen lichten ende den Coninck op sijn versouck niet alleen vrij geleijt voor sijn schip refuseren, maer mogelijck sijnde sien t'attraperen, ende 't selve voor goeden buijt aenslaen, de goederen bij behoorlijcken inventaris voorde Compe opnemen, ende de personen daer op varende naer hare plaetsen laten vrijgaen. Oock moocht wel divulgeren, dat wij voornemens sijn Queda te in-corporeren, waartoe dat vanden Siamsen Coninc versoght, ende volmachtigh gemaeckt sijn [2], gelijck uijt de copie der missive van gemelte Maijt aen ons gedirigeert, hier nevens bij gevoecht, vernemen sult.

D'experientie heeft ons mede deurgaens geleert dat in Andrigirij voorde Compe geen voordeel is te halen, echter hebben ons noch dese laatste mael, door Sr van Gendts opgeproncte voorstellinge, van 5 a 600 ℔ goudt jaerlijcx te sullen becomen, geseggen laten, ende besendinge derwaerts gedaen [3], doch mede als in vorigen tijden bevonden, dat den peper seer duer, ende slecht valt, ja boven de schipsvracht ende daer aen dependerende ongelden hooger van prijs monteert, als wij den selven hier in Batavia opcoopen, ende de cleden veer beneden

---

1 Zie hiervóór, bldz. 354—356.

2 Zie hiervóór, bldz. 346.

3 Zie mede over dezen tocht hiervóór, bldz. 346, v.

de weerde, gelijckse hier quijt werden, aldaer geven moeten. 76 taijl goudt ende meer niet is ons eenelijck van daer gebracht, soodat het abuijs blijckelijck genoech is, dat daer soo grooten quantiteijt goudt soude te becomen [zijn], welcken volgende voornemens sijn, die handel plaets te excuseren ende UE. te ordonneren, gelijck bij desen geschiet, dat voortaen oock geene besendinge meer naer Andragirij sult ondernemen, onaengesien den Coninck voorgeeft, dat de Engelsen, om in sijn landt te comen, wil versoucken, sulcs wij geerne willen gedoogen, ende aensien dat sij mede participeren in dueren peper te coopen. Ondertusschen moet UE. alle middelen aenwenden, om den peper, goudt ende thin, door goede onthalinge, ende milde betalinge, soo van Andragirij, Pera, Queda, Ligoor, Oedjangh Salangh ende meer andere omleggende plaatsen, naer Malacca te locken, de tollen, heffingen ende lasten soodanich besnijdende, ende regulerende, als nodigh te wesen oordelen sult, dat voorde Compe met der tijt de proffitabelste negotie werden sal . . . . .

U E. voornemen in 't vervolgen van den oliphants handel in Ligoor ende Oedjangh Salangh gevalt ons wel, doch connen niet goet vinden, dat daeromme huijsen, oft logies bestelt, ende residenten souden moeten gehouden werden, maer alles watter gedaen werden can, dat verstaen wij met een scheepsbesendinge . . . . . geschieden moet . . . . .

. . . . . 'T was oock aengenaem te sien dat in December verleden rheede 1100 bharen thin aldaer versamelt waren, sulcx dat de suijder quartieren rijckelijck sullen werden versien.

De Chinese negotianten, welck op Ligoor varen, moeten daer voor als noch gedoogen, wanneer ons in den thin handel niet schadelijck sijn, gelijck sulcs niet vertrouwen, wandt wij spreecken van Chinesen, welck uijt China met alderleij cramerijen comende, de Compe in haer ooghwit ten principale niet prejuditieus en zijn; aengaende de reste, die en connen juijst soo nauw, om in Malacca alleen te moeten comen, voor eerst niet bepaelt, noch gedwongen werden, dat echter metter tijt noch wel volgen sal.

. . . . . Dese jachten Delffshaven, Grijpskercken, Limmen, ende Welsingen [zijn] wel gemandt ende van alles voor een jaar geprovideert, om aldaer nevens de fluijt de Saijer ende de vordere navale macht tot de besettinge der Mooren, ende Portugeesche han-

delaers als de negotie te gebruijcken, volgens onse voordesen geexpresseerde ordre. Met de besettinge omtrent Tanasserij sal UE. tot onse naerder ordre supercederen.

. . . . . .

Int Casteel Batavia adij 5den Februarij anno 1648. Was geteekent

Cornelis van der lijn.
François Caron.
Carel Reniersz.
Antonio Caen.
Jochum Roeloffsz van Deutecom.
Gerard Demmer.

II.

. . . . . De resolutie bij U E. genomen wegens 't affvoorderen vande helft vanden thin, doorden Guseratsen Moor in Queda genegotieert, [gevalt ons wel], sulcs bij desen approberen, mits dat de betalinge niet naer Suratte wert gerenvoijeert, maer door U E in contant geschiede . . . . .; ende dat wij vertrouwen dit de laetste mael sal wesen, sodanige contramineurs in dat geweste gedoogen sullen, gelijck dienswegen in onsen vorigen [1] omstandich hebben gestipuleert . . . . .

'T gepasseerde in Perah [2], hebben met verwonderingh gesien, ende soo daerinne, als voor desen successive ervonden, dat alle die snoode gasten, ende contract breeckers, gelijck die van Atchin, Queda ende Oudjangh Salangh geworden zijn, met andere spooren moeten bereden werden, in sonderheijt die van Pera, soo onse competentie van tin van daer willen erlangen, ende het costelijck Malacca progressijff maecken, waer toe reede hebben geresolveert, ende ordre beraemt, om Compes recht, met reputatie uijt te voeren. 'T lichten van 't Comptoir in Queda hebben voordesen geordonneert, 't selve sal in Atchin nu oock geschieden [3] . . . . . U E sult

---

1 De missive van 5 Februari.

2 Mij is niet gebleken, wat hiermede wordt bedoeld. — Vgl. echter bldz. 437, noot 1).

3 Zie hiervóór, bldz. 378. Tot het lichten der kantoren in Atjeh en Perak was door G. G. & R. besloten den 21 April 1648.

't selve pr eerste gelegentheijt oock in Perach laten doen, ende des Compes ommeslagh (mogelijck sijnde inder minne) van daer ontbieden, sonder op die plaetse jets dat de Compe competeert te laten resteren. Wij vertrouwen, dat soo wel d'een als d'ander, haest beter coop sullen geven, ende noch blijde sijn, de gemaeckte contracten achtervolgen, ende de Compe in 't hare recht te doen . . . . .

Wanneer de rivieren van Pera ende Queda door onse navale macht beslooten sal wesen, ende sodanich beset, datter geene vaertuijgen, noch uijt noch in connen comen, ende in sulcken gevalle eenige handel prauwen off joncken van onse vrunden oft bontgenooten, 't sij vanden Mattaram oft andere plaetsen, aldaer verschijnen, met intentie, om haren handel naer ouder gewoonte met die inwoonderen te drijven, door allerleij noodtwendicheden welcke indie quartieren gebreecken, ende de Javanen aldaer ter merct brengen, de selve sult met alle vrundelijckheijt doen bejegenen ende jnsinueren, dat de Compe om gewichtige redenen met die natie in oorloge geraekt sij, dien volgende daer toe te genaecken, gelieven t' excuseren, ende hare coopmanschappen ende waren tot Malacca brengen, alwaer de selve betalen, ende aennemen sult, voor den prijs, dat in bovengenoemde jurisdictien mogen halen, dat als dan oock promptelijcken geschieden moet, al soude sulcs sonder proffijt, ja tot schade vande Compa gedijen, sijnde beter op alle die cramerijen een weijnich te verliesen, als onse affgunstigers die commoditeijten te laten genieten. De gelegentheijt deser saecke gedencken eerstdaegs door onsen gesandt (welck naar den Mattaram te vertrecken staett) bekent te maecken, ende sijne Maijt toelatinge hier over te versoucken [1].

---

1 Den 28 Mei 1648 schreef Van der Lijn aan „den Sousounangh Mattaram": „Den Radja van Pera, daer wij met permissie van de Coninginne van Atchin een comptoir hebben gestabileert, heeft ons sijn landt ontseijt ende soo veel schaede gedaen, dat wij sijn riviere met onse schepen hebben doen besluijten met insinuatie dat daer niemandt in sullen laten comen voordat onse schade sal hebben vergoet ende ons nevens andere den vrijen handel in sijn landt vergundt." Hij verzoekt den vorst daarom, zijnen onderdanen de vaart op Perak te verbieden, totdat „den Radja ons in alles contentement sal hebben gedaen, dat vertrouwen, door bevel vande Coninginne van Atchin in minder als twee jaren sullen obtineren, mits dat Uwe Maijts. onderdanen met hare goederen, die gewent sijn in Pera te brengen, voor die tijt in Malacca willen comen, al waer de selve tot sodanigen prijs sullen aennemen, als [zij] die in Pera cunnen vercoopen."

Soo sal UE. oock geenige vaertuijgen van Atchin (alwaert des Coninginnes selffs) entrance in Pera toestaen, maer haer in der minne mede doen affwijsen, ende aenseggen dat sulcs niet sullen gedoogen voor ende al eer dat ons wt Atchin ende Pera dien aengaande contentement sij gedaen, sonder in 't minste daer tegen eenige hostiliteijt te plegen, om alle vordere verwijderingen soo veel mogelick voor te comen, ende ons ooghwit inder minne t'erlangen, daer toe een bequaem ende discreet persoon gebruijcken moet, om alle spolgie ende disordre voor te comen; maer die sich met feijtelijckheijt daer tegen stelt, moet met gelijcke munt betaeld worden.

Tot de besettinge der cruijsplaetsen, volgens UE. voorslagh, sijn reedts 4 jachten derwaerts geschickt, jegenwoordich comen UE. toe twee ditos . . . . . [zoodat met de nog te verwachten en te Malaka aanwezige schepen, er] samen 10 stucs jachten sijn, behalve de chaloupen, ende bastant getal wesen zal, om de nodige besettingen alomme waer te nemen . . . . .

T'heeft ons wel geslaeght, dat UE. [een gedeelte van den] thin herwaerts geschickt hebt. Den selven is naer Taijouan versonden, alwaer, soo ons belooft wert, goede winsten renderen sal, vermits in China seer getrocken is.

. . . . . .

Int Casteel Batavia adij 7en Maij anno 1648. Was geteeckent

Cornelis van der Lijn.
François Caron.
Carel Reniersz.
Jochum R. van Deutecum.
Gerard Demmer.

III.

. . . . . 't Is apparent, dit jaer geene [schepen] van Zuratte noch Bengala [omtrent Atjeh en de tinplaetsen] sijn verscheenen, dewijle den Directeur Arent Barentsen het verleenen van passen heeft affgeslagen; ende door het grasseren der Deenen in Bengala die daer

eenige schepen genomen, ende twee der selver verbrandt hebben, durven de Mooren geen besendinge naer eenige quartieren doen, ende is seecker, den Deen daer van niet sal desisteren voor dat sijne pretentie van ruijm 400,000 ropias sal wesen voldaen, soo dat ons desseijn in 't affsnijden van voorschreven vaert in corte wel sullen erlangen, te meer die van Suratte ons daer toe nu rechtvaerdige oorsaecke hebbe gegeven . . . . . Wat verbodt bij missive aen Miersia Melckbeeck, Gouverneur in Bellesoor, dienaengaende gedaen, ende onse residenten in Bengala in mandato hebben gegeven, can UE. uijt de copien der affschriften in 't largo sien . . . . . [1]

Voor Suratte ende Mocha worden gevordert 218000 ℔ thin, die U E . . . . . derwaerts sult senden, nevens alle den benjuwijn ende aguilhout . . . . . uijt Siam . . . . .

Wt nevengaende translaet missive vanden Sousounangh Mattaram sal UE sien hoe ons versoeck van dat sijn onderdanen niet op Pera sullen mogen handelen, heeft toegestaen, ingevolge sulcs in alle sijne zee havenen op lijffstraffe heeft doen verbieden, soo dat bij verschijninge derselver in Malacca U E onse jongst gegeven ordre in haer reguardt prompt moet achtervolgen, ende hunne goederen ten soodanigen prijse affnemen dat met contentement mogen retourneren, ende in toecomende van dien handel t'eenemael desisteren, welck een gewenste ende proffitabele saecke voor de Compe sal sijn.

. . . . . .

Int Casteel Batavia adij 29en Julij d° 1648. Was geteekent

Cornelis van der Lijn.
François Caron.
Carel Reniersen.
Antonio Caen.
Jochum R. van Deutecom.
Gerard Demmer.

---

1 Den 29 Juli 1648 schreven G. G. en R. aan de opperkooplieden Martinus De Vroede en Jan Van Elbingh in „Bengala" het volgende. Wij „bevelen UE. andermael op het alderserieuste, en begeeren 't oock (sonder eenige de minste alteratie) praeciselijck achtervolcht, dat UE. voortaen aen geene Mooren ('t sij cleijn, of groot van macht) pascedullen op Atchin, Queda, Pera, Malacca, Oedjong Salangh, ofte eenige andere thin quartieren, sult verleenen, overmits wij met de croone Atchin, ende d'andere vorsten, in contentie sijn, derhalven op hare landen en rivieren geene vaert sullen toestaen, voor en al eer ons volcomen contentement gedaen hebben." In gelijken zin werd geschreven aan den in den tekst genoemden „gouverneur tot Bellesoor."

IV.

. . . . . [Ons] gewert . . . . . U E missive ende bij gevoechde pampieren, in dato 22en September verleden maents, waer uijt als door het mondelingh rapport vanden coopman Johannes Sas, 't gepasseerde tusschen hare Maijt in Atchin ende d'onse in 't breede tot genoegen hebben verstaen. Wij vermercken uijt alle omstandigheden, dat Compes saecken sich aldaer seer wel vertoonen, ende dat de Coninginne (aensiende het gevolgh, dat wij hopen, en sij vreesen) eerlangh een ander register trecken sal. 'T schijnt, dat den Almogenden dat werck alsoo met de handt leijdet, ende ons aenwijst, 't gene in dese occasie voorde Compe te doen nodich sij.

Inde maendt Julij verleden, hebben van hier volgens jaerlijckse wijse tot den peper handel naer de Sumatrase westcust uijtgeseth een retourschip, ende 3 fluijten, met ordre den peper niet hoger als tegen 14 realen in spetie contant de bhaer te negotieren, ende de Suratse cleden, welcke wij met 45 a 50 ten hondert avance plachten te vertieren, niet minder als met 75 a 80 winst, souden beneficeren [1],

---

1 Suratsche kleedjes zouden ook wel niet veel worden aangebracht, met het oog op de verhouding tusschen de O. I. C. en Surat. De prijs van 14 realen voor den peper was niet laag, daar de Chineezen dien tegen dien prijs dáár opkochten. Uit de instructie van G. G. en R. voor den koopman Hendrik Creijer (of Craijer) naar Tikoe en Priaman, dd. 3 Juli 1648, ontleen ik nog het volgende, dat kan dienen tot completeering van wat reeds gemeld is omtrent de maatregelen, door G. G. en R. in het belang van het monopolie in deze streken genomen. Hij dan moet „wel doen wtsien, naer Engelsen, Francen, Deenen, Portugeesen ofte andere Europise natien die onderstaen mochten hebben op de Sumatrase westcust peper te comen handelen, ende eeniger der selver vindende . . . . . , sult daer mede handelen ende procederen als bij voorjarige instructien . . . . . , hebben voorgeschreven ende belast, sijnde in substantie dat, soo na minnelicke aenspraeck ende schriftelijcke protestatie van voorschreven cust niet willen retireren, deselve als dan met gewelt sult trachten te verdrijven . . . . . dewijle . . . . . ons alle den peper op gemelte westcust onder 't gebieth vande Croone Atchin vallende alleen competeert . . . . . , gelijck d'acte van Hare Maijt. hier nevengaende dicteert . . . . . [Hij moet] oock wt crachte van dien alle de Chinese, Javaense, Malleijtse, ende andere jnlandtse vaertuijgen visiteren, ende die sonder onse passen vint, hun peper bij gewichte lichten, ende daer van assignatie op ons verleenen, om de betalinge hier te vorderen, maer die met onse passen verschijnen, ende herwaerts tenderen, sult ongemolesteert laten handelen, ende hare peper naer Batavia brengen, gelijck voor desen meermalen gerecommandeert is . . . . . Soo de vremde negotianten van Atchin weder groote quantiteijt peper van Ticco ende Priaman, derwaerts trachten te vervoeren, sult het sooveel mogelick beletten ende de selve mits betalende voor de Comp.

oft ledigh, ende sonder peper retourneren, en soo die vande Westcust als de Atchinders te verstaen te geven, dat ons aen haren peper niet veel laten gelegen sijn, den selven tot civilen prijs begeren, om als coopluijden met matige winsten te bestaen, off die negotie t' excuseren; overmits ons den selven in dese gelegentheijt van Engelsen noch Deenen, door hare onmaght niet ontvoert can worden, soo hebben goet gedacht dien wel gebooren tijt waer te nemen, aen welcker goet succes niet dubiteren, off sullen tot ons ooghwit wel geraecken, ende die van Cillida, als Indrapoura in hare meeninge haest bedroogen sijn, hebbende haer ingebeeld, wij haren peper niet conden derven, ende dienvolgende tot onse voorgestelde redelijcke conditien niet willen verstaen, in contra d'onse, haer becomen instructie achtervolgende, sijn sonder eenige handel t' exerceren te rugge gekeert . . . . . Dit werck sal de Aetchinse Coninginne oock omsightich maecken, ende haren verwaenden hooghmoet wat doen setten, item, soo wij hoopen, een beginsel wesen, wij als gesecht, den peper voortaen tot verdraechgelijcker prijs sullen mogen negotieren. Ondertusschen en heeft de Compe geenen peper gebreck, maer wert ons den selven van alle canten, overvloedigh toegebracht, sulcs wij de Atchinders moeten inscherpen, ende soo veel wercks daer niet van maecken, als voor desen geschiet is. De Heere geve maer in Souratte, ende Parsia een goet succes, ende dat Radja Quedas schip [1] in onse handen vervalt; de rest met Aetchin ende de Westcust sal sich wel schicken waer in de minste swarigheijt maecken, off sullen haer wel voegen naer de regulen welck hun inde redelijckheijt werden voorgestelt.

Diverse saecken door U E in Malaccas regeringe gedirigeert, heb-

---

aennemen, om ons recht te maincteneren, ende bij aldien daer weder Mooren van Suratte met groote quantiteijt cleden verschijnen ende ons den handel bederven gelijkse naest eenige jaren gedaen hebben, soo sal UE. de selven, alle hare cleden, peper, ofte gout etc. mede aenslaen, ende daer van een assignatie op 't Comptoir Suratte verleenen . . . . ., maer soo de Coninginne, off de principale Grooten van Atchin andermael besendinge om peper na Ticco ende Priaman hebben gedaen, sult de selve ongemolesteert laten passeren om te bethoonen dat met die Croone niet gaerne souden breecken, maer dat onse maximen alleen tenderen tot mainctenue van ons vercregen recht ende recouvre van des Comps. geledene schade ende affronten in Suratte."

1 Het voer op de Kust van Koromandel, maar aan onze autoriteiten aldaar was het verboden, een pas aan den schipper uit te reiken. Vgl. bldz. 434.

ben met genoegen gesien, onder anderen het paijsibel lichten des Comptoirs Perach, ... het verdeelen der jachten, ende chaloupen op diverse cruijsplaetsen uijtgeseth, het bejegenen vanden Portugesen capiteijn Gaspar de Carvaillie, ende hoe hij volgens sijn voorgeven naer Cambodia tot aen Pedro Blancka is geconvoijeert . . . . .; sijnde ons mede lieff te verstaen geweest, dat den Johoorsen Coninck, ende de omleggende naburen, noch met vruntlijcke correspondentie bleeff continueeren, ende Mallaccas ommeslagh noch in goeden doene was.

Op UE voorstel, ende versoeck der Chinesen, in Mallacca remorerende, hebben goedgevonden het hooftgelt te verminderen van 1½ tot op ½ ra, gelijck alhier in 't werk gestelt is, ende aldaer aenvanck sal nemen op pmo Januarij anno 1649 aenstaende, sulcs U E dan moet laten effect sorteren, sijnde ons ooghwit, dat dese versachtinge der lasten, door de Chinesen tot noch gedragen, den toeloop van die natie sodanich sal doen vermeerderen, dat de menichte het vorige opgebrachte provenu in waerde sal overwegen . . . . .

Door de Heeren Majores ter vergaderinge der 17e wert ons andermael aengeschreven, hoe dat hare Eden hun niet genoech verwonderen connen ende derhalven groot misnoegen hebben, datter in 't veroveren van 't Engelse schip L'Esperance [1] niet en is g'inventariseert, noch distinctie gemaeckt, welck, ende hoe veel Portugese, ende hoe veel Engelse goederen in d° schip geweest sijn, over welcke slordigheijt, wij voor desen oock dicmaels gedoleert, doch geen volcomen bescheijt becomen hebben, welcken volgende U E andermael op 't hoogste recommanderen ende bevelen, alle mogelijcke middelen aen te wenden, in 't ondersoucken van dese saecke . . . . ., op dat soo veel doenelijck is, hare Edelheden hier over eenmael contentement mogen geven, de wijle om de restitutie der Engelse goederen worden aengesproocken.

. . . . . .

Int Casteel Batavia adij ultimo Octobr anno 1648. Was geteekent

Cornelis van der Lijn.
François Caron.
Carel Reniersen.
Jochum R. van Deutecom.
Gerard Demmer.

1 Zie hiervóór, bldz. 142, v., 167, vv.

LXIV. Gouverneur-Generaal (Cornelis Van der Lijn) en Raden aan Bewindhebbers der O.-I. Compagnie, 31 December 1649.

. . . . . .

Op de comportementen vanden nieuwen Coningh [van Ternate] Mandorsaha valt niet te seggen, als eenelijck dat door oncundigheijt en op hitsinge vande sijne, over 't wegh loopen ende Moors worden van een onser Mardijckers, met den Praesident in contentie was geraeckt [1], dat naderhandt met schult bekenninge, ende restitutie weder is geassopieert, waer over oock sijn excuse en belofte van continueele vruntschap ende fideliteijt aenden Gouverneur-Generaal bij missive heeft gedaen. Sijn Hoogh^t^ conformeert sigh nu in alles met het advijs ende den goeden raet des Praesidents; den oirlogh tegen den Tidorees ende Spangjaert soo te water als te lande continueert met grooten ijver, daer toe van onser zijde alle behulpmiddelen worden gecontribueert. Echter heeft den vijandt, door sijne groote voorsigtigheijt ende vailandise, meer voordeel op ons, als wij op hem behaelt, dat niet soo seer den Coningh, als wel sijne oude, affgesloofde [2], ende nieuwe ongeoeffende, en noch timide Tarnatanen

1 Blijkens een brief van den president Van den Boogaerde aan G. G. & R. dd. 30 April 1649 (slechts gedeeltelijk bewaard en evenals de andere stukken over 1649 betreffende de Molukken, hier en daar geheel onleesbaar, vergaan als hij is door vocht) liet zich deze oneenigheid een oogenblik zeer dreigend aanzien. Wat de oorzaak van des Sultans houding betreft, onze president schreef haar toe aan de opstookingen van de Ternatanen uit Ambon (zie hierna bldz. 450). Daartegen beweerde des Sultans „broeder Callematte: den Coninck heeft gingie gedroncken, en is daerover niet wel bij syn sinnen."— In hun brief van 31 Juli 1649 (eveneens zeer moeilijk, hier en daar in 't geheel niet, leesbaar) schrijven de President en zijn Raad aan G. G. & R. het volgende over 's vorsten karakter: „Het scheijnt desen nieuwen Coninck van Ternaten eenichsints aert na sijn vader. den gewesen Coninck Modaphar, die een gansch gehaestich, los en onbedacht man geweest zijnde, sich gantsch weijnich met de regeringe van sijn rijck heeft bemoeijt gehadt", maar haar overliet aan zijne Rijksgrooten. Nu waren dit „wijse ende verstandige luijden geweest", terwijl de raadslieden van den tegenwoordigen Sultan óf oud en versuft óf „sleght innocent" waren. Verder in dezen brief heet het van den Sultan, dat hij „sich gans warsieck in al zijn doen laet kennen".

2 De oude Ternataansche raadslieden van den Sultan waren met dezen oorlog niet ingenomen en trachtten in dien geest invloed op hem uit te oefenen: bloedverwantschap met de Tidoreezen en gelijkheid van godsdienst zouden hiervan de redenen zijn. Ook was de macht der Ternatanen te veel verspreid en konden zij die macht niet tot een of ander doel bijeenbrengen, zonder dat de Tidoreezen dit bemerkten. (Missives uit Ternate aan G. G. & R. van 30 April, 19 Mei en 30 Juli 1649.)

t' imputeren is, 't welck vertrouwen metter tijt wel beteren sal. De gedane conquesten op den vijandt, bestaen eenelijck daerin, dat door die van Cauw, ende Dodingen, een aenslagh op 24 Tidorese prauwen (op Maba tot procure van sagouw aengelandt [1]) is gemaeckt, vande welcke 30 persoonen hebben doot geslagen, ende 8 der selver op Malaije gevangen gebragt, waer op den Coningh Mandorsaha in persoon met 35 stucx wel gemonteerde prauwen, derwaerts is geruckt, om den vijant noch te beloopen, ende slagh te leveren, dogh door haer langh toerusten, ende semmelen op de reijse, den Tidorees daer van verwittight sijnde, is sonder eenige rescontre ge-eschappeert, ende met alle sijne prauwen, vol sagouw, behouden op Tidoor aengecomen, tot groote schande, ende cleijn achtinge der Tarnatanen, die soo onverrighter saecke weder naer huijs sijn gekeert.

Naderhandt . . . . . [zijn de onzen en de Ternatanen] naer Tidoor geruckt, ende hebben aldaer de groote negerije Tameloa onder 't faveur van Concordias [2] canon couragieuselijck aengetast, met gewelt vermeestert, ende naer geheele uijtplunderinge de selve jnde assche geleijt, met verlies van een corporael en drie soldaten, nevens noch 3 a 4 gequesten, sijnde aende sijde der Tidoresen vrij veele gesneuvelt, ende door onse soldaten onder de voet geschooten, dat een groote verbitteringe ende onversoenlijcken haet tusschen den Tidorees en Tarnatanen heeft veroorsaeckt, ingevolge van dien, aen der selver continuatie van oorloge niet te dubiteren is.

Hier tegen heeft den Tidorees de negrije Gammecanorre, daer geen gewapent volck in was, op sijn onversienst overvallen, ende 't eenemael affgebrandt, mede nemende soo mans, vrouwen als kinderen, tot over de 30 in 't getal, die gevanckelijck naer Gammelamme ende Tidoor sijn gevoert, hebbende bovendien soo nu ende

---

1 Als bijdrage tot de geschiedenis der betrekkingen tusschen Tidore en de Papoesche eilanden, (vgl. P. J. B. C. Robidé van der Aa in de *Reizen naar Nederlandsch Nieuw-Guinea in de jaren* 1871, 1872, 1875–1876 ('s Gravenhage, Nijhoff, 1879), bldz. 356, 357, en A. Haga: *Nederlandsch Nieuw-Guinea en de Papoesche eilanden* (Batavia en 's Hage, 1884), I, bldz. 63) zij nog medegedeeld, dat die scheepjes daar kwamen „wegens den Coninck van Tidoor . . . . . uijt d' eijlanden van Papoua", onder bevel van eenen „Goerabessie" (Missive uit Ternate, dd. 30 April 1649, aan G. G. & R.) Vgl. ook beneden, noot 1 op bldz. 447.

2 Een Nederlandsch schip.

dan noch sommige avantagien op den Tarnataen gehadt, ende veele gevangenen ende hoofden becomen, waerdoor in couragie zeer toenemen, ende den Tarnataen encontra dapper doet verflauwen.

Met de boot van 't jacht de Luijpaerdt, dat vande fluijt de Juffrouw, ende 't jacht Lis in 't gaen naer Ternaten was geraeckt, ende eenige dagen omtrent Bat China onverkent hadde geswerft, heeft den Tidorees 13 Nederlanders gevangen gecregen, die door den schipper Fredrick Ridwersen Pool sonder eenigh geweer, ende tegen sijne instructie, om verkent te worden waren wtgesonden, welcke van 5 Tidoreese prauwen onder de wal leggende, den wegh affgesneden, ende soo in handen becomen sijn, die [later] . . . . . weder sijn gelost . . . . .

Het Spaens secours wt Manilha is dit jaer alweder onse cruijssers ontsnapt, ende den 12en Februarij passato voor Gammelamme behouden aengelandt, bestaende in twee cloecke schepen met 36 en 25, ende een jacht met 12 stucken canon gearmeert, mede brengende tot versterckinge haerder garnisoenen 200 naturelle Spaense soldaten, ende 100 Pampangers, waer mede buijten necessiteijt geraeckt, ende treffelijck geprovideert sijn geworden, sonder dat d'onse vande sobere gestalte in Manilha iets hadden cunnen vernemen, ten aensien het selve seer bedeckt, ende secreet houden. Gemelte schepen waren den 5en April weder naer Manilha vertrocken . . . . .

De Spangiaert met voorschreven secours dus versterckt sijnde, heeft hem met den Tidorees geconjungeert, ende sigh met 250 musquettiers ende over de 600 gewapende Tidoresen in embuscade gelecht, van waer opden 18en Julij passato sondaegs op den middagh, soo als den Coningh van Ternaten eenige dagen te voren na Gilolo was vertrocken, haer eenige voorveghters onder 't Casteel Maleije hadden vertoont, ende jnde omleggende thuijnen een Tarnataen ter neder gecapt, op welck gerucht het gros onser Mardijckers ende Tarnatanen gewapendt op den vijandt waren uitgevallen, ende die malcanderen aentreffende, wiert den praesident op 't ernstigh versoeck der chrijgs officieren genoodtsaeckt onder, 't beleijt vanden luijtenandt Joan Duttem, ende den vaendrigh Hans Ritchardt, beijde vailliante ende gevreesde soldaten, een troup van 120 coppen daer op uijt te setten, die hoe wel doorde Mardijckers van des vijants maght geadverteert waren, echter met een groote couragie, ende gantsch onvoorsichtigh sonder een plaetse

van retraicte wt te kiesen, op den vijandt sijn aengevallen, doende op deselve een chargie van 40 musquettiers, daer op datelijck met 200 dos wierden geandtwoordt, waer mede d' onse, bestaende meest in nieuwe en noch onervaren soldaten, in disordre ende op de vlught geraekten, sulex den vijandt siende, vielen de Tidoreesen met schildt en swaerden daer op in, houwende en kervende 18 soldaten ter neder, daer van sij de hooffden mede namen, op welck chargeren den praesident noch 40 soldaten met den Capitain van 't Casteel wtsondt, doch quamen te laet, ende was den vijandt alrede weder affgetrocken, in welcke rescontre den voorschreven vendrigh mede is doodt gebleven, ende den luijtenant met noch 11 soldaten, daer onder 7 sware gequesten, op Gammalamma gevangen gebrocht, die den Spaensen Gouverneur niet begeerde te verlossen, voor dat de gewonde genesen waren, dat voor ons een schandelijcke nederlage, ende voorden vijandt een groote victorie is [1], te meer nu daer van opden Spangjaerdt geen revengie cunnen, noch mogen nemen, vermits de generale vreede tusschen onse landen met den Coningh van Spangien beslooten, die alhier volgens den inhoude van het overgesondene tractaet ende het speciael bevel van hare Ho: Mo: de Heeren Staten-Generael prompt sullen onderhouden . . . . .

Geen nagelen sijn dit jaer uijt de Moluccos vervoert, noch andere vreemdelingen verschenen, als vier jonckgens met mainctimentos uijt Macassar tot Gammelamma . . . . . Om de menichvuldige bouwvallige wooningen ende fortificatien soo op Malleije als Macquiaen te vernieuwen, ende heght te repareren [betoont] den Praesident sijnen bijsonderen ijver, ende neerstight.

Op het doen vande Macquianders valt niet anders te seggen, als dat de selve meer tot thuijnen, ende lantbouwen genegen sijn, als wel tot den oorloge, daer toe echter door minnelijcke jnductie, ende praesterende assistentie worden geanimeert, ende bij occasie haer oock gewillighlick laten gebruijcken.

Den ouden Coningh van Batchian [2], die sigh naest eenige jaren

1 Vgl. Van Dijk, Borneo, bldz. 302 vv.

2 Blijkens het fragment van den brief uit Ternate aan G. G. & R. van 30 April 1649 had een Nederlandsch opperkoopman zich alleronhebbelijkst op Batsjan gedragen: hij had den Sultan verboden, 's Comps. loge te betreden; gedreigd, de woning des Sultans in brand te steken, enz. De oorzaak dezer handelwijze bleef mij onbekend, daar het fragment die juist niet bevat.

inden oirlogh tegen den Tidorees ende Spangiaert wel gequeten, ende de Compe goede diensten gedaen heeft, was den 25en Julij passato (achterlatende twee soonen) deser werelt overleden . . . . . Heeft geen successeur voor sijnen doodt gestelt, maer d'electie van dien aen d'onse, ende den Coninck van Tarnaten gedefereert, ten welcker fine den praesident met de Maijt pr 't schip Harderwijck in corte naer Batchian souden vertrecken. 't Is apparent, op den jongsten soon sal uijtvallen, die daer toe de bequaemste wort geoordeelt, ende ons meer als den oudsten is toegedaen . . . . .[1] . . . . . Wijders gaet het [in Molucco] al op den ouden voet sonder merckelijcke veranderinge. Den Coninck Mandorsaha heeft op ons versoecq ende voorstel, den Gouverneur Arnold de Vlaming bij solemnele acte van authorisatie de regeringe sijner landen, ende subjecten in Amboina volcomen opgedragen [2], die daer oock voor erkent is, ende na behooren geobedieert wert; heeft wijders de resterende Tarnatanen, tot noch toe in Amboina verbleven, tegen het toecomende mouson op ontbooden [3], met verdere beloften dat altijt in 't suijver ende droogh leveren der nagelen goede sorge sal

---

1 Voor zoover uit den zeer gehavenden brief uit Ternate van 31 Juli 1649 is op te maken, was deze jongste zoon negen jaar oud. Zijn oudere (half-) broeder, 20 à 21 jaar, stond niet in gunst bij zijn vader. Reeds had hij getracht, met een aantal dienaren te vluchten naar „d'eijlanden Papoua", maar hij was daarin verhinderd. Beide zoons waren verwekt bij „gemeijne Quimelahaes dochters."

2 Maar bij zijn brief van denzelfden tijd werd „voorschreven commissie in effecte meest weder crachteloos ende van onwaerde gemaekt." (Missive Gouverneur en Raad van Ambon aan G. G. & R., 16 Augustus 1649.) Deze brief is zeer geschonden, zoodat ik het rechte beloop der zaken er niet uit kon nagaan. Ik meen echter te mogen opmaken uit wat leesbaar is, dat Valentijn ook hier goed op de hoogte is. Zie beneden bldz. 448. Als een bewijs van de gezindheid des Sultans, om zijne aanspraken op dat gedeelte dezer kwartieren, hetwelk tot Ternate behoorde, wel degelijk te laten gelden, diene nog het volgende uit het fragment van een brief uit Ambon aan G. G. & R. van 10? September 1649. „Hondert Amboineesen recommandeert ons den Coninck hem metten eersten derwaerts te bestellen, om in Ternaten 't sijnen dienste gebruijckt te worden, 't welck alsoo niet en soude connen geschieden, dan mette uijtterste onwil van dese jnlanderen, als een saecke sijnde, welcke hen bij sijn praedecesseuren Coningen, noch noijt niet te laste is geleijt geweest." In overleg met des Sultans stadhouder werd dan ook besloten, hiermede te wachten „tot naerder ordre van den Coninck."

3 Bij hun missive van 27 Febr. 1649 aan den Sultan hadden G. G. & R. daarop zeer beslist aangedrongen.

dragen, ende de vernieuwde contracten punctuelijck onderhouden, mitsgaders dat den oirloge tegen den Tidorees onversoenelijck, ende vigoureus vervolgen sal, daer toe hem doorgaens met een goede vereeringe ende assistentie van oorlogs wapenen animeren, ende in alles soo veel mogelijck is de behulpsame handt bieden sullen, ten eijnde volgens UEds voorstel, ende wel gefundeerde redenen, mette Tidorees in continueele oorloge mogen blijven, ende noijt metten anderen comen te bevredigen, sulck oock niet sullen toestaen, maer altijt het contrarie bewercken, om voor te comen dat geen giroffel nagelen in handen vande Spangiaerden vervallen, noch oock eenige vervoert werden, ende haer aen wedersijden alsoo vande culture ende aenplantinge der nagelen te diverteren, in welck wightigh ende noodtsaeckelijck poinct (buijten violatie vande Spaense vrede) soo çircumspect sullen handelen, dat UEde aende wel uijtvoeringe van dien, ende het ware effect van Comps maximen niet behoeven te dubiteren, ende waer toe metten eersten speciale ordre sullen geven . . . . .

Des Compes fortressen in Molucco bleven op primo Augustj passato bevolckt met 548 coppen soo offiçieren, soldaten, bosschieters, ambachtslieden ende dienaers vande commertie, nevens noch 238 op 't schip Herderwijck, de jachten Concordia ende Lis . . . . .[1]

[Uit Ambon [2] hebben wij] in alles niet meer becomen als 129148 ℔

1 Op last van G. G. & R. („alsoo verstaen, daer schadelijcke jnstrumenten sijn, te meer eenighe derselver daerom ernstigh versocht hebben," schrijven G. G. & R. den 27 Febr. 1649 aan Van den Bogaerde, vlg. hiervóór, bldz. 404) was aan alle Chineezen op Makjan aangezegd, dat zij zich gereed moesten maken, dat eiland te verlaten en naar Batavia te vertrekken. Van den Bogaerde stelde voor, de Chineezen, die te Malajoe „onder onse gehoorsaemheijt" woonden, daar te laten blijven. Zij waren weinig in getal en konden geen kwaad doen. (Missive van den President en Raad van Ternate aan G. G. & R. 19 Mei 1649. Ook deze brief is grootendeels onleesbaar.) Buitendien waren de meeste Chineezen op Ternate „gentive en Machumatisten", waarom de Sultan en de Grooten tegen hun vertrek waren. (Missive van den President en Raad van Ternate aan G. G. & R. dd. 31 Juli 1649.)

2 Ook de papieren uit Ambon over 1649 zijn slechts gedeeltelijk voorhanden en niet geheel leesbaar: ik kon dus Valentijn niet zoo goed over de laatste maanden van 1648 en over 1649 contrôleeren als over den vroegeren tijd. Voorzoover die contrôle mij is mogen gelukken, bleek mij, dat hij ook hier (Ambon, II, b, bldz. 156–159 en Molukken, bldz. 281—283) over 't geheel goed op de hoogte is. Ik wijs op een kleine vergissing, die ter wille van de chronologische volgorde der feiten niet zonder belang is. In de eerste kolom van bldz. 159 (Ambon, II, b) moet in plaats van 2 October gelezen worden 2 September, zooals in de tweede kolom van bldz. 283 (Molukken) dan ook wordt gezegd.

giroffel nagelen . . . . . hier bij gevoegt de 12918 ℔ wt Molucco ontfangen maecken t'samen 142066 ℔ dat seer weijnich . . . . . is . . . . . Gemelte nagelen, sijn alle tot den jnlandtsen handel naer verscheijde quartieren versonden, aen welckers petitien noch veel mancqueert, soo dat UEde met dese retour vloote niet eenen nagel becomen . . . . . Geen vreemdelingen buijten onse pasçedels sijn jnde geheele Amboinse provintie vernomen, ofte nagelen vervoert. Oock isser niemandt gevonden die sulcx tracht te doen, vermits daer op deurgaens wel sorghvuldigh gecruijst wert . . . . .

De becomen advijsen bedeelen ons wijders den goeden ende vredigen toestandt vande Amboinse quartieren, sijnde de comportementen der volckeren soo wel des Conings als Compes onderdanen in alle plaetsen naer wensch . . . . . Eenelijck wiert den jman ofte Moorse paep op Lissidij van oproer tegen die van Toeban, ende Tommelehouw gesuspecteert, daerin hij sustineerde hem groot ongelijck geschiet, ende valschelijck aengedragen was, ingevolge des Gouverneurs harde reprimende, tot sijn groote cleijnachtinge in praesentie van sijne benijders gedaan, niet wel conde verdragen, dewijle hij altijt, ja selffs jnde alderhevigste oorlogen doorgaens getrouw, ende metterdaet een hart vervolger van Compes rebellen sij geweest, daer over bij ons oock naer merite is begiftight, sulcx hierin wat te rouw is gegaen, ende eer verwijderinge als minne souw veroorsaecken, dat niet dient te geschieden, alsoo dit manneken in die omleggende landen groot ontsagh heeft, ende daerom te meer te vrundt moet gehouden werden . . . . . [1].

In October anno passato sijn d'onse met 19 christen corcorren, langs de binnen cust van Ceram tot Ceram laut toe geweest, alwaer omtrent de negerije Waranamma door d'inwoondrs selffs vier beplante parcken van 3 a 4000 nooten muschaet boomen hebben doen ruineren ende hadden alle d'jnhabitanten door soete persuasien ende cleene geschencken, den eet van getrouwigheijt aen onsen staet gedaen, met solemnele beloften dat geen vreemdelingen op hare custen meer

1 In den hier en daar onleesbaren brief van 27 April 1649 van Gouverneur en Raad van Ambon aan G. G. en R. zien eerstgenoemden de zaak ernstiger in; zij zijn van oordeel, dat genoemde „paep" op de vingers moet worden gekeken, juist om zijn grooten invloed, „want het een seer deurtrapt loos pottertje is".

souden admitteren, maer die alle aenslaen, ende aenden Gouverneur overleveren, oock jaerlijcx homagie aen 't Casteel comen doen, dat een gewenste saecke sij, die tot groote gerustheijt, ende verseeckeringe van d'Amboinse quartieren aen dien cant sal comen te gedijen . . . . . [1]

Den stadthouder vanden Coningh van Tarnaten Quimelaha Madjira blijft in sijn comportement continueren, was opden 19en Novembr. anno passato pr. des Conings groote correcorre nevens de wrevelmoedige Ternatanen wt Amboina naer Molucco vertrocken, ende den 26en Maij daer aen weder met drie corcorren op Louhoe geretourneert [2], mede brengende vier vande principale derwaerts gegane

---

1 In den brief van 27 April 1649 wordt over dien tocht gesproken. Het heet daarin onder anderen: „. . . . . De negrijen, daer langhs de binnen custe van Seepe (?) ende Quelquepoetij neerwaerts aff, ten eijnde tot Keffin toe [zijn] contrarie onse opinie, meest alle wel g'instrueerde Moren, daer tot uijtbreijdinghe van het Christendom, soo ten opzichte van hen eijgen naturele affkeerich', welcke van onsen Heere en Salighmaecker zijn hebbende, als in opmerckingh van het contract, tussen den Tarnataensen Coningh en de Compe, op dat poinct gemaeckt niet op gedaen en can nochte magh werden." — Vgl. over een ander geval van poging tot kerstening, ditmael van „Heijdenen", Valentijn, Ambon, II, b, bldz. 158, tweede kolom, in verband met bldz. 213 en 240, noot 1, van dit deel der Bouwstoffen. — Bij hun brief van 27 Febr. 1649 aan den Sultan van Ternate laten G. G. en R. zich aldus uit: „Wij versoecken mede dat het Uwe Maijts goede geliefte sij, alle de Heijdenen op de Custe van Ceram remorerende onder onse gehoorsaemheijt te stellen, ten eijnde de selve daer door te beter in ontsach ende behoorlijcke onderdanicheijt gehouden mogen worden ende geen occasie crijgen om t' eeniger tijt tegen Uwe Maijt te rebelleren ende onrust in d' Amboinse quartieren te veroorsaecken, dat wij dan wel sullen voorcomen, te meer de selve alle Heijdenen sijn ende Uwe Maijt noijt eenich proffijt daer van te verwachten heeft."

2 „. . . . . Zijn E. soude (zoo ons den Oppercoopman Cos relateert) vrij wat meer reputatie uijt Ternaten met hem hebben gebracht, jae soodanich, dat hij hem, omtrent sijn onderhoorigen meer princelijck als stathouderlijck quam te gedraegen, qualijck consenteerde, van eenigh Oranghcaij (hoe groot hij oocq waer) aengesproocken te werden maer wierde alles, wat hij met hen hadde te verhandelen, pr jnternuncios verricht. Voor ons en heeft hij hem, niet anders, als behoorlijck ende wel gequeeten, ende wat aengaet 'tvoorschreven respect dat hij tegen sijn ondersaten hout, ende misvalt ons niet, wanneer het maer wel werd gematicht, soo hij ons toegeseidt heeft te doen, want ons het selve dan, niet anders als een geruste regeeringh can toebrengen. Middelerwijle nochtans en sullen niet naerlaten, bedectelijck op sijn bedrijff naeuw te letten, ende eenich mal commando daerinne vernemende, 't selve tijdigh genoech voorcomen. . . . ." De Kimelaha verontschuldigde zich met het oog „op sijn aenstaende pouassa off vasten", om De Vlaming te vergezellen op de „generale visita" van het gouvernement.

belhamels jnde Amboinse quartieren seer schadelijck, om volgens des gouverneurs gevoelen, den quimelaha in sijne regeringe bij te woonen, dat tegen des Coninex speciale belofte, ende de gerenoveerde contracten strijt, om welckers voldoeninge andermael bij den Coningh hartelijck sullen insisteren, ten eijnde die snoode gasten met ten eersten van daer mogen geroepen worden, dat dan aen dien cant mede groote gerustheijt, ende obediente gehoorsaemheijt sal bij brengen.

Den oppercoopman Abraham Pittavin waer van in onsen jongsten mentie is gemaeckt, was sijn proçes gedetermineert, ende boven vergoedinge vande gefraudeerde middelen van qualiteijt ende gagie gedeporteert, ende daer en boven voorde tijt van vijff jaren op 't eijlandt Rosingeijn in Banda gebannen . . . . ., dat vertrouwen jnde Amboinse ministers wel een waer exempel sal baren, om voortaen fideel te handelen, ende d'Amboinesen buijten clachte te houden. Volgens onse ordre, ende tot groot contentement van alle de jnhabitanten [1] waren de oude vervalste gewichten jngetrocken, ende de nieuw gesondene in plaets bestelt, voorts op 't wegen ende aen betalen der nagelen, mitsgaders opde vercoop van Comps. cleden, ende andere goederen, sodanigen reglement beraemt, dat bij 't wel observeren van dien, ijder een goet genoegen, ende geen reden van clagen sal hebben, het welck hooghnodigh was, ende soo te achtervolgen andermael wel scharpelijck belasten sullen. Den oppercoopman Octavio Macquelijn was mede over diverse vuijle ende ontrouwe acten geconvinçeert . . . . .

Den Godes dienst ende schoolen worden met groot progres bij drie praedicanten, ende bastante schoolmeesters seer beijvert, ende gehandthaeft, ende sullen nu noch een vierde praedicant derwaerts senden, om 't geestelijcke werck dat alomme in die quartieren van tijt tot tijt dapper toeneempt, te meer te bevorderen . . . . .

Amboinas guarnisoen bleeff op 10en September passato soo te water als te lande met 557 coppen versien . . . . .

[De burgers op Banda [2] hebben] dit jaer andermael veele sieckten,

---

1 „'t Welck d'inboorlingen aller wege sonderlinge gevalt, ende hen nu eerst (soose seggen) ten rechten van onser goede intentie, doet gevoelen." (Missive van Gouverneur en Raad van Ambon aan G. G. en R., 27 April 1649)

2 Ook de stukken van 1649 betreffende Banda zijn voor een groot deel onleesbaar.

ende eenige sterften [1] in hare slaven gehadt. Soo sijnder oock drie vande prinçipale burgers, ende veele Comps dienaers overleden, ... dat verdrietigh valt, ende die Colonie vrij wat verswackt, daerin met het senden van andere naer vermogen sullen versien, om Banda gestadigh wel bevolckt te houden, ende die lants costelijcke speçerijen naer behooren te cultiveren, ende jaerlijcx in abondante quantiteijt jn te samelen, waer toe [wij] de burgerije doorgaens de goede handt sullen bieden . . . . .

Volgens onse ordre was den Coopman Josua Bracconier in Meert passato met 't jacht den Haring, de lootsbooth, ende een groote chiampan nevens 54 cloecke ende wel gearmeerde Dammanesen van dat eijlant [2] op Nile aengelandt, alwaer door een cleijne vereeringe met der inwoonderen consent, alle hare noote boomen tot over de 2700 in 't getal, daer onder wel 1200 ps met bijna schoone rijpe vruchten behangen, van de voorschreven Dammenesen sijn omgehouwen ende menighte cleijne spruijtjens met wortel en al uijtgetrocken, ende verdestrueert, daer mede het eijlandt Nile van die vruchtboomen t'eenemael ontbloot bleeff, ende hadden oock aengewesen datter op 't eijlandt Serouwa mede goede quantiteijt nooten boomen stonden, met versoeck de selve oock wilden uijtroeijen, de wijle sijlieden nu vande hare berooft waren, ende geen reden was, andere meer voordeel als sij souden genieten, onder beloften voortaen met ons in vreede te blijven, ende met hare cleijnicheden jaerlijcx in Banda comen. Gemelte Bracconier is dan van daer voorts naer 't eijlantgen Teeuw gevaren, alwaer met een propre schenckagie, alle de nooten boomen mede heeft doen vellen bestaende in 139 stucx, waer van datter 26 vol vrughten stonden, invoegen dat werck aldaer soo wel als op Nijle sonder eenige tegenstant verright bleeff . . . . . [Wij hebben gelast,] de nooten boomen op Serouwa, ende alle andere

---

1 „'T is een heete pestilentiale coortse die daer rengneert. Den Almogende gelieve sijn straffende hant eenmael van daer te keeren, off Weyer sal int corte gans ende geheel van Mardijckers ontbloot sijn." (Missive van Gouverneur en Raad van Banda aan G. G. en R. van 28 April 1649.)

2 Uit de „negrijen van Ilhij, Beeter ende Coelewete." (Missive uit Banda aan G. G. en R. van 28 April 1649.) Wat de specerijen op de andere eilanden in den omtrek betreft, hopen Gouverneur en Raad, dat „de jalousie den een den anderen sal doen beclappen", zooals de bewoners van Damme en Nile reeds hadden gedaan.

omleggende eijlanden daer nogh eenige gepraesumeert werden, mede t'eenemael wt te roeijen, ende te verdestrueren, als wanneer en eerder niet het guarnisoen van Damme sal gelicht worden, dat noch in goeden standt met 50 coppen beset, ende van alles wel versien is . . . . .

In 't jongst van voorleden jaer waren van Key Arouw, [1] Tenimber, ende andere suijdt ooste eijlanden vijfthien jonckgens in Banda verscheenen, welckers aenbrengen in sagouw, erretges, slaven, etca den burger goet gerieff hadde bij gebracht, ende bleven in vaste hoope van tijt tot tijd noch beteren souw . . . . .

Op de custe van Ceram, nochte Ceramlaut waren noch geenige vreemdelingen vernomen . . . . . maer eenige die anno passato daer waren overgebleven, ende van 't jaght den Haringh beseth, sijn door een wel gepractiseerde stratagema ge-eschappeert, ende soo onbeschadight weder naer huijs gekeert, dat verdrietigh valt. Echter verhoopen eenmaal jnde klem sullen loopen, ende daer door in corten van die vaerten desisteren, dat dan tot Compes welstant, ende voor de burgerije in Banda goede fraequentatie ende redelijcke proffijten soude bij brengen . . . . . Den vrij burger Abraham Buffel was over het vervoeren vande voorgeçiteerde [2] specerijen in hechtenisse gestelt, ende boven de verbeurte van 400 realen van achten voorden tijt van 10 jaren inde kettingh gebannen . . . . .

Den Godes dienst ende schoolen worden wel, ende met goeden ijver gehanthaeft . . . . . D'aenplantinge van specerije, als vrughtboomen, ende aenteelinge van groff en cleen vee, wort mede met goeden ijver bevordert . . . . . De forten blijven met ruijm 300 militaire coppen beset, die tot 350 sullen vergrooten, ende bleeff het geheele getal der volckeren ende Compes dienaers in gantsch Banda 4323 zielen, dat noch een redelijcke nomber is . . . . .

---

1 In October 1648 was van Banda uit een schip gezonden naar de Kei- en Aroe-eilanden, om handel te drijven. Zonder veel resultaat echter, daar de bewoners hunne waren op prijs hielden. „Dese luijden werden door de jaerlijcxe frequentasie hoe langer hoe doortrapter; men kan jegenwoordigh onder deselve als voor desen met geen cleentge handelen." Van Aroe waren „18 stucx (paarlen) voor weinigh lijwaet opgeruijlt, doch niet als gruijs en sijn, echter staet te geloven, daer dese gevonden werden oock beeter moeten vallen." (Missive uit Banda aan G. G. en R., dd. 18 April 1649.)

2 Nl „753 ℔ nooten, 30 ℔ foelie, 1½ legger gepeeckelde nooten."

Naerdat den coopman Evert Jansen Buijs, den 24en December anno passato . . . . . van hier naer Macassar was vertrocken . . . . ., soo is ons van dat quartier weder toegecomen . . . . . op 15en September . . . . . gemelte Buijs. [Hij was] wel ende beleeft getracteert, mitsgaders met vrundelijcke brieven weder aen ons gedimitteert . . . . . Sijnde desen jare egeene giroffel nagelen wt Amboina noch Molucco in Macasser verschenen, gelijck dan van daar wt vrese van interceptie, tot de procure der selver weijnich ondernomen wort, ingevolge Engelsen, Deenen, noch Portugeesen niet een cattj van die specerijen becomen hebben, waerdoor d'onse in Suratte, Parsia, Mocha, ende elders in dese Orientaelse quartieren te beter marct aentreffen, dat metter tijt noch staet te beteren, soo maer door de Spaense vrede daerin niet verhindert worden . . . . .

Met twee Engelsche jachten, d'Adviso ende Zeebloem, van Bantam, twee Deense, Christiaenshaven, ende St. Pedro ende Paulo van Choromandel, drie Portugiese van Negepatnam ende Bengale nevens 't gene wij daer aengebracht hebben, is Macasser dit jaer soo van cleden vervult, datter weijnich proffijt op behaelt is. Van Maccauw waren daer mede aengecomen drie Portugiese jachten met goede partije gout, weijnich suijckeren, gember ende eenige cramerijen voor Solor ende Tijmoor. Alle dese groote uijtsettingen sijn gedaen, op hope van goede quantiteijt nagelen, sandelhoudt ende benjuwijn te becomen, daerom dapper gewoelt hebben, jnsonderht den Engelsen praesident Penniston . . . . . Maer het is hun tot groote schade misluct . . . . ., sodat volgens hunne clachten in plaets van proffijt veel ten achteren sijn gevaren, welckers continuatie te wenschen waer, ten eijnde van dien handel t'eenemael mochten desisteren. Maer wij vresen door de Spaense vrede de selve nu noch vigoreuser vervolgen sullen, alsoo bij continuatie vande Chinese troublen Manilha jaerlijcx van daer groote quantiteijt Indiaense doecken sal trecken, soo om selffs te gebruijcken, als naer Nova Spangien te senden, alwaer extraordinarie proffijten renderen, dat den tijd sal leeren. De Deenen hadden empassant Japara aengeweest, ende daer weijnigh cleden gevent, ... oock Bantam . . . . . De twee Portugeese jachten sijn over desen wegh door Sunda's straet mede naer Negapatnam verseijlt, clagende dat in 't reguardt vande sobere proffijten, de sware Malaxse geregtigheijt niet conden voldoen,

ende voortaen hare reijsen door de straet Sunda souden nemen, dat [wij] hun niet beletten cunnen. De drie Maccause jachten, hadden omtrent 220 bharen sandelhout in Larentucque genegotieert, ende waren daer mede nevens partije peper, wasch, ende poetsjock naer Maccauw geretourneert, welcke stadt door de continuerende oorlogen in China, hoe langs hoe meer in armoede ende necessiteijt declineert, sulcx bijna onmachtigh sijn het langer gaende te houden, tensij wt Goa extraordinarie gesecondt worden, daer 't oock soo sleght staet, dat se genoech te doen hebben om haer selven te redderen.

Van Manilha waren in Macassar geretourneert twee joncken, den Coningh ende Prins meest toecomende, nevens het jaght vanden Portugees Joan Gomes, met goede partije gout, realen, ende wat poeijer suijcker, waermede den Spaensen Resident Pedro de Lamatta van daer gantsch geen secours heeft becomen, noch oock wt Molucco, soo dat met veele schulden belast, genoechsaem stil sit . . . . . [Francisco] Viera, den Coningh, Prins, Pedro de la Matta ende andere . . . . . hebben . . . . . weder drie joncken, ende drie jachten met groote quantiteijt cleden, partije salpeter, ende ijser, in Meij passato derwaerts gesonden, daer mede des Conings secretaris in ambassade is gegaen, tot wat eijnde was d' onse onbekent. 'T en is seecker, [dat zij] dien handel vigoreus sullen vervolgen, ende bij behouden varen van daer groote proffijten erlangen, dat soo met patientie moeten aensien, ende bewerken, dat daerjn mede mogen participeren, met jaerlijcx goede quantiteijt cleden tot Macassar aende marckt te brengen ende onse competiteurs jnden handel als incopen van retouren een voordeel aff te sien . . . . . Francisco Viera is met sijn jacht op pmo Augustj passato over desen wegh in ambassada naer Siam vertrocken . . . . . voor den prinçe van Macassr . . . . . .

Het fort Henricus [op Solor] bleeff in redelijcke defentie wel versien, ende het garnisoen sterck 49 coppen, nevens 49 zeeluijden op 't jacht de Zeemeeuw, ende twee chaloupen . . . . . [1]

1 Ook de stukken van 1649 betreffende deze streken zijn grootendeels onleesbaar. — Uit een brief van de Nederlanders op Solor aan G. G. en R. van 2 Juni 1649 blijkt, dat tusschen hen en de Portugeezen „veel heftige dispuiten" hadden plaats gevonden over „de fortificatie [en de door de Portugeezen] genomen possessie op Coepan", welke echter niet tot een resultaat hebben geleid. De laatste verklaarden, „haer leven voort tselve [te] willen setten." — Zie verder beneden, bldz. 474, den brief van G. G. en R. naar Solor, die deze lacune eenigszins aanvult.

Wt de naerder advijsen in dato 8en ende 20en October . . . . . vanden directeur van Teijlingen uijt Suratta ontfangen, hebben met groot contentement verstaen, dat . . . . . ons desseijn [1] rede seer loffelijck ende reputatieus tot grooten dienst, ende respect vande Generale Compe aen dien cant tegen de Mooren was verright, hebbende op den 11en en 16en September in Suratta opgebracht de twee aengeslagen Coninex schepen, comende wt Mocha, met een contant capitael van 11 tonnen gout, ende pr Sluijs ende Aeghtekercke waren op vraght overgecomen $4\frac{1}{2}$ tonnen, maeckende t'samen $15\frac{1}{2}$ tonnen gout. Desen onverwachten slagh, heeft jnden ouden Gouverneur Miermosa, ende alle de Moorse cooplieden soodanigen bevreesden alteratie, ende nederige submissie veroorsaekt, datse op onse schriftelijcke voorgestelde 23 articulen, datelijck aenden Directeur van Teijlingen hebben toegestaen, ende jngewillight, oock op haren alcoran solemnelijck beswooren:

. . . . . .

Ende ten derden datse geen schepen van Suratte, Bengalen, ende andere Mogols landen meer naer Atchin, Malacca, Pera, Queda, Oudjongh Salangh, ende andere omleggende quartieren sullen senden, voor, ende aleer dat haer daer toe naerder licentie vanden Nederlandtsen Gouverneur generael wordt vergundt, [2] dat niet geraden is oijt weder jn te willigen, alsoo Malaccas welvaren daerin ten principale bestaet, ende de Compe metter tijt groote proffijten sal aenbrengen, gelijck voordesen met fondamentele reden is aengewesen, die echter tot noch toe weijnich jn consideratie genomen sijn [3]. Op

1 Zie hiervóór, bldz. 372.

2 Dit was bepaald in artikel 5 der in den tekst genoemde „schriftelijcke voorgestelde 23 articulen" dd. 18 Sept. 1649. De Nederlandsche autoriteiten hadden daarbij geeischt: „dat de Mooren voortaen met hare schepen van Suratta, Bengalen ende andere plaetsen naer Aetchin, Pera, Queda, Oejdijangh Salangh, Malacca etca. sullen moeten naelaten off dat desellve voor goede princen sullen aenslaen ende voor verbeurdt verclaren ter oorsake d'E: Compa. met de lantsregenten van Aetchin in contentie zijn gecomen ende desellve vaerwaters beset houden om de entrance vande Mooren ende andere te beletten, daer van oock niet zullen desisteren voor ende alleer ons in alles contentement zij gedaen." Het antwoord luidde: „Dit beloven nae te comen ende geen schepen derwaerts te largeeren voor ende alleer t' staende different tusschen slands regenten van Aetchin en de. E: Compe. ten vollen sall affgehandellt wesen ende daer op nader ordre vanden gouvernr. generl. aenden commandr. gegeven zall werden." (Contractboek der O. I. C.).

3 Nl. door de Bewindhebbers.

dese contractatie sijn de voorgemelte 15½ tonnen gout in contant, volck, ende schepen gerestitueert, dat [wij] te praematuur oordeelen, ende wel licht eenigh obstacul mocht veroorsaecken, hoewel de vrinden ons van 't contrarie verseeckeren, dat den tijt sal leeren . . . . .

. . . . . Van Jappan als Taijouan [was] in Siam aengebracht een silver capitael van *f* 178293—17—1 tot empleo van de goederen voor die quartieren op nieuws geeijscht, die den Coopman Jan van Muijden ten prinçipale hoopte te voldoen, except de rochevellen, daer de visschers waren uijtgescheijden, ende de 100 000 ps hartevellen . . . . ., ter oorsaecke vanden Sangoorsch oorloge, waerdoor de landtluijden wt vreese om geprest te worden, niet dorsten affcomen . . . . .

De Siamse advijsen communiceren ons egeene bijsondere veranderinge. Den Coningh ende alle Grooten bleven tot Compes volck en handel groote genegentheijt bewijzen, licentieerende soo veel rijs als versoecken, daer van op nieuws omtrent 1200 lasten in voorraet waren, om herwaerts . . . . . gebracht te worden, ende waren onse brieven als geschencken, oock met groote aengenaemheijt geaccepteert; eenelijck is den afftreck jnde cleeden even sober, ende aldaer jn die negotie voor ons niet te doen, soo lange de Mooren dat Rijck over den wegh van Tanasserij sodanigh als geschiet vervullen, sulcx om ons gerieff voor Jappan, Taijouan en Batavia te becomen, voortaen contanten, ende silver derwaerts sullen moeten senden . . . . . Doorde jnlandtse troubelen jn 't Lauwen landt, wasser geen benjuwijn, noch oock eenigh aguilhout te becomen geweest . . . . ., dat den Portugiesen Edelman Francisco Viera [1] vrij uijt sijn gissingh is gegaen . . . . ., clagende [ook] seer over de Siamse vexatien, ende dat daer noijt wilde weder keeren.

Die van Sangora hebben Ligoor geoccupeert ende haar met Patanij en Bordelongh vereenight, om den Siammer te resisteren, ende haer van der selver subjectie te onttrecken, waer over den Siamsen Coningh seer t'onvreden, ende voornemens was een groote macht derwaerts uijt te setten, ende soo de geruchten liepen selffs in persoon mede te gaen, waer toe, na van Muijdens opinie, metten naetsten onse hulpe, ende assistentie souw versoecken, dat qualijck cunnen

1 Zie hiervóór bldz. 455.

aennemen, de wijle seer ambitieus is, ende wel weet, het selve hem bij alle omleggende prinçen, ende potentaten, tot een eeuwige schande souw geduijt werden . . . . .

. . . . . [De Engelschen hebben] dit jaer . . . . . de cleeden [in Djambi] schant coop vercoght, om te grooter quantiteijt peper te becomen, gelijck oock daer door ruijm 300 lasten peper hebben erlangt, [1] dat verdrietigh, ende voorde Compe seer schadelijck valt, ende tot een beter noch al moet aengesien worden, om haer dien handel niet t' eenemael te cederen, hoewel wij oordeelen, soo het Comptoir Jambij lichten, dat door onse jnwoonende Chinesen ende andere vreemdelaers jaerlijcx wel sooveel peper in Batavia souden becomen als nu selffs daer negotieren, waer bij hier op onse cleeden ruijm 25 percento advançe boven de tollen van wtvoeren souden profiteren, ende van quade schulden, als perijckel van spoiljeringe en andere subjecte onheijlen, oock bevrijt souden sijn, dat onses oordeels seer considerabel is, te meer ons van alle quartieren soo veel peper wort aengebraght dat bijna de vaderlandtse petitie daer wt cunnen voldoen, sijnde dit jaer in Batavia alleen jngecoght 35000 picols ofte 70000 sacken peper dat veel is, ende grooten afftreck inde cleeden heeft gecauseert. Wij hadden den Coningh van Jamby om sijne hulpe tot jnvorderinge van Compes groote uijtstaende schulden, bij missive wat hart aengemaent om te eer tot voldoeningh te comen, dat in 't eerst vrij qualijck hadde genomen, [2] maer naderhandt aenden coopman Jan van Wesenhagen belooft, daer toe alle sijn vermogen soude

1 De Nederlanders kochten 460 lasten op.

2 Ook overigens heerschte in Djambi ontstemming tegen ons, terwijl de Engelschen meer in aanzien waren. De onhandigheid der Nederlanders was daaraan zonder twijfel voor een deel schuld. Eén staaltje: de Pangerang bezocht op één zelfden dag een Engelsch en een Nederlandsch schip. Door de eersten werd hij „met groot genoegen onthaelt, doch van onzen schipper geen al te groote courtoisie aangedaen, gelijck alhier (tegenover Van Wesenhagen) claecht, dat selffs voor d' Engelsen beschaemt was geweest, geen meerder werck aen ons boord van hem gemaeckt wierdt." (Jan Van Wesenhagen, hoofd van den Nederlandschen handel in Djambi, aan G. G. en R. dd. 28 Nov. 1649) Aan een brief van Van Wesenhagen aan G. G. en R. van 7 Juni 1649 ontleen ik nog het volgende. De Sultan verzoekt uit Batavia „2 a 3 ongeschreven ende ongebonden boecken met gout opde caffatorij gevrocht, waer in sijn nieuw gemaeckte recht nevens haer dagelijcks sermonien van Godts dienst in schrijven wil. Dit volck wert jegenwoordigh soo religieus, dat de gemene man schier halve, ende de grooten geheele papen gelijck zijn."

contribueren . . . . . Naer Palembangh hebben dit jaer alweder geen besendinge gedaen, dewijle ons alle den peper door de Batavische Chinesen, ende andere handelaers, soo hier als in Malacca wort toegebracht, ende dat d'Engelsen daer oock niet naer tenderen . . . . . Tot verlossinge van [den] oppercoopman Dirck Snoeck, hadden wij [naar Japan] geordineert den Oppercoopman Antonij van Broeckhorst . . . . . [Hij werd] diverse malen over den vrede met Castilien ende Nederlandt seer scherp ge-examineert, die dat werck volgens ons voorschrijven, ende onse gegeven ordre, redelijck wel beantwoort heeft, gelijck oock daer naer doorden coopman Frisius op sijn aencompste als vooren g'examineert werdende, is geschiet, wegens de compste der twee Genuase schepen in India. [1] [Wij] en conden doenmaels niet goet vinden, jets daer van naer Japan te schrijven, uijt na bedencken dat sij vreemde speculatien souden nemen, dat uijtheemsche schepen, daer papen met voeren, oock soo veel Nederlanders, off Hollanders (gelijck se generalijck in Japan genoemt werden) op waren, als hebbende doch genoegh over ons doen te ventileren, ende d'onse te verandtwoorden, al en geeft mense geen meer occasie om die te vermeerderen. Evenwel was haer dese saecke kenbaer geworden, apparent doorde Chinesen, die seer gretigh sijn, om nieuwe tijdingen in Japan te brengen, ende daer door plasdanck te behalen. Oock can 't geschiedt wesen door ons eijgen volck, daer onder veel sijn, die qualijck begrijpen, waer dat spreecken off swijgen sullen. Doch is dat poinct mede doorde vrunden in Japan beandtwoordt, ende de regenten contentement gegeven, zijnde de Compe. geluckigh, dat den rechten grondt der saecke, noch voor haer is bedect gebleven, laet staen wat het geweest hebben soude, bij aldien daer aen lant, ergens haven, off ancker placts gesocht hadden, ende dattet ruchtbaer waer geworden, dat in die schepen Hollanders ende papen te samen remoreerden, ende dat meer is, selffs Hollanders die voordesen in Compes dienst in Japan geweest waren, in somma geen ander besluijt, noch sententie, en waer daer over genomen, als dat de Hollanders de paepsgesinden den wegh wesen, om papen in Japan te voeren, daer over geen excusen hadden placts gecregen, wandt sij jegenwoordigh rondt uijtseggen, dat den Span-

1 Zie hierna beneden bldz. 463.

giaert ende Portugees, ons eenelijck tot den vreede aengenomen heeft, om door ons (die de deure in Japan noch open hebben) haer voornemen te vervolgen, ende 't eeniger tijt noch papen in Japan te brengen. Wij seggen derhalven dat de Compe noch geluckiger geweest is dese schepen niet in Japan gecomen sijn, gelijck haer voornemen is geweest, om in Matsmaija ende Jesso handel te soecken, welcke plaetsen ofte landtschappen, te weten Matsmaija selff Japan is, ende Jesso onder de Japanse gehoorsaemheijt staet, mitsgaders door haer volck gegouverneert wert. Dienvolgende waren dese twee schepen met alle levendige zielen verbrandt, ende de Compe naer ons gevoelen finalijck uijt Japan geset geworden, bij aldien dat aldaer hadden comen aen te landen, dat al te swaren slagh soude geweest sijn, sulex den Almogenden oock genadelijcken voorgecomen heeft . . . . .

[Wij] hebben dit jaer de fortresse ende waerde conqueste van Malacca gesecondeert met een capitael van *f* 256343—2—11 . . . . . in contant, coopmanschappen, provisien als andersints, ende van Choromandel als Suratte, sijn daer . . . . . aengebracht een cargasoen in cleden, sijde patolen, als andersints, monterende t'samen *f* 251614—11—4, waermede van alles om de aencomende vreemdelingen naer eijsch te gerieven, die seer abundant in handelinge toenemen, rijckelijck geprovideert sijn geworden, ende hebben hier tegen van Malacca succęssive . . . . . in retour ontfangen een capitael van *f* 230176—9—2, bestaende in 250792 ℔ tin, 6041 picol 27 cattij peper, 3 ps onverhandelde juweelen, ende eenige andere cleenicheden. Daer en boven sijn de eijschen van tin in 't geheel voldaen, ende rede naer de gedestineerde quartieren gesonden te weten

230000 ℔ naer Zuratta en voor Mocha,
50000 ℔ naer Parsia,
20000 ℔ naer Malabaer,
50000 ℔ naer Choromandel,
40000 ℔ naer Wingurla, ende in Mastrigt bleven noch
130000 ℔ om metten eersten voor Taijouan herwaerts te senden, hier bij gevoeght de bovenstaende
250000 ℔ in Batavia ontfangen, soo heeft Malacca dit jaer wtgelevert

770000 ℔ tin, dat een extraordinarie quantiteijt is, ende

hebben ons noijt cunnen jnbeelden, datter jaerlijcx soo veel tin in die quartieren conde vallen, soodat U Ede hierin nu claerlijck sien de rechte vruchten van Malaccas conqueste, waeromme soo lange gearbeijt ende gesocht hebben, om achter het rechte misterium te comen, waer uijt de Compe hoe langs hoe meer, treffelijcke proffijten staet t'erlangen, vermits de Mooren ende Portugiesen nu van dien handel gesecludeert sijn, ende daer door in gemelte quartieren te meer in prijs sal comen te steijgeren, sijnde in Taijouan alleen op 129000 ℔ tin over de 58000 guldens geadvançeert, dat veel is. Dagelijcx wiert in Malacca noch goede partije verwaght, ende was 't meerendeel vande voorschreven 770000 ℔ wt Pera aengebracht dat eenelijck door onse nauwe besettinge der selver revieren ende de non entrance van Mooren noch Atchinders is ontstaen, ende schijnt den Radja van Pera nu meer genegen te sijn, om den tin aen ons als die van Aetchin te leveren, vermits wij een weijnigh meer, ende naer haer contentement contant ofte goede cleden geven, daer en contra vande Aetchinders, boven minder betalinge, vrij gefexeert worden, alsoo 't al meest op den naem vande Aetchinse Coninginne, ende Rijcx Raden gaet, dat de gemeene man vrij tegen de borst is, ende daerom haren tin liever in Malacca brengen. Wij sullen dien jmportanten thin handel onder bondigh contract het meerendeel sien te bemachtigen, ende in Pera wederom residentie nemen, om voor te comen datter weijnich, ofte niet vervoert wert, dat vastelijck vertrouwen met een goede vereeringe aenden Radja Pera te doen wel volgen sal, te meer de Coninginne van Atchin bij speçiael firman de vaert der Mooren, ende alle andere vreemdelingen op Pera verboden heeft, ende expresselijk gelast datter geen andere Atchinders als haer eijgen vaertuijgen met passen sullen mogen gaen, op poene dat [wij] die [wij] sonder hare speçiale pasçeduls vinden voor goede prinsen sullen mogen aenslaen. Heeft oock rede haren gesant aen Radje Pera gesonden, om hem sulcx bekent te maecken, ende te gelasten met ons in contract te treden, die daer soo lange vertoeven sal, tot de compste vanden Ambassadeur die hier jegenwoordigh in Batavia is, om dan nevens onsen Commissaris van alles een eijnde ende bondigh besluijt te maecken, dat soo spoedigh sullen laten voortgaen, ende bevorderen als mogelijck is . . . . .

Volgens d'advijsen vanden Gouverneur Jan Thijssen blijven die

van Rambouw, Nanningh, Perlin, Meleque ende alle andere onderhorige vlecken omtrent Malacca noch in vrede ende goede correspondentie continueren, dat de frequentatie ende culture der thuijnen en landerijen seer doet toenemen, gelijck mede met den Jhorit, van waer den toevoer van peper, mainctementos ende andere waren in abondantie wackerde. Insgelijcx wasser van Palimbangh, Jambij, ende Androgirij het meerendeel van de voor geciteerde peper aengebracht, dat grooten afftreck jnde cleden gaff, ende noch dagelijcx accresseerde, vermits nu geen Mooren noch Portugiesen inde tin quartieren oft Johor, waren verschenen, dat jndier voegen soo moeten doen continueren, wanneer Malacca jaerlijcx wel een goede somme in negotie sal te boven comen, ende het selve daer door metter tijt voorde Compe. noch een seer profitabel Comptoir staen te worden. UEde moeten soo swaerhooffdigh niet sijn, met te conjectureren dat buijten schadelijck gevolgh, ende rupture van vreede, hier niet souden cunnen doorgeraecken. Wij verseeckeren UEde dat alles in die quartieren buijten eenige de minste schade ofte verhinderinge vanden Choromandelsen ende Zuratsen handel naer wensch sullen verrighten, ende de saecke sodanigh beleijden ende vast stellen, dat met volcomen genoegen vande Croone Atchin, ende alle de omleggende vorsten der thin gevende quartieren, dien gantschen handel in corte alleen voorde Compe sullen comen te possideren. Ons is die gelegentheijt van saecken, hoe verre dat tot de goede gevolgen mogen gaen, beter als UEde bekent, ende dienvolgende behoordense ons oock volcomen toevertrouwt te worden, alsoo veele verrichte saecken, tegen UEde opiniën ten voordeele vande Compe wtgevallen, daer van levende getuijgen sijn. Maer het blijct dat de jegenwoordige Indische regeringe nu verre buijten het credit vande Generael Coens tijden gestelt wort, ende dat UEde de selve ten meerendeele aen haer gelieven te trecken, dat metter tijt wel meer schade als voordeel mocht aenbrengen waer van het gevolgh de seekerheijt sal openbaren.

Wt Ligoor was in Malacca aengelandt . . . . . 189 bharen thin, ende 375 picol peper . . . . ., dat sobere negotie is, ontstaende wt de oorlogen tegen die van Sangora, en was geschapen dat die van Ligoor door manequement van vivres haer in corte souden moeten renderen . . . . . Wt Oudjongh Salang was mede redelijcke quantiteijt thin aengebracht, met toeseggingе van anno aen-

staende vrij grooter partije te bekomen, alwaer alles oock wel stont, sonder eenige vreemdelingen vernomen te hebben. Met Queda stonden de saecken noch in vorige termen, sonder dat den Coningh besendinge, noch reclame van sijn aengeslagen jaght [1] hadde gedaen . . . . .

In Februarij passato was van Maccauw in Malacca een Portugees jacht aengecomen . . . . . , confirmerende den soberen ende noch dagelijcx vervallenden standt van de stadt Maccauw, ende in Julij daer aen passeerden drie cleene scheepkens van Goa naer Maccauw, geladen met rijs en weijnigh coopmanschappen, dat voor die benoodighde plaets sober secours is; hebben alle de Malacxse gerechtigheijt als anno passato voldaen, daerin soo gecontinueert sal worden.

. . . . . .

Malaccas guarnisoen bleeff versien met 477 Nederlandtse coppen, behalve 380 zeeluijden die op de jachten en de chaloupen varen, dat een redelijcke ende bastante magt is tot Malaccas verseeckeringh.

. . . . . .

In conformité van UE alvooren becomen advijsen, conçernerende 't aequiperen vande twee schepen bij die van Genua naer dese landen, hebben naer becomen tijdinge pr jnlants vaertuijgh vande Sumatrase Westcust in dato 26en Martij passato van dat geseijde schepen op dito cust waren gearriveert, voor Ticco ende Priaman eenige vaertuijgen, soo de Coninginne van Atchin, als andere perticuliere toegehoorende, vijandelijcken aengetast, de goederen gerooft, ende de selve vaertuijgen verdestrueert hadden, leggende als doen voer Cillida ten ancker, ende jn tractaet, om met den Panglima van die plaetse in handelinge van peper te comen, terstont UEde wel gegeven ordre tegen de selve in 't werk gestelt, ende op pmo April eenige jachten op de selve, soo om dito cust van haren aldaer plegenden overlast te bevrijden, als oock in hunnen voorgenomen handel die de Compe aller wegen aldaer eenigh, ende alleen met exclusie van alle andere Europische natien, competeert, te stutten, uijtgesonden, die deselve dato 15 der geseijde maent April jnde straet Sunda gerescontreert, ende den 26en dito ter rheede voer Batavia aengebracht hebben,

---

1 Zie hiervoor bldz. 441.

2 Tin werd den onzen in Malaka na de afsluiting der rivier en het lichten van ons kantoor in Kedah in ruime mate vandaar toegebracht, zooals blijkt uit een brief van G. G. en R. aan den gouverneur van Malaka dd. 12 Aug. 1649.

gearmeert het eene met 28 ende 't ander met 25 stucken geschut, mitsgaders gemandt te samen met 128 cloecke seevarende persoonen, onder 't commando vanden commandeur Jan Joosten Maes, sijnde sijn seconde, ofte genoechsaem jn gelijcken graedt gestelden Directeur over de negotie Jan Benningh, comende omtrent Madagascar, overleden, onder welck getal bevonden 84 persoonen soo jnboorlingen als gehuijsveste, ofte ingesetenen van de Vereenighde Provintiën, daer onder den Commandeur selffs in persoone, schippers, stuerluijden, ende meest alle de scheeps offiçieren, als die aende negotie dependeerden, die volgenden daegs conform den jnhoude der overgesonden gedructe ende bij Hare Ho: Mo: ge-emaneerde placcaten vande schepen gelicht, ende op de poenaliteijten jnde selve gestatueert, voorden gerechte doen stellen hebben, doch haer op d'jgnorantie der geseijde placcaten, als mede de verleijdinge vanden Commandeur Maes excuserende, sijn vande voirdere, jnde selve g'expresseerde poenaliteijten, g'eximeert, ende bij gevolge op haer gedane versoeck jn dienst der Generale Compe onder hun vorigh bedongen tractament van vijff realen, ofte 12½ gulden ter maendt den gemeenen man aangenomen, daer van nu eenige met dese retour vloote op haer begeeren tot hunne vrouwen ende kinderen keeren, naer welke lichtinge genoemde schepen, sijnde genaemt St. Jan Baptista ende St. Bernardo, met haer voirder ophebbende volck in volcomen vrijdom wierden gestelt, om onverhindert te gaen varen, ende negotieren, daer, ende soo sij lieden het ten meesten dienste van hare heeren ende meesters, doch buijten 't district van de Generale Nederlandtse Oostjndische Compe, ende daer deselve haren handel met exclusie van alle andere natien is hebbende, dienstigh ende geraden vinden souden, authoriserende ten dien fine, mits het affgaen van haren Commandeur, ende voirdere prinçipale hooffden, om reden verhaelt, vier met geseijde schepen overgecomen Genuese edelluijden, kinderen van eenige der rheeders ofte partiçipanten in haerlieders Compe selve, twee ende twee in 't oppergesach op ijder schip, die ons daer na van tijt tot tijt, als blijvende te swack van volck om elders te navigeren, ende onwetende in 't gene haer te ondernemen stondt, met diverse soliçitatien . . . . . moeijelijck hebben gevallen, doch haer, vermits UEds ordre ten contrarie, niet connende helpen, ende de schepen meer en meer comende te vergaen, oock haer onmaghtigh vindende soo sober be-

volct de reijse naer Genua met de selve wederom te connen gewinnen sijn eijndelijck te rade geworden, eerst hare mede gebrachte goederen ende commertiën bij openbare venditie . . . . ., mitsgaders naderhandt beijde hare schepen . . . . . te vercoopen, haer overige volck bij betalinge aff te dancken, ende de overgebleven penningen . . . . . aen de Compe te tellen, met versoeck, hen daer van wissel a usu verleent, als mede met hun affgedancte volck op dese vertreckende retour schepen passagie naer Nederlandt vergunt mochte werden, dat hen ten laetsten toegestaen . . . . . is . . . . . [1]

Op de vooraengeroerde roverijen deser schepen, gepleeght op de Sumatrase Westcust, hebben ons doen informeren, ende de selve conform dese bij gaende documenten vrij groff ende onbehoorlijck bevonden, ja sodanigh, dat haer niet ontsien hebben, de selve onder de Prinçe vlagge, die den Commandeur Maes voornoemt continuelijck soo in 't aff ende aenvaren aen landt, ende jn 't handelen met d'jnwoonders, als 't overweldigen ende spolieren der gerooffde vaertuijgen, op sijn chialoup, ofte schuijt hadde gevoert, te laten geschieden, ende daer door d' jnhabitanten te abuseren, oock voor vast, te doen gelooven, dattet Hollandtse, ende geen andere schepen waren, die tegen de gemaecte contracten, ende belooffde fideliteijt, hunne cust quamen onvrij, ende ten roove stellen, te meer sij lieden verscheijde personen onder dit volck, oock den Commandeur selffs, dat voor datum in dienst van de Compe aldaer gevaren, ende gehandeld hadden, waren kennende, oock wel sien conden dat dese schepen meest met Nederlanders waren gemant, alle het welcke sodanige alteratie langs die geheele Cust, ende selffs bij de Coninginne ende Grooten in Atchin gebaert hadde, dat Comps goederen aldaer in arrest, ende onse residenten aldaer in verseeckeringe gestelt, oock daerin met pericul van haer leven den tijt van over de ses maenden gedetineert waren, tot soo lange door onsen affgesant, met der Coninginne Ambassadeurs van hier dato 13 September passato in Atchin keerende, beter onderright, ende contentement gedaen wierde. Op de West Cust alwaer eenige, besonder die van Cillida, rede hare stranden tegen de compste onser schepen met een stercken wal befortificeert,

1 Zie ook over dezen tocht het opstel *De Oost-Indische Compagnie der Edelen van Genua.* (1648—1649) door N. P. Van den Berg. (Tijdschrift voor Indische taal-, land- en volkenkunde, XXIV, bldz. 442—474).

oock meest hare peper plantagie, vermits d'hier uijtgeresen oneenigheijt hadden geruineert, hebben d'onse mede seer groote moeijten gehadt voor ende aleer die luijden tot contrarie gevoelen gebracht, ende wij tot den handel wederom geadmitteert conden werden, oversulcx dese hare gepleechde actie een saecke van sodanigen belange, die seer sware straffe meriteerde, oock den Commandeur ende andere, daer aen schuldigh, reede om te reghte gestelt souden sijn geweest, ten ware van 't bedragen der gerooffde goederen oncundigh, daer van 't rechte bescheijt uijt Atchin, ende vande Westcust selve hadden moeten jnwachten. Middeler wijlen is den Commandeur haestigh comen t'overlijden, ende d'andere officieren, als 't voirder volck, met dat geseijden Commandeur dit alles sonder communicatie van Rade op sijn eijgen authoriteijt doçeerden, gepleecht te hebben, haer daer van ontschuldigende, gedemitteert, ende vrij gelaten, blijvende de Genuase Compe op d'aenspraeke van de geinteresseerde door meer aengeroerden spolium bij den Raet van Justitie alhier gecondemneert, jnde restitutie ende vergoedinge vande daer bij geledene schade ....., begroot op 5611¼ ra in spetie, die uijt der selver middelen alhier betaelt, ende aender Coninginne van Atchin hare Ambassadeurs op haer begeren voldaen sijn. Wat wijders in deser luijden saecke alhier gepasseert, als mede werwaerts hare voorgenomen voijagie getendeert, oock in wat pericul met het volvoeren vande selve, sij haer eijgen leven, schepen, ende goederen, mits gaders Compes handel in Japan gestelt souden hebben, blijft ten principale jnde materie van Japan . . . . . aengeroert, [1] als bij onse overgaende . . . . . documenten . . . . . evident genoegh gedoçeert, ende aengewesen . . . . . ., zijnde het voor de Compe een extraordinarie groot geluck geweest, dat gemelte schepen in onse handen vervallen, ende van hare voorgenomen voijagie gediverteert sijn, sulcx de principale autheurs van dese equipagie ende voorgenomen exploict als den Nederlandtsen Consul in Genua Hendrick Meulman, ende sijnen broeder Willem Meulman tot Amsterdam, mitsgaders Jacob vanden

1 Zie hiervóór blz. 459. De documenten over deze expeditie der Genueezen, waarnaar in dezen brief wordt verwezen, heb ik in 't R. A. niet aangetroffen. Ook hier blijkt, dat de papieren van 1649 slechts onvolledig, soms zelfs slechts fragmentsgewijze, bewaard gebleven zijn.

Heuvel, sijnde den soon van den gewezen fiscaal Antonio vanden Heuvel, [1] daer over jn conformite van hare Ho: Mo: placcaten behooren gecorrigeert te worden, op dat Compes staet in India van diergelijcke Nederlandtse contramineurs voortaen bevrijt, ende in hare commertien onbeschadight mochte blijven . . . . .

Tot geleijde vande Atchinse Ambassadeurs die anno passato hier waren verschenen, is den oppercoopman Johan Truijtmans, den 13en Augustij passato pr 't jacht de Luijpaerdt. . . . ., over Malacca naer Atchin vertrocken, met een missive ende vereeringe aende Coninginne, ... ende was seer spoedigh den 13en September voor Aetchin aengelandt, vindende aldaer ter rheede in handel leggen drie Moorsche, ende twee Engelse schepen, ... met de welcke Atchin van Suratse, Masulipatnamsche ende Bengaelse doecken soo overcropt was, dat daer weijnich ofte geen profijt, op conden doen, ende hebben vermits onse nauwe besettinge voor Pera geen tin, ende maer weijnigh peper in retour becomen, dat sobere winsten sal geven ende 't wederkeeren wel mocht doen affsoeten.

Op sijn aencomste [2] vont gansch Atchin in roere ende vreese, dat haer den oorloge souden comen aendoen; hadden alle advenuen met menichte van gewapent volck verseeckert, de fortificatien versterckt [3], ende onse residenten over de ses maenden in Compes logie bewaect, om dat niet fugitijff souden worden, alles uijt oorsaecke van 't cruijssen onser jaghten omtrent Aetchin op de comende Moorse schepen van Zuratta, het rooven vande twee Genuasche schepen opde Sumatrase Westcust onder de prinçe [vlagge], dat vaststelden Compes schepen

---

1 Zie over hem Bouwstoffen, II, passim.

2 Blijkens Truijtmans Dagregister was de officieele ontvangst van den kant der Sultan zeer beleefd.

3 Hierover spreekt reeds eefi brief van 3 November 1648 van den assistent De Salengre, die na het vertrek van Sas in Atjeh de Nederlandsche aangelegenheden behartigde, aan G. G. & R. Hij schrijft nl.: „Hoe danigh dit aancomen en cruijsen der jachten . . . . . bij de Majt. en rijcx grooten genooten werdt, gelieve UEde. in uijtgetrocken extract van ons dagelijcks journaal [dit is niet meer aanwezig] te lesen. Eenelijck segge: dit maecqt in hun lieden sulcke verbaastheijt en wijveloose moet, dat de Qualsche (Het Dagregister van Truijtman spreekt van „de nieuwe qualle ofte sterckte") halff op geworcke forten voltoijt ende met groff geschut versien werden, om in tijden van noodt (na sustinu) tegen de Hollanders, (die sij, schoon wij contrarij spreken, bij nae voor vijanden achten) te gebruijcken."

te sijn, mits gaders de continuatie van Peraes besettinge, ende de lange tardance der Atchinse Ambassadeurs, sulcx niet anders als onse oorlogsmacht met groote alteratie te gemoet sagen, daarin d'Engelschen veel quaets gedaen, ende haer genoeghsaem van hadden verseeckerd, waer over corts daer aen met bastonnade [1] ende wegh jaginge van 't Hoff nevens licentie van vertreck hare betalinge hebben becomen, ende stonden met haren gantsch ommeslagh daer onder het meerendeel der aengebraghte cleden in corte naar Zuratta te vertrecken, onder hooge eetsweeringe van noijt weder in Aetchin te willen comen, maer van de geledene affronten revengie te sullen nemen, daer toe weijnigh macht hebben . . . . .

Naer dat dese fnrie gecesseert, ende d'onse datelijck in vrijdom waren gestelt, is gemelte Truijtmans met onse missive ende geschenck onder grooter eere als voor desen jngehaelt, ende ontfangen, mitsgaders onse desseijnen naer wensch gesuccedeert, hebbende de Coninginne op ons versoeck bij bondige schriftelijcke verleende firmans, op nieuws geconfirmeert ende toegestaen het jaerlijcx tolvrij schip van 1200 bharen peper op de Sumatrase West-Cust, [2] ende dat de 1070 bharen anno passato onvoldaen gebleven, nu prompt souden worden betaelt, gelijck oock gevolgt is.

Dat nevens onsen gesant hare ambassadeurs naer de Westcust van Sumatra soude senden om met alle de panglimas een vasten prijs op de cleden te beramen, die in 't toecomende tot betalinge van haren peper voor ijder bhaer sullen ontfangen, het welck onder bondigh ende schriftelijck contract in dier voegen is geschiedt, dat in plaetse van 45 à 50, nu voortaen ruim 80 percento op onse cleeden sullen genieten, sonder jmmermeer daer jn eenige veranderinge te mogen doen, maer datelijck onder voorschreven contract jnden handel geadmittt te worden.

Dat de Compe nevens de Atchinders alleen den thin handel in Pera sullen genieten, waer toe de Coninginne rede haren gesant derwaerts heeft gesonden, om op de retour vande Batavische ambassadeurs, ende onsen Commissaris, daer van een bondigh besluijt ende contract

1 Dit was niet gebeurd om hun tegenwerken der Nederlanders. Zie het Dagregister, beneden bldz. 481.

2 Vgl. Bouwstoffen, I, bldz. 355; het Dagregister van 1640—1641, bldz. 423, 426, enz.

te maecken, daer mede de ontsluijtinge der selver rivieren hebben toegestaen.

Ende eijndelijck heeft de Coninginne verboden ende ons daer van mede een schriftelijck firman verleent, dat van nu voortaen boven alle Europianen, oock geene Mooren, Javanen, Chinesen, Maleijers noch andere Indiaense naties meer in Pera, noch op de gantsche Westcust van Sumatra sullen vermogen te handelen, maer dat de selve sonder eenige jnfractie te gedoogen, alleen ende in 't geheel voor de Compe ende die van Atchin sullen blijven geconserveert, dat oock soo trachten sullen te behouden, ende waer bij de Compe dan aen dien cant de langh gewenste vruchten in corte staet t'erlangen, mits gaders een grooten handel in Atchin te drijven, daer toe de saecken met een treffelicke vereeringe, ende verseeckerde onderhoudinge van vrunschap sullen trachten te belijden, ende wt te voeren.

Met dese voortreffelijke ende proffitabile affhandelinge [1] is gemelten Truijtmans nevens de Coninginnes Ambassadeurs, ende hare vruntlijcke missive gedimitteert, ende overde westcust van Sumatra den 29en Novembr passato hier aengelandt, die sanderendaegs seer respectabel sijn ingehaelt ende ontfangen . . . . . Den ondercoopman Philips Caerl de Salangre met noch vier Nederlanders sijn in Atchin verbleven . . . . .

. . . . . Vande Westcust hebben [dit saijsoen] ontfangen pcls 11873, 55 cattj ofte 594 lasten peper, costende met tollen, ende alle ongelden ter somma van *f* 242792-0-4, ende waren op de verhandelde cleden suijver geadvanceert *f* 93280-15-3, dat doorden anderen omtrent 85pr cento is, ende bij vorige jaren een groot geschil, welcke advancen nu doorgaens vast staen te sullen genieten, ende dien handel buijten alle becommeringen te gauderen, soo dat ons ooghmerck al mede in die quartieren naer wensch hebben erlanght, ende UEde nu ten vollen connen sien hoedanich onse goede maxime, ende bij der hant genomen resolutien, aller wegen tot groot proffijt ende ontsachelijck respect vande Compe zijn uijtgevallen. Godt geve tot de continuatie sijner segen. Ende hoewel dit jaer soo weijnigh peper vande Westcust hebben ontfangen, soo becomen UEde echter met dese retour schepen haren eijsch van ruijm 100000 sacken, ende

1 Voor bijzonderheden omtrent deze zending verwijs ik naar bldz. 481 beneden.

naer Taijouan sijn dit jaer 33000 sacken peper, dat extraordinarie, ende noijt in een jaer gebeurt is, ende doorde continueele aenplantinge noch staet te accresseren, sulcx bij nonvertier van groote quantiteijt in Taijouan ses a seven retour schepen niet bastant soude wesen om den peper alleen te cunnen vervoeren, late staen de verdere coopmanschappen, die jaerlijcx voor 't patria worden geeijscht, soo dat met het senden van negen a 10 retourschepen jaerlijcx noch al sullen moeten continueren, ofte den peper in andere handen laten vervallen dat wij verseeckeren UEd^e meeninge niet te sijn. Volgens de verleende previlegien vande Coninginne van Atchin dat geen Europianen op de Sumatrase Westcust, onder haer gebieth sorterende, vermogen peper te handelen, soo heeft den oppercoopman Hendrick Creijer wt het Engelse schip den Endimion, dat in Padangh eenige peper hadde genegotieert, ende tot dien eijnde in Indrapoura lagh, onder protestatie daer wt gelicht [1], ende in 't schip Leeuwarden overgenomen 84 bharen ofte 30240 ℔ peper waervan assignatie op ons heeft verleent, om de betalinge van dien in Batavia te vorderen, ende hem wijders van daer doen vertrecken . . . . . doch den Engelschen praesident heeft onder een scherpen brieff de betalinge geweijgert, ende geschreven dat sijne meesters de voldoeninge der selve metten grooten jntrest van dien van UEd^e in Europa wel souden becomen. Watter op volgen sal, staet ons 't sijner tijt te vernemen.

. . . . . [Wij weten] door bevindinge dat UEd^e onse advijsen over alsulcke materien [2] niet veel in achtinge nemen, ende sommige persoonen, die bij onsen praedecesseur met suffisante redenen sijn affgeschreven, weder in hooge qualiteijten naer India hebben gesonden, dat de Indische regeringe disrespect, maer de Compe noch meerder schade aenbrenght . . . . .

1 Bij instructie van 20 Aug. 1649 hadden G. G. & R. hem dit gelast, en tevens, dat hij, indien hij het Engelsche schip bij Padang aantrof vol peper, „met practijcque den panglima ofte andere principale belijders ende belhamers van dit wereq (moest) sien in handen te crijgen, ende wel verseeckert herwaerts te brengen, om over hare transgressie naer merite gestrafft te worden, insinuerende d' Engelsen wijders van daer te vertrecken, als mede aende inwoonders, dat geen meer peper aende selve offte andere Europeanen vercoopen, op pene vande doot, die met permissie vande Atchinse Maij^t. aan haer sullen trachten te executeeren."

2 Nl. het al of niet geschikt zijn van sommige ambtenaren.

Wij sijn . . . . . wt soo veele langhdurige ondervonden exempelen van vast gevoelen, dat de Nederlandtse Colonien, niet alleen niet vorderlijck, maer selffs voordes Comps staet 't eenemael ruijneus sullen sijn [1], waer van noch veele wel gefondeerde ende suffisante redenen souden cunnen bij brengen, die nu onnodigh oordeelen in desen te beschrijven, alsoo diergelijcke voorstellen veel reproches vande oncundige subject sijn, ende dat geschriften niet en repliçeren, te meer den Gouverneur Generael 't aenstaende jaer seeckerlijck hoopt te vertrecken, ende A° 1651 persoonelijck voor UEde te verschijnen, als wanneer UEde over die materie soo schriftelijck als bij monde tot volcomen genoegen sult werden gedient. [2]

Over . . . . . de gedane begraeffenisse van d'Heer Generael Antonio van Diemen zalr, is UEde den voorleden jare volcomen bericht gedaen. Wij schamen ons van des Compes wegen, dat dien goeden Heere over de oncosten van sijne begraeffenisse inde publijcque brieven soo geslingert wort, wiens lange, ende loffelijcke diensten wel thienmael meer aende Compe hebben verdient, ende gemeriteert, een waer exempel voor alle toecomende Generaels om haer bij tijts wt India te trecken, ende 't selve niet subject te worden . . . . .

. . . . . Maer wij sien wt dese, ende andere opgesochte actien hoe langs hoe meer, gelijck het spreeckwoort, wel ten rechten seijt, wanneer men een hondt wil slaen, datmen dan wel haest een stock can vinden . . . . .

. . . . . Contanten eijsschen [wij] voor A°. 1652 niet meer als 200000 guldens in paijement [3] dat voor alle de quartieren van

1 Vgl. De Jonge, III (VI), bldz. 12—13.

2 Vgl. hierbij De Jonge, III (VI), bldz. V—VI. De uitdrukking op bldz. VI: „Reeds in 1650 werd dan ook van der Lyn, *zooals het heette, op zijn verzoek* (ik cursiveer) teruggeroepen," kan aanleiding geven tot misverstand. Reeds den 31 December 1647 had Van der Lijn op zijn ontslag aangedrongen, omdat men hem in patria van allerlei knoeierijen beschuldigde. Den 18 Januari 1649 herhaalde hij het verzoek, zich in het vaderland te mogen verantwoorden. Hierbij kwam gebrek aan medewerking der Bewindhebbers, door de Hooge Regeering te Batavia zoo dikwijls ondervonden, en hunne groote vit- en bedilzucht. Te verwonderen is het dan ook niet, dat Van der Lijn ook in dezen brief op zijn ontslag aandringt (zie beneden, bldz. 473) en evenmin dat hij en de Raad van Indië de Heeren XVII eens flink op hunne plaats zetten. Ik heb slechts enkele staaltjes van hun antwoord opgenomen: de overige waren voor mijn doel van minder belang.

3 Pasmunt.

India ten hoogsten nodich hebben . . . . ., ende meer niet, alsoo wij jegenwoordigh van gout, ende contant capitael soo rijckelijck versien sijn, dat buijten merckelijck ongeval (sulcx Godt verhoede) tegen die tijt geen contanten wt Nederlandt van doen zullen hebben . . . . .

. . . . . Wij sullen volgens UEde ordre . . . . . de Hollanders ende Zeelanders voor alle andere soo veel mogelijck is praefereren, dat doorgaens onse maximen is geweest, alsoo de Compe vande wtheemers meer nadeel als voordeel te verwachten heeft, dienvolgende bij UEde behooren g'excuseert te worden naer India te senden.

Van 't doen der Engelsen aen desen cant valt weijnich, ende niet anders te seggen als de gewoone lesse, dat die vrunden haren handel tot Bantam, Jambij, Benjarmassingh ende Macassar op den ouden voet noch al blijven vervolgen. . . . . .

Tot . . . . . demonstratie der progressen boven d'oncosten in India desen jare 1649 gedaen, sal 't naervolgende dienen tot een preuve, ende claerlijck aenwijsen welck sijn de schade gevende, ende proffijt renderende comptoiren, ende wert volgens de boecken bevonden als volght:

proffijt gevende comptoiren boven alle gevallen oncosten namentlijck

't comptoir in Japan	f	709603, 4,15,
't comptoir Taijouan	"	467534,18,10,
't comptoir in Parsia	"	326842, 6, 7,
't comptoir Zuratte	"	92592, 9, 4,
op de Westcust van Sumatra . . .	"	93280,15, 3,
op de cust van Mallebaer	"	42964,17,
in Macassar	"	43523,16, 6,
op Wingurla	"	25780, 6,10,
op 't comptoir Jambij	"	20526, 5,9,
in Atchin	"	2953, 0, 6.

. . . . . .

Daer van affgaen moeten de volgende schade gevende comptoiren te weten

De Moluccos ten achteren	f	142991,17, 1,
Ceijlon	"	144815,17, 1,
Choromandel	"	140209,16,13,

Amboina	"	74487, 0, 3,
Banda	"	39559, 1, 0,
Malacca	"	34970, 7,12,
Siam	"	24652, 9,11,
Batavia	"	24625, 9, 2, [1]
't eijlandt Mauritius.	"	10911,17, 6,
Solor.	"	1431,13, 5.

. . . . . .

Dit jaer is in Batavia onder de Chinesen, ende andere Indiaense natien, mitsgaders ook onder de Nederlanders, ende hare kinderen groote sterffte geweest, sijnde het getal vande overledene Comps dienaers alleen 315, ende vande Nederlandtse als jnlandtse burgers 263, soo mannen, vrouwen als kinderen, waer onder den Generael selffs in 28 dagen, 't sedert den 9en November tot den 7 deser maent Deçember, vier van sijne liefste soonen verlooren heeft, alle aende kinder pockgens, die veel kinderen hebben wegh geruckt, dat Godt loff nu begint te cesseren.

'T voorleden jaer heeft den Generael vander Lijn voorde tweede mael seer ernstigh sijn verlossinge om naer 't patria te retourneren versocht, hoewel op sijn eerste versoeck aende demissie met dese retourschepen niet dubiteerde, doch de wijle hem sulex tot sijn leetweesen is ontstaen, oock niet verseeckert is off sijn tweede versoeck mede vruchteloos mocht comen uijt te vallen, ende dat in gevolge van dien tegen sijnen danck tot A°. 1651 souw moeten overblijven, soo versoeckt hij bij desen voorde derde ende laetste mael op 't alderdemoedigste, dat UEde hem dan tegen die tijt dogh gelieven te verlossen, ofte ordre tot de resignatie van 't Generale Gouvernement te geven, off anders sal hij genoodtsaeckt wesen hem selven te verlossen, ende sodanigen successeur in sijn plaetse te laten, als bij den Gouverneur Generael ende de Raden van India daertoe de bequaemste sal worden geoordeelt, waer op UEde vasten staet gelieven te maecken, alsoo hij om geenige redenen ofte consideratie ter werelt gesint is langer in India te continueren . . . . .

---

1 Dat Batavia zelve zijne kosten dekte (De Jonge, II (V), bldz. CXXXI) is dus niet geheel juist.

Geschreven in UEdle Casteel Batavia den laetsten Decembr 1649.

. . . . . .

Cornelis van der Lijn.
F. Caron.
Carel Reniersz.
Gerard Demmer.
Arent Baerenssen [1].

LXV. Gouverneur-Generaal (Cornelis van der Lijn) en Raden aan den koopman Hendrik Ter Horst op Solor, 30 December 1649.

. . . . . .

Naer onsen jongsten, in dato 23en December, ao. passato, sijn ons succęssive . . . . . wel geworden U.E. brieven, gedateert 13 Maij, 2 Junij, ende 7en September deses jaers 1649, ende daer bij van costj aen-gebracht . . . . . 282 bharen ende 389 cattij sandelhout, 29¾ picol wasch, 92 ps. lijfeigenen, ende 2 packen caingoelonghs . . . . . De slaven . . . . . sijn (boven d' acht stucx op de reijse herwaerts gestorven) hier noch voirder ten meerendeele, soo aende kinder-pockjens, als andere sieckten, comen te overlijden, dat doorgaens hier comende, bevonden worden subject te sijn: jn gevolge 't kleijn over-blijfsel desselven, on-aen-gesien redelijck coops gecocht worden, seer duir coop slaven valt; behalve dat het een vuijle, luije casta, ende weijnich werex bij deselve is: oversulex U. l. . . . . egeene moeyten, tot voirderen in-coop derselven, doen, maer geheel berusten sult laten; of 't en ware die tot 15 à 16 realen 't stuck condet becomen, ende anders niet . . . . .

Verscheyde besendingen sien dat U.E. met het jacht de Zeemeeuw, ende d' aen-wesende chaloupen, soo naer de Cust van Ende, de binnen-cust van Timor, groot ende cleijn Sabo, als andere plaetsen gedaen, als selfs in persoon onder-nomen hadde, alle tot ondersoeck ende op-doeninge van 't gene in die gewesten, ten dienste ende

1 Van Deutecum was den 8 Juli 1649 overleden. (Res. G. G. & R. d.d. 15 Juli 1649.)

voirdeele vande generale Compe, soude te behalen wesen: waermede, onaengesien weynich geprofiteert, ende verrichtet, oock daer in een groot obstacul waren geweest d' aldaer aen-gecomen vreemdelingen, soo Javanen, Maccassaren, Manacabers, als andere, die de geseyde cust van Timor langhs henen beset hielden, ende haer genoechsaem meesters vande selve gemaeckt hadden: soo houden 't nochtans voor wel gedaen, ende lauderen UE. aengewenden yver daer in; waer bij oock, de gelegentheijt toe-latende, moet continueeren, soo om de voirdeelen, die de Compe uijt de aldaer vallende geringe negotie noch treckt, als dat d' jnhabitanten dier landen, door onsen frequenten ende minsamen omme-ganck met deselve, t onswaerts getrocken, ende metter tijdt gewoon, mitsgaders van andere natien t' afkeeriger gemaeckt sullen worden.

Soo sult oock mede vooraengeroerde vreemde handelaers, haer (soo als vernemen) ten principalen op de binnen-cust van Timor onthoudende, soo lange onse toegehoorige handel-plaetsen niet en naederen, in hare negotie (om reden, verleden jare mede aengehaelt) [1] niet obsteren, veel min yets faitelijcx op deselve onder-nemen; maer veel eer haerlieden wel sien te bejegenen, goedt tractement aen te doen, ende alsoo inder minne derselver gemoederen trachtende te gewinnen; het sandel-houdt, datse souden mogen genegotieert hebben, met een redelijcke winst te geven, hen maecken af te handelen; doch moeten d' onse, in 't verkeeren met deselve, voor haer amock-spelen, ende andere schelm-stucken, altijdt verdacht ende wel op hoede wesen, ende haer in geenen deelen vertrouwen: op dat, door al te licht geloovicheijt niet comen te vervallen inde swaricheden ende extremiteijten, die den schipper Jan Claessen Weer, met sijn bij-hebbende volck, in de riviere Alour, gants droevich ontmoetet ende over-gecomen waren; alwaer gesien, door al te goet betrouwen, ende d' onsen op geen quaedt 't minste achterdencken hebbende, van die gene, daer mede in minnelijcke conferentie waren, bij maniere van amock-spelen, subitelijcken g'attacqueert, den sergeant met 3 soldaten, ende een matroos, in een ommesien ter neder gevelt, ende den schipper

1 „Op dat door diergelijcke cleijnicheden in geen noodeloose verwijderinge met den Macassar, aen welckers vrundschap ende goede alliance de Compe. haer al eenichsints gelegen laat, comen te geraecken." (G. G. & R. aan Ter Horst, dd. 23 Dec. 1648.)

met seer dangereuse quetsueren doodelijcken gewont was blijven leggeu . . . . .

Dat U. E. op groot Sabo, ten versoecke vande drie voornaemste Radjes desselven eylandts, een nieuwe logie, tot continuatie van een eeuwich-duijrend' alliançe, met dat volck gestichtet, ende daerinne een boeck-houder met vier soldaten in residentie, tot op coop van slaven, als andere gedienstige waaren, aldaer vallende, gelaten; edoch naderhandt te dier plaetse retournerende, ende bevonden hebbende haer verrichten aldaer seer weynich t' importeren, op 't contrarie gedane versoeck der voor-aen-geroerde Radjes, voor-gevende, dat hare slaven, uijt vreese van onse Residenten aldaer, ende aendeselve vercocht te worden, naer hunne vijanden verliepen, ende hare rebellen daer door te meerder versterckt wierden, wederom gelicht, ende van daer getrocken hadden, houden (ten aen-sien beyde op goede in-sichten geschiedt) voor wel gedaen, te meer sijlieden met ons dien niet tegen staende in alle vriendtschap soecken te blijven continueren, ende dat gene daer te verrichten valt, met eens à tweemael 's jaers een keer derwaerts te doen, met al soo goeden voordeel can gedaen worden. Ende wat belanght de versochte assistentie deser Radjes tegen genoemde hare rebellen, mitsgaders van die vande negrien Servian, Amarangh, Mena, ende andere omtrent gelegen plaetsen tegen haren broeder Amma Sonnabaij, door de Portugesen g'assisteert, moet U. E. met goede woorden ende matige toe-segginge, van dat op haren noodt by ons gelet, ende niet naer gelaten sal worden, bij praesenterende occasie, ende dat beter als jegenwoordigh met bequame jachten daer toe versien sijn, haer met de requisite hulpe, ende by-standt te secourreren, in hope voeden; ende ondertusschen op de gelegentheijt vande gout-rivier, ofte mine, die onder 't district van gemelten Sonnabaijer wordt geseijt gevonden te werden, noch nader ende grondiger ondersoeck doen, ter fine wel ende vast versekert mogen gaen, van groote ende merckelijcke voirdeelen daer uijt te connen halen, voor en al eer men veel waters daerom vuijl maeckt, ende groote oncosten soude doen, aengesien ons niet in-beelden connen, de saecke soo breet daermede uijt-vallen sal, als daer wel hoogh van op-gegeven ende geroemt wordt. Oock moet U. E. met alle diligentie onderstaen, of er omtrent haerlieden, oock tusschen die van Sabo voorschreven, ende hare rebellen ijets

met vruntschap ende minnelijcke onderhandelinge, tot reconçiliatie van deselve te doen, ende te verrichten sij, ende daer in henlieden als dan met uwe hulp ende goeden raedt, naer allen vermogen, assisteren.

Het woelen ende groots op-geven der Portugesen, om op Coupan eene negrie ende vasticheijt te stabilieren, possessie aldaer te nemen, den Radja Ammapono, met alle de gene die vrunden vande Hollanders sijn, ofte haerlieden te doen gehoorsamen, ofte van't landt te verdrijven, ende 't rijck bij Radja Ammabessi, vrundt van haerlieden te doen besitten, als andere hare aen-slagen aldaer, moet U. E. met somtijdts selfs op Coupan te verschijnen, ende gestadige protestatien, soo veel trachten te verhinderen, als eenichsins doenlijck sij, sonder voor als noch eenige de minste faictelijckheyt tegens deselve te plegen, om alsoo geene verhinderinge inde procures van groote quantiteijt zandelhout te veroorsaecken; dat bij alle mogelijcke middelen van genoemde Portugesen, voor soo veel deselve becomen, ende aen-halen connen, moet trachten op te coopen, niet schromende den prijs wat te verhoogen, ende meer als ordinaris daer voor te betalen, alsoo geseijde hout jegenwoordich in Taijouan seer smaeckelijcke profijten rendeert, ende 't beste jongst tot 50 Rª. 'tpicol is vercocht; vertrouwende ondertusschen haer doen op Coupan wel mede haest in roock verdwijnen, ende de Compe weijnich hinder toebrengen zal.

. . . . . Ende moet U. E. trachten alle de voirdre schulden met den eersten in te krijgen, ten eijnde bij schielijcke veranderinge met die natie [1] de Compe niets en come te verliesen . . . . .

D'jnwoonders, onse subjecten, sien mede, haer noch al te wel niet willen voegen, noch oock tot Compes wercken, als 't maecken van calck-ovens, ende 't repareren onser fortresse bewegen laten; waerinne doch voor eerst noch sal dienen gesimuleert, ende sijlieden tot den arbeijdt ongewoon, meer met soeticheijt, als straffe ende hardicheijt daer toe te brengen sullen wesen. Oock sal bij wijlen een geringe vereeringe aen derselver prinçipalen, daermede onder die luijden veel t'obtineren is, vrij wat te wege brengen connen; jn betrouwen sij hen boven dien oock metter tijdt wel beteren, ende door eene minsamen ommeganck meer ende meer t'onswaerts genegen worden sullen.

---

1 De Portugeezen.

. . . . . U. E. [wordt] nu van Chinees-goudt, goude masen, ende realen in specie, naer eijsch, ende in overvloede geprovideert . . . . . [zoodat] het nu aen goudt (gelijck verleden jare) in geenen deele sal comen te mancqueren . . . . .

In't Casteel Batavia, adij 30 December, A°. 1649; was geteeckent:

Cornelis van der Lyn.
Francois Caron.
Carel Reniers.
Gerard Demmer.
Arent Barensen.

LXVI. Joan Thijsen, gouverneur van Malaka, [1] en Raad, aan Gouverneur-Generaal en Raden, 20 September 1649.

. . . . . .

De besettingh voor Perah werdt noch al naer ouder gewoonte gecontinueert. Op den 10en Julij passato is ons onder andere saecken door brieven expres bij d'overhoofden van 't jacht Akersloot . . . . . bekent gemaeckt, hoe aldaer twe vliegers met schrijvens, van d'Aatchijnsche vorstin door zeker onbekende spruijt na boven waeren geraeckt, waermede radia Perach ordre hadt becomen, geene tin 't zij oock onder wat protext 't wesen mocht naer Malaca te largeren, maer dat die al naer Aatchin most maecken te bestellen, te welcken eijnde hare Majesteyt geresolveert bleeff een armade van 50 à 60 zeijlen, waar onder enige galeijen na derwaerts aff te vaerdigen met jntentie zoo hun door d'overhoofden van ons daer zijnde jacht geen entrance wierde vergunt de selve feictelijck aen te tasten ende (des doenlijck) in hun geweld maecken te becomen ofte andersins te vernielen en van cant te helpen, om door dat middel een openbaen te maecken, waerop gevolcht is dat Radja Perah voornt de 6 stucx vaertuigen . . . . . die met goede partije tin van daar hier stonden te coomen in arrest doen nemen ende by publijcque gommeslagh aff doen cundigen

1 Ook de Malakasche papieren over 1649 zijn slechts onvolledig en in haveloozen toestand bewaard gebleven.

heeft, zich niemandt der zelve, om geenderhande redenen buijten Perahs limiten hadde te begeven, off dat de geene die in gebreecken wierde bevonden ende 't voorhaalde mandaet contrarieerden aenden lijve soude straffbaer zijn, in voegen ons op dat maal dese proclamatie vrij wat achterdenckens heeft gegeven ende doen sustineeren dat die van Aetchin (die gedurende dese besettingh noijt eenich tin uijt Perah hebben becomen) wel een onbedacht stuck om die te bemachtigen bijder handt mochten nemen, onderstaan op d'onse aldaer inde rivier gelegen, yets feictelijcks t'attenteren, zulex om alle onheijlen (zoo veel doenelijck) te prevenieeren, te raden zijn geworden, hoe wel ons echter niet conden jnbeelden van dese superbe natien (bevoorens hun ambassadeuren, die zij meenden door U Ede om 't leven waren gebracht, weder van Batavia zouden zijn gekeert) eenige hostiliteijt hadden te verwachten, de bezetting voor Perah, noch met [het] jacht de Maccereel ende Cleen Batavia te verstercken . . . . . jnvougen die plaats tot den 7en deses met Ackersloot als verhaalde twe jachten mitsgaders de chaloupen Bracq, Velsen ende Waterhondt, is bezeth gebleven, als wanneer vermits van verhaelde armade niet inder daat vernomen is, de Maccereel . . . . . hebben goet gevonden voor Aatchin te gebruijcken. Ondertusschen heeft 't verbodt van Radja Perah nopende 't vervoeren des tins weijnich operatie gedaan, maar hebben enige der opperhooffden van verhaalde ses vaertuijgen onderstaan hun mineraal tot 't bedraagen van 110 bharen bedectelijck de rivier benedenwaerts aen geseijde Ackersloot te brengen . . . . . bezeyde dat noch eenige der geseijde vaartuijgen naer Malacca zijn gecomen . . . . . jnvougen ons in Augustij passado weijnigh min als twee hondert bhaer uijt verhaalde geweste geworden zijn ende adviseert d'ondercoopman Michiel Cure dat binnen corte dagen van daer voor reecqe vanden Orangcaij basaer noch goede quantiteijt te volgen stondt. In Perah heeft men mede gedurich gerucht hoe den resident Carel de Salengere met zijn bij hebbende geselschap binnen Aatchin in detentie wierden gehouden . . . . .

Op den 12en Julij passado zijn hier de jachten Grijpskercke ende Lemmen zeer desolaat weder van Aatchin gekeert, hebbende d'eerste 14 ende d'ander 24 man . . . . . gedurende de reijs zoo door barberij, watersucht als anders verlooren ende boven dien 't haarder aencomst alhier noch 5 siecken in 't hospitael gebracht, jnvouge

dese luijden door gebreck van verversingh veel miserijs hebben geleden, dat vermits hun niemandt van landt yet heeft toe mogen brengen, ten principale zijn oorspronck heeft genomen. Bij gesciide jachten zijn gedurende haer verblijff voor Aatchin geen vreemde vaertuijgen als een Engelsman . . . . . vernomen, ende bleven de drie Moorsche scheepen, waar van voor desen geschreven hebben van gelijcken noch aldaer voor ancker leggen . . . . . Wat belanght d'Aatchijnsche rheede zullen ongevioleert laaten ende d'aldaar zijnde Bengaelse, Chormandelsche als Maldivassche Mooren met hun scheepen nae gedane jusinuatie, van gins niet weder te keeren, onverhindert huns weeghs laten vertrecken [1] ende op dat doorgaans cennisse becoomen hoe zigh de zaecken in dat rijck al toe zoude dragen zullen om de drie à vier maanden een jacht met onse advijsen aenden resident Carel de Salengere derwaarts zenden . . . . .

Soo wij dese dus verde geschreven hadden ende gedachten te sluijten comt hier seker jnlandts vaartuijgh met ongeveer 15 à 16 bharen tin van Pera, mede brengende zoodanigh schrijven vanden onder-coopman Michiel Curre nopende den presenten toestandt aldaar als UEde bij 't hiernevensgaende affschrift [2] . . . . . in 't lange gelieven te sien.

. . . . . .

Inde stadt Malacca desen 20 September an° 1649. Onderstondt:

Joan Thijsen.
Joan Verpoorten.
Jan Willemsen.
Johannes Sas.
Abraham Steen.
Albertus Gelehant.
Thomas Mendoncq.

---

1 Bij hunne missive van 12 Aug. 1649 schrijven G. G. & R. aan den gouverneur van Malaka: „Sijnde UE. gedane voorslagh, van dat onse besettinge niet, soo als die nu geschiet, in zee, maer omtrent de reede van Atchin, als wanneer niemandt, soo van als naer, deselve tenderende souden eschapperen, nochte ontcomen connen, maer alle in onse handen vervallen moeten, behoorden te houden, seer goet, ende wel bedacht, dies den selven oock approberen, ende UE. bij desen gelasten, die indiervoegen te laten geschieden . . . . . Doch wat belanght de reede van Atchin, willen dat de selve noch ongevioleert sal gelaten worden, dienvolgende gene schepen van daer sullen mogen doen halen . . . . . alsoo niet gaarne met die Croone in verwijderinge soude comen."

2 Dit afschrift is niet op 't R. A. aanwezig.

LXVII. Dagh Register gehouden bij den oppercoopman Johan Truijtman, gecommitteert van de Ede Heere Gouvernr generael Cornelis van der Lijn ende de Heeren Raden van India over den Nederlantsen staet in Orienten aen de Maijt de Coninginne Mamoelia Paducca Siri Sultan ende het Rijcke van Aetchin, vervattende het gepasseerde op de voijagie van Batavia over Malacca naer Atchin, mitsgaders het gebesoigneerde in Hooffsche en Compes. affairen geduijrende zijn aenwesen aldaer, als oock het voirder verrichte ter keer over de Sumatrase West Cust in Tico, Priaman en Indrapoera.

. . . . . .

Adij 13en [September 1649] . . . . . quamen omtrent acht uijren voor de middagh ter reede Atchin . . . . .

Adij 14en d°. sochtens vroegh, quamen mij visiteren d'Engelse Opperhooffden Mr Weijls ende Mr Reneston, voerden eenige propoosten vande alteratie in Europa . . . . . Gemelte Engelse verhaelden wijders het quade onthael heur [door] d'Atchinse Maijt aengedaen, jnvoege dat Mr Weijls in Februario passado ten hove geweest sijnde, int uijtgaen door sijne Maijts slaven daer binnen met sulcke vuijst slagen waere getracteert, dat in ettelijcke dagen qualijck uijt sijn oogen hadt connen kijcken, dan met twee caffers wt het hoff geleijdt ende voor eenige uijren inde boeijen geslooten geworden, oorsake, dat op 17en Februario seecker Moorsch schip uijt Bengale ter baere Atchin g'arriveert ende naer t'voorgeven 't meerendeels door die van Engelse bevraeght [1] sijnde, geen van des Maijts boedtjanghs (tot die ordinarie visite afgesonden) aen boort wilden hebben noch visitatie gedoogen, over sulcx ten hoove sijn gegaen, in meninge, tselve met force woorden 't obtineren, dat alsoo in slagen uijtgevallen is.

. . . . . .

[Den 15 September] hebben d'Engelsen van d'oude Compe partije peper nevens verscheijde packen met cleeden lijwaten uijt de logie

1 Bevracht?

naar boort gescheept; de cooplieden geven voor, de loogie hier te lichten ende eerst daaghs metten anderen naer Souratta te willen vertrecken, om reedenen: dat voortaen weijnich of geen negotie hier voor haer te drijven waere. Het succes leert den tijt.

Met de nieuwe Engelse Compe is 't eenemael gedaen, sijnde noch een persoon van dit selve hier in loco, weetende qualijck aende cost te raecken. Heeft licentie g'obtineert te vertrecken.

. . . . . .

Adij 28en do tegens den avont werde van Radia Binthara [1] door den tolck Abdulatijff 'tsijnen huijse ontboden, ende dat uijt last van den vermogenden Maradia Sirij Maradia, om aen te hooren 'tgunt ick desireerde voor den tweeden [2] hoove ganck met Zijn Ede te confereeren. Ick was hierover seer gecontenteert, te meer soo verstont dat gemelten Radia Binthara een creatuijr en sonderlingh aanhangent vrunt was van Maradia, dien volgens vervoeghde mij in compe van Orangcaija Sibidi Indra [3] int doncker derwaerts, ten eijnde die correspondentie voor d'andere Rijcx grooten secreet bleeff, alsoo boven mate tegen den anderen met jalousie ingenomen. Daer gecomen zijnde, gaff sijn E. mij te verstaen, dat van Maradia Sirij Maradia bevel hadde, mijn versoeck uit sijnen naam aen te hooren, met toeseggingh daer in soo veele doenelijk favorabel te willen helpen disponeeren. Ick versochte op sijn E. dat albevoorens ick ten hove gingh voordragen 't gene d'Ede Heer Generael aen sijne Maijt pr missive vrundelijck aengeschreven hadde, haere Altesa g'induceert diende, eerst te quiteren alle de misverstanden ende te deslogeeren die perfidie, daar mede de Maijt eenen tijt herwaarts tegens de Nederlantsche vruntschap claerlijck was ingenomen geweest, herdenckende op d'oude Aliantie, daar bij considereerende die dure, sonder dat oeijt in soo langen tijt ijets tusschen waere gecomen, dat naar hostijle twistspalt gesmaeckt hadde, sulcx in voorschreven voegen soo geschiedende, dan niet te twijffelen waere, off de Maijt soude met een goet hart, en oprecht vertrouwen tot den Nederlandsche staat geconserveert

1 „Zijnde in qualiteit d' eerste aen de vier Rijkcx raden ende president van de Justitie." (Dagregister op 19 September.)

2 Bij Truijtmans eerste audiëntie was weinig of niet over zaken gesproken. Onze gezant was zeer beleefd ontvangen en op vereerende wijze behandeld.

3 Een der Atjehers, die als gezanten in Batavia hadden vertoefd en met Truijtman waren teruggekomen.

blijven, ende conform vorige vrundtschap op die te doene voorstellen van de Ede Hr Generael te favorabler letten ende ten contentemente daar in disponeren.

Gemelten Radia Binthara daar op dienende, seyde: dat een boom die den regen lange gederfft hadde, allenskens begon te verdorren en sijn vruchten te verflauwen, maer die onverwacht hercrijgende wederom tot verhael quam; even alsoo waren sij nu oock verfrist in blijschap door mijne aencomst. Ick repliceerden, datter noijt gedachten bij ons gewoont die d'Atchinse constantie soo weijnich toevertrouwt hadde, off soo licht voor verflauwt aengesien, als sij d'onse uijt imaginaire occasie door wantrouwe wel gedaen, gelyck dat bij de interceptie van onse brieven, mitsgaders int bewaecken van Compes logie ende dienaeren voor mijne aencomst genoech gebleecken, ende mij gantsch onverwacht te vooren was gecomen. Hier op desen Radja Binthara syn Parabolum hervattende met de volgende redenen vraeghswijse socht te beweeren, seggende: souden wij int goet vertrouwen der Nederlantschen vrundtschap niet swack en dubieus worden, aensiende voor ons eygen oogen dingen, die noijt hier bevorens gebeurt sijn, desgelycx vernemende bedryven, die den staet turberen ende ons bedroeft maken, als daar geschiet is, int gedaene cruijsen voor en op onse reede Atchin, ter tijt seecker Malabaars vaartuijgh aencomende, door twee Hollantsche scheepen soo vijandelijck vervolght, dat met verscheijde canonschooten, ter reede tot op de strant gejaeght is geworden, dan wederom in see gesteecken, sonder dat, gelijck voor deesen wel gewoon waren, als vrunden daar ter ancker gecomen. Ten tweeden dat Peraghs rivier continueelijck met Hollantsche schepen soo beslooten blijft dat des Maijts eijgen vaartuijgh daar uijt noch in comen mach.

Ten derden, dat op de Sumatrase West Cust des Maijts onderdanen int gaan en comen van scheepen met de prince vlagge vant' heure berooft werden, gelyck geschiet sij en diergelijcken.

Ick debatteerde dese redenen ongaerne, edoch om daar op niet verlegen te schijnen, noch oock dien proponent hier in voor gefundeert te houden, soo gaff het tot wederlegginge dese in antwoort.

Voor eerst op het cruijsen voor ende omtrent d'Atchinse reede, dattet oock hier bevoorens ende noijt gebeurt en was, d'onse in Souratten door de Mooren soo schandelijck vermoort ende Compes logie

gespolieert, dienvolgende nu eerst onse vyanden waeren geworden, soodanich dat het voorgenomen cruijsen niet in praejuditie vande reciproque vruntschap, tusschen ons ende den Atchinsen staat, maar eijgentlijck tegen onse vijanden gericht ware, tot vengeance van't bloet en verhael van't goedt, indervoegen, hoe en waar dat selve naar 't oorlooghs recht en gebruijck der volckeren best 't executeren sij; ende dat den Malabaer voor onse schepen was vluchtich geworden, daar moet hem sijn maleconscientie redenen toe hebben gegeven ende het stranden veroorsaeckt sonder te gelooven, dat d'onse hierom de reede sullen aen gedaen hebben, maer wel wt oirsaecke van eenige verfrisschin te becomen.

Nopende Perachs besettingh, die moet in dat geval niet anders geacht werden als een middel om t'executeren de goede intentie ende ordre van d'Aetchijnse Maijt [1] onsent wegen gegeven anden Perachsen Sultan, die de selve naer behooren niet g'obidieert noch in effecte moet achtervolght hebben.

Wegens het rooven op de Sumatrase West Cust, daar heeft de waarheijt met onse comst ende goede wetenschap van des Maijts retournerende gesanten dienaengaende nu beter reden ende getuijghschap van gegeven, dattet niet bij d'onse toegecomen sij maer van vreemde scheepen gecommitteert die oock in teycken van quaet genoegen daar over aengehaelt sijn, tot satisfactie vande g'interesseerde vrunden.

Meer gerepeteerde Radia Binthara verclaarden hierop met een minnelyck gelaat, dattet hem soo lieff om hooren was, als wel de Maijt om verstaen soude wesen, de Nederlantsche genegenheijt sich tot den Atchijnsen staat noch dus veele ende onveranderlijck engageerde, dat heur schaede en verlies socht te recoupereren, waermede nu genoechsaem alle misvertrouwen te cesseren ende in [g]eenige gedencken meer en quamen, dat mij vrij versekeren wilde ende daer op gerustelijck des Compes affairen voordragen.

Soo versochte dien volgens, dat Zijn E. gelieven wilden met Maradia Sirij Maradia communicative te gaen en bij de Maijt bevorderen, de respective Panglimas over de buijten Cust van Ticco, Priaman, en Indra-Poura tot beter redenen mochten werden gebracht, met insinuatie en schrijftelycke beveelen, onse cooplieden voortaen inden

1 Zie hiervóór bldz. 379.

gepermitteerden handel niet meer dus lastich en de E. Compe soo naedelich te vallen, in't begeeren van meerder cleeden, ende uytrijcken van minder peper, als de paijen ofte contractatien voor desen sijn geweest, ende dat ten dien fine twee gecommitteerdens van haere Maijt nevens mij derwaerts mochte gesonden worden om daer ten overstaen van onse presente coopluijden de cleeden voortaen op een vasten prijse te contracteren, met ordre die jaarlijcx sonder eenige veranderinge tegen haeren peper soo aen te nemen, op dat bij mancquement van dit middel de mutueele vruntschap niet g'altereert werde. [1] Soo mede dat de Coninckclycke donatie over tol vrij schip ongevioleert mocht blijven ende dien volgens de restante 1070 bharen peper, Anno passado in Tico gemancqueert, pr schriftelijck firman ons voldaen werden.

Wyders ten respecte dat haere Maijt inde tollen door hare Panglimas [2] en onse cooplieden niet en vercort soude mogen werden; als oock tot evitatie van veelderhande opcomende geschillen meer, int aenstaende voor den jaarlycxsen tol vande negotieerde peper op de geheele West Cust, tsij veel ofte weijnich, de somme van 8000 realen in spetie [3] volgens presentatie van d'Ede Heer Generael jaarlycx in Atchin mochte g'accepteert werden.

Opt een en ander gaff meer gedachten Radia Binthara ordentlijck bescheijt ende naer sijn provisioneel gevoelen verseeckerende in cas vande twee eerste versoecken een ongetwijffelde goede expeditie, maar aangaende den gepresenteerden tol hielden sich ignorant ende achten dat versoeck voor een saeck van groote importantie te wesen, seggende ront uijt: Dit is een begeeren dat des Conincx titel bepaelt ende soeck sijn onbedenckelycke gerechticheijt tot een wismaet te

1 Zoo een dergelijk contract niet tot stand kwam, waren G. G. & R. besloten, „daer voortaen geen peper meer te laten opcoopen, ende met onse cruijsende schepen te beletten, datter niemant zal comen handelen, noch eenigen peper mogen vervoeren." (G. G. & R. aan de Sultan van Atjeh, 10 Aug. 1649.)

2 Vgl. hiervóór, bldz. 370, v.

3 . . . . . „Sijnde den tol van 2000 bharen, ende ons vergunde tol vrij schip is alle jaren 1200 bharen, soo dat wij met de voorschreven betalinge van 8000 realen jaarlijcx 3200 bharen peper vande West Cust souden moeten becomen, ofte anders souden groote schade doen, dat somtijts soo veel niet is, ende somtijts wel (er stond in het hier geraadpleegde afschrift eerst „veel") meer, daer in ons dan aan weder sijden souden moeten vernoegen." (G. G. & R. aan de Sultan van Atjeh, d.d. 10 Aug. 1649.)

brengen, daar by ontheft sonde worden [van?] de oude incomsten ende vervallen tot schade van verscheijde officialen ende lasteringe der gemeente: niet te min seggende, ick sal mij quijten hier in gelijck in andere dingen soo veele als ick in faveur van d E. Compe ende ten dienste van mijnen Coninck sal mogen en connen doen, met conclusive belofte, dat niet macqueren soude, dese mijne versoecken, sampt die daar op gevallen discoursen in breede aenden Orangcaija Maradia Sirij Maradia voor te dragen tot naericht ende bepeijnsingh vande resolutie bij haere Maijt. over 't een en ander hier op te nemen, waermede mij liet banequet voorsetten, ende ick ben nevens Sibidi Indra corts daar aen wederom vertrocken.

. . . . . .

Adij ultimo d°. hebben d'Engelsen gevisiteert, ten respecte van datse de Compe. die eer aengedaen hadden ende mij den eersten dagh naar mijne aencomst comen besoecken. Ick toeffde ontrent een ure langh bij heur in propoosten sonderlinge uijt oirsaesk van 't gereet leggende Bengaelse schip, welck dito Engelsen voorgaven hun lieden toebehoorende ende met een Engels pas versien was. Ick diende bij controversie hier op, dat het onder pretecxt van d'Engelsen en heure vlagge dese voijage gedaen hadde, sonder eijgenschap en 't cargasoen te hebben, waaromme dan oock pr. insinuatie van mij gerecommandeert wierdt van niet hier wederom te comen, indien geen aenhalingh wilde subject wesen, ende dat voor deese alsoo mochte passeeren etca., daar jegens dito Engelsen hun qualijck genoechden, sustineerende, dat de zee en dese vaart voor heur en andre soo vrij ende vranck ware als voor d'onse, dierhalven het niet eens hierom behoorden te laeten, ende soo voorts, onder andere repeteerden oock hun aenstaende vertreck, ende dat voornemens waeren, niet een hont, lae staen een mensch hier te doen verblijven . . . . .

Adij 2en [October] ben. . . . . ten hoove en voor den throon verscheenen, hebbende bij versoeck haer Mayt. eerbiedelijck voorgedragen dese volgende poincten namentlijck:

Dat d Ede Heere Generael billige redresse versocht, soo ende in substantieve forme, ick die 28en passado aenden Orancaija Radia Binthara g'extendeert hadde, over de onbehoorlijcke proceduren door haere Maijts. Panglimas doorgaens ende besonder Anno Passado soo gepleeght, dat die selve sonder peper van Silida en Indrapoura ende

met seer weijnich uijt Tico en Priaman in Batavia gekeert waeren [1] tot schade van des Maijts. tollen ende Compes handel.

Item de behoorlycke voldoeningh over 't vergunde tol vrij schip voor soo veele als te weeten 1070 bharen peper A°. passado in Ticco onbetaelt sijn gebleven, ter cause daertoe niet gesint waeren voor en aleer tot sulcx expresse ordre vande Mayt. uijt Atchijn bequamen.

De Maijt. promitteerden daar op in antwoorde, dat hier in goede ordre wilde stellen ende over die saecken behoorlijck pitchaeren.

Ten derden versochte daarop met bij voegende reedenen de acceptatie vanden jaarlyckxsen tol voor den peperhandel op de gantsche Westcust conform de presentatie van d'Edl. Heere Generael, soo ende op die motive insichten als hier vooren op 28en passado uijtgedruckt ende g'annoteert staet, daar de Mayt. met een harde en hevich luijdende stemme op antwoorden: hoe sout ick door aennemingh van een vaste en gemaeckte tol die noijt gewoon was, mijn volck ende bevel hebberen het broot wtten monde connen nemen. Daar souden d'oude gerechticheden, ende gewoonten vande voorige coningen ende naer comende, heure machten mede gebrocken cunnen werden. Ick wilse hier niet, maer op de Westcust naert oude gebruijck laeten ontfangen. Hier op verhieff den gantschen adel sampt het presente volck, in teycken van deese woorden thaeren contentemente gesproocken, hunne stemme overluijt en riepen te gelyck doulath. Ick repliceerden op die antwoort, dat bij sulck een toestand des Mayts. incomsten niet alleenelijck souden vermeerderen ende tot bijsonder voordeel connen strecken, maer oock alle tusschen comende cavillatien ende verborgen frauden dien aengaende geprevenieert werden, mitgaders daar door de onderlinge vrientschap en alliantie te beter en vaster geconserveert blijven; off dat naer des Mayts. beliefde dien tol, soo niet in Atchin, ten respecte van eenige praerogative voordelen aen heure officialen te gunnen, jaerlijcx wel op de Westcust aende Panglimas door middel van des Maijts. ordre en repartitie conde voldaen werden.

Sijn Altesa diende hier op wijders ende dat al door inductiven sichtbaeren raat van Maradia Sirij Maradia, die telckens op mijn volbrachte reedenen den Capado ten publijcquen aenschouw voor den troon int oir luijsterende, en secretelijck aende voorsittende wijven

---

1 Zie hiervóór bldz. 370.

over te dragen, 't gunt de Maijt. begrepen ende op verscheijden instantien antwoorden most, seggende: T is ons al evenveel of den tol groot off cleijn valt, als maer mijn volck sijn competente gerechticheijt geniet, en d'oude vrijheijt daar door onbepaelt blijft, ende ingevalle de Hollanders vresen voor onse gerechticheijt ende der Panglimas ontrouwe, soo gelieve d'Hr. Generael mij jaerlijcx aen te schrijven hoe veele aen tol ijdermael op de gantsche Westcust betaelt sij geworden, als wanneer dan die sorchdragentheijt sal erkennen ende op die saeck connen letten. Ick dupliceerde, dat het buijten een bekende somme sonder suspitie niet wel doenlijck was, aengemerckt dat in sulcken gevalle de Panglimas met onse cooplieden die saken conden eens worden, daer Sijne Maijt. op diende dat bij ondervindinge van sulcx sij den schuldigen van heure officialen rigoureuselijck straffen wilde, nemende voor over die saecke met de grooten des Rijcx wijders te pitchaeren, ende de voetstappen van Morhom Macotta Alam, heures heeren vaders hoogh loffelijcker memorie, hierinne te naervolgen.

De Maijt. vant voorschreven propoost desisteerende, verviel op die sake van Perach ende de besettinge van die rievier, vraegende hoe compt het dat d'heere Generael mijn landt soo nauw beseth, dat mijn eijgen vaertuijgh daer niet in mach comen: ick gaff haer te kennen in antwoort dat d'Ede heer Generael de Maijt. bedanckten van wegens de goede ordre diese op de saecke van Perach gestelt hadde, voorde vergunde liberteijt, om jaerlijcx goede quantiteijt tin uijt dat quartier te becomen, sonder meer dies aengaende te weten, ende dat eenlijck tot geleijde van heure ambassadeurs, mitsgaders tot obtenue van't hier boven versochte, ende antwoorde op de Ede Heere Generaels missive gesonden waere daer toe niet langer als ten uijttersten een maent in Atchin verblijven mochte, om alsoo opt spoedichste met de missive van haere Altesa naer Batavia te retourneren [1], op dat noch voort vertreck der patriase schepen des Maijts goede gesontheijt ende welvaert met die jaerlijckse gelegentheijt aenden prince van Hollant mochte g'adverteert worden, te liever om dat het rijcke van Atchin wegens d'oude alliantie aldaer in groote extime was.

1 Dit antwoord omtrent Perak en omtrent zijn terugkeer was hem uitdrukkelijk voorgeschreven bij de hem door G. G. & R. medegegeven „Memorie" van 12 Aug. 1649. Hij moest zich door de Atjehers niet laten „traineren offte ophouden", maar na het verstrijken van den hem gestelden termijn desnoods onverrichter zake terugkeeren.

Op dese vercreegh geen sonderlinge bescheijt, eenelijck repiteerde de Maijt. heur propositum, ende seijden vorders: Ick en weet niet wat nu de Hollanders voortaen al meer sal geven. Wij hebben haer immers in 's jalla Talla de praeminentien van de gantsche Sumatrase West Cust toegestaen, daer toe jaerlijckx een tol vrij schip, ende daarom gesecludeert alle andere natien als Engelsen, Fransen, Deenen etca, daer en boven noch vergunt de libre traffijcque in ons Rijck van Perach; nu schijnense oock Perach voor haar alleen te willen houden; roepende daarop tot mij: Commandeur. Wij willen wel de plaatse van Perach in cas van negotie metten anderen als vrunden voor ons beijde alleen houden, en voortaen daar uijt ontseggen alle vreemdelingen, mits dat de Hollanders daar eeten, ende ons mede laten eten, sonder sulck een wacht daer te houden. Ick antwoordde daar op, het geschiede alsoo ten belieffde van haer Maijt. als oock de wacht voor eenige dieven, die sluijpende gaerne mede aten, om daer van geweert ende de cost voor ons beijde, alleen bewaeckt te blijven.

Het replick was daer op van haere Maijt.: Wij sullen dan over vijff dagen aenstaende een boedjangh naer Perach senden ende den Sultan aldaar schrijftelijck gebieden, wijders daer op goede ordre stellen.

Eijndelijck soo versochte [ik] oock op de Maijt. restitutie van alle de Nederlantse brieven successive eenen tijt herwaerts wt wantrouw g'intercipieert, en tot dato onder heur berustende, om d'Edl hre Generael 'tsijner tijt als die sake vernemen werdt, daarinne contentement te doen, met begeerte dat die selve als nu ten voorschijn gebracht ende in presentie van al het volck int openbaer voor den Throon mochten gelesen werden van dien tolck ofte translateur diese bij interceptie soo valschelijck overgeseth hadde, sulcx de Maijt. daar door soodane occasie genomen, dat des Compes verbleven dienaeren alhier een ruijmen tijt seer nauw bewaeckt waeren geworden, tot affront vande Nederlantsche vruntschap in cas van cleijne confidentie, ter contemplatie voor andere vreemdelingen.

De Mayt gaff in antwoort, dat men de gepasseerde dingen als nu met mijne comst wedersyt mosten vergeten ende dieselvige niet meer gedencken, alsoo daer met nu alles gecesseert ende wel was, seggende wijders: de Hollanders sijn hierom niet eens bewaeckt geworden, maer wel uijt beduchte oirsaeck wegens de twee Hollantse

schepen, die voor en omtrent onse reede gecruijst en gewaeckt sonder dat eens geweten hebben wat het beduijden, insonderheijt doense seecker Malabaers vaertuijgh door canon schooten op de reede vervolght hebben ende het selve voor onse oogen gedaen stranden. Ick debatteerdent met weijnich reedenen op die wijse als bij Radia Binthara den 28en passade sulcx reets gedaen hadde, sijn altesa beloovende die g'eijste brieven te laten opsoecken.

Tot een geneespleijster op 't aengehoorde, stelt ick met eenen voor de Genuase bedrijven op de Sumatrase Westcust, ende de liberaele aenbiedingh van d'Ede Heere Generael over de hulprijcke handt in cas van satisfactie tot contentement der g'interesseerden. De Mayt geliedt haar sulcx wel te bevallen sonder eenige speciale antwoort daar op te geven, eenelijck vragende wat de Genuesen voor volck waren daerop ick diende: Italianen, waermede voor dese instantie gedaen hadde, retirerende mij voor mijn vertreck op de baelij, aldaer met eenige fruijten vande Maijt vereert werde.

. . . . . .

Adij 9en d° ben voorde derde mael ten hoove verscheenen, [1] versoeckende bij repetitie van Compes affairen haere Maijts toestant ofte antwoort op die poincten als 2en d° jongst leeden voorgedragen hadde, met allegatie, dat mijn opgeleijden tijt van vertreck dagelijcx soo naederden . . . . . De Maijt urgeerden terstont de sake van Perach met aensegginge, datse over eenige dagen aenstaende een expressen Oelebalangh ofte Atchijnsen Raatsheer met heure schrijftelijcke ordre van hier derwaerts soude senden, om den Sultan aldaer te gebieden ende te doen beramen, 't gunt tot vorderingen van ons begeeren inden tinhandel soude vereijsschen, daer op versoeckende voor eerst, dat mij self in persoon mede derwaerts soude willen transporteeren, om die saecke bij te woonen en te helpen accordeeren, dan op mijn prompte weijgeringh ondert' beleijt van voorgaende redenen [2] begeerende 2 andere persoonen van d'onse, tot geleijde van haeren gesant, ten fine met sijn bijhebbende vaartuijgen voor onse wachthouders aldaer in't in ende uijtgaen onbeschadicht mochte blijven ende in die voyagie niet gehindert werden, welck begeeren

1 Hierbij waren gezanten uit Perak tegenwoordig. („Rapport substantieel" van Truijtman aan G. G. & R. d.d. 29 Nov. 1649.)

2 Gebrek aan tijd.

met soo veele redenen van beleeftheijt ende onvermogentheijt, als in mij ende op die materie te bedencken waere, insgelijckx ront afgeslagen, considererende dattet hun voor die tijt om geen ander te doen en was, als den opgesamelden en gereet leggenden tin onder dat pretext eens van daer te brengen, dan souden ons bij dat succes wederom een jaer langh die besittinge ongemoeijt laeten continueeren. Ende niet tegen staende die weijgeringh in maniere opt stuck voorschreven sochte de Mayt echter bij verscheijde favorable middelen ende presentatien van een goede expeditie in Compes versoecken mij door heure Rijcx Grooten tot een bewillige ende toestant 't inclineeren, edoch ten langen lesten siende ick persevereerende bleef op t' stuck van onvermogentheijt in een en deselve refuse, is haer altesa door gemelte Rijcx Raaden soo g'induceert geworden, dat daer op wt barsten ende seijden: Commandeur, wilt ghij het eene niet doen, ick sal het ander laten; expresseerende die woorden aldus: Ick sal u noch brieff aen d heer Generael medegeven, noch gecommitteerden naer de West Cust, om daer den prijs inde cleden tegens den peper te treffen, noch weijniger de 1070 bhaeren peper te laten voldoen, vragende daarop, is niet een hulp d'ander waardich; ende isset niet verdrietich te moeten versoecken om in mijn eijgen lant te gaen ten belieffde van een vreemdelingh, die ick soo veel profijt van handel vergundt ende daarom gesecludeert hebbe andere natien als Engelsen, Fransen, Deenen etc[a]. Ick liet dese ongemerckt passeren en diende eijgentlijck op des Maijts prompte ontseggінge aldus: dat mijn reverente voorstellen niet als een vrundelijck versoeck van Ede heere Generaele was, en dien volgende den toestant, [1] een liberaele belieffde vande Maijt; in allen gevallen ick mij daar met most vergenoecht houden. Daer op seijde haer altesa, 'T is dan wel, ende ick siende dat voor die instantie daer niet vorderlijckx meer voor mij te verrechten waere, versochte mijn vertreck. De Maijt gaf terstond cornia dat is fiat. Ick retireerde mij stracx vanden Troon sonder eens weder op mijn g'ordineerde plaats te gaen sitten, noch de baleij aen te doen buijten het hoff, ende vervoeghde mij alsoo naer Compes Campo, principalijck om voor dien hoop te thoonen teijcken van misnoegen.

Omtrent een uijr daer aen quamen benevens beijde tolcquen Ab-

1 Toestemming.

dulatijff en Pedro twee dienaers successive naeden anderen gesonden vanden Groot mogenden Maradia Sirij Maradia in Compes logie, mij uytten naem van heuren meester aenseggen dat niet quaet wilde wesen over 't hooffsche gepasseerde hier boven genarreert, onder voorgeven dat, gelijck sijn Ede presumeerden, mits d'absentie vanden tolck Abdulatijff d'andere tolcken Posje Meloor en Pedro door onbequaemheden soo van ouderdom als anders die saecke niet wel begrepen mosten hebben, dien volgende qualijck vertaelt, begeerende sijn Ede over dieselve gaerne selfs met mij te spreecken, daerin ick gecontenteert was . . . . .

[Ook de meer genoemde »Radia Binthara« doet moeite, hem te bewegen tot het afgeven van passen voor 7 à 8 vaartuigen ter begeleiding van den Atjehschen gezant naar Perak. Truijtman weigert beslist. Wèl wil hij een pas geven voor den gezant met één vaartuig of met 3 vaartuigen, maar waarvan slechts een uit Perak naar Atjeh zoude mogen terugkeeren]

. . . . . druckende ront uijt 't gene ick hier voorens op die materie wel gepeijnst hadde, als namentlijck, dat met eenen 4 à 500 bharen thin voor de Maijt van daar souden halen . . . . .

[Den 10en October] naede middagh hebbe versocht den vermogenden Maradia Sirij Maradja (genoechsaem Coninck) vindende op mijn compste 't sijnen huijse op een nieuwe baleij een aensienelijcke geselschap sitten van voorneme Edellieden. Insonderheijt oock nevens sijn Ede meer gerepeteerden Radia Binthara en sijnen schoonsoon Maradia de Radia sijnde Gouverneur over des Mayts Eliphanten. Ick presenteerde sijn Ede onder de reverente salutatie van d'Ede Heere Generael het gesonden lange roer met 2 slooten in schenckagie, benevens de bijgevoeghde cleijnicheden . . . . ., altwelcke met aengenaemheijt geaccepteert ende mij treffelijck onthaelt, werdende terstont op de Atchijnse en Siamse musijcque gespeelt, daarop nevens mijn geselschap gehabitueert ende veele cost op gedist, dan naer gedaen eten wierden weijnige propoosten gevoert, daer uijt te vermoeden, dat het gepasseerde bij Radia Benthara volcomentlijck sijn Ede gerapporteert waeren. Niet te min soo recommandeerde [ik] dien heere mijne sake wegens Compes affairen, ende dat uijt een sonderlinge confidentie tot sijn Ede draegende, dat die selve wel mochte geconsidereert ende dan mijn affscheijt gegeven werden, nevens een missive

vande Mayt in antwoorde aen onsen illustren heere generael, des sijn Ede accepteerde, ten overvloedt door Radja Binthara dede aenhouden, om een pas over drij van sijne Mayts vaertuijghen den welcken ick in dier voegen afsloegh, en andermael soo promitteerden, als huijden sochtens bij gemelten Radia Binthara gedaen hadde, met ronde verclaringh van int minste poinctjen hierinne [niet] vorder te willen treden, daer op Maradia Sirij Maradia antwoorden, seggende seer bescheijden ende beleefdelyck, wel aen: wij sullen dan de langh duijrende en oude vruntschap daarom niet breecken, patienteerende ons noch soo lange, op hoope dat d'heere Generael ten naesten daerinne versien sal soo 't behoort. Wij sullen ondertusschen metten eersten voor de Mayt sombaijen ende de saken alsoo voordragen. . . . . Ick bedanckten sijn Ede voor de genoten eer, courtoisie en goet tractement, insonderheijt voor sijn faveur ende vordelijcke hulpe, waermede alsoo met den avont van daer ben vertrocken.

Adij 11en do 's morgens hebbe gesonden den tolck Pedro tot de vordere twee Rijck Raaden Laxamana en Sirij Paducca Tuan, [1] met presentatie van mijn genegentheijt ende versoeck om haar Ede. te willen visiteeren. Den eersten excuseerde sich op sieckte ende dilaij van eenige dagen, ende den andere op d'eerste visitatie van Laxamana, sijnde twee personagien, die voor onsen staet geen vrunden schijnen te wesen, maer alles in verwarringh soeken te brengen, gelijck bij dese occasie uijt quade genegentheijt oock gedaen souden hebben, ten waere Maradia Sirij Maradia daer voor gewaeckt, ende op den cours beter gelet hadde.

Soo sonde hem des middaghs oock om gelijcke oorsake tot de andere vermogenste Raadspersonen, als namentlijck Maradia de Radia en Maradia Lilla, twee Gouverneurs over de oliphanten, mitsgaders tot Maradia de Santousa, des Maijts Raadsheer, opperste factoor, renth- ende schatmeester, zijnde desen persoon, die soo langen tijt in Goa gevangen geseten ende noch onlanghs door middel van d' Engelsen gelargeert geworden sij, [2] welcke 3 persoonen sich mede

1 „Den eersten Rijcx raet (er waren vier) Lebe Kitta Calij dependeert aen den geestelijcken staet (ende) is in politica weijnich of niet vermogende." Omdat hij bovendien jong en weinig „in extieme" was, wert hij door Truijtman niet geteld. (Dagregister op 21 September.)

2 Vgl. Tijdschrift voor Neêrland's-Indië, 1847, I, bldz. 11.

op de eerste visitatien aan Laxamana en Sirij Paducca Tuan gexcuseert hebben.

Heeden wert [een] missive ende geschenk van den Maldivischen Coninck solemneelijck ende wel door 100 coelijs ofte draegers ten hoove gebracht.

Adij 12en do ben voor de vierde mael ende dat extra-ordinarien ten hoove geweest, sijnde den dagh van promesse door Maradia Sirij Maradia tot mijnder expeditie gesteunt, bij welcke verschijningh op de binnen baleij stracx sien conde aen't gelaet, als ande vriendelijcke toespraeck van eenige der Rijck Raeden, dat den wegh naer den troon anders gebaent most leggen, dienvolgende tot die saeck alles geprepareert en des Maijts resolutie al tevooren vast gestelt zijn, gelijck op mijn verthooninge en iteratijff versoeck sulcx gebleecken heeft, het naarvolgende door de Maijt gedispooneert ende finalijck uijtgesproken zij namentlijck:

dat aen dEde Heere Generael toestaedt de contractatie op de Sumatrase West Cust int beramen eenes vasten prijs van Compas cleeden jegens aennemingh des pepers, ende dat ten dien fine aende respective Panglimas niet alleene schriftelijcke ordre sal geven, maer oock twee gequalificeerde persoonen nevens mij derwaerts senden om sulcx te doen effectueren.

Soo mede geeft hare Maijt cornia off bewillinge tot een schriftelijck firman aenden Panglima in Ticco, omde resterende 1070 bhaeren peper aent tolvrij schip te voldoen.

Daer jegens ontseght het instantelijck versoeck van een genomineerden jaerlijcksen tol voor de negotieerende peper, op de Sumatrase West Cust, om de respecte als anders aen de Ede heere Generaal voorneempt te schrijven.

Het vijandelijck bedrijff op de Sumatrase Westcust door die van Genua ende vrundelijcke presentatie nopende de restitutie vant geroerde, beveelt Zijne Maijt inde groote discretie van d'Ede Heere Generael in Batavia.

Aengaende de g'intercipieerde brieven, soude die gaerne uit keeren indiense maer gevonden connen werden.

De recommandatie van onse aentecomen cruijsende scheepen op de Guseratse Mooren, neempt de Maijt soo verde aen, als hier ter reede comen loopen gelijck gebruijckelijck, dat dan het gebreeckende hun sal toestaen.

Soo mede dat onse verblijvende Resident met sijn volck voortaen beter in achtinge sal genomen worden, ende buijten verdere suspitie alle hulp ende faveur genieten.

Finalyck dat sijne Maijt op de Ede heere Generaels missive wederom schriftelijck dienen sal, insonderheijt sich daarinne beclagen over de besettingh van Perach ende bewaeckingh der Aetchijnsen reede, met versoeck van redres ten welcke eijnde geresolveert blijft andermael ambassadeur naer Batavia te senden, om de geschillen eens te doen vereffenen.

Versoeckende haer Altesa, ondertusschen een pas voor heuren Raats heer Orancaija Sirij Maradia Lella ende verdere gecommitteerden naer Perach met 3 vaertuijgen, om middeler wijle bij den Sultan Moedafarsa aldaer de saecke te redresseren ende vereijschende ordre te stellen, die ick haere Maijt toestont ten respecte van haere gesant nochtans met expresse conditie ende waerschouwingh, gelijck hier vooren op 10en deser gedaen hadde dat vooreerst ende tot naeder dispositie van de Ede heere Generael geen meer als een dier vaertuijgen met do gesant wederom naer Atchijn soude connen keeren, maer de resterende twee daar soo lange moeten blijven wachten, 't welcke de Maijt eijndelijck soo geaccepteert heeft. [1]

. . . . . .

[Den 16den October] hebben de Engelsen van d'oude nevens de overgebleven van de nieuwe Compe ..... het Coninclijck chap versocht om te vertrecken; te weten met den geheelen omslagh, om redenen dat bij de Maijt niet obtineren conden nevens de Hollanders de libre traficque soo op de Sumatrase West Cust als in Perach. De Maijt ..... gaf terstont cornia, dat is fiat, daar bij in heure wilkeur, om bij tijde en gelegentheijt hier wederom te comen negotieren. [1]

. . . . . .

[Den 23en October] hebbe voor den Throon mijn despesche versocht ende reverenten affscheijt genomen. De Maijt consenteerden het chap ende wiert naar d'alfantega gesonden daert door den Resident

1 Die zending naar Perak had nog niet plaats gehad, toen Truijtman uit Atjeh vertrok (Rapport van Truijtman).

2 Toen Truijtman uit Atjeh vertrok, waren de Engelschen nog niet vertrokken. Hun plan was, den volgenden dag te gaan. (Rapport van Truijtman.)

de Sallengre mijnent wegen behoorlijck is geaccepteert ende dien aengaende de gewoone gerechtigheijt betaalt. Den Coninclijcken brief soude op morgen volgen ende naer de hoofsche wijse uit het hoff in Compes Campo gebracht werden tot welck geleijt ick op morgen voor den middagh ten hoove versocht werde. Hierentusschen ende tot een finael besluijt van mijn despeche begeerde de Maijt dat de twee Malacse jachten [1] met mij te gelijck vertrecken mochten ende van haere reede gaen. Ick diende daer toe geen ordre te hebben. Dan vraeghde haere Maijt watse daar hebben wilden ick antwoorden, 't geene van onsen heere Generael aen haer Altesa dien aengaende geschreven was te weten wegens de Suratse Mooren. De Maijt seijden daerop: sijn de Hollanders vijanden geworden met die van Guseratte, wat gaet het ons aen, moet daarom onse reede voor heur bewaeckt werden? laatse bewaecken ende op haer cruisen daar buijten en op de Suratse reede, daarse vijanden bennen ende niet hier tot afkeer ende schrick voor mijn volckeren. Ick repliceerden: dat men sijn vijanden soecken moet daarse best te vinden waeren, en in gevalle des haere Maijt. mishaeghden connende sulcx aen de Ede heere Generael in Batavia bij dese voorstaende occasie bekend maken. Onder dese propoosten vermenghten sich onse spinne vijanden namentlijck den tweeden en derden Rijckx Raat Laxamana en Sirij Paducca Tuan, seggende tot mij: Ten is geen oprechte vriendschap als men door vreemde occasien middelen soeckt vijandt te worden; gaet in u eijgen gemoet en considereert selff, wat het voor een sake sij sijne vrunds reede te bewaecken, ende wat voor vruntschap sulcx bij continuatie can baeren, het ware beter dat ment recht uijt seijden hoe ment hebben wilde etca . Edoch den grooten Rijck Raad Maradia Sirij Maradia versetten dese woorden strack in minnelijcke beduijtselen die ick bevorens met passende reedenen maetich beantwoort hadde. Ick vercreegh daerop mijnen afscheijt van de Maijt ende wierde ten baleije hooffelijck getracteert, daerbenevens met een suasse chridts vereert.....

Adij 24en do. voordemiddagh g'assisteert met den ondercoopman de Salengre ben ten hove gereeden om den Coninclijcken brieff te haelen. Int binnenhoff op der Rijckraaden baleije quamen gecom-

1 De Nederlandsche schepen, die in den omtrek kruisten.

pareert den vermogenden Maradia Sirij Maradia met zijn onderhebbende vriendt Radia Binthara ende sijnen schoonsoon Maradia de Radia nevens noch 2 à 3 Bintharas ende de g'ordineerde heure Ambassadeurs, Sibidi Indra ende Radia Moedelier. Naar dat over en wedersijts eenige soete propoosten metten anderen gevoert, wierde vande Coninginne met de suasse beteldoos vereert, dan gebacquen bancquet voor geseth, onder excuse, dat nu voor vier dagen aenstaende een gestelde vasten tijt waere over den droogen tijt. Maradia Sirij Maradia recommandeerden aen mij bij versoeck aen d'Ede. heere Generael mede een spoedige depeche voor des Maijt. gesanten, ende dat doch eens de saecke tusschen ons, ende haer, mochten vereffent werden, seggende daar bij: Nu of nimmermeer moet succederen, dat de pretentien ende begeerlijckheden tusschen ons ende de Hollanders verhandelt werden, aengesien de Maijt. thans meerder als oijt te vooren gedaen presteert ende wegens Perach presenteert, te weten datter voortaen egene vreemdelingen meer daer negotieren moeten, maer den thin voor de Maijt. ende Hollanders alle blijven. Hier op vervingh Radia Binthara desen Hr. in zijn proopoost, seggende: het staet nu alles in Godes believen, ende het eijndt van dese besendingh off in behoudenis van vriendtschap off in oorlogh, want aen onse zijde hebben nu bijnae alles en soo veele tot die conservatie dient gecontribueert, dat naeuwlijckx in ons gemoet meer overich hebben, willen wij recht spreecken ende selfs behoude blijven. Maradia voornoemt spreeckende tot complement van sijn voorgaende reedenen het besluyt aldus: het sal goet wesen, dat d'oude alliantie tusschen onse natien onvervalscht en goet blijve duijrende tot contentement van onse Maijt. ende heur Rijck soowel als vande Hollanders, oock soodanich, dat alsser gesanten van Batavia int toecomende wederom herwaerts sullen werden gesonden, dieselvige eens in vruntschap, ende niet als een tijcken van die continuatie moeten comen sonder alle jaeren ende dat onophoudentlijck met nieuwe pretentien ende hatige geschillen, die het goede gemoet ende genegentheijt vande Maijt. altereert ende de gemeente in confusie brenght. Soo sal voor u niet te twijfelen sijn, off de Maijt. sal bij heure vergunde praeminenten onveranderlyck acquiesceeren ende die naer eijsch oock mainteneeren. Ick diende hier op dese weijnige woorden, en seijde: dat de gelegentheijt van vruntschap altijt middelen socht off die te behouden off die te verliesen, naer

dat ijders gemoet streckt, met gelooff, en dat 't soo over een te comen, van onse sijde kennende ons eijgen hert ende de billige wercken van vrundtschap, aen haere sijde willen tot noch toe daer niet aen twijffelen, waar bij dese propoosten soo geeijndicht bleven. Corts daer op werde vande Coninginne ter baleij met een Olebalanghs degen van een silver gevest ende suassen beslagh aende scheede tot de gistrige cridts vereert, daer benevens andermael gehabitueert . . . . . De Coninckljcke brieff wiert . . . . . in een gouden schootel benevens twee cleetjens ende een mes met een suassen hecht tot schenckagie aen d'Ede heere Generael uijt den Throon ter baleije gesonden, aen mij vertoont ende den Ambassadeur Sibidi Indra tot overleveringh gerecommandeert, gevolghlijck op een eliphant solemnelijck in geleijde van des Maijts gecommitteerden in Compes logie gebracht ende aen gemelte Sibidi Indra in bewaeringh gegeven. Naer dat dan van de schrabbende gasten die mij thuijs, als namenlijck den Binthara Blangh, midtsgaders de Capados, die mij gehabitueert, soo mede die degen ende cridts gebracht, item van tamboers en pijpers ontledicht ende heur gewoone onbeschaemte gerechticheijt naer't sluijten vande boeckjens betaelt hadde, hebbe mij noch voor den avont wt Atchijn ter reede aen boort . . . . . begeven . . . . .

Adij 3en [November] . . . . . comen ter bhare voor Ticco . . . . . ten ancker . . . . .

Jegens de middagh g'accompagneert van Sr Craijer [1] ben met de Atchijne gesanten aen lant gevaeren. Den Gouverneur stont met de vordere grooten van die plaatse sampt sijn gevolgh ende 3 eliphanten voor Tieco gereet, onder 't geboomte besijde strant ende bewelcompten ons vrundelijck, leijdende ons op de baleij, daar des Maijts estemia door de boedjanghs aen hen gepresenteert ende met een submisse reverentie geaccepteert is geworden, gelijck mede vande vordere offitiabelen naer advenant, gevolchlijck int openbaer voor t'volck af gelesen . . . . .

Adij 6en d°. vervoeghde mij des morgens . . . . . aen lant op de baleij vanden Gouverneur ende de Grooten dier plaats, aldaar naar veele cavillatien ende dispuijten . . . . . ten lange lesten metten anderen g'accordeert ende over een sijn gecomen in forme soo

1 De Nederlandsche koopman, die daar met het schip Leeuwarden lag.

als bij 't onderstaende contract gesien can werden . . . . .

Adij 8en d°. sochtens vroegh voorden dagh zijn van Ticco overlant vertrocken, te weten d'Atchinse gesanten met heur gevolgh op 2 eliphanten ende ick metten oppercoopman Crayer te paart, volgende onse suijte te voet, ende metten avont in Priaman aengelanght, sijnde 5 mijlen reijsens, doch een gebaende goede passagie.

Geen Gouverneur vonden aldaar, door dien den laesten met onlusten naar Atchijn was geroepen ende eerstdaeghs een ander van daar met namen Orangcaija Besaar in desselfs plaets stondt te comen. Wij sijn metten anderen int logiement vanden Goejerangh [2] gedefroijeert en overnacht.

Adij 9en d°. voor de middagh zijn de regeerders in Priaman en Grooten vant lant vergadert ende wij ingelycx ter baleij gecompareert, aldaar de Coninckliycke estimie door de Boedjanghs gelijck in Ticco verthoont, oock met een ende voorige onderdanicheijt g'accepteert ende voor den volcke gelesen is geworden . . . . . Door geen cleijnen bijstant vanden Atchijnsen Gesandt Sibidi Indra . . . . . hebben [de Grooten zich] beweegen laeten [3] . . . . . het geconcipieerde schriftelijcke contract, in Ticco met heure respective handtteijckenen gelijckelijck [te bevestigen].

. . . . . .

Hadden mede gelijck in Ticco, sedert het Genuase bedrijff voor de stadt aende zeestrandt aerde borstweeringh opgeworpen, en wt vreese voor ons sterck gewerckt, sulcx dat den meesten peper door die oorsaeck gehindert was gebleven van boven uijt het land aff te brengen.

Adij 10en d°. zijn voordemiddagh wt Priaman gescheyden, ende metten avont in Ticco geretourneert. . . . .

Adij 15en d°. tegens de middagh sijn uijt de reede van Ticco gescheijden. . . . .

Adij 16en d°. . . . . tegens den avont quamen ter reede van Indrapoura. . . . .

---

1 Zie beneden, bldz. 501.

2 „Sijnde een qualiteit van Capitain, over des Coninex volck." (Dagregister op 9 November.)

3 Zij wilden eerst van geen vaste prijzen weten.

Adij 17en dº. smorgens ben met d'Atchijnse Ambassadeurs ende Boedjanghs naar landt gevaeren . . . . .

Ende vermits den Coninck niet om leegh waere, voeren ongesuijmt de reviere op en quamen tegens de middagh inde stadt van Indra Poura. D'estemie van d'Aetchijnse Maijt wiert naert' gebruijck solemnelijck ingehaelt en ten halven wegh vande stadt selffs vanden Regeerenden, als ouden coninck g'accompagneert, dan met submisse reverentie ter baleij g'accepteert, voorden volcke gelesen ende bij verthooninge vant' gemaeckte contract in Ticco ende Priaman seer ende vrij meer als inde voorige plaatsen gecavilleert, ... stellende sich daer en boven den ouden Coninck Radia Moedefer seer obstinaet ende tegens d'estemie met woorden eeniger wijse oppositijff [1], seggende, jn sulcken gevalle als ons de Maijt in Atchin aende Hollanders ons vercoopen wilde, wat hebben wij dan met heur te doen, ende wat respect hebben wij haer toe te dragen, doch den Regeerenden jongen Coninck Masoursa hielt hem daar tegens stil, obedient ende beleeft. Door sulcke en diergelijcke controversiteijten conden heeden tott geen accoort comen ende sijn alsoo tot op morgen vanden anderen gescheijden, werdende gelogeert voor dese nacht inde wooningen vanden Ponglodasij ofte weger.

Adij 18en dº. voordemiddagh zijn andermael te baleij bij den anderen vergadert, brengende [eene] schenckagie aenden jongen als ouden Coninck . . . . ., daar op stellende de saeck andermael ende breeder voor . . . . . Den gesant Sibidi-Indra begon seer wt te bersten ende heeft hem tot die bevorderingh sonderlinge wel gequeten, wanneer naer veele dispuijten over en wedersijts ten langen lesten tot accordatie sijn gecomen, in manieren en somme soo als met die van Ticco en Priaman hier vooren geaccordeert hadden [2] . . . . .

Adij 21en dº. [evenals den vorigen dag] continueeren die van Indrapoera steick int aenbrengen van heuren peper, die met een onge-

1 „Door dien desen vasalen Coningh soo veele onderdanicheijt aen de Crone Atchin niet subject schijnt te willen wesen, als wel d' andere genomineerde plaetsen, die met Atchinese Panglimas geregeert werden." (Truijtmans Rapport). „Mits de gearresteerde en gelastte uitseggingh van alle Indise boven de Europese negotianten" had deze „Coningh" verzocht, jaarlijks minstens twee schepen uit Batavia naar Indrapoera te zenden tot afhaal van peper.

2 Met uitzondering van eenige geringe wijzigingen in de prijsbepaling.

spaerde diligentie gewogen, ende soo bij dagh als nacht inde maeneschijn aen boort gebracht wert . . . . .

Adij 23en d°. smorgens vertrecken van Indrapoura . . . . .

Adij 29en 's morgens [zijn] naedemiddagh ter reede voor Batavia in retourne gearriveert . . . . .

In 't schip Leeuwarden. Datum als vooren. Was geteekent

JOHAN TRUIJTMAN.

LXVIII. Contract ende overeencominge tusschen de Nederlandsche geoctroijeerde Oostindische Compe ter eenre ende d'Aetchijnse ondersaten op de Sumatrase Westcust inde plaatsen van Tijco, Priaman en Indrapoura ter ander zijden gemaect ende verhandelt door de respectieve gecommitteerdens wederzijts, namentlijck de gesanten van de Aetchince Maijt ende dien van wegen d'Ede Hr Gouvernr generl in Batavia hier onder genomineerdt; alles ter overstaen vande respective |panglimas ende oppergebiederen van die plaetsen mitsgaders van s'Comps presente cooplieden thans op voorschreven plaetsen in handell zijnde.

Voor eerst is opt voordragen wegens d'E. Compe onder de regeringe van d' Ede Hr gouvernr generl Cornelis van der Lijn en Hren raden van India desen jare van de Maijt de Coninginne Mamoelia Paducca Sirij Sulltan in Aetchin geobtineerdt ende dienvolgende ook pr schriftelijck esstemia toegestaen ende gelast, inde plaetsen van Tijco, Priaman ende Indrapoera een vasst, bondigh ende jmmerduijrent contract te maeken door ons vande Nederlandsche Compe met heure onderzaten respective over een seker ende vast blijvende prijs inde verhandelende cleeden van verscheijden sorteringen tegens aenneminge off in trocque van heuren peper.

Ten tweeden zoo bekennen ende verclaren wij onder ende terzijden geschreven dat zulcx inder besster forma ende wegen als doenlijck

g'aghtervolght is ende anderen op de volgende wijse ook over een zijn gecomen te weten dat van nu voortaen ende ten eeuwigen dage soo lange den handell tusschen onse beijde natien werdt duijren, jaerlijcx des Comps cleden ende lijwaten op den hier onder gespecificeerde prijse van die vande Nederlandsche natie wegens d'Compe sullen gelevert werden, daer jegens ook de quantiteijt peper van die van de Aetchijnse natie op de Westcust ende plaetsen voornoemt uijtgekeerdt werden, namentlijck:

de swarte brede bafftas	6½ ps	jder voor een baer pepr van 3 picolls.
smalle dos sonder hooffden	8 "	
cangans	11 "	
rode chelas	12 "	
niquanias	17 "	
kannekijns	38 "	
guinees lijwaet	4 "	
witte zalempoeris	7 "	
blauwe dos	7 "	
witte bethilles d: [1] 32 assta	7 "	
witte percallen	13 "	

Andere bijcomende sorteeringe van cleden en lijwaeten naer advenant van de bovenstaende.

Ten derden dat dit contact zall valeeren op ijder der voorschreven handellplaetsen sonder onderscheijt offte eenige nader tegensprekingh maer vasst ende ongevioleerdt gehouden ende gecontinueerdt worden.

Ten vierden volgens d'ordere van de Aetchince Maijt sullen ook secluderen ende ontseggen voortaen ende intoecomende alle vreemde negotianten hier te handelen op de voorschreven plaetsen tzij wie die ook zijn, Europianen off Indianen, except die van de Aetchijnce croon ende die van de Nederlantsche Compe.

Verclaeren oversulx alles hier bovenstaende inder minne ende besster voegen g'accordeert ende zoo verhandelt te zijn, belovende oock de contractanten wederzijts t'zellve ongebrooken ende onvervallscht naer te comen ende t'aghtervolgen.

Gecontracteerdt in Tijco den 6en November ao 1649 door de ambassads van de Aetchijnce crone, d'orangcaijs Sijbidij Indra ende Radia Moedelljaer ende den oppercoopman Joan Truijtmans indie commissie

1 Een andere lezing heeft: „van".

gebruijckt wegens d'Nederlantsche Compe ten overstaen ende gevallen vanden gouvernr Paducca Sirij Maradia ende d'orangcaijs Souradia ende Maradia de Radia s'ampt de vordere jngebooren grooten ende cooplieden deser plaets mitsgaders den oppercoopman Hendk Creijerszoon ende ondercoopman Joannes Waghter jnden dienst van gemelte Compe en jn dien handell in Tico leggende.

Alles geconfirmeerdt in Priaman den 9en November voorschreven maents ende gesubsigneerdt vande jegenwoordige regeerders te weten vande Aetchinse gesanten, vanden panglima en regeerders in Tijco, vande Regeerders in Priaman [1] ende daer onder geteekent Joan Truijtman, Henrick Creijerszoon en Joannes Waghter.

---

1 Het contract met Indrapoera (zie hiervóór, bldz. 500) is niet in het contractboek der O. I. C. opgenomen.

REGISTER.

Acoley (Cornelio) 46, 133—134, 223—225.
Acosta (Paulo d') 268.
Ade 321—322.
Adehon (Ade en Hon?) 321-322.
Aden 51.
Adenare of Andonare 316, 326.
Agemi, zie Mogolders.
Agra 52.
Ahmadabad 52.
Ai (Poeloe) 279 (noot 3), 418.
Ajer Itam (?) 163.
Ajudhja 54, 81.
Aki-Wani (broeder van den kimelaha Loehoe) 128, 157.
Alakka 337.
Alam (broeder van Toloekobèsi) 302.
Al(a)mahera, zie Djilolo.
Alang 188.
Albertsen (Lucas) 246.
Albertsz (Albert) 347 (noot 1).
Alfoeren 240 (noot 1).
Ali, zie Kakiali.
— (Kaïtsjil), zie op Boeton.
— (Kaïtsjil) van Ternate 353.
Almossariff Kedire 182.
Alonso (tolk), zie Cardinoso.
Aloer (= Alor?) 475.
Alphen (Simon Van) 201, 233, 251, 257, 272, 316, 324, 328.
Amanoebang 430 (noot).
Amarang 476.
Amblaoe 6, 41, 42, 130, 159, 184, 188—189, 209, 211, 317, 361.
Ambon en Ambonsche eilanden, I—II, XV, XXII—XXXIX, XLIII, LXII, 5—9, 12—18, 22, 23, 25—35, 37, 40—46, 56, 71, 127—131, 134, 144—145, 151—153, 155—160, 175, 176, 180—190, 193 (noot 2), 196, 202—224, 234—235, 239—243, 246, 247, 257—265, 275 (noot 1)—279, 282, 284—303, 317—318, 329 (noot 1), 335—338, 342, 359—364, 368, 380, 381, 396, 403, 407—415, 443 (noot 1), 447—451, 454, 473.
Ammabessij 428, 477.
Ammalanda 424 (noot 2).
Ammalumij (Radja) 424 (noot 2), 426.
Ammamelano (?) 424 (noot 2).
Ammapona(o) (Koning of Radja) 428—429, 477.
Amma Sonnabay, zie Sonnebait.
Ammatenga (Radja) 424 (noot 2)—426.
Ampaza 51.
Amsterdam 466.
Anas (Djambische tolk) 120.
Andragierij, zie Indragiri.

Andriesz of Andriessen (Paulus) 66, 181.
Angoza 51.
Anin 6(noot 3), 130.
Anom (Pangérang), zie Djambi.
Antheunissen (Adriaan) IV, 1 (noot 4).
Aquilamma 65, 66.
Aquimalackie 57.
Arabi (Kimelaha) 43.
Arabië en Arabieren IX, 51, 52.
Arakan 54, 143, 202, 248—249.
Aria (Pangérang), zie Djambi.
Aroe-eilanden XL, 224, 245—246, 280, 339, 415, 453.
Assahoedi 8, 42.
Assarin (Ascheri?) 52.
Atjeh en Atjehers II—IV, VI—XI, XXII, XXXII, XLIII—LXI, LIX—LX, 1—4, 19—20, 36, 38, 48—49, 55, 72—75, 79, 80, 89, 93, 97—101, 105—106, 141—142, 200—203, 251—254, 274, 331, 342—344, 347—348, 355, 370—371, 373, 377—380, 430—434, 436—441, 456, 461—463, 465—470, 472, 478—503.
Ausum (Hendrik Hendriksz.), zie Oldenburgh.
Aveijres (Graaf d') 39, 202.

Backer (Orangkaja) 185, 261, 295, 301.
Bacus (Jan Klaaszoon) 23, 72.
Baert (Paulus) 369.
Baguala (Pas van) 8, 15.
Bali XL, 55, 257, 282, 283, 322—323, 340, 419, 428.
Banda en Bandaneezen II, XV, XXVI, XXXIII, XLIII, LXXV, 4, 13, 16, 30, 46, 50, 56, 126, 133—134, 152, 176, 189—191, 196, 202—203, 214, 219, 223—226, 243—246, 279—281, 304—305, 309—311, 313, 335, 338—340, 342, 360, 364—367, 380, 381, 414—416, 451—453, 473.
Banda (De eilanden beoosten en bezuiden) XV, XXXIX, 56, 191, 224, 243, 245—246, 249, 280—282.
Bandar, Congo (=Kongun?) 52.
Bandjermasin II, XLII, LX, 114, 116, 176, 193, 228, 381, 472.
Bandora 52.
Bangaij 389 (noot 2)—390.
Bangeri VIII, X—XI, 36—38, 54, 105, 199, 255, 266—267.
Banka 108.
Bantam en Bantammers II, XII, XXIII(noot 2), XLIII, LX, 10, 13, 21, 55, 113, 114, 122, 139, 142, 191, 281—282, 348, 356, 358, 371, 381, 454, 472.
Barancalle (zoon van kimelaha Loehoe) 157.
Barcelor 52.
Bardes 52.
Barem, zie Bharein.
Barentsen(Arent) LII, LIX, 372, 438, 474, 478.
Barentsen (Hendrik) 80, 103.
Barnabe (Ngofamanira) 148—149.
Barneveldt ('t Kasteel) 63, 183.
Barus of Baros (Orangkaja) 7, 185, 187, 240—241, 263—264, 297.
Basain 52.
Basnagar 53.
Bassorah 51.
Batasouwer, zie Djohor.
Batavia IV, VI, IX, XII—XVI, XIX-XX, XXX, XL, XLII-XLIII, LXXVI, 8, 9, 20, 21, 37—39, 47, 48, 50, 55, 79, 83, 84, 101, 110, 111, 128, 136, 139, 154, 157, 164, 165,

167, 174—177, 189, 195—197, 202, 224, 228—229, 265, 269 (noot 1), 274, 282 (noot 1)—283, 329, 345, 351, 371, 379, 380, 383, 423, 432, 434, 440 (noot 1), 448 (noot 1), 457—460, 463, 470, 473.
Bat China, zie Batoe Tjina
Batecalo (op de kust van Malabar) 52.
Batimian, zie Batoemjan.
Batjan 19, 32—34, 55, 62—64, 133 (noot 1), 146, 183, 237, 277, 335, 351, 405, 446—447.
Batoe Tjina 60, 63, 445.
Battacalo (Batticaloa) 53.
Batoe Gadjah 15.
Beb(b)er 311, 452 (noot 2).
Beek (Willem Van der) 10 (noot 1), 11, 135—136, 248 (noot 2), 283, 316, 326, 342 (noot 1), 369, 418—422.
Bega 215.
Bellesoor (Balasore, Belasor) 439.
Bencki of Bincki (Chinees) 118, 120, 123—124.
Bender Abbas 52.
Bengalen (en golf van—) III, L, LII, 36, 38, 54, 77—79, 96, 99, 100, 102, 103, 106, 107, 162, 195, 233, 331, 344, 355, 373, 377, 381, 383, 438—439, 454, 456, 467, 480—481, 486.
Bengkalis 55, 269.
Benningh (Jan) 464.
Benoea (Orang) 89, 90.
Berahi (= kimelaha Loehoe?) 156.
Berckelangh of Phra-Khlang, zie Siam.
Bermelij (orangkaja van Hitoe Lama) 278.
Beter (?), zie Beber.
Bhandar Califa (= Tikoe?) 73.
Bhandar Daroduija (Daroudonja) Darusalem, zie Atjeh.
Bharein 51.
Bharotsch 52, 162.
Bima XV, 55, 135, 334.
Binau, zie Nau.
Biranij (Hamba Radja) 128.
Boano 6 (noot 1), 31 (noot 1), 184, 188, 204, 209.
Bocq (Willem) 148, 150.
Boeroe 42, 130, 153, 159, 184, 188, 209, 211, 214, 219, 336, 361.
Boeton en Boetonners XXXIX, 5, 55, 128, 184—185, 239, 277, 323, 338, 351—353.
Boewang Bèsi 8, 15, 184, 302, 337.
Boffo (Kimelaha) 215.
Bogaerde (Jasper Van den) 237, 354, 357 (noot 2), 388 (noot), 396—397, 404, 407, 443, 448 (noot 1).
Bombay 52.
Bonoa, zie Boano.
Bontemps (Maximiliaan) 58 (noot 1).
Boranij (Makassaarsche prins) 10 (noot 1).
Bordelong 22, 46, 54, 170, 346, 457.
Boreel (Pieter) XVI, 82.
Borneo III, XV, XXXIX, 37, 55, 163, 246, 282.
Both (Pieter) LXIII.
Bouirouaw, zie Benoea (Orang).
Boulangh (Orangkaja) 264.
Braconier (Josua) 366 (noot 1)—367, 416, 452.
Brazilië XX, 273, 283, 329 (noot 1).
Britto (Diego Mendes de) 39.
Broeckmans (Herman) 192 (noot 1).

Broek (Huijbrecht Van den) LIII, 346 (noot 2)—347, 378, 433.
Brotsia, zie Bharotsch.
Brouckhorst (Antonie Van) 459.
Brouwer (Hendrik) LXIII, 126.
Brunt (Jan Jansen) 243, 265.
Bucquoij (Daniël De) 133 (noot 1).
Buffel (Abraham) 453.
Burch (Adriaan Van den) 223, 265, 303.
Buijs (Evert Jansz.) 341 (noot 1 en 2), 367, 454.
Bijlaegh (Hendrik) 427, 429.

C (Woorden, welke men onder C niet vindt, zoeke men onder K).
Caauw, zie Kaoe.
Cabrael (Antonio) 423.
Caen (Anthonio) I—II, XXV—XXVII, XXXVI—XXXVIII, 5, 18—19, 40—44, 50, 56, 60, 70, 127—133, 143—145, 148—150 (noten), 155—158, 161, 181, 184—185, 188, 204—205, 208, 284, 328, 334 (noot 1), 335 (noot 3), 350, 355, 357—358, 395 (noot 2), 406—407, 436, 439.
Caen (Brieven van Anthonio) 25—35, 158—160, 384—405.
Caep de Bon Esperance, zie Kaap de Goede Hoop.
Caille la Boca 384—386.
Cajo, zie Kajoe.
Calicut 53.
Calamatte 386, 401.
Calij (halve broeder der Sultan van Atjeh) 97—98.
Camassan (Radja) van Bali 429.
Cambay(a) 52.
Cambir (Poeloe) 231.
Cambolijn 52.
Camoije 94.
Cananor(e) 52.
Canton 97.
Carango, zie Karanja.
Cardinoso (Alonso) 182, 190, 205, 213, 235.
Cardoso (Jacomo) 269.
Carmen (= Karma?) 325.
Carnatica 53.
Carneo (Francisco) 429.
Caron (François) 24, 231, 284, 350, 355, 384, 414, 433, 436, 438, 439, 442, 474, 478.
Carvaillie (Gaspar de) 442.
Casioula 352.
Cassangh 96.
Cassawoij, zie Kessewooi.
Castelle 52.
Castilianen, zie Spanjaarden.
Ceilon XVI, LXIII, 2 (noot 2), 24, 53, 89, 126, (noot 2), 174—175, 178, 193 (noot 2), 202—203, 269 (noot 1), 271, 273, 326, 374, 380, 381, 472.
Celebes 55, 181, 182, 352, 358, 388—389.
Ceram 6, 7, 15—16, 41, 133, 144, 153, 160, 161, 184, 188—189, 209, 240, 339, 414, 449—450, 453.
Ceram (Klein-), zie Hoewamohel.
Ceram Laoet 6, 281, 339, 414—415, 417, 449, 453.
Cerbijten, zie Serbite.
Cerrijn (Serra de) 52.
Ceijl (= Siel?) 130.
Chaul, zie Tschaul.
Champa (Tsiampa) 54.
Chelam, zie Selam.
Cheribon 417.
Chiam, zie Siam.
Chili 126.
Chiloë (eiland) 126.

China en Chineezen 22, 43, 54, 132—133, 281, 341—342, 346, 348, 374, 383, 424 (noot 2), 438, 454—455, 459, 478.
Chincheu (Tsuentschou?) 54, 132.
Chineezen (in den Archipel) v—vi, lxxvi, lxxxi, 35, 47, 71, 73, 78, 88, 108, 110, 111, 116, 118, 136, 163—165, 176—177, 252, 283, 404, 435, 440 (noot 1), 442, 448 (noot 1), 458—459, 469, 473.
Christen-Chineezen 404.
Christenen (Inlandsche) xxix, xxxi—xxxii, 15, 42, 63, 77, 85, 88, 91, 93—94, 136, 189—190, 206, 213, 235, 240 (noot 1), 242—243, 258, 264—265, 306, 313, 315, 326 (noot 2), 338, 361 (noot 1), 363—364, 367, 411, 426, 450 (noot 1)—452.
Cibori (Kapitein Laoet) 28—29, 32, 68.
Cilebaer, zie Silebar.
Cillida, zie Salida.
Cismeij, zie Kischm.
Claessen of Claesz. (Cornelis) 122, 139.
Clingers 96, 195.
Cochin—China 21, 54, 92, 193, 202, 231 (noot 1), 375.
Coen (Jan Pieterszoon) xxi, xxx, lvi, lxiii, lxxvii, lxxxiv, 462.
Colofino (Kaïtsjil) 5.
Colombo 53.
Colowetan of Coelewetan, zie Koelawata.
Comaffa 400.
Comber, zie Komor.
Compagnie (Friesche O. I.) 251.
— (West-Indische) 11, 126, 250.
Compostel (Jacob) 48—49, 97.
Concloeij 267.
Congo, zie Bandar Congo.
Cooper of Coper (Jacobus) v, 3 (noot 5).
Cornelisz (Reindert), zie Wijbrantsen.
Corrientes (Kaap) 51.
Cos (Simon) 303, 450 (noot 2).
Cotchin 52, 255, 268, 331.
Cotte 115.
Cotuaringe, zie Kota Waringin.
Couloan (= Kollam of Quilon?) 52.
Courten 49, 344.
Couva of Coeva 308—314.
Couwer (Koor?) 414.
Cranganor(e) 52.
Craijersz. (Hendrik) 348, 370, 440 (noot 1), 470, 498—499, 503.
Creuger (Luitenant) 331.
Croocq (Paulus) 1, 103, 201.
Cumbawa, zie Soembawa.
Cunaeus (Johan) 356.
Curre (Michiel) 346, 479—480.

Dacosta, zie Acosta (d').
Dagge (Kimelaha) 337 (noot 2).
Daman 52.
Damma xxxix, 245, 280—282, 308—314, 339—340, 365—366, 416—417, 452—453.
Danar (Danu?) 52.
Damen (Cornelis) 220.
Deenen en Denemarken xiii, xvii, xxiii, 4, 10—13, 16, 24, 46, 194—195, 229, 247, 282, 309, 341, 360, 386, 438—441, 454, 489.
Deli 55, 99.
Demangappa (Karaêng) 185.

Demmer (Gerard) XXV, XXVIII—XXX, XXXII, XXXVI, 131, 151—156, 159, 180, 185—188, 204, 209—210, 240 (noot 1)—242, 246, 276—279, 286, 336—338, 350, 384, 414, 433, 436, 438, 439, 442, 474, 478.
Demmer (Brieven van Gerard) 206—223, 257—265, 284—303.
Demoliaen (Karaêng) 41.
Dender 418.
Deutecom (Jochem Roelofsz. Van) L, 342—344, 350, 355, 372, 384, 414, 433, 436, 438, 439, 442, 474 (noot 1).
Diata of Diara of Diaca (Kimelaha) 393, 396, 407.
Diemen (Antonio Van) I—IV, XI—XVI, XIX—XXII, XXXIII, XXXV-XXXVI, XXXVIII-XLIII, LVI, LXII—LXIV, LXVII, LXIX, LXXVI, LXXVIII, LXXX—LXXXV, 38, 82, 106, 108, 113, 119, 163, 170, 244, 266, 385, 388, 406, 413, 471.
— (Brieven van Anthonio Van) 1—24, 39—50, 123—145, 160—162, 173—201, 226—230.
Diemo 426 (noot).
Diu 52.
Djakatra 56, 203
Djambi en Djambiërs II, XLII, LX, 4, 21—22, 55, 113—125, 136—139, 141, 163—167, 176, 193, 197, 201—203, 224, 228—229, 250, 348—349, 371—372, 381, 458, 463, 472.
Djapara 113, 114, 283, 417, 454.
Djia (moeder van kimelaha Loehoe) 157.
Djilolo 30, 60, 62, 64, 150, 236—237, 275, 353, 386, 406, 445.
Djilolo (Radja) 61, 149, 353.
D'Jipan 185.
Djohor en Djohorieten III—IV, VII—VIII, 1 (noot 4), 2, 3, en noot 4, 5, 38, 54, 74, 82, 85, 91—95, 101, 111, 121, 143, 163, 191, 195, 197—199, 231—233, 256, 330, 344, 376—377, 442, 462.
Dodinga 30, 149—150, 237, 386, 444.
Domckens 25 (noot 2).
Domingo (Antonio) 320.
Dongil 401.
Dorstman (Adriaan) 243, 245—246, 280—282, 303, 307—308, 313—314.
Douwens (Anthonij) 250, 283.
Drie Gebroeders (De) 220.
Dshask 52.
Duttum (Joan) 445.
Duitschen 309.
Duijtsche taal, zie Nederlandsche.

Eck (Lourens Van) 223.
Edouwde 306.
Elbingh (Jan Van) 439 (noot 1).
Elilamina 339.
Elpapoetih 8, 450 (noot 1).
Ema 220—221.
Ende 11, 248 (noot 2), 317—318, 321, 474.
Engano 248—249.
Engelschen en Engeland II, XII—XIII, XVII, XXIII, XXXIV, XLII, XLVIII, LV, LX—LXI, 2, 4, 10, 12—13, 16, 20, 21, 24, 41, 46, 49, 98, 113—115, 121, 128, 135, 136, 139, 141—142, 164, 167—170, 175—176, 183, 193, 201, 203, 229, 238,

247, 250, 253, 256, 259, 275, 277, 279 (noot 1), 282, 286, 309, 334—335, 341, 344, 347 (noot 1)—349, 356, 360, 363, 368, 371—373, 379, 381, 434, 440 (noot 1)—442, 454, 458—459, 467—468, 470, 472, 480—482, 486, 489, 493, 495.
Erang XXVI, 7, 159, 204.
Espahan, zie Ispahan.
Europa XXXIII, LXI, LXXX, 173, 175, 194, 277, 430 (noot), 470, 481.
Europeanen IX, XIII, XVII, XXIV, XXX, XXXIV, XXXVII—XXXVIII, XLVIII, LV, LXXXIV, 11, 16, 24, 55, 134, 176, 194, 245—246, 251, 252, 256, 281, 440 (noot 1), 463, 469, 502.
Eijer Hintean, zie Ajer Itam(?).
Eijer—Touwer 95.

Facoveue (= Fakwerre ?) 216.
Fagoede 215.
Fakiri (Kimelaha) 153, 219.
Falouw 215.
Fartak 51.
Fatima (zuster van kimelaha Loehoe) 157.
Fattahoi (Fattouhaij) 215.
Fattoumatta 215.
Fereira (Antonio Fialho) XII, XIV, 23.
Ferera (Gomez) 168.
Fernando (Pero) 169.
Fetter, zie Wetter.
Fiera (Francisco), zie Figueredo.
Figerere 43.
Figueredo (Francisco Viera de) 320, 341, 368—369, 374, 430 (noot), 455, 457.
Fincx (David) 91.
Fokkestaart (Johannes) 191 (noot 2).
For(c)senburgh (Laurens) 197—198, 326 (noot 2)—327.
Formosa LIII, 43, 50, 54, 96, 132, 133, 174, 179, 189, 196, 202—203, 231, 367, 369, 371, 377, 380, 384, 438, 457, 460—461, 470, 472, 477.
Fortado (Andreo) 337.
Franciscus (Petrus) of Pedro Francisco 329.
Franschen 16, 309, 440 (noot 1), 489.
Friesland LXXI—LXXIII.
Frisius 459.
Furtado(Tristan de Mendosa)47.

Gale (Point de Galle) 53, 174, 202.
Galjoe 317.
Gallidulla Molchahow Wasultanna (sultan van Makassar), zie op Makassar.
Gamaron (Bandar), zie Bender Abbas.
Gammalamma, zie Gamoelamoe.
Gammesoegij 189.
Gamoekanora 62, 237, 444.
Gamoelamoe 59, 70, 146, 149—150, 184, 238, 334, 358, 368, 385—386, 389—390, 401, 444, 446.
Gano (= Ganneh?) 387, 402.
Gay 215.
Geelhant (Albertus) 331, 480.
Gelderland LXXI.
Geldria (Kasteel) 53, 202.
Geleynsen de Jongh (W^{t}) 350.
Gengebar (Zanzibar?) 51.
Gent (Hendrik Van) 125, 137—138, 332?, 346 (noot 2)—347, 434.
— (Brieven van Hendrik Van) 113—122.

Gent (Willem Van) 122.
Gentil (Valerio) 39.
Genua (Schepen van) LIV, 459, —467, 490, 494, 499.
Geus (St.) 52.
Gilolo, zie Djilolo.
Gilsemans (Izaak) 265.
Gistele (Van) 269, 327 (noot 1).
Gnofficquia, zie Ngofakiaha.
Goa XVI, XIX, 24, 39, 52, 126 (noot 2), 168, 174, 193 (noot 2), 202, 255, 269 (noot 1)—271, 281, 329 (noot 2), 341, 369, 430(noot), 455, 463, 493.
Goeli Goeli 281.
Goens (Rijklof Van) 348 (noot 2), 349 (noot 1), 371.
Goerabessie 444 (noot 1).
Goeserate 4, 20, 52, 103, 195, 436, 494, 496.
Golconda 53.
Gomes (Joan) 455.
Gommersdorp (Frederik) 339—340.
Gonsalvo (Schoolmeester) 82.
Goossens (Jan) 396, 407.
Goram 339, 415.
Gorcum (Jan Van) 5 (noot 1).
Gorle (William) 142.
Gorontali (Kaïtsjil) 5.
Gorontalo XXXVIII, 352, 358—359, 367, 388—389.
Gouserat, Sengadja van Ngofakiaha (Kaïtsjil) 402—403.
Goijer (Pieter De) 369, 375.
Gravius (Martinus) 103.
Gijsels (Arthus) 337.

Hadje, zoon van kimelaha Leliato 242.
Hadjil Hammina Hamsa Nasaroni Minalacha (sultan), enz., zie Hamdja.
Hamdja (sultan van Ternate) I—II, XXIV—XXVIII, XXXI, XXXIII, XXXVIII, 5, 15, 18—19, 29—30, 32, 35, 40, 43—44, 59, 60—71, 128—129, 131—133, 144—147, 150—154, 179—182, 184, 188, 190, 208—209, 234—236, 239, 242, 275—277, 335, 338, 350—353, 358, 362, 386—388, 391—398, 403, 405, 406. Zie ook op Molukken en Ternate.
Hamdja (Brieven van) 155—158, 204—206.
Hamel (Kapitein) 402.
Hamsia Naserhon, Manille Cha, zie Hamdja.
Hansen (Barend) 57.
Haria 221—222.
Hatoe 206.
Hatoehaha 302.
Hatoemeti 414.
Hatusa (?) 337.
Haverlant (Thomas) 247, 275, 282, 321, 323, 341 (noot 1).
Healessi 185.
Heidenen 41, 42, 189, 213, 240 (noot 1), 450 (noot 1).
Hendrickz (Hendrik), zie Oldenburgh.
Hennekelang 6 (noot 3).
Hennekeloe 186.
Hennelale 186.
Hennelessi 130.
Hennetoeban 6 (noot 3).
Henricus ('t Fort) 55, 135—136, 191 (noot 2), 248 (noot 2), 283, 314, 317—318, 322, 326, 342 (noot 1), 374, 419—422, 455.
Herbers (Gerard) 113, 118.
Heres (Obbe) 332.
Hermansz of Harmansen (Jan) XLV-XLVI, XLVIII, 80, 102-108.
Hermen (Patih) 190.
Heusden (Jacob) 57—58.
Heussen (Arnold) 197 (noot 2).
Heuvel (Antonio Van den) 467.

Heuvel (Jacob Van den) 466.
Hiacintho (Antonio de St.) 320.
Hila 7, 8, 129, 130, 211, 218, 262—263, 293, 295.
Hindostan 52, 54.
Hitoe XXVI—XXVIII, XXXI—XXXII, 6—8, 14—16, 41, 45, 127—130, 144, 152, 161, 185—189, 205—207, 209, 235, 240, 263—264, 278—279, 289, 293, 296—299, 302, 360, 362, 406, 411.
Hitoe Lama 7, 8, 130, 144, 185, 240—241, 262—263, 279, 293, 295—297.
Hoarna (?) Itou 204.
Hoegly 54.
Hoewamohel XXVII, 6 (noot 3).
Holland en Hollanders LXX—LXXI, LXXIII, 472.
Hollandia, zie Toloeko.
Honimoa, zie Saparoea.
Horst (Hendrik Ter) 420 (noot 1) — 421, 474—475.
— (Brieven van Hendrik Ter) 422—429.
Hottentoos (totten) 424 (noot 2).
Houlou (= Hoewaloi) 187.
Houtman 212.
Howaij 54.
Hudde (Gerrit) 279 (noot 3).
Hunnius (Barend) 422, 424 (noot 2).
Hunter (John) II.
Hurtado de Coicohero (Sebastiaan) 183.
Hustaert (Jacob) 396, 407.

Iha en Maoe 186, 240, 262, 336.
Illi 311, 452 (noot 2).
Inaer 254.
Indië, zie op Voor-Indië, West-Indië, enz.
Indragiri XLIX, 4, 55, 121—122, 176, 228, 332, 345—347, 376, 434—435, 462.
Indrapoera LV, 55, 72—73, 250, 342—343, 369—370, 441, 470, 484, 486, 499—503.
Intche Cadees 90.
— Tcilij 95.
Ipa 216.
Isebingh Plimbangh, zie Palembang.
Iskandar Moeda (sultan van Atjeh) VII, 19 (noot 3), 49, 73—74, 488.
Ispahan 202.
Italianen 490.

J, zie ook op Dj.
Jaffnapatam 53.
Jaloelij 129, 299.
Jangh Salangh, Jongh Salem, enz., zie Oedjong Salang.
Jansen (Jacob) 168.
Japan en Japanners 54, 133, 194, 202—203, 231, 249, 349 (noot 2), 383, 457, 459—460, 472.
Japara 426.
Japon (Kaïtsjil) 28, 32 (noot), 61, 391, 395—396, 398, 407.
Jasques (Cabo de), zie Dshask.
Java en Javanen II, XXIII, XL—XLI, XLIII, XLIX, 37, 55, 73, 78, 82, 101, 102, 105, 108, 111, 115, 121, 122, 135, 136, 163, 176, 196—197, 282, 309, 314, 405, 421, 437, 440 (noot 1), 469, 475.
Jeorgie (Manuel) 329, 331.
Jeronimo (St.) 52.
Jeso 460.
Jezuïten, Dominikanen, enz., zie Roomsch-Katholieken.
Jochumsz (Michiel) 423.
Judia, zie Ajudhja.
Julfaer 51.
Junkseilan, Junkceylon of Sa-

langa 171 (noot 1), 374 (noot 1), 377 (noot 1). Zie ook op Oedjong-Salang en de verbeteringen achter het Voorbericht.

Kaap de Goede Hoop 424 (noot 2.)
Kaartekoe (Minne Willemsz.) IV—V, XVIII, 95.
Kabauw 215.
Kaibobo 6 (noot 3), 189, 204—205, 213, 240 (noot 1).
Kailolo 17 (noot 5), 302.
Kajoa 69, 402?
Kajoe 387.
Kakiali XXVI—XXVII, 5—7, 17, 33, 41, 46, 127—128, 133, 144, 146, 152—153, 156, 162, 185, 261, 278, 301, 360, 395.
Kalamata (Prins) XXXVIII—XXXIX, 234, 353, 392, 443 (noot 1).
Kamarian 240, 262.
Kambelo XXVI, 7, 16, 32 (noot), 40 (noot 1)—42, 45, 46, 130, 153, 159, 160, 187—189, 204—205, 211, 240 (noot 1), 360.
Kambelo (Kipatih van) 187—188, 261.
Kambodja X, 21, 54, 92, 111, 133, 137, 163, 192—193, 202, 375, 442.
Kamenasa 321.
Kampar 55, 80, 96.
Kaoe 150, 237, 444.
Kapaha XXVI, XXVIII, XXXII, XXXVI, 7, 185—187, 207, 212, 234, 240—243, 259—264, 277—279, 284—301, 336, 338.
Karanja 52.
Karma, vgl. Carmen.
Keaij Tommagon Natto Pra Raadje, zie Palembang.
Kedah VIII, X—XI, XLVI, XLVIII—XLIX, LI—LIII, 36—38, 54, 77, 79, 80, 83, 101—103, 106—108, 143, 195, 199—200, 202, 233, 255, 331—332, 346, 355, 373, 377—378, 434—437, 439, 441, 456, 463.
Kediri (Hambaradja) 190, 205.
Keerweer (Kaap) 127.
Keeij, zie verschillende namen hiermede aanvangende onder Djambi.
Kefling 6, 450 (noot 1).
Kei-eilanden XL, 224, 280, 339, 365, 415—416, 453.
Kelang 41, 42, 130, 159, 184, 188—189, 204, 209, 242, 337, 362.
Kelangh (Kelung) op Formosa 54.
Kemp van Assinghen (Dirk) 122, 420 (noot 1), 429.
Kerckringh (Hendrik) 9—10, 13.
Kessewooi 366.
Khorassan 51.
Kilimane, zie Quelimane.
Killemasse 306.
Killewon of Killewou 311.
Kischm 52.
Kisser 218, 220.
Koelawata 311, 452 (noot 2).
Koepang 321, 342 (noot 1), 421—422, 427—430, 455 (noot 1), 477.
Komor (Negorij, berg, rivier) en Klein-Komor 308—314.
Koromandel (Kust van) L—LI, 4, 12, 36, 38, 53, 77—79, 89, 96, 100, 102, 106, 136, 189, 194, 196, 197 (noot 2), 202—203, 249, 255, 269—271, 344, 355, 377, 441 (noot 1), 454, 460, 462, 472, 480.

Kota Waringin II, LXXXIV, 46 (noot 1), 136, 193, 202, 323.
Kwang-tung 54.

Laäla 6 (noot 3), 8, 40 (noot 1), 204.
Laboeërs 19, 63, 155, 156, 183.
Lacxman 157.
Laksamana (De Atjehsche) 493—494, 496.
Lam(a)hala 315, 316, 426.
Lamakera 315, 325—326.
Lamasa (Lamala?), vgl. Lamahala 326.
Lamnequere, zie Lamakera.
Lamotius of La Motte (Johannes) V, XLII, 138, 140.
Laoente of Laonte 306.
Laos 137, 457.
Larantoeka 55, 135—136, 178, 248, 315, 341—342, 420, 423, 425—426, 428, 455.
Larat 303—307, 367.
Larek(a) 52.
Larika 7, 8, 129, 130, 211, 221, 360, 411.
Lascarijns 168.
Lasidi, zie Lesidi.
Lasso (Lorenso de) 390—391.
Latoea 186
Latoe en Hoewaloi 240, 262.
Latouhala-Keke 40 (noot 1).
Latijnsche taal 192.
Laulatto (Kimelaha of Hoekom) 393, 396, 407.
Lause kooplieden en Lauwen, zie Laos.
Laweije of Lawaijen (= Lawahiang?) 316, 326.
Lebe KittaCalij (Atjehsche rijksraad) 493 (noot 1).
Ledan 89.
Leitimor 184.
Leitimorsche gebergte 220.
Lekitobi 216.
Leliato (Kimelaha) 5, 17, 33, 129 (noot 1), 160, 204—205, 337 (noot 2), 360, 395.
Lella Maradja (van Rombou) 254.
Lesidi 8, 25 (noot 2), 31 (noot 1), 32 (noot), 41, 130, 159, 187, 204, 211.
Lesidi (Iman van) 25—33, 241, 449.
Leijel (Willem) 282.
Liccatobj, zie Lekitobi.
Licella 219.
Lieffde (Evert De) 280, 339, 416.
Liën 186, 296.
Liesvelt (Adriaan Van) 108, 111, 113, 139—140.
Ligor 3, 22, 38, 46—47, 54, 81, 89, 102, 104, 163, 170, 233, 333, 345, 378, 434—435, 457, 462.
Lilibooi 189.
Limoeri (Hoekom) 5—6, 17, 27, 33, 43, 182, 395.
Lingga 111.
Lisabata 31 (noot 1), 205.
Loehoe 41, 43, 130, 159, 189, 204—205, 211, 213, 264, 337, 360, 411, 450.
Loehoe (Kimelaha) I, XXIV, XXVI—XXVII, 5—8, 25—33, 40 (noot 1), 128, 144, 145, 151—155, 157—159, 188, 204—205, 221, 360, 395.
Lokki 6 (noot 3), 41, 130.
Loloda 62.
Lombok 55, 317.
Longe (Hamba Radja) 25—33.
Lontor 417—418.
Loosveld (Johannes) 268.
Lopes (Diego) 95.
Louwadijn (Iman van Kambelo) 188.
Lucasz (Philips) 3, 186, 258.
Luciëla 15.

Lucipara 111.
Lumbocq, zie Lombok.
Lusitanen, zie Portugeezen.
Luzon 55.
Lijn (Cornelis Van der) XXX—XXXI, XXXV—XXXVI, XXXVIII—XL, XLIII, LI—LII, LV, LIX—LX, LXIII—LXIV, LXVII—LXIX, LXXVI, LXXXII—LXXXVI, 12, 24, 50, 82, 143, 201, 229, 230, 233, 251, 257, 272, 274, 316, 324, 328, 354, 471, 473, 481, 501.
Lijn (Brieven van Cornelis Van der) 272—284, 333—350, 356—384, 407—414, 430—478.

Maas (De) 333.
Maba 150, 237, 444.
Macao 13, 54, 78, 88, 133, 135, 168, 238, 255, 269—270, 281, 341, 346, 374, 419, 425, 429, 454—455, 463.
Maccam Toeheet, zie Djohor.
Macquelin (Octavio) 223, 452.
Madagaskar 51, 249, 257.
Madjangan 417.
Madjera (Kimelaha) XXVIII, XXXIX, 129, 151, 153, 158—160, 187(noot 2)—188, 204—205, 207—208, 213, 242, 264, 276, 337 (noot 2)—338, 450.
Madoera 102, 317.
Maes (Jan Joosten) 464, 465.
Maes (Ratoe), zie Djambi.
Maetsuiker (Joan) XIX, XXXVI, LXVIII, 24, 50, 82, 143, 233, 251, 257, 269 (noot 1), 272, 316.
Maetwijck 306.
Maginado 182.
Majoe 182.
Makassar en Makassaren II, XV—XVI, XXII—XXIV, XXXVI—XXXIX, LX, 7, 9—14, 17, 22, 25—32, 37, 40, 41, 45—46, 55, 78, 121, 128, 133—135, 144—145, 153, 160—163, 183, 185, 188, 191—192, 206, 218, 221, 238, 245, 247—248, 256, 269—270, 275—276, 279—282, 289—291, 304—305, 309—311, 314—315, 320—321, 323, 329, 331, 333—336, 338, 341—342, 358—360, 363, 367—369, 381, 389—390, 400, 418—419, 421, 446, 454—455, 472, 475.
Makjan XXXVII—XXXVIII, 19, 43, 55, 62, 64, 69, 70, 146—147, 151, 154, 183—184, 234, 237, 239, 275, 333, 354, 357, 387, 389, 392—393, 398—399, 401—406, 446, 448 (noot 1).
Malabar (Kust van) 52—53, 202, 377, 460, 472, 483—484, 490.
Malajoe 5, 35, 40, 57, 64, 71, 72, 149, 154, 158, 179—180, 206, 234, 237, 384—385, 390, 404, 407, 445—446, 448 (noot 1).
Malaka III—XI, XV—XX, XXII, XXIV, XXXII, XLI—XLIII, XLV—XLVI, XLIX, LI—LIII, LV—LVI, LVIII, LXII, LXXXI, 1—3, (noot 4, 5), 12, 13, 21, 22, 34—38, 47, 50, 54, 75—107, 111, 136, 142—143, 163, 167—172, 193—200, 202—203, 228—229, 231—233, 249, 254—256, 266—274, 326—333, 343—348, 354—356, 373—374, 376—378, 433—442, 454, 456, 459—463, 473, 478—480, 496.

Malaka (Straat van) XVII, LXVII, 77.
Maldiven 53, 379, 382, 480, 494.
Maleiers 7, 36, 78, 79, 89—91, 94—96, 115, 135, 136, 139, 176—177, 183, 218, 282, 309, 314, 318, 334, 421, 440 (noot 1), 469.
Maleisch schiereiland III—IV, VIII—XII, XXIII, XLI, XLIII—LX, 12, 54, 79.
Maleische taal 96, 222, 258, 265, 380.
Malelo 321—322.
Maleijen, zie Malajoe.
Mamala 129, 240, 262—263, 278, 290, 295—297, 299.
Mamoulia Paducca Sirij Sultan (van Atjeh), zie Atjeh.
Manaar 53.
Mandarsjah, zie Tahoebo.
Mand(h)ar 390 (noot).
Mandorsaha, zie Ta(h)oebo.
Mangalor(e) 52.
Mangoli 215—218.
Mania, zie Menia.
Manicabers 95, 96, 139, 197—198, 250, 254—255, 309, 348, 475. Zie ook Menangkabauw.
Manila XXXVII, 11, 13, 33, 42, 43, 45, 55, 58, 59, 133—134, 137, 146, 147, 182—183, 194, 238, 256, 273 (noot 2)—274, 276, 282, 334—335, 341, 351, 358, 360, 367—368, 376, 391, 400-401, 404, 445, 454—455.
Manila (Ternataansche prins) XXXVIII—XXXIX, 180, 234, 277, 353.
Manipa 7, 17 (noot 5), 41, 42, 130, 159, 160, 184, 188—189, 204, 209, 211, 361.
Manora 52.
Mar(g)a Agemet, zie Radja Lela Wangsa.
Maradia, zie vele Atjehsche Grooten met dezen titel onder Atjeh.
Maradia de Radia (Orangkaja), zie Tikoe.
Marceel (Sint) 51.
Mardassa (Hamba Radja) 43, 156, 162.
Mardijkers 19, 35, 56—58, 63, 68—70, 147—150, 181, 339, 385, 443, 445, 452 (noot 1).
Marilimon 95.
Maroe 367.
Martapoera II, XLII, LXXXIV, 46 (noot 1), 137, 193 (noot 2), 202, 323, 375.
Mascarenhas (Philippo de) 373.
Masjinquelme 52.
Maskat 51.
Masoursa („Koning"), zie op Indrapoera.
Masulipatam 53, 467.
Mataram II, XL—XLIII, XLIX, 21, 26, 37, 39, 82, 100, 112—118, 120, 122—124, 135, 137 (noot 1), 139, 140 (noot 1), 163, 165 (noot 3), 191, 196, 201, 203, 282—283, 323, 345, 436, 439. Zie ook op Java.
Mats(u)may 460.
Matta (Pedro de la) 238, 277, 382, 334—335, 341, 368, 455.
Matura 53.
Mauritius XXXII, 51, 202—203, 257, 278, 384, 473.
Mazagaon 52.
Meaw, zie Majoe.
Meere (Jean De) 1—2.
Megolders, zie Mogolders.
Mekka 46, 114, 122.
Melano of Moelana 221.

Meleecke of Mellecque 94, 198, 254, 327, 376, 462.
Melinde 51.
Melle (Lope de) 90.
Melven of Meloen 308—314.
Memalo of Mamala (Hatib) 159.
Mena 426, 476.
Menado 181, 388.
Menangkabouw (Manicabo) 122.
Mendes (Alexander) 90, 92, 169.
Mendoncq (Thomas) 480.
Menia 424 (noot 2)—425.
Menie (Jan Jansen) 85, 90—93, 96, 170—171, 197—198, 326 (noot 2)—327.
Mesticen 77, 90, 95, 99, 331.
Meulen (Jacob Jacobsen Van der) 248, 390.
Meulman (Hendrik) 466.
— (Willem) 466.
Miermosa (gouverneur van Surat) 456.
Miersia Melckbeeck 439.
Mindanaoërs en Mindanao 57, 62, 237, 388.
Mirza Mamoed 100.
Moar 89.
Mocha 51, 439, 454, 456, 460.
Modafar (Sultan) XXXVIII, 19, 30, 44, 71, 180, 234, 391—392, 443 (noot 1).
Moedafarsa (sultan van Perak), zie Perak.
Moedefer (Radja), zie op Indrapoera.
Moeloe 367.
Moerdijk (Izaak) 249 (noot 2), 251, 284.
Moerlach (Gijsbert Van) 220, 286.
Mogolders of Mogollen (onderdanen van den Grooten Mogol) 73, 99, 100, 373 (noot 1), 456.
Mohammedanisme, zie Mooren.
Mola, zie Moeloe.
Molshoek (Jan Pietersz) 279 (noot 3).
Molucco (Colanognoffagnare) 402—403.
Molukken I, XV, XXXIV, XXXVI—XXXIX, 5—6, 8, 14, 18—19, 23, 25—35, 42—45, 55, 60—72, 117, 131—133, 137 (noot 1), 145—146, 148 (noot 1), 156, 158—160, 176, 182, 184, 185 (noot 1), 189, 196, 202, 205, 234—239, 247, 275—277, 333—336, 350—354, 357—361, 368, 380, 384—407, 443—450, 454—455, 472. Zie ook op Ternate, Tidore, enz.
Mombaça 51.
Mombacq (Manuel) 97.
Monfia 51.
Monomotapa 51.
Mooren en Mohammedanisme XXXII, XLVI, XLVIII, LI—LIII, LVI—LIX, 8, 10, 15, 19, 20, 31 (noot 1)—33, 36, 41, 42, 46, 52, 53, 66, 69, 71, 77—79, 88, 98—100, 102, 106, 137, 142, 149, 159, 171, 189—191, 195, 199, 200, 213, 223, 233, 235, 240 (noot 1), 242, 249, 250, 253, 255, 275, 281, 293, 316—318, 331, 336—337, 343, 346, 348, 350, 352, 354, 355, 361 (noot 1), 373, 376—377, 379, 384, 386—387, 389, 391, 395, 397, 400, 404, 406, 430—431, 433—436, 439, 441 (noot), 443, 448 (noot 1)—450, 456—458, 461—462, 467, 469, 480—481, 483, 494, 496.
Mora, zie Maroe.
More (Juan Lopes de) 94.

Morhom Macotta Alem, zie Iskandar Moeda.
Morro 52.
Mortier (= Morotai?) 275.
Mosso Goegoe (Kaïtsjil) 396, 407.
Motiphar, zie Modafar.
Motir, zie Pottebakkerseiland.
Mortir 69, 147.
Motte Berchan (gezant van Atjeh) 72.
Mozambique 51.
Munster (Vrede van) XXXVII.
Murabath 51.
Muijden (Jan Van) 284, 345 (noot 1), 375, 457.

Nangasaki 202.
Naning 85, 88, 89, 91, 93—95, 197—199, 232, 254, 326—328, 330, 344, 376, 462.
Nassau ('t Kasteel) 226.
Nau(en) Binau 186, 361 (noot 1).
Nederlandsche taal 257 (noot 1)—259, 353, 425 (noot).
Negapatam 36, 53, 194, 202—203, 255, 267—268, 282, 331, 454.
Negombo 53, 374.
Neira 226, 246, 279 (noot 3), 417.
Ngofakiaha 64, 387, 399, 403, 405.
Nichon 94.
Nieuw-Guinea 49 (noot 2), 127, 191, 193 (noot 3).
Nila 243, 245, 366, 452.
Noela 40 (noot 1).
Noelehoe 6 (noot 3).
Noesalaoet 15, 184.
Noesatelo 8.
Nolet (Adriaan) 418.
Notchijn (kapitein Chinees) 88.
Nova Spanje 43, 55, 132—133, 137, 334, 454.
Nuijts (Pieter) 190, 222.

Obi 237.
Oedjong Salang VIII, X—XI, XLVIII, LI—LII, 36—38, 54, 77, 80, 103—105, 143, 170—173, 199, 233, 255, 266, 331—332, 355, 373—374, 377, 435—436, 439 (noot 1), 456, 462.
Oeliasers 8, 15, 184, 221, 361.
Oelilima 154—158, 204, 209—210.
Oelisiva 154, 156—158, 204, 209—210.
Oering 130, 206, 297.
Oldenburgh (Hendrik Hendriksz. Van) 283, 316, 319, 326, 341 (noot 1), 419.
Oliphant, zie Batoe Gadjah.
Oma 8, 15, 129, 211, 302, 361.
Omoean Peth T'chinnati Cisoneran T'chan Moean Salangh (bestuurder van Oedjong-Salang), zie op Oedjong-Salang.
Omoehangh Scheij Boerij Sij Sakon Schau Moelangh in Bangerij, zie Bangeri.
Onor(e) 52.
Oost-India (Eilanden van) = Maleische Archipel 55—56.
Oranje ('t Fort), zie Malajoe.
Oranje (Prins van) LXXI, 22, 303, 308.
Orixa (Orissa) 53.
Ormus 52.
Osorio (Augustijn) 58.
Otong 358, 400.
Ottens (Johan) 6, 7, 9, 25—32, 413.
Ou (Woorden met ou zoeke men ook op Oe).
Ougleij, zie Hoegly.
Ouli 204.
Oulilala 204.
Outgersen (Jan) 223.

Outhoorn of Outshoorn (Cornelis Willemsz. Van) 338—339, 365—366.
Outhoorn (Brieven van Cornelis Willemsz. Van) 415—418.
Outhoorn (W. Van) 221, 223.
Overijsel LXXI.

Padang 73, 470.
Paducca Morhom Darousalem, sultan van Atjeh 74. Zie ook op Atjeh.
Paducca Sirij Maradia, Atjehsche gouverneur in Tikoe, zie Tikoe.
Paduck Mahron of Paducca Morhom Macotta Alem, zie Iskandar Moeda.
Pahang VII—VIII, 54, 73—74, 91—93, 96, 99, 102, 111, 163.
Palembang II, XLII, XLIX, LXXXI, 4, 20—21, 38—39, 55, 82, 108—114, 116—118, 120, 122—125, 136, 138 (noot 3) —141, 166 (?), 176, 193, 197, 201—203, 228, 250, 283—284, 332, 345, 348—349, 372, 376, 459, 462.
Paliacate 53, 380.
Pampangers 56, 445.
Panagi 91, 93—94, 198.
Pancalang 327.
Pangasare 387—389.
Pangerang de Pati, zie Djambi.
Paperoe 221.
Papoesche eilanden 276, 444 (noot 1), 447 (noot 1).
Patana 383.
Patani X, 2, 3, 46—47, 54, 79, 89, 92, 102, 105, 111, 121, 163, 170, 195, 231—232, 249, 333, 457.
Patani (Bocht van) 22, 46—47, 143.
Pate 51.
Patientie (Straat) 69, 236, 399.
Patingallôwang(Karaêng)XXIII, 10, 191—192, 367, 455.
Pati Wani 185—186, 261.
Pattahoij 216.
Pawail 6 (noot 3).
Payart (Johan Thyssoon), zie Thijssen.
Paijo (João de St.) 169, 330.
Paijs (Orangkaja Johan) 302.
Pedel (Thomas) 311.
Pedra Branca 442.
Pegu LI, 54, 79, 355.
Pehou (De eilanden van), zie Pescadores.
Penanij (Ponnani) 53.
Penniston (Engelsche president) 454.
Perak VIII, X—XI, XLIII—LV, 36—38, 54, 77, 80, 99, 101—103, 105—106, 143, 195, 199—202, 233, 252—253, 331—332, 343, 355, 373, 377, 379, 430—431, 435—439, 442, 456, 461, 467—469, 478—480, 483—484, 488—490, 492, 495, 497.
Percattij 53.
Perere (Louis) 426.
Perlin 254, 376, 462.
Permata (Orangkaja) 160.
Pernambuco 272.
Perzië VIII, LIII, 51—52, 99, 123, 195, 203, 255, 377, 383, 441, 454, 460, 472.
Perzische golf 52.
Pescadores 54, 132, 231.
Pessaert (Barend) 194—195, 238.
Philippijnen 55, 137, 178.
Piacho 18, 43—45, 60, 62—70, 146—147, 179, 237, 387, 399.
Pietersen (Pieter) 96.
Pietersz. (Klaas) 170.

Pingero (Anthonio Louis) 87, 97, 99.
Pipely 54.
Pittavin (Abraham) 265, 362—363, 411, 451.
Place (Barnebe de la) 56, 58.
Poeloe Run, enz., zie op Run (Poeloe), enz.
Polesera 53.
Pontkasen (Hendrik) 243.
Pool (Frederik Ridwersen) 445.
Poot (Reindert), zie Wijbrantsen.
Porre (Reinier) 279 (noot 1).
Porto Novo 53.
Portugal en Portugeezen III—VI, IX, XI—XX, XXIII, XL—XLII, L—LI, LVIII, LXI, LXIV, LXVI—LXVIII, LXXV—LXXVI, LXXXV, 2, 10, 11, 13, 14, 16, 20, 23—24, 29, 35—39, 46—49, 51—56, 75—81, 85—88, 90, 94—97, 99, 101, 102, 105, 107 (noot 1), 108, 126, 133—136, 143, 168—169, 174—177, 183, 192—197, 203, 211, 227, 229, 231, 238, 248 (noot 2), 251, 252, 255—257 (noot 1), 268—269, 271, 273, 281—283, 309, 317, 319—322, 325, 326 (noot 2), 329 (noot 2)—331, 334—335, 337, 341—343, 346, 355, 360, 368, 373—374, 377, 420—421, 423—426, 428—430, 434—435, 440 (noot 1), 442, 454—455, 460—463, 476—477.
Pottebakkerseiland 400, 402.
Poulelaea (Poeloe Lada?) 106.
Poupon 107.
Powati 405.
Priaman LV, 20, 55, 73, 201, 342, 369—371, 440 (noot 1)—441, 463, 484, 487, 499—503.
Puijt (Albert) 317, 420.
Puijt (Jan Dirksen) 138.

Qu, zie ook op K.
Quama (Rivieren de) 51.
Quamangh 115.
Quantan, zie Kwang-tung.
Quatro Corles 53.
Quelimane 51.
Quellebije 417.
Quelquepoutij, zie Elpapoetih.
Quidere, zie Kediri.
Quinangh of Quinam, zie Cochinchina.

Radia Binthara 482—486, 490, 492—493, 497.
Radia Moedelier of Moedelljaer 497, 502—503.
Rading Tommagon (van Palembang) 112—113.
Radja Lela Wangsa (Orangkaja) 75.
Radjali (Iman) 185, 294, 300—301, 338.
Raemburch (Crijn Van) 429—430.
Rakan (Raccam) 55, 101.
Rambouw, zie Rombow.
Ratoe Maes 164, 348.
Recheer (Bandar) = Reight of Ryk (Bender)? 52.
Regemortes (Pieter Van) 192 (noot 1).
Relettij 424 (noot 2).
Reniers (Carel) LXXVII (noot 1), LXXXV—LXXXVI, 251, 257, 272, 284, 316, 324, 328, 350, 355, 384, 414, 433, 436, 438, 439, 442, 474, 478.
Reneston (M^r) 481.
Reijnst (Gerard) LXIII.
Reijo of Rio (Don Pedro del) 43, 391.
Ribout en Hatumetten, zie Hatoemeti.

Ringen 91, 95—96.
Ritchardt (Hans) 445.
Roema 218, 220.
Roemakai 240, 262.
Roemawero 366 (noot 1).
Roese (Harmen) 66.
Rombow 85, 88, 91, 93—94, 197—199, 232, 254, 326—328, 330, 344, 376, 462.
Romi 58, 59, 146, 386.
Roode eiland (Het) 85.
Roode zee (De) 51.
Roomsch-Katholieken XVIII—XX, 77, 267—272, 281—283, 329—331, 379, 391, 459—460.
Rosengein 224, 451.
Rumbau, zie Rombow.
Run (Poeloe) 219, 224.
Ruijt (Opperkoopman) 390.
Ruijter (Deensche commandeur de) 46.

Sabadin (Kimelaha) XXVIII, 129.
Sabo, zie Savoe-eilanden.
Saboegoe 62.
Saboua, zie Saboegoe.
Sade 311.
Saffragan 53.
Saidi (sultan van Tidore) 5, 397—398.
Salangh, zie Oedjong-Salang.
Salarouw, zie Selaroe.
Salatti 362.
Salcedo 52.
Salengre (Philip Karel De) 467 (noot 3), 469, 479—480, 496.
Saletters 233.
Saleijer 55, 336.
Salida 72—73, 343 (noot), 369—370, 441, 463, 465, 486.
Saloekoe 204.
Salomonseiland 56.
Samade 216.
Samaron 52.
Samboanga 368, 401.
Samite (Soemiet) 240 (noot 1).
Sanen (Cornelis Van) LXVII, 373—374.
Sangi(r-eilanden) 237, 387—389.
Sangora 3, 46, 54, 163, 170, 345—346, 375, 457, 462.
Santos (Pasqual de) 330.
Saoude 204.
Saparoea 8, 129, 190, 211, 221.
Sapelulla (Sapalaloe), zie Mangolí.
Saptoe (Francisco) 361 (noot 1).
Sas (Johannes) 378—379, 430 (noot 1), 440, 467 (noot 3), 480.
Sauaki (Iman) 31 (noot 1), 32 (noot), 146.
Savoe (Groot-) 422, 426, 428, 476.
Savoe-eilanden 421, 424 (noot 2)—426, 474.
Schagen (Heuvel van) 405.
Schouten (Dirk) 249.
Schouten (Justus) 24, 50, 82, 143.
Seaer 51.
Sejrah 303—307, 367.
Selam 418.
Selaroe 303—307.
Selida, zie Salida.
Senna 51.
Sepa 450 (noot 1).
Sera, zie Sejrah.
Serbite of Serbette 316, 326, 422.
Serimaha Radja Lella (vgl. Siry Maradja Lelle) 119—120, 123, 125.
Seroea 452.
Seroijen (Wouter) XXXVII—XXXVIII, 44—45, 133 (noot 1), 179—181, 183, 204, 209 (noot 1), 234—237, 242, 276, 333, 335, (noot 2, 3), 357—359, 384—385, 387—

391, 396, 398—400, 403, 406—407.
Seroijen (Brieven van Wouter) 60—72, 145—154, 350—354.
Serramaholij 393.
Servian 476.
Sevilla 133.
Siaca 269.
Sialij 204—205.
Siam en Siammers x, xxiii, 2, 3, 20—23, 38, 46, 54, 79, 81, 89, 90, 92, 104, 111, 137, 163, 170—172, 176, 192—193, 200, 202—203, 231, 233, 249, 251, 284, 290, 345—347, 349, 375—376, 378, 381, 434, 439, 455, 457, 473, 494.
Siau 396.
Sich Nordijn 98.
Sibidi Indra (Orangkaja) 482, 486, 497—500, 502—503.
S(i)ette Corles 53.
Silebar 55, 250, 348, 371.
Simauw Ema 220.
Sindh 52.
Siobbo, zie Tsjobbo.
Sirij Bidiëndra 72.
Siri Sorri 190.
Sirij Maradia Lelle 495.
Sirij Paducca Tuan 431, 493—494, 496.
S'Jebingh Plimbangh (Pangérang), zie Palembang.
Snouck (Dirk) 108, 113, 459.
Soatelle 6 (noot 3).
Soedaha 30.
Soegi (Kimelaha) 214—215, 218—223, 242.
Soekadana 176.
Soela Bèsi 215—219.
Soela-eilanden 71, 214—223, 389.
Soeloe-eilanden 246.
Soembawa xv, 55, 317.
Soenda (Straat) 364, 454—455, 463.
Soenda-eilanden (Kleine) xv.
Soery (Pieter) xlii, 38—39, 48, 72, 98, 100, 108, 112, 138, 141, 163, 165—168 (noot 1), 197, 199.
Soesoehoenan van Mataram, zie op Mataram.
Sofala 51.
Sohalau (Sahoelau) 240 (noot 1).
Sokotra 51.
Soletauw 6 (noot 3).
Soloc, zie Soeloe-eilanden.
Solor xv—xvi, xxiii, xl, 11, 55, 135—136, 191 (noot 2), 248 (noot 2), 281—283, 314—326, 341—342, 369, 374, 418—430, 454—455, 473—478.
Songi-Oedjong 91.
Sonnebait 476.
Sonnevelt (Daniël) 23.
Sopij (Hamba Radja) 145, 187 (noot 2)—188, 242, 276.
Sorisory, zie Siri Sorri.
Souradia (Orangkaja), zie Tikoe.
Souvenanne 306.
Sowan 321.
Spanje en Spanjaarden xii—xiii, xxiii, xxvi, xxxvi—xxxviii, 5, 11, 13, 18, 31, 33, 42—45, 54—60, 70, 107, 126, 132—133, 146—147, 150—151, 155, 174, 178, 179, 181—183, 192, 235—238, 246—247, 273, 275—276, 282, 309, 334—335, 341, 351, 354, 356—360, 368, 385—386, 389, 396, 398, 400—402, 412, 443, 445—448, 454—455, 459.
Speult (Van) 223.
Spirito Sancto (Kaap) 132.

Stad en Lande LXX (noot 3)—LXXI.
Staten-Generaal (De) LXVI—LXXIV, 303, 308.
Steen (Abraham) 327, 480.
Sterthemius (Pieter) 345 (noot 1).
Sumatra III, VIII, XV, XXIII, XLII, XLIX, 12, 36, 37, 55, 347.
Sumatra (Westkust van) III, X, XLVI—LV, LX, 1, 2, 20, 49, 98—99, 101, 141—142, 176, 202—203, 250, 252—253, 274, 342—343, 347, 369—371, 378—379, 431—432, 440—441, 463, 465—470, 472, 483—485, 487—491, 494—495, 498—503.
Surat L—LV, LVIII—LX, zie ook op Goeserate, 20, 52, 99, 107, 196, 202—203, 247, 255, 331, 343—344, 355, 370, 372—373, 377, 382, 436, 438—441, 454, 456, 460, 462, 467—468, 472, 482—483, 496.
Swanggi 221.
Swanggi (Poeloe) 417.
Sweers (Opperkoopman) 390.
Sweers (Salomon) 24, 50, 82, 143, 201, 227 (noot 1).
Sijmonsz (Jan) 279 (noot 3)—280, 339.

Tabellola, zie Tabilolo.
Tabilolo 387, 405.
Tabocko, zie Taboekan.
Taboekan 388.
Tafasaho 405.
Tagalanda (Tagolanda), zie Pangasare.
Tahoela 399.
Takomi 149, 384, 386.
Talangame 57, 180.
Talaoga 216.
Taliabo 215—218.
Tamaphoero 414.
Tameloa 444.
Tamilaoe 449.
Tamme Mogolen, zie Tomagola.
Tanahitoemessen 7, 17 (noot 5), 31 (noot 1), 187.
Tana Pileh, zie Djambi.
Tanna (Thane) 52.
Tannouwarouw 156.
Ta(h)oebo XXXVIII—XXXIX, 234, 353, 391—394, 396—397, 402—403, 406—407, 443—444, 447.
Tapi 221.
Tarapoor 52.
Tasman (Abel Janszoon) XLII, 49 (noot 2), 118, 126, 376 (noot 1).
Tavore 306 (noot 2).
Taijouan (Thaiwan) 54. Zie ook op Formosa.
T'chaija 170.
Teakau (broeder van Toloekobèsi) 288.
Teeuw, zie Tiouw.
Tegenapatnam 53.
Tehenanus (Justus) 423.
Teheranapoeti 94.
Teleboangh 186, 297.
Telisema 185, 261, 295, 301, 338.
Tenasserim 54, 137, 250, 284, 331, 349, 376, 436, 457.
Tenimber XXXIX, 218—220, 224, 280—281, 303—307, 339, 366, 415, 453.
Tensgouw(?) 115.
Terbila (Kimelaha) 71, 214—215, 218—220, 389.
Ternate en Ternatanen I—II, XV, XXII, XXIV, XXVI, XXVIII, XXXI, XXXIII, XXXVII—XXXIX, XLIII, 5—6, 13, 26—35, 42—46, 55—72, 128—133, 144—145, 147—151, 154—

159, 162, 179—184, 188—190, 204—206, 208—210, 215—219, 222, 224, 234—239, 242, 264, 275, 282, 334—335, 337, 350—354, 357, 359—362, 368, 382, 384—386, 388—389, 391—392, 394—403, 405—407, 412—413, 443—448, 450. Zie ook op Molukken.
Terphoa 414.
Texel 333.
Teijlingen (Van) 456.
Thibault (Orlando) 103.
Thomé (Sint-) 36, 53.
Thijssen (Joan) XLIX, 326—327, 329, 344, 374, 376, 433, 461.
— (Brieven van—) 478—480.
Tial (Tiël) 186, 295, 302.
Tiboe 336.
Tidore en Tidoreezen XXVI, XXXVI, 5, 18, 27, 31, 33—34, 44—45, 55, 56, 60—70, 132, 146—148, 150—151, 155—156, 179—180, 182—183, 236—238, 275—276, 334—335, 351, 357—359, 384—387, 396—400, 402, 405, 443—448. Zie ook op Molukken.
Tikal, zie Tial.
Tikoe LV, 20, 55, 73, 142, 201, 342, 369—371, 440 (noot 1)—441, 463, 484—485, 487, 494, 498—503.
Timor XV—XVI, XXIII, 10, 11, 13 (noot 4), 22, 55, 135—136, 178, 316, 321—322, 324—325, 341—342, 374, 426, 430 (noot), 454, 474—475.
Timor Laoet 224, 303-307, 367.
Tiouw 366, 452.
Tocheo, zie Piacho.
Toeban 449.
Toeban (Patih) 185, 187, 278, 294, 301.
Toebanbesij, zie Toloekobèsi.
Toelehoe 295.
Toeticorin 52.
Toheeuw 301.
Toloeko 148—149, 384—385.
Toloekobèsi XXVI, XXVIII, XXXI—XXXII, 7, 17 (noot 5), 185—187, 190, 209 (noot 2), 234—235, 240—241, 243, 260—261, 263—264, 278—279, 284, 287—290, 292, 294—297, 300—302, 338.
Tomagola (Geslacht) 145, 151, 160, 209.
Tomahoe 153, 219.
Tomanucouw (Karaêng) 41.
Tombergen (Commandeur) 318.
Tommelehouw, zie Tamilaoe.
Tono 362.
Tongkal 122.
Tongkal (Rivier) 163.
Tonkin 54.
Touleeuw, zie Toelehoe.
Toulessj (broeder van Toloekobèsi) 288.
Trankebar 194.
Trangh 54, 78, 101, 195.
Trinconomale 53.
Trong 326.
Truijtman (Johan) LIV—LV, 467—469, 481—503.
Tschaul 52, 53.
Tsieco 387, 402.
Tsjobbe 148, 179—180, 384, 386, 401.
Tulp (Doctor) 4.
Twist (Johan Van) V—VII, 12, 75, 76, 78, 80, 82, 84 (noot 1), 106, 107 (noot 1).
— (Brieven van Johan Van) 35—38, 83—106.
Tzum (Reinier Van) 22, 137, 231.

Varella (Poeloe) 163 (noot 4).
Velozo (Gonzalo de) 39.
Vengurlem of Vingorla 53, 202, 345 (noot 1), 377, 460, 472.
Verbeek, zie Beek (Van der).
Verdonck (David) 367.
Verheiden (Kapitein) 187 (noot 2)—188, 220, 278, 286, 302, 303, 414.
Vermeeren (Joris) 103—105.
Verpoorten (Johannes) 279, 480.
Vertrecht (Jacobus) 246, 281.
Victoria (Kasteel) XXVIII, 6—8, 15, 129, 131, 188—190, 211, 264, 288, 293, 299, 360, 412.
Viera (Francisco), zie Fiqueredo.
Visscher (Frans Jacobsz) 126.
Viziapoer 24, 53.
Vlaming van Outshoorn (Arnold De) VIII (noot 1), XIX, XXXII—XXXIII, XXXV, XXXIX, XLIV—XLIX, 127, 198 (noot), 200, 251—254, 270, 326 (noot 2)—329, 336, 338, 346 (noot 2), 361—364, 447, 450 (noot 2).
— (Brieven van Arnold De) 329—333, 407.
Vliet (Jeremias Van) V—VI, XIX, XLII, XLVI, 22, 46, 75, 84 (noot 1), 90—91, 104 (noot 1), 108, 113, 170, 194 (noot 1), 197 (noot 2), 231—233, 249, 252, 254, 266—267, 271, 284, 326 (noot 2)—328.
— (Brieven van Jeremias Van) 167—170, 267—270.
Vóór-Indië VIII—X, XVI, XLIV—LV, 52—54, 88, 96, 100, 106, 267, 269, 329, 341, 423.
Vroede (Martinus De) 439 (noot 1).
Vijatoe 308—314.

Waai 216(?), 301.
Waghter (Joannes) 503.
Wai Poeteh 8, 204.
Waisama (en Kipatih van) 336, 338, 361.
Wajer 418, 452 (noot 1).
Walen 309.
Walraven (David) 200, 266.
Walravens 34, 63, 133 (noot 1).
Wanckan 54,
Wangsa (zoon van Kakiali) 261, 295, 301.
Waranamme, zie Werinama.
Watereilanden (De) 96.
Watoumera 308—314, 416.
Wawani XXVI—XXVII, 7, 128, 185, 290, 299.
Waijboutj, zie Wai Poeteh.
Waijtinne 216—217
Weda 63, 69, 150, 236—237, 277, 387, 399, 405.
Weer (Jan Klaaszoon) 475.
Werinama 414, 449.
Wesenhagen (Jan Van) 458.
West-Indië 11, 132, 319.
Wetter 322.
Weijls (M^r) 481.
Weijns (Abraham) 418.
Wiero (Francisco), zie Fiqueredo.
Wilhelmus ('t Fort) 280.
Willemsz of Willemsen (Jan) 278, 286, 287, 301, 480.
Willemsz of Willemsen (Pieter) 48 (noot 1), 92, 98.
Wingurla, zie Vengurlem.
Winninx (Leonard) 418.
With (Jacob De) 279.
Witsen (Cornelis) 46, 50, 82, 133—134, 190, 219, 244, 279—280.
— (Brieven van Cornelis) 223—226.
Waij (= Waai?) 116.

Wijbrantsen (Reindert) 19 (noot 2).

Xula, zie Soela-eilanden.

IJle of IJlij, zie Illi.
IJve (M^{r}) 139.

Zanzibar, vgl. Gengebar.
Zeeland en Zeelanders LXX—LXXI, 472.
Zeelandia ('t Fort) 174.
Zeeuw (Jan Jansz.) 364 (noot 1).
Zeroijen, zie Seroijen.
Ziobbo, zie Tsjobbo.
Zuidland (Het) 49 (noot 2), 56, 126—127, 191, 193 (noot 3), 364.
Zuijdwijck (Adriaan) 13, 45—46, 134, 160, 162, 303.
Zuidzee 126.
Zuratte, zie Surat.